

Vidnebeviset

En vurdering
af afhøringsmetoder
og vidneforklaringer

Eva Smith

G·E·C Gad · København

1986

© G·E·C Gads Forlag, 1986

Omslag ved Axel Surland

Sat og trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri A/S, København

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele af den er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Alle rettigheder forbeholdes.

ISBN 87-12-01615-2

Forord

Denne afhandling er af det juridiske fagråd ved Københavns Universitet antaget til offentligt at forsvares for den juridiske doktorgrad.

Forsvaret finder sted fredag den 10. oktober 1986 kl. 13.15 i Anneksauditorium A, Studiestræde 6, over gården.

Det samfundsvidenskabelige Forskningsråd har ydet økonomisk støtte til den empiriske undersøgelse, der ligger til grund for afhandlingen, samt støttet bogens udgivelse.

Til dette formål er der endvidere ydet støtte fra G.E.C. Gads Fond og Gangstedfonden.

August 1986

Eva Smith

Indholdsfortegnelse

Kapitel I

Indledning	29
1. Formålsbeskrivelse	29
2. Disposition	32

Kapitel II

Psykologiens betydning for vidnebeviset	36
1. Vidnepsykologi. Udvikling og anvendelsesområde	36
1.1 Vidnepsykologiens udvikling i korte træk	36
1.2. Forskellige retninger inden for vidnepsykologien	40
1.2.1 Den kontinentale model	40
1.2.2. Den nordamerikanske model	41
1.2.3. Udviklingen i Danmark	43
2. Forskelle mellem psykologi og retsvidenskab	43
2.1 Problemstillingen	43
2.2 Virkeligheden	44
2.3 Sandheden	46
2.4. Sammenfatning	48
3. Vidnebeviset i perceptionspsykologisk belysning	50
4. Retsvidenskabens anvendelse af den vidnepsykologiske forskning	52
4.1 Undersøgelser med udgangspunkt i det enkelte vidne (i en konkret sag)	52
4.2. Undersøgelser med udgangspunkt i grupper af vidner	53
4.2.1. Psykologiske forskningsmetoder	53
4.2.1.1. Forskellige grupper udsættes for samme stimuli	54
4.2.1.1.1. Problemstilling	54
4.2.1.1.2. Kønnen	54
4.2.1.1.3. Alder	56
4.2.1.2. Den samme gruppe udsættes for forskellige stimuli	60
4.2.1.3. Ensartede grupper udsættes for forskellige stimuli	61

4.2.1.4.	Én gruppe udsættes for én stimulus.....	64
4.2.1.5.	Konklusion	65
4.2.2.	Psykologiske undersøgelses relevans for retsvidenskaben	65
4.2.2.1.	Problemstilling	65
4.2.2.2.	Undersøgelser vedrørende de kontrollable faktorer.....	66
4.2.2.3.	Undersøgelser vedrørende de ukontrollable faktorer.....	67
4.2.2.3.1.	Relevans for lovgiver	68
4.2.2.3.2.	Relevans for dommeren.....	68
4.2.2.4.	Eksempler på domstolenes anvendelse af generelle erfaringssætninger	76
4.2.2.4.1.	Danmark	76
4.2.2.4.2.	Udlandet	77
4.2.2.5.	Eksperimentalsituationens overførsel til det virkelige liv .	79
5.	Den empiriske undersøgelse (<i>U 80</i>)	81
6.	Nogle problemstillinger af betydning for vidnets og rettens vurdering	82
6.1.	Forudindtagethed	83
6.1.1.	Begrebet	83
6.1.2.	Ukontrollable faktorer. (Forudindtagethed i vid forstand)	85
6.1.2.1.	In- and out-groups	87
6.1.2.2.	Rettens ubevidste forudindtagethed	88
6.1.2.3.	Commitment	91
6.1.2.4.	Retssystemets erkendelse af de ukontrollable faktorer ...	92
6.1.3.	Konklusion	93
6.2.	Heureka-situationen	93
6.2.1.	Berettiget indtryk af troværdighed.....	94
6.2.2.	Diskutable indtryk af troværdighed	94
6.2.3.	Den empiriske undersøgelse (<i>U 80</i>).....	98

Kapitel III

Den empiriske undersøgelse	100
1. Formålet med undersøgelsen	100
1.1. Hovedhypotesen	100
1.2. Rollespillet	102
1.3. Problemstillingen.....	102

1.4.	Forsøgets opbygning. (De fem forhørsituationer).....	103
1.5.	Baggrunden for udformningen af forsøget	104
1.5.1.	Forsøgspersonerne	104
1.5.2.	Nægterprocent	105
1.5.3.	Mundtligt forhør eller skriftlig besvarelse (spørgeskemaer)	105
1.5.4.	Forhørslederen	106
1.5.5.	Film eller levende optrin?	107
1.5.6.	Evalueringsprocent	108
1.6.	Forsøgets praktiske udformning	108
1.6.1.	Filmen	108
1.6.2.	Handlingen	108
1.6.3.	Spørgeskema I (bilag C. I)	109
1.6.4.	Spørgeskema II (bilag C. II)	109
2.	Interaktion mellem forhørsleder og forsøgsperson	110
2.1.	Problemstilling	110
2.2.	Forhørslederens indflydelse på forklaringerne	110
2.3.	Forsøgspersonens påvirkning af forsøget	112
3.	Vurderingen af resultaterne af U 80	113
3.1.	Rubricering	113
3.2.	Vurdering af den enkelte tabel	114
3.3.	Sammenligning af tabellerne	115
3.4.	Sammenligning med andre vurderingskriterier	116

Kapitel IV

	Vurdering af rollespillet	119
1.	Hypotesen	119
2.	Evalueringsprocent af rollespillet	120
2.1.	Det umiddelbare indtryk	120
2.2.	Udtalelser fra enkelte vidner	120
2.3.	Empiriske resultater af evalueringsundersøgelsen	121
2.3.1.	Forskelle mellem kontrolgruppen og de juridiske grupper	121
2.3.2.	Forsøgspersonens egen vurdering af virkelighedspræget ..	125
2.3.3.	Oplysningen om, at forhørslederen ikke havde set filmen	128
3.	Konklusion	131

Kapitel V

Fri forklaring	132
1. Den frie forklaring	132
2. Empiriske data om den frie forklaring	134
2.1. Problemstilling	134
2.2. Metodevalgets indflydelse på resultatet	136
2.2.1. Målemetode 1	136
2.2.2. Målemetode 2	137
2.2.3. Målemetode 3	137
2.3. Konklusionens videnskabelige holdbarhed	138
2.3.1. Primære og sekundære iagttagelser	139
2.3.2. Årsagsforholdets betydning	140
2.3.3. Nyere udenlandske undersøgelser	141
2.3.4. Konklusion	143
3. Personbeskrivelserne i U 80. Kvantitativ vurdering	143
3.1. Problemformulering	143
3.2. Fremgangsmåden. (Kvantitativ vurdering)	144
3.3. Konklusion	147
4. Forklaringsmodeller	147
4.1. Begrebet »fri forklaring« i U 80 sammenholdt med tidligere undersøgelser	147
4.1.1. Undersøgelsens genstand	147
4.1.2. Afgrænsningen mellem fri forklaring og forhør	149
4.1.3. Den fri udvælgelse	150
4.2. Formuleringen af spørgsmålene i U 80: Helt neutrale spørgsmål	152
4.3. Karakteren af de enkelte faktorer, der indgår i optællingsgrundlaget	152
4.4. Opgørelsesmetoden	154
5. Handlingsforløbet i U 80. Kvalitativ vurdering	156
5.1. Metoden	156
5.2. Beregningsen	157
5.3. Resultatet	158
5.4. Forklaringsmodeller	158
5.4.1. Forklaringsmodel I	158
5.4.2. Forklaringsmodel II	159

5.4.3.	Forklaringsmodel III.....	159
5.4.4.	Forklaringsmodel IV.....	161
5.4.5.	Konklusion	162
6.	Konklusion på spørgsmålet om værdien af fri forklaring contra forhør	163
7.	De lege ferenda	166
7.1.	Fri forklaring	166
7.2.	Forhør	167

Kapitel VI

	Vidneinformation. Nogle grundoplysninger	169
1.	Forståelse af handlingsforløbet	169
2.	Signalement. Kvalitativ vurdering	172
3.	Forklaringsmodel: Utsigtet forskel i gruppebetingelserne	175
3.1.	Praktisk fremgangsmåde	175
3.2.	Den indlæringsmæssige forskel	176
3.3.	Den utilsigtede forskels betydning for resultaterne	177
3.4.	Signalement af »vejspørgeren« og kvinden	179

Kapitel VII

	Det neutrale pres	180
1.	Indledning	180
1.1.	Positive regler for vidneforhør	180
1.2.	Negative regler for vidneforhør	180
1.3.	Definition på det neutrale pres.....	180
1.3.1.	Afgrænsning i forhold til det neutrale spørgsmål	180
1.3.2.	Afgrænsning i forhold til det ledende spørgsmål.....	181
2.	Den empiriske undersøgelse (U 80)	181
2.1.	Pres efter negativt svar fra vidnet	181
2.1.1.	Baggrund	181
2.1.2.	Udformning	182
2.2.	Understregning af betydningen.....	184
2.2.1.	Neutralt spørgsmål	184
2.2.2.	Pres med angivelse af betydning	186
2.2.3.	Kraftigere pres med angivelse af betydning	187

2.2.4.	Resultatet af stigende pres	188
2.2.5.	Konklusion	189
2.3.	Sikkerhed	190
3.	Konklusion	194
3.1.	Pres før et vidne besvarer spørgsmål	194
3.2.	Pres efter et vidne har besvaret spørgsmål	194
3.3.	Pressets betydning for forhørsituationen	195
3.4.	Forsøg på ophævelse af pres	195
4.	De lege ferenda	195

Kapitel VIII

	Ledende og kaptiøse spørgsmål i juridisk belysning	197
1.	Retstilstanden indtil 1965	197
2.	Retstilstanden i dag (ledende spørgsmål)	200
2.1.	Indledning	200
2.2.	Ændringen i teorien	201
2.3.	Virkningen af ledende spørgsmål	201
2.4.	Historisk udvikling	202
2.5.	Omtvistede spørgsmål	203
2.5.1.	Den neutrale forklaring	203
2.5.2.	Den partiske forklaring	203
2.6.	Uomtvisede spørgsmål	207
2.7.	Trevne vidner	208
2.8.	Sammenfatning	211
2.8.1.	Anvendelsesområdet	211
2.8.2.	Virkningen af de ledende spørgsmål	211
3.	Retstilstanden i dag (kaptiøse spørgsmål)	212

Kapitel IX

	Virkningen af ledende spørgsmål	214
1.	Definition på suggestion	214
2.	Definition på ledende spørgsmål	215
2.1.	Indledning	215
2.2.	Den formelle (grammatiske) definition	216

2.3.	Den juridiske definition	221
2.4.	Forslag til definition	221
2.5.	Konklusion	222
3.	Den empiriske undersøgelse (U 80)	223
3.1.	Indledning	223
3.2.	Ledende spørgsmål af ikke-inkriminerende karakter	223
3.2.1.	Den imaginære pige	223
3.2.2.	Den imaginære håndbevægelse	224
3.2.3.	Konklusion	225
3.3.	Ledende spørgsmål af inkriminerende karakter	226
3.3.1.	Offeret	226
3.3.2.	»Vejspørgeren«	229
3.3.3.	Bilpassagerens identitet og medskyld	233
3.4.	Andre ledende spørgsmål	236
3.4.1.	Billedet af bilen	236
3.4.2.	Bilen i filmens begyndelse	237
3.5.	Sammenfatning af svarene på de ledende spørgsmål	238
3.5.1.	De ikke-inkriminerende spørgsmål	238
3.5.2.	De inkriminerende spørgsmål	238
3.6.	Betydningen af de ledende spørgsmåls formulering og genstanden for de ledende spørgsmål	239
3.7.	Konklusion	240
4.	Forklaringsmodeller og uddybende undersøgelser	241
4.1.	Konklusion 2). Betydning af langt interval mellem be- givenesshed og afhøring	241
4.2.	Konklusion 3). Betydning af politiafhøring før retsafhøring	243
4.2.1.	Problemstilling	243
4.2.2.	Svarene på de imaginære spørgsmål ved 2. afhøring	245
4.2.3.	Svarene på de inkriminerende spørgsmål ved 2. afhøring.	248
4.2.4.	Sammenligning med kontrolgruppen (gruppe 3)	249
4.2.5.	Konklusion	250
4.3.	Korrelation mellem vidnets påvirkelighed og dets følelse af pres	251
4.3.1.	Resultatet af U 80	251
4.3.2.	Forklaringsmodeller	255
4.3.3.	Sammenfatning	258

4.3.3.1.	Generelt	258
4.3.3.2.	Specielt om vidnets følelsesmæssige engagement	258
4.3.3.3.	Resultatets forenelighed med de tidligere resultater	259
4.3.3.4.	Presset bag de ledende inkriminerende spørgsmål	260
5.	Konklusion	262
6.	De lege ferenda	263
6.1.	Ledende spørgsmål i beskrivelsesfasen. Omtvistede omstændigheder	263
6.2.	Ledende spørgsmål i beskrivelsesfasen. Uomtvisede og vigtige omstændigheder	267

Kapitel X

	Fælder. Virkning og anvendelsesområde	269
1.	Begrebet	269
1.1.	Indledning	269
1.2.	Definition af begrebet »fælder«	271
1.3.	Tidligere definitioner af begrebet »fælder«	274
2.	Generel troværdighed. (Vidnets påvirkelighed)	276
2.1	Problemstilling	276
2.2.	De påvirkelige vidner	278
2.2.1.	Begrebet	278
2.2.2.	Resultaterne	278
2.3.	De resistente vidner	281
2.3.1	Begrebet	281
2.3.2.	Korrelation mellem de resistente vidner indbyrdes	282
2.3.3.	Vidner, der modstår pres såvel angående offers som vejspørgers medskyld. (Stærkt resistente vidner)	282
2.4.	Sammenfatning	283
2.5.	Påvirkelighedsprøvens praktiske anvendelighed	284
2.6.	Konklusion	286
3.	Konkret troværdighed. (Afløsning af det usandfærdige vidne)	287
3.1.	Problemstilling	287
3.2.	Argumenter mod anvendelse af fælder til afløsning af det usandfærdige vidne	289
3.2.1.	Effektiviteten	289

3.2.1.1.	Forhørslederen har ikke tilstrækkeligt kendskab til situationen.....	290
3.2.1.2.	Vidnets individuelle begrundelse for at gå i fælden	291
3.2.1.3.	Fældens bevisværdi	293
3.2.1.4.	Forholdet mellem afhøreren og den afhørte	296
3.2.2.	Formelle indvendinger mod brugen af fælder	299
3.2.2.1.	Anvendelsen af fælder kan bringe anklagemyndigheden i en ikke helt uangribelig dobbeltrolle.....	299
3.2.2.2.	Er anvendelsen af fælder forenelig med Rpl. § 754, jfr. § 752, og § 171?	300
3.3.	Konklusion	302
3.4.	Etiske hensyn.....	302

Kapitel XI

Kendsgerninger og vidnets vurderinger	304	
1. Vidnets vurderinger	304	
2. Vurderinger (slutninger), der fremtræder som kendsgerninger	306	
3. Tvetydige spørgsmål (abstrakte og hypotetiske spørgsmål)	309	
3.1.	Abstrakte spørgsmål	309
3.2.	Hypotetiske spørgsmål	310
3.2.1.	Praksis	311
3.2.1.1.	Den hypotetiske situation har efter vidnets forklaring ikke fundet sted	311
3.2.1.2.	Den hypotetiske situation har efter forhørslederens opfattelse ikke fundet sted	311
3.2.2.	Den empiriske undersøgelse	313
3.2.3.	De lege ferenda	315

Kapitel XII

Hypotesen om den juridiske forhørssituation	317	
1. Hypotesens korrekthed	317	
1.1.	Problemstilling	317
1.2.	Indre pres	318
1.3.	Mistillid til egen iagttagelse.....	319

1.4.	Respekten for forhørslederen	319
1.5.	Sammenfatning	321
2.	Udenlandske undersøgelser	322
3.	Konklusion	323

Kapitel XIII

Gentagne afhøringer i straffeprocessuel belysning	325
1. Indledning	325
2. Politiets efterforskning	325
2.1. Politiets opgave	325
2.2. Efterforskningens betydning for senere forklaring i retten	328
2.3. Rapportoptagelse/protokollering	332
3. Politirapportens betydning for sagens behandling i retten	334
3.1. Praksis	334
3.2. Vidnet gentager sin forklaring i retten	335
3.3. Vidnet afgiver modstridende forklaring i retten	337
3.3.1. Praksis	337
3.3.2. Almindelige årsager til ændret forklaring	339
3.3.2.1. Forhørslederens indflydelse	339
3.3.2.2. Vidnets ubevidste ønsker	340
3.3.2.3. Vidnets unøjagtighed og glemsomhed	340
3.3.2.4. Vidnets uvederhæftighed	341
3.4. Resultatet af <i>U 80</i>	341
3.4.1. Sandhedsværdien af første og anden afhøring	341
3.4.2. Forehold og tidligere forklaring	342
4. Konklusion	342
5. De lege ferenda	343

Kapitel XIV

Politirapporter m.v. Betydningen for forhandlingen i retten	344
1. Politirapportens betydning	344
1.1. Problemstilling	344
1.2. Bør retstilstanden ændres?	346

1.2.1.	Argumenter for en ændring af praksis	347
1.2.1.1.	Den materielle sandhed	347
1.2.1.2.	Ensidig påvirkning af dommeren	347
1.2.2.	Baggrunden for den nuværende praksis	352
1.2.2.1.	Den juridiske dommers adgang til politirapporterne	352
1.2.2.2.	De læge dommers adgang til politirapporterne	353
1.2.3.	Argumenter for opretholdelse af den nuværende praksis ..	354
1.3.	Forholdene i Norge	358
1.4.	Konklusion	358
2.	De øvrige sagsakter	362
2.1.	Dokumentation af forakter	362
2.1.1.	Problemstilling	362
2.1.2.	Teoretiske synspunkter	364
2.1.2.1.	Tidligere sager af betydning for bevisbedømmelsen	364
2.1.2.2.	Tidligere sager af betydning for sanktionsfastsættelsen ...	366
2.1.3.	Praksis	366
2.1.4.	Kritik af praksis	367
2.1.4.1.	Sondringen mellem juridisk relevant/ikke juridisk relevant materiale	368
2.1.4.2.	Er forakter efter almindelig opfattelse relevante for bedømmelsen af det nye forhold?	369
2.1.4.2.1.	Dommerens opgave	369
2.1.4.2.2.	Sandsynligheden for at tiltalte har begået forbrydelsen ...	369
2.1.4.2.3.	Vurderingen af tiltaltes forklaring	371
2.1.5.	Konklusion	371
2.2.	Mentalundersøgelser og personundersøgelser	373
2.2.1.	Mentalundersøgelser	373
2.2.2.	Personundersøgelser	373
2.3.	Konklusion	374
3.	Flere retsmøder	374
4.	De lege ferenda	376

Kapitel XV

Begrebet vidneidentifikation	378
1. Indledning	378
1.1. Problemstillingen	378
1.2. Problemstillingen set med danske øjne	380
1.3. Praksis	382
2. Baggrund for vidneidentifikation	383
2.1. Definition	383
2.2. Begrebet genkendelse	384
2.2.1. Indledning	384
2.2.2. Genkendelse af ansigter	387
2.2.3. Forskning	388
2.2.3.1. Iagttagelsesbetingelserne	389
2.2.3.1.1. Uforstyrret og koncentreret iagttagelse af forbryderen ...	389
2.2.3.1.2. Viden om senere genkendelse	390
2.2.3.1.3. Vidnets sindstilstand	391
2.2.3.2. Genkendelsesbetingelserne	394
2.2.3.2.1. Opgavens sværhedsgrad	394
2.2.3.2.2. Tidsfaktoren	395
2.2.3.2.3. Vidnets sindsstemning ved konfrontationen	396
2.2.3.2.4. Målpersonens udseende	396
2.3. De forkerte positive udpegninger (FU)	396
2.3.1. Problemformulering	396
2.3.2. Psykologisk forskning	398
2.3.3. Foreløbig konklusion	401
2.4. Psykologisk baggrund for vidnekonfrontation	401
2.4.1. Vidnets situation	401
2.4.2. Vidnekonfrontation fra politiets synsvinkel	405
2.4.3. Konklusion	407
3. Fremgangsmåden ved den empiriske undersøgelse (U 80)	407
3.1. Indledning	407
3.2. Forløb	408
3.3. Begrundelse for udformningen	409
3.3.1. Genkendelse af »glemte« personer	409
3.3.2. Konfrontationsmåde 2	409
3.3.3. Konfrontationsmåde 1	410

3.4.	Virksomheden af konfrontationen	410
4.	Kvaliteten af vidnets udpegning	412
4.1.	Problemstilling	412
4.2.	Vidnets angivelse af sikkerhed	412
4.2.1.	Problemstilling og forskning	412
4.2.2.	Forklaringer på den manglende korrelation	415
4.2.3.	Formidling af vidnets sikkerhed	416
4.2.4.	Den kvalitative udpegning i <i>U 80</i>	418
4.3.	Individuelle figurantudpegninger	419
4.4.	Konklusion	420

Kapitel XVI

	Identifikation. Resultaterne af U 80	421
1.	Indledning	421
2.	Generelle resultater	423
2.1.	Udpegning af tyv/offer i forhold til de fem vidnegrupper ..	423
2.1.1.	Resultatet	423
2.1.2.	Udpegning af tyven	423
2.1.2.1.	Korrekte udpegninger	423
2.1.2.2.	Forkerte udpegninger	423
2.1.3.	Udpegning af offeret	426
2.1.4.	Foreløbig konklusion	427
2.2.	Vidnets forhåndsformodning om udpegning	428
2.2.1.	Resultatet	428
2.2.2.	Korrekt positiv genkendelse. (Udpegning af korrekt gerningsmand.) Kolonne 5	430
2.2.3.	Forkert positiv genkendelse. (Udpegning af forkert gerningsmand.) Kolonne 4	431
2.2.4.	Sammenligning af kolonne 4 og 5 i tabel XVI.2.(A+B) ..	431
2.2.5.	Negativ genkendelse. (Ingen udpegning.) Kolonne 6.	432
2.2.6.	Udpegning i figurantsamlet. (Tallet i parentes i sample A)	432
2.3.	Konklusion	433
2.3.1.	Alle vidnegrupper har en betydelig tendens til at foretage forkerte udpegninger	433

2.3.2.	Vidner har en betydelig tilbøjelighed til at overvurdere deres evne til at genkende mennesker	433
2.3.3.	Der er klar korrelation mellem anteciperet negativ udpegning og forkert udpegning	433
2.3.4.	Indre pres	434
3.	Forskelle mellem udpegning af tyv og offer	434
3.1.	Problemstilling	434
3.2.	Figurantudpegninger i sample A	435
3.3.	Figurantudpegninger i sample B	438
3.4.	Forklaringsmodeller	440
4.	Den kvalitative udpegning (sikkerheden)	442
4.1.	Mål for vidnernes kvalitative sikkerhed	442
4.1.1.	Målemetode 1. Den procentuelle sikkerhed	443
4.1.2.	Målemetode 2. Udpegninger med 100% sikkerhed	445
4.1.3.	Kontrol af målemetode 1 og 2. (Procentangivelsen)	447
4.1.4.	Betydningen af vidnets tidligere udpegning for målemetode 1 og 2	449
4.1.4.1.	Betydningen for målemetode 1	450
4.1.4.2.	Betydningen for målemetode 2	450
4.1.4.3.	Konklusion	452
4.1.5.	Målemetode 3. Enkeltpersoner, der foretager såvel en korrekt som en forkert udpegning	452
4.1.6.	Målemetode 4. Fastholdelse af udpegninger fra første til anden afhøring (Gruppe 2)	453
4.1.6.1.	Indledning	453
4.1.6.2.	Sammenligning mellem udpegninger ved første og anden afhøring. Prioriterede valg	454
4.1.6.3.	Sammenligning mellem udpegninger ved første og anden afhøring. Udgangspunkt i den enkelte (ikke-prioriterede) udpegning	455
4.1.6.4.	Sammenligninger mellem første og anden afhøring. Sikkerheden angivet i % (uprioriterede valg)	458
4.2.	Konklusion	459
4.2.1.	Målemetode 1. Vidnets sikkerhed udtrykt i %	459
4.2.2.	Målemetode 2. Vidnets angivelse af absolut sikkerhed (100%)	460

4.2.3.	Målemetode 3. Sammenligninger mellem korrekte og forkerte udpegninger fra det enkelte vidne.....	460
4.2.4.	Målemetode 4. Sammenligninger mellem gentagne udpegninger fra samme vidne	460
4.2.5.	Samlet konklusion.....	461
5.	Udpegninger og signalement	461
5.1.	Indledning.....	461
5.2.	Resultatet	461
5.3.	Konklusion	464
5.4.	Fortolkning	464
6.	Dobbeltudpegninger	465
6.1.	Problemstillingen	465
6.1.1.	Vidner, der ikke udpeger i sample A	466
6.1.2.	Vidner, der udpeger i sample A.....	467
6.2.	<i>U 80's</i> resultater	467
6.3.	Teorien om den påvirkelige gruppe.....	469
6.4.	Betydningen af den individuelle figurantudpegning	471
6.5.	Konklusion	473
7.	Konfrontationsmåde 1: »Kan det være ham?«	474
7.1.	Indledning.....	474
7.2.	Resultater	474
7.3.	God iagttagelsesevne	476
7.4.	Konklusion	477

Kapitel XVII

	Konfrontationsparaders sammensætning	478
1.	Problemstilling	478
2.	Kontrol af konkrete paraders fairness	479
2.1.	Den amerikanske metode. (Efterkontrol)	479
2.2.	Kontrolforsøg I. Efterkontrol af fotoparadens fairness i <i>U 80</i>	480
2.2.1.	Den praktiske fremgangsmåde	480
2.2.2.	Resultatet	481
2.2.3.	Fortolkning	482

2.2.4.	Efterkontrollanterne som mål på paradens fairness	484
2.2.4.1.	Kontrol i forhold til målpersonerne	484
2.2.4.2.	Kontrol i forhold til A 1	485
2.3.	Konklusion på efterkontrollen	485
2.4.	Supplerende undersøgelse. (Kontrolforsøg II. Identifikationens sværhedsgrad)	486
2.5.	<i>U 80</i> sammenholdt med kontrolforsøg I og kontrolforsøg II	488
3.	Den ubevidste overførsel	489
3.1.	Begrebet	489
3.2.	Forskning	490
3.3.	En sag fra virkeligheden	491
3.4.	<i>U 80</i>	493
4.	Konklusion	494

Kapitel XVIII

Identifikation. Konklusion og de lege ferenda-betragtninger

1.	Behovet for faste retningslinier	495
1.1.	Problemstilling	495
1.1.1.	Indvending 1	495
1.1.2.	Indvending 2	497
1.1.3.	Behovet for retsenhed	499
1.2.	Behovet for lovregulering af konfrontationsproceduren . .	500
2.	Flere konfrontationer med mistænkte	502
2.1.	Mistænkte udpeges ved første konfrontation	502
2.2.	Mistænkte udpeges ikke ved første konfrontation	505
3.	Fremgangsmåden ved levende konfrontationsparader	507
3.1.	Forberedelsen	507
3.1.1.	Lederen	507
3.1.2.	Beskrivelse af gerningsmanden	508
3.1.3.	Stedet for konfrontationen	509
3.1.4.	Deltagerne	510
3.1.4.1.	Antallet af personer i identifikationsparaden	510
3.1.4.2.	Udseende	510
3.1.4.3.	Beklædning	512

3.1.5.	Maskerede gerningsmænd	514
3.1.6.	Andre kendetegn.....	515
3.1.7.	Alle deltagerne i konfrontationsparaden er mistænkte ...	516
3.1.8.	Den levende gruppe	517
3.2.	Gennemførelse.....	517
3.2.1.	Vidnernes kendskab til enkelte figuranter	517
3.2.2.	Flere vidner	518
3.2.3.	Fremstillingen	518
3.2.4.	Fotografi af paraden	518
3.2.5.	Forhørslederen.....	518
3.2.6.	Stedet for afhøringen	522
3.2.7.	Rapporten.....	523
3.2.8.	Forhørslederens udpegning af den mistænkte	524
4.	Skjult identifikation	525
4.1.	Wall's kritikpunkter	526
4.2.	Yderligere kritikpunkter	528
4.3.	Konklusion	530
4.4.	Forholdene i Danmark.....	530
5.	Særligt om fotoparader. (Politiet har en bestemt mistænkt)	531
5.1.	Indledning.....	531
5.2.	Fototekets praksis.....	532
5.3.	Den psykologiske faktor	533
5.4.	Konklusion	534
6.	Udskillelse af de korrekte udpegninger.....	535
6.1.	Problemstilling	535
6.2.	Begrænsning af antallet af figurantudpegninger	535
6.2.1.	Ydre pres	535
6.2.2.	Indre pres	537
6.2.2.1.	Vidnebeskrivelser af »indre pres«	537
6.2.2.2.	Instruktion	538
6.2.2.3.	Indførelse af en ren figurantparade.....	540
6.2.2.4.	»Fairness«-prøve	540
6.2.2.5.	Afskaffelse af den afgrænsede gruppe.....	541
6.2.2.6.	Vidnets forhåndstilkendegivelse om udpegning.....	541
6.2.2.7.	Konklusion	543
6.3.	Vurdering af den enkelte udpegnings korrekthed.....	544

6.3.1.	Vidnets subjektive sikkerhed	544
6.3.1.1.	Det enkelte vidnes udtryk for sikkerhed	544
6.3.1.2.	Optimale indprentningsforhold.....	545
6.3.1.3.	Senere påvirkning	545
6.3.1.4.	Angivelse af absolut sikkerhed (100%)	545
6.3.1.5.	Konklusion	546
6.3.2.	Matematisk sandsynlighed.....	546
6.3.3.	Flere enige vidner	548
6.3.4.	Tidsfaktoren	548
7.	Konfrontationsmåde 3. Fotoforevisninger. (Politiet har ikke en bestemt mistænkt)	548
7.1.	Hjemmel	549
7.1.1.	Optagelse af fotografier	549
7.1.2.	Registrering. (Internt brug).....	549
7.1.3.	Forevisning. (Eksternt brug).....	550
7.1.4.	Forskellen mellem internt og eksternt brug	550
7.2.	Præsentation af forevisningssamlingen	550
7.2.1.	Fremgangsmåde	550
7.2.2.	Antal foreviste billeder	551
7.2.3.	Forevisning af personer af en anden race.....	552
7.2.4.	Vidererækkende betydning af forsøgene over genkendelse af personer af fremmed race.....	554
7.2.5.	Vidnets udpegning af gerningsmand	555
7.2.6.	Flere vidner	555
7.3.	Gammeltoft-Hansens forslag til ændring af praksis	556
7.4.	De lege ferenda	557
7.4.1.	Fotograferingen	557
7.4.2.	Registreringen	557
7.4.2.1.	Påtaleopgivelse.....	557
7.4.2.1.1.	Bestemmelsen om begæring	558
7.4.2.1.2.	Destruering efter politiets skøn	558
7.4.2.2.	Tiltalefrafald.....	560
7.4.2.3.	Betingelserne i øvrigt	560
7.4.3.	Fotoforevisningen	560
7.4.3.1.	Begreb	560
7.4.3.2.	Retssikkerheden efter de nugældende regler	561

7.4.3.3.	Retssikkerheden efter de af Gammeltoft-Hansen foreslåede regler	562
7.4.3.4.	Forevisningen indebærer i sig selv en krænkelse	564
7.4.3.5.	De lege ferenda	564
7.4.3.5.1.	Fototeksudpegninger som bevismiddel	564
7.4.3.5.2.	Fototeksudpegninger som efterforskningsmiddel uden bevisværdi	566
7.5.	Konklusion	566
8.	Samtykke til konfrontationen	567
8.1.	Sigtedes samtykke	567
8.2.	Figuranterens samtykke	568

Kapitel XIX

	Gode og dårlige vidner	571
1.	Problemformulering	571
2.	Udgangspunkt i det enkelte vidne	573
2.1.	Påvirkelighed	573
2.1.1.	»Gode« vidner	573
2.1.2.	»Dårlige« vidner	574
2.2.	Iagttagelsesevne	575
2.3.	Specielt om vidnets identifikation	576
2.3.1.	Udpegninger i <i>U 80</i> med udgangspunkt i det enkelte vidne	576
3.	Udgangspunkt i vidnets egenskaber og øvrige forhold	579
3.1.	Resultatet af <i>U 80</i>	579
3.2.	Alder	580
3.3.	Køn	580
3.4.	Intelligens og uddannelse	580
3.5.	Politifolk som vidner	581
3.6.	Vidnets personlige egenskaber	584
3.7.	Konklusion	584
4.	Holdning hos vidnet	584
4.1.	Særligt følgagtige vidner	585
4.2.	Særligt selvstændige vidner	585

5. Undersøgelse af vidnets troværdighed i vid forstand (konkret og generel utroværdighed)	588
5.1. Fremmed ret	588
5.2. Retstilstanden i Danmark	588
5.2.1. Lovgivning	588
5.2.2. Praksis	589
5.3. Troværdighedsundersøgelse af vidnet ved psykologer/psykiatere	590
5.4. Uformelle udtalelser om mindreåriges troværdighed	592
6. To uafhængige vidners overensstemmende udsagn	593
6.1. Indledning	593
6.2. Vidnernes iagttagelse påvirkes af ensartede faktorer	594
6.3. Afhøringsprocedurens betydning	595
6.4. Indbyrdes påvirkning	595
6.5. Overensstemmende, ukorrekte udsagn uden umiddelbart påviselig årsag	596
6.6. Konklusion	596
7. Konklusion	596

Kapitel XX

Konklusion og de lege ferenda betragtninger	598
1. Formålet med den empiriske undersøgelse (U 80)	598
2. Afhøringens form og vurderingen af vidnets forklaring	599
2.1. Vidnets egen vurdering af sin viden	599
2.2. Virkningen af pres på vidnet	599
2.3. Ledende spørgsmål	601
2.4. Fælder	601
2.5. Gode og dårlige vidner	602
2.6. Sikkerheden	602
2.7. To uafhængige vidners overensstemmende udsagn	604
2.8. Uoverensstemmelse mellem afhøring til politirapport og afhøring i retten	604
2.9. Forsinket afhøring	604
3. Ændringer i den hidtidige procedure	605
3.1. Kontrol af politiafhøringer	605

3.1.1.	Forsvarermedvirken og indenretlige afhøringer.....	605
3.1.2.	Båndoptagelser af politiafhøringer.....	606
3.1.3.	Medborgervidner.....	608
3.1.4.	Konklusion	609
3.2.	Retlig regulering af identifikationsproceduren.....	610
3.3.	Orientering om fejkilderne ved vidneudsagn	611
3.4.	Forbedring af det enkelte vidnes udsagn	613
3.4.1.	Hypnose	613
3.4.2.	Vidnets forbedring af sit udsagn.....	614
4.	Afsluttende bemærkninger	616
	Summary in English.....	618
	Noter (Litteraturhenvisninger).....	625
	Bilag	687
	Stikordsregister.....	705
	Forkortelser.....	710

Kapitel I

Indledning

1. Formålsbeskrivelse

Denne afhandlings genstand er vidnebeviset, d.v.s. det mundtlige udsagn, der afgives i retten, når en person under en andens sag beskriver ham personligt bekendte forhold, der er af betydning for denne sag.¹⁾ Endvidere er emnet afgrænset således, at det kun vedrører vidner uden særlige forudsætninger og vidner, der selv har den opfattelse, at de fortæller sandheden. Det sagkyndige vidne (ekspertudsagn) og det bevidst usandfærdige vidne er således holdt uden for fremstillingen.

En undtagelse udgør kapitel X, der vedrører retsvæsenets brug af fælder. Da fælder dels anvendes som kontrol af oprigtige vidners påvirkelighed, dels er det traditionelle middel til afsløring af usandfærdige vidner, har det været naturligt at behandle begge funktioner.

Endvidere er afhøring af tiltalte sine steder berørt. Dette gælder navnlig spørgsmålet om gentagne forklaringer herunder rettens brug af politirapporterne (kapitel XIII og XIV).

Afhandlingen omhandler såvel vidner i civilprocessuelle som straffeprocessuelle søgsmål, men hovedvægten vil blive lagt på det straffeprocessuelle område, der frembyder særlige problemer, f.eks. vidneforklaringer til politiet. I øvrigt har vidnebeviset normalt større betydning i straffesager end i civile sager, hvor dokumenter ofte udgør det væsentligste bevismateriale.²⁾

Det er almindeligt anerkendt, at der knytter sig ganske særlige problemer til vidnebeviset. *Hjort*³⁾ citerer den amerikanske dommer Leibowitz for at have sagt: »The Germans have a word saying: as unreliable as an eyewitness. You'll find the truth of that demonstrated in our courts every day.« Lignende erfaringer er gjort i andre lande,⁴⁾ herunder Danmark,⁵⁾ men det understreges, at de færreste vidner gør sig skyldige i bevidste usandheder.

På trods af sine svagheder og uanset den øgede teknologiske udvikling er vidnebeviset et af de vigtigste bevismidler overhovedet i straffesager.⁶⁾

Kap.I. 1.

En amerikansk undersøgelse⁷⁾ fandt således, at vidneudsagn (herunder offerets) var den vigtigste faktor i opklaringen af forbrydelser.

Retten oplever vidneudsagnet direkte og danner sig sin egen umiddelbare opfattelse af vidnet og dets forklarings troværdighed. Dette er – som *Lindegaard og Trolle*⁸⁾ udtrykker det:

»... formodentlig baggrunden for den iagttagelse, at vidneudsagn jævnlige synes at have en større bevismæssig gennemslagskraft end materielle spor og slutninger derfra, selvom en nøgtern sandsynlighedsvurdering måtte give disse sidste en klar forrang...«

Gennem tiderne har man alt efter graden af viden, barbari og overtro i det omliggende samfund søgt at støtte dommeren i den vanskelige vurdering af vidnets troværdighed. I perioder har man til dels taget ansvaret fra ham og lagt det over på lovgiver.

Den tiltalte har kunnet løse sig fra anklagerne ved hjælp af jernbyrd, mededsmænd eller edsaflæggelse. Gennem lange tider og inden for mange retssystemer har den klassiske regel om to uafhængige vidners samstemmende vidnesbyrd været anset for afgørende bevis, og i nyere tid har løgnedetektorer,^{*)} hypnose (jfr. kapitel XX, afsnit 3.4.1), vurdering af vidneudsagn ved psykologer samt matematiske sandsynlighedsberegninger været taget i brug.¹⁰⁾

I denne afhandling vil to problemstillinger blive taget op:

- 1) Spørgsmålet om, hvorledes forhørsformen påvirker vidnets forklaring.
- 2) Spørgsmålet om, i hvilket omfang der kan opstilles almene kriterier for en afgivet vidneforklarings troværdighed.

Et vidneudsagn består af tre hovedkomponenter: iagttagelsen, hukommelsen og formidlingsprocessen, og på alle tre stadier kan der opstå fejl og forvrængninger. Mens man i vidt omfang må indskrænke sig til en beskrivelse af de fejlmuligheder, der kan opstå på de to første stadier, er det muligt at reducere fejlkilderne på det sidste stadium ved anvendelse af hensigtsmæssige procedurer. Formålet med denne afhandling er nøjere at belyse de hidtil anvendte forhørsmetoder såvel fra et retssikkerhedsmæssigt som et efterforskningsmæs-

*) Inden for dette område findes i USA et stort antal forskere og praktikere samt en righoldig litteratur, herunder et tidsskrift »Polygraph«.⁹⁾

Kap.I. 1.

sigt synspunkt med henblik på at opnå en større sandhedsværdi ved vidneforklaringer og et bedre bedømmelsesgrundlag for retten.

En hel del psykologiske undersøgelser har søgt at belyse vidneudsagnets troværdighed. Nogle af disse undersøgelser synes imidlertid at lide under psykologens manglende kendskab til det system, hans forskningsresultater skal betjene.

Dertil kommer, at hidtidige undersøgelser stort set synes at falde i en af to kategorier: den ene mulighed er at betragte virkeligheden og registrere, hvad der rent faktisk foregår, f.eks. ved retlige og politimæssige forhør. Sådanne undersøgelser siger imidlertid meget lidt om årsagsforholdet, og er derfor blevet kaldt hypotesefremkaldende undersøgelser.*¹⁾ Den anden mulighed er de hypotesetestende undersøgelser, hvor man undersøger enkelte komponenter i processen, f.eks. virkningen af det ledende spørgsmål ved psykologiske forsøg, men disse undersøgelser lader sig næppe direkte overføre på virkeligheden. *Farrington*¹¹⁾ siger om sådanne undersøgelser, at den første er »high in external value« men »low in internal value«, og at det omvendte gælder for den anden. Han mener, at idealet må være en undersøgelse, der besidder såvel »external« som »internal value«.¹²⁾

Dette er holdt for øje ved udarbejdelsen af den empiriske undersøgelse *U 80*, der danner udgangspunktet for denne afhandling. Det juridiske forhør er søgt reproduceret til den mindste detalje. Omgivelserne er de samme som i en virkelig retssal, forhøret afholdes under iagttagelse af de sædvanlige procedurer og ved selve forhøret benyttes udtryk og metoder, som er almindelige ved retlige og politimæssige forhør. Med henblik på årsagssammenhængen varieres situationerne for det enkelte vidne, således at der f.eks. stilles ledende spørgsmål vedrørende forskelligartede forhold. Endvidere sammenholdes vidnets reaktioner på forskellige områder, der synes at have udprægede fælles-træk. I nogle tilfælde når undersøgelsen kun at blive hypotesefremkaldende. I andre tilfælde er det muligt at påvise, at hidtidige antagelser næppe er holdbare og i atter andre kan der peges på nye hidtil upåagtede omstændigheder, der må antages at kunne påvirke vidneforklaringer.

En undersøgelse, der på tilsvarende måde søger at reproducere den retlige proces, er så vidt vides aldrig foretaget hverken i Danmark eller i udlandet.¹³⁾ Undersøgelsen må antages at kunne benyttes ved overvejelser af, hvilke forhørsformer, der må anses for frugtbare, og hvilke der eventuelt måtte være utilstedelige.

*) Forfatterens oversættelse af det engelske udtryk »hypothesis-generating«.

Kap.I. 2.

Til forhørsformer henregnes også de særlige procedurer, der benyttes ved vidnets genkendelse af gerningsmanden. Da dette område er aldeles ulovhjemlet i Danmark og Sverige, men ikke i Norge, og da der så vidt vides aldrig har været en dansk eller nordisk drøftelse af disse spørgsmål, vil der blive gjort særligt detaljeret rede herfor. Endvidere er det faldet naturligt at se på, hvilke bidrag undersøgelsen giver til de blandt jurister almindelige forestillinger om bestemte vidneudsagns troværdighed.

Afhandlingen tager sit udgangspunkt i den nævnte undersøgelse, men støtter sig i vidt omfang på udenlandske undersøgelser, relevant litteratur samt iagttagelser fra politiafhøringer og retsafhøringer.

I vidt omfang beskrives undersøgelser og begreber, som tilhører psykologien snarere end retsvidenskaben. Da det er mit håb, at afhandlingen vil blive læst ikke alene af jurister og psykologer, men også af andre med interesse for retssystemet, heriblandt ikke mindst lægdommere, er benyttelse af såvel den juridiske som den psykologiske fagterminologi så vidt muligt undgået. Den præcisering af tankegangen, som normalt forbindes med anvendelsen af fagterminologi, søges opnået ved en almindelig holdt beskrivelse af de ting, fagterminologien dækker over.

2. Disposition

Afhandlingen falder i fem hoveddele:

- 1) Baggrunden for og gennemførelsen af den empiriske undersøgelse.
(Kapitel II, III og IV).
- 2) Forskellige afhøringsformers betydning for vidnebeviset.
(Kapitel V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII).
- 3) Det straffeprocessuelle systems betydning for domstolens afgørelse.
(Kapitel XIII og XIV).
- 4) Proceduren vedrørende identifikation.
(Kapitel XV, XVI, XVII, XVIII).
- 5) Vurderinger af enkelte vidneforklaringer.
(Kapitel XIX).

I første del behandles psykologiens betydning for retsvidenskaben (kapitel II). Derefter følger en beskrivelse af baggrunden, forudsætningerne og forløbet af

Kap.I. 2.

den empiriske undersøgelse (kapitel III). Da denne er udarbejdet med henblik på en så nøjagtig gengivelse af virkeligheden som muligt, findes også en drøftelse af, hvorvidt dette er lykkedes (kapitel IV).

De følgende syv kapitler beskriver betydningen af forskellige afhøringsformer.

I de to første kapitler tages almene problemer vedrørende formidlingsprocessen op. Først diskuteres spørgsmålet om sandhedsværdien af fri forklaring sammenholdt med neutrale spørgsmål, idet resultaterne af denne undersøgelse sammenholdes med de mange udenlandske undersøgelser (kapitel V). Dernæst beskrives i kapitel VI oplysningsværdien af forskellige afhøringsituationer (politiafhøring, retsafhøring, forsinket afhøring).

I de næste fire kapitler søges det ved hjælp af undersøgelsens resultater nærmere belyst, hvilken betydning det har for vidneudsagnet, at der lægges pres på vidnet. Der skelnes mellem spørgsmål, der er udtryk for et »neutralt« pres, det ledende spørgsmål og det kaptiøse spørgsmål. Det neutrale pres behandles i kapitel VII. Derefter følger en kort indledning til belysning af den retlige baggrund for anvendelsen af ledende og kaptiøse spørgsmål (kapitel VIII). I kapitel IX behandles de ledende spørgsmål, og i kapitel X anvendelsen af begrebet fælder i retsprocessen. Til sidst behandles det hypotetiske og abstrakte spørgsmål (kapitel XI).

Efter denne gennemgang tages undersøgelsens hovedhypotese op til bedømmelse (kapitel XII).

Udgangspunktet for tredje del er de særlige problemer, der opstår i forbindelse med gentagne afhøringer om samme begivenhedsforløb. Dette beskrives i kapitel XIII, og i kapitel XIV behandles betydningen af rettens kendskab til resultatet af de tidligere afhøringer samt øvrige oplysninger om tiltalte.

I fjerde del foretages en indgående analyse af vidneidentifikationen med udgangspunkt i den empiriske undersøgelse. Denne del indledes med et kapitel, der beskriver den teoretiske baggrund for vidnets genkendelse (kapitel XV). Derefter følger en detaljeret analyse af undersøgelsens resultater på dette område og en række teorier om årsagerne til fejlagtig identifikation afprøves på undersøgelsens materiale (kapitel XVI). I kapitel XVII behandles nogle specielle problemer vedrørende sammensætningen af konfrontationsparaden, herunder et par opfølgende undersøgelser til *U 80*. I kapitel XVIII sættes undersøgelsens resultater i relation til praksis. Denne del af afhandlingen har et

Kap.I. 2.

klart pragmatisk sigte, og på en række områder peges på mulige og ønskelige ændringer på dette hidtil helt uregulerede område.

I kapitel XIX overvejes det, hvorvidt det er muligt at udskille grupper af særlig troværdige eller særlig utroværdige vidner.

Kapitel XX indeholder konklusionen og nogle de lege feranda-betragtninger.

Fremmed ret

Norsk og svensk ret er medtaget i det omfang, det skønnes egnet til belysning af retstilstanden i Danmark. Det samme gælder angelsaksisk ret, hvor man i de senere år har beskæftiget sig en del med vidneudsagnet ikke mindst i forbindelse med identifikationer. I tysk ret har interessen navnlig samlet sig om det bevidst urigtige vidneudsagn, og tysk ret vil derfor kun sporadisk blive berørt.

Det understreges imidlertid, at udenlandsk ret kun inddrages med det formål at belyse den danske retstilstand. Afhandlingen prætenderer ikke at være en udtømmende analyse af retstilstanden i andre lande.

Juridiske begreber

I det følgende vil resultaterne af undersøgelsen primært blive bedømt i forhold til de to hensyn, der styrer det straffeprocessuelle regelsæt: hensynet til kriminalitetens bekæmpelse og hensynet til individets retssikkerhed.

Det hænder, at kriminalitetsbekæmpelsen betragtes som et led i individets retssikkerhed, idet man udstrækker individets retssikkerhed som begreb til også at dække de potentielle ofre for kriminalitet.¹⁴⁾ Normalt bruges udtrykket »individets retssikkerhed« i straffeprocessen dog om de retsgarantier, der skal værne den mistænkte, sigtede eller tiltalte mod at blive udsat for overgreb.

Da hensynet til kriminalitetsbekæmpelsen og hensynet til mistænkte/sigtede/tiltaltes retsbeskyttelse somme tider strider mod hinanden, forekommer det hensigtsmæssigt i denne afhandling udelukkende at benytte udtrykket individets retssikkerhed i den klassiske betydning. Hensynet til kriminalitetsbekæmpelsen vil blive kaldt hensynet til efterforskningen.

De benyttede eksempler

Som et forarbejde til den empiriske undersøgelse og denne afhandling har der været ført samtaler med retssalsjurister, lægdommere, vidner, tiltalte samt socialrådgivere, der har overværet afhøringer af unge. Desuden er et stort antal retlige afhøringer og nogle politiafhøringer overværet.

Udsnit af sådanne afhøringsforløb gengives til illustration af teksten. Såfremt disse undtagelsesvis bygger på andenhånds erfaring, er dette angivet. Der er ikke givet kildehenvisninger, idet afhøringsforløbet normalt ikke kan verificeres via

Kap.I. 2.

politirapport eller retsprotokol, og da det ikke har været tanken at rette søgelyset mod enkeltpersoner, men at fremdrage forhold som forekommer generelle.

Litteraturhenvvisninger

Emnet har aldrig tidligere været indgående belyst på dansk, hvorfor der er medtaget et stort antal referencer, som kan benyttes som udgangspunkt for videre studier. Da nogle af de nævnte værker og tidsskrifter ikke er tilgængelige i Danmark eller omliggende lande, er der i det omfang, det har været muligt, henvist til kortere referater i tilgængelige værker. Når der er tale om mere almindeligt kendte emner, der er beskrevet i adskillige værker, er de kilder nævnt, der vil være let tilgængelige for danske læsere.

For ikke at tynde teksten unødigt er alle litteraturhenvvisninger angivet ved et tal. Noter med indhold er angivet med en *) og findes nederst på den pågældende side.

Tekst med petit

Tekst med petit er anvendt ved citater fra andre forfattere, ved eksempler fra retternes praksis eller *U 80*, som forklarende tekst til tabeller samt endelig, når der har været behov for at uddybe et emne særligt indgående. Bogen er skrevet således, at alle petit-afsnit kan overspringes uden at det forstyrrer mening og sammenhæng.

Kapitel II

Psykologiens betydning for vidnebeviset

1. Vidnepsykologi. Udvikling og anvendelsesområde

1.1. Vidnepsykologiens udvikling i korte træk

Vidnebeviset daterer sig tilbage til dansk rets begyndelse og har formentlig været brugt længe før, man kendte et egentligt formaliseret retssystem.

I jyske lov¹⁾ fandtes vidnebeviset, men det var i de fleste tilfælde muligt at tilbagebevise det ved partsed med mededsmænd. D.v.s. at parten kunne stille med 12 mænd, der var villige til at aflægge ed på, at de kendte ham, og det, han sagde, var sandt.

Med danske lov indførtes imidlertid den klassiske regel^{*)} om, at såfremt to efter lovgivningens regler³⁾ fuldkommen lovfaste vidner uafhængig af hinanden afgiver samstemmende forklaring, er dette et fuldgyldigt bevis. Målestokken for et vidnes troværdighed var således ikke individuel, men afstukken ved lovbestemte regler.⁴⁾ Ansvar blev hermed flyttet fra dommeren til lovgivningsmagten, idet dommeren ikke længere skulle bedømme det enkelte vidnes troværdighed, men udelukkende om lovgivningens regler for et fuldkommen lovfast vidne var opfyldt.

Om denne regel skriver *Ørsted*:⁵⁾

»Beviset ved Vidner er vel det, om hvis Værd der har været mindst Tvist, og for hvilket Grundreglerne synes meest at være bragt i det Rene. Den Sætning, at Sandhed i Rettergang bliver bragt til Vished ved to Vidners bestemte og samstemmende Forklaringer, naar disse to Vidner ere uden Mangel, og deres Vidnesbyrd paa behørig Maade er modtaget, har næsten alle, saavel ældre som nyere, Lovgiveres Authoritet; og der ere vel faa Retssandheder, der saa eenstemmigen erkjendes baade af de Retslærde og af Andre. Imidlertid vil man, naar man gaaer noget ind i Sagen, langt fra finde den saa reen og uforviklet, som den kan

*) Bestemmelsen findes allerede i de mosaiske love, og allerede dengang var den næppe en ny regel, men snarere en forlængst antaget regel, der blev indskærpet og stadfæstet.²⁾

Kap.II. 1.1.

forekomme den, der mindre har gjennemtænkt samme; og man vil snart mærke, at Lovgiverne og Skribenterne ingenlunde ere saa enige angaaende denne Gjenstand, som det, ved første Øiekast synes, men at der, endog med hensyn til Grundforestillingerne, finde saare betydelige Afvigelser Sted.«

Ørsted beskriver derefter forskellige andre retssystemer, blandt andet det franske, hvor man kun i småsager lader sagen afgøre ved to vidner og engelsk ret, hvor ét vidne er tilstrækkeligt.

Derefter skriver han:⁶⁾

»Adskillige Skribenter hidlede Nødvendigheden af to Vidner heraf at eet Vidne lader den Tvivl tilbage, at Samme let kunde have seet eller hørt Fejl. Men dette er vist ikke Hovedgrunden. Naar Vidnet er forsynet med sunde Sanser og erklærer sig at være fuldkommen vis paa sin Iagttagelse, kan der nok kun i faa Tilfælde være Anledning til at frygte for, at hans Sanser have bedraget ham. Enhver stoler dog ordentligvis paa det, han med sine aabne Øjne har seet, og som har efterladt en bestemt Erindring, og den samme Tro maa man ogsaa have til et Vidnes Udsigende, naar ingen anden Betænkelighed derved var end den Nævnte. Men det er og for mulig Uredelighed, at man skal tage sig i Agt, og det er fornemmelig af denne Grund Lovene kræver to Vidner.«

Allerede dengang var der imidlertid jurister – og måske ikke mindst blandt de praktisk arbejdende – der var opmærksomme på, at det vanskeligste problem for retten muligvis ikke var at skelne mellem redelige og uredelige mennesker – men at skelne mellem de vidner, der fortæller sandheden, og de, der *tror*, de fortæller sandheden.

I løbet af det 19. århundrede begyndte man for alvor at blive opmærksom på, at selv retskafne og sandhedskærlige personer, om hvis moralske habitus der ikke kunne herske tvivl, af og til afgav beretninger, som simpelthen ikke kunne være rigtige. Røster begyndte at hæve sig imod tilforladeligheden af »hæderlige mænds« vidneudsagn. Den tyske jurist *Mittermaier* (1834)⁷⁾ gik endda så vidt, at han anbefalede, at dommerne ikke tillægger vidneudsagn nogen afgørende betydning, medmindre de kan verificeres ved tekniske eller andre faktiske beviser.

I 1894 beskrev den kendte østrigste strafferetsteoretiker *Gross*⁸⁾ de psykologiske problemer, der opstår for dommeren med hensyn til forhør af vidner og disses troværdighed. I 1898 udgav han »Kriminalpsychologie«,⁹⁾ og i den og i en række artikler i den juridiske fagpresse forekommer praktiske eksempler på de farer, der lurar såvel ved de indledende politiforhør som i retssalen. Så vidt

Kap.II. 1.1.

vides er han den første, som foreslår en egentlig psykologisk skoling af dommere og anklagere, og som foreslår, at fagpsykologer kan bistå retten ved særligt vanskelige sager.

Omkring århundredskiftet tog psykologerne udfordringen op, og *Binet*¹⁰⁾ og *Stern*¹¹⁾ udførte de første egentlige vidnepsykologiske forsøg. Disse forsøg er en overbevisende påvisning af, hvor mange fejlkilder der knytter sig til den menneskelige perception, forståelse, opbevaring og genfortælling. Forsøgene peger på områder, hvor iagttagelsesevnen synes særligt dårlig, f.eks. ved estimering af tidsintervaller eller hastigheder, og på persongrupper, der synes at udgøre særligt dårlige vidner, f.eks. børn. Alt i alt er det mest slående det negative aspekt: faren ved overhovedet at bygge på den skrøbelige vidneforklaring. Med hensyn til positive forslag til forbedring af vidneudsagnet nævnes i virkeligheden kun ét: den frie forklaring. Der udføres adskillige forsøg, der alle synes at vise, at retten bør foretrække den frie forklaring, og at spørgsmål under ingen omstændigheder må være ledende. Disse forsøg vakte en del opsigt også i juridiske kredse.

På dette tidspunkt forberedte flere europæiske lande sig på at indføre mundtlig bevisførelse og fri bevisbedømmelse, og rettens vurdering af vidnebeviset omfattedes derved med en særlig interesse.

I 1916 gennemførtes mundtlighedsprincippet og den frie bevisbedømmelse i Danmark.

Den frie bevisbedømmelse er et brud med den tidligere ordning med »lovfaste« vidner og bygger på den opfattelse, at retten bedst kan finde frem til den materielle sandhed, hvis den kan bedømme bevisets vægt i den enkelte sag uden at være bundet af generelle lovregler.

Princippet gælder både i civil- og straffeprocessen. For at der kan afsiges fældende dom i en straffesag, plejer man¹²⁾ at sige, at der skal være skabt en subjektiv overbevisning hos dommeren, og at denne skal bygge på et sådan objektivt konstaterbart bevismateriale, at der ikke er »rimelig tvivl« om, at tiltalte er skyldig (»in dubio pro reo«-princippet).

Under et sådant system synes vidnepsykologien at kunne gøre god fyldest som hjælpemiddel for rettens afgørelse. Ganske vist er Binets og Sterns resultater snarere egnede til at rokke ved vidnebeviset som bevismiddel overhovedet end til at pege på nye og forbedrede vurderingsmuligheder, men på dette tidspunkt var indiciebeviset i rivende udvikling takket være den hastige tekniske udvik-

Kap.II. 1.1.

ling, og man håbede, at vidnepsykologien på samme måde kunne forbedre vidnebeviset. Artikler fra den tid vidner om de forventninger, man havde til psykologien,¹³⁾ og på dette tidspunkt begyndte man også i angelsaksisk ret (Storbritannien og USA)¹⁴⁾ at drøfte disse problemer. I den unge Weimar-republik knyttedes vidnepsykologer til domstolene.

Ikke alle nærrede dog denne tillid til psykologien. De første afsløringer af, hvor farligt vidneudsagnet er, gav yderligere næring til deres mistro til vidneudsagnet, og de betragtede den teknologiske udvikling som et middel til i fremtiden helt at kunne undgå at lade retsafgørelser hvile på noget så usikkert og tilfældigt som den menneskelige iagttagelsesevne og kommunikation. Således skrev den franske kriminolog *Garraud*¹⁵⁾ i 1909:

»Om man betænker, at mange personer har et indre behov for at lyve, og når man dertil lægger . . . alle de psykologiske faktorer, som har vist sig at forvanske vore følelser, så forstår man, at vidneudsagnet nu er ved at miste den betydning og praktiske anvendelighed, som man traditionelt har tillagt det.«

Indiciebeviset har da også taget et vældigt opsving i dette århundrede på grund af den øgede kriminaltekniske udvikling. Fingeraftryk, tandaftryk, håranalyser, blodprøver, kromosomanalyser o.s.v. er blevet udviklet til en meget høj grad af sikkerhed inden for de sidste 50 år og indgår som en naturlig del i megen bevisførelse. Endvidere har problemet omkring anvendelsen af statistiske metoder og matematiske sandsynlighedsberegninger på juridisk bevismateriale, herunder vidneudsagn, været livligt diskuteret i juridiske kredse over hele verden.¹⁶⁾

Denne udvikling har dog langt fra overflødiggjort vidnebeviset, og der er enighed om, at sandsynlighedsberegninger kun i meget begrænset omfang kan anvendes til vurdering af vidners troværdighed. Retten er stadig i vidt omfang henvist til sin blotte »tro« på, om vidneudsagnet er sandfærdigt eller ej, idet det har vist sig vanskeligt for psykologerne at indfri de forventninger, som nogle jurister havde nærret til dem. Efter den rent negative påvisning af, at det menneskelige udsagn ikke er til at stole på, var det småt med forslag til, hvorledes man kunne forbedre vidnebeviset. Interessen og forhåbningerne fra juridisk side afløstes af skuffelse.¹⁷⁾ Tilbage blev en almindelig opfattelse af, at vidneudsagnet er behæftet med en række alvorlige fejlkilder, men da man ikke kan undvære det, måtte domstolen efter bedste evne søge at vurdere dets vægt i

Kap.II. 1.2.

de konkrete sager. På dette tidspunkt var bevisumiddelbarheden*) og den frie bevisbedømmelse blevet gennemført inden for mange retssystemer. Vidnepsykologerne forsvandt med Weimar-republikken, og der blev stille om vidnepsykologien i juridiske kredse i nogle årtier. De bøger,¹⁸⁾ der beskæftigede sig med emnet i denne periode, bragte ikke afgørende nyt.

I 1936 udkom den første bog¹⁹⁾ på dansk om emnet, der giver en oversigt over vidnepsykologiens resultater indtil da, krydret med egne oplevelser i danske retssale.

1.2. Forskellige retninger inden for vidnepsykologien

I årene efter 2. verdenskrig gennemgår vidnepsykologien en udvikling, der er meget forskellig fra land til land. Denne forskel skyldes dels de forskellige processuelle systemer, dels og navnlig den omstændighed, at nogle vidnepsykologer interesserer sig for det *bevidst* usandfærdige vidne, mens andre koncentrerer sig om det *ubevidst* usandfærdige vidnesbyrd. Dertil kommer metodevalget, idet én retning inden for vidnepsykologien beskæftiger sig med *konkrete vidneudsagn* og søger at vurdere deres troværdighed, mens en anden retning søger at finde *lovæssigheder for vidneudsagn*, der derefter kan anvendes på det enkelte tilfælde. Vidnepsykologer har således meget forskellige arbejdsopgaver og funktioner i de enkelte lande. Her skal denne forskel ganske kort skitseres, idet udgangspunktet tages i vidnepsykologens retlige funktion. Dette fører til en opdeling i det, man kunne kalde den kontinentale model og den nordamerikanske model.

1.2.1. Den kontinentale model

Det, der navnlig adskiller den kontinentale model fra den nordamerikanske, er det forhold, at vidnepsykologen skal søge at hjælpe retten med at finde frem til den objektive sandhed i den enkelte sag. Vidnepsykologen går ind i sagen og udtaler sig som ekspert om det enkelte vidnes troværdighed med henblik på den konkrete sag. Denne ekspertrolle er imidlertid ikke den samme over hele Europa. Her skal forholdene i Vesttyskland og i Sverige omtales ganske kort.

I *Vesttyskland*²⁰⁾ findes en mangeårig tradition for vidnepsykologer som faste sagkyndige tilknyttet domstolene. Deres opgave er at undersøge vidner (i langt de overvejende tilfælde ofre i sædelighedssager, og mange af dem børn) med

*) Princippet om, at beviserne føres umiddelbart for den uømmene ret.

Kap.II. 1.2.2.

det formål at afgive udtalelser til retten om deres troværdighed. Eftersom de vesttyske vidnepsykologer kun ser og hører den person, hvis troværdighed de skal undersøge, kan de ikke udtale sig generelt om hændelsesforløbet, f.eks. om mulige misforståelser hos vidnet etc. Deres opgave er således snævert afgrænset til spørgsmålet om, hvorvidt vidnet taler sandhed, eller sagt mere præcist: hvorvidt vidnet selv *tror*, at det taler sandhed.

I *Sverige*²¹⁾ er det ved adskillige lejligheder gennem de sidste 25 år hændt, at vidnepsykologer i særlig vanskelige sager har stået retten bi. Den svenske vidnepsykolog skal imidlertid ikke som sin tyske kollega begrænse sig til undersøgelser over, hvorvidt de enkelte vidner må anses for at være sandfærdige. Psykologen sætter sig ind i hele sagsforløbet, taler med vidner, forurettede og sigtede og søger på denne måde at stykke et helhedsbillede sammen af det, der er foregået. Den svenske vidnepsykolog bevæger sig hermed ind på et område, der i de fleste andre lande menes at være forbeholdt dommeren (om end den endelige vurdering af skyldspørgsmålet naturligvis også i Sverige ligger hos retten). Når vidnepsykologer i Sverige har fået mulighed for at trænge så langt ind på dommerens område, skyldes det nok først og fremmest den svenske psykolog Trankells fremragende evne til at gennemanalysere et sagsforløb. Se f.eks. »tilfældet Lars«,²²⁾ der er en enestående analyse af en sag, der uden vidnepsykologens undersøgelse kunne være endt med et justitsmord. Imidlertid synes det at være lykkedes Trankell at formalisere denne metode på en sådan måde, at også andre svenske vidnepsykologer har kunnet foretage lignende analyser. Trankell kalder metoden »Den formella strukturanalysen«.²³⁾ Det må dog nok erkendes, at metoden hviler på en række skøn og derfor stiller store krav til undersøgelseslederen.

1.2.2. Den nordamerikanske model

Under det processuelle system i Nordamerika udpeges eksperter ikke af retten, men af parterne. I Nordamerika optræder vidnepsykologen derfor som ekspert for en af disse, som oftest forsvaret i en straffesag. Vidnepsykologens opgave er næsten altid at svække tilliden til anklagemyndighedens vidne. Dette gøres normalt ved, at vidnepsykologen fremlægger resultatet af et stort antal forsøg foretaget på forsøgspersoner uden for retssalen og med støtte i disse påviser sandsynligheden for, at anklagemyndighedens vidner kan ligge under for en fejltagelse. F.eks. fordi de har forvekslet tiltalte med en anden, misforstået tiltaltes ytring, taget fejl af en bils hastighed o.s.v. Det kan også tænkes, at

Kap.II. 1.2.2.

vidnepsykologen påviser fejl ved afholdte konfrontationsparader eller fotokonfrontationer.

I modsætning til de kontinentale vidnepsykologer arbejder de nordamerikanske vidnepsykologer således uden for rettens regie. Det karakteriserer endvidere disse vidnepsykologer, at deres arbejde omhandler »the honest, but mistaken witness«, altså ikke det bevidst*) uærlige vidne. De har normalt ikke lejlighed til kontakt med det enkelte vidne, men uddrager på grundlag af deres forskning lovmæssigheder om menneskers iagttagelse, som antages at kunne overføres på den konkrete sag. Sådanne slutninger fra grupper til det enkelte menneske vil blive behandlet nærmere i afsnit 4.2.2.3.2.

Denne gruppe vidnepsykologer er langt den talrigste, og i de senere år er der publiceret adskillige værker såvel i USA²⁵⁾ som i Canada.²⁶⁾

Der findes imidlertid også en anden retning inden for nordamerikansk vidnepsykologi. Disse vidnepsykologer har samme plads som de øvrige i det processuelle system, idet de normalt optræder for den ene part, i langt de fleste tilfælde for forsvaret. Deres opgave er imidlertid ikke at svække tiltroen til anklagemyndighedens vidner, men derimod at styrke tilliden til tiltaltes forklaring. Det er de vidnepsykologer, der arbejder med polygraphen.***) De har således det samme snævre arbejdsområde som de vesttyske vidnepsykologer. De arbejder med en bestemt person i en konkret sag, og deres opgave er udelukkende at afgøre, om denne person selv tror, at han taler sandhed. I modsætning til vesttyskerne benytter de imidlertid en maskine til denne undersøgelse, og der er normalt tale om, at tiltalte kan styrke sin troværdighed ved at bestå en sådan test (arbejdet udføres således for forsvaret). I Vesttyskland drejer det sig om, hvorvidt vidnet taler sandt (arbejdet udføres for retten/anklagemyndigheden).

Til trods for de store ligheder mellem nordamerikansk og engelsk ret har udviklingen på de britiske øer formet sig anderledes på dette område. I England er det ofte psykologer, der udfærdiger mentalerklæringer, og i forbindelse med dette hverv er de også af og til blevet bedt om at vurdere et vidnes eller en tiltaltes troværdighed.²⁸⁾ Se nærmere afsnit 4.2.2.4.2., eksempel 2 og 3. En anden gruppe vidnepsykologer udfører forsøg over generelle forhold vedrørende vidners trovær-

*) I hvilket omfang det er tilladt at føre bevis for vidnets *bevidste* usandhed er stærkt omdiskuteret inden for angelsaksisk ret.²⁴⁾

**) Polygraphen kendes herhjemme bedre under navnet løgnedetektor. Den er dog videreudviklet meget i de senere år og måler nu en række forskellige fysiologiske effekter: hjerteslag, puls, svedudsandringer o.s.v. Deraf navnet poly...²⁷⁾

Kap.II. 2.1.

dighed på samme måde som de amerikanske vidnepsykologer, men i England har domstolene hidtil ikke tilladt disse forskere at udtale sig i forbindelse med konkrete sager.²⁹⁾

1.2.3 Udviklingen i Danmark

I Danmark har udviklingen stået næsten stille.

I *Hurwitz'* bog om den danske strafferetspleje³⁰⁾ fra 1940 omtales vidnepsykologien, og forfatteren bruger to sider til en gennemgang af de mest almindelige fejlkilder. I tredjedugaven (1959) er dette afsnit faldet bort og erstattet med en fyldig note.³¹⁾ I »Betænkning om vidner« (1962) nævnes vidnepsykologien og dens resultater ikke med ét ord, uanset at der foregår en drøftelse af forhørsformen. Se nedenfor kapitel VIII. *Gomard*³²⁾ nævner, at »vidnepsykologien råder (endnu?) ikke over prøver og målinger, der fuldt ud kan afløse troværdighedsskønnet«, og *Koktvedgaard og Gammeltoft-Hansen* (1978)³³⁾ nævner vidnepsykologien ganske kort. I 1968 gennemføres et forsøg af *Kutchinsky*.³⁴⁾ Det synes at vække en vis interesse, men har tilsyneladende ikke sat sig spor. I 1981 udkommer *von Eybens og Kutchinskys* bog »Parts- og vidneafhøring« og Juristforbundet og Københavns Universitet tilbyder kurser i samme emne.

2. Forskelle mellem psykologi og retsvidenskab

2.1. Problemstillingen

Inden for såvel retsvidenskaben som psykologien er der i vide kredse en udbredt skepsis over for vidnepsykologien. I den henseende deler den skæbne med mange andre tværfaglige discipliner.

Fra psykologisk hold er hovedindvendingen, at vidnepsykologien beskæftiger sig for meget med virkningen (f.eks. af det ledende spørgsmål) og for lidt med årsagen til denne virkning, samt at resultaterne ikke i tilstrækkelig grad sammenholdes med teoretisk viden om iagttagelse og perception og derfor ikke kan have den store interesse for fagpsykologer. Men, tilføjes det,³⁵⁾ det skyldes formentlig, at man har tilpasset sig juristernes behov. Omvendt mener mange jurister, at undersøgelserne er for snævre og kunstige og ligger for langt fra retssalens realiteter til at have andet end teoretisk interesse.

Om kritikken er berettiget fra et snævert psykologisk synspunkt er mindre interessant, fordi vidnepsykologien efter sit erklærede formål henvender sig til jurister med henblik på at uddybe forståelsen af vidneudsagnet og dermed

Kap. II. 2.2.

forbedre retsprocessen. Det er derfor naturligt nøjere at undersøge, hvorfor vidnepsykologien mødes med så stor skepsis i juridiske kredse ikke blot i Danmark, men også i store dele af den øvrige verden.³⁶⁾

I 1976 udkom Devlin-rapporten (se nærmere kapitel XV, afsnit 1.1.) i England. Her skriver Lord Devlin om psykologiske undersøgelser specielt med henblik på identifikation af gerningsmænd:

»It has been represented to us that a gap exists between academic research into the powers of the human mind and the practical requirements of courts of law, and the stage seems not yet to have been reached at which the conclusions of psychological research are sufficiently widely accepted or tailored to the needs of the judicial process to become the basis for procedural change.«³⁷⁾

Denne konklusion vakte en storm af protester fra psykologer, blandt andet udkom en bog³⁸⁾ med det erklærede formål at bevise, at Devlin-rapportens konklusion var fejlagtig. I Storbritannien sattes på regeringens initiativ en del forskning i gang med det formål nøjere at undersøge konfrontationsproceduren og politiets metoder overhovedet.³⁹⁾

Der synes at være to hovedårsager til, at psykologien møder en vis mistillid i juridiske kredse. Den ene er tvivl om, hvorvidt de eksperimentelle resultater kan overføres på virkeligheden. Den anden er, at psykologens begreber og forudsætninger ligger juristen så fjernt, at han har svært ved at se deres praktiske anvendelighed – og praktisk anvendelighed er en meget vigtig del af retsvidenskaben. Disse to indvendinger vil blive undersøgt nærmere i det følgende, idet forskellen mellem psykologien og retsvidenskaben først vil blive behandlet.

Denne forskel illustreres klartest med nogle eksempler:

2.2. Virkeligheden

Indtil begyndelsen af det 19. århundrede var det den almindelige opfattelse, at mennesket var i stand til at opfatte og gengive virkeligheden præcis som den var. »Enhver stoler dog ordentligvis paa det, han med sine aabne Øjne har seet«, som Ørsted udtrykker det. Den psykologiske forskning har imidlertid godtgjort, at mennesker i en række situationer ikke evner at se virkeligheden, som den er. Det berømteste eksempel er nok den *Müller-Lyerske illusion*,⁴⁰⁾ som gengives her:



Kap.II. 2.2.

Disse to streger er præcis lige lange, men alle opfatter den første som den korteste. Et andet kendt eksempel er *Rubins Vasefigur*,⁴¹⁾ der enten kan ses som en vase eller som to menneskeprofiler, men ikke som begge dele på én gang. Et sådant billede demonstrerer tydeligt, at mennesket ikke er i stand til at opfange »hele virkeligheden«.

Som de ovenfor nævnte eksempler viser, kan tingene ikke opfattes isoleret, men kun i forhold til deres omgivelser. En række forsøg viser, at genstande ser mindre ud ved siden af noget stort, mørkere ud mod en lys baggrund o.s.v. Se herom *Vernon*.⁴²⁾

Endvidere har forskning⁴³⁾ vist, at den menneskelige hukommelse er *selektiv* og *konstruktiv*. Hjernen modtager langt flere indtryk end den er i stand til (bevidst) at fastholde. Derfor registrerer iagttageren det, der er nødvendigt til at genkende fænomenet, hvorefter han »fylder ud« med tidligere erfaringer, hvilket foregår ganske ubevidst. Mange forsøg viser, at en sådan »udfyldning« huskes lige så godt som det, man rent faktisk har set.

Ved et forsøg udført af *Hollin*,⁴⁴⁾ som vedrørte iagttagelser af en person med mørkt hår, grå øjne og lys teint, angav 100% hårfarven korrekt, men 44% sagde, at personen havde brune øjne og mørk teint.*)

I forbindelse med *U 80* forekom adskillige tilfælde. F.eks. er en af de iagttagne personer traditionelt påklædt med jakkesæt, lys cottoncoat og slips, mens de øvrige personer er mere sportsligt klædt i korte jakker eller anorak. Fem af »vidnerne« mente, at én af personerne bar hat – og det var i alle tilfælde herren med cottoncoat'en. Dette er naturligvis ganske uskyldigt. Anderledes farligt bliver det i forbindelse med forkerte opfattelser vedrørende tyveriet og gerningsmandens person, se nærmere afsnit 6.2.2. og kapitel V, afsnit 5.4.3.

Dertil kommer, at når et menneske skal genkalde en begivenhed, rekonstrueres den under medvirken af viden fra mange forskellige kilder,⁴⁵⁾ d.v.s. ikke alene den faktiske begivenhed, men også viden fra før den pågældende begivenhed, slutninger, der er draget på grundlag af denne begivenhed, og oplysninger, der er modtaget *efter* den pågældende begivenhed (jfr. kapitel IX, afsnit 4.2 og eksemplet kapitel IX, afsnit 6.2. Se endvidere kapitel XV, afsnit 4.2.2). Efterhånden smelter alle disse oplysninger sammen, så vidnet ikke længere er i stand til at afgøre, hvorfra han kender den pågældende detalje. For

*) Se også nedenfor om *U 80*, hvor erindringen om personens hårfarve m.v. synes at påvirkes af helhedsindtrykket af ham (kapitel VI, afsnit 2., jfr. kapitel IX, afsnit 4.3.2.). Og se kapitel XVI, navnlig afsnit 3., om udpegning af bestemte figuranter.

Kap.II. 2.3.

ham er der kun én erindring. »Helheden er større end summen af de enkelte dele.«⁴⁶⁾

I 1950 udførte *Belbin*⁴⁷⁾ et simpelt eksperiment, der illustrerer svaghederne i menneskers evne at reproducere sanseindtryk.

Belbin lod nogle forsøgspersoner vente et par minutter i et venteværelse. På væggen lige over for dem hang en plakat. Noget senere fik halvdelen forevist plakaten og blev spurgt, om det var den, der hang i venteværelset. 88% sagde ja uden tøven. Den anden halvdel fik stillet en række neutrale spørgsmål om plakaten. Svarene viste de sædvanlige fejl: tendens til at gøre fremtrædende træk ved plakaten endnu mere karakteristiske samt udeladelser eller ændring af detaljer. Derefter fik de forevist plakaten. Kun 25% af disse mente, at det var den samme plakat.

Forsøget viser klart, at mennesker ændrer det oprindelige sanseindtryk i deres forsøg på at reproducere det – og når det først er ændret, vil det sjældent være muligt at genskabe den oprindelige iagttagelse. Et stort antal vil endog afvise den, hvis de som her præsenteres for den. Se hertil kapitel XVI, afsnit 6.4., hvor udpegningen af visse figuranter (A 1) fører til senere afvisning af den korrekte person.

Dette er for en jurist ubehagelige resultater. Og endnu værre bliver det, når han hører psykologens udlægning. Mange psykologer ser forskningsresultaterne i klar forlængelse af den gennem århundreder førte diskussion om, hvad »virkeligheden« er. Er det – som det her forudsættes – to linier, der målt i centimeter er lige lange, eller er det nogle elektromagnetiske svingninger, der på kompliceret måde rammer øjet? Den første opfattelse er af nogle psykologer blevet kaldt »naiv realisme«.

2.3. Sandheden

Alt dette kunne nok ryste troen på den menneskelige opfattelsesevne. Og mest ubehagelig var måske påvisningen af, at begivenhederne ikke opleves ens.*) Dette var naturligvis ikke en fuldstændig ny tanke, men de færreste havde været opmærksom på, i hvor høj grad den enkeltes opfattelse af virkeligheden var farvet af hans livssyn og tidligere oplevelser.

Men måske vakte disse resultater mindre undren hos de mennesker, der har

*) Om selektion og forvrængning er der skrevet adskillige værker.⁴⁸⁾ Specielt om vidner, se *Haward*,⁴⁹⁾ og nedenfor om forudindtagethed afsnit 6.1.

Kap.II. 2.3.

deres gang i retssalen, fordi de meget ofte præsenteres for fuldstændig modstridende forklaringer om samme hændelsesforløb. Ikke sjældent drejer det sig oven i købet om (i hvert fald tilsyneladende) uinteresserede personer og fremsættes på en måde, der bærer troværdighedens præg i en sådan grad, at det er vanskeligt at forestille sig, at nogen af dem bevidst skulle lyve. I øvrigt er det også en gennemgående træk, at det snarere er *opfattelsen* af tildragelsen, end kendsgerningerne, der er strid om. Det kan være spørgsmålet om rækkefølgen, om hvilken »tone«, der blev anvendt o.s.v., se f.eks. U 1981.355, samt de i afsnit 4.2.2.4 refererede domme. Vurderingen af disse ting bliver – selv om de nøgne kendsgerninger i og for sig er de samme – ofte afgørende for anvendelsen af juridiske begreber som »vold«, »forsæt«, »sagsløshed« o.s.v.

Som eksempel kan nævnes en sag om voldtægt, hvor den tiltalte svarede: »Ja, vel gjorde hun modstand. *Det gør kvinder jo.*« (Min udhævning). Altså i og for sig ikke strid om kendsgerningen, men om baggrunden for den.

Et andet eksempel, som i al sin trivialitet må udspille sig næsten dagligt i danske retssale, drejede sig om adgang til en vaskekælder i den beboelsesejendom, hvor såvel tiltalte som forurettede boede.

Ifølge tiltaltes forklaring havde han næsten været færdig med sit tøj, da forurettede ti minutter før tiltaltes tid var udløbet indfandt sig i kælderen og i en ubehagelig tone gjorde krav på den. Tiltalte bad hende vente, til det var hendes tur, hvilket gjorde forurettede meget ophidset. Tiltalte gik derfor hen for at lukke døren, da han ikke mente, at han behøvede at finde sig i hendes fornærmelser. Uheldigvis stod forurettede sådan, at døren ikke kunne lukkes, og som han sagde: »Jeg rakte hånden ud for at flytte hende, så jeg kunne lukke døren, men lige idet jeg rørte ved hende, sprang hun tilbage »som en fjeder«, mistede balancen og faldt.« Denne forklaring virkede troværdig. Ikke mindst udtrykket »som en fjeder«.

Forurettedes forklaring gennemgik samme hændelsesforløb, blot med den forskel, at hun havde optrådt særdeles høfligt og korrekt, mens tiltalte havde været meget grov og ubehøvet. Endvidere forklarede hun, at han havde givet hende et kraftigt puf og »slynget« hende henad gulvet, hvorved hun pådrog sig kvæstelser. Også hendes forklaring virkede troværdig, og der er næppe grund til at tro, at nogen af parterne afgav bevidst urigtig forklaring. De forklarede hændelsesforløbet, som det tog sig ud i deres øjne.

Retten fandt tilsyneladende et kompromis, idet man dømte tiltalte, men meget mildt. Da tiltalte hørte dommen, syntes han ude af stand til at forstå, at han virkelig var blevet dømt. Han prøvede at ræsonnere med dommeren og appellerede på stedet. Det gjorde et ubehageligt indtryk, fordi det var tydeligt for alle, at han selv mente, at han var dømt med urette.

Kap.II. 2.4.

Det er sådanne situationer, der får nogle psykologer til at spørge, om man overhovedet kan tale om et objektivt hændelsesforløb. Findes der andet end subjektive opfattelser af virkeligheden?

De vil i sådanne situationer sige til dommeren:

Hvorfor vil I kende sandheden? Er det ikke ligegyldigt, om tiltalte faktisk skubbede til kvinden, eller om hun selv trådte hurtigt tilbage? Givet er det, at de hver for sig tror, at deres egen forklaring er korrekt, og hvad enten I vælger at tro på den ene eller anden, vil den forbigående føle, at han har lidt blodig uret. Manden føler sig dømt med urette, det er tydeligt. Kan det så ikke være det samme, om han rent faktisk *er* dømt med urette eller ej? For ham må det i hvert fald være ligegyldigt.*)

Et sådant ræsonnement forstår jurister ikke. Manden følelser og virkelighedsopfattelse må være hans privatsag. Hvis han virkelig har skubbet til kvinden, skal han dømmes, hvad enten han kan huske det eller ej. Det er et spørgsmål om den juridiske »retfærdighed«, der hviler på, at der findes en objektiv virkelighed.

*Bolding*⁵⁰⁾ har udtrykt det meget klart:

»Å andra sidan är det klart att påståendet faktisk är sant eller falskt. Det är orimligt att tänka sig att påståendet skulle kunna vara exempelvis till 6/10 sant. Verkligheten är odelbar.«*)

2.4. Sammenfatning

Ovenstående eksempler synes at afspejle grundlæggende forskelle på psykologien og retsvidenskaben.

Meget forenklet kan man sige, at den teoretiske psykologis opgave er erkendelse. Den skal søge at beskrive, forstå og forklare, men det kræves ikke og er måske ikke engang ønskværdigt, at den kommer med løsningsforslag – og da slet ikke, at den fordeler skyld og ansvar. Begreber, som i øvrigt næppe kan have nogen egentlig mening for en psykolog. Retsvidenskabsmandens opgave er en helt anden. Den består – igen groft forenklet – først og fremmest i

*) Det er svært at sige sandheden, for ganske vist findes der kun én, men den er levende og har derfor et levende, skiftende ansigt. (Kafka).

*) Bolding tænker naturligvis på den enkelte oplysning. Det er klart, at et sammensat vidneudsagn, som f.eks. en personskrivelse kan være f.eks. 80% korrekt. Men en sådan beskrivelse består af en række komponenter, der er enten sande eller falske.

Kap.II. 2.4.

vejledning til domstolene og lovgiver. En beskrivelse af retstilstanden, en afvejning af de modstående hensyn – og endelig et løsningsforslag, som domstolene eller lovgiver kan bruge.

Domstolenes opgave er – ud fra de givne oplysninger – at fastlægge skyld og ansvar. Til denne opgave er det klart, at psykologien må være ham en dårlig hjælper. Psykologien kan hjælpe ham til en større forståelse og dermed – i bedste fald – et rimeligere grundlag for en »retfærdig dom«. (Også et ukendt begreb i mange psykologers terminologi). Psykologerne peger på en række faldgruber og maner til den yderste forsigtighed – men hvorledes skal retten opfylde dette? Retten *skal* træffe en afgørelse, og ikke sjældent er der kun vidneudsagn at bygge på. I straffesager kan man i et vist omfang benytte »in dubio pro reo«-princippet, men i civile sager lader det sig ikke gøre at henholde sig til tvivlen og frikende.

Den her beskrevne forskel kommer i øvrigt klart til udtryk i juristens og psykologens begrebsapparat. Hvor juristens begrebsapparat i høj grad er et enten-eller, præget som det er af, at der skal træffes en afgørelse,^{*)} er psykologens langt mere facetteret. Juristens sort-hvide billede opløses i en uendelig række af grå nuancer, når det betragtes med psykologens øjne. Det sort-hvide synspunkt kan virke naivt, men hænger klart sammen med juraens pragmatiske, problemløsende karakter. Tvivlen kan eventuelt give sig udslag i strafnedsættelse, måske endog frifindelse, men hver eneste gang må der skæres igennem de grå nuancer og træffes en klar afgørelse: skyld eller ikke skyld, ansvar eller ikke ansvar.

*Haney*⁵¹⁾ udtrykker det på den måde, at jura er præskriptiv, hvor psykologi er deskriptiv. Dermed mener han, at psykologen undersøger menneskers adfærd, mens juristen søger at ændre den. Han går et skridt videre og antyder, at det særlige ved jura er dens »unøjagtighed«, d.v.s. dens evne til at få folk til at opføre sig anderledes, end de ellers ville have gjort.

*Lloyd-Bostock*⁵²⁾ skriver: »In particular a fundamental idea for law is that of the conscious mind freely controlling behaviour. Such notions as free will, intention, and conscious choice, are not always easily reconciled with psychological approaches which are likely to be in some degree determinist and to take account of unconscious motivation and emotion as well as reason.«

*) Skyld-uskyld, sagesløs-ikke sagesløs, fair konfrontationsparade-unfair konfrontationsparade, genkendelse-ikke genkendelse.

Kap.II. 3.

Dommeren er således stillet over for et fremmed og umiddelbart ubrugeligt begrebsapparat, som er båret af en filosofisk og ideel indstilling, der ligger meget langt fra hans opgaver. Men dertil kommer, at de eksperimentelle psykologiske forsøg af flere grunde kan virke lidet overbevisende på dommeren. Her skal blot nævnes de to oftes fremførte:

- 1) Den almene psykologis (perceptionspsykologiens) resultater stemmer ikke med dagligdagens erfaringer.
- 2) De vidnepsykologiske eksperimenter virker temmelig verdensfjerne og kan ikke direkte overføres på virkelighedens (retssalens) verden.

Disse indvendinger vil blive undersøgt i det følgende.

3. Vidnebeviset i perceptionspsykologisk belysning

Den moderne perceptionspsykologi har kraftigt tilbagevist, at mennesket er i stand til at opfatte virkeligheden korrekt og kan beholde den i erindringen.

Dette er ikke uforeneligt med almindelige erfaringer. De fleste har nok oplevet med stor bestemthed at kunne huske et eller andet og alligevel at måtte erkende at have taget fejl. Imidlertid må man gøre sig klart, at den vantro og forbløffelse, man føler, når den slags afsløres, hænger sammen med, at man normalt *kan* huske disse ting. Hvis man ikke normalt kunne stole på sine sanser, var der ingen grund til forbløffelse, når de svigter.

Al den viden, mennesket har, stammer fra erfaringer, det har gjort med sine sanser. Set, hørt, læst. Hvor megen tvivl man end kan rejse omkring vidnets mulighed for at opfatte (og gengive) tingene korrekt, og dommerens mulighed for at forstå vidneforklaringen, er der nu engang ikke anden mulighed for at opfatte omverdenen end gennem vort sanseapparat. I denne forbindelse må man ikke glemme at også de »tekniske« beviser hviler på menneskelige iagttagelser og ikke sjældent på et skøn.

Lægger retten en tilståelse til grund, fordi retten mener, at tiltalte er i stand til at gengive virkeligheden korrekt. Lægger retten en blodtype til grund for en afgørelse i en faderskabssag, er det, fordi man har tillid til, at lægen, der har foretaget denne blodprøve, er i stand til at skelne mellem forskellige blodtyper. At han ikke så forkert, at han ikke kom til at diktere forkert, at hospitalet ikke kom til at bytte om

Kap.II. 3.

på blodprøverne fra indstævnte og en anden, at retten er i stand til at opfatte det, lægen har skrevet i sin rapport o.s.v.

Med andre ord: hvis de menneskelige sanser ikke er til at stole på, falder også de tekniske beviser.*) Vidnebeviset adskiller sig *kvantitativt* (på grund af antallet af fejkilder) fra andre bevismidler, men der er næppe *kvalitativ* forskel.

I praksis vil den kvantitative forskel imidlertid også så stor betydning. *Bahnsen*⁵³⁾ anfører, at når man så relativt sjældent bliver opmærksom på iagttagelsens svigtende præcision, skyldes det, at dagliglivet som regel ikke stiller krav til en sådan præcision. Vidnesituationer er i denne henseende atypiske. Konf. *Lindegaard og Trolle*,⁵⁴⁾ der ikke mener, at der stilles særlige krav til vidner om detaljer. Det er muligt, at Lindegaard og Trolle navnlig har tænkt på vidneudsagn i civile sager, men samme synspunkt er hævdet af *Peters*,⁵⁵⁾ der mener, at vidnet nok skal huske de vigtige oplysninger.

I praksis synes det dog som om, der ikke sjældent stilles helt andre krav til vidnet end den almindelige dagligdags beskrivelse af døgnets begivenheder. Normalt vil ingen afkræve én hårfarven på en mand, man så et flygtigt glimt af, eller bede én om at genkende ham. Det vil heller ikke være nødvendigt at huske den helt præcise ordlyd af en samtale, det helt præcise tidspunkt for et møde o.s.v.

Problemet blev udtrykt meget præcist af en 14-års dreng i forundersøgelsen (bilag A). Han sagde: »Man lægger jo mere mærke til, hvad personerne gør, end hvordan de ser ud...«**) Jfr. endvidere de i kapitel V, afsnit 4.1.1. nævnte undersøgelser.

*Buckhour*⁵⁶⁾ har hævdet, at det, vi forlanger af et vidne i en retssal, er noget, som mennesker ikke er skabt til og ikke formår. Det menneskelige sanseapparat er et effektivt middel til at skabe orden på et stort antal sanseindtryk, blandt andet ved hjælp af udvælgelse og slutninger. Når et vidne udspørges i retten, forventes det imidlertid ofte, at erindringen er affotograferet i vidnets hukommelse og kan trækkes frem ved spørgsmål:

*) I stigende grad skydes mekaniske/elektroniske instrumenter ind mellem iagttageren og det iagttagne, hvilket nok skulle kunne reducere fejkilderne, men ikke fjerne dem totalt.

**) Enhver kan gøre forsøget med sig selv. Alle kan sikkert huske nogle af de personer, de har truffet flygtigt i dagens løb – men prøv at erindre, hvorledes de pågældende personer var klædt...

Kap.II. 4.

»De siger, at A stak kniven i B. Hvad gjorde C i det øjeblik?« »De siger, at A ramte B i armen. Kan De forklare, om B rakte armen frem for at dække sig, således at A i virkeligheden sigtede efter brystet eller maven, eller om det var A's hensigt at ramme B's arm?« Se også eksemplerne i kapitel III, afsnit 2.2.

Den omstændighed, at mennesket i høj grad »fylder ud«, er en lettelse i dagligdagen. Man ser konturerne af et kendt ansigt og fylder selv resten ud, man ser noget firkantet rødt på et hjørne, og fylder selv sprækken og tømmetiderne m.m. ud. Det er praktisk i dagligdagen, men kan blive farligt i vidnesituationen, fordi det pludselig er afgørende, om dette kendte ansigt endnu havde sit skæg, eller det var barberet af. I *U 80* kommer en mand spadserende med en mappe i hånden. Han møder en anden, som han veksler et par ord med. Et af »vidnerne« bemærkede først mappen efter samtalen og fastholdt hårdnakket, at han havde modtaget den af den mand, han mødte. Se nærmere kapitel V, afsnit 5.4.3.

I forbindelse med »forhøret« i *U 80* introducerede forhørslederen en bestemt bevægelse, gerningsmanden skulle have foretaget. 38% af vidnerne (jfr. tabel IX.2.) kunne derefter »huske« bevægelsen. Og flere vidner integrerede den i deres erindring og nævnte den senere spontant som et indicium for ledtog mellem gerningsmand og offer. (Se nærmere kapitel IX, afsnit 6.2.).

Sommetider er det muligt at erkende, at en sådan udfyldning har fundet sted. I *U 80* forklarede samtlige forsøgspersoner, at et tyveri havde fundet sted. Nogle få kunne dog ikke angive præcis, hvad der blev taget. Under en senere samtale (evalueringsundersøgelsen, jfr. kapitel III, afsnit 1.5.6.) erkendte imidlertid 23% af vidnerne, at de faktisk ikke så tyveriet – men havde sluttet sig til det ved hjælp af tyvens og offerets opførsel før og efter tyveriet. Se nærmere kapitel XI, afsnit 2.

4. Retsvidenskabens anvendelse af den vidnepsykologiske forskning

4.1. Undersøgelser med udgangspunkt i det enkelte vidne (i en konkret sag)

Ovenfor (afsnit 1.2.) blev to forretninger inden for vidnepsykologien nævnt. Den ene har til opgave at vurdere vidners troværdighed i en konkret sag, enten i snæver forstand (den vesttyske metode/polygraphen) eller i mere bred forstand (Trankells metode). Det er umiddelbart indlysende, at sådanne vidnepsykologer kan anvendes af domstolene. Lige så åbenbart er det, at denne gren af vidnepsykologien bevæger sig ind på det, der er domstolenes

Kap.II. 4.2.1.

område: vurderingen af vidnernes troværdighed og hændelsesforløbets sandsynlighed. Spørgsmålet er derfor udelukkende, om retten mener, at psykologerne har nogen funktion, eller om den foretrækker at benytte sit eget skøn. I Danmark er anmodninger om vidnepsykologisk bistand hidtil blevet afvist af retten. Se herom kapitel XIX, afsnit 5.2.2., og kapitel XX, 3.3.

4.2. Undersøgelser med udgangspunkt i grupper af vidner

Helt andre problemer rejser sig, når der er tale om undersøgelser over *grupper* af vidner. Her tænkes navnlig på de tidligste vidnepsykologiske eksperimenter og den forskning, der foregår i den angelsaksiske verden i dag. Formålet med denne forskning er at finde lovmæssigheder vedrørende vidneforklaringer.

Før der tages stilling til disse undersøgelser *relevans* for retsvidenskaben, er det nødvendigt at undersøge deres *validitet*.

4.2.1. Psykologiske forskningsmetoder

Psykologi tilhører den del af den videnskabelige forskning, der på engelsk omtales som »The behavioral sciences« (adfærdsvidenskaberne).

*Berelson og Steiner*⁵⁷⁾ definerer dem således: antropologi, psykologi, sociologi – minus og plus. Minus fysiologisk psykologi, arkæologi, teknisk linguistik og størstedelen af fysisk antropologi. Plus social geografi, noget psykiatri og de dele af økonomi, political science og jura, der beskæftiger sig med adfærd.

Adfærdsvidenskaberne søger at forkalre (og dermed forudsige) menneskelige handlinger. Hertil kræves viden om menneskers tanker og følelser, og disse kan kun registreres meget groft – nemlig ved at udsprøge mennesker og se på deres hidtidige handlinger. Dertil kommer, at der knytter sig særlige vanskeligheder til psykologiske undersøgelser, fordi det drejer sig om en registrering, vurdering og skematisering af forhold, der er uhyre komplekse. Da forskningsobjektet er den menneskelige psyke, er det næsten umuligt at isolere faktorerne, så det fremstår som sikkert, at man har funder årsagen til de fundne forskelle, og der ikke blot er tale om et tilfældigt sammenfald eller to virkninger af en dybereliggende årsag. Meget ofte kan forskningsresultaterne tydes på forskellig måde, jfr. nærmere kapitel III, afsnit 3.4., og kapitel V samt kapitel XVII, afsnit 2.

I det følgende angives en række konkrete eksempler på nogle af disse vanskeligheder.

Kap.II. 4.2.1.1.1.

4.2.1.1 Forskellige grupper udsættes for samme stimuli

4.2.1.1.1. Problemstilling

En almindelig metode ved psykologiske forsøg er at holde en bestemt situation konstant og udsætte forskellige grupper for den. Såfremt situationen kan holdes helt konstant og er neutral i forhold til de grupper, der indgår i eksperimentet, og der ikke er nogen *anden forskel* på grupperne end den ene faktor, man ønsker at måle – kan det antages, at de fundne forskelle har sammenhæng med gruppernes sammensætning. Skal der generaliseres, kræves endvidere, at den undersøgte gruppe er repræsentativ for den større gruppe.

Vanskelighederne ved at opfylde disse krav illustreres nok klarest ved nogle eksempler:

4.2.1.1.2. Kønnen

Gennem årene er der foretaget et stort antal vidnepsykologiske undersøgelser med det formål at belyse kønnets betydning for vidneforklaringer. Disse undersøgelser når til meget forskellige resultater. Nogle viser således, at mænd afgiver mere korrekte forklaringer end kvinder,⁵⁸⁾ andre det modsatte,⁵⁹⁾ og atter andre, at der ingen forskel er.⁶⁰⁾ Disse uforenelige resultater kræver en nøjere undersøgelse.

For det første kan der være grund til at se på, hvorvidt grupperne har været *repræsentative*.

En amerikansk psykolog⁶¹⁾ har lidt ondsksfuldt sagt, at psykologi er videnskaben om den amerikanske collegestuderende. Sandt er det unægteligt, at et meget stort antal af de undersøgelser,⁶²⁾ der postulerer kønsbetingede forskelle, i virkeligheden drejer sig om forskelle – eller mangel på samme – fundet ved sammenligninger mellem 30, 40 måske 50 collegestuderende, der har meldt sig til forsøget som et led i deres uddannelse.

Det er åbenbart, at sådanne undersøgelser ikke kan behandle universelle forskelle, idet sociale og kulturelle livsmønstre må antages at have betydning for resultatet. Ej heller kan sådanne undersøgelser imidlertid uden videre tages som bevis på forskelle mellem 80'ernes amerikanske mænd og kvinder i en vis alder. Meget tyder på, at køns(rolle)forskelle i højere grad er udviskede blandt collegeungdommen.

En japansk forsker⁶³⁾ foretog vidnepsykologiske undersøgelser i 1939 og 1979 og fandt visse forskelle med hensyn til de midaldrende kvinders iagttagelser. Han henfører denne forskel til disse kvinders meget tilbagetrukne rolle før 2. verdenskrig.

Kap.II. 4.2.1.1.2.

Under spørgsmålet om repræsentativiteten hører også udvælgelsesproceduren. Adskillige undersøgelser⁶⁴⁾ har vist, at forsøgspersoner, der melder sig frivilligt, tenderer til at have en anden holdning end et tilfældigt udvalg fra den samme gruppe.

Skønt problemerne omkring repræsentativitet og frivillighed må anses for at være kendt af enhver psykolog, foretages eksperimentelle undersøgelser stadig som alt overvejende hovedregel med studenter på frivillig basis. Dette skyldes ikke uvidenhed eller mistillid til de undersøgelser, der viser, at sådanne udvælgelsesprocedurer kan være uheldige. Årsagen er praktiske og økonomiske hensyn. Det er mange gange mere besværligt og tidskrævende at finde frem til repræsentative grupper fra befolkningen som helhed og formå dem til at medvirke, end det er at sætte en annonce på den lokale opslagstavle og indrullere de første 40 personer, der melder sig. Men det kan vække bekymring, at videnskabsmænd på denne måde ser bort fra klare forskningsresultater og benytter en teknik med erkendte fejlkilder.

Fejlkilderne tues otte ihjel. Det er sjældent at se en undersøgelse af denne art, der blot nævner, hvilken indflydelse personernes sociale position og frivilligheden må antages at have haft. Derimod rejses spørgsmålet af og til af andre⁶⁵⁾ som en kritik mod de udførte undersøgelser. Ligeledes findes der undersøgelser, der søger at fastlægge forskellen mellem collestudenters vurderinger og andres. *Feild og Barnett*⁶⁶⁾ finder således forskel på studenter»nævninger« og andre »nævninger«, idet studenter tenderer til at være mindre strenge i deres bedømmelse.

Et forbløffende eksempel på manglende repræsentativitet er den amerikanske *Hite-rapport*,⁶⁷⁾ der drejer sig om kvinders seksualitet. Rapporten er blevet en bestseller og oversat til mange sprog. Den må imidlertid antages snarere at have vakt interesse på grund af det pikante emne end for sin videnskabelige lødighed. Rapporten bygger ganske vist – som det fremgår af forsiden – på 2.000 kvinders beskrivelse. Disse kvinder er imidlertid fundet på den måde, at spørgeskemaet er trykt i en række ugeblade over hele USA med opfordring til læserne om at besvare det. Rapporten er herefter lavet på baggrund af de indkomne svar, og der drages vidtgående konklusioner med hensyn til kvinders interesse for sex, lyst til at tale om eget sexliv og meget andet. Undersøgelsen bliver ikke mindre grotesk af, at der netop på dette område er lavet forsøg med frivillige, og det viser sig, at de frivillige navnlig adskiller sig fra et tilfældigt udsnit med hensyn til generel interesse for emnet, samleje hyppighed samt rapportering af afvigende adfærd. *Siegan* (1956)⁶⁸⁾ finder f.eks. at 92% af de kvinder, der frivilligt meldte sig til interviews angående deres sexliv gik ind for seksuel frihed for kvinder mod 42% i et tilfældigt udvalg.

Kap.II. 4.2.1.1.3.

Til problemet om repræsentativitet*) kommer spørgsmålet om, hvorvidt det undersøgte område er neutralt i forhold til grupperne. Meget tyder på, at de modstridende resultater har sammenhæng med dette.

Den nyeste forskning⁷⁰⁾ viser således, at kvinder er mænd overlegne inden for de områder, der (generelt) interesserer dem, som f.eks. påklædning (navnlig andre kvinders), mens mænd er bedst, når det f.eks. drejer sig om bilmærker. Det er derfor muligt, at den forskel, nogle eksperimenter har vist, ikke er en forskel mellem kønnenes iagttagelsesevne, men mellem deres interesseområder.

Hvor meget denne faktor har betydet, er vanskeligt at afgøre, idet ikke alle undersøgelser angiver, hvilke konkrete spørgsmål, der er stillet.

I øvrigt er det muligt, at en tredje undersøgelse ville afsløre, at det ikke var urimeligt, når nogle af de tidligere undersøgelser valgte mandsorienterede emner. Langt de fleste (kendte) forbrydelser begås af mænd og ofte i et udpræget mandsmiljø, så derfor kan det være rigtigt, at når det drejer sig om vidneudsagn vedrørende forbrydelser, er mænds udsagn generelt bedre end kvinders.

Endelig tyder undersøgelser på, at stressfyldte situationer virker mere ødelæggende på kvinders udsagn end på mænds. Se herom nærmere kapitel XV, afsnit 2.2.3.1.3.

4.2.1.1.3. Alder

Også med hensyn til børns iagttagelsesevne og påvirkelighed foreligger modstridende forskningsresultater.

Nogle af de første vidnepsykologiske eksperimenter drejede sig om børnevidner. I 1910 skrev *Stern*:⁷¹⁾ »Virkingen af det suggestive spørgsmål er i høj grad afhængig af vidnets alder...«, og i 1913 konkluderede *Whipple*⁷²⁾ på basis af en række forsøg: »Børn er de farligste af alle vidner.«

I 1957 samlede *Rouke*⁷³⁾ den tilgængelige litteratur om vidners troværdighed og sammenfattede således: »Børn er på enhver måde ringere vidner end voksne.«

Også i Skandinavien har både praktikere⁷⁴⁾ og teoretikere⁷⁵⁾ understreget

*) Problemet kan virke enkelt, men misforståelser på dette område er talrige. Således skrev en dansk cand.scient.pol.⁶⁹⁾ i en anmeldelse af *Hite-rapporten*: (under overskriften: En skeptisk analyse). »I sammenligning med de allerfleste interviewundersøgelser af denne art er svarmaterialet så righoldigt, at det ville være latterligt at afvise undersøgelsens vidnesbyrd som urepræsentative *bare fordi* (min udhævning) den totale interviewpopulation har været så gigantisk...«

Kap.II. 4.2.1.1.3.

børns særlige utroværdighed. På grundlag heraf anfører »Betænkning om efterforskning i straffesager« i 1971:⁷⁶⁾ »Det er en almindelig antagelse, at børn har vanskeligere end voksne ved i hukommelsen at bevare et så vidt muligt objektivt billede af en oplevet begivenhed...«

Endvidere antages det almindeligvis⁷⁷⁾ og er fundet i adskillige forsøg,⁷⁸⁾ at jo yngre barnet er, desto mindre pålideligt er dets udsagn.

Imidlertid synes de seneste undersøgelser på området at vise et noget andet billede. I 1979 gennemførte Marin og Holmes en undersøgelse (refereret nedenfor), som ikke viser nogen forskel på besvarelsen af neutrale og ledende spørgsmål hos børn (5, 10 og 14 år) og voksne (studerende). *Cohen og Harnick* (1980)⁷⁹⁾ finder, at 8-årige er mindre pålidelige end voksne, men at der ingen forskel er mellem 11-årige og voksne. *Goodman* (1981)⁸⁰⁾ finder, at 9-årige er bedre til at gengive detaljer end voksne. Forundersøgelsen til *U 80* (13-14-årige børn sammenlignet med voksne) viser heller ikke den ventede forskel.

Forskellige tolkninger synes mulige:

Een forklaring er, at mange undersøgelser ikke har kontrolgruppe med. Nogle af de ældre undersøgelser beskæftiger sig *kun* med børn, og de alarmerende resultater henføres herefter til denne gruppe – men det vides ikke, hvorledes voksne ville have klaret sig.

For så vidt angår de forsøg, der har sammenlignet børns præstationer med voksnes, kan resultatet have sammenhæng med de grupper af voksne henholdsvis børn, der har været benyttet. Som nævnt, er der en tendens til at bruge studenter (normalt psykologistuderende) til sådanne forsøg, og de konstituerer dermed voksengruppen. Børnegruppen er derimod ofte en helt tilfældig gruppe (som regel en eller flere skoleklasser). Om og hvilken betydning dette har, vides ikke – men det ligger nær at antage, at gruppen psykologistuderende generelt vil være mere skeptisk, f.eks. over for ledende spørgsmål, end et tværsnit af befolkningen må antages at være.

En anden forklaring kunne måske – ligesom kønsforskellen – ligge i valg af emne (»børneorienteret« eller »voksenorienteret«).

Cohen (1975)⁸¹⁾ finder, at der ingen forskel er på børn (10 år) og voksne, når det drejer sig om »real-life events«, men erkender, at mange forsøg har vist, at børn er ringere end voksne, når det drejer sig om at huske ord. Cohens forsøg forekommer særdeles relevant. Se afsnit 4.2.1.4. om betydningen af den iagttagne stimulus.

Endelig skelnes der ikke altid skarpt mellem genkaldelse og genkaldelse og

Kap.II. 4.2.1.1.3.

mellem genfortælling og besvarelse af spørgsmål (herunder ledende spørgsmål).

Nyere forskning har vist, at begrebet hukommelse kan opdeles i to meget forskellige processer: genkendelse (recognition) og genkaldelse (recall), jfr. nærmere nedenfor kapitel XV, afsnit 2.2. Mange forsøg synes at vise, at børn, navnlig små børn, har vanskeligheder med genkaldelse, men allerede fra 4-5 års alderen klarer sig stort set som voksne, når det drejer sig om genkendelse. Den vanskelige genkaldelsesproces hos børn kan stimuleres ved klare, direkte spørgsmål.⁸²⁾

*Marin og Holmes*⁸³⁾ finder, at navnlig små børn (5 år) har meget vanskeligt ved at afgive en »fri forklaring«. De medtager således kun 1/6 af de oplysninger en collestuderende gennemsnitligt har med. Derimod er deres besvarelse af neutrale spørgsmål og ledende spørgsmål, som nævnt, fuldt ud så rigtig som collestudenters, og de er ikke lettere at lede.

Imidlertid er forskellene til de ældre undersøgelser så store, navnlig for så vidt angår de ledende spørgsmål, at en del af forklaringen muligvis skal søges i de forskelle, der består mellem de tidlige undersøgelser (begyndelsen af århundredet) og de seneste. Et nøjere studium afslører en række forskelle:

- 1) Som det nærmere vil blive beskrevet i kapitel IX, afsnit 2.2. er et ledende spørgsmål ikke en entydig størrelse. Det forekommer i mange variationer og interessen for at opnå et bestemt resultat kan påvirke forsøgets tilrettelæggelse. Læsning af de tidlige forsøg tyder på en meget kraftig påvirkning, mens de nyere undersøgelser synes at have benyttet en noget mildere form.
- 2) Forskning har godtgjort, at forhørslederens person (og køn) har indflydelse på de svar, han modtager. Forhørsledere med høj status får mere respons på de ledende spørgsmål end forhørsledere med lav status. Se om dette spørgsmål nærmere nedenfor, kapitel III, afsnit 2.2. og kapitel XII, afsnit 1.

Der er næppe tvivl om, at professor *Stern*, som gennemførte en række undersøgelser i begyndelsen af dette århundrede, har været en magtfuld personlighed, og en professor var i de dage omgærdet med betydelig mere prestige end tilfældet er i dag. Undersøgelserne i dag ledes derimod ofte af yngre mennesker – og i hvert fald to af de tre nyere undersøgelser*), der ikke finder forskelle, har været ledet af yngre

*) Undersøgelserne angiver sjældent forhørslederens køn og alder – endsige diskuterer, hvilken indflydelse dette kan have haft på resultaterne.

Kap.II. 4.2.1.1.3.

kvinder, som næppe har fremtrådt med den samme autoritet for børn (eller voksne) som den store professor Stern for 80 år siden.

- 3) Dertil kommer den samfundsmæssige udvikling. Man kan vel ikke afvise den mulighed, at børn er mindre tilbøjelige til at bukke under for ledende spørgsmål stillet af en voksen i dag end for 75 år siden. Dengang havde børn respekt for voksne blot i kraft af deres alder. Mange børn var bange for voksne og vant til at adlyde. Når børn fik en fornemmelse af, at den voksne ønskede et bestemt svar, var mange formentlig tilbøjelige til at give det, uanset om de selv mente, at det var korrekt.*)

Dette forhold har ændret sig radikalt. Børn har sjældnere respekt for voksne blot på grund af alderen, og de er vant til at blive bedt om deres egen mening. Denne forskel skærpes formentlig af, at de tidlige undersøgelser blev lavet i Tyskland, mens de senere er amerikanske.

- 4) Endelig kompliceres sammenligningerne af den omstændighed, at det ikke altid fremgår, hvilke forhold forsøgslederen tillægger betydning. Dette er navnlig et problem ved identifikation. En del forsøg beskriver, hvor ofte den rigtige person udpeges, men nævner ikke, hvor mange gange en forkert person udpeges (false positive). I et forsøg udført af *Cross et al.*⁸⁴⁾ fandtes ingen forskel på voksnes og børns evne til identifikation, så længe man kun talte de korrekte udpegninger. Tog man de forkerte med, viste det sig imidlertid, at børnene havde langt flere forkerte udpegninger, d.v.s. færre ikke-udpegninger.

Cross et al. påpeger, at når børnene foretager flere udpegninger, må det antages, at de oftere udpeger den korrekte person ved et tilfælde, således at antallet af genkendelser derved bliver kunstigt forhøjet. – Nok så relevant fra et juridisk synspunkt er det imidlertid, at deres resultat tyder på, at børn er særligt farlige for retssikkerheden (jfr. kapitel XV, afsnit 2.3.1.). Cross et al.'s resultat kan desværre ikke efterprøves på de ovenfor nævnte undersøgelser, da disse ikke medtager de forkerte udpegninger (se herom nærmere kapitel XV, afsnit 2.3.). I forundersøgelsen til *U 80* (bilag A) havde gruppen af 13–14-årige ikke flere forkerte udpegninger end voksne forsøgspersoner.

*) Cohen og Harnick finder, at selv om små børn (8 år) lettere svarer i overensstemmelse med et ledende spørgsmål, er effekten af det ledende spørgsmål på deres erindring ikke større end for andre. Sagt på en anden måde: de ledende spørgsmål ændrede børnenes opførsel (svar), men ikke deres opfattelse.

Kap.II. 4.2.1.2.

For så vidt angår ældre personer (over 60 år) viser de fleste undersøgelser,⁸⁵⁾ at de er ringere til at gengive det iagttagne, og dette giver af og til anledning til specificerede hypoteser vedrørende ældres og yngres vidneudsagn.

Et enkelt forsøg synes således at vise en forskel på genkendelse (færre korrekte, men også færre forkerte udpegninger hos ældre) og genkaldelse (både færre korrekte og flere forkerte oplysninger).*) Mere specificerede forsøg tyder dog ikke på, at det drejer sig om en generel forskel.⁸⁶⁾

4.2.1.2. Den samme gruppe udsættes for forskellige stimuli

Hovedproblemet ved sådanne undersøgelser er i hvilket omfang, der kan generaliseres på baggrund af undersøgelserne, d.v.s. om gruppen er repræsentativ. Som et eksempel kan nævnes undersøgelser over *legemshøjden*:

Ældre vidnepsykologiske undersøgelser peger blandt andre generelle fejl ved den menneskelige iagttagelsesevne på den omstændighed, at der synes at være tendens til at undervurdere legemshøjden. Baggrunden for denne antagelse var en række forsøg, hvor forsøgspersonerne (politiaspiranter) skulle vurdere forskellige figuranters højde. Disse forsøgspersoner adskiller sig fra befolkningen i almindelighed på flere områder, men ét er særligt iøjnefaldende: de ligger over gennemsnitshøjden.

*Fellenius*⁸⁷⁾ sammenholder med børn, der ofte overvurderer andres højde og påpeger, at sådanne vurderinger åbenbart har sammenhæng med bedømmernes egen kropsbygning. Senere forsøg har bestyrket denne antagelse, men finder – modsat *Fellenius* – en klar tendens til at *normalisere* ud fra egne individuelle træk. »Principle of Normalization«.⁸⁸⁾

De senere forsøg⁸⁹⁾ viser, at høje mennesker generelt overvurderer andre menneskers højde, og at små mennesker undervurderer den.

Denne tendens går igen på andre områder. Forsøg synes at vise, at overvægtige mener, at folk i almindelighed vejer mere end andre mennesker mener.⁹⁰⁾

*Marks*⁹¹⁾ bad nogle negre med relativ lys hudfarve (light-skinned) om at vurdere en »medium-skinned« person. De vurderede denne til at være »mørkere end gennemsnittet«. En gruppe »dark-skinned« negre bedømte den samme person til at være »lysere end gennemsnittet«.

*) Om forskellen mellem genkaldelse og genkendelse, se kapitel XV, afsnit 2.2.

Kap.II. 4.2.1.3.

Den samme iagttagelse blev gjort i *U 80*. De mandlige vidners vurdering af andre mænds højde havde klar sammenhæng med deres egen højde. Det samme gjaldt kvindernes vurdering af kvinden. Endvidere var højden på et lille antal af de kvindelige vidners mænd kendt – og her var der klar korrelation mellem deres vurdering af normal mandshøjde og deres egne mænds højde (materialet var dog kun på ni kvinder).

4.2.1.3. Ensartede grupper udsættes for forskellige stimuli

Ved disse forsøg ændres situationen typisk for en lille, repræsentativ gruppe og den øvrige gruppe bruges som kontrolgruppe. Metoden benyttes ofte, når man eksempelvis vil undersøge betydningen af en ny teknik, en ny undervisningsmetode eller lignende.

En nøjere undersøgelse viser imidlertid, at den undersøgte gruppe langt fra altid er repræsentativ, blandt andet fordi den tit vil bestå af frivillige. Dertil kommer imidlertid andre forskelle, som må antages at påvirke resultaterne, men som forsøgsledere ofte synes at overse – muligvis fordi de ikke sjældent vil have interesse i et bestemt resultat (ubevidst udvælgelse).

Eksempel 1

Et typisk eksempel er en statistik, som *Rådet for Større Færdselsikkerhed*⁹²⁾ offentliggjorde for nogle år siden. Heri påvistes det sort på hvidt, at det barn, der er medlem af »Børnenes Trafikklub«, løber en væsentlig ringere risiko for at blive kvæstet i trafikken. Det glemmes (forties?), at de pågældende børn ikke er en tilfældigt udvalgt gruppe, men børn, hvis forældre er villige til at investere er vist beløb i børnenes trafiksikkerhed og formodentlig gennemgå det pågældende materiale med dem. Det er sandsynligt, at disse forældre – med eller uden trafikklubben – ville have søgt at beskytte deres børn og herunder lært dem færdselsreglerne.

Eksempel 2

Det har – mirabile dictu – vist sig, at næsten alle forsøg med nye former for indlæring viser en positiv effekt. Ved vurderingen af sådanne resultater glemmer man imidlertid ofte, at de lærere, der er udvalgt til at udføre forsøgene (normalt efter eget ønske), går ind til opgaven med en helt anden ildhu end de lærere, der starter en første klasse efter det kendte mønster. (Kontrolgruppen). Dertil kommer den interesse, forsøget vækker hos kolleger, forældre og undersøgelsesleder.

Hawthorne-effekten.

I årene 1924–32 gennemførtes en række forsøg på en amerikansk fabrik med det formål at hæve arbejdsindsatsen. Forskerne valgte en lille, repræsentativ gruppe

Kap.II. 4.2.1.3.

ud, som man ændrede forholdene for, idet man benyttede de øvrige arbejdere som kontrolgruppe. Man prøvede med adskillige forandringer, dels nogle, der måtte antages at være behagelige, dels nogle, der måtte antages at være ubehagelige. Man gav gruppen længere kaffepauser og kortere kaffepauser, man satte gruppens løn op, og man satte gruppens løn ned. Man spillede musik for den, og udsatte den for generende støj – og man nåede frem til det ejendommelige resultat, at lige meget hvad man gjorde, så steg produktionen i den pågældende gruppe! Forskerne kunne ikke finde anden forklaring, end at den øgede produktion i virkeligheden ikke var et resultat af de foretagne ændringer, men er et resultat af, at gruppen blev iagttaget. Medlemmerne vidste, at nogen interesserede sig for deres arbejde, og selve den omstændighed fik dem til at gøre mere ved det. (Hawthorne-effekten)⁹³⁾

Senere forskning⁹⁴⁾ har søgt nærmere at fastlægge de faktorer, der indgår i Hawthorne-effekten, blandt andet forsøgspersonens opfattelse af forsøget og hans lyst til at hjælpe forsøgslederen. Se herom nærmere kapitel III, afsnit 2.3.

Hawthorne-effekten synes umiddelbart at indebære en alvorlig anke mod psykologien som videnskab. Hvorledes forske, hvis iagttagelsen som sådan påvirker resultatet? Sådanne problemer kendes imidlertid også inden for andre videnskaber,^{*)} og de er næppe altid uoverstigelige. I det ovenfor nævnte eksempel kunne man f.eks. have taget to grupper ud og udsat dem for forskellige behandling. En eventuel forskel mellem disse to grupper kunne herefter ikke være forårsaget af Hawthorne-effekten. **)

Spørgsmålet om en relevant kontrolgruppe kan være umådeligt vanskeligt at løse. Den menneskelige fantasi rækker næppe altid til at se de små forskelle, der betyder, at grupperne ikke er helt ens og dermed ikke sammenlignelige.

Til illustration skal *Guttman's* forsøg⁹⁶⁾ nævnes. Formålet var at undersøge, hvilken betydning psykiatrisk behandling havde på en gruppe kriminelt belastede, institutionsanbragte unge. Man udsatte en lille, repræsentativ gruppe for psykiatrisk behandling, og iagttog derefter, hvorledes de klarede sig i forhold til de andre, der fungerede som kontrolgruppe. Det viste sig, at der var færre recidivister i den udvalgte gruppe end i kontrolgruppen, og konklusionen syntes herefter klar: psykiatrisk behandling er en god idé.

Når undersøgelsen er taget med her, skyldes det, at man – i modsætning til

*) Inden for biologien antager man således, at visse mikroorganismer påvirkes af elektroniske mikroskoper.

***) I den nyeste tid er der rejst kritik⁹⁵⁾ af de oprindelige Hawthorneeksperimenter. Det hævdes, at der også var andre forskelle mellem grupperne (eksperimentalgruppen var ikke repræsentativ, den anbragtes i et mere behageligt lokale, etc.).

Kap.II. 4.2.1.3.

sædvanlig praksis – ikke foretog én, men to undersøgelser. Man undersøgte dels den ovenfor nævnte institution, dels en anden. Forskellen mellem de to institutioner var – ifølge undersøgelsen – at den første institution var befolket med et personale, der havde den opfattelse, at de kunne gøre noget for disse unge, d.v.s. hjælpe dem til en bedre tilværelse (»optimistisk personale«). Personalet på den anden institution gav derimod udtryk for, at de unge allerede var så belastede, at deres arbejde hverken kunne gøre fra eller til (»pessimistisk personale«).

TABEL II. 1

	Institution 1	Institution 2
	»Optimistisk personale«	»Pessimistisk personale«
Eksperimentalgruppe	1	3
Kontrolgruppe	2	4

De fleste ville nok have ventet, at gruppe 1 klarede sig bedst og gruppe 4 dårligst. Forventningerne til gruppe 2 og 3 ville formentlig være afhængig af, hvilken betydning, man tillægger henholdsvis behandling og miljø. Imidlertid viste det sig, at gruppe 4 var den gruppe, der klarede sig bedst, mens gruppe 2 klarede sig dårligst.

Hvis man kun havde haft to grupper, som det er almindeligt, ville man altså have fået følgende resultater:

Sammenligning mellem gruppe 1 og 2: Psykiatrisk behandling hjælper.

Sammenligning mellem gruppe 3 og 4: Psykiatrisk behandling gør ondt værre.

Sammenligning mellem gruppe 1 og 3: Det er ligegyldigt, om personalet er »optimistisk« eller »pessimistisk«.

Sammenligning mellem gruppe 2 og 4: Optimistisk personale opnår dårligere resultater end pessimistisk.

Resultatet af tabel II.1. synes at vise, at psykiatrisk behandling hjælper i institutioner, hvor personalet er optimistisk, men ikke i institutioner, hvor det er pessimistisk. Kan man herefter slutte, at psykiatrisk behandling kun bør benyttes efter en

Kap.II. 4.2.1.4.

måling af personalets indstilling til de unge? Næppe. Der må tilføjes en række reservationer, f.eks. prognosens validitet, inddelingen i »optimistiske/pessimistiske medarbejdere« (der må findes institutioner med en »blandet« medarbejderstab og enkeltpersoner med mere nuancerede holdninger), forældrekontakt, forældreholdning, o.s.v.

Forsøget viser, hvor vanskeligt det er at finde frem til kontrolgrupper, der er sammenlignelige på alle punkter. Dette gælder navnlig, når forsøgene udføres med virkelige grupper, hvor det i langt mindre grad end ved psykologiske forsøg er muligt at få kontrol over samtlige medvirkende faktorer (se nærmere afsnit 4.2.2.5.).

I kapitel VI, afsnit 3. beskrives en ikke intenderet forskel i forsøgsbetingelserne ved *U 80*, som formentlig aldrig var blevet bemærket, hvis ikke resultaterne af undersøgelsen havde henledt opmærksomheden på den. Såfremt der kun havde været to grupper (2A og 2B), er det sandsynligt, at denne forskel var blevet henført til at være en følge af den intenderede forskel mellem grupperne (tidsfaktoren).

Til yderligere belysning af problematikken kan henvises til kritikken vedrørende den hidtidige forståelse af forskningen om »fri forklaring«, kapitel V.

4.2.1.4. Een gruppe udsættes for én stimulus

En anden almindeligt forekommende fejl er, at man generaliserer ikke fra én gruppe mennesker til alle mennesker, men fra menneskers reaktion på én bestemt stimulus til reaktionen på andre stimuli.

Som eksempel på dette kan nævnes et område der i høj grad har relevans for jurister.

I 1885 opstillede *Ebbinghaus*⁹⁷⁾ sin berømte »glemselskurve«, der viser et stærkt fald i begyndelsen og derefter flader ud. Forsøgene har været gentaget eller citeret af utallige senere psykologer og navnlig haft stor betydning for indlæringspsykologien. I de senere år er der imidlertid rejst en del kritik⁹⁸⁾ af disse undersøgelser. Det er navnlig blevet fremhævet, at Ebbinghaus' forsøg kun involverede én person (ham selv), og at det drejede sig om meningsløse ord (nonsense syllables). Senere forskning⁹⁹⁾ har vist, at glemselskurvens udseende i høj grad er afhængig af de benyttede stimuli. Meningsfyldt materiale huskes således langt bedre, og visuelle stimuli huskes generelt bedre end verbale. I de senere år er der foregået en livlig diskussion i de angelsaksiske lande om, hvorvidt der findes to former for hukommelse: en for visuelle stimuli og en for verbale stimuli. Et godt overblik over undersøgelserne med specielt henblik på

Kap.II. 4.2.2.1.

genkendelse af ansigter fås hos *Clifford og Bull.*¹⁰⁰⁾ Se endvidere kapitel XV, afsnit 2.2.1.

4.2.1.5. Konklusion

De bedste psykologiske forskere gør et stort arbejde for at efterspore og eliminere mulige fejlkilder og efterprøver resultaterne med supplerende undersøgelser. Trods mange reservationer kan ingen frakende psykologien en helt afgørende betydning for menneskers forståelse af egen og andres adfærd. I det følgende vil der blive givet eksempler på den vidtrækkende betydning, mange tilsyneladende snævre forsøg må antages at have. Se således de citerede forsøg nedenfor under afsnit 6.1.

4.2.2. Psykologiske undersøgelser relevans for retsvidenskaben

4.2.2.1. Problemstilling

Som tidligere nævnt, er vidneudsagnet resultatet af en proces, der sættes i gang ved vidnets iagttagelse og afsluttes ved forklaringen i retten. I denne proces indgår en lang række komponenter, der er blevet belyst ved psykologiske undersøgelser.

I en ofte citeret artikel fra 1968 opregnede den amerikanske jurist *Kaplan*¹⁰¹⁾ fem faktorer, der efter hans mening er afgørende for et vidneudsagns troværdighed:

- 1) Sandsynligheden for, at vidnet har opfattet begivenheden rigtigt.
- 2) At han har husket, hvad han så.
- 3) At det er hans hensigt at fortælle, hvad han husker.
- 4) At han har været i stand til at fortælle, hvad han ønsker at fortælle.
- 5) At retten har forstået, hvad han har fortalt.

Kaplan mener endvidere, at punkt 4 og 5 normalt har nøje sammenhæng med punkt 1, og at man i almindelighed kan se bort fra dem.

Det sidste er næppe korrekt, og dette fremgår måske klarest, såfremt man i stedet for Kaplans kronologiske orden deler processen op i to overordnede kategorier. Den ene er iagttagelses- og hukommelsesprocessen (Kaplans to første punkter), den anden formidlingsprocessen (Kaplans to sidste punkter).*)

*) Kaplans 3. punkt er naturligvis også af betydning for et korrekt vidneudsagn, men som tidligere nævnt holdes sådanne vidneudsagn uden for denne fremstilling.

Kap.II. 4.2.2.2.

Ved denne opdeling bliver det klart, at de to sidste punkter ikke uden videre er indeholdt i det første. Selv om vidnet har en god iagttagelsesevne og hukommelse, kan denne meget nemt forstyrres gennem formidlingsprocessen. Derimod er det klart, at der er en nær sammenhæng mellem Kaplans 4. og 5. punkt, og at det kan være vanskeligt at afgøre, om en svigtende kommunikation beror på »fejl« hos den, der taler, eller den, der lytter.

Denne opdeling i iagttagelses-hukommelsesprocessen på den ene side, og formidlingsprocessen på den anden, er særdeles relevant set fra et juridisk synspunkt, idet den første kategori indeholder de faktorer, der ligger uden for menneskelig kontrol (*de ukontrollable faktorer*), mens formidlingsprocessen i vidt omfang kan kontrolleres (*de kontrollable faktorer*).¹⁰²⁾ Denne forskel får afgørende betydning for den empiriske forsknings relevans for retssystemet.

Endvidere er det med hensyn til dette spørgsmål af afgørende betydning at skelne mellem *juristens funktion som dommer* (afgørelsen af konkrete sager) og *juristens funktion som lovgiver* (udformningen af generelle regler). Mange misforståelser på dette område synes at være opstået, fordi man traditionelt har ment,¹⁰³⁾ at de vidnepsykologiske undersøgelser navnlig havde interesse for dommeren.

Denne opfattelse er også almindelig i dag. Yarmey (1979)¹⁰⁴⁾ giver 11 grunde til, at retsvæsenet bør interessere sig for vidnepsykologi. Af disse er kun én (nr. 10) af relevans for andre jurister end retssalens. Se også Loftus samt Clifford og Bull, cit. nedenfor afsnit 4.2.2.3.2.

4.2.2.2. Undersøgelser vedrørende de kontrollable faktorer

De kontrollable faktorer er de faktorer, det er muligt for retssystemet at indvirke på ved udformning af hensigtsmæssige regler. Under de kontrollable faktorer hører en stor del af undersøgelserne vedrørende formen for vidneafhøring, procedurerne vedrørende indentifikation m.v. I de senere år har et stort antal undersøgelser i USA, Canada og Storbritannien koncentreret sig om sådanne faktorer (jfr. kapitel XV).

a) Relevans for lovgiver.

Det er givet, at gruppeundersøgelserns naturlige adressat ikke er dommeren, men lovgiver. Lovgiver kan på grundlag af statistiske undersøgelser opstille generelle regler for retsprocessen. F.eks. at bestemte forhørmåder ikke bør

Kap.II. 4.2.2.3.

forekomme, at politiet bør benytte sig af nærmere angivne metoder ved identifikation af gerningsmænd o.s.v.

b) *Relevans for dommeren.*

I det omfang dommeren udfører en lovgiverfunktion, d.v.s. at skønnet over metoderne er overladt til ham, kan han naturligvis i forbindelse med sin procesledelse drage nytte af disse undersøgelser til generelle afgørelser.

Han kan således afvise ledende eller kaptiøse spørgsmål, hvis han skønner, at risikoen for et urigtigt svar er stor. Såfremt svaret *er* afgivet (f.eks. i forbindelse med et tidligere forhør), kan han derimod ikke fra statistiske undersøgelser drage slutning til dette individuelle svars sandhedsværdi. Viden om sådanne spørgsmåls mulige sandhedsforvrængende effekt kan derimod indgå i hans helhedsvurdering af et konkret vidneudsagn. (Jfr. nedenfor om de ukontrollable faktorer).

4.2.2.3. Undersøgelser vedrørende de ukontrollable faktorer

En mulig årsag til juristernes ringe interesse for vidnepsykologien kunne som nævnt være, at de tidlige vidnepsykologiske undersøgelser i meget høj grad beskæftigede sig med ukontrollable faktorer. De påviste mangler ved menneskelig perception, sammenblanding af oplevelsen med tidligere og senere oplevelser o.s.v. Og de påviste tillige, at alt dette sker ubevidst, således at det efterfølgende er ganske umuligt med sikkerhed at afgøre, hvad vidnet har set, og hvad vidnet blot mener at have set.

En anden type undersøgelse vedrører vidnets person. Man opdelte forsøgspersonerne i de kategorier, man benyttede ved andre psykologiske undersøgelser, d.v.s. kvinder i forhold til mænd, børn i forhold til voksne, vidner med høj social status i forhold til vidner fra lavere sociale lag, vidner med høj selvtillid contra vidner med lav selvtillid, o.s.v.¹⁰⁵⁾

Der findes f.eks. meget detaljerede undersøgelser over drenges troværdighed contra pigers opdelt på aldersgrupper, hvoraf man f.eks. kan se, at piger i 6-års alderen er mere utroværdige end drenge, og drenge i 11-års alderen er mere utroværdige end piger. *Hull*¹⁰⁶⁾ fremhæver, at mens børn generelt bliver mere troværdige med alderen, er 7-års alderen en mere utroværdig periode end 6-års alderen.

Sådanne undersøgelser¹⁰⁷⁾ udføres i Vesttyskland den dag i dag. F.eks. sammenligninger mellem troværdigheden i 5-års alderen og 6-års alderen (den er 5% højere

Kap.II. 4.2.2.3.1.

i 6-års alderen!). En amerikansk undersøgelse¹⁰⁸⁾ fra 1983 viser, at mennesker med ældre søskende lyver mere end førstefødte og enebørn.

Oplysninger om, at troværdigheden stiger med 5% for hvert leveår, synes umiddelbart uden værdi for jurister. Men når aldersspændet øges, stiger forskellen tilsvarende. Af Hull's forsøg (1933) fremgår det eksempelvis, at 16-årige drenge kun giver efter for 15% af de ledende spørgsmål, mens 6-årige drenge giver efter for mere end 80%. Spørgsmålet er, om sådanne resultater er af betydning for juristen.

4.2.2.3.1. Relevans for lovgiver

Eftersom lovgiver ikke kan gribe ind i de fysiologiske love og ej heller kan sikre sig, at bestemte pålidelige vidner er til stede ved forbrydelser, består kun den mulighed at opstille regler, der forbyder vidneudsagn om iagttagelser, der f.eks. er gjort under meget ringe lysforhold, eller vidneudsagn fra visse grupper, f.eks. børn under en vis alder.

Sådanne regler ville imidlertid uvægerligt betyde, at relevante oplysninger blev forholdt domstolen. Alle forsøg viser, at en del 4-årige kan forklare helt korrekt om oplevede begivenheder, og at nogle mennesker kan gøre iagttagelser af interesse, selv under dårlige lysforhold. Det vil således stride dels mod princippet om, at alt relevant materiale skal lægges frem for domstolen, dels mod princippet om den frie bevisbedømmelse, hvis sådanne vidneudsagn eo ipso blev afskåret, blot fordi der er en stor statistisk sandsynlighed for, at de er ukorrekte.

Derimod kan der opstilles regler med det formål at afsvække disse fejlkilder. F.eks. regler om, at et vidne skal afhøres hurtigst muligt efter iagttagelsen eller regler om »optræning af iagttagelsesevnen« hos politifolk, se om dette kapitel XIX, afsnit 3.5.

Det er også muligt at kombinere viden om kontrollable og ukontrollable faktorer ved at fastsætte særlige afhøringsmetoder for visse vidnegrupper (f.eks. børn).

4.2.2.3.2. Relevans for dommeren

Tilbage bliver spørgsmålet om, hvilken nytte dommeren ved sin vurdering af bevisernes vægt kan have af de vidnepsykologiske undersøgelser vedrørende ukontrollable faktorer.

Kap.II. 4.2.2.3.2.

Det er givet, at disse undersøgelser har et andet sigte end det, der er rettens opgave. Genstanden for den statistiske analyse er *gruppen*, hvilket ofte betyder, at en række uens størrelser slås sammen under en fællesbetegnelse. Det er karakteristisk for de fundne lovmæssigheder, at de gælder for *gruppen som helhed*, men ikke nødvendigvis er gældende for det enkelte individ. I de tilfælde, hvor gruppen karakteriseres ved gennemsnit, behøver dette gennemsnit ikke engang at være udtryk for en almindelig egenskab ved gruppens enkeltindivider.*)

Når tabel V.1.B. viser, at »vidnerne« i *U 80* afgiver 72% korrekte oplysninger, dækker dette tal over enkeltpræstationer, der strækker sig fra 25% korrekte oplysninger til 94% korrekte oplysninger. Se også tabel IX.1. og 2. sammenholdt med tabel IX.7.A, hvoraf det fremgår, at gruppens ensartede besvarelse ved to forskellige afhøringer dækker over et meget stort antal individuelle forskydninger. Se også tabel XVI.11.

Det er rettens opgave af finde frem til sandheden i den enkelte sag og dømme derefter. Med andre ord: retten interesserer sig for enkelte individuelle personer og kendsgerninger. Spørgsmålet er derfor, om undersøgelser, der er foretaget med et helt andet formål (viden om gruppeadfærd), kan have interesse for dommeren, der skal træffe en afgørelse i en konkret sag.

Det er en uhyre udbredt fejl at drage slutninger fra gruppeundersøgelser til enkeltindivider i gruppen. På baggrund af Hull's ovennævnte oplysninger er det fristende at slutte fra børn i almindelighed til det enkelte barnevidne. Såfremt en 16-årig og en 6-årig udsagn står over for hinanden, og man ved, at de begge har været udsat for ledende spørgsmål, kan det forekomme rimeligt at antage, at den 16-årige snarere taler sandt end den 6-årige.

Hull finder, at sandsynligheden for, at en tilfældig 6-årig giver efter for et ledende spørgsmål er større end sandsynligheden for, at en tilfældig 16-årig gør det. Men samtidig må man erindre, at denne oplysning ikke siger noget om det enkelte individ hverken i 6-års gruppen eller i 16-års gruppen.

Den omstændighed, at 15% af de 16-årige giver efter og 80% af de 6-årige, indebærer nødvendigvis, at 20% af de 6-årige *ikke* giver efter – og hvorledes kan dommeren vide, om han står over for et af disse børn, og ikke et af de andre? Den

*) Ved en sammenkomst i en børnehave for børn og forældre kunne gennemsnitshøjden være 145 cm – uanset at ikke et eneste individ havde netop denne højde.

Kap.II. 4.2.2.3.2.

viden, dommeren har brug for, er ikke, hvorledes en gruppe 6-årige fordeler sig, men hvorledes *dette individuelle barn* reagerer på netop dette spørgsmål.*)

Situationen er radikalt forskellig fra f.eks. en faderskabssag. På dette område véd man, at blodtyper nedarves efter helt bestemte mønstre, og den statistiske sandsynlighed kan fastlægges med stor nøjagtighed. Dertil kommer, at der i en række tilfælde ikke er mulighed for ved en individuel bedømmelse at afgøre, om det enkelte tilfælde skulle falde uden for statistikken. Det, der karakteriserer vidneudsagnet, er imidlertid, at der altid finder en individuel bedømmelse sted.

Selv hvis 99% af alle 16-årige og kun 1% af alle 6-årige talte sandt, ville det være dommerens opgave omhyggeligt at veje vidneudsagnene for at afgøre, om han her skulle stå over for en undtagelse fra normen. Dommeren må – i hvert fald for så vidt angår straffesager – nødvendigvis arbejde med absolutte værdier. Hans opgave er at træffe en rigtig afgørelse hver gang – ikke i 99% af tilfældene.

Til illustration kan henvises til et interessant eksempel fra svensk retspraksis. »Parkeringsdommen«,¹⁰⁹⁾ hvor retten nægtede at anerkende et sandsynlighedsbevis, uanset at der kun var 0,7% chance for, at det ikke holdt. Som begrundelse blev angivet, at målingen kunne have været foretaget med væsentligt større sikkerhed. Se nærmere herom nedenfor.

Overhovedet kan der gives en del eksempler på, at domstolene har været overordentlig forsigtige med at tillægge målemetoder afgørende bevisværdi, hvis det måtte erkendes, at metoden ikke var 100% sikker. *Illum*¹¹⁰⁾ har kritiseret dette og anført, at de beviser, der i øvrigt accepteres af domstolen, navnlig vidnebeviset, må antages at være behæftet med en usikkerhed, der næppe er mindre end den 1/1000 eller 1/10.000, som f.eks. visse blodtypebestemmelser kan være behæftet med. *Illum* mener, at der er tale om et selvbedrag: »Paa de Punkter, hvor Usikkerhedsgraden ikke kan eftervises, lukker man Øjnene for, at den er til stede, eller man bagatelliserer den indtil Urimelighed.« Se i samme retning *Bolding*.¹¹¹⁾

Det kan vel ikke afvises, at den omstændighed, at usikkerhedsgraden klart kan påvises, tenderer til at give den større betydning end i tilfælde, hvor eksakte tal ikke foreligger.

*) Jfr. nærmere kapitel XIX om vanskelighederne ved at finde frem til en pålidelig vidnegruppe.

Kap.II. 4.2.2.3.2.

Imidlertid synes Illum at overse, at forholdene i det enkelte tilfælde kan betyde, at sandsynligheden for et særtilfælde kan være væsentlig større end den statistiske sandsynlighed. I den sag, der gav anledning til Illums bemærkninger (UfR 1952.945 Ø) var der tale om en gift kvinde, hvis mand i forbindelse med en skilsmisse hævdede, at det yngste af de i ægteskabet fødte børn ikke var hans. Kvinden nægtede at have haft samleje med andre, og der blev derfor i forbindelse med faderskabssagen rejst sigtelse mod hende for falsk forklaring for retten. Ifølge retsmedicinsk institut var muligheden for, at ægtemanden kunne være fader 1 til 10.000. En så ringe mulighed kan lyde forsvindende, men det betyder dog, at der i et land som Danmark skulle kunne forekomme cirka seks tilfælde om året.

Hvor stor er chancen for, at retten står over for et af disse seks tilfælde? Hustruen afgav forklaring, og det må antages, at denne har virket troværdig. Dertil kom, at det i dette tilfælde ikke var lykkedes manden at finde skygge af bevis for en tredjemand. Hvor stor sandsynligheden er, for at nogen ville bemærke et sådant forhold og være villig til at rapportere det til ægtemanden/retten, er vanskeligt at beregne, men disse forhold gør dog, at sandsynligheden for, at fødslen hører til særtilfældene, er forøget.

Lignende forhold gjorde sig gældende i den ovenfor nævnte svenske sag, »parkeringsdommen«. Denne sag drejede sig om en mand, der var tiltalt for overtrædelse af parkeringsforskrifterne. En parkeringsvagt havde noteret hans bil for ophold i to timer i éntimes-parkeringszonen. Den tiltalte benægtede ikke, at hans bil havde været parkeret i det angivne tidsrum, men forklarede, at han efter en time var kørt en lille tur og var kommet tilbage til samme sted, som stadig var frit. Parkeringsvagten havde imidlertid foretaget en opmåling af forhjulenes stilling, og sandsynligheden for, at disse efter en køretur skulle ende i samme stilling, var 1 til 144. Retten anså ikke dette for tilstrækkeligt usandsynligt, og manden blev frikendt.

Denne sag er imidlertid næppe afgjort alene på en vurdering af sandsynligheden for, at hjulene ville ende i samme stilling. Det fremgår, at retten har hørt forklaringer fra såvel den tiltalte som parkeringsvagten. Det er sandsynligt, at den tiltaltes forklaring har gjort et overbevisende indtryk, hvilket øger sandsynligheden for, at man står over for et af de sjældne tilfælde, hvor hjulene er endt i samme stilling. Dertil kommer spørgsmålet om, hvorvidt man kan stole på parkeringsvagtens forklaring. Han er forpligtet til at opmåle hjulenes stilling, men det er naturligvis meget lettere blot at notere bilnumrene op.

Kap.II. 4.2.2.3.2.

Måske har han nøjedes med det, og da han så bilen på samme plads to timer senere antaget, at den ikke havde været fjernet.

Dertil kommer nogle andre forhold, som formentlig har indgået i rettens overvejelser.

For så vidt angår 1952-dommen, drejer sagen sig om et ægtebarn, avlet på et tidspunkt, hvor der var regelmæssigt samliv mellem ægtefællerne. Hvor stort et hensyn er der at tage til manden sammenlignet med hensynet til barnet, der vil blive juridisk faderløst, og moderen, der uskyldigt stemples som ægteskabsbryder og dømmes for falsk forklaring? Eller sagt på en anden måde: en urigtig dom, der ophæver faderskabet, vil tilføje moder og barn uoprettelig skade, mens skadevirkningen for faderen er til at overse, såfremt han uretmæssigt erklæres for fader til barnet.¹¹²⁾ Man kan måske udtrykke det på den måde, at hensynet til ægtemanden i denne sag er så lille, at den mindste tvivl bør komme moderen til gode.

Enhver sag er en konkret afgørelse, og man kan ikke trække sandsynlighedsbeviset ud af sammenhængen. Det kan således ikke afvises, at resultatet var blevet et andet, hvis parterne ikke havde været gift.

Også i den svenske sag var der særlige omstændigheder, der vanskeliggjorde domsafsigelsen. Problemet var, at en domfældelse kunne siges at påføre tiltalte en relativt lille ulempe, mens en frifindelse ville medføre betydelige vanskeligheder for den fremtidige indkrævning af parkeringsafgifterne i éntimes-zoner. Når dommens resultat blev kendt, måtte det befrygtes, at et stort antal mennesker i fremtidige sager ville påstå frifindelse med samme begrundelse. Dommerne blev reddet ud af kattepinen, fordi nogen fik den geniale idé, at man kunne måle alle fire hjul. Dette ville give en sikkerhed på 1 til cirka 20.000, og domstolen kunne herefter med god samvittighed frikende manden og belærende tilføje, at disse målinger kan udføres med langt større sikkerhed, og det burde være sket...

Illum undrer sig over, at en dom for falsk forklaring i en faderskabssag på grundlag af en blodprøve kan vække anstød, når der ikke rejses indsigelse mod, at en cykeltyv dømmes på indicier, selv om han forklarer, at han har købt cyklen af »en ukendt mand«.

Efter Illums mening viser en sammenligning mellem cykeltyvens sag og 1952-dommen, at retten stiller urimelige krav til en sandsynlighedsberegningssikkerhed. Illum synes her at forudsætte, at den eneste forskel mellem 1952-dommen og cykeltyvens sag er, at den statistiske sandsynlighed kendes i det ene tilfælde og ikke i det andet. Det er imidlertid tillige den forskel, at i det første tilfælde foreligger der en – efter rettens skøn – troværdig forklaring, og i det sidste gør der det ikke. Og selv om der afsiges mange fældende domme, hvor en forklaring om den »ubekendte mand« forkastes, så hænder det trods alt

Kap.II. 4.2.2.3.2.

også af og til, at der afsiges en frifindende dom, fordi domstolen ikke tør se bort fra, at forklaringen kan være rigtig. Omvendt er der næppe tvivl om, at manden ikke var blevet tillagt faderskab i 1952-sagen, hvis han havde kunnet fremføre noget som helst, der støttede hans opfattelse af utroskab.

Det synes derfor, som om forklaringer, der strider mod sandsynligheden, af og til accepteres af domstolen, hvis denne får en fornemmelse af, at det pågældende tilfælde hører til undtagelserne. Dette kan ske såvel, hvor beviset hviler på et statistisk sandsynlighedsbevis, som hvor det drejer sig om et »common sense« sandsynlighedsbevis uden eksakte tal.

Til illustration har nævnes en drabssag,¹¹³⁾ som for nogle år siden forelå for et københavns nævningeting. Det lå fast, at tiltalte og den dræbte havde været i slagsmål ganske kort tid før drabet, og tiltalte erkendte at have slået afdøde i hovedet med en koben. På afdøde fandtes kranielæsioner, der kunne svare til slag med et koben, men dødsårsagen var en række knivstik. Tiltalte hævdede imidlertid, at han havde forladt lejligheden, da den dræbte var bevidstløs efter slagsmålet. Derefter måtte en ubekendt tredjemand være kommet forbi og have stukket en køkkenkniv i den bevidstløse, hvorved han afgik ved døden. Denne forklarings rigtighed turde retten ikke se bort fra, og den tiltalte blev frikendt for drab (men dømt for legemsbeskadigelse, strfl. § 245, stk. 2).

Selv om retten i såvel »parkeringsdommen« som 1952-dommen kommer ind på sandsynlighedsberegninger, er der således meget, der tyder på, at det afgørende var tiltaltes og vidnernes forklaringer, som må have gjort et overbevisende indtryk på retten.

Dette er formentlig den afgørende forskel mellem vidnebeviset og tekniske målemetoder: vidnebeviset kan skabe en overbevisning hos dommeren, se i samme retning Lindegaard og Trolle (ref. kapitel I, afsnit 1.) og Henriques (ref. kapitel XIV, afsnit 2.1.4.2.3.). Et teknisk bevis kan ifølge sagens natur kun skabe en formodning. En meget stærk formodning, hvis den kun er behæftet med en fejlmargen på 1 til 10.000, men stadig ikke mere end en formodning.

Når rettens medlemmer hører en troværdig vidneforklaring, kan de genkalde sig, hvad de véd om fejkilderne ved vidneforklaringer, men disse indvendinger kan ikke blive andet end akademiske, sammenholdt med deres overbevisning. En overbevisning er båret af såvel fornuft som intuition, og må nødvendigvis veje tungere end et sandsynlighedsbevis, hvor lille fejlmargen det end har. Omvendt med en antagelse, der hviler på et sandsynlighedsbevis: i de ovenfor nævnte

Kap.II. 4.2.2.3.2.

tilfælde, at forklaringerne er usande. Her bliver det indvendingerne mod sandsynlighedsbeviset, d.v.s. det troværdige indtryk, de pågældende gør i retten, der har overbevisende kraft, og retten vil derfor være langt mere tilbøjelig til at lytte til dem. Dertil kommer, at sandsynlighedsbeviset principielt er anvendeligt på mange sager, hvorimod vidneforklaringen vedrører den konkrete sag, hvilket måske også vil tendere til at styrke dets betydning.

Men er dette ikke farligt? Burde dommere ikke være hævet over den slags følelsesmæssige impulser, denne »tro« på et bestemt hændelsesforløb? Burde de ikke udelukkende lade sig lede af det rationelle og altså i disse ovennævnte tilfælde antage, at forklaringerne var usande, uanset deres troværdige præg.

Mange undersøgelser viser, at det er svært – for dommere som for andre mennesker – at bedømme, hvornår en person lyver.¹¹⁴⁾ Også på andre områder har den individuelle vurdering vist sig at være særdeles usikker. Det gælder f.eks. prognoser over unges fremtidsudsigter (kriminalitet).¹¹⁵⁾

Dette erkendes sikkert også af mange dommere, og denne teoretiske viden vil hjælpe dem til at være på vagt over for vidneudsagn, men når de én gang er overbevist om dets sandfærdighed, bliver den teoretiske viden uden betydning. Dommeren må naturligvis dømmе efter sin overbevisning.

Af og til stilles forslag om, at man skal søge at undgå sådanne irrationelle elementer i dommerens overvejelser. Psykologer har således foreslået, at retten ikke skulle se vidnerne. For at undgå usaglig påvirkning fra disse og samtidig komme uden om problemet med de ledende spørgsmål, skulle retten i samarbejde med forsvarer og anklager udarbejde et »multiple-choice«-spørgeskema, som vidnet besvarer, og som derefter oplæses i retten.¹¹⁶⁾ Andre forslag¹¹⁷⁾ går ud på, at vidneudsagn kun må bedømmes på de objektive kriterier (f.eks. vidnets karakteristika eller forholdene på stedet)*)

Forslagsstillerne synes helt af mangle forståelse for, at selv hvis det måtte være rigtigt, at sådanne systemer gennemsnitligt fører til flere korrekte bedømmelser af vidneudsagn og dermed flere korrekte domme, betyder indførelsen samtidig en accept af en vis (udregnelig) fejlprocent, samt at ansvaret flyttes bort fra den enkelte dommer.

Begge dele betyder en alvorlig svækkelse af det etiske grundlag for en domfældelse, som på langt sigt kan få alvorlige følger for retssystemet.

*) Dette ville betyde en tilbagevenden til systemet med de lovfaste vidner og dermed et brud med den frie bevisbedømmelse.

Kap.II. 4.2.2.3.2.

I det, man plejer at kalde et retssamfund, er der tillagt domstolen et stort ansvar. Domstolen afgør, om der er tilstrækkeligt bevis til at påføre sanktioner – ofte af vidtgående karakter, af og til formentlig ødelæggende for det pågældende menneskes liv.

Det antages i almindelighed, at et samfund har den moralske ret til at påføre sine medlemmer sådanne sanktioner, såfremt de har brudt samfundets love. Helt centralt for vore retfærdighedsbegreber er det imidlertid, at den pågældende virkelig er skyldig. Derfor findes en række regler, der skal sikre mod, at der afsiges urigtige fældende domme.

Dette er udgangspunktet for dommerens arbejde. Han henter sin moralske berettigelse ved at afsige rigtige domme og først og fremmest ved at undgå urigtige domfældelser. Naturligvis véd dommeren, at intet menneske er ufejlbarligt, og hvor omhyggelig han end der, vil det af og til ske – også for ham – at der afsiges en urigtig dom. En forudsætning for at bære ansvaret for såvel de rigtige som de urigtige domme er imidlertid, at dommeren selv tror, at han handler rigtigt hver gang.

Hvis dommere begynder at acceptere urigtige domme selv i målestokken 1 til 1.000, falder det etiske grundlag for hans virksomhed. Man kan mene, at der er en hårfin grænse mellem med sin forstand at acceptere, at visse af ens afgørelser formentlig vil være urigtige og at vide med fuldstændig sikkerhed, at en (meget lille) procent er det. Mig forekommer det imidlertid at være afgørende. Forsøget på at udøve retfærdighed hver eneste gang er den eneste mulige legitimation for at påføre andre sanktioner.

Kun få psykologer synes at have øje for, at dommerens opgave er så individuelt bestemt, at der skal meget markante gruppeforskelle til, før han kan benytte denne viden.

Ovenfor er nævnt de tyske psykologers udpenslede forsøg vedrørende aldersgrupper, men også i USA,¹¹⁸⁾ Canada¹¹⁹⁾ og England¹²⁰⁾ arbejdes der for tiden med lignende problemstillinger. Og man synes at være af den opfattelse, at selv svage korrelationer – f.eks. mellem et menneskes »life-stress« og dets evne til at gøre korrekte iagttagelser – kan have betydning for rettens vurdering af et konkret vidnes troværdighed.

Andre forsøg beskæftiger sig med, hvorvidt f.eks. køn, fantasi, personlighedstype m.m. gør nogen forskel for evnen til at udføre vellignende photofit-konstruktioner.*)

Hermed er ikke sagt, at dommeren ingen nytte har af psykologiske undersøgelser. Viden om de ukontrollable faktorer kan indgå i hans samlede vurdering

*) Photofit-konstruktion vil sige, at vidnet fra en kasse vælger en række forskellige ansigtstræk (ansigtsform, næse, mund, øjne osv.) og dermed konstruerer et ansigt, der har størst mulig lighed med den iagttagne person.¹²¹⁾

Kap.II. 4.2.2.4.

over det enkelte vidnes troværdighed i den konkrete sag. F.eks. kan psykologernes påvisning af, at mennesker oplever samme hændelsesforløb forskelligt, lette dommerens forståelse for, at der kan afgives to forskellige forklaringer, uden at nogen af dem er bevidst urigtige. Se også kapitel XV, afsnit 4.2. om forholdet mellem korrektheden af vidnets angivelser og den af vidnet udtrykte sikkerhed.

4.2.2.4. Eksempler på domstolenes anvendelse af generelle erfaringssætninger

4.2.2.4.1. Danmark

Det fremgår sjældent af dommens præmisser, hvorfor retten har valgt at lægge vægt på bestemte vidneforklaringer. Nedenfor gengives imidlertid to eksempler:

Eksempel 1 – UfR 1980.208.

Denne sag drejede sig om et voldeligt overfald på et 15-årigt vidnes kammerat. Om dette vidneudsagn siger dommen:

»Ved den af (vidnet) afgivne forklaring, der har båret præg af troværdighed og som retten derfor, trods vidnets unge alder, ikke finder det ubetænkeligt at lægge til grund for pådømmelsen...«

Efter formuleringen har retten lagt vægt på to faktorer ved vidnets forklaring. Dels en generel egenskab ved vidnet (hans alder), dels en individuel (det indtryk, hans person og beretning gjorde på retten). Dommen synes således at bygge på den antagelse, at unge er en mindre pålidelig vidnegruppe end voksne, og denne omstændighed er taget i betragtning ved vurderingen af det konkrete vidneudsagn. Man er imidlertid kommet til det resultat, at i dette tilfælde er der overvejende sandsynlighed for, at vidneudsagnet, trods de generelle betænkeligheder, er korrekt. (Noget andet er, som nævnt i afsnit 4.2.1.1.3, at nyere forskning ikke finder nogen forskel mellem voksne vidners udsagn og 15-åriges udsagn. Denne viden ville imidlertid ikke have haft indflydelse på resultatet).

Eksempel 2 – UfR 1981.392.

Sagen drejede sig om vold mod en togrevisor (strfl. § 119, stk. 1), og det hedder i dommens konklusion:

Kap.II. 4.2.2.4.1.

»Det bemærkes herved, at såvel togrevisor Z som togrevisor J er ældre mænd og tilsyneladende yderst besindige, så det ikke kan antages, at de optrådte ubeherskede eller har bedømt episoden mere dramatisk end nødvendigt.«

Igen har retten lagt vægt på to forhold. Dels et generelt forhold (alder), dels det indtryk vidnerne har gjort i retten (besindighed).

I eksempel 1 førte den generelle opfattelse til større skepsis over for vidnets forklaring. I dette tilfælde synes domstolen at bygge på den antagelse, at »ældre mænd« er særlig gode vidner, og den omstændighed, at vidnerne tilhører denne gruppe, eo ipso giver deres vidneudsagn større troværdighed. Selv om der næppe logisk kan indvendes noget mod denne konstruktion, bør den ses i sammenhæng med de beviskrav, der stilles – ikke mindst når det som her drejer sig om anklagemyndighedens vidner i en straffesag. Hvor det i sådanne tilfælde kan være rigtigt at skærpe opmærksomheden over for et vidne, der efter erfaringen eller empiriske undersøgelser tilhører en ustabil vidnegruppe, kan det vistnok ikke være rigtigt at tillægge en persons udtalelse særlig vægt, fordi han kommer fra en gruppe, hvis udsagn gennemsnitligt måtte være mere troværdigt end andre vidnegrupper. Man kan også udtrykke det på den måde, at der forekommer fejl i *alle* vidnegrupper. Den omstændighed, at der forekommer særlig mange fejl i enkelte grupper, kan forholdsmæssigt øge de øvrige grupperes troværdighed, men deres *absolutte* troværdighed bliver naturligvis ikke større.

Dertil kommer, at domstolens vurdering af vidnegruppen »ældre mænd« som særlig troværdig er i klar modstrid med empirisk forskning. Mange undersøgelser¹²²⁾ peger – i varierende grad – på mindre troværdighed hos denne gruppe. Endvidere viser adskillige undersøgelser (og common sense), at frygten for vold synes mere udbredt hos ældre mennesker.¹²³⁾ Og det er almindeligt kendt, at mennesker er mere tilbøjelige til at se tegn på forhold, som har deres (positive eller negative) interesse. (Se herom nærmere afsnit 6. og Virinis og Walkers forsøg, kapitel IX, afsnit 2.2.).

I dette tilfælde kunne et større kendskab til empirisk forskning have korigeret rettens urigtige opfattelse af vidnernes generelle troværdighed (og dette kunne muligvis have ført til et andet resultat).

4.2.2.4.2. Udlandet

I de ovennævnte danske eksempler er der tale om at benytte en generel viden

Kap.II. 4.2.2.4.2.

på en konkret sag. I udlandet er man i nogle tilfælde gået et skridt videre, idet man på grundlag af den konkrete sag har opstillet en hypotese og derefter har søgt at verificere denne hypotese ved at efterprøve den på andre personer.

Et af de første eksempler på denne fremgangsmåde blev udført af psykologen *Varendonck*¹²⁴⁾ i *Belgien* i 1910:

Eksempel 1.

Varendonck blev bedt om at vurdere et vidneudsagn, der var afgivet af to små piger ved et indledende forhør. I et forsøg på at afgøre, hvorvidt børnenes vidnesbyrd kunne være et resultat af de spørgsmål, der var stillet ved dette forhør, udsatte han et antal andre børn i samme alder og med samme sociale baggrund for lignende spørgsmål.

Deres besvarelse viste, at pigernes vidneudsagn meget vel kunne være et resultat af spørgsmålene. Denne undersøgelse blev lagt frem i retten, og den tiltalte blev frikendt.

Uden i øvrigt at komme ind på kvaliteten af denne undersøgelse, er det klart, at den kun kan vise, at børnenes vidneudsagn *kunne have været* et resultat af spørgsmålene – ikke, at de *var* det. Undersøgelsen rejser således de ovenfor nævnte problemer med at overføre generelle resultater til enkeltpersoner.

Imidlertid er det klart, at et eksperiment bygget over den konkrete situation har en betydelig styrke – ikke mindst set i lyset af det ovenfor under afsnit 4.2.1.4. nævnte om det undersøgte områdes betydning.

Fra *England* kan anføres et par eksempler på vidnepsykologiske undersøgelser udført med henblik på den konkrete sag:

*Eksempel 2.*¹²⁵⁾

Sagen drejede sig om en ulykke, hvor en evnesvag dreng på cykel var blevet kørt ned i en rundkørsel. Bilisten hævdede, at eftersom drengen var evnesvag, måtte fejlen være hans. Den slags drenge burde slet ikke have lov at færdes på cykel.

Der blev herefter foretaget et forsøg, hvor normalt begavede drenge og evnesvage drenge cyklede rundt i rundkørslen. Det viste sig, at de evnesvages kørsel ikke adskilte sig fra de normalt begavedes. Herefter blev bilisten dømt.

Man kunne indvende, at forsøget ikke viser noget om netop den tilskadekomnes drengs evner til at køre på cykel. Dette er imidlertid irrelevant i dette tilfælde, hvor bilistens argumentation ikke går på den pågældende dreng, men på hans gruppertilhørsforhold. («Den slags drenge...«).

*Eksempel 3.*¹²⁶⁾

Sagen drejede sig om fire motorcyklister, der var tiltalt for med stor fart at have

Kap.II. 4.2.2.5.

kørt gennem en landsby. En politimand forklarede, at han havde taget numrene. Der foranstaltedes derefter et forsøg, hvor 100 mennesker prøvede at skrive numrene ned på fire motorcykler, der kørte gennem landsbyen med tilsvarende fart. Ingen af de 100 var i stand til at skrive bare to numre ned.

Igen kan forsøget ikke sige noget om den pågældende politimands evner til at opfatte bilnumre. Resultatet er dog så overvældende éntydigt, at der næppe kan være tvivl om, at politimandens udsagn er forkert. Når det som her drejer sig om det afgørende bevis i en straffesag, må det givetvis betyde en frifindelse, hvad det også gjorde.

Endelig kan en enkelt undersøgelse fra *USA* nævnes:

*Eksempel 4.*¹²⁷⁾

En politimand forklarede, at han så den tiltalte skyde afdøde, mens den tiltalte stod i en døråbning, der var så ringe oplyst (mindre end $\frac{1}{3}$ af lyset fra et levende lys), at de andre tilstedeværende dårligt kunne se den pågældendes silhuet. I denne sag foretog nævningerne deres eget eksperiment. De tog ud på stedet, og en af dem stillede sig i døråbningen. Ingen af de øvrige nævninger kunne identificere hans ansigtstræk.

I *Sverige* har man i enkelte tilfælde foretaget undersøgelser, hvor man placerede vidner under omstændigheder svarende til dem, hvorunder de gjorde deres iagttagelser (genkendelse af tiltalte), for at undersøge, om de kunne genkende andre personer. Her kommer man ud over problemet om, hvorvidt man kan slutte fra andre mennesker til det individuelle vidne. Tilbage bliver spørgsmålet, om man kan slutte fra vidnets genkendelse af en politimand ved forsøget til vidnets genkendelse af den tiltalte på gerningstidspunktet. Om to sådanne eksperimenter og de problemer, de rejser, se nærmere *Trankell*¹²⁸⁾ og kap. X, afsnit 2.5.

4.2.2.5. Eksperimentalsituationens overførsel til det virkelige liv

Til problemet med at overføre resultater af gruppeundersøgelser til enkeltindivider kommer et andet, som gør vidnepsykologiske undersøgelser væsensforskellige fra de ovenfor nævnte faderskabsundersøgelser: spørgsmålet om, i hvilket omfang der kan sluttes fra eksperimenterne til virkeligheden.

Ovenfor er der gjort rede for, hvor vigtigt det er at holde alle faktorer konstante undtagen den, der skal undersøges, og hvor vanskeligt det er, fordi selv meget små forskelle har vist sig at kunne have betydning.

Jo mere omhyggeligt de uvedkommende faktorer er sorteret fra, desto mere

Kap.II. 4.2.2.5.

sikker kan man normalt være på, at man virkelig har bevist, at det var den undersøgte faktor og ikke andre omstændigheder, der betingede forskellen, men jo mindre praktisk anvendelig er denne viden, fordi forsøgssituationen, der er frembragt med så megen omhu, kun sjældent forekommer i det virkelige liv.¹²⁹⁾

Garantien for undersøgelsens lødighed kommer til at betyde en væsentlig indskrænkning i dens praktiske anvendelighed. Vi ved – eksempelvis – at små børn alt andet lige er dårligere vidner end voksne. I praksis er forholdene imidlertid aldrig »alt andet lige«. Hvis et barnevidne således står over for et voksensvidne, kan der være en række yderligere forskelle mellem de to personers iagttagelser. F.eks. varigheden af iagttagelsen, belysningforhold, kendskab til de iagttagne forhold, vidnets køn, sindstilstand m.m. Vi véd også, at spørgsmålets form har betydning, men hvorledes skal et spørgsmåls ledende kraft vejes op mod alle de forhold, der gør sig gældende i det virkelige liv, og hvoraf nogle vil trække i modsat retning, andre i samme retning? Jfr. hertil den ovenfor nævnte svenske parkeringsdom. (Se endvidere nedenfor kapitel XII).

Undersøgelserne er i *Farrington's*¹³⁰⁾ terminologi »high in internal value but low in external value«.

De mange problemer ved at overføre resultaterne fra de eksperimentelle situationer til virkeligheden har i de senere år været livligt diskuteret, specielt med henblik på juristers brug af vidnepsykologiske undersøgelser.¹³¹⁾ Nogle forskere¹³²⁾ har ment, at afstanden fra de psykologiske eksperimenter til vidnet i retssalen normalt vil være så stor, at der ikke er nogen absolut grund til at foretrække slutninger fra psykologiske forsøg for almindelig »common sense«. (Se også Lord Devlin, citeret ovenfor under afsnit 2.1.).

Til alle disse reservationer kommer i øvrigt endnu en, som sjældent nævnes:¹³³⁾ Det er ikke usædvanligt, at undersøgelser, som ikke finder korrelation, aldrig publiceres. Det er derfor muligt, at der på et område findes et stort antal (ukendte) undersøgelser, der ikke har vist korrelation og blot én publiceret, der er positiv. Dette bør mane til ekstra forsigtighed over for enkeltstående forskningsresultater.

Af de her nævnte grunde har nogle forskere benyttet den eksplorative forskningsmetode, d.v.s. at de betragter virkeligheden og beskriver, hvad der rent faktisk sker, f.eks. ved et politiforhør, eller et retligt forhør.¹³⁴⁾ Ulempen ved metoden er, at den sjældent kan fortælle noget om årsagsforholdet. Forskeren kan f.eks. registrere, at et vidne svarer i overensstemmelse med et ledende spørgsmål, men ikke *hvorfor*. Er det på grund af spørgsmålets form?

Eller forhørslederens person? Eller måske vidnets personlighed? Eller er det, fordi det er sandheden? I virkelighedens verden er der ingen kontrolgrupper, og forskeren kan ofte kun komme med mere eller mindre velbegrundede forslag til et årsagsforhold. Derfor foretrækker nogle at kalde denne forskningsmetode den hypoteseformulerende, idet den efter deres mening kun kan opstille hypoteser, der må efterprøves via hypoteseprøvende undersøgelser. I det ovennævnte eksempel må man således for at være sikker på, at besvarelsen af spørgsmålet hænger sammen med dets ledende karakter foretage supplerende undersøgelser, hvor man holder alle andre faktorer konstante, som det nærmere er beskrevet ovenfor.

Idealet synes at være en forening af de ovennævnte undersøgelsemetoder, således at man har tilstrækkelig kontrol over faktorerne til at kunne vurdere resultaterne, men uden at man kommer for langt fra virkeligheden til, at forsøgets resultater kan overføres på denne. Dette mål er holdt for øje ved udarbejdelsen af *U 80*. (Se nærmere kapitel III).

5. Den empiriske undersøgelse (U 80).

For så vidt angår de ukontrollable faktorer, d.v.s. iagttagelses- og hukommelsesprocessen, er det næppe muligt for en forsker uden egentlig psykologisk uddannelse at bidrage selvstændigt til forståelsen af denne. Perceptionsproblemerne er skitsemæssigt afstukket ovenfor i afsnit 2.2. og 3., men i øvrigt må henvises til egentlige fagbøger om emnet.¹³⁵⁾

Hovedemnet for denne afhandling bliver herefter formidlingsprocessen, d.v.s. omstændighederne omkring vidnets gengivelse af det oplevede og måden, det opfattes på af tilhøreren.

For så vidt angår det sidste, vil det kun blive berørt, når det i øvrigt falder naturligt, og også her må læseren henvises til den omfattende faglitteratur.¹³⁶⁾ Derimod er det hensigten at foretage en nærmere analyse og vurdering af de metoder, retsvæsen og politi tager i anvendelse ved optagelse af vidneforklaringer.

Den empiriske undersøgelse er således udarbejdet med henblik på lovgiver og den procesledende del af dommerens virksomhed. Hovedformålet er at undersøge, hvilken betydning forskellige forhørsformer har for vidneforklaringen. Der er derfor gjort et betydeligt arbejde for at lægge formen så tæt op ad

Kap.II. 6.

virkelige forhør som overhovedet muligt. Omgivelserne svarer så vidt muligt til virkelighedens, og vidnerne bliver udspurgt ved hjælp af metoder og udtryk og under iagttagelse af de formaliteter, der gælder for politi- og retsforhør. Det skulle således være muligt at få et indtryk af afhøringsformens betydning for sandhedsværdien af vidneforklaringer og dermed skabe et grundlag for at anbefale visse metoder frem for andre. Navnlig identifikationsproceduren er undersøgt i detaljer, idet dette område ikke alene er helt ureguleret, men også meget forsømt i teorien.

Ved tidligere forsøg er der gjort meget for at gøre iagttagelsessituationen så realistisk som muligt.

Den vidnepsykologiske forskning har en lang tradition for at iscenesætte »forbrydelser«. Forelæsere er blevet overfuset, bestjålet, ja, sågar »myrdet« for øjnene af deres studenter.¹³⁷⁾ Også det ovenfor nævnte danske forsøg, der blev gennemført af *Kutchinsky*,¹³⁸⁾ lægger vægt på at gøre iagttagelsesprocessen virkelighedstro.

U 80 adskiller sig imidlertid fra disse forsøg ved at lægge vægt på forhørssituationen og søge at gøre den så realistisk som muligt. Derimod vil det kun i meget begrænset omfang være muligt at slutte fra forsøgspersonernes iagttagelser til de iagttagelser, et vidne må anses for at have mulighed for at gøre i virkeligheden. Dette skønnes imidlertid at være af mindre betydning. Da forsøget skal belyse afhøringsformen, er det tilstrækkeligt, at vidnet har haft mulighed for at gøre nogle iagttagelser, og at indholdet af disse mulige iagttagelser kendes.

Endvidere giver forsøget mulighed for at efterprøve nogle af de forestillinger, retten i almindelighed synes at have om vidneforklaringer. Der tænkes f.eks. på den antagelse, at en fast og bestemt vidneforklaring er mere troværdig end en tøvende, at to uafhængige, samstemmende vidneforklaringer bærer en betydelig vægt, o.s.v. Se herom nærmere kapitel XIX. Disse undersøgelsesresultater henvender sig navnlig til dommere.

6. Nogle problemstillinger af betydning for vidnets og rettens vurdering.

Når et vidne iagttager et begivenhedsforløb, vil opfattelsen uvægerligt påvirkes af vidnets tidligere erfaringer, forventninger, ønsker og opfattelser. Dette er uundgåeligt og almindeligt kendt. *Buckhout*¹³⁹⁾ udtrykker det således:

Kap.II. 6.1.1.

»The eye, the ear and other sense organs are therefore social organs as well as physical ones.«

Også dommeren er en iagttager af et hændelsesforløb (vidneforklaringen), og hans opfattelse af denne vil farves af hans tidligere erfaringer i vid forstand. I dette afsnit behandles rækkevidden af disse ubevidste påvirkninger.

6.1. Forudindtagethed

6.1.1. Begrebet

Under en jagt i Canada fik to af deltagerne øje på en råbuk et stykke oppe ad en skråning og skød efter den. De hørte dyret klage sig og så det styrte videre, øjensynligt for at komme i dækning. De skød igen, og denne gang blev dyret liggende. Jægerne begav sig op til stedet, hvor de til deres forfærdelse så en af deres kammerater ligge, dræbt af skud. Politiet rekonstruerede scenen og erklærede under retssagen, at det var fuldstændigt umuligt, at nogen på den afstand ikke skulle kunne se forskel på et menneske og et stykke råvildt.¹⁴⁰⁾

Eksempelt er desværre ikke enestående. I jagtsæsonen 1974–75 blev i hvert fald 700 mennesker skudt alene i USA,¹⁴¹⁾ og tilsvarende beretninger findes fra andre områder. Allerede i 1918 skrev *Whipple*:¹⁴²⁾ »We tend to see and hear what we expect to see and hear.«

I udlandet er foretaget en del forsøg, hvor man søger at måle betydningen af vidnets forventninger. Et af disse blev udført af den engelske psykolog *Haward*¹⁴³⁾ i forbindelse med forsvaret for to mænd, der var tiltalt for usædelig optræden i en park. Politiet havde fået anmeldelser og holdt derfor parken under opsyn, da de to mænd blev pågrebet.

Haward bad tre grupper se på billeder af mænd, der urinerede, i forskellig belysning for kortere eller længere tid. Endvidere gav han grupperne forskellig instruktion. Gruppe A blev simpelthen bedt om at beskrive, hvad de så på billederne. Gruppe B blev spurgt, om de kunne se noget usædeligt blive begået på nogle af billederne, og gruppe C fik at vide, at nogle af billederne forestillede usædelige handlinger og bedt om at angive, hvilke det var. Haward fik følgende resultat:

Kap.II. 6.1.1.

TABEL II. 2

Exposition time	Long		Short	
	Light	Dark	Light	Dark
Expectancy				
A: Neutral	0	5	20	34
B: Expectant	15	29	41	57
C: Certain	36	47	61	68

(The figures refer to the number of perceptual errors – the maximum number in each case is 120).

Konklusionen er klar og utvetydig: forventningerne har afgørende betydning for vidnets iagttagelser. Og jo større forventning, jo kraftigere påvirkning. Endvidere fremgår, at kort iagttagelsestid og mørke fører til flere forkerte iagttagelser.

Haward fremlagde sine resultater i retten og de to mænd blev frikendt.

Ved *Stewart og Cannon's*¹⁴⁴⁾ forsøg stjal en person, udklædt som præst, forretningsmand eller arbejder, tilsyneladende en taske. Når det drejede sig om en præst, greb 30% af tilskuerne ind, var det en forretningsmand 42%, og var det en arbejder 50%. Når man spurgte de personer, der havde forholdt sig passive, hvorfor, var svaret ofte, at de simpelt hen ikke kunne tro, at denne person ville stjæle. Dette svar forekommer i 71% af tilfældene, når »præsten« er tyv, 62%, når det er »forretningsmanden«, og kun i 11%, når det er »arbejderen«. Kun i tilfældet med arbejderen nævnes frygten for fysisk vold fra tyvens side.

*Shottland*¹⁴⁵⁾ lod tilfældige forbipasserende iagttage et slagsmål mellem en mand og en kvinde. Opfattelsen af dette slagsmål var i høj grad afhængig af, hvorvidt tilskuerne opfattede de pågældende som ægtefæller. Tilskuerne var mindre tilbøjelige til at gribe ind, og såvel passive som aktive tilskuere oplevede den udøvede vold mod kvinden som mindre alvorlig, hvis de mente at overvære en ægteskabelig uoverensstemmelse.

Også oplysninger *efter* iagttagelsen kan have betydning for erindringen om den (jfr. kapitel IX, afsnit 4.2. og eksemplet kapitel IX, afsnit 6.2.). Se således *Snyder og Uranovitz*,¹⁴⁶⁾ som fortalte et livsforløb for en gruppe forsøgspersoner. Efter en uge indkaldes de og hører nu, at den pågældende person for øjeblikket lever som lesbisk. Denne oplysning har betydning for deres erindring om hendes faktiske livsforløb.

I andre forsøg¹⁴⁷⁾ skildres en forbrydelse, og en »jury« bliver bedt om at udmåle straffen. Gerningsindholdet holdes konstant (uagtsomt manddrab), men offer-

Kap.II. 6.1.2.

oplysninger og gerningsmandsoplysninger varierer. Disse forsøg udmærker sig dog ikke altid ved at måle de finere nuancer. Offeret kan f.eks. være en notorisk gangster contra en godgørende person på vej til børnehjemmet med gaver til de forældrelose! Gerningsmandens forhold varierer tilsvarende. Ikke overraskende får dette indflydelse på juryens bedømmelse.*)

Sådanne forsøg afspejler fordomme og vurderinger, som vil være kendt for de fleste og måske endog i et vist omfang accepteret. *Foreman*¹⁴⁹⁾, en kendt engelsk forsvarsadvokat, har sagt, at »the best defence in a murder case is the fact that the deceased should have been killed regardless of how it happened.«

6.1.2. Ukontrollable faktorer. (Forudindtaget i vid forstand)

De foregående eksempler er umiddelbart forståelige for alle. Man identificerer sig med personer, der forekommer tiltalende og er tilbøjelig til at se på dem med mildere øjne end på de utiltalende. Mere forfinede forsøg har imidlertid vist, hvor lidt der skal til, før et menneske (ubevidst) karakteriseres som utiltalende.

Ved et forsøg gav man et antal lærere en rapport om et barn fra dets lærer i børnehaveklassen. Rapporterne var fuldstændig ens, men hver rapport var forsynet med et fotografi af barnet, der enten viste et attraktivt eller et uattraktivt barn (målt ved en uafhængig test). Det viste sig, at lærernes vurdering var signifikant korreleret med barnets udseende, således at jo mere attraktivt barnet var, jo mere positiv var bedømmelsen af dets intelligenskvotient, dets forhold til jævnaldrende, dets fremtidige skolepræstationer samt dets forældres holdning til skolen (!).¹⁵⁰⁾

*Wilson*¹⁵¹⁾ lod to unge piger spørge tilfældige mandlige studerende, om de ville gøre dem den tjeneste af afsende et brev for dem. Om der var frimærke på eller ej havde ingen betydning, men 95% afsendte den kønne piges brev, mens kun 45% gjorde den mindre kønne pige denne lille tjeneste.

Lignende forsøg¹⁵²⁾ er foretaget vedrørende voldtægt, hvor offerets og tiltaltes udseende (billede) varierer. 43% frikender en smuk tiltalt, mens kun 18% tror på den mindre kønnes uskyld. Såfremt den kønne dømmes, idømmes han gennemsnitligt 10 års fængsel; den mindre kønne får gennemsnitligt 14 år. Det gælder for begge tiltalte, at de snarere frikendes, når offeret er den mindre kønne pige.

Fortolkningen af disse resultater vanskeliggøres dog af det forhold, at det netop drejer sig om voldtægt (og ikke f.eks. en almindelig voldssag). Det synes

*) Dette forsøg nævnes blandt andet af *Schneider*.¹⁴⁸⁾ Han tillægger forholdet mellem offer og gerningsmand stor vægt og mener, at vidnepsykologien generelt har overset det.

Kap.II. 6.1.2.

at være en almindelig opfattelse, at det ikke skulle være nødvendigt for en smuk mand at voldtage (og *hvis* han gør det, er det måske heller ikke så slemt), og at det er mindre sandsynligt, at voldtægtsforbryderen skulle vælge et ikke-attraktivt offer. Under en dansk voldtægtssag¹⁵³⁾ fra 1982 med en ældre kvinde som den forurettede, fremhævede den psykiatriske erklæring som et moment, der talte for antagelsen af, at den tiltalte havde befundet sig i en patologisk rus, »den forurettedes alder og udseende«!

Andre undersøgelser,¹⁵⁴⁾ vedrørende f.eks. drab og røveri, viser imidlertid lignende resultater, ligesom der er fundet korrelation mellem offerets udseende og størrelsen af hans erstatning.¹⁵⁵⁾

Sådanne irrationelle momenter synes også at spille ind, når vidner, som man umiddelbart ville betragte som fuldstændig uinteresserede, viser sig at være forudindtagede i forhold til den ene part. En norsk undersøgelse fra 1939¹⁵⁶⁾ viste, at blandt 13.000 bilkollisioner kunne der – når der sås bort fra de situationer, hvor passagereren blev skadet – kun findes 15 tilfælde, hvor passagereren (betalende eller ikke-betalende) udtalte sig mod føreren af den bil, han selv befandt sig i. Undersøgelsen blev bestridt fra særdeles kompetent juridisk side. *Ekelöf*¹⁵⁷⁾ indvendte, at undersøgelsen havde forsømt at oplyse, dels om der var passagerer med i alle 13.000 tilfælde, dels hvor ofte de havde udtalt sig imod føreren af den anden bil. Man kunne tilføje, at chaufføren (i et vist omfang) selv er herre over vidneudsagnet og nok snarere vil sikre sig passagererens navn og adresse, hvis denne støtter ham.

Selv om der må gives medhold i, at sagen formentlig er fremstillet grellere, end tallene berettiger til, er disse indvendinger dog næppe stærke nok til at kuldaste resultatet. Indvendingerne efterlader derfor det indtryk, at man fra juridisk side havde svært ved at acceptere, at en så tilfældig forbindelse som forholdet til en fuldstændig ukendt taxachauffør, kunne påvirke i øvrigt troværdige vidner.

Visse praktikere havde dog observeret fænomenet. Således udtalte den danske dommer *Victor Hansen* i 1930: »Det er slående, hvorledes passagererne forklarer rent mekanisk fuldstændig i overensstemmelse med føreren, hvad enten det er betalende eller ikke-betalende passagerer.«¹⁵⁸⁾

I dag er forholdet almindeligt accepteret og sammenlignes med kollisioner til søs.¹⁵⁹⁾ *Christrup*¹⁶⁰⁾ mener endog, at udtrykket »søforklaring« har sammenhæng med dette forhold. Dette har dog ikke kunnet verificeres.

Kap.II. 6.1.2.1.

I denne forbindelse kan nævnes et eksempel, jeg selv har oplevet: for få måneder siden påkørte jeg en knallert med min bil. Skylden var helt klart min. Til alt held var der ikke sket knallertkøreren noget, og han kørte hurtigt derfra. Straks efter kom en ophidset ældre mand hen til mig, afleverede sit navn og adresse og bedyrede, at han ville vidne for mig, hvis det kom til en retssag. Han havde set det hele, sagde han, og disse unge mennesker på knallert kørte jo uden at se hverken til højre eller venstre...

6.1.2.1. In- and out-groups

Måske bliver dette fænomen lettere at forstå, hvis man ser det i lyset af den litteratur, der er udkommet navnlig i USA de senere år. F.eks. *Hornstein's »Cruelty and Kindness«*.¹⁶¹⁾

I denne bog skildres gennem en række instruktive forsøg styrken af menneskets trang til at dele verden op i venner (in-groups), der er ligesom én selv, og fjender (out-groups), der er forskellige fra én selv. Dette begreb¹⁶²⁾ er ikke ukendt. Historien er fyldt med eksempler på statsmænd, der har udnyttet denne følelse til at skabe indre samling ved hjælp af ydre fjender. På det helt nære plan husker vist alle fra deres skoletid, hvor »dumme« alle de, der gik i parallelklassen var. Hornstein's fortjeneste er, at han viser, hvor lidt der kræves i retning af et interessefællesskab, før denne følelse af »vi« opstår.

*Tajfel et al.*¹⁶³⁾ samlede nogle store drenge og viste dem i hurtig rækkefølge nogle runde ringe med et vilkårligt antal punkter i. Derefter blev drengene bedt om at afgøre, hvor mange punkter der var i de enkelte ringe. Halvdelen af dem fik at vide, at de tenderede til at overvurdere antallet af punkter; de andre, at de tenderede til at undervurdere. Derefter fik de hver især udleveret et beløb, som de frit kunne fordele mellem de øvrige drenge. Om disse øvrige drenge fik de kun den oplysning, om det drejede sig om »overvurderende« eller »undervurderende«. De fleste vil vist foretrække at tro, at pengene blev fordelt ligeligt. Hvilken forskel skulle det dog gøre, om et andet menneske tenderer til at overvurdere eller undervurdere prikker i en cirkel? Men sådan gik det ikke. Der var en klar tendens til at foretrække de drenge, der estimerede på samme måde som en selv.

Mod forsøget kan invendes, at drengene måtte få det indtryk, at det på en eller anden måde var meget vigtigt med de prikker, siden de bliver indkaldt til dette eksperiment – og at man lægger op til diskrimination ved at sige, at de selv må fordele og samtidig kun giver dem én mulighed for diskrimination.¹⁶⁴⁾

Kap.II. 6.1.2.2.

Imidlertid har Hornstein foretaget adskillige eksperimenter. Heriblandt et,¹⁶⁵⁾ hvor en række forbigående finder en nydelig tegnebog indeholdende et par dollars og nogle papirer tilhørende en Michael Ervil. Denne tegnebog ligger inde i en konvolut og af et medfølgende brev fremgår det, at en tidligere finder har været i færd med at tilbagesende den til ejeren. I nogle af tilfældene består det medfølgende brev i en kort, neutral besked på korrekt engelsk. I andre fremgik det klart, at den første finder af tegnebogen er udlænding, og brevet er skrevet på dårligt engelsk. Det viste sig, at når den første finder var en landsmand, hjalp to tredjedele af dem, der fandt brevet, med at videresende den til den rette ejer. Når han derimod var udlænding, var der under en tredjedel, der fuldendte opgaven. Og således blev Michael Ervil det uskyldige offer. Lysten til at hjælpe blev nedsat til det halve, blot fordi en fremmed fremfor ens egne havde søgt at hjælpe ham i første omgang.

Desuden har *Hornstein*¹⁶⁶⁾ udført en række andre forsøg. Bøn om hjælp (ved et telefonopkald) fra en person med kraftig sydstatsaccent contra nordstatsaccent f.eks., og resultatet er hver gang det samme som i det ovenfor skitserede forsøg.

6.1.2.2. Rettens ubevidste forudindtagethed

Det ville være naivt at forestille sig, at dommere – juridiske som læge – var hævet over denne trang til at føle interessefællesskab med andre. Og det er ikke nogen let opgave at vægre sig mod den, fordi den følger baner, som det intellektuelt er vanskeligt at anerkende.

*Fontaine og Kiger*¹⁶⁷⁾ har udført et forsøg, hvor den tiltalte optræder enten 1) i civil og uden vagt, 2) i civil med vagt, 3) i fængselsklæder uden vagt og 4) i fængselsklæder med vagt. Som ventet bliver der udmålt mindst straf til den første – men derefter kommer 4). *Fontaine og Kiger's* egen hypotese er, at nævningerne føler mest medlidenhed med 4).

*Kaplan og Miller*¹⁶⁸⁾ finder, at forsøgspersoner, der er forældre til døtre, tenderer til at bedømme voldtægt stængere (flere domfældelser og hårdere straffe) end forsøgspersoner, der er forældre til sønner. Dette gælder dog kun, når offeret bliver angrebet under dagligdags omstændigheder (under et besøg på et bibliotek). Ved en voldtægt på gaden om natten under omstændigheder, hvor offeret kunne siges at have udvist uforsigtig adfærd, er der ingen forskel på pigeforældres og drengeforældres vurdering.

*Feild*¹⁶⁹⁾ finder, at forsøgspersonernes baggrund og holdning til f.eks. voldtægt har indflydelse på deres afgørelser, og at denne indflydelse også holder sig ved ændringer af materialet (f.eks. offers og gerningsmands race og udseende, offers seksuelle erfaringer, arten af voldtægt og styrken af bevismaterialet).

Kap.II. 6.1.2.2.

Udover dommerens livsindstilling og generelle holdning kan også hans øjeblikkelige sindstilstand få betydning. Mange jurister har lært i retssociologi – og trukket lidt på smilebåndet – at konens hårdkogte æg om morgenen kan forårsage et dårligt humør hos dommeren, og at dette op ad formiddagen kan resultere i en dødsstraf til en uheldig synder. Dommerne har formentlig trukket mere på smilebåndet end andre, fordi de nok føler, at deres gerning har så objektivt et præg, at den er hævet over tilfældigt dårligt humør og over personlige sym- og antipatier. Jfr. de refererede udtalelser fra dommere kapitel XIV, afsnit 1.2.1.2. og 2.1.4.

Hornstein refererer nogle undersøgelser – ganske vist ikke over juridiske dommere – som tyder på det modsatte. En af dem har direkte relevans for domstolene:

*Lakind*¹⁷⁰⁾ indkaldte nogle forsøgspersoner til at være »jurymedlemmer«. Mens de ventede på at få præsenteret sagen, spillede en radio, der blev afbrudt af en nyhedsrapport, som enten præsenterede en solstrålehistorie eller en sørgelig historie om svigtet menneskelig tillid. Efter disse udsendelser blev forsøgspersonerne bedt om at dømme i en mordsag, som tilsvarende grupper af forsøgspersoner ikke havde kunnet nå frem til et resultat i. Det viste sig, at den gruppe, der havde hørt de gode nyheder, var langt mere tilbøjelig til at frikende end kontrolgruppen, mens den gruppe, der havde hørt de negative nyheder, var mere tilbøjelig til at dømme. (En radioudsendelse, der omhandlede begivenheder, der ikke havde nogen som helst relation til mordsagen og foregik tusinder af kolometer borte, ændrede således disse forsøgspersoners syn på andre menneskers moralsk-etiske holdning, og fik dem til at dømme en hypotetisk fremmed enten skyldig eller ikke-skyldig).

*Singer*¹⁷¹⁾ foretog for nogle år siden nogle forsøg, hvor domsmænd lyttede til båndoptagelser fra virkelige retssager og afsagde dom. Midt under forsøget fandt Kent State-massakren sted – og dette resulterede i flere skyldig-kendelser end på de andre dage.

Under det ovenfor nævnte forsøg med de tabte tegnebøger, blev Robert Kennedy myrdet – og ikke én eneste af de punge, der var blevet »tabt« på denne dag, blev nogensinde returneret.¹⁷²⁾

Endnu mere illustrativt er måske et andet forsøg:¹⁷³⁾ 41 tilfældige forbipasserende gik ind i en telefonboks. 16 af dem fandt uventet 50 øre (a dime). Da de kom ud af telefonboksen, tabte en unge pige i nærheden nogle papirer. Af de 16, der havde fundet de 50 øre, hjalp de 14 hende – af de øvrige 25 var der 1, der hjalp.

Da sådanne påvirkninger er ubevidste, er der ingen grund til at tro, at dommeren i kraft af sin uddannelse og erfaring er hævet over dem. Der er tale

Kap.II. 6.1.2.2.

om forhold der påvirker alle menneskers tankesæt, uanset om de bevidst søger at anlægge en strengt objektiv synsvinkel. Dette illustreres måske tydeligst med et eksempel fra den vidnepsykologiske litteratur:

I 1947 viste *Allport og Postman*¹⁷⁴⁾ nogle forsøgspersoner et billede fra en vogn i en undergrundsbane. Billedet viser en del mennesker siddende på sæderne og midt for står to mænd, en hvid og en neger. Den hvide mand holder en barberkniv i hånden. Forsøgspersonerne beskrev billedet for andre forsøgspersoner. Da beskrivelsen var gået igennem en række forsøgspersoner, skrev den sidste den ned – og det viste sig nu, at mere end halvdelen af beskrivelserne placerede barberkniven i negerens hånd. »Og«, konkluderer Allport og Postman: »Whether this ominous distortion reflects hatred and fear of negroes we cannot definitely say,« men resultatet viser i hvert fald »an unthinking culturel stereotype«.

Dette forsøg er siden blevet citeret i utallige socialpsykologiske og vidnepsykologiske værker, se f.eks. *Levine og Tapp*,¹⁷⁵⁾ *Buckhout*,¹⁷⁶⁾ *Loftus*,¹⁷⁷⁾ som et eksempel på, hvorledes iagttagelse og erindring påvirkes af menneskers forhåndsindstilling.

Ser man nærmere på eksemplet, forekommer det imidlertid åbenbart, at der mangler en kontrolgruppe. Forsøget er udformet ligesom visse selskabslege og psykologiske forsøg,¹⁷⁸⁾ hvor det interessante netop er de mange forvanskninger, der uvægerligt fremkommer, når en historie skal fortælles videre. Der mangler oplysninger om, hvad resultatet var blevet, såfremt der havde været tale om to hvide mænd – eller såfremt det fra starten var negeren, der havde holdt barberkniven.

Men hvis det er så indlysende, hvorfor har de mange forskere, der gennem 35 år har citeret dette forsøg, da ikke set, at der manglede en kontrolgruppe? Det har de ikke, fordi resultatet svarer til *deres* fordomme om almindelige amerikaneres fordomme . . .

Interessant er det, at en del af disse forfattere (*Levine og Tapp*, *Buckhout*) ikke nævner, at historien gik gennem flere personer, før den blev skrevet ned. Dette skyldes naturligvis, at denne detalje har forekommet dem ligegyldig, men dermed fratages læseren muligheden for at vurdere deres fortolkning.

Vurderingen af Allport og Postman's eksperiment synes at være en overbevisende demonstration af, at end ikke den, der har som opgave at afsløre (andres) ubevidste forudindtagethed, er i stand til at gøre sig fri af sin egen ved vurderingen af resultatet.

6.1.2.3. Commitment

Ifølge centrale teorier inden for socialpsykologien er mennesker tilbøjelige til at efterstræbe konsistens i holdninger og adfærd. Manglende samsvar skaber uorden i menneskers kognitive strukturer og opleves ofte som ubehageligt. Desuden opfattes konsistent adfærd som en positiv egenskab, der bør efterstræbes.

Begrebet kaldes på engelsk »commitment« (forpligtelse) og bruges som en fællesbetegnelse for de mange situationer, hvor en person (direkte eller indirekte) har tilkendegivet en opfattelse. I den engelsksprogede verden er der skrevet adskillige værker¹⁷⁹⁾ om dette begreb og dets indflydelse på senere tilkendegivelser.

Det engelske udtryk er bibeholdt her, fordi det ikke synes muligt at finde et helt dækkende udtryk på dansk. På engelsk dækker udtrykket ikke alene den situation, hvor en person har forpligtet sig over for omverdenen, f.eks. ved en meningstilkendegivelse eller et løfte om støtte, men også den situation, hvor han må erkende, at han skifter standpunkt, uden at dette kommer til udtryk over for omverdenen.

Inkonsistent adfærd bliver særlige ubehagelig, såfremt den bliver offentligt blotlagt.*) Dette er fastslået ved utallige forsøg. *Allgeier et al.*'s¹⁸¹⁾ forsøg tyder endda på, at det opfattes som en positiv egenskab at holde fast ved en opfattelse fremfor at skifte standpunkt, uanset at det nye standpunkt er mere accepteret.

Teorien synes at passe godt med dagliglivets erfaringer og er almindeligt anerkendt i juridisk sammenhæng. Man plejer at bruge udtryk som, at forklaringen bliver »fastlåst«¹⁸²⁾ eller »fikseret«¹⁸³⁾ ved den første afhøring. Det fremgår, at der hermed ikke blot tænkes på, at vidnet ikke længere formår at holde den oprindelige oplevelse ude fra det billede, der dannes ved den første afhøring, men også på det ubehag, mange mennesker føler, når det »afsløres«, at der ikke er konsistens mellem deres første og anden forklaring. Det er formentlig denne erfaring, der ligger bag det ofte fremførte krav om, at ledende spørgsmål bør være tilladte under modafhøringen. (Se nærmere kapitel VIII, afsnit 2.5.2.).

*) Det er et kendt fænomen, at menneskelig opførsel ændres af de forventninger, andre stiller til den. Man taler om forskellige »roller«, som et individ indtager dagen igennem: i hjemmet, på arbejdspladsen, blandt venner o.s.v.¹⁸⁰⁾ Udspecificerede forsøg, blandt andet fra USA, viser, at handlemåden ændres, blot fordi man iagttages af et ukendt individ med en bestemt holdning. (Se herom nærmere Bordens forsøg kapitel III, afsnit 2.1.).

Kap.II. 6.1.2.4.

Når forsvarere protesterer mod, at vidner »foreholdes« tidligere udtalelser til politirapporter, skal dette formentlig også ses i sammenhæng med begrebet »commitment«. Resultatet af en sådan foreholdelse er i langt de fleste tilfælde – i virkeligheden som i *U 80* – at vidnet siger: »Ja, hvis jeg sagde sådan dengang, så er det nok rigtigt. Da kunne jeg nok bedre huske det. »Se i øvrigt om »forehold« kapitel XIII, afsnit 3.3.1.

I det følgende vil det blive demonstreret, hvorledes denne følelse påvirker vidnernes forklaring.

6.1.2.4. Retssystemets erkendelse af de ukontrollable faktorer (udskydningsretten)

Det juridiske system i alle lande har habilitetsregler¹⁸⁴⁾ gældende for såvel juridiske som læge/dommere. De danske regler findes i Rpl. kap. 5. Dertil kommer – for så vidt angår nævninger – en anerkendelse af forudindtaget i mere vid forstand, idet man i de fleste retssystemer har udskydningsret, d.v.s. at forsvaret og anklagemyndigheden uden nærmere begrundelse kan afvise visse nævninger (jfr. Rpl. § 81).

Spørgsmålet om en eventuel afskaffelse af udskydningsretten har i 1983 været drøftet i retsplejerådet.¹⁸⁵⁾ Et flertal var af den opfattelse, »at de hensyn, der må antages at ligge bag ordningen, i almindelighed kan tilgodeses af habilitetsreglerne.« Da imidlertid såvel anklagemyndigheden som forsvarets repræsentanter tillagde ordningen vægt, blev det besluttet ikke at foreslå ændringer. Det var i øvrigt oplyst, at udskydningsretten bruges meget lidt i praksis, og der var ikke peget på specielle sagstyper eller bestemte forhold, der særligt kunne berettige dens anvendelse. Uofficielt har erfarne anklagere imidlertid nævnt, at udskydningsretten navnlig er kommet til anvendelse i voldtægtssager, hvor man har søgt at undgå midaldrende og ældre kvinder.

Se hertil *Carstensen et al.*,¹⁸⁶⁾ der i en undersøgelse over befolkningens opfattelse af begrebet »voldtægt« finder, at ældre kvinder oftere end andre grupper nævner offerets »accept af risiko« som begrundelse for deres vurdering.

I USA tillægges udskydningsretten den største betydning og benyttes flittigt. Dens betydning kan måske klarest illustreres ved følgende anekdote:¹⁸⁷⁾

»An english barrister advised an American lawyer that a trial in England begins when the jury is accepted by counsel and sworn to try the case. The American lawyer replied, »Hell, in the U.S. the trial is all over by that time!«

6.1.3. Konklusion

Formålet med dette afsnit har naturligvis ikke været at påvise, at ingen dommer nogensinde kan dømme objektivt, og intet vidne fortælle »sandheden«. Det er taget med for at vise, at når man inden for juraen taler om inhabilitet eller mere bredt, forudindtaget, har man kun fat i et lille hjørne af dette store og komplekse område, der strækker sig langt ud over vore vante forestillinger, og som også dommere og vidner, der i juridisk forstand er neutrale, må antages at blive påvirket af. Om det i juridisk forstand neutrale og partiske vidne, se kapitel VIII, afsnit 2.5.

Erfarne praktikere synes i øvrigt at have gjort lignende erfaringer, jfr. Christrup og Lindegaard og Trolle (cit. kapitel VIII, afsnit 2.4.). Se endvidere *Nordhus*,¹⁸⁸⁾ der allerede i 1947 skrev: »For jurister kan det også være fristende å spørre, om ord som: »siktede«, »tiltalte« eller »mistenkte« er helt fri for (negativ) følelsesstimulans.«

I betragtning af, hvor ofte man hører dommere og politifolk beskrive deres egen holdning som fuldkommen objektiv, forekommer det rimeligt at påpege, at alle mennesker ligger under for holdninger og opfattelser, der ikke er »fuldkommen objektive«, og at det ikke altid er muligt at erkende dette bevidst.

De her beskrevne forhold hører ind under det, der ovenfor er kaldt de ukontrollable faktorer. Spørgsmålet om de kontrollable faktorer, d.v.s. i hvilket omfang opbygningen af det processuelle system påvirker den efterforskende og dømmende myndigheds holdning til personer, der er tiltalte, sigtede eller blot mistænkte for en forbrydelse, behandles nedenfor i kapitel XIII og XIV. Se endvidere kapitel XVIII, afsnit 7.4.3.

6.2. Heureka-situationen

Navnet er valgt for at karakterisere den situation, som enhver retssalsjurist kender, hvor vidnet kommer med en oplysning eller en detalje, der fuldstændig overbeviser retten om forklaringens holdbarhed. Sådanne udtalelser er ofte spontane, og vidnet er ikke altid selv klar over rækkevidden. *Vollmond*¹⁸⁹⁾ beskriver situationen således i sin omtale af vidneforklaringer:

»... man må søge at få særpræg og småtræk frem, som viser forklaringens autentiske indhold. Omtalen af en flygtig bemærkning, et overraskende udbrud, en karakteristisk lyd eller farve, et uventet optrin o.s.v., som ikke kan tænkes at være

Kap.II. 6.2.1.

opdigtet eller tillært, kan på en slående måde belyse et vidnes hukommelse og holdbarheden af dets forklaring. En ordret gengivelse af en replik med slang og eder kan være guldkorn, der markant giver hele situationen.« Se også *Holm*.¹⁹⁰⁾

I Storbritannien udgør »spontaneous utterances« en undtagelse fra reglen om »hearsay evidence«, d.v.s. at spontane udbrud i umiddelbar forbindelse med en chokerende begivenhed kan citeres i retten, uanset at personen ikke selv kan afhøres.¹⁹¹⁾

6.2.1. Berettiget indtryk af troværdighed

*Hartwig*¹⁹²⁾ nævner et eksempel, hvor spørgsmålet om et vidnes troværdighed afgøres ved en sådan spontan bemærkning.

En kvinde forklarede med stor bestemthed, at en anden kvinde blev påkørt i selve fodgængerfeltet og ved påkørslen skubbet uden for feltet.

»Forsvareren (en lille smule irriteret over resultatet af denne vidneførsel, han selv havde foranlediget): »Men er De nu helt sikker på det, De står her og forklarer? Det er dog mange måneder siden, det er sket, og det er en stærkt befærdet gade. Har De virkelig fulgt bilen med øjnene, sådan at De tydeligt har set, hvad der er forgået?

Vidnet: »Ja, det har jeg.«

Forsvareren: »Jamen der kommer jo mange biler på dette sted, hvordan kunne De så følge netop denne bil?«

Vidnet: »Jo, det skal jeg forklare Dem. Jeg stod ved fortovsrækværket ved fodgængerovergangen sammen med min 7-årige søn for at lære ham færdselsreglerne. Så kommer damen (der blev påkørt) ud på fodgængerfeltet fra den modsatte side af gaden. Jeg siger til min søn: Se nu den dame, der går over, og læg mærke til bilen, der kommer fra venstre, for den skal standse op, inden den når fodgængerfeltet, så damen kan komme over. *Men den standsede netop ikke op*, og min søn udbrød bebrejdende: Jamen mor, du sagde jo, den skulle standse.«

En sådan udtalelse kan ikke andet end efterlade det indtryk, at dette vidne virkelig har set hændelsen.

6.2.2. Diskutable indtryk af troværdighed

Imidlertid hænder det, at den slags spontane bemærkninger, som umiddelbart virker overbevisende på retten, ved en nærmere analyse viser sig at være af tvivlsom værdi. Dette kan illustreres med et par eksempler.

Eksempel 1.

*Plaut*¹⁹³⁾ nævner et eksempel, som ofte refereres, blandt andet hos *Bahnsen*,¹⁹⁴⁾ som et bevis på, at også børns vidnesbyrd i visse situationer kan være troværdige.

Sagen drejede sig om nogle drenge, der blev overraskede under forsøg på hønsetyveri. De flygtede over et plankeværk ned ad gaden, hvorved de samtidig forstyrrede og forskrækkede nogle børn. Et af disse – et barn på tre år – råbte: »Der løber Jap fra . . . gade.«

Ingen af de andre børn, der alle stammede fra samme nabolag, havde genkendt Jap. Da Jap under hovedforhøret nægtede, råbte den lille meget oprørt: »Ja, men det var ham alligevel. Han havde jo de bukser på med den ternede lap!«

Efterforskningen godtgjorde, at Jap virkelig havde et par bukser med en ternet lap, som beskrevet af den treårige.

Dette vidneudsagn overbeviste retten. At det også overbeviste vidnepsykologen Bahnsen, kan måske umiddelbart virkede overraskende. Set fra et vidnepsykologisk synspunkt forekommer udsagnet af tvivlsom værdi. Lad os f.eks. antage, at den flygtende dreng ikke var iført lappede bukser, men af andre grunde forekom vidnet at ligne Jap. Vidnet ser normalt Jap i de lappede bukser, som han helt nøjagtigt er i stand til at beskrive. Som det nærmere er omtalt i afsnittet om udfyldning (afsnit 2.2. og 3.), kan vidnet have antaget, at Jap også den pågældende dag havde de lappede bukser på og derfor *huske* de lappede bukser fra denne lejlighed.

Det er også muligt, at vidnet blot har set en stor dreng i lappede bukser og tænkt, at det var Jap. Da han nu bliver bedt om at beskrive lappen, beskriver han *ikke de bukser, han hin dag så* forsvinde over plankeværket, men derimod den lap, som han *udmærket kender, og som han véd* sidder på Japs bukser. Hvis vidnet ved en bestemt lejlighed mener at have genkendt en person, han kender i anden forbindelse, vil han, når han bliver bedt om at beskrive personen, næppe tænke tilbage på denne bestemte lejlighed (især hvis det er gået hurtigt), men give en beskrivelse af personen, som han *véd*, han ser ud.

I den empiriske undersøgelse *U 80* forekom en situation, der minder om denne.

Efter »tyveriet«, der blev begået af en person iført mørkeblå fløjsanorak med hætte, gik en person iført sort/hvid vindjakke ind i en bil. 37% af forsøgspersonerne opfattede det som samme person (det er det ikke).

Kap.II. 6.2.2.

Nogle forklarede, at han havde skifte jakke, men 19 personer opfattede ham som enten hele tiden iklædt jakken eller hele tiden anorakken – og gav en detaljeret beskrivelse af dette klædningsstykke. Adskillige af dem sagde: »Jeg er sikker på, at det var tyven, der gik ind i bilen til sidst. Jeg kunne genkende ham på jakken/anorakken.« Med andre ord: vidnet tror, at han har genkendt tyven. Noget af det eneste, han husker ved tyvens udseende, er hans overtøj. Følgelig slutter vidnet, at han må have genkendt ham på tøjet!

Enkelte sagde bare: »Det var tyven, der gik ind i bilen til sidst. Jeg kunne kende ham på tøjet.« Foreholdt, at de ikke kunne beskrive, hvad tyven havde på, sagde de: »Nej, jeg husker ikke længere, hvad han havde på, men jeg kan huske, at da jeg så filmen, kendte jeg ham igen på tøjet.«

Eksempel 2.

Et andet eksempel er oprindeligt hentet fra en engelsk retssag,¹⁹⁵⁾ men citeres i såvel dansk¹⁹⁶⁾ som svensk¹⁹⁷⁾ og norsk¹⁹⁸⁾ litteratur. Grunden til dets popularitet skyldes formentlig, at det virker umiddelbart overbevisende på læseren. Det bringes som eksempel på dårlig udspørgen fra forsvarers side.

Sagen drejede sig om et drab, og det var meget vigtigt for anklagemyndigheden at få bevist, at tiltalte T på mordnatten havde opholdt sig i en nærmere angivet bar. Servitricen blev ført som vidne og forklarede, at T havde været i baren på den angivne dag, men sagde samtidig, at hun kun havde set T denne ene gang:

»Forsvareren: »Hvormange gæster har De i baren hver dag?«

Vidnet: »Mellem 150 og 200.«

Forsvareren: »Hvorledes vil De få mig til at tro, at De kan huske en enkelt mand af de omkring 200, som dagligt kommer i Deres bar?«

Vidnet: »Det skal jeg forklare Dem. Da jeg så T, sagde jeg til mig selv: Det er den smukkeste mand, jeg nogensinde har set.«

Juryens medlemmer så alle hen på T og konstaterede, at han var en ualmindelig smuk mand. Han blev dømt og henrettet.«

Om dette skriver *Ekelöf*:¹⁹⁹⁾ »Har en kvinna fått en sådan känsloupplevelse vid åsynen av en okänd man, kan man räkna med att hon lade märke till hur han såg ut och att iakttagelsen också fäst sig i hennes minne.« Andre forfattere nævner ordskiftet som et fremragende eksempel på en forsvarer, der ikke forstod at stoppe i tide.

Umiddelbart virker vidneudsagnet overbevisende som et klart indicium på T's skyld. Men behøver det at være tilfældet? Kan hans gode udseende ikke netop være grunden til, at han står i retten, uden at det er klart erkendt?

Kap.II. 6.2.2.

Ekelöf antager, at kvinden nøje vil have indprentet sig mandens ansigtstræk. Det behøver ikke nødvendigvis at være sandt. Almindeligvis indprenter mennesker sig ikke andres ansigtstræk, men får et generelt indtryk af ansigtet. Når man senere skal genkalde sig det, behøver de enkelte ansigtstræk ikke at stå klarere, fordi man i sin tid fik et skønhedsindtryk. Det er rigtigt, at smukke ansigter generelt huskes bedre end »almindelige« ansigter, men det samme gælder for grimme, og igen må der erindres om, at der er tale om tendenser – ikke absolutte forskelle (se herom nærmere kapitel XV, afsnit 2.2.3.2.4.) Som det vil fremgå af den nedenfor nævnte Shatfordsag, findes der i retspraksis eksempler på, at kvinder har hæftet sig ved et smukt ydre uden senere at kunne give nogen nærmere beskrivelse af dette udseende.

Lad os antage, at politiet i sin tid har spurgt vidnet, om hun huskede, hvordan denne gæst så ud, og hun har svaret: »Det eneste, jeg husker, er, at han så ualmindelig godt ud.« Politiet har hele tiden regnet med, at gerningsmanden skulle søges i professionelle forbryderkredse, og da de hører denne beskrivelse, tager de straks ud til »Smukke Harry«, der tilfældigvis viser sig ikke at have noget alibi for den pågældende aften – hvorefter processen kører. Og med vidneudsagnet i retten er man således kommet i den situation, at den selv-samme kendsgerning, som overhovedet har fået politiet til at interessere sig for denne mand, kommer til at virke som det afgørende bevis imod ham. Se hertil *Zahle*²⁰⁰⁾ og nedenfor kapitel XVIII, afsnit 7.4.3.2.

*Regina versus Shatford.*²⁰¹⁾ I en canadisk sag vedrørende et røveri, forklarede den kvinde, der var blevet holdt op, at hun ikke huskede meget om røverne udover, at de »var pænt klædt, så godt ud og lignede hinanden så meget, at de kunne være brødre.« Hun forsøgte derefter sammen med en kunstner at lave en tegning af de pågældende, men formåede ikke at fremkomme med flere detaljer ved deres udseende. Alligevel udpegede hun den mistænkte i en parade bestående af 12 personer.

*Doob og Kirshenbaum*²⁰²⁾ viste et billede af paraden til 21 forsøgspersoner, idet de spurgte dem, hvem de ville udpege, hvis alt hvad de kunne huske om vedkommende var, at han så godt ud. 11 af de 21 forsøgspersoner pegede på den mistænkte.

Det er vanskeligt at vurdere rækkevidden af dette forsøg. Forsøget viser, at vidnet *kunne have peget Shatford ud udelukkende på grund af det afgivne signalement, men det viser ikke, om hun faktisk har gjort det.*

Selv om vidnet har forklaret, at hun »kun« husker, at forbryderne så godt ud, så kan hun derudover meget vel have et mentalt billede, som hun blot ikke

Kap.II. 6.2.3.

formår af formulere i ord, og det kan betyde, at der er tale om en virkelig genkendelse, da hun ser Shatford – men det *kan* også tænkes, at hendes erindringsbillede er lige så vagt som hendes beskrivelse, og da Shatford ser godt ud, udpeger hun ham, ligesom kontrolgruppen har gjort. »Genkendelsen« betyder så blot, at hun er enig i politiets skøn. Denne mand ligner beskrivelsen mest. Se nærmere om dette i kap. XVII, afsnit 2.

Eksempel 3.

Den amerikanske dommer *Weinstein*²⁰³⁾ nævner en sag, hvor det mest udtalte karakteristikum ved gerningsmanden var, at han var halvanden meter høj og omtrent det samme i omkreds. Man fandt frem til en sådan person. Begge vidner var absolut sikre på, at det var ham, og specielt det kvindelige vidnes udsagn virkede overbevisende. Hun sagde: »Jeg tænkte netop på, hvor smuk han ville have været, hvis han ikke havde været så tyk.« Dommeren så på den 25-åriges smukke, bløde hud og kønne, brune øjne og måtte give vidnet ret. Men den tiltalte benægtede, og midt under retssagen kom en anden mand af samme højde og omkreds ind i retssalen og tilstod forbrydelsen. Undersøgelser tydede på, at tilståelsen var ægte. Weinstein bemærker, at det var »particularly striking«, at den siden dømte var sidst i trediverne med et hæret ansigt...

6.2.3. Den empiriske undersøgelse (U 80)

I forbindelse med *U 80* forekom adskillige lignende tilfælde.

Et af vidnerne hævdede meget bestemt offerets medskyld i affæren. På spørgsmålet om, hvorfor han var så sikker, svarede han: »Fordi han ikke løb efter tyven ind i blindgyden.«

Forhørsleder: »Måske kunne han ikke se, at det var en blindgyde?«

Vidnet: »Det kunne han ikke undgå at se. Jeg kender det sted udmærket. Jeg har arbejdet der. Der ligger et bilværksted i gården.«

Et andet vidne beskrev bilen helt korrekt: farve, mærke, nummerplade, årgang, og tilføjede: »Jeg ville altid kunne kende den, for den havde tydeligvis haft en skade på den ene skærm. Den var malet over, men formen var meget speciel. Ligesom en banan, og den sad lige dér.« (Pegede på billedet).

I filmen stikker offeret kassetten under armen, mens han bruger begge hænder til at få boksen op. Herunder stjæles kassetten bagfra. Flere hævdede, at det var uforsigtigt at stå på den måde med en bankkassette. Andre havde en anden mening, og én af disse begrundede det således: »Jeg har selv været bankbud. Handelsbankens bokse er meget svære at få op. Jeg stod også altid med kassetten under armen.«

Kap.II. 6.2.3.

Alle tre forklaringer virkede umiddelbart overbevisende på de tilstedeværende. Det »personlige islæt«, der kendetegnede dem alle tre, kunne ikke undgå at gøre indtryk. De to første kunne imidlertid efterprøves og viste sig at være forkerte. Der var hverken tale om blindgyde eller autoværksted, men om en parkeringsplads, hvorfra flere veje førte væk, og bilen havde aldrig været skadet. Derimod var det sidste formentlig sandt.

Kapitel III

Den empiriske undersøgelse

1. Formålet med undersøgelsen

1.1. Hovedhypotesen

I mere end 80 år har vidnepsykologer tålmodigt lagt deres resultater frem for retsvidenskaben, og lige så længe har de fleste jurister afvist disse undersøgelser. Hovedindvendingen¹⁾ har været, at et vidne, der befinder sig i en retssal, er i så speciel en situation, at der ikke umiddelbart kan drages slutninger fra psykologiske forsøg. (Se herom nærmere kapitel II, afsnit 4.2.2.5.).

Man kan pege på tre punkter, hvor den typiske vidnesituation adskiller sig afgørende fra det psykologiske forsøg:

Den mest afgørende forskel er, at den ene situation drejer sig om et forsøg uden vidererækkende betydning, og at forsøgspersonerne er klar over dette. Dette kan synes at være en triviell indvending, som principielt kan rettes mod et hvilket som helst forsøg, men betænkelighederne synes særlig store i dette tilfælde, hvor man sammenligner med vidnesituationen, hvor vidnet ofte vil vide, at hans udtalelser kan få afgørende betydning for et andet menneskes liv. I en sådan situation må det antages, at den adspurgte vil veje sine ord omhyggeligt.

Denne forskel forstærkes formentlig af, at det meget ofte er en lærer, der er forsøgsleder i det psykologiske forsøg. En lærer, der stiller spørgsmål til sine studenter. De har fået at vide, at det drejer sig om en perceptionsøvelse, hvor det gælder om at se godt efter, og det forekommer sandsynligt, at de i den situation nødig vil svare: »Jeg ved det ikke.« Man kunne forstille sig, at de ikke ville have en tilsvarende hæmning i en retssal.

Også på et andet punkt adskiller de hidtidige forsøg sig fra forholdene i retssalen, idet de ofte tilsigter at lokke flest muligt usande oplysninger ud af forsøgspersonerne, f.eks. ved ledende spørgsmål stillet af en forsøgsleder, der fremtræder som en fuldstændig objektiv person. Forsøget ville være ødelagt, såfremt forsøgspersonen vidste, hvad forsøgslederen var ude på.

Kap.III. 1.1.

Forsøget kan f.eks. bestå i, at forsøgspersonen får forevist et billede. Når billedet er fjernet, vil et typisk spørgsmål fra forsøgslederens side være: Var den lille hund i højre side af billedet sort eller brun? (Der er ingen lille hund på billedet). Hvis forsøgspersonen foretager et farvevalg, men også hvis han undlader at benægte hundens tilstedeværelse, slutter psykologen, at han er blevet forledt til at tro, at hunden findes.

Psykologiske forsøg har vist, at forbløffende mange mennesker ved hjælp af ledende spørgsmål kan bringes til at tro, at de har set noget, som ikke findes. Man kunne imidlertid forestille sig et andet forsøg, hvor man fra starten havde fortalt forsøgspersonerne, at det ikke drejede sig om en prøve i perception, som de havde fået besked på, men om en prøve i at holde stand over for ledende spørgsmål. Det er sandsynligt, at et sådant forsøg ville give ganske andre resultater.

Spørgsmålet er, om situationen i en retssal ikke ligner den sidste situation mere end den første. Ved den typiske vidneforklaring er det ikke dommeren, som vidnerne formentlig opfatter som upartisk, der spørger ud – men derimod forsvarer og anklager, om hvem vidnerne véd, at de er ude på noget ganske bestemt – nemlig henholdsvis frifindelse/formildende omstændigheder eller domfældelse.

Der synes at være en betydelig afstand mellem den tilsyneladende objektive forhørsleder i forsøgssituationen og den klart subjektive forsvarer/anklager i retssalen.

Endelig er der en tredje forskel, som næppe kan være ganske betydningsløs. Det er det forhold, at i eksperimentalsituationen må forsøgspersonen antage, at forhørslederen er den, der véd bedst. Dette gælder såvel faktiske optrin (som jo er nøje tilrettelagt af instruktøren) som film og billeder.

Denne omstændighed står i klar modstrid til vidnesituationen, hvor forholdet er det, at vidnet véd bedst. Forhørslederen kan naturligvis have viden fra tekniske undersøgelser, andre vidner m.v., men tilbage står det faktum, at vidnet er indkaldt, fordi han besidder en viden, som forhørslederen ikke har.

Det forekommer sandsynligt, at det er nemmere at påvirke vidner, når de tror, man kender sandheden, end når de véd, at man ikke gør det.

Disse tre forskelle gør det nærliggende at antage, at vidner under en retssag vil udtale sig med større forsigtighed end »vidner« i forbindelse med et psykologisk forsøg. En sådan antagelse bygger udover common sense på nogle udenlandske undersøgelser, der viser, at – i hvert fald nogle – forsøgspersoner

Kap.III. 1.2.

afgiver færre, men mere korrekte oplysninger, når de spørges, om de er villige til at aflægge ed på udsagnetes rigtighed. (Se nærmere kapitel VII, afsnit 3.4. og kapitel XV, afsnit 4.2.1.).

Der blev derfor udformet en empirisk undersøgelse (*U 80*), der nærmere skulle belyse denne hypotese og dermed, hvorvidt den udbredte juridiske skepsis til vidnepsykologiske eksperimenter er berettiget.

1.2. Rollespillet

Til belysning af disse forhold ville det ideelle være at iscenesætte en »forbrydelse« og lade vidner udtale sig, først til politiet og senere i retten, idet man lod vidnerne forblive i den tro, at det var virkelighed. Dette ville imidlertid kræve de pågældende instansers medvirken, og af praktiske, etiske og retlige grunde måtte dette anses for fuldstændig udelukket.

Herefter valgtes den næstbedste mulighed: rollespillet.

Det er klart, at et rollespil aldrig kan blive det samme som virkeligheden. Selv om forsøgspersonerne er villige til at gå med på legen og har fantasi til at forestille sig, hvordan det er at være vidne, så kan det *at forestille sig*, at man er i en retssal, naturligvis aldrig blive det samme som faktisk *at være* i en retssal – men såfremt hypotesen holder, og det viste sig, at forsøgspersonerne udtalte sig med større forsigtighed, når de forestillede sig, at de var i en retssal, så må man kunne konkludere, at denne forsigtighed i hvert fald næppe vil være mindre, når de virkelig befinder sig i en retssal.

En forundersøgelse (bilag A) viste, at de ydre faciliteter er helt afgørende, hvis denne illusion skal gennemføres. Derfor blev der gjort meget for, at »retssalsforholdene« blev så realistiske som overhovedet muligt.

1.3. Problemstillingen

- 1) Hovedformålet med undersøgelsen var at belyse, hvilken betydning det har for afgivelsen af et *udsagn, at det er forpligtende* og kan få betydning for andre, sammenholdt med et udsagn, der ikke antages at have vidererækkende betydning.
- 2) Derudover blev det søgt nærmere belyst, hvilken betydning *det indledende politiforhør* har for den endelige afhøring i retten.
- 3) Desuden blev *forskellige afhøringsformer* undersøgt, herunder det ledende og det kaptiøse spørgsmål.
- 4) Der blev endvidere foretaget en indgående analyse af *identifikationsprocessen*. Vidnerne fik forevist fotosamlinger, og det blev søgt belyst, hvilke

Kap.III. 1.4.

faktorer der influerer rigtige og forkerte udpegninger. Desuden blev det enkelte vidneudsagn analyseret.

5) Endelig blev det søgt nærmere at belyse *tidens indflydelse* på vidneudsagn.

Der blev lagt vægt på at benytte udtryk og metoder, som er iagttaget enten ved politiafhøringer eller i retten.

1.4. Forsøgets opbygning. (De fem forhørssituationer)

Forsøget omfattede i alt 118 forsøgspersoner. Disse opdeltes i fire grupper. Samtlige forsøgspersoner fik forevist en ganske kort film (to minutter) med et kriminelt handlingsforløb og blev derefter afhørt om den efter et spørgeskema, der var præcis det samme i alle tilfælde. Efter »forhøret« talte forsøgspersonen i en afslappet og fortrolig atmosfære med en assistent om forløbet af »forhøret«. (Evaluering).

Gruppe 1 var kontrolgruppe og udspurgtes på den fra tidligere vidnepsykologiske forsøg velkendte måde. Det vil sige, at deltagerne får besked om, at det drejer sig om et psykologisk perceptionsforsøg, og at det kriminelle hændelsesforløb udelukkende er valgt for at skærpe opmærksomheden. Forsøgspersonens opgave var at gengive filmen for forhørslederen, som forsøgspersonerne måtte antage, var universitetsansat psykolog.

Gruppen blev afhørt i »hyggelige« lokaler på Kriminalistisk Institut, Københavns Universitet, i en uformel og tvangfri atmosfære. Vi sagde »du« til forsøgspersonen, gav hånd, tilbød en kop kaffe og vekslede et par uforpligtende bemærkninger samt takkede for hjælpen, inden vi nåede frem til selve »forhøret«.

Gruppe 2 A blev bedt om at forestille sig, at der var tale om en virkelig hændelse, og at de nu blev forhørt af politiet som vidner. De blev gjort opmærksom på vigtigheden af at tale sandhed. Endvidere blev det nævnt, at forhørslederen ikke havde set filmen, men havde visse oplysninger om forløbet fra andre vidner.

Denne gruppe blev ligeledes afhørt på Kriminalistisk Institut, men der blev fundet et mere upersonligt lokale, og »forhøret« blev optaget på bånd. Tonen var høflig, men formel. Det var meningen, at nogle forhør skulle have fundet sted på politigården, men dette måtte opgives af tidsmæssige årsager.

Gruppe 4 fik de samme oplysninger som gruppe 2 A, men i deres tilfælde

Kap.III. 1.5.

blev der udtrykkeligt gjort opmærksom på, at de skulle forestille sig et forhør i retten af en anklager.

Denne gruppe blev afhørt i auditorium A på Københavns Universitet. Det er et stort, pompøst lokale, der benyttes ved forsvar af doktorafhandlinger o.lign. Podiet er hævet, og »dommer«, »anklager« og »forsvarer« kan derfor anbringes i forhold til »vidnet« på den traditionelle måde. Tonen var højtidelig, og sandhedspilten blev indskærpet »vidnet« af »dommeren«. En mindre del af gruppe 4 blev afhørt i Københavns Byret med assistance af en retsbetjent.

Disse tre grupper udgjorde hovedforsøget og blev alle afhørt umiddelbart efter filmen.

For at undersøge politiforhørets betydning for afhøringen i retten og tidsfaktoren blev endnu to forhørsgrupper tilføjet: gruppe 2 B og gruppe 3. Disse to grupper blev først afhørt to måneder efter, at de havde set filmen.

Gruppe 2 B var ikke en ny gruppe, men simpelthen gruppe 2 A, der afhørtes endnu engang. Der blev stillet præcis de samme spørgsmål som ved den første afhøring, men denne gang foregik forhøret under retssalslignende forhold.

Gruppe 3 var en ny gruppe. Den afhørtes kun én gang under retssalslignende forhold.

Det er således muligt at foretage en dobbelt kontrol på den anden gangs afhørte gruppe, gruppe 2 B. For det første kan man sammenholde svarene med de svar, der blev afgivet to måneder tidligere og dermed bedømme det individuelle vidneudsagns sandhedsværdi ved to successive afhøringer. For det andet kan man sammenholde det samlede resultat med gruppe 3, som ligeledes har set filmen to måneder tidligere, for at se i hvilket omfang den indledende politiafhøring har påvirket gruppens svar.

1.5. Baggrunden for udformningen af forsøget

I det følgende vil der blive gjort rede for de tanker, der førte til, at forsøget blev udformet på ovennævnte måde. Udover teoretisk viden har det i et vist omfang været muligt at trække på resultaterne fra en forunderøgelse (bilag A).

1.5.1. Forsøgspersonerne

Af indlysende grunde ville det være uhensigtsmæssigt at benytte jura- eller psykologistuderende. Dette blev levende illustreret ved forundersøgelsen, hvor nogle af forsøgspersonerne var psykologi- og jurastuderende. De jurastuderende

Kap.III. 1.5.2.

adskilte sig fra de øvrige forsøgspersoner ved at give nogle usædvanlig fyldige signalementer – de psykologistuderende derimod kunne kun i meget begrænset omfang rekonstruere handlingen og da slet ikke beskrive personerne. Til gengæld havde det et uhyre præcist billede af det lokale, i hvilket filmen var blevet forevist, filmfremviserens udseende m.m. Adspurgt, forklarede flere, at de havde følt sig ovebevist om, at en beskrivelse af disse ting var den »egentlige mening« med forsøget.

Men også studerende fra andre fag forekom at være et uheldigt valg, da de næppe kan siges at være repræsentative for den almindelige befolkning, jfr. nærmere kapitel II, afsnit 4.2.1.1.2. Der blev derfor rettet henvendelse til folkeregisteret, som tilfældigt udtrak 150 mænd og 150 kvinder mellem 18 og 60 år. Ud fra de ganske vist sparsomme og ikke helt pålidelige oplysninger om erhverv blev der blandt disse personer udvalgt 135, der i alder, køn og erhverv nogenlunde svarede til normalbefolkningen.

1.5.2. Nægterprocent

På grund af forhørets karakter var det nødvendigt at overtale forsøgspersonerne til at komme til Københavns Universitet, og der blev derfor tilbudt dem 100 kr. for deres ulejlighed.

Den første henvendelse (bilag B) til forsøgspersonerne var skriftlig og blev fulgt op af en telefonopringning fra en af undersøgelsens medarbejdere. Vidner uden telefon blev bedt om at ringe. Såfremt vidnerne udeblev blev der atter rettet henvendelse til dem enten telefonisk eller på deres bopæl.

På grund af instituttets geografiske placering og tidspunktet udeblev en del vidner fra gruppe 1. En del af disse lykkedes det at få indkaldt senere, men nægterprocenten i denne gruppe var 19%, mens den i de øvrige grupper var 9.

1.5.3. Mundtligt forhør eller skriftlig besvarelse (spørgeskemaer)

Det var naturligt at overveje spørgeskemaer, fordi det er væsentligt mindre tids- og omkostningskrævende, men det blev opgivet, fordi den personlige interaktion mellem forhørsleder og vidne forekom at være af afgørende betydning, hvis forsøget skulle have lighed med virkeligheden.

Som nævnt under afsnit 2., opstår ved det direkte forhør en række påvirkninger mellem forhørsleder og vidne, som kan øve indflydelse på svaret. Samtidig er det givet, at skemaets udformning kan medføre misforståelser, der kan opklares ved den direkte samtale.*)

*) I et forsøg udført af Marshall,²⁾ ser forsøgspersonerne en film med et grædende barn i en barnevogn. Fra baggrunden høres to kvindestemmer. Senere spørges forsøgspersonerne (via spørgeskema), hvor mange menneskestemmer, der høres på filmen. Mange svarer: én. Dette er ifølge

Kap.III. 1.5.4.

Af hensyn til sammenligneligheden mellem grupperne og den senere standardisering, udarbejdedes et spørgeskema (bilag C.I). Nogle spørgsmål skulle stilles med en bestemt formulering, men på andre områder fik forhørslederen frie hænder alt efter, hvordan forhøret udviklede sig. Om de generelle problemer vedørende sådanne undersøgelser, se f.eks. *Richardson et al.*³⁾

1.5.4. Forhørslederen

Som det fremgår af formålsbeskrivelsen, var hensigten dels at søge at skabe en situation, der mindede så meget som muligt om en retlig afhøring, dels at sammenholde denne situation med det typiske psykologiske forsøg.

Disse to hensyn vil nødvendigvis af og til krydse hinanden. Dette gælder f.eks. spørgsmålet om, hvorvidt interwieweren bør vide, om han »spiller« dommer/anklager eller neutral forhørsleder.

Ved at fortælle ham, hvilken rolle han spiller, løber man den risiko, at han bevidst eller ubevidst hjælper med at verificere teorien, f.eks. ved at virke mere overtalende og overbevisende, når han spiller den juridiske rolle, end når han er den neutrale forsker. Over for dette står imidlertid, at det er overordentligt svært at gennemføre illusionen om, at man befinder sig i en retssal, og da dette var helt afgørende for forsøget, forekom det risikabelt yderligere at vanskeliggøre situationen ved, at den ene part var uvidende om sin rolle.

Forundersøgelsen gjorde det endvidere klart, at der måtte ændres på de fysiske omgivelser og benyttes et større rum med betydelig større afstand mellem vidne og udspørger til den retlige situation. Også af denne grund var det nødvendigt, at forhørslederen vidste besked.

Dertil kom, at såvel ved politiets vidneafhøringer som i retten er det vistnok ganske almindeligt at minde vidnet om vidneansvaret og vigtigheden af at få sandheden frem. Det ville derfor i høj grad være urealistisk, hvis forsøgets »politimand/anklager« ikke havde muligheden for at gøre det samme.

Endelig syntes faren for, at forhørslederen skulle verificere hypotesen, ikke så stor, eftersom han ikke vidste, hvad den gik ud på.

Samtlige forhør blev foretaget af samme person for at sikre, at forsøget ikke fik slagside på grund af forhørslederens individuelle egenskaber.

Da det var vigtigt for forsøget at få respons*) på de ledende spørgsmål og da virkelighedens forhørsledere i retssale og ved politiforhør er udstyret med en

forsøgslederen – helt forkert, idet der faktisk høres tre stemmer (barnets og de to kvindestemmer). Marshall bemærker, at det kan tænkes, at de forkerte besvarelser skyldes semantiske vanskeligheder, og at disse muligvis kunne være blevet opklaret ved et direkte forhør. I betragtning af at barnets vedholdende gråd er den oftest rapporterede detalje, forekommer dette unægteligt sandsynligt.

*) Når der tales om *respons* på et ledende spørgsmål, menes dermed, at der svares i overensstemmelse med dette spørgsmåls intention. Dette begreb benævner *von Eyben og Kutchinsky*³⁾ »konkordans«.

Kap.III. 1.5.5.

betydelige autoritet via deres stilling, var det nødvendigt med en forhørsleder, der i det almindelige omdømme ville virke så tillidsvækkende og overbevisende som muligt, d.v.s. en midaldrende mand. Gennem Socialforskningsinstituttet blev en interviewer kontaktet, der efter vort skøn illuderede perfekt i rollen som politimand og anklager.

Det var således karakteristisk, at de jurastuderende, der indgik i forundersøgelsen, mente, at han var dommer eller politimand. Flere spurgte spontant, om de ikke havde set ham som censor. Den rolle, han klarede dårligst, var som den neutrale forhørsleder, som egentlig var tænkt som en afslappet akademiker.

Jeg fungerede selv som en slags sekretær, der noterede svar ned under afhøringen af de to første grupper. I retssalen bestred jeg dommerens rolle. Jeg havde dermed fået en naturlig funktion samtidig med, at jeg fuldt ud kunne koncentrere⁵⁾ mig om vidnets svar (der i øvrigt også blev optaget på bånd).

1.5.5. Film eller levende optrin?

Af hensyn til realismen i forsøget ville det have været at foretrække, hvis »vidnerne« uventet var blevet stillet over for en »forbrydelse«. Problemet var imidlertid, at noget sådant forudsætter, at en række mennesker er samlet af andre grunde, f.eks. til et foredrag eller lignende. Som nævnt ovenfor var det ikke hensigtsmæssigt at benytte studerende, og spørgsmålet var, hvor man kunne finde et repræsentativt udsnit af befolkningen, der var samlet i anden anledning, og som ville indvillige i at medvirke ved forsøget. Det blev overvejet at søge kontakt med nogle af de mange kurser, der arrangeres for virksomhedsmedarbejdere. Imidlertid kunne der anføres en række indvendinger mod denne metode, idet den ville betyde, at forsøgsbetingelserne ikke kunne blive fuldstændig ens for alle inden for den enkelte gruppe.

For det første måtte forsøgspersonerne afhøres successivt, eftersom de skulle afhøres af den samme person. Derfor kunne nogle først afhøres adskillige timer efter, at begivenheden havde fundet sted.

For det andet var det vigtigt, at forhindre indbyrdes kommunikation. Men hvorledes sikre det, når forsøget ville strække sig over adskillige timer?

For det tredje ville forsøgspersonerne ikke have samme mulighed for at gøre iagttagelser, når de befandt sig forskellige steder i rummet, ligesom det ville være vanskeligt at gøre optrinet fuldstændigt ens hver gang.

Konklusionen på dette blev, at fuldstændig ensartede forsøgsbetingelser, både for så vidt angik iagttagelsen som tidsfaktoren og kommunikationen med andre, måtte prioriteres højest. Formålet med forsøget var ikke at undersøge, hvor meget et vidne kan huske fra en indtruffet begivenhed. Formålet var at sammenligne grupper under forskellige forhørsbetingelser. Derfor var det vigtigt: 1) at gruppebetingelserne var fuldstændig ens, 2) at forsøgspersonerne havde noget at berette.

Derfor fik samtlige vidner forevist en film, og de blev (for de tre grupper

Kap.III. 1.5.6.

vedkommende) forhørt umiddelbart efter. Der var således ikke tale om nogen typisk vidnesituation i den forstand, at vidnet først bagefter blev opmærksom på, at han ville blive afkrævet en forklaring. Under dette forsøg vidste han det fra begyndelsen, og det skærper formentlig opmærksomheden. Se dog herom nærmere nedenfor kap. XV, afsnit 2.2.3.1.1. og 2.2.3.1.2.

1.5.6. Evaluering⁶⁾

På grund af rollespillet forekom det meget vigtigt at evaluere forsøget, og efter hvert eneste »forhør« snakkede »vidnet« derfor med en assistent, der i en afslappet og fortrolig atmosfære søgte at finde ud af, hvorledes forhøret havde virket på forsøgspersonen.

1.6. Forsøgets praktiske udformning

1.6.1. Filmen

Filmen blev optaget på 8 mm (super 8). Den var uden lyd. Varighed to minutter.

I filmen medvirker fem personer:

(A) *Et offer*, kaldet »Rasmussen«. Meget høj (192 cm), spinkel af bygning, blond (kommunefarvet), overskæg og kort hageskæg i samme farve, gråt jakkesæt, slips; blå skjorte, lys åbentstående trenchcoat. 38 år.

(B) *En tyv*, ca. 173 cm høj, tætbygget, kraftig, mørkt (brunt) hår (måne), kraftige hornbriller, mørkeblå fløjlsanorak med hætte og hvid snøre, brune fløjsbukser og gummisko. 37 år.

(C) *»Vejspørgeren«*, 180 cm høj, normal af bygning, blond, mørke solbriller, kort mørkebrun skindjakke over rød sweater, gyldne fløjsbukser. 37 år.

(D) *En forbipasserende*, 173 cm høj, meget spinkel og slank, mørkebrunt hår, karakteristisk skijakke, halvt sort/halvt hvid, cowboybukser. 39 år. Denne person ses ikke direkte forfra og kun på afstand.

(E) *En kvinde*, ca. 162 cm høj, lidt buttet, mørkblond, blå firmakittel med røde stikninger. 36 år.

1.6.2. Handlingen

Et gadebillede. En rød fiat holder ind til siden, og ud ad passagersiden stiger D (den forbipasserende). Føreren bliver i bilen, mens D går ind mellem husblokkene. Langt nede ad gaden ser man Rasmussen (offeret) komme gående. Kameraet stryger henover Handelsbankens facade. Rasmussen kommer nærmere. En kvinde (E) med en hvid bæreposer nærmer sig døgnboksen og tager en kassette frem, som

Kap.III. 1.6.4.

hun putter i, øjensynlig har hun lidt besvær med låsen. Rasmussen er nu tæt ved banken. Pludselig antastes han af C (vejspørgeren), der kommer fra en sidevej. C synes at spørge Rasmussen om klokken, for denne ser på sit ur. Da de har taget afsked, og Rasmussen fortsætter mod banken, griber C ham i armen. C trækker et stykke papir op ad lommen, som han viser Rasmussen. Øjensynlig spørger han om vej, for Rasmussen peger over på den anden side af gaden. C går i den anviste retning. Ved indgangen til banken står B (tyven) og ser sig nervøst til begge sider. Rasmussen passerer ham, og ved døgnboksen tager han kassetten op af mappen og stikker den under armen, idet han forsøger at åbne boksen ved hjælp af begge hænder. I samme øjeblik sætter tyven sig i bevægelse mod Rasmussen. Man ser et par hænder tage kassetten under Rasmussens arm. Rasmussen vender sig forvirret. Nøglen bliver hængende i boksen. Tyven styrter ned på gaden. Rasmussen står et øjeblik som lamslået, men begynder så lidt klodset at løbe efter ham. Tyven forsvinder i fuld fart mellem nogle husblokke. Rasmussen opgiver forfølgelsen, ser sig søgende om og løber så over på den anden side af gaden og ind i en kiosk, øjensynlig for at tilkalde hjælp.

Da Rasmussen er forsvundet, kommer D tilbage i rask tempo og sætter sig igen ind på passagersædet i den røde fiat, der kører derfra med det samme. Der fokuseres et øjeblik på bilens nummerplade BM 66.898 på gamle plader.

1.6.3. Spørgeskema I (bilag C.I)

Forsøget blev indledt med, at »vidnet« blev bedt om med sine egne ord at beskrive, hvad der var foregået. Derefter blev der stillet en række spørgsmål, der i kronologisk orden gennemgik filmen. De fleste af disse var neutrale, andre ledende, abstrakte eller hypotetiske. På nogle områder var forhørslederen endvidere instrueret om at presse for et svar (se nærmere kapitel VII og IX), men ellers havde han frie hænder til at indrette forhøret efter den individuelle forsøgsperson og dennes svar. Ved personbeskrivelsen interesserede forhørslederen sig for fem forhold: alder højde, hårfarve, påklædning, ansigtstræk (herunder skæg/briller). To gange stilledes spørgsmål, der forudsatte ikke-eksisterende ting. Forhørslederen forsøgte at presse vidnet til at mene, at såvel A som C var i ledtog med tyven. Til sidst bad forhørslederen vidnet om at udpege tyven og offeret blandt 11 billeder, hvoriblandt de ikke fandtes. Derefter fik vidnet 12 billeder til, heriblandt billeder af tyv og offer.

1.6.4. Spørgeskema II (bilag C.II)

Samtalen efter »forhøret« foregik i et lille lokale, og der blev dels snakket løst om forhøret, dels søgte assistenten efter et spørgeskema at få rede på forsøgspersonens fornemmelse af pres og ubehag, samt om vedkommende havde taget forsøget alvorligt.

Kap.III. 2.

2. Interaktion mellem forhørsleder og forsøgsperson

2.1. Problemstilling

Nedenfor (kapitel X) behandles forhørslederens bevidste forsøg på at influere forsøgspersonens svar. På dette sted vil den gensidige påvirkning, der er en uundgåelig følge af enhver samtale, blive belyst.

Menneskers udtalelser og handlinger er ikke uafhængige af den sociale sammenhæng. De fleste mennesker er opmærksomme på, at de modererer deres sprogbrug og opførsel, og også ofte deres meninger, efter den sociale gruppe, de i øjeblikket befinder sig i. Hvor stærk denne indflydelse er, er belyst ved en række psykologiske eksperimenter.

*Borden*⁷⁾ bad en forsøgsperson om at vurdere et andet menneskes præstationer og »straffe« ham med elektriske stød, såfremt præstationen ikke var tilfredsstillende. Samtidig lod han en tredje person overvære forsøget. Det viste sig, at styrken af de elektriske stød varierede med det indtryk, forsøgspersonen havde af denne tavse, ubekendte tilskuer. Hvis tilskueren således var en kvinde, var stødene mindre kraftige, end hvis det var en mand, og hvis tilskueren gav indtryk af at være en aggressiv person (karatemærke på blusen), var stødene også kraftigere, end hvis den samme person gav indtryk af at være en fredelig person (fredsmærke på blusen).

2.2. Forhørslederens indflydelse på forklaringerne

Mange forsøg har vist, at forhørslederens forventninger har betydning for resultatet.

Det klassiske arbejde på dette område er nok *Rice*,⁸⁾ der i 1929 lod 12 erfarne interviewere udspørge i alt 2.000 ansøgere til offentlig hjælp om årsagerne til deres behov for hjælp. En interviewer, som var inkarneret modstander af alkohol, fandt tre gange så mange ansøgere, som nævnte alkoholproblemer som årsag, end en interviewer, der var socialist. Socialisten fandt på sin side dobbelt så mange ansøgere, som pegede på industrielle faktorer som årsag. Rice forklarer disse resultater med, at interviewerens forventninger må være blevet overført til ansøgeren. Andre har ment, at forskelle kunne søges i fejlagtig fortolkning og registrering af ansøgernes oplysninger. Hvad årsagen end er, er forsøget et overbevisende eksempel på den betydning, forsøgslederens forventninger har.

Allerede før Rice var man opmærksom på, at forhørslederens forventninger kunne influere på forsøgspersonens svar.

Kap.III. 2.2.

I begyndelsen af dette århundrede levede en del »kloge« dyr i Tyskland. Bedst kendt er hesten »Kluge Hans«, der kunne regne. Når man gav den et regnestykke, bankede den resultatet med sin hov. Dens ejer, der efter alt at dømme var i god tro, svor på, at han ikke påvirkede hesten og tilbød skeptikere selv at prøve, uden at han var til stede. Resultatet var overbevisende: »Hans« kunne virkelig regne. Psykologen *Pfungst*⁽⁹⁾ undersøgte dette enestående dyr og opdagede, at hvis hesten ikke kunne se den, der stillede spørgsmålet, eller hvis vedkommende ikke kendte svaret, så blev »Hans« ved med at banke. Han opdagede endvidere, at han slet ikke behøvede at stille spørgsmål. Når han lænede sig lidt frem, begyndte »Hans« at banke, og når han lænede sig tilbage – eller bare bevægede øjenbrynene – holdt »Hans« op. Det kunne således ikke være tvivl om, at ejeren og andre – ubevidst – havde signaleret deres egne forventninger til »Hans«.

Pfungst har foretaget det samme forsøg med mennesker, hvor han selv spillede hestens rolle og slog med hånden som svar på regnestykker. I 23 af 25 tilfælde lykkedes det Pfungst at stoppe ved det rigtige tal. Forsøgspersonerne fandt aldrig ud af, hvordan de kommunikerede svaret til Pfungst, til trods for at en af dem var en erfaren psykolog.

Yderligere forsøg viste, at ikke alle var lige gode til at kommunikere det rigtige svar. De bedste havde følgende karakteristika: de var sensitive, virkede dominerende, gik op i opgaven og det var naturligt for dem at bevæge sig, når de talte. Disse træk synes også at karakterisere vore dages indflydelsesrige interviewere.

Senere forskning har bekræfter Pfungst's teorier. *Rosenthal*⁽¹⁰⁾ refererer en række eksperimenter, hvor nogle assistenter blev forsynet med 10 ens billeder, som de skulle vise til en gruppe forsøgspersoner og bede disse om at vurdere på en skala gående fra +10 til -10, om de portrætterede havde haft succes i livet eller ej. I nogle tilfælde fik assistenterne den forklaring, at der kunne forventes et gennemsnit på -5, i andre, at de skulle forvente +5. Resultaterne blev signifikant forskellige, idet den første gruppe nærmede sig -5, den anden +5. Der blev optaget film af disse forsøg, og filmkameraet var ikke i stand til at registrere en påvirkning fra forhørsleder til forsøgsperson. Alt tyder derfor på, at påvirkningen var ubevidst for begge parter.

Man kan indvende, at sådanne forsøg på ingen måde kan sammenlignes med den retlige situation. Forsøgspersonen bliver stillet over for et meningsløst spørgsmål, og i sin kvide opfanger han de mindste tegn for forhørslederen. Er et vidne stillet over for en virkelig opgave, som kan løses ved tankevirksomhed, vil sådanne tegn næppe få indflydelse. Imidlertid stilles vidnet ganske ofte over for opgaver, der nærmest må sidestilles med den ovenfor nævnte, jfr. følgende eksempler fra retssager.

Kap.III. 2.3.

»Da han forlod selskabet for at gå på toilettet – var det så før eller efter kl. 22.15?«

»De siger, at han nævnte Madsens sikkerhedsstillelse. Nævnte han det bare sådan i forbigående, eller havde De indtryk af, at det betød noget for ham?«

»Kan det passe, at bussen var 8 minutter forsinket den morgen?«

»Nej, jeg er ikke interesseret i den opfattelse, De fik. Jeg vil gerne vide: hvordan faldt ordene helt nøjagtigt?«

»Ja, jeg er klar over, hvad Jensen *sagde* – men er De nu helt sikker på, at han mente det alvorligt, eller *kan* han have ment det – i hvert fald halvvejs – i spøg?«

Se endvidere Smith et al.'s forsøg, refereret i kapitel XV, afsnit 3.2.3.

Overhovedet øver ikke-verbal indflydelse en påvirkning, der kan være lige så stærk som den verbale, til tider endog stærkere.

*Milmoe et al.*¹¹⁾ lod en læge tale til to grupper alkoholikere. I den ene tale lå en del fjendtlighed (hostility) i ordvalget, i den anden ikke. Grupperne søgte i lige høj grad læge. Hvis man derimod holdt den samme tale, men lagde fjendtlighed i *tonefaldet*, viste det sig, at det fjendtlige tonefald i højere grad fik tilhørerne til at undlade at søge læge.

Andre forsøg viser, at forhørslederens ydre status¹²⁾ og personlige egenskaber¹³⁾ har stor betydning for i hvor høj grad, forsøgspersonerne opfører sig i overensstemmelse med hans forventninger. F.eks. er forhørslederens indflydelse større, jo større forskel der er mellem hans og forsøgspersonens status. Også kønnet (såvel forhørslederens som forsøgspersonens) har betydning. F.eks. viste et forsøg,¹⁴⁾ at kun 12% af forhørslederne smiler til en mandlig forsøgsperson, mens 70% smiler til en kvindelig, og en positiv holdning har betydning for forhørets forløb.

2.3. Forsøgspersonens påvirkning af forsøget

Forsøgspersonerne er ikke blot passive modtagere, men påvirker selv forsøget.¹⁵⁾ Blandt andet søger de at finde ud af, hvad meningen er og opføre sig »rigtigt«, og ofte vil de søge at hjælpe forsøgslederen.

*Lewy*¹⁶⁾ finder, at forsøgspersoner ikke videregiver illegalt opnået viden om forsøgets formålet til forsøgslederen. På et direkte spørgsmål nægtede 75% at vide noget, 6% erkendte, at de var fuldt informerede og 19%, at de vidste »lidt«. Problemet kan derfor næppe løses ved et direkte spørgsmål.

Endvidere søgte Lewy's forsøgspersoner at skjule deres viden for forsøgslederen, idet de søgte at optræde, som de mente, de ville have gjort, hvis de ikke var informerede.

3. Vurderingen af resultaterne af U 80

3.1. Rubricering

Personernes svar blev skrevet ned, efterhånden som de blev afgivet. En assistent, der i øvrigt ikke havde noget med undersøgelsen at gøre, hørte båndoptagelserne af det enkelte forhør, og sikrede sig, at de stemte med det nedskrevne.

Selve rubriceringen medførte på grund af forhørets formløse karakter en række vanskeligheder. (Er det f.eks. korrekt at betegne en 192 cm høj mand som »lidt over middelhøjde«?)

I udenlandske undersøgelser stilles ofte store krav, hvis et svar skal rubriceres som korrekt. Som et eksempel kan nævnes et forsøg af *Buckhout*,¹⁷⁾ der gav følgende resultat:

Comparison of Average Descriptions by 141 Eyewitnesses with Actual Description of Suspect and Event.

	Known Characteristics of Event and Suspect	Averaged Descriptions of Event and Suspect
Duration of incident	34 sec.	81.1 sec.
Height	69.5 in.	70.4 in.
Weight	155 lbs.	180 lbs.
Age	25 yrs.	22.7 yrs.
Total Accuracy Score	28 pts.	7.4 pts.

Dette resultat beskrives af *Buckhout* som »very inaccurate descriptions«. I øvrigt viser hans interpretation af resultaterne et eksempel på en tolkning i overensstemmelse med en forudfattet mening hos forsøgslederen, idet han skriver: »Only the height estimate was close, but this closeness may be due to the fact that the suspect was of average height. People will often cite known facts about the »average« man when they are uncertain.«

Sådanne krav til nøjagtigheden stilles imidlertid næppe i virkeligheden, hvor ingen vel forventer, at et vidne kan opgive den helt præcise højde eller alder på iagttagne personer. *Frank og Frank*¹⁸⁾ har undersøgt 20.000 vidneudsagn fra retssager og finder, at alderen gennemsnitligt gengives 8 år forkert.

I *U 80* var der givet et vist spillerum. Hvis en person eksempelvis var lysblond, blev »lyshåret« og »blond« betragtet som rigtige svar, »mørkeblond« som hverken rigtigt eller forkert, mens brunt eller sort rubriceredes som forkert. For så vidt angår alder

Kap.III. 3.2.

og højde registreredes ethvert svar, der lå inden for 5 år/cm fra den faktiske alder/højde, som korrekt. Såfremt angivelsen var mellem 5 og 10 år/cm fra den faktiske, betragtedes vidnets svar som hverken rigtigt eller forkert, og blev ikke registreret. Først når det drejede sig om en afvigelse på mindst 10 år/cm registreredes svaret som forkert.

Alligevel blev det nødvendigt med en række skøn. Disse er udtryk for enighed mellem to personer vedrørende placeringen. Endvidere blev det enkelte forhør rubriceret »blindt«, d.v.s. vurderingen blev foretaget uden viden om, på hvilken måde den pågældende var blevet afhørt. En sådan metode skulle sikre, at forsøgslederen ikke (ubevidst) bekræftede sin egen hypotese.*)

Af og til er et »ja« så tøvende, at det kan diskuteres, om det ikke snarere er et »nej«. I sådanne tilfælde blev der imidlertid holdt fast ved ordlyden.

Det hænder, at forhørslederen siger: »De siger ja, men De lyder nu ikke helt sikker?«, hvilket næsten altid modificerer udtalelsen. Her havde han som nævnt frie hænder, og spørgsmålet som givet er formelt ledende kan meget vel være meningsfremmende.

3.2. Vurdering af den enkelte tabel

At der forekommer *korrelation* mellem to faktorer betyder, at ændringer i den ene faktor følges med ændringer i den anden. Der foregår således en parallel udvikling, men dermed er årsagsforholdet ikke nødvendigvis fastlagt. Det vides ikke med sikkerhed, hvorvidt disse faktorer indbyrdes påvirker hinanden eller de begge påvirkes af en tredje faktor.

Grundmaterialet i *U 80* består af grupper på cirka 30 personer. Blandt psykologer og statistikere er der uenighed om, i hvilket omfang det er rimeligt at gennemføre signifikanstests på så små enheder og hvilke beregningsmetoder, der bør benyttes.

Dertil kommer, at »signifikans« ikke er et absolut mål. Den enkelte forsker afgør selv, hvorledes han i den enkelte undersøgelse vil definere »signifikans«. Man kan således sige, at et resultat er signifikant med 1,5 eller 10% sikkerhed (d.v.s. chancen for at resultatet er tilfældigt er 1,5 eller 10%).

Endelig er forholdet det, at når man statistisk omtaler en forskel som

*) *Rosenthal*¹⁹⁾ anbefaler, at sådanne forsigtighedsregler så vidt muligt altid iagttages. Se også *Campbell*.²⁰⁾ I praksis er de sjældent beskrevet. Se dog *Verinis og Walker*.²¹⁾

Kap.III. 3.3.

»signifikant«, betyder dette blot, at det er usandsynligt, at den er tilfældig. Der siges intet om, hvor stor denne forskel er (»signifikant« i en helt anden betydning), d.v.s. om den overhovedet har nogen praktisk betydning for slet ikke at tale om, hvorledes den må antages at blive påvirket af andre samvirkende eller modsatvirkende faktorer.

Cohen,²²⁾ der har beskæftiget sig indgående med statistiske undersøgelser af værdi for samfundsvidenskaberne, anbefaler et sindrigt system »Power Analysis«, der skulle kunne vise ikke alene om en bestemt faktor indvirker, men også hvilken betydning den har, og hvorledes den forholder sig til de øvrige data.

Det synes imidlertid som om, en sådan teknik fordrer et indgående kendskab til statistiske metoder og problemstillinger, hvortil kommer – som flere gange fremhævet – at denne undersøgelse *kun* viser, hvorledes nogle mennesker opførte sig under et nærmere beskrevet forsøg. Der kan på denne baggrund trækkes nogle paralleller til virkelige retsager og formuleres nogle hypoteser, men der kan under ingen omstændigheder drages bestemte konklusioner med hensyn til vidners optræden under fremtidige konkrete sager. Af disse grunde er der ikke udført signifikanstest på *U 80*.

Vurderingen af tabellerne hviler på, hvor mange enkeltregistreringer, der skal flyttes, før tallet ændrer sig. Såfremt det er ganske få, tales om, at tallene er »for små«, uanset at der er klare procentuelle forskelle.

F.eks. består gruppe 2 AG kun af 14 personer. Det betyder, at ganske få personer kan give en ganske betydelig procentuel forrykkelse (3 personer repræsenterer således 21%).

Ved større tal, eller hvor (forskellige) små tal viser konstante forskelle, tales der om, at der vises »forskelle«. Hvor disse forskelle er udprægede, benævnes de som »væsentlige forskelle«.

Det understreges, at når der tales om væsentlige forskelle, siges dermed bare, at forskellene formentlig ikke er tilfældige. Der siges ikke noget om, *hvorfor* de ikke er det.

Samtlige tal er lagt frem således, at læseren har mulighed for at anlægge sin egen vurdering af de foretagne konklusioner.

3.3. Sammenligning af tabellerne

For at sikre, at resultaterne har almen betydning, søges det i videst muligt omfang at kontrollere det enkelte resultat ved hjælp af de øvrige. Når f.eks.

Kap.III. 3.4.

ledende spørgsmåls betydning eller betydningen af at lægge pres på vidnet for at få et svar undersøges, stilles spørgsmål på en række felter, som alle må anses for juridisk relevante. Såfremt der ikke opnås stort set samme generelle resultat fra samtlige spørgsmål, drages ingen endelige konklusioner, idet det antages at årsagen til resultatet *kan* være noget andet end presset. På denne måde skulle der kunne udledes nogle generelle konklusioner om afhøringer.

Eftersom det antages, at »små« tal kan tillægges betydning, hvis det samme mønster gentages i en ny situation, hænder det, som f.eks. ved vurderingen af tabel XVI.15.A., at der tilsyneladende siges om de samme tal, at de dels tyder på en forskel, dels er »for små«. Dette skyldes, at de i det ene tilfælde viser konstante forskelle i to separate situationer, mens de i det andet tilfælde kun danner et mønster i én situation. Jfr. kapitel XVI, afsnit 5.3.

På denne måde skulle det kunne udelukkes, at vidner, der på grund af misforståelser, uopmærksomhed, lunefuldhed eller lignende reagerer usædvanligt på et spørgsmål, kommer til at påvirke undersøgelsesresultatet.

En mere grundlæggende indvending gående ud på, at en af grupperne tilfældigt består af afvigende personer, kan derimod ikke afsløres på denne måde. Med hensyn til denne indvending kan der imidlertid henvises til udvælgelsesmetoden (se under afsnit 1.5.1.), samt at adskillige videnskabelige forsøg opererer med grupper, der er væsentligt mindre end de her benyttede. (Jfr. Ainsworth straks nedenfor).

Endvidere undersøges, om de resultater, der er gjort vedrørende bestemte vidnegrupper på ét område, er konsistente med fund på andre områder.

3.4. Sammenligning med andre vurderingskriterier

Til illustration af forskellen mellem den her nævnte metode og de mere traditionelle kan nævnes en undersøgelse af *Ainsworth*.²³⁾ Ainsworth viste film for en gruppe erfarne politifolk, en gruppe uerfarne politifolk og en gruppe almindelige borgere (16 i hver gruppe). Grupperne blev bedt om at registrere enhver lovovertrædelse og enhver mistænkelig omstændighed. Ainsworth fik følgende resultat:

TABLE 1

Average Number of Identified Incidents per Subject		
	Traffic offences	Criminal offences or suspicious circumstances
Group 1 (experienced police officers)	3.0	6.1
Group 2 (younger police officers)	3.8	5.1
Group 3 (civilians)	3.6	6.1

TABLE 2

Correlations between Numbers of Traffic and Criminal Offenses/Suspicious Circumstances	
Group 1 (experienced police officers)	$r = -0.38, p > .1$
Group 2 (younger police officers)	$r = -0.88, p < .01$
Group 3 (civilians)	$r = -0.19, p > .1$

Ainsworth' fortolkning af resultatet: Ainsworth understreger, at undersøgelsens resultat ikke tyder på, at politifolk har bedre iagttagelsesevne end civile, fordi det samlede antal iagttagne lovovertrædelser (kolonne 1 + kolonne 2) er det samme for alle tre grupper. Dernæst udfører han, som det fremgår af table 2, signifikanstests på disse tal og finder, at der ingen signifikant forskel er på grupperne for så vidt angår det samlede antal lovovertrædelser. Imidlertid finder han dels en signifikant forskel på gruppernes angivelse af trafikovertrædelser, dels at der i hver gruppe er indbyrdes sammenhæng mellem på den ene side antallet af trafikovertrædelser og på den anden side antallet af straffelovs-overtrædelser/mistænkelige omstændigheder – således at forstå, at hvis det ene er højt, er det andet lavt. Denne sammenhæng er – skriver Ainsworth – særlig påfaldende for de uerfarne politifolk.

Den i U 80 anvendte fortolkning af resultatet: Også efter de i U 80 anvendte vurderingskriterier ville konklusionen blive, at denne undersøgelse ikke tyder

Kap.III. 3.4.

på, at politifolk er mere opmærksomme på lovovertrædelser end andre, når spørgsmålet stilles på den anførte måde (konf. Verinis og Walker m.fl., refereret i kapitel IX, afsnit 2.2.). Denne vurdering ville navnlig hvile på, at der ikke var tilstrækkelig stor forskel mellem grupperne (inden for den enkelte kolonne), men dertil kommer, at mønsteret ikke er det samme i de to kolonner. Group 2 noterer således det højeste antal trafikovertrædelser, men det laveste antal straffelovsovertrædelser/mistænkelige omstændigheder.

Som nævnt ovenfor er formålet med *U 80* at finde frem til generelle resultater, d.v.s. resultater der vil kunne overføres på andre situationer. Hvis det således havde vist sig, at de yngre politifolk *generelt* underestimerede, d.v.s. havde et lavere antal både for så vidt angår »traffic offences« som »criminal offences«, kunne der være basis for en *generel* konklusion: yngre politifolk rapporterer færre forbrydelser end andre.

At det skulle forholde sig som undersøgelsen synes at vise: at yngre politifolk stort set vurderer som andre, når det drejer sig om trafikforseelser, men ikke, når det drejer sig om andre forseelser, synes umiddelbart at have formodningen imod sig og måtte derfor kræve mere end en sådan isoleret undersøgelse af ganske få personer for at give basis for en konklusion af generel betydning.

Kapitel IV

Vurdering af rollespillet

1. Hypotesen

Som tidligere nævnt (kapitel III, afsnit 1.1.) gik hypotesen ud på, at et vidne i en retssal ville optræde anderledes end en forsøgsperson i et psykologisk eksperiment. For at undersøge denne hypotese ville det ideelle naturligvis være at sammenligne et virkeligt vidnes besvarelse med en forsøgspersons. Af mange grunde lader dette sig desværre ikke gøre, og det, der bliver sammenlignet i dette eksperiment, er forsøgspersoner i *ét psykologisk forsøg* (gruppe 1) og forsøgspersoner i *et andet psykologisk forsøg*, hvor samtlige medvirkende lader som om, det drejer sig om henholdsvis et politiforhør og et retligt forhør (de øvrige grupper).

Undersøgelsen står og falder således med, om forsøgspersonerne vil tage den alvorligt og er i stand til at forestille sig, hvordan det er at være vidne.

Dette betyder, at de forskelle, der findes mellem gruppe 1 (kontrolgruppen) og de øvrige grupper (de juridiske grupper), indicerer, at hypotesen holder, og *samtidig* er tegn på, at forsøget er lykkedes, d.v.s. at forsøgspersonerne har formået at opfatte rollespilssituationen så meget anderledes, at det har givet sig udslag i målelige forskelle i forhold til kontrolgruppen.

Det er vigtigt at understrege, at den omstændighed, at der *ikke* findes sådanne forskelle, kan betyde to ting: *enten* at forsøget er slået fejl, rollespillet er ikke lykkedes, deltagerne føler sig som deltagere i et psykologisk forsøg og reagerer derfor ligesom kontrolgruppen – *eller* at forsøget er lykkedes, men hypotesen var forkert: vidner reagerer ikke anderledes end forsøgspersoner i psykologiske forsøg.

Ved vurderingen af resultaterne, d.v.s. de fundne forskelle og (ikke mindst) de områder, hvor der ikke synes at være nogen forskel mellem kontrolgruppen og de øvrige grupper, er det derfor af afgørende betydning, om der er grund til at tro, at rollespillet er lykkedes. Til støtte for denne antagelse kan anføres en række omstændigheder, der er uafhængige af undersøgelsens resultater.

Kap.IV. 2.

2. Evaluering af rollespillet

2.1. Det umiddelbare indtryk

Som tidligere nævnt, var det forsøgslederens klare indtryk, at rollespillet ikke lykkedes i forbindelse med forundersøgelsen, og at dette i høj grad hang sammen med, at de ydre forhold og formaliteterne omkring afhøringerne ikke var i overensstemmelse med virkeligheden. Det viste sig, at ændringen af de ydre forhold ikke alene virkede på forsøgspersonerne, men også på de agerende. Ved at bevæge sig op i det eleverede dommersæde i det store rum, skiftede man uvilkårligt til en mere alvorlig og højtidelig tone. Smil og en spøgefuld bemærkning, der var faldet helt naturlig i kontrolsituationen og også af og til i politiafhøringsituationen, forekom så utænkelige i disse omgivelser og denne atmosfære, at det var ganske overflødigt at minde sig selv om, hvilken rolle man spillede. Og denne stemning smittede af på forsøgspersonerne.

Vi var flere gange ude for, at personer fra gruppe 2 B (der tidligere var blevet forhørt og derfor kendte os) hilste os med et genkendende smil, der dog hurtigt stivnede ved vore alvorstunge miner. Flere af dem udbrød bebrejdende, da de kom ind i det store rum og så, hvor de skulle sidde: »Uha, skal det være *sådan* denne gang. Det kunne I godt have sagt!« Også denne friske tone døde dog hurtigt på deres læber. Nogle i denne gruppe begyndte med at sige »du« til anklageren, men det varede kun de første to-tre sætninger. Derefter gik alle, undtagen én, over til at sige »De«. (I politisituationen havde vi egentlig også planlagt at sige »De«, men i praksis lod vi det afhænge af, hvad der efter vidnets opførsel og forhørets forløb faldt mest naturligt. Sådan foregår det, så vidt vides, også i praksis).

Dertil kommer, at det var vor vurdering, at mange var ilde berørt ved situationen. Man kunne ligefrem mærke deres lettelsens suk, når det var overstået. Endvidere benyttede vidnerne meget ofte de talemåder, som kendetegner virkelighedens forhør: »Man vil jo så nødig hænge nogen ud«. »Nu skal det her jo være rigtigt, så det tør jeg ikke sige med sikkerhed«. »Sådan husker jeg det, men helt sikker kan jeg jo ikke være...«

2.2. Udtalelser fra enkelte vidner

Tilfældigvis var der blandt vidnerne tre personer, der tidligere havde udtalt sig til politiet og i retten. De to som vidner, den ene flere gange som tiltalt. Den sidste sagde, at »forhørsmetoderne ikke var »hårde« nok, men ellers...«. De andre sagde, at det var ligesom at være i retten/hos politiet. »Der er denne her

Kap.IV. 2.3.

særlige stemning...«, som en af dem udtrykte det. Eller: »Man kunne sgu' godt mærke, at de er jurister«, som en anden sagde.

2.3. Empiriske resultater af evalueringsundersøgelsen

2.3.1. Forskelle mellem kontrolgruppen og de juridiske grupper

Som nævnt (kapitel III, afsnit 1.5.6.) blev undersøgelsen fulgt op af et forsøg på at evaluere dens virkning, idet en kvindelig assistent talte med hver eneste forsøgsperson efter forhøret. Samtalen foregik i en afslappet og tvangfri atmosfære i et lille rum, og det viste sig, at mange forsøgspersoner havde et stort behov for at snakke om den oplevelse, de havde haft. Under denne samtale, hvorunder blandt andet de bemærkninger, der er refereret ovenfor, faldt, sørgede assistenten for at få svar på en række bestemte spørgsmål (bilag C.II).

Forsøgspersonerne blev spurgt, om de havde fundet atmosfæren behagelig. Til dette svarede samtlige personer i gruppe 1 (kontrolgruppen) bekræftende (»meget behagelig« eller »nogenlunde behagelig«). I de juridiske grupper var der to til fire personer, der havde fundet atmosfæren direkte ubehagelig.

Ud fra den umiddelbare fornemmelse af forhørene var det ventet at finde en større forskel i besvarelsen af disse spørgsmål, idet det – som ovenfor nævnt – var vort klare indtryk, at forsøgspersonerne følte sig langt dårligere tilpas i de juridiske situationer.

Det blev de også spurgt direkte om. Næste spørgsmål lød: »Syntes du, det var spændende sådan at anstrenge sig for at huske – eller syntes du nærmest det var ubehageligt?« Heller ikke her synes der at være den store forskel mellem grupperne, selv om der er tendens til mere ubehagsfølelse i de juridiske grupper. I samtlige grupper svarede 40–50%: »spændende«, 10–20%: »både og/ved ikke« og 30–40%: »ubehageligt«.

Der er således registreret en betydelig ubehagsfølelse, men da der ikke er nogen større forskel mellem grupperne, er det sandsynligvis ubehaget ved at blive stillet en mængde spørgsmål, man ikke kan svare på, samt ubehaget ved at opdage, at hukommelsen ikke fungerer så godt, som man troede. I alle grupper lød svaret ofte: »Det var irriterende ikke at kunne huske.«

Heller ikke ved dette spørgsmål kom altså den forventede forskel frem.

Derefter blev forsøgspersonerne bedt om at vurdere deres egen præstation.

Kap.IV. 2.3.1.

TABEL IV. 1

Forsøgspersonens svar på spørgsmålet: »Synes du selv, du klarede din opgave godt?«					
	Antal personer	Godt/nogenlunde godt %	Hverken/eller %	Dårligt %	Ved ikke %
Kontrolgruppen					
Gruppe 1:					
Psykologisk afhørt	28	86	14	0	0
De juridiske grupper:					
Gruppe 2 A:					
Politiafhørt	32	31	22	28	19
(Gruppe 2 B:					
Gruppe 2 A, nu retsafhørt	29	34	3	48	14)
Gruppe 3:					
Forsinket retsafhørt	29	48	7	34	10
Gruppe 4:					
Umiddelbart retsafhørt	29	48	7	24	21

Gruppe 1 adskiller sig klart fra de øvrige grupper: 86% af forsøgspersonerne i gruppe 1 mener, at de har klaret sig godt. 14% siger, hverken/eller, og *ingen* siger dårligt. I de andre grupper er der et sted mellem 31 og 48%, der synes, de har klaret det godt, og 24-48%, der synes, de har klaret det dårligt. Gruppe 2 B synes at være den gruppe, der efter deres egen mening har klaret det dårligst. Dårligere end første gang, de blev spurgt ud.

Vurdering af Tabel IV.1 og 2.

Som ovenfor nævnt, var der ingen forskel i sammensætningen af kontrolgruppen og de juridiske grupper, ligesom der ikke var større generelle forskelle på kvaliteten af deres besvarelser.

Der opstod dog en utilsigtet forskel i gruppebetingelserne, der betød, at gruppe 2 A på flere punkter havde gjort væsentligt bedre iagttagelser end de øvrige grupper – ganske særligt bedre end gruppe 1 og gruppe 4 (se nedenfor kapitel VI, afsnit 3). Det er derfor ikke helt forkert, når gruppe 2 B følte, at de klarede sig dårligere denne gang, end første gang de blev spurgt ud. Denne forskel behøver imidlertid ikke at være tydelig for forsøgspersonen selv. Han kan i god tro have afgivet et signalement, der er fuldstændig misvisende.

Derfor kommer, at »klare godt« er en særdeles vag beskrivelse, som kan opfattes

TABEL IV. 2

Forsøgspersonens svar på spørgsmålet: »Følte du, at forhørsleder/politimand/anklager var tilfreds med din indsats?«

	Antal personer	Tilfreds/ relativt tilfreds %	Hverken/ eller %	Utilfreds %	Ved ikke %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	28	46	7	0	46
Gruppe 2 A: Politiafhørt	32	19	6	28	47
(Gruppe 2 B: Gruppe 2 A, nu retsafhørt	29	34	7	14	45)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	29	31	3	14	52
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	29	31	0	17	52

Også denne tabel viser en væsentlig forskel mellem gruppe 1 og de andre grupper. *Ingen* i denne gruppe mener, at forhørslederen var utilfreds med deres indsats, og næsten halvdelen mener, at han var godt tilfreds. Gruppe 2 A synes til gengæld at mene, at politmanden var særlig utilfreds.

meget forskelligt, blandt andet afhængig af forsøgspersonens forventninger. Alligevel kunne man vel have forventet en vis sammenhæng mellem god iagttagelse og positiv besvarelse af de ovenfor nævnte spørgsmål.

En sådan findes imidlertid ikke umiddelbart, som det fremgår af tabel IV. 1 og 2. Tværtimod mener deltagerne i gruppe 1, at de har klaret sig langt bedre end de øvrige grupper, og at forhørslederen var godt tilfreds – gruppe 2 A ligger stort set på niveau med de øvrige for så vidt angår egen bedømmelse af præstationen, men føler i højere grad, at politmanden var utilfreds.

Der må således findes en anden forklaring på den omstændighed, at de juridiske grupper har betragtet deres præstation med betydeligt mere kritiske øjne end kontrolgruppen. Det kunne skyldes, at de juridiske grupper har følt en øget spænding og betragtet deres svar som mere betydningsfuldt end

Kap.IV. 2.3.1.

kontrolgruppen og følgelig har oplevet en større følelse af utilstrækkelighed, når de ikke formåede at svare. Det er indlysende, at der må være større ubehagsfølelse forbundet med ikke at kunne besvare et vigtigt spørgsmål end et uvigtigt. Og hvis personerne i de juridiske situationer har opfattet spørgsmålene som mere vigtige end personerne i kontrolgruppen, så kan dette kun skyldes, at de i hvert fald i et vist omfang har formået at leve sig ind i den juridiske situation.*)

Men hvis forsøgspersonerne har følt, at deres svar var mere betydningsfulde i de juridiske situationer, hvorfor afspejlede dette sig så ikke ved de to første spørgsmål vedrørende atmosfæren og ubehaget?

Det *kunne* skyldes formuleringen af spørgsmålene. Når der spørges, om atmosfæren var ubehagelig, kan spørgsmålet forstås på flere måder. Dels (som det var ment) om det var en ubehagelig situation for den pågældende forsøgsperson, dels som et spørgsmål om, hvorvidt forhørslederen optrådte på en ubehagelig måde. Det sidste var så afgjort ikke tilfældet. Han opførte sig uhyre høfligt og korrekt, så hvis vidnerne havde ventet noget i retning af det, man ser på film fra amerikanske retssager, må han have gjort et meget tamt indtryk. Dette kan måske forklare, at mange forsøgspersoner sagde, at atmosfæren var behagelig – samtidig med at de følte et personligt ubehag ved ikke at mestre situationen.

Hvad det andet spørgsmål angår, var det formentlig forkert at benytte ordet »spændende«, fordi dette nok for de fleste snarere passede på de juridiske situationer end på det psykologiske forsøg. Dette var i hvert fald vort indtryk af de reaktioner, vi fik på vor oprindelige henvendelse (bilag B). Nægteprocenten var som nævnt højere, når det drejede sig om et psykologisk forsøg, og folks interesse var væsentligt mere behersket. Retssale fascinerer de fleste mennesker, forsøg over den menneskelige iagttagelsesevne kun et fåtal.

Dertil kommer, at jo mere betydningsfulde spørgsmålene er, des mere spændende bliver det naturligvis, om man kan svare på dem. Når den øgede ubehagsfølelse ved ikke at kunne besvare spørgsmålene under forhøret ikke registreres ved disse spørgsmål, skyldes det muligvis, at spændingen stiger samtidig.

Specielt om gruppe 2 A.

For at undersøge, om de særlige forhold i gruppe 2 A (optimale indprentningsforhold) har haft nogen betydning for resultaterne, er denne gruppe splittet op i en gruppe af »gode« iagttagere (i alt 14) og en gruppe »dårlige« iagttagere (i alt 18), der ligger omtrent på niveau med iagttagelsesevnen i gruppe 1 og gruppe 4 (se nærmere kapitel VI, afsnit 3.3.).

*) Selv om kontrolgruppen afhørtes i en afslappet atmosfære, blev det naturligvis både ved henvendelsen og ved afviklingen understreget, at det var et seriøst videnskabeligt forsøg, og at det var vigtigt at tage det alvorligt, hvilket tilsyneladende alle – med undtagelse af én – gjorde.

Kap.IV. 2.3.2.

I denne opsplittede gruppe ses en svag tendens til, at de gode iagttagere mener, at de har klaret sig bedre, men tallene er for små til, at der kan drages slutninger. Endnu tydeligere bliver denne tendens, når det drejer sig om politimandens tilfredshed. Her ligger de gode iagttagere helt på linie med de øvrige grupper – det er de dårlige iagttagere, der bevirker, at denne gruppe fornemmer så stor utilfredshed.

Isoleret betragtet er dette fuldt forståeligt, men det forekommer mærkeligt, når man sammenligner med de øvrige grupper, hvor så at sige alle medlemmer er »dårlige« iagttagere.

En forklaring, som dog kun kan betragtes som en *mulig* løsning, kunne være, at forsøgspersonerne tror, at det er sværere at gøre en politimand tilfreds end andre dødelige. De er vant til, at politiet stiller krav – i deres øjne somme tider urimelige og de er i øvrigt lidt bange for politiet, som er sat til at håndhæve regler, som af og til vil være ubehagelige at overholde.

Hvis denne teori er rigtig, kunne man forestille sig, at forsøgspersonerne på samme måde mente, at anklageren krævede mere end den uafhængige forsker. Det kan ikke afvises, at det blot er det, der afspejles i tabel IV.2. Det kan muligvis også være en del af forklaringen på afvigelsen i tabel IV.1., men næppe hele forklaringen.

2.3.2. Forsøgspersonens egen vurdering af virkelighedspræget

De juridiske grupper blev bedt om selv at vurdere virkelighedspræget. Det første spørgsmål lød: »Du blev jo inden forhøret bedt om at forestille dig, at du var hos politiet/i retssal. Tænkte du på det hele tiden, eller blev du så optaget af spørgsmålene, at du glemte det?«

Formuleringen blev valgt af hensyn til, hvad man kunne kalde Kinseyeffekten.

*Kinsey*¹⁾ var, så vidt vides, den første, der beskrev, hvorledes ledende spørgsmål kan være nødvendige for at få sandheden frem. I sin berømte undersøgelse af amerikanske mænds sexliv ønskede han blandt andet at beskrive omfanget af sodomi. Sodomi var dengang som nu socialt uacceptabelt og dertil strafbart, og han regnede derfor med, at såfremt han stillede et direkte spørgsmål af typen: »Har De nogen sinde haft seksuel omgang med dyr?«, ville svaret blive en forarget benægtelse, hvad enten det var tilfældet eller ej. Derfor valgte han at spørge: »Hvor ofte har De haft seksuel omgang med dyr?« Spørgsmålet er klart ledende, fordi det forudsætter et positivt svar. På den anden side drejer det sig om en opførsel, der er tilstrækkelig specialt uacceptabel til, at ingen formentlig ville tilføje sig den, medmindre det var sandt, og spørgsmålets formulering gør det lidt lettere for vedkommende person at indrømme, at han faktisk *har* begået sodomi. Kinsey har

Kap.IV. 2.3.2.

på denne måde næppe registreret alle tilfælde af sodomi, men der er næppe tvivl om, at han har fået afdækket flere, end hvis han havde stillet det direkte spørgsmål.

Det er muligt, at forsøgspersonerne i *U 80* stillet over for et direkte spørgsmål, ville have været tilbøjelige til af høflighed eller andre grunde at sige, at de naturligvis tænkte på det. Derfor blev en lidt pænere formulering valgt: »blev så optaget af spørgsmålene, at jeg glemte det.«

Overhovedet influeres forsøgspersonerne af mange for undersøgelsen irrelevante forhold, som kan få betydning for deres svar (bevidst eller ubevidst). Jfr. kapitel II, afsnit 6.1. og kapitel III, afsnit 2.

TABEL IV. 3

Vidnernes svar på spørgsmålet: »Du blev jo inden forhøret bedt om at forestille dig, at du var hos politiet/i en retssal. Tænkte du på det hele tiden, eller blev du så optaget af spørgsmålene, at du glemte det?«

	Antal personer	Ja, tænkte hele tiden %	Glemte af og til %	Glemte det %	Ved ikke %
Gruppe 2 A: Politiafhørt	32	31	13	55	-
(Gruppe 2 B: Gruppe 2 A, nu retsafhørt	29	55	17	28	-)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	29	62	21	17	-
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	29	55	21	24	-

Som det ses, angiver over halvdelen i de retsafhørte grupper, at have tænkt på det hele tiden, og yderligere små 20% i hver gruppe har glemt det af og til, mens ca. 25% i hver gruppe helt har glemt det. Den politiafhearde gruppe adskiller sig klart fra dette mønster, idet over halvdelen af denne gruppe har glemt, at de skulle forestille sig, at de var hos politiet.

Dette kunne tyde på, at de ydre omgivelser og den yderst formelle tone i retssituationerne har gjort sin virkning og hjulpet til at fastholde illusionen. Dette støttes også af, at gruppe 2 A, da den afheartes i retssalen (som gruppe 2 B), svarede på samme måde som de øvrige retsafhearde.

Derimod synes det kun i forholdsvis ringe grad at være lykkedes at fastholde illusionen i politisituationen. Det er imidlertid muligt, at den forskel, der

Kap.IV. 2.3.2.

derved fremkommer mellem retssituationen og politisituationen afspejler en forskel, der også findes i virkeligheden. Ikke sådan at forstå, at vidnerne i virkelighedens verden glemmer, at de befinder sig hos politiet. Alligevel tyder meget på, at de normalt slapper mere af og udtaler sig friere ved et politiforhør (i hvert fald i et mere afslappet sprog), end de typisk gør i en retssal.

Ved vurderingen af dette er det stadig vigtigt at holde sig for øje, at forsøget næppe afspejler virkeligheden nøjagtigt. Det højeste, der kan håbes på, er at få en graduering frem, som svarer til virkelighedens graduering. Således at den enkelte forsøgsperson føler, at han udtaler sig som mindst forpligtet i psykolog-situationen, som mere forpligtet i politisituationen og som mest forpligtet i retssituationen. Svarene tyder på, at denne graduering er lykkedes. Om forskellen mellem grupperne er blevet lige så stor, som den er i virkeligheden, giver forsøget derimod ikke svar på.

Med hensyn til gode og dårlige iagttagere var der (som ventet) ingen forskel i besvarelserne på spørgsmålet i tabel IV.3.

Forsøgspersonerne blev også direkte spurgt, om de mente de ville have svaret anderledes, hvis det havde været virkelighed:

TABEL IV. 4

Vidnerens svar på spørgsmålet: »Tror du, du ville have svaret anderledes, hvis det havde været virkelighed?«

	Antal personer	Nej %	Andet %	Ja %
Gruppe 2 A: Politiafhørt	32	81	6	13
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	29	90	–	10)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	29	93	–	7
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	29	100	–	0
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B*)	119	91	2	7

*) Når gennemsnittet udregnes her og ved de følgende tabeller, er det altid *uden gruppe 2 B*. Dette skyldes personsammenfaldet i gruppe 2 A og gruppe 2 B. Såfremt man tager begge grupper med,

Kap.IV. 2.3.3.

kommer nogle personer (deltagerne i gruppe 2) til at tælle to gange. For at understrege dette forhold er gruppe 2 B anbragt i parentes.

I øvrigt bemærkes, at der benyttes »vejede gennemsnit«, dvs. at beregningerne udføres på basis af grundtallene (den enkelte registrering i stedet for gennemsnittet af enkeltregistreringer).

Kun i alt 7% mener, at de ville have svaret anderledes i virkeligheden, og der er ingen forskel mellem politisituationen og retssituationen, ligesom der heller ingen forskel er mellem gode og dårlige iagttagere.

Af de positive svar fremgår klart, at disse vidner er opmærksomme på de specielle træk, der adskiller de juridiske situationer fra kontrolsituationen. Typiske svar er:

»Jeg ville nok havde været mere forbeholden«, »Jeg ville ikke have ladet mig presse«, »Jeg ville måske have været lidt mere forsigtig«, »Passet bedre på«.

Med andre ord, vidnet føler, at han *burde* have været lidt mere forbeholden, ikke ladet sig presse o.s.v.

2.3.3. Oplysningen om, at forhørslederen ikke havde set filmen

Inden »vidnerne« blev kaldt ind til forhøret, fik de udleveret et stykke papir, hvorpå der stod:

»De skal nu prøve at forestille Dem, at de ting, De lige har set på filmen, er foregået i virkeligheden. Derfor er De blevet indkaldt som vidne for at forklare i retten, hvad De har set.

For at så forsøget til at minde mest muligt om virkeligheden har anklageren, som stiller spørgsmålene, ikke set filmen. Derimod har han talt med nogle vidner, der ligesom De har set den. Ud fra dette har han lavet en række spørgsmål for se, hvorledes forklaringerne passer sammen.«

Denne oplysning var korrekt for så vidt som forhørslederen faktisk ikke havde set filmen. Tanken var at skabe en situation, hvor vidnet i modsætning til forhørslederen havde iagttaget begivenheden (som det vil være tilfældet i det virkelige liv).

Under den efterfølgende samtale (evalueringen) blev det søgt testet, hvorvidt vidnerne troede på denne oplysning. Som det vil fremgå af nedenstående tabeller IV.5 og 6, blev der spurgt indirekte.

Hvis der spørges direkte: »Troede du på oplysningen om, at ...«, vil forsøgspersonen muligvis af frygt for at virke naiv forsikre, at det har han naturligvis ikke troet på.

Kap.IV. 2.3.3.

TABEL IV. 5

Vidnernes svar på spørgsmålet: »Hvem syntes du vidste mest om den film. Du eller politimanden/anklageren?«

	Antal personer	Jeg %	Han %	Ved ikke/det samme %
Gruppe 2 A: Politiafhørt	32	38	34	28
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	29	97	0	3)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	29	31	41	28
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	29	52	17	31
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	119	40	31	29

TABEL IV. 6

Vidnernes svar på spørgsmålet: »Hvorfor tror du, han vidste så meget?«

	Antal personer	Talt med andre vidner %	Andre svar %	Af disse: Kan have set filmen %
Gruppe 2 A: Politiafhørt	32	66	34	6
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	29	83	17	3)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	29	70	30	7
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	29	62	38	17
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	119	65	35	10

Spørgsmålene synes at have udført deres funktion. Såfremt vidnet troede, at politimand/anklager havde set filmen, ville han formentlig have afsløret det ved disse spørgsmål, men kun 10% siger, at de mener, at forhørslederen (måske) har set filmen. Samtlige disse personer angiver også en *anden* grund til forsøgslederens

Kap.IV. 2.3.3.

viden. Typisk således: »Han har nok talt med andre vidner – og så kan det jo også godt være, at han alligevel har set filmen.«

Det fremgår af tabel IV. 5, at næsten 1/4 af de afhørte angiver, at de mener, at forhørslederen vidste mere om filmens handling, end de selv. Dette kunne opfattes som et tegn på, at de alligevel tror, at han har set filmen, selv om de ikke bryder sig om at sige det direkte. Der synes imidlertid at være en anden lige så nærliggende forklaring:

Adskillige vidner gav udtryk for, at de var imponerede over forhørslederens evne til at strukturere det for dem noget kaotiske hændelsesforløb ved at stille præcise og detaljerede spørgsmål. Dette kan meget nemt skabe en fornemmelse af, at forhørslederen véd mere end de, og det er formentlig det, der ligger bag besvarelsen. I øvrigt er det næppe urealistisk at forestille sig, at noget tilsvarende ofte vil hælde for virkelighedens vidner.

Denne antagelse støttes også af besvarelserne fra gruppe 2 B (der tidligere var blevet afhørt af en politimand). I denne gruppe mener alle undtagen én, at de ved mere om filmen end anklageren, og gruppen adskiller sig dermed klart fra de øvrige. 19 personer, der under politiforhøret mente, at politimanden vidste mere, eller at han vidste det samme, har altså ved det andet forhør i retten skiftet opfattelse og føler nu, at de ved mest. Til trods for, at de ikke afgiver en kvalitativt bedre forklaring anden gang, føler de – øjensynligt udelukkende på grundlag af, at de er blevet udspurgt før – at de har større viden om filmen, som de så flere måneder tidligere, end anklageren (smh. Marstons forsøg, ref. kapitel IX, afsnit 4.1.). Såfremt nogle af de vidner, der ved politiforhøret svarede, »han vidste mere«, i virkeligheden mener, at forhørslederen havde set filmen, måtte man antage, at de ville holde fast ved deres svar ved det andet forhør. Specielt eftersom forhørslederen som nævnt er den samme person ved begge forhør.

Imidlertid er det klart, at vidnernes situation er anderledes end i virkeligheden. Begivenheden er ikke som i virkeligheden forsvundet for evigt. Den er fastholdt på filmstrimlen, og det er muligt, at forhørslederen og i hvert fald andre senere vil se den og sammenligne den med vidnets svar, så vidnet er ikke i samme overlegne position som i virkeligheden. På den anden side kan man også tænke sig, at denne omstændighed vil indvirke positivt på besvarelsen. Svaret kan efterprøves, og vidnet må af denne grund være mere forsigtig end i virkeligheden, hvor intet kan efterprøves. Endvidere forekommer det ofte i virkeligheden, at der er adskillige vidner, og det enkelte vidnes position bliver derfor ikke enestående.

På spørgsmålet om, hvor forhørslederen havde sin viden fra, svarer de fleste, at han havde talt med andre vidner. 31 personer har derimod andre forklaringer. Af disse synes man at kunne aflæse noget om forsøgets virkelighedspræg.

Ikke så få (12) svarede nemlig: »Han har talt med Rasmussen/de implicerede/anklagede.« Og to sagde: »Han har sin viden fra Rasmussen, og så har han nok også læst om sagen i aviserne.«

Andre typiske svar var: (om politimanden) »Politifolk er kloge/dygtige/erfarne,« (om anklageren) »Læst politirapport/sagsakter.«

3. Konklusion

De ovenfor anførte omstændigheder synes tilsammen at tegne et billede, der tyder på, at rollespillet stort set lykkedes. Såvel forsøgspersonernes optræden under »forhøret« som deres spontane bemærkninger under den efterfølgende samtale og deres besvarelser af de konkrete spørgsmål tyder alle i samme retning. Forsøgspersonerne tog forsøget alvorligt, og i hvert fald nogle glemte ind imellem, at det ikke var virkelighed, og forestillede sig f.eks., at »politimanden« kunne have læst om sagen i aviserne.

Det kan derfor med rimelighed hævdes, at det er lykkedes at få et flertal af forsøgspersonerne til at samarbejde og at give dem en fornemmelse af, at de befandt sig hos politiet/i en retssal, og alt tyder på, at de i det store og hele selv troede, at de ville svare på samme måde i virkeligheden.

Igen må det imidlertid understreges, at den omstændighed, at de selv troede, de opførte sig, som de ville have opført sig i virkeligheden, ikke er ensbetydende med, at de også ville gøre det. Vor subjektive fornemmelse var, at de trods alt var knap så fåmælte og forsigtige, som mange af virkelighedens vidner.

Kapitel V

Fri forklaring

I dette kapitel benyttes følgende begreber:

Den frie forklaring. Også kaldet »beretning«. Benyttes som betegnelse for den del af en vidneforklaring, hvor vidnet opfordres til at udtale sig med egne ord og i sammenhæng. Der skal endvidere være mulighed for, at vidnet kan foretage en udvælgelse med hensyn til de faktorer, vidnet ønsker at tillægge betydning. Med andre ord: en forklaring på *vidnets* betingelser.

Forhøret. Også kaldet »bunden forklaring«. Benyttes som betegnelse for den del af en vidneforklaring, hvor vidnet besvarer en række spørgsmål, der kan have højst forskellig karakter. Under forhør falder således spørgsmål, der er neutrale, ledende, kaptiøse, hypotetiske eller abstrakte. Forklaring på *afhørers* betingelser.

Afhøring. Fællesbetegnelse for de metoder retten kan benytte til fremskaffelse af oplysninger fra vidnet. Under afhøring falder således de to ovennævnte begreber.

1. Den frie forklaring

Om afhøring af vidner siger retsplejeloven (§ 184):

Stk. 1: Afhøringen skal ske på en sådan måde, at den er egnet til at fremkalde en tydelig og sandfærdig forklaring.

Stk. 2: Vidnet skal så vidt muligt have adgang til at udtale sig i sammenhæng. Det bør fremgå af forklaringen, om den støtter sig på vidnets egen iagttagelse.

Retsplejelovens bestemmelse følges op i det materiale¹⁾, der anvendes ved politiets uddannelse, hvor det hedder:

»Det skal af rapporten fremgå, hvilken del af vidneforklaringen der er vidnets selvstændige fremstilling, og hvad der er resultat af politimandens mere detaljerede udspørgen. Skønnes det af betydning for sagen, anføres spørgsmål og besvarelser punkt for punkt.

Kap.V. 1.

Udgangspunktet for vidnudsagn er således den frie forklaring, og ved at læse retsplejeloven kunne man få det indtryk, at dette også var den mest almindelige fremgangsmåde i praksis. Som på så mange andre områder er dette imidlertid ikke tilfældet.

Et retligt forhør indledes normalt med oplysninger om vidnets personlige data samt en nærmere præcisering af tid og sted for den omhandlede begivenhed og grunden til vidnets tilstedeværelse. Hensigten med disse indledningsbemærkninger er naturligvis at sikre sig, at man taler om samme begivenhed. Derudover er det ikke ualmindeligt at fremhæve,²⁾ at sådanne ukomplicerede spørgsmål kan være velegnede til at gøre vidnet tryk ved den uvante situation. Således skriver *Lindegaard og Trolle*:³⁾

»... de introducerende spørgsmål om kendsgerninger, der ikke er bestridt, kan stilles i almindelig samtaleform, således at man leder vidnet på vej og prøver på at bibringe det ro og tryk, så at det kan samle sine tanker og koncentrere sin hukommelse.

»De bor ... gade nr. 17. Jeg forstår, at De lejer nogle værelser ud? Blandt Deres lejere var en ung mand ved navn ...? Han boede også hos Dem den 17.8.1974? Ud på aftenen hørte De nogen tumult inde fra hans værelse? Hvad skete så?«

Det er i sig selv tankevækkende, at en dommer og en anklager kalder ovenstående citat »almindelig samtaleform«. Og at de mener, at en sådan indledning er egnet til at bibringe vidnet ro, så det kan samle sine tanker. Vidnets rolle er reduceret til statistens, der får lov at indskyde i forvejen forberedte stikord på de rette tidspunkter. Dette gælder dog kun, hvis han er hurtig. Er han ikke det, klarer anklageren begge roller: »Ja, han hedder jo Knud Andersen, ikke sandt?«

Det er ikke svært at forklare, hvorfor det oftest går på den beskrevne måde. Vidnets identitet og de begivenheder, der leder frem til selve hændelsesforløbet, er normalt formaliteter, som det gælder om at få overstået hurtigst muligt. Set fra anklagerens synspunkt er der ingen grund til at spille mere tid end højst nødvendigt med dette og dertil kommer, at anklageren af erfaring véd, at vidnet næppe vil kunne svare på spørgsmålet om datoen for den omhandlede begivenhed, hvorfor anklageren alligevel bliver nødt til at spørge: »Kan det passe, at der var ...«. Derfor kan han lige så godt selv nævne datoen og for den sags skyld også vidnets navn og bopæl og de andre småting. Og sker det, at datoer og tidspunkter forveksles i denne talestrøm, uden at nogen bemærker

Kap.V. 2.

det, gør det heller ikke så meget, fordi det som nævnt drejer sig om kendsgerninger, hvorom der ikke hersker den mindste tvivl.

Det er formentlig derfor dommer *Vollmond*⁴⁾ skriver »... (de er) ubetænkeligt at lede et vidne igennem den indledende afhøring om personlige forhold, sagens baggrund o.s.v.«

Det alvorlige problem ved denne indledning er imidlertid, at anklageren »taber« vidnet. Denne enetale vil kunne give vidnet det indtryk, at han er en ganske overflødig person, og at anklageren i virkeligheden véd langt mere om denne sag end vidnet. Dertil kommer, at tempoet er sat. Efter denne indledning, der nok vil tage pusten fra de fleste, følger opfordringen til den frie forklaring: »Fortæl nu med Deres egne ord, hvad skete der?« Vidnet begynder måske lidt forsigtigt at forklare, men normalt er der hverken tid eller tålmodighed til at vente på, at han tør op, og det varer sjældent længe, før anklageren overtager afhøringen og stiller en række (i forvejen forberedte) spørgsmål.

I forbindelse med *U 80* blev vidnerne bedt om at »forklare med deres egne ord«, hvad de havde set. Efter de første fem forhør (som ikke indgår i undersøgelsen) begyndte forhørslederen at afbryde vidnerne, når de begyndte på mere detaljerede forklaringer, idet han f.eks. sagde: »Alt det dér kan vi komme tilbage til. Jeg skal bare høre i store træk, hvad det drejer sig om.« Denne opførsel fra forhørslederens side er psykologisk forståelig. Han havde sit spørgeskema foran sig, som han skulle igennem og havde ikke tid til at vente på alt for megen omstændelig snak. Dette synes at svare så nøje til situationen, som den ofte forekommer i retssalen, at der ikke blev grebet ind, selv om noget af den frie forklaring derved gik tabt.

Men gør det nu så meget? Når man ikke hurtigt og effektivt frem til sagens kerne på denne måde uden at spille tid med fåmælte vidner eller for den sags skyld med de mere snakkesalige, som forhaler sagen med uvæsentlige og ligegyldige detaljer? Står værdien af den frie forklaring mål med det uundgåelige tidsspilde? Dette spørgsmål søges besvaret i det følgende.

2. Empiriske data om den frie forklaring

2.1. Problemstilling

Spørgsmålet om den frie forklarings værdi kontra forhørets har altid interesse-ret vidnepsykologer.

Kap. V. 2.1.

I 1923 sammenstillede den franske jurist *Gorphe*⁵⁾ resultater, der var opnået af forskellige eksperimentatorer.

Troværdighed % af	Beretning	Forhør
Binet		74
Wreschner		74
Borst	89	83
Jaffa	67	55
Stern	94	67
Stern	77	51
Stern	90	81
Lipmann		81
Lipmann	85	67
Lipmann	89	79
Descoedres	94	66
Günther	88	72

Forskellen inden for den enkelte række kan variere lidt, men når tabellen betragtes som en helhed, ses det, at forskellen mellem forhør og beretning er éntydig. Lignende resultater er senere fundet af *Marston*⁶⁾ og *Gardner*⁷⁾. Disse forsøg førte derfor til den antagelse, som endnu deles af mange vidnepsykologer, at fri forklaring altid har en højere grad af troværdighed end forhør og derfor bør foretrækkes.

Imidlertid synes der at kunne rettes to indvendinger mod disse resultater og deres værdi for retsprocessen:

a) *Konklusionens videnskabelige holdbarhed.* Undersøgelserne konkluderer, at forskellen i beretningernes troværdighed er en følge af spørgsmålets form. Her vil blive hævdet, at forskellen i troværdighed snarere er et resultat af det undersøgte materiale (oplysningernes art). For dette standpunkt kan hentes en del støtte i nyere forskning og i *U 80*.

b) *Metodevalgets indflydelse på resultatet.* Den anden indvending er, at en vidneforklarings sandhedsværdi kan måles på flere måder, og at resultatet næppe er uafhængigt af den valgte målemetode. Dertil kommer, at et snævert troværdighedskriterium næppe er et holdbart grundlag for en juridisk bedømmelse af et vidneudsagn.

For overskuelighedens skyld vil den sidste indvending blive behandlet først.

Kap.V. 2.2.1.

2.2. Metodevalgets indflydelse på resultatet

En vidneforklaringens sandhedsværdi kan måles på to principielt forskellige måder, idet hovedvægten enten kan lægges på de usande oplysninger eller på de sande.

2.2.1 Målemetode 1

(Hovedvægten på *usande oplysninger*).

Ved denne metode opregnes antallet af forkerte svar i forholdet til de rigtige. Dette var det almindelige i de tidlige forsøg. Ulempen ved denne metode er, at den ganske vist giver et præcist billede af troværdigheden, men til gengæld ikke siger noget om informationsværdien. Og fra et praktisk synspunkt er dette et ikke uvæsentligt aspekt.

I U 80 gav et vidne følgende beskrivelse af »Rasmussen«: »Det var en herre i lys trenchcoat«, hvilket var helt korrekt. Et andet vidne sagde: »Det var en meget høj mand, 1.90 m eller lidt højere, ca. 35 år, mellemløst med et lille hageskæg, ingen briller. Lysegråt jakkesæt under lys åbentstående cottoncoat. Hvid skjorte og slips. Mappe i hånden.« I denne sidste vidneforklaring er der én fejl, idet skjorten ikke var hvid, men lyseblå. Såfremt man benytter målemetode 1, får den første vidneforklaring derfor en troværdighedsværdi på 100% (der var ingen fejl), mens den anden får en troværdighedsværdi på 90% (én ud af ti oplysninger er ukorrekt).*)

Det forekommer spidsfindigt at hævde, at sandhedsværdien af den første vidneforklaring, der består af én fuldstændig værdiløs oplysning, skulle være større end den anden, der er en usædvanlig fyldig og detaljeret vidneforklaring med en helt betydningsløs ukorrekt detalje. Dette er i hvert fald et klart uantageligt resultat set fra et juridisk synspunkt.

De forskere, der har benyttet denne metode, har normalt været opmærksomme på ulempen ved den. Der er således ved de mange forsøg, der blev foretaget i begyndelsen af århundredet, altid blevet gjort opmærksom på, at antallet af oplysninger steg ved forhøret. Men dette faktum har været anset for uvæsentlig i forhold til undersøgelsesernes klare resultat: mindre troværdighed ved forhør end ved fri forklaring.

*) De enkelte oplysninger kan tælles på mange måder. »Hvid skjorte« kan f.eks. tælles som én forkert oplysning (fordi farven er forkert) – eller som én korrekt oplysning (manden havde skjorte på), og én forkert (det var en anden farve). Ligesom man kan vælge helt at se bort fra farveoplysningen som irrelevant. Det er ikke usædvanligt, at vidnepsykologiske eksperimenter lægger betydeligt større vægt på den slags detaljer end politiet i almindelighed ville gøre. Jfr. Buckhouts undersøgelse refereret kapitel III, afsnit 3.1.

2.2.2. Målemetode 2

(Hovedvægten lagt på *sande* oplysninger).

Man kan i stedet vælge at koncentrere sig om informationsværdien og lægge vægten på antallet af *korrekte* oplysninger ved de to slags forklaringer. Mod denne metode kan man indvende, at en vidneforklaringes værdi ikke bør måles på de rigtige oplysninger. Interessen må ligefuldt vendes mod de forkerte oplysninger, fordi det er dem, der giver grundlaget for de urigtige afgørelser.

Man kunne måske oven i købet hævde, at de mange korrekte oplysninger kan gøre vidneudsagnet særligt farligt. Den ukorrekte oplysning behøver ingenlunde at være betydningsløs. Det kan være den helt afgørende oplysning, og det kan tænkes, at retten tillægger vidnets oplysning særlig vægt, fordi så mange verificérbare oplysninger har været korrekte. (Se nærmere kapitel XIX).

I *U 80* gav et af vidnerne to meget præcise signalementer af de to første personer. Der var detaljer med, som jeg, der dog havde set filmen adskillige gange, aldrig havde hæftet mig ved. Farven på den enes sko f.eks., og farven på den flip, der stak op over den andens knaldrøde sweater. Derefter kom turen til kvinden, og her udtalte vidnet med samme overlegne sikkerhed: »Hun var iført en brunmeleret tweed-spadseredragt«. Kvinden var imidlertid iført en stærkt blå kittel med røde kanter.

Konklusion på målemetode 1. og 2. Som det vil fremgå af de ovenfor anførte betragtninger og eksempler, får målemetoden afgørende indflydelse på resultatet. Benyttes den første målemetode, vil det normalt betyde, at den frie forklaring giver den højeste sandhedsværdi. Benyttes derimod den anden metode, hvor der lægges vægt på antallet af *sande* oplysninger, bliver forhøret den bedste metode. Det er derfor af stor betydning, om det fremgår klart af de i litteraturen beskrevne forsøg, om den ene eller den anden metode har været benyttet. Dette har desværre ikke altid været tilfældet.

2.2.3. Målemetode 3

(Kombinationsmetoden).

Endelig kan man søge at kombinere de to førnævnte metoder ved at måle antallet af *forkerte* oplysninger i forhold til de *korrekte*, idet man samtidig søger at angive den samlede mængde oplysninger. Endvidere bør man søge at opstille en form for vurdering af vidneforklaringen, idet forkerte oplysninger i nogle situationer kan være af afgørende betydning, mens de i andre er aldeles

Kap.V. 2.3.

betydningsløse. En forkert oplysning om personens alder eller hudfarve kan således ganske ødelægge en vidneforklaring, mens en forkert farveangivelse på påklædningen kan være betydningsløs.

Allerede i 1924 foretog Cady⁸⁾ en undersøgelse, hvor hun lod et antal personer beskrive et hændelsesforløb, dels som fri forklaring, dels efter et spørgeskema, og endelig først som fri forklaring og derpå efter spørgeskema.

Ifølge Cady's undersøgelse indeholder den frie forklaring relativt flere korrekte oplysninger end spørgeskemaet. Endvidere nævner hun, at der kommer en række detaljer frem, som falder bort ved spørgeskemaet, simpelt hen fordi der ikke spørges til dem. I alt nævnes 88 detaljer under den frie forklaring. Kun 50 af dem er dækket af spørgeskemaet.

Til gengæld udelader forsøgspersonerne en række oplysninger ved den frie forklaring – én gruppe helt op til 74%. Cady når derfor frem til, at den bedste metode er at begynde med den fri forklaring – og derefter stille spørgsmål om det, vidnet ikke er kommet ind på. Med andre ord: hun anbefaler den metode, der er foreskrevet i retsplejeloven.

Mere end 50 år senere finder Dent⁹⁾ det samme i et forsøg med 11-årige børn: Fri forklaring giver relativt sparsomme, men yderst korrekte oplysninger. Afgivelsen af fri forklaring har ingen negativ indflydelse på senere forklaring under forhør.

Også i U 80 er kombinationsmetoden benyttet (se nærmere nedenfor afsnit 3. og 5. og kapitel VI, afsnit 1. og 2.), hvor der er foretaget en vurdering af vidneforklaringen ud fra et helhedsskøn over oplysningsværdi og sandhedsværdi.

2.3. Konklusionens videnskabelige holdbarhed

I det foregående er metodevalget og den indflydelse, dette kan få for bedømmelser af vidneudsagnet behandlet. Såfremt man anerkender det snævre troværdighedskriterium, som anlægges ved målemetode 1 og ser bort fra informationsværdien, opstår imidlertid endnu et problem: spørgsmålet om forsøgets tilrettelæggelse og dermed dets videnskabelige holdbarhed.

Forsøgene er normalt opbygget således, at man beder forsøgspersonen fortælle, hvad han kan huske og derefter stiller spørgsmål om det, han har udeladt. Forskeren har derfor heller ikke svært ved at forklare forskellen i sandfærdighed af de fremkomne oplysninger. Det er klart, at vidnet først og fremmest nævner det, han føler sig sikker på, og hvor sandhedsværdien følgerlig

Kap.V. 2.3.1.

er høj. Derefter stiller forhørslederen så spørgsmål om en række faktorer, vidnet er mere usikker på, og sandhedsværdien bliver lavere.

Imidlertid synes nyere forsøg at have afsløret en svaghed ved disse tidlige forsøg. Ovenfor (kapitel II, afsnit 4.2.1.) påvises nødvendigheden af, at grupper er sammenlignelige på alle punkter undtagen det ene, man ønsker at måle. På dette punkt kan de tidlige undersøgelser kritiseres.

2.3.1. Primære og sekundære iagttagelser

Det synes at være en rimelig antagelse, at når mennesker iagttager et bestemt hændelsesforløb, vil der være visse faktorer, de har hæftet sig ved, og dermed også kan beskrive korrekt (primære iagttagelser), mens der er andre de ikke har haft opmærksomheden rettet imod (sekundære iagttagelser). Hvis man eksempelvis har vist en film, der omhandler et hændelsesforløb, hvor en voksen møder et barn, ville alle iagttagere formentlig have bemærket, hvilket køn disse personer havde og have en forestilling om deres alder. Hvis man derimod begyndte at spørge, hvad fodtøj, de havde på, eller hvor mange træsorter, der var i den have, de befandt sig i, ville langt færre formentlig kunne svare. Det er klart, at der vil være glidende overgange, men det er ikke vanskeligt i en given situation at finde oplagte eksempler på primære og sekundære iagttagelser. Personernes køn er således en primær iagttagelse, som næsten altid nævnes spontant.

I den korte film i forbindelse med *U 80* optrådte i alt fem personer. Kun ét af 118 vidner satte et forkert køn på en person. Det drejede sig om den kvinde, der lægger en kassette i bankboksen, umiddelbart før offeret dukker op. Vidnet mente, at det var et mandligt bankbud.*) D.v.s. at der blev afgivet i alt 583 rigtige oplysninger om personernes køn og kun én forkert. (Seks personer havde glemt kvinden).

Derimod var f.eks. farven på personernes benklæder eller deres højde typisk sekundære iagttagelser. De blev sjældent nævnt spontant, og der var et betydeligt antal fejl, samt mange »ved ikke« eller yderst vage angivelser.**)

*) Det er næppe noget tilfælde, at forvekslingen sker med hensyn til filmens mest perifere person. I øvrigt var der tale om et vidne, der havde set filmen to måneder før afhøringen (gruppe 3).

**) Når de indkomne oplysninger ikke er blevet søgt delt i primære og sekundære iagttagelser, skyldes det dels metodiske og tidsmæssige grunde, dels at oplysningerne (som kun ville gælde den foreliggende undersøgelse) næppe kan have større interesse. Det er således tænkeligt, at de usikre højdeangivelser hænger sammen med, at personerne optræder i en film og ikke i virkeligheden. De afgørende oplysninger i den enkelte sag vil – afhængig af omstændighederne – være henholdsvis primære og sekundære iagttagelser.

Kap. V. 2.3.2.

*Loftus*¹⁰ har vist forsøgspersoner en film med et ret voldsomt hændelsesforløb (en arbejder på en fabrik får en metalsplint i øjet, en anden får hånden i en maskine). Det viser sig, at disse forhold huskes bedre, og det er sværere at ændre dem med vildledende information bagefter (jfr. kapitel IX, afsnit 2.2., 3.6. og 4.2.1.) end mere trivielle detaljer i samme film.

Selv om det ikke er vanskeligt at finde typiske eksempler på primære og sekundære iagttagelser, kan der være store individuelle variationer hos de enkelte forsøgspersoner. Dette gælder navnlig for så vidt angår de sekundære iagttagelser.

Blandt forsøgspersonerne var et vidne, der havde overset en forholdsvis vigtig sekvens i hændelsesforløbet, men til gengæld kunne give en særdeles detaljeret beskrivelse af et Agfa-skilt uden for en forretning, som offeret i det samme passerede. Da han bemærkede vor undren, forklarede han lidt undskyldende, at han vist havde været uopmærksom, men sagen var, at han var skiltemaler, og netop det skilt var en kammerats svendestykke! Det er imidlertid ikke altid, at begrundelsen er så klar for vidnet selv, endsize bliver kommunikeret videre til forhørslederen. Et lignende eksempel fra virkeligheden refereres kapitel XVIII, afsnit 3.1.4.3.

De tidlige undersøgelser var normalt tilrettelagt på den måde, at man først bad vidnet om en fri forklaring – og derefter stillede spørgsmål om de ting, vidnet ikke havde nævnt. Dette betyder, at vidnets frie forklaring typisk vil være fyldt med primære iagttagelser. Når man kommer til spørgsmålene, vil der formentlig også her være nogle primære iagttagelser (som vidnet har glemt at nævne eller ikke tillagt betydning), men derudover vil alle sekundære iagttagelser først blive berørt under spørgsmålssekvensen. Det, man måler, er derfor muligvis ikke forskellen mellem fri forklaring og forhør, men derimod mellem sandhedsværdien af primære iagttagelser og sekundære iagttagelser.

2.3.2. Årsagsforholdets betydning

Det kan måske være vanskeligt at se formålet med at indføre begreberne primære og sekundære iagttagelser.

I praksis foregår det dog sådan, at vidnet selv forklarer, så langt han kan huske og derefter stilles spørgsmål. Svarene på disse har lavere sandhedsværdi, fordi det er sekundære iagttagelser. Det betyder, at den frie forklaring typisk består af primære iagttagelser og forhøret i varierende grader af sekundære

Kap.V. 2.3.3.

iagttagelser. Derfor holder antagelsen om større troværdighed ved fri forklaring, og så kan årsagen vel være – praktisk – ligegyldig.

Så enkelt er det imidlertid næppe. Den her fremførte teori har selvstændig betydning. For det første fordi en række primære iagttagelser ikke nævnes spontant, enten fordi vidnet anser dem for selvfølgelige (f.eks. hudfarve), fordi han glemmer dem, eller fordi han ikke er klar over, at de er juridisk relevante. Disse oplysninger kommer først frem ved forhøret og bliver dermed betragtet som mindre troværdige, end hvis de var blevet fremsat under den frie forklaring.

Dertil kommer, at ingen forklaring nogen sinde er helt »fri« i betydningen uafhængig af den større sammenhæng, den indgår i. Meddelelser indrettes efter modtageren. Som det nærmere vil blive beskrevet nedenfor (under afsnit 4.1.3. og 5.4.3.), tyder meget på, at vidner vil forsøge at give den beskrivelse, de tror, forventes af dem. F.eks. beskrive en persons udseende og klædedragt, også før der spørges om det, og det er derfor ikke umuligt, at der netop i vidnesituationen vil fremkomme en del sekundære oplysninger under den »fri« forklaring.

Det er den praktiske synsvinkel. Dertil kommer imidlertid, at det er af selvstændig videnskabelig betydning at afgøre, hvorvidt de fejlagtige oplysninger er en følge af spørgsmålsformen, eller om de hænger sammen med, at forhøret typisk søger oplysning om »vanskelige spørgsmål« (sekundære iagttagelser).

2.3.3 Nyere udenlandske undersøgelser

I *Snee og Lusch's* undersøgelse¹¹⁾ blev spørgsmålene stillet uden forudgående fri forklaring, og her er der kun en ganske lille forøgelse i antallet af fejl, (men en meget stor forøgelse i antallet af informationer) ved brug af spørgsmål i stedet for fri forklaring. Når man ser nøjere på de tidligere eksperimenter, finder man en undersøgelse udført af *Borst*,¹²⁾ (refereret ovenfor afsnit 2.1.) i hvilken der kun findes en ganske lille forøgelse af fejlene ved forhøret. Det lader til, at *Borst* – i modsætning til de øvrige eksperimentatorer – ikke er startet med den frie forklaring og dermed har filtreret en række primære oplysninger bort. Hun har i stedet udsat sine forsøgspersoner for *enten* fri forklaring *eller* spørgeskema. I 1966 foretog *Marshall*¹³⁾ en undersøgelse over betydningen af forhørsformen med hensyn til tre bestemte kendsgerninger. Det viste sig, at forhøret betød en forøgelse af fejlmængden for to af

Kap. V. 2.3.3.

spørgsmålene. Disse to kendsgerninger var »vanskelige«, forstået på den måde, at de sjældent blev nævnt spontant under den frie forklaring (sekundære iagttagelser efter den her benyttede terminologi). Det sidste spørgsmål vedrørte en kendsgerning, der blev nævnt af de fleste (en primær iagttagelse), og den blev også besvaret korrekt ved spørgsmål.

Endvidere forestod *Marquis, Marshall og Oskamp*¹⁴⁾ en meget omhyggelig undersøgelse af spørgsmålsformen samt forholdet mellem forhørsleder og vidne. Nedenfor er tabel 5a fra deres undersøgelse gengivet.

Average Accuracy and completeness index scores by type of question and item difficulty.*)

Type of question	Item Difficulty Category				
	00 (High)	01-12	13-25	26-50	51-1.00 (Low)
	Accuracy Index Scores				
Free Report	100	99	94	95	99
Moderate Guidance	72	96	79	94	98
High Guidance	58	94	74	89	98
Multiple Choice	61	78	81	83	98
Leading	56	80	80	85	96
	Completeness Index Score				
Free Report	01	06	14	40	70
Moderate Guidance	13	24	45	67	84
High Guidance	20	46	50	69	88
Multiple Choice	64	81	82	92	98
Leading	66	88	84	92	98

*) »Item difficulty« findes simpelt hen ved en undersøgelse af, hvor ofte en bestemt kendsgerning nævnes spontant under den frie forklaring. Jo oftere den nævnes, jo »lettere« antages den at være.

Som det ses af tabellen falder troværdigheden så at sige ikke, når det drejer sig om de helt »lette spørgsmål«, som ses i kolonnen længst til højre. Der er et fald i sandhedsværdi på kun 1% og selv ved de ledende spørgsmål på kun 3%. Tallene er helt entydige: efterhånden som sværhedsgraden stiger, falder troværdigheden ved forhøret sammenlignet med den frie forklaring.

Endvidere giver kolonne 5 i den nederste tabel støtte for hypotesen om, at nogle primære iagttagelser ikke kommer med ved fri forklaring (30% mod 2% ved de ledende spørgsmål).

*Clifford og Scott (1978)*¹⁵⁾ der kun undersøger »lette spørgsmål«, finder ligeledes, at det ikke gør nogen forskel for korrektheden af et endeligt spørgeskema, om forsøgspersonerne i første omgang er afhørt ved fri forklaring eller ved neutrale spørgsmål.

2.3.4 Konklusion

De her citerede udenlandske undersøgelser synes således at støtte hypotesen om, at det snarere er oplysningernes karakter end forhørets form, der har betydning for sandhedsværdien.

Imidlertid foregår virkelighedens forhør stort set på samme måde, som de tidlige vidnepsykologiske undersøgelser. Først beretning og derefter forhør. Uanset de mange og alvorlige forsyndelser mod dette princip må det stadig anses for at være hovedreglen for afhøring i dansk ret, og princippet er som nævnt foreskrevet i retsplejeloven og i politiets lærebøger. (Jfr. om svensk ret *Fahlander*¹⁶⁾ og om norsk ret *Hjort*¹⁷⁾).

Da *U 80* var et forsøg på genskabelse af den juridiske situation, forekom det ikke rimeligt at bruge den ved de nyere udenlandske undersøgelser benyttede metode med *enten* at udsætte forsøgspersonerne for et forhør *eller* bede dem forklare frit. Vidnerne i *U 80* begyndte derfor ligesom i virkeligheden med fri forklaring og blev derefter udspurgt om det, de ikke havde nævnt.

3. Personbeskrivelserne i U 80. Kvantitativ vurdering

3.1. Problemformulering

Der var ved undersøgelsen lagt vægt på at belyse to teser:

- 1) Tesen om, at fri forklaring har større sandhedsværdi, men giver færre (korrekte) oplysninger end forhør.
- 2) Tesen om, at sandhedsværdien er afhængig af oplysningernes karakter (primære eller sekundære iagttagelser) og ikke som ofte antaget af forhørets form.

Til dette formål synes personbeskrivelserne velegnede (signalement af gerningsmand, offer m.v., i alt fem personer). Dette skyldes flere forhold:

Kap.V. 3.2.

a) For at få forskellen mellem fri forklaring og neutralt forhør klart frem, var det af afgørende betydning at benytte spørgsmål, der ikke alene i formen var neutrale, men også i indholdet fri for enhver suggestion (se nærmere kapitel IX, afsnit 2).

b) Endvidere forekom det vigtigt, at spørgsmålene var juridisk relevante, d.v.s. typiske for afhøringer.

c) Desuden var det nødvendigt at finde et område, hvor det var sandsynligt, at vidnerne ville tilbageholde en række primære iagttagelser, enten fordi de ville glemme dem, eller ikke tro, at de havde betydning. Dette forhold var af betydning for at belyse hypotesen om primære og sekundære iagttagelser.

Den sidste forudsætning viste sig – i hvert fald i et vist omfang – at slå til. Nogle beskrev f.eks. klædedragten ret indgående under den frie forklaring, men viste sig senere at have et ganske præcist indtryk af kendetegnene ved personen også.

d) endelig var det væsentligt at finde et område, der måtte regnes for »neutralt«, forstået på den måde, at vidnet formentlig ikke ville være særligt på vagt eller særligt forsigtig ved besvarelsen af disse spørgsmål.

Dette kunne man forestille sig, at han ville være, ved f.eks. spørgsmål om gerningsindholdet i forbrydelsen og personernes bevæggrunde for deres handlinger.

3.2. Fremgangsmåden. (Kvantitativ vurdering)

Der blev lagt vægt på seks forhold: alder, højde, hårfarve, påklædning, samt om personen bar skæg eller briller. Rent praktisk foregik forsøget på den måde, at forhørslederen bad vidnerne beskrive de fem personer (fri forklaring). Såfremt de ovennævnte seks forhold ikke blev beskrevet under denne forklaring, stillede forhørslederen neutrale spørgsmål af typen: »Kan De huske, hvad vedkommende havde på?« Dersom vidnet kom med oplysninger udover de seks nævnte forhold, f.eks. om ansigtstræk, legemsbygning eller lignende, taltes disse oplysninger med.

Derefter optaltes de rigtige og de forkerte oplysninger under henholdvis den frie forklaring og de neutrale spørgsmål.

I denne forbindelse er der ikke anlagt et kvalitativt skøn over oplysningerne, selv om det i og for sig ville være af stor interesse. Det er således klart, at en forkert

Kap.V. 3.2.

farve på tyvens anorak ikke er nær så graverende som f.eks. at iklæde ham habit, for slet ikke at tale om at anslå hans højde til cirka to meter, når den i virkeligheden var 1,75. Nedenfor i kapitel VI, afsnit 2., foretages derimod en samlet vurdering af signalementet, hvor der anlægges en kvalitativ bedømmelse.

Med hensyn til rubriceringen blev der givet et vist spillerum, som må anses for realistisk, idet ingen forhørsleder i det virkelige liv ville forvente en helt eksakt alders- og højdeangivelse. Se nærmere kapitel III, afsnit 3.1. om dette skøn.

TABEL V. 1.A

Signalementet. Det gennemsnitlige antal oplysninger pr. vidne inden for de enkelte grupper opgjort efter spørgsmålsmåden (fri forklaring contra neutrale spørgsmål).

	Fri forklaring		Neutrale spørgsmål	
	Rigtig oplysning abs. tal	Forkert oplysning abs. tal	Rigtig oplysning abs. tal	Forkert oplysning abs. tal
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	9,9	5,3	10,7	4,4
Gruppe 2 A: Politiafhørt	10,4	4,0	11,1	4,0
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	6,8	3,9	9,6	3,7)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	8,3	3,4	8,9	3,1
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	9,0	4,5	10,7	5,0
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	9,4	4,3	10,4	4,1

Mønsteret er tydeligt. Fri forklaring giver kun svar på cirka halvdelen af de spørgsmål, der har interesse for forhørslederen. *Informationsværdien* stiger således til det dobbelte ved spørgsmål.

Derimod synes *troværdigheden* ikke at falde ved de neutrale spørgsmål, hvilket er i klar modstrid med de hidtidige undersøgelser.

Med hensyn til *forskellen mellem grupperne* er der kun ubetydelige forskelle. Hverken troværdighed eller informationsværdi synes at ændres gennem forhørsituationen.

Den eneste faktor, der synes at have betydning overhovedet er *tidsforskellen* (mellem oplevelse og afhøring). Informationsværdien er lavere for gruppe 2 B og gruppe 3 end for de øvrige grupper. En forskel var ventet, men ikke at den

Kap. V. 3.2.

TABEL V. 1.B

Af hensyn til overskueligheden omregnes tabel V. 1.A til procenter.

	Fri forklaring Gennemsnitligt antal			Neutrale spørgsmål Gennemsnitligt antal		
	Oplysning pr. vidne	heraf rigtige	heraf forkerte	Oplysning pr. vidne	heraf rigtige	heraf forkerte
	abs. tal	%	%	abs. tal	%	%
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	15,2	65	35	15,0	71	29
Gruppe 2 A: Politiafhørt	14,4	72	28	15,1	74	26
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	10,7	64	36	13,3	72	28)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	11,7	71	29	12,0	74	26
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	13,5	67	33	15,7	68	32
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	13,7	69	31	14,5	72	28

ville være så relativt beskeden. Det fremgår af tabel V.1.A., at personer, der afhøres umiddelbart efter at de har set filmen (gruppe 1, gruppe 2 A og gruppe 4), gennemsnitligt er i stand til at give 30 oplysninger om personernes udseende og klædedragt. Personer, der afhøres efter to måneders forløb (gruppe 2 B og gruppe 3) kan imidlertid give 24 oplysninger – og sandhedsværdien af disse oplysninger er – som det fremgår af tabel V.1.B. ikke ringere end for de oplysninger, der gives umiddelbart efter filmforevisningen. Tidsforskellen betyder således noget færre oplysninger, mens den ikke synes at have nogen betydning for sandhedsværdien af disse. Det er ligeledes overraskende, at der ikke findes nogen forskel mellem gruppe 2 B og gruppe 3. Såvel indlæringspsykologiske teorier¹⁰⁾ som common sense synes at tilsige, at gruppe 3 skulle ligge lavere i informationsværdi end gruppe 2 B, fordi vidnerne i gruppe 3 ikke som i gruppe 2 B har haft lejlighed til at repetere forløbet umiddelbart efter. Noget af forklaringen kan måske søges i, at vidnerne i gruppe 3 vidste, at de ville blive udspurgt senere og derfor i et vist omfang har repeteret for sig selv.

Gruppe 2 B kan derimod have regnet med, at det ikke var nødvendigt at gøre nogen indsats for at få begivenhederne til at blive siddende i hukommelsen.

3.3. Konklusion

Ligesom Marquis m.fl., Cady og alle tidligere forsøg viser *U 80* højere informationsværdi ved spørgsmålene. Derimod bliver sandhedsværdien *ikke* mindre. Dette er i klar modstrid med det overvejende flertal af tidligere undersøgelser.

4. Forklaringsmodeller

Det uventede resultat kan tænkes at have sammenhæng med følgende fire forhold:

- 1) Begrebet fri forklaring.
- 2) Formuleringen af spørgsmålene.
- 3) De faktorer, der indgår i optællingsgrundlaget.
- 4) Opgørelsesmetoden.

4.1. Begrebet »fri forklaring« i U 80 sammenholdt med tidligere undersøgelser
Næsten alle tidligere forsøg opererer med en fri forklaring, hvis sandhedsværdi ligger mellem 80 og 100%. Blandt de under afsnit 2.1. nævnte undersøgelser er der kun en enkelt (Jaffa), der har lige så ringe sandhedsværdi som *U 80*.

Visse af de resultater, der tidligere er fundet (f.eks. Marquis m.fl.'s undersøgelse, refereret afsnit 2.3.3.) med en sandhedsværdi på mellem 95 og 100%, kan næppe have generel gyldighed. Det strider ikke alene mod almindelige erfaringer, men også mod en række forsøg, der er lavet over den menneskelige iagttagelsesevne og hukommelse. Men selv hvis man ser bort fra disse ekstreme resultater, bliver der en del tilbage med en sandhedsværdi på omkring 80%, mens forsøgspersonerne i *U 80* kun opnår 69% korrekte angivelser. Det må derfor undersøges, om forskellen i resultaterne kan forklares med en forskellig brug af begrebet »fri forklaring«.

Man kan forestille sig tre indvendinger med anvendelsen af begrebet »fri forklaring« i *U 80*.

4.1.1. Undersøgelsens genstand

Ved den typiske frie forklaring bliver vidnet bedt om at fortælle, hvad der er hændt, mens det her skulle fortælle, hvorledes personerne så ud. Der er næppe

Kap.V. 4.1.1.

tvivl om, at detaljer ved fremmede menneskers udseende i vidt omfang er sekundære iagttagelser, jfr. bemærkningerne ovenfor kap. II, afsnit 3.

Clifford og Scott (ref. afsnit 2.3.3.), *Tichner og Poulton*¹⁹⁾ samt *Kutchinsky*²⁰⁾ finder alle, at forsøgspersoner giver bedre handlingsreferat end beskrivelser (af personer og ting). Når en tilsvarende forskel ikke er fundet i *U 80*, skyldes det formentlig det forholdsvis udviklede handlingsforløb med muligheden for personforveksling (jfr. nedenfor afsnit 5.4.). At vidnerne navnlig har koncentreret deres opmærksomhed om handlingsforløbet synes imidlertid indiceret ved, at kun ganske få kommer ind på personernes udseende under den frie forklaring.

Man kunne hævde at ved at benytte personernes udseende, bevæger man sig langt væk fra den klassiske opfattelse af fri forklaring.

Denne indvending er imidlertid næppe holdbar. Såfremt vidnerne i stedet for den relativt komplekse film havde set fem lysbilleder af filmens personer og derefter var blevet spurgt: »Hvorledes så personerne ud?«, ville ingen have hævdet, at dette ikke var fri forklaring i klassisk forstand. Det er således ikke den omstændighed, at der spørges om udseende i stedet for hændelsesforløb, der adskiller denne »fri forklaring« fra tidligere undersøgelser »fri forklaring«.

Derimod adskiller det valgte område sig fra både de hidtidige undersøgelser og det nævnte hypotetiske lysbilledeforsøg, idet der tages et bestemt område ud af et større hændelsesforløb, og vidnerne spørges om noget *sekundært* ved deres iagttagelse.

Dette ville ikke i samme grad have været tilfældet ved lysbilledeforsøget, fordi der ikke ville have været nogen forstyrrende handling, og en række detaljer ved udseendet derfor antagelig ville have været primære iagttagelser. Jfr. kapital XV, afsnit 2.2.3.1.1.

Der er således den forskel mellem »fri forklaring« i *U 80* og i de tidligere undersøgelser, at i de tidligere spørges vidnerne i princippet om det primære ved deres iagttagelse, og behøver kun at tage det sekundære med i det omfang, de selv ønsker det.

Denne forskel kan imidlertid næppe i sig selv betyde, at undersøgelsens »fri forklaring« ikke kan betragtes som en egentlig »fri forklaring«. Næppe nogen ville vel hævde, at fri forklaring kun kan forekomme med hensyn til de primære iagttagelser. Dertil kommer, at virkelighedens vidner meget ofte bliver bedt om sekundære iagttagelser – og dette gælder såvel den frie forklaring som forhøret.

Kap. V. 4.2.1.

Vidner kan f.eks. blive bedt om at beskrive det nøjagtige forløb af en (for dem at se) ganske almindelige dag, der kan ligge mange måneder tilbage. I lejesager, bortvisningssager og lignende er anledningen ofte et skænderi, og det bliver af afgørende betydning, hvorledes og i hvilken rækkefølge ordene faldt. Se f.eks. U 64/346, U 81/355 samt U 80/208 og U 81/392 (refereret i kapitel II, afsnit 4.2.2.4.1.), se endvidere den i kapitel II, afsnit 2.3. refererede sag.

4.1.2. Afgrænsningen mellem fri forklaring og forhør

Den mest nærliggende indvending mod det, der her kaldes »fri forklaring«, er imidlertid, at den i virkeligheden er resultatet af et spørgsmål, nemlig: »Hvordan så manden ud?« Imidlertid er også fri forklaring i traditionel forstand et resultat af et spørgsmål (»hvad skete der?«), og det må fastholdes, at der er tale om fri forklaring, når der stilles et bredt og åbent spørgsmål, hvor vidnet i vidt omfang selv kan vælge, hvilke ting han vil lægge vægt på.

Den omstændighed, at der tages et område ud af et større hændelsesforløb, betyder imidlertid, at spørgsmålet om en afgrænsning mellem forhør og fri forklaring trænger sig på.

I ældre værker leder man forgæves efter en tilfredsstillende definition på fri forklaring. Når en definition ikke har forekommet nødvendig ved de tidligere ekseperimenter skyldes det formentlig, at ved sådanne afgrænsede forsøg har »fri forklaring« simpelt hen været det, der blev nævnt, når forhørslederen sagde: »Fortæl, hvad du husker om billedet/filmen/begivenheden«.

Det er åbenbart, at det næppe er muligt at opstille en fast og klar definition. På samme måde som der er en glidende overgang mellem et neutralt spørgsmål og et ledende spørgsmål (se nærmere kapitel IX, afsnit 2.), således er der også en glidende overgang mellem fri forklaring og forhør.

Måske kan man sige, at der må være tale om en opfordring til vidnet om at udtrykke sig sammenhængende og med egne ord om et ikke snævert afgrænset område, hvor vidnet har mulighed for at foretage en udvælgelse.

Denne definition åbner i høj grad for et skøn, hvilket imidlertid er rimeligt, eftersom det er afhængigt af situationen, hvad der kan betragtes som fri forklaring. Hvis man f.eks. i denne undersøgelse havde valgt at gøre »ansigtstræk« til genstand for en undersøgelse af fri forklaring contra forhør og følgelig havde spurgt: »Hvorledes var personernes ansigtstræk? (fri forklaring), og derefter havde stillet spørgsmål om ansigtets enkelte komponenter (pande, øjne, næse, ansigtsform, hage o.s.v.), ville det nok være rimeligt at antage, at der snarere var tale om en

Kap.V. 4.1.3.

sammenligning mellem ikke-detaljerede og detaljerede spørgsmål end mellem fri forklaring og forhør. I en situation, hvor vidnerne f.eks. kendte de pågældendes ansigtstræk i forvejen eller havde fået lejlighed til at studere dem nøje, kan man derimod ikke afvise, at beskrivelsen af ansigtstrækkene kunne betragtes som fri forklaring.

Det synes således godtgjort, at vidneres frie beskrivelse af filmens personer hører til under begrebet fri forklaring. Endvidere er det efter alt at dømme lykkedes at bringe vidnerne i en situation, hvor de har nævnt en række sekundære iagttagelser under den frie forklaring i stedet for, som ved de fleste tidligere forsøg, stort set at holde sig til primære iagttagelser. Dette kan dog næppe (fuldt ud) forklare den manglende forskel mellem den frie forklaring og forhøret. Sekundære iagttagelser har varierende sværhedsgrad, og disse varierer som ovenfor nævnt med den enkelte person. Derfor forekommer det rimeligt at antage, at det enkelte vidne har udvalgt de individuelt letteste aspekter under den frie forklaring.

4.1.3. Den fri udvælgelse

Det indgår i den ovennævnte definition (og fremgår i øvrigt også af betegnelsen), at »fri forklaring« skal give vidnet mulighed for frit at vælge sine ord og at foretage sin egen udvælgelse med hensyn til beretningens ingredienser.

For så vidt angår udvælgelsen må det imidlertid antages, at den afhørte næppe nogen sinde føler fuldstændig frihed med hensyn til indholdet af sin beretning. Normalt vil den afhørte tilpasse sit referat til det, han tror, forhørslederen er interesseret i.

Jo klarere forhørslederens formål er for vidnet, des mindre »fri« vil hans forklaring blive. Der er derfor næppe tvivl om, at den »frieste« forklaring opnås ved psykologiske forsøg. Virkelighedens vidner vil have en fornemmelse af, hvad det er, retten/politiet er interesseret i og vil derfor bestræbe sig på at fortælle, hvad de opfatter som juridisk relevant.

Man kan derfor vanskeligt forstille sig en vidneforklaring afgivet i juridisk sammenhæng, der er fuldstændig fri for så vidt angår udvælgelsen, jfr. bemærkningerne nedenfor afsnit 5.4.3.

Alligevel er der muligvis forskel på de bånd, vidnet selv pålægger sig ud fra *formodninger* om, hvad der interesserer forhørslederen, og den situation, at vidnet *véd*, hvad der interesserer ham.

Kap.V. 4.1.3.

I *U 80* blev vidnerne bedt om at beskrive i alt fem personer, og i alle fem tilfælde var det præcis de samme oplysninger, forhørslederen bad om. Dette betød, at vidnerne kunne anticipere spørgsmålene efterhånden, som de havde beskrevet de første personer, og derfor var nogle af de udtalelser, der kom frem under den frie forklaring, måske fremkaldt af spørgsmålene i forbindelse med de tidligere beskrivelser (og burde derfor rubriceres under »forhør« og ikke under »fri forklaring«). Dette kan betyde en lavere sandhedsværdi for den frie forklaring.

Denne mulighed kan næppe afvises. Når man imidlertid sammenligner med den frie forklaring, der afgives i en retssal, må man på samme måde erkende, at også den kan være præget af tidligere afhøringer.

Forholdet er jo det, at så godt som alle vidner allerede har været afhørt af politiet (og ofte grundigt afhørt). De véd således meget vel, hvilke aspekter retten er interesseret i. Afhøringen i retten er derfor næppe en »egentlig« fri forklaring (i betydningen: uafhængig af tidligere afhøringer). Se hertil kapitel IX, afsnit 4.2., navnlig eksemplet kapitel IX, afsnit 4.2.2., hvor vidnet under den frie forklaring i retten spontant omtalte en ikke-eksisterende person, der blev introduceret for vidnet under det indledende politiforhør (hvor vidnet *ikke* »huskede« personen).

Undersøgelsen kan kun indirekte og ufuldstændigt belyse spørgsmålet om tidligere forhørs betydning for fri forklaring.

Man kan undersøge, hvor mange oplysninger der gives under den frie forklaring ved signalementet af person nr. 1 og 2 sammenholdt med person nr. 3, 4 og 5.

Stikprøver i materialet viser, at antallet af frivillige oplysninger fordeler sig således: flest frivillige oplysninger om nr. 5, derefter nr. 2, nr. 4 og endelig nr. 1 plus nr. 3. Denne rækkefølge synes at have nøje sammenhæng med den tid, personerne kunne observeres, samt for nr. 5's (tyvens) vedkommende vidnernes bevidsthed om, at det er vigtigt at mærke sig hans udseende. Gruppe 2 B adskiller sig ikke fra gruppe 2 A. Dermed er det naturligvis ikke bevist, at forhøret i forbindelse med person nr. 1 ikke har haft betydning for den frie beskrivelse af person nr. 2 o.s.v. – det er blot ikke lykkedes at finde noget, der kan understøtte hypotesen.

En anden mulighed er at betragte den frie forklaring, som hvert forhør indledes med. Alle vidner bliver først opfordret til »med deres egne ord« at gengive hændelsesforløbet. Ved denne »fri forklaring« viser gruppe 2 B

Kap. V. 4.2.

tilbøjelighed til at nævne omstændigheder, som forhørslederen har lagt vægt på ved første afhøring, men som de dengang ikke selv nævnte under den frie forklaring. En meget indgående analyse af disse »frie forklaringer« er imidlertid ikke mulig, da de oftest er ret kortfattede (jfr. ovenfor under afsnit 1.).

Det kunne være af interesse at undersøge, hvad der sker med den »frie forklaring«, når et vidne først én gang har været udsat for et forhør. En sådan undersøgelse kunne foretages med virkelighedens vidner, idet man fulgte dem, først ved politiforhøret og siden ved retsforhøret. Undersøgelsen kunne belyse, i hvilket omfang dels udvælgelsen dels det materielle indhold ændres i forbindelse med politiforhøret. Dette er berørt enkelte steder i denne afhandling, f.eks. i forbindelse med ledende spørgsmål, kapitel IX, afsnit 4.2., og konfrontationer kapitel XVI, afsnit 4.1.6. Se endvidere kap. XIII, navnlig afsnit 2.2.

Konklusion. Det er muligt, at forhøret vedrørende de første personers udseende har påvirket den frie forklaring vedrørende de senere beskrevne personers udseende og således har bidraget til at nedsætte den frie forklarings sandhedsværdi sammenlignet med tidligere undersøgelser.

Imidlertid afgiver retssalens vidner i almindelighed deres »frie forklaring« efter først at være blevet forhørt af politiet. *U 80* synes således på dette punkt at have mere lighed med virkeligheden end tidligere undersøgelser.

4.2. Formuleringen af spørgsmålene i U 80: Helt neutrale spørgsmål

Der var sørget for, at ingen af spørgsmålene var ledende, hverken direkte eller indirekte (se nærmere kapitel IX, afsnit 2.), ligesom der ikke på nogen måde blev lagt pres på vidnet (se nærmere kapitel VII).

Da nogle af de hidtidige undersøgelser udelukkende har beskæftiget sig med spørgsmål contra fri forklaring, har forsøgssituationen ikke givet anledning til en nærmere analyse af, hvornår et spørgsmål er ledende, og det kan næppe udelukkes, at visse spørgsmål har været ledende eller givet udtryk for et vist pres. Desværre er det ikke muligt at prøve denne hypotese for så vidt angår de tidligere undersøgelser. *U 80* viser imidlertid, at selv et ganske lille pres, »neutralt pres« (se kapitel VII) har stor betydning for forklaringens sandhedsværdi.

4.3. Karakteren af de enkelte faktorer, der indgår i optællingsgrundlaget

Beskrivelsen af filmens personer bygger som ovenfor nævnt på seks forhold (alder, højde, hårfarve, påklædning samt skæg/briller). Derimod er der set bort fra oplysning om den iagttagne persons køn. Dette skyldes, at kønnet

Kap.V. 4.3.

formentlig er en af de sikreste primære iagttagelser overhovedet. Så at sige alle vidner har allerede ved beskrivelsen af hændelsesforløbet nævnt personernes køn og nævner det under alle omstændigheder selv i forbindelse med det enkelte signalement.

I øvrigt stillede forhørslederen et ledende spørgsmål, der netop havde med kønnet at gøre. I forbindelse med beskrivelsen af filmens første person sagde han: »Er De helt sikker på, at det var en mand?« Denne person sås bagfra og i et kort glimt fra siden. Alligevel var samtlige forsøgspersoner sikre på kønnet.

Der er således tale om en oplysning, der normalt vil være korrekt uanset afhøringsformen, og der er derfor set bort fra den. Regner man imidlertid denne faktor med (som typisk giver fem rigtige besvarelser pr. person under den frie forklaring), når man frem til en ganske anden sandhedsværdi for den frie forklaring:

TABEL V. 2

Sandhedsværdien af fri forklaring, når oplysningerne om kønnet tælles med

	Med oplysning om køn			Uden oplysning om køn (jfr. tabel V. 1.B)		
	Oplysning pr. vidne abs. tal	heraf rigtige %	heraf forkerte %	Oplysning pr. vidne abs. tal	heraf rigtige %	heraf forkerte %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	20,3	74	26	15,2	65	35
Gruppe 2 A: Politiafhørt	19,4	79	21	14,4	72	28
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	15,7	75	25	10,7	64	36)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	16,3	79	21	11,7	71	29
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	18,5	76	24	13,5	67	33
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	18,6	77	23	13,7	69	31

Kap. V. 4.4.

Denne ene oplysning ændrer, som det ses, forholdet mellem rigtige og forkerte svar ganske meget og bringer procenten betydeligt nærmere tidligere undersøgelser. Uden oplysning om køn er cirka $\frac{1}{3}$ af svarene under »fri forklaring« forkerte, med oplysning om køn omkring $\frac{1}{4}$. Man kan let forestille sig, hvad det ville betyde, hvis man yderligere tilføjede nogle typiske primære iagttagelser, som f.eks. »race« eller »fysiske handicap«. Såfremt undersøgelsen var foretaget i USA, ville oplysningen om race formentlig ofte komme under den frie forklaring – i Danmark aldrig, medmindre den iagttagne var en farvet person. Såfremt én af personerne i filmen havde været fysisk handicappet, var dette givet blevet nævnt under den frie forklaring, og muligvis også i forbindelse med beskrivelsen af de øvrige personer til sammenligning. Ellers ville denne primære oplysning kun komme frem ved direkte spørgsmål.*) Som disse eksempler viser, findes der primære iagttagelser (f.eks. køn), der typisk nævnes under den frie forklaring og dermed styrker dennes troværdighed, og andre primære iagttagelser, der typisk kræver spørgsmål og dermed styrker spørgsmålenes troværdighed (fysisk normalitet, race).

Overhovedet gælder det generelt, at forsøgspersonerne sjældent kommer med negative oplysninger om de iagttagne personer, uanset at de har bemærket forholdet. En af personerne havde skæg, de tre andre ikke. To af personerne bar briller, de øvrige ikke. Men det var karakteristisk, at vidnerne kun sjældent under den frie forklaring nævnte, at de iagttagne personer *ikke* bar skæg eller briller, mens det positive forhold ofte blev nævnt. Den omstændighed, at forhørslederen søgte oplysning om skæg eller briller hos den enkelte iagttagne person, var således med til at styrke spørgsmålenes sandhedsværdi i forhold til den frie forklaring. Såfremt der ved undersøgelsen var indført spørgsmål om race eller fysisk handicap, ville det have givet cirka 10 rigtige svar pr. vidne og dermed forrykket balancen til langt større troværdighed for spørgsmålene end for den frie forklaring.

Tabel V.2. og de ovenfor anførte bemærkninger synes således klart at vise, at sandhedsværdien af forhør og fri forklaring og det indbyrdes forhold mellem dem er helt afhængig af de faktorer, der indgår i optællingsgrundlaget.

4.4. Opgørelsesmetoden

En anden faktor, der muligvis har forrykket forholdet mellem fri forklaring og

*) Til sammenligning kan nævnes, at tyvens hud var lidt rødsprængt/bumset, mens der ikke var noget bemærkelsesværdigt ved de øvrige personers hud. Godt $\frac{1}{6}$ af vidnerne nævnte tyvens hud; ingen omtalte de øvrige personers hud.

Kap.V. 4.4.

forhør ganske meget sammenlignet med tidligere undersøgelser, er den måde, sandhedsværdien udregnes på. Som det fremgår af tabel V.1. optælles både sande og usande oplysninger, samt det samlede antal informationer (kombinationsmetoden). Imidlertid viser det sig, at man i praksis – udover kategorierne rigtige og forkerte svar – kommer til at arbejde med en temmelig stor gruppe »ved ikke«-besvarelser. Med hensyn til disse kan man i princippet bære sig ad på to måder:

Én mulighed er at arbejde med tre kategorier: Rigtige svar, forkerte svar samt en tredje gruppe, hvor man samler »ved ikke« og tvivlsomme svar.

En anden mulighed er at se helt bort fra alle »ved ikke« og tvivlsomme besvarelser, således at kun de svar, der kan kategoriseres som enten rigtige eller forkerte, registreres. Det er den metode, der her er benyttet.

Et eksempel vil illustrere forskellen mellem metoderne:

Et vidne besvarer 10 spørgsmål, heraf 6 rigtigt, 2 forkert og 2 »ved ikke«. Efter den her benyttede optælling falder »ved ikke«-svarene væk, og forholdet mellem de rigtige og forkerte svar bliver herefter 6 til 2, d.v.s. $\frac{3}{4}$ af svarene er korrekte, $\frac{1}{4}$ forkerte. Såfremt man vælger at tælle svarene op på den først angivne måde, bliver resultatet $\frac{2}{3}$ korrekte, $\frac{1}{3}$ forkerte og $\frac{1}{3}$ »ved ikke«. Hvis man kort skal angive sandhedsværdien af en vidneforklaring bliver den med den først angivne udregningsmetode til $\frac{2}{3}$, d.v.s. 60%, mens *U 80* ville angive den som $\frac{3}{4}$, d.v.s. 75%.

Når denne udregningsmetode er at foretrække, skyldes det, at det, der har interesse i denne forbindelse, er sammenligningen med den frie forklaring, og den kan i virkeligheden kun foretages, når man ser helt bort fra »ved ikke«-besvarelserne, fordi disse typisk ikke bliver registrerede ved den frie forklaring.

Det ovenfor nævnte eksempel kan bruges til illustration: Såfremt den samme forklaring er afgivet som fri forklaring, nævnes »ved ikke«-punkterne ifølge sagens natur ikke. Der fremkommer følgelig 6 sande oplysninger og 2 usande oplysninger, hvilket giver en troværdighed på 75%, med andre ord den samme som efter den her benyttede metode ved forhør. Det forekommer rimeligt, at disse to forklaringer, der er materielt ens og indeholder præcis lige mange sande og usande oplysninger, får samme sandhedsværdi.

Denne opgørelsesmetode vil således tendere til at styrke forhørets sandhedsværdi i forhold til den frie forklarings.

I øvrigt er metoden også at foretrække, såfremt vidnet under den frie forklaring nævner, at der er forhold, han ikke har bemærket.

Kap.V. 5.

Et eksempel: Vidne A siger, at manden var iført mørk vindjakke, cowboybukser og lys skjorte. Vidne B siger, at manden var iført mørk vindjakke, blå comboybukser og lys skjorte, men tilføjer: »Jeg bemærkede ikke hans hårfarve, eller om han havde noget på hovedet.«

Det forekommer klart urimeligt at betegne A's vidneudsagn som 100% korrekt, mens B's kun er 60% korrekt (3 rigtige oplysninger og 2 »ved-ikke«).

Desværre foreligger der ikke tilstrækkeligt med oplysninger fra tidligere undersøgelser til, at det kan afgøres, hvor meget denne faktor har betydet. I almindelighed opgøres kun en sandhedsværdi for forhørsmetoden, mens der ikke gives oplysninger om »ved ikke«. Man må derfor nøjes med at konstatere, at den her benyttede metode vil give højere tal for troværdigheden end hvis den førstnævnte metode benyttes.

Som tidligere nævnt overføres endvidere en del spørgsmål til »ved ikke«-kategorien ud fra den betragtning, at de er tvivlsomme, altså hverken rigtige eller forkerte. Mange af disse ville givet være blevet betragtet som forkerte besvarelser ved tidligere undersøgelser. Hvilken betydning dette får er svært at sige. Det er klart, at denne målestok anvendes på såvel fri forklaring som forhør, og man kunne derfor tænke sig, at de tvivlsomme besvarelser i lige høj grad forekom ved begge forhørsformer, hvorfor det ikke skulle kunne få nogen betydning for forholdet mellem dem. Dette kan man imidlertid ikke vide med sikkerhed. Det er ikke utænkeligt, at der ved forhøret opstår flere tvivlsomme skøn, og at kategoriseringsmetoden følgelig også har betydning for forskellen mellem resultaterne i *U 80* og tidligere undersøgelser.

5. Handlingsforløbet i U 80. Kvalitativ vurdering

Ovenfor er et bestemt område (signalementerne) betragtet for sig, og der er lagt vægt på sandhedsværdien af den enkelte oplysning uafhængig af dens betydning.

Kap.V. 5.2.

I dette afsnit vil beskrivelsen af handlingsforløbet blive vurderet ud fra en helhedsbetragtning, hvori vil indgå såvel oplysningsværdi som sandhedsværdi.

5.1. Metoden

Som nævnt indledtes afhøringen med, at vidnerne kort resumerede handlingen med deres egne ord, hvorefter der spurgtes om detaljer. Dette var et forsøg på at få vidneforklaringen til at minde om det retlige forhør, og samtidig giver det et indtryk af, hvor meget vidnet har forstået af handlingsforløbet. Senere under detaljegennemgangen stilledes enkelte spørgsmål, hvis det var nødvendigt. De fleste spørgsmål var neutrale, f.eks.: »De nævnte før en mand i en lys cottoncoat, hvad bliver der så af ham?« Men også fem ledende spørgsmål i det omfang, det var nødvendigt:

- 1) Var der ikke noget med en bil? (I begyndelsen)
- 2) Var der noget med, at han så på sit ur?
- 3) Var der ikke noget med, at han mødte nogen?
- 4) Var der noget med et papir, han trak op ad lommen?
- 5) Var der noget med en kvinde, der kommer en kassette i bankboksen?

Bortset fra disse fem ledende spørgsmål^{*)} byggedes forhøret op omkring vidnets egen frie forklaring. Havde vidnet eksempelvis sagt, at der var to mand om tyveriet, siger forhørslederen: »De sagde før, at der var to mand om tyveriet. Kan De nærmere beskrive, hvordan de så ud?« eller »De sagde, at tyven først tiltalte hr. Rasmussen og siden huggede kassetten. Er det korrekt?«

5.2. Beregningen

To uafhængige personer vurderede først den enkelte vidneforklaring, som den så ud efter den frie forklaring. Den opdelt i grupperne »stort set rigtigt«, »mindre fejl«, »større fejl« og »helt misforstået«. Ved denne vurdering måtte der nødvendigvis lægges vægt på såvel rigtigheden af oplysningerne som antallet af dem. Hændelsesforløbet er et sammenhængende hele, og såfremt der mangler noget væsentligt for den videre forståelse, må dette tælle som en fejl.

Derefter blev det undersøgt, hvorvidt de uddybende spørgsmål til den enkelte forklaring gav grundlag for en anden placering i de fire grupper.

^{*)} Nedenfor i kapitel IX nævnes andre ledende spørgsmål. Disse vedrører imidlertid ikke handlingsforløbet.

Kap.V. 5.4.

TABEL V. 3

Oplysningsværdien af den frie forklaring, derefter af den frie forklaring med neutrale og ledende spørgsmål.

	Vidnernes beskrivelse af hændelsesforløbet		
	Fri forklaring	Fri forklaring med neutrale og ledende spørgsmål	
	%	%	abs. tal
Stort set rigtigt	22	33	39
Mindre fejl	27	32	38
Store fejl	39	24	28
Helt misforstået	12	11	13
I alt	100	100	118

Som det ses af tabellen, har de uddybende spørgsmål forholdsvis ringe betydning. Forklaringerne bliver som helhed kun en smule bedre efter de uddybende spørgsmål.

5.3 Resultatet

Det er uventet, at forskellen ikke er større. Tidligere undersøgelser og det ovenfor nævnte resultat vedrørende signalementet tyder alle på, at oplysningsværdien er betydeligt højere ved spørgsmål. Og i dette tilfælde benyttes endog ledende spørgsmål til hjælp for vidnet.

5.4. Forklaringsmodeller

Forklaringer på dette forhold må i nogen grad have karakter af spekulationer. Ovenfor anlægges en kvantitativ vurdering, og det er derfor muligt at følge bevægelserne inden for henholdsvis sandhedsværdi og oplysningsværdi. Ved den kvalitative vurdering anlægges et helhedsskøn, hvilket vanskeliggør forståelsen af, hvilke faktorer, der navnlig har påvirket dette skøn.

5.4.1. Forklaringsmodel I

Én forklaring kunne være, at der er tale om primære iagttagelser. Ovenfor er den hypotese opstillet, at netop hændelsesforløbet i særlig grad skulle bestå af primære iagttagelser. Dette kunne forklare den ringe forskel mellem fri forklaring og forhør. Tabel V.3. synes imidlertid at afvise denne forklaring. Kun 33% af vidnerne formår at beskrive hændelsesforløbet tilfredsstillende. Der kan således umuligt være tale om primære iagttagelser, sådan som disse er defineret.

5.4.2. Forklaringsmodel II

En anden forklaring kunne være, at der i virkeligheden har været tale om en betydelig forøgelse af oplysningerne i forbindelse med de ledende spørgsmål – samtidig er der imidlertid sket det samme som ved de tidligere forsøg: sandhedsværdien er blevet væsentligt forringet. Disse to forhold har stort set afbalanceret hinanden, således at det samlede resultat kun er blevet en smule bedre af at blive udsat for spørgsmålene. Denne forklaring kan ikke umiddelbart afvises. Det er muligt, at resultaterne i den første kolonne i tabel V.3. stort set ingen fejl indeholder. Når resultatet alligevel er blevet, at kun 22% kan anses for rigtige forklaringer, mens de øvrige rubriceres under forskellige grader af »fejl«, kan dette skyldes et meget stort antal udeladelser. Til gengæld er det muligt, at forklaringerne efter de uddybende spørgsmål bliver langt mere komplette, men samtidig får et større antal fejl. Da tabellen kun indeholder en helhedsvurdering, hvor der ikke er og næppe kan skelnes mellem fejl og udeladelser, kan dette ikke afgøres med sikkerhed.

Selv om udeladelser kan nedsætte en vidneforklaringens værdi betydeligt, er de sjældent så belastende som fejl. Den mest almindelige fejl bestod i, at det blev hævdet, at tyven satte sig ind i bilen til sidst (37% af vidnerne, jfr. tabel IX.5.A.). Et mindre antal vidner huskede ikke, at der forekom en bil sidst i filmen. Fejlen er i høj grad belastende for vidneforklaringen, mens forglemmelsen er relativt betydningsløs. I enkelte tilfælde var bilen glemt under den frie forklaring, og vidnet kom i tanker om den ved det ledende spørgsmål om bilen i begyndelsen af filmen – og supplerede med oplysningen om, at det var tyven, der satte sig ind *til sidst*. Det ledende spørgsmål førte således til den rigtige oplysning om bilen, men *samtidig* til den forkerte oplysning, at det var tyven, der satte sig ind i den. Dette kan meget vel ændre vidneforklaringen fra »mindre fejl« til »store fejl«. Så at sige alle de forklaringer, der er rubriceret i den dårligste kategori (»helt misforstået«), er da også præget af fejl snarere end af forglemmelse.

5.4.3. Forklaringsmodel III

En nærmere analyse af de enkelte vidneforklaringer synes imidlertid at pege på et *tredje forhold* som stærkt medvirkende til den ringe forskel mellem fri forklaring og supplerende spørgsmål.

Vidnet bliver bedt om at referere det, han formentlig primært har haft sin opmærksomhed henledt på: hændelsesforløbet. Imidlertid er der tale om et forholdsvis indviklet hændelsesforløb. Vidnet præsenteres for fem personer, som skal holdes ude fra hinanden. Disse personer foretager sig forskellige ting, og disse skal kædes sammen med den rigtige person. Dette viser sig for mange

Kap.V. 5.4.3.

vidner at være vanskeligt. Det er muligt, at det er lykkedes dem at opfatte det hele, men de har i hvert fald ikke formået at beholde det hele i hukommelsen. Opgaven er simpelt hen for svær.

Dette fremgik tydeligt af den frie forklaring. Fejlene bestod mest i, at personer var forvekslet eller glemt, at der var forvirring omkring, hvem der egentlig foretog de forskellige handlinger, at man mente, at der blev taget noget fra selve boksen o.s.v. Kun i få tilfælde var fejlene så store, at det var vanskeligt at føre forhøret efter de sædvanlige retningslinier. F.eks. når vidnet mente, at man så to mænd mødes på et gadehjørne og træffe lyssky aftaler under udveksling af papirer, hvorefter de i fællesskab stjal noget fra en tredje.

Disse eksempler viser klart, hvorfor spørgsmålene ikke kommer til at gøre den store forskel. Med hensyn til udeladelserne var forhørslederen (bortset fra de ledende spørgsmål) ude af stand til at spørge om dem. Dette vil i almindelighed også være tilfældet i det virkelige liv, medmindre der er flere vidner. For så vidt angår de positive fejl, indtrådte mange allerede ved den frie foreklaring – og udtryktes i øvrigt ikke sjældent med en vis forsigtighed. F.eks.: »Så mener jeg altså, at det var ham, der før havde snakket med Rasmussen, der så havde *sneget sig efter ham* (min udhævning) og så bagefter huggede pengene ... jeg er ikke helt sikker, men jeg tror det.«

Man kan spørge, hvorfor vidnet uopfordret udtalte sig om ting, som han ganske åbenbart ikke følte sig sikker på. Efter teorien burde han hovedsagelig have udvalgt de ting, han følte sig sikker på og ladet det andet ligge. Svaret ligger lige for: vidnet står i virkeligheden over for en bunden opgave.

Ovenfor, under afsnit 4.1.3., er der gjort rede for, at det må anses for at være en vigtig bestanddel af definitionen på fri forklaring, at vidnet kan foretage en udvælgelse. Når et vidne f.eks. skal gengive et antal objekter eller en tegning, kan han nøjes med at nævne de ting, han er sikker på. Noget lignende gjaldt – i et vist omfang – ved signalementerne. Med hensyn til hændelsesforløbet er han imidlertid, såvel under eksperimentet som i virkeligheden, nødt til at afgive en sammenhængende forklaring. Han véd lige præcis, hvad der forventes af ham, allerede inden de uddybende spørgsmål stilles. For at skaffe sammenhæng i historien må han nødvendigvis tage passager med, som han ikke er helt sikker på.

Dette fænomen er i øvrigt beskrevet i en del psykologiske forsøg,²¹⁾ hvor man lader en historie vandre mundtligt gennem 5–6 personer. Dette resulterer normalt i en betydelig forkortelse, men også i ikke så få forvanskninger, som efter alt at dømme

Kap.V. 5.4.4.

er opstået af den fortællendes behov for at skabe sammenhæng i historien. (Jfr. ovenfor kap. II, afsnit 2.2.3 og 6.2.2.).

Dette forekom adskillige gange under vidneafhøringerne, jfr. f.eks. bemærkningen ovenfor om, at personen havde »sneget sig efter Rasmussen«. Her skal nævnes to eksempler, som begge bliver stærkt inkriminerende for to af filmens (uskyldige) personer.

I det ene tilfælde havde vidnet åbenbart ikke bemærket mappen i offerets hånd i begyndelsen af filmen. Efter mødet med vejspørgeren så han den imidlertid og sluttede meget naturligt, at offeret måtte have fået den af vejspørgeren. Under den frie forklaring sagde vidnet: »... og så må han have fået mappen af den anden mand, for jeg er helt sikker på, at han havde den i hånden, da han gik videre, og han havde ingen før.« Senere spurgte forhørslederen ud om dette forhold, og nu sagde vidnet: »Jo, jeg er helt sikker på, at han gav ham mappen. Den anden viste ham et papir, og så gav han ham mappen ...«

Det andet eksempel drejer sig om en mand, der stiger ind i bilen til sidst. Vidnet havde tidligere forklaret, at denne mand kom løbende ind i bilen, og han havde noget i hånden. På forhørslederens spørgsmål svarede vidnet: »Ja, jeg er helt sikker på, at han havde noget i hånden, for han lukkede bagagerummet op og smed det ind bagi, før han kørte ...«

Ved begge eksempler er det klart, at vidnet søger at skabe sammenhæng mellem nogle begivenheder, som er korrekt huskede. For at understrege denne sammenhæng (formentlig også hos sig selv) tildigtes noget, der yderligere skal bestyrke den. I det første tilfælde udvekslingen af papir og mappe, i det andet åbningen af bagagerummet. Disse eksempler viser, at vidnet somme tider graver sig dybere og dybere ned i den forkerte opfattelse, men der findes naturligvis også eksempler på, at vidnerne ved den grundige gennemgang af filmen siger: »Jeg sagde vist før, at tyven havde en brun skindjakke på, men nu husker jeg, at det ikke var tyven. Det var ham, der spurgte om vej ...«, eller lignende.

5.4.4. Forklaringsmodel IV

Endelig må nævnes et *fjerde forhold*, der påvirker vidneforklaringerne negativt og hindrer dem i at blive rubriceret som »rigtige«, uanset at de uddybende spørgsmål tilfører en del rigtige detaljer.

For det første er hændelsesforløbet defineret snævert og kræves kun i store træk. Det betyder, at der ikke lægges vægt på en række detaljer i hændelsesfor-

Kap.V. 5.4.5.

løbet, som normalt kommer frem i forbindelse med spørgsmålene og dermed styrker deres oplysningsværdi.

For det andet må det erkendes, at en bestemt sekvens i filmen har til formål at vildlede vidnerne. Der tænkes her på den person, som til sidst stiger ind i bilen. Som tidligere nævnt sagde et meget stor antal vidner (37%), at det var tyven.

Det var ventet, at et antal vidner ville foreslå ledtog, men man havde ikke forudset, at så mange vidner ville forveksle disse to personer (og slet ikke at så mange af disse (45%) ville hævde, at tyven havde skiftet tøj).

Langt de fleste vidner nævner indstigningen allerede i forbindelse med den frie forklaring, og dermed rubriceres deres beretning som fejlagtig. Uanset at der i forbindelse med spørgsmålene kommer adskillige vigtige detaljer med, og at forklaringen alt i alt stiger i værdi, vil den som hovedregel stadig blive rubriceret under »store fejl«.

Man kan ikke vide, hvorledes svarene ville have fordelt sig, såfremt denne bil ikke havde været med i filmen, men det er overvejende sandsynligt, at langt flere, formentlig over halvdelen af vidnerne, ville have klaret at give en god beskrivelse, og kun forholdsvis få beskrivelser ville være faldet i de to laveste kategorier. Også i virkeligheden hænder det imidlertid, at uskyldige handlinger tolkes i lyset af noget forudgående eller noget efterfølgende, og denne egenskab ved forsøget kan derfor ikke betegnes som urealistisk.

Ikke desto mindre viser disse to forhold klart, at resultatet i et vist omfang er en følge af det, der undersøges.

5.4.5. Konklusion

Det overvejende indtryk er, at det for vidnet ikke gør den store forskel, om der stilles spørgsmål eller ej. Han véd, hvad der ventes af ham. Han vrider sin hjerne for at gengive handlingsforløbet korrekt, og spørgsmål på dette område er derfor stort set overflødige. Det samme gælder de ledende spørgsmål. Naturligvis hændte det, at de hjalp på vidnets hukommelse, men det overvejende antal vidner svarede: »Det husker jeg ikke noget om.« Disse forhold afspejles meget godt af tabel V.3. Samtidig må det imidlertid understreges, at med hensyn til den kvalitative vurdering gør samme forhold sig gældende som nævnt ovenfor under den kvantitative vurdering: resultatet er i et vist omfang afhængigt af det undersøgte område.

6. Konklusion på spørgsmålet om værdien af fri forklaring contra forhør

U 80's bidrag med hensyn til værdien af fri forklaring sammenholdt med forhør består i, at der peges på en række forhold, der alvorligt svækker tidligere undersøgelsers positive konklusioner. Herunder ikke mindst, at det undersøgte område og de valgte målingsfaktorer synes at have en ikke ringe indflydelse på resultaterne. Undersøgelsen synes således først og fremmest at føre til negative konklusioner, mens positive kun kan fremsættes med den største forsigtighed.

Det ovenfor refererede talmateriale med analyser og forklaringsmodeller synes dog at lede til følgende to konklusioner:

- 1) *Fri forklaring har ikke nogen højere sandhedsværdi end forhør.* Når det hidtil har været antaget, skyldes det *oplysningernes karakter* (fri forklaring består typisk af primære iagttagelser) snarere end forhørets form.*)
- 2) *Forhør har normalt højere informationsværdi end fri forklaring.*

ad 1) Ovenfor er det påvist, at det er oplysningernes karakter snarere end karakteren af oplysningsmåden, der fører til, at fri forklaring ofte har større sandhedsværdi end oplysninger opnået ved naturlige spørgsmål. Når det er så vigtigt at få dette understreget, er det fordi denne omstændighed kan have overordentlig stor betydning i praksis. Mange vidner er særdeles fåmælte. På spørgsmålet om, hvordan forbryderen så ud, var et ofte forekommende svar: »Åh, sådan ganske almindelig.« Det vil derfor været helt nødvendigt at stille spørgsmål, og der er ingen grund til at tro, at et sådant vidne skulle være mindre pålideligt for så vidt angår typiske primære iagttagelser (som f.eks. køn og omtrentlig alder) end det vidne, der af sig selv giver disse oplysninger.

Samtidig er der imidlertid påvist en række faktorer, der vil variere med det enkelte forhør, og som hver for sig influerer på forholdet mellem sandhedsværdien af fri forklaring og forhør. Dette gælder navnlig antallet af primære og sekundære iagttagelser inden for det område, vidnets forklaring skal belyse, men også hvilke faktorer, man vælger at tælle med.

Sandhedsværdien af fri forklaring contra forhør vil således variere med den

*) Dette gælder dog kun under forudsætning af, at *spørgsmålene er fuldstændig neutrale*. Pres på vidnet for at få et svar frem forårsager et betydeligt fald i sandhedsværdien (fra 66% til ca. 25% i U 80). Se kapitel VII.

Kap.V. 6.

enkelte situation såvel hvad angår den absolutte som den relative sandhedsværdi. Det hidtil behandlede materiale har ikke kunnet belyse, hvilken betydning det indledende politiforhør har for den frie forklaring i retten.

ad 2) Ved undersøgelsen vedrørende signalementerne (beskrevet i afsnit 3.) stiger oplysningsværdien til det dobbelte ved anvendelse af spørgsmål efter fri forklaring. Ved helhedsvurderingen af hændelsesforløbet (beskrevet i afsnit 5.), hvori såvel oplysningsværdi som sandhedsværdi indgår, ses imidlertid kun en mindre forbedring ved brug af spørgsmål.

Det er vanskeligt at vurdere, om den ene eller den anden opgørelsesmetode giver det mest rimelige billede af vidneforklaringernes værdi. I begge tilfælde benyttes kombinationsmetoden (se ovenfor afsnit 2.2.3.), men i det første tilfælde holdes de to komponenter klart adskilte, og der foretages ingen vurdering af dem. I det andet tilfælde foretages en helhedsvurdering. En sådan kvalitetsbedømmelse kan vanskeligt gennemføres, såfremt der skelnes mellem sandhedsværdi og oplysningsværdi, og dette er heller ikke forsøgt. Der er således tale om to væsensforskellige målemetoder – og i øvrigt også tale om måling af to væsensforskellige områder.

Det er muligt, at resultatet for så vidt angår signalementerne var blevet et andet, såfremt man på tilsvarende måde havde søgt at kombinere oplysninger og sandhedsværdi til et kvalitativt helhedsbillede. Muligvis blev de vigtigste oplysninger givet i forbindelse med den frie forklaring, og de supplerende spørgsmål bidrog således kun marginalt til det billede, der allerede var tegnet ved den frie forklaring. En sådan analyse er ikke foretaget, men stikprøver i materialet tyder ikke på, at det forholder sig sådan. Dette skyldes blandt andet de ovenfor nævnte negative oplysninger. Under den frie forklaring blev der så at sige aldrig oplyst, at personen *ikke* bar briller eller skæg.

Imidlertid viser begge opgørelsesmetoder, at forklaringerne forbedres ved brug af spørgsmål, og alle tidligere undersøgelser peger på større oplysningsværdi ved brug af spørgsmål. Hvis oplysningsværdien således er større, og sandhedsværdien den samme ved forhør og fri forklaring, kan man spørge, om der overhovedet er nogen grund til at opretholde den tidkrævende frie forklaring. Dette spørgsmål må imidlertid besvares bekræftende af to hovedårsager:

For det første indledes *U 80* og de fleste andre undersøgelser med fri forklaring. Der kan derfor ikke siges noget om, hvorvidt alle oplysninger var kommet frem, hvis der kun havde været tale om spørgsmål. *Cady's* undersøgel-

Kap.V. 6.

se²²⁾ viser imidlertid, at der ved den frie forklaring ofte vil komme detaljer frem, som ingen havde tænkt på at spørge om. Dette er også en almindelig erfaring i praksis.²³⁾ Som eksempel på dette kan nævnes en byretssag, hvor det – til skade for sagens opklaring – ikke lykkedes at få vidnet til at afgive fri forklaring.

Sagen drejede sig om et tilfælde af trusler over for politiet. En forretningsindehaver havde bevæbnet sig med en pistol af frygt for en bande unge mennesker, der gennem nogen tid havde terroriseret ham. Han truede dem med pistolen, og da politiet kom til stede, nægtede han at aflevere den.

Inden sagen beskrev et af vidnerne (medhjælpen i forretningen) meget malende, hvad der var gået for sig den aften, hvor politiet efter hendes mening havde »skruet tingene op«. Under denne fremstilling nævnte hun, at der lige inden for døren til bagbutikken stod en stor dybfryser og nogle andre ting og fyldte op. »Måske blev tiltalte (T) bange, fordi der ikke er noget sted at gemme sig. Man kan hele tiden ses fra butikken ...«.

Ved afhøringen i retten var hun imidlertid meget fåmælt og svarede på anklagerens spørgsmål kun, at betjentene havde set T stå med revolveren inde i bagbutikken, men han sigtede ikke på nogen. Derefter afhørtes en politimand, der detaljeret beskrev, hvorledes tiltalte havde stået skjult lige bag døren til bagbutikken og bare havde stukket pistolen frem og peget på dem. Da vidnet hørte denne forklaring, vendte hun sig stærkt ophidset mod en anden tilhører og sagde: »Ja men, det kan ikke være rigtigt. Han kan slet ikke stå der for den dybfryser.«

Anklageren går meget naturligt ud fra, at det er muligt at gemme sig i en bagbutik. Han opfatter det derfor som et problem om, hvorvidt tiltalte rent faktisk *har* gemt sig. Er vidnets forklaring imidlertid sand (og den kan naturligvis verificeres), er problemet løst. Han har ikke skjult sig allerede af den grund, at det var fysisk umuligt.

Dette eksempel synes meget godt at illustrere den indsnævring af mulighederne, der uværgerligt er resultatet af et forhør.

Den anden hovedårsag er, at den frie forklaring ofte vil give retten et mere levende og umiddelbart indtryk af omstændighederne, og dertil kommer, at den i højere grad end forhøret er egnet til at give retten et indtryk af vidnet, og måske også af hans livsforhold i vid forstand.

Kap. V. 7.

7. De lege ferenda

7.1. Fri forklaring

Meget tyder på, at retten snarere opnår en fri forklaring fra vidnet, hvis der vises tålmodighed ved de indledende spørgsmål, og vidnet får mulighed for selv at grave i sin hukommelse. Forløbet af mange retsforhør synes at vise, at de vidner, der selv har fået lov til at svare på de indledende spørgsmål og derfor får det indtryk, at det er dem, der er hovedperson, og at deres svar er af interesse, i højere grad forsøger at give en selvstændig forklaring, når den tid kommer. Hvis advokaterne holder sig lidt tilbage og søger at hjælpe vidnet i hans egen fremstilling med spørgsmål, når det er nødvendigt, kan det ofte lade sig gøre at få et billede af det passerede, som i ganske høj grad støtter sig på vidnets egen opfattelse. Jfr. *Leche og Hagelberg*²⁴⁾ samt *Palmgren*.²⁵⁾

Meget ofte er det imidlertid en ren formsag, når vidnet bliver bedt om at fortælle »med sine egne ord«. Advokaten synes at møde med den indstilling, som allerede *Cohn*²⁶⁾ for 60 år siden gav udtryk for »enten bliver Vidnets selvstændige Fremstilling for mager eller ogsaa fortaber det sig i uvedkommende Betragtninger«. Det synes derfor som om, han blot venter på, at vidnet skal gå i stå, så han kan komme i gang med de i forvejen forberedte spørgsmål og få oplysningerne i den orden, der passer ham bedst. Måske har advokatens manglende tålmodighed sammenhæng med det forhold, at det ofte såvel af teoretiskere²⁷⁾ som praktikere²⁸⁾ understreges, at det er meget vigtigt at være velforberedt og have en plan for forhøret. F.eks. skriver *Vollmond*,²⁹⁾ at vidnet »... gennem en række enkeltspørgsmål og efter en forud gennemtænkt plan (bør) ledes frem til de punkter, der har interesse.« Begrundelsen for dette standpunkt er, at »vidner normalt ikke kan vide, hvad der har juridisk interesse, og hvilke fakta, der er omtvistede, og dommeren kan ikke vide, hvor meget af en sådan fortællende forklaring, advokaterne vil lægge vægt på under proceduren.«*)

Som tilhører i retssalen kan man af og til få det indtryk, at advokaterne har taget dette råd bogstaveligt og forberedt hvert eneste spørgsmål, samt i mange tilfælde tillige anteciperet svarene, hvilket *Vollmond* udtrykkeligt advarer imod (s. 119). Derved reduceres vidnet til en statist, og afhøreren reagerer hyppigt

*) *Vollmond* synes her navnlig at tænke på civile sager. Det er muligt, at den frie forklaring især er af betydning i straffesager, hvor retten er forpligtet til at nå frem til et materielt rigtigt resultat, og ikke kan nøjes med at tage stilling til det af parterne fremførte.

Kap.V. 7.2.

med ikke ringe irritation, hvis vidnets svar ikke er det forventede. (Se hertil von Eyben, ref. kapitel XIII, afsnit 3.3.1.):

Retsafhøring:

A: Og da TV-Avisen er forbi, går De lige ud i gården?

V: Ja, jeg kigger lige ind til Andersen på vejen.

A: Ja. De er altså ude i gården nogle ganske få minutter efter kl. 20.

V: Nej, for jeg gik lige ind til Andersen.

A: Andersen? Nå, naboen. Nej, det er først på vejen op, ikke?

V: Nej, på vej ned.

A: Nå, men ... nå, men det er jo under alle omstændigheder ganske kort, ikke sandt? Så mon ikke det kan passe, at De er i gården allersenes 5 minutter efter kl. 20?

V: Jo ... eh, jeg...

A: Ja, nu skal vi ikke strides om minutter. Men vi kan vel være enige om, at mere end 10 minutter går der ikke fra TV-Avisen slutter, til De står i gården?

V: Nej.

Politiafhøring. Eksemplet er taget fra *Rothenborg*.³⁰⁾ Vidnet er tiltaltes søn – en tiårig dreng:

Kriminalassistenten: Hvornår kom du hjem fra skole den dag?

Drengen: Jeg kan ikke bestemt huske, om jeg var i skole den dag.

Kriminalassistenten: Hvis du var i skole den dag, hvornår kom du så hjem?

For at undgå sådanne ordskifter anbefales af og til,³¹⁾ at planen for afhøringen kun består af stikord, således at spørgsmålene kan indrettes efter vidnets svar. En sådan løst skitseret forhørsplan er formentlig vigtig, hvis man vil sikre sig, at vidnets forklaring bliver det primære og ikke blot et led i parternes taktiske spil, og den er en absolut nødvendighed, hvis vidnet skal have mulighed for at afgive en »fri forklaring«.

7.2. Forhør

Først efter at vidnet har haft tid og mulighed for at afgive sin egen forklaring, bør advokat eller politimand begynde at stille spørgsmål. Disse er nødvendige ikke alene til yderligere oplysning, men også til kontrol af de oplysninger, der er givet i forbindelse med den frie forklaring. Dette kan illustreres med et par eksempler:

Kap. V. 7.2.

Eksempel fra U 80. Et af vidnerne nævnte flere gange under den frie forklaring, at han mente, at den person, der spurgte om vej, måtte være fremmedarbejder. I forbindelse med beskrivelsen af ham spurgte forhørslederen:

»Hvorfor tror De, han er fremmedarbejder. Var han meget mørk?« Vidnet: »Næh, han lignede en ganske almindelig dansker, men han var så *høflig*...«.

Eksempel fra virkeligheden. (Politiafhøring). Sagen drejede sig om et påstået overfald. En tjener skulle ifølge det ret forslåede offer have sparket ham uden for en restaurant. Tjeneren forklarede selv, at han bare havde sat manden uden for døren, hvor han så selv måtte være faldet og have pådraget sig kvæstelserne. Vidnet var en stamgæst i restauranten:

Vidnet: »... Nej, jeg blev derinde, så jeg kunne ikke se, hvad der foregik, men jeg er sikker på, at han ikke sparkede ham.«

Politimand: »Hvordan kan du være så sikker på det?«

Vidnet: »Fordi Carlo (tjeneren) havde de dér sundhedssandaler på. Man *kan* slet ikke sparke med dem på. De ryger af, når han ... man ... sparker.«

Politimand: »Er du helt sikker på, at han havde de sandaler på?«

Vidnet: »Ja, det så jeg jo, da han gik ud.«

Politimand: »Når du sådan er ude at drikke ... plejer du så at lægge mærke til, hvad folk har på fødderne?«

Vidnet

(usikkert): »De står i baglokalet, og han skifter, når han kommer ...«

Politimand: »Carlo var jo ved at lukke. Kan det ikke tænkes, at han allerede havde skiftet sko?«

Vidnet: »Det tror jeg ikke.«

Politimand: »Men du ved det ikke?«

Vidnet

(irriteret). »Nej, jeg går sgu ikke og holder øje med, hvornår han skifter sko ...«

Denne lille episode illustrerer samtidig et andet problem i forbindelse med mange vidneafhøringer. Det er kun sjældent, at vidnet er en fuldstændig uinteresseret part. Meget ofte er vidnerne nære slægtninge eller venner og måske endnu oftere drejer det sig som her om bekendtskaber, hvis nærhed det kan være overordentligt vanskeligt at bedømme.

Som nævnt kapitel II, afsnit 6.1. har også de tilsyneladende uinteresserede vidner ofte taget stilling. Denne omstændighed gør det bydende nødvendigt at søge at finde grundlaget for deres udtalelser gennem en modafhøring. Se herom nærmere kapitel VIII.

Kapitel VI

Vidneinformation. Nogle grundoplysninger

1. Forståelse af handlingsforløbet

Ovenfor (kapitel V, afsnit 5) er vidnerne gengivelse af handlingsforløbet sat i relation til fri forklaring og forhør. På dette sted vil gengivelsen blive sat i relation til forhørssituationen, d.v.s. de fem forhørsgrupper.

Når man sammenligner *U 80* med virkeligheden, er der den klare forskel, at »vidnerne« på forhånd vidste, at de ville blive afhørt. Virkelighedens vidner vil i almindelighed være ganske uforberedte på det, der sker, og ofte først senere blive gjort opmærksomme på, at deres iagttagelser er af betydning. Det er derfor sandsynligt, at undersøgelsens vidner vil kunne fortælle mere end virkelighedens ville have kunnet gøre i en tilsvarende situation.

Dette er så selvfølgelig for de fleste, at kun få har søgt at undersøge det eksperimentelt. De få forsøg giver ikke entydige resultater. Marstons forsøg (ref. kapitel IX, afsnit 4.1.) sammenholdt med Leippe et al.'s (ref. kapitel XV, afsnit 2.2.3.1.1) tyder imidlertid på, at hvis det iagttagne har fanget vidnets interesse, har hans forhåndsviden ringe betydning for hans iagttagelser og senere beskrivelse. Se nærmere kapitel XV, afsnit 2.2.3.1.2.

En anden forskel er den indflydelse indtrykket af en virkelig begivenhed kan have på vidnets hukommelse. Se nærmere kapitel XV, afsnit 2.2.3.1.3.

Disse forskelle er imidlertid af mindre betydning i denne forbindelse, idet formålet med undersøgelsen, som nævnt ovenfor, ikke er at beskrive, hvor meget vidner husker fra et begivenhedsforløb, men at undersøge i hvilken grad *forhørssituationen* indvirker på deres gengivelse af det oplevede. Til dette formål er det vigtigt, at de har oplevet det samme, og at de er i stand til at huske i hvert fald noget af det. Om vidnerne vil kunne fortælle mere end i virkeligheden, er derimod underordnet.

Endnu en forskel er, at vidnerne så handlingsforløbet med filmkameraets øjne. Enkelte beklagede sig over det og sagde, at de ville have set efter noget andet, hvis det havde været virkelighed. Filmen har imidlertid den indlysende fordel,

Kap.VI. 1.

at man véd præcis, hvad de har set eller rettere, hvad de har haft mulighed for at se.

I øvrigt viste forsøget, som nævnt, at vidnerne selv under disse betingelser havde temmelig svært ved at gengive handlingsforløbet korrekt.

Det må imidlertid understreges, at der ikke var tale om, at historien dramatiseres. Ingen nævnte f.eks., at tyven skulle have haft et våben, eller at han i øvrigt virkede truende. De fleste forklarede, at han »bare« tog kassetten, eventuelt at han samtidig »skubbede« til hr. Rasmussen.

Ovenfor (tabel V.3.) er det nævnt, at en samlet vurdering af forklaringerne med uddybende spørgsmål gav følgende resultat:

TABEL VI. 1

Forståelse af handlingsforløbet (hele populationen – 118 personer).

	Stort set korrekt	Mindre fejl	Store fejl	Helt misforstået
Absolutte tal	39	38	28	13
Procent	33	32	24	11

Klassificeringen bygger på to uafhængige skøn, men også andre data peger i samme retning. Ved forundersøgelsen, hvor fordelingen stort set var den samme, blev filmen atter vist for en af forsøgsgrupperne, en skoleklasse af 14–15 årige, kort efter at de var blevet forhørt. 2 af disse 20 elever mente ikke, at det var den samme film. Majoriteten var usikre, og kun 6 følte sig overbevist om, at de så samme film. Smh. Belbin, kapitel II, afsnit 2.2.

Det kan undre, at vidnerne ikke var i stand til at afgive bedre beretninger under disse betingelser. For at se om det dårlige resultat navnlig kunne skyldes de forsinket afhørte grupper, er det undersøgt, hvorledes de enkelte grupper har klaret beskrivelsen. Dette gav et højst overraskende resultat.

Som det ses, formår 33% af vidnerne at gengive handlingen korrekt, mens 11% helt har misforstået den. Imidlertid er der betydelige forskelle mellem grupperne. Mest påfaldende er det, at gruppe 2 A synes at have klaret sig langt bedre end de øvrige grupper. Denne forskel er væsentlig og tilsyneladende uforklarlig. Endvidere synes gruppe 1 og gruppe 4 at have lidt ringere gengivelse end de øvrige. Disse forskelle er konstante, hvad enten man slår kategorierne sammen på anden måde (f.eks. de to første og de to sidste), eller man betragter alle fire kategorier. Derimod klarer gruppe 3 sig ikke dårligere end de øvrige grupper

TABEL VI. 2

Forståelse af handlingsforløbet opdelt på grupper.					
	Kategori 1 Stort set korrekt %	Kategori 2 Mindre fejl %	Kategori 3 Store fejl %	Kategori 2+3 %	Kategori 4 Helt misforstået %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	18	(46)	(25)	71	11
Gruppe 2 A: Politiafhørt	50	(44)	(0)	44	6
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	38	(28)	(31)	59	3)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	35	(17)	(38)	55	10
Gruppe 4: Umiddelbart rets- afhørt	28	(21)	(34)	55	17
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	33	(32)	(24)	56	11
Absolutte tal	39	(38)	(28)	66	13

For overblikkets og sammenligningens skyld er to kategorier slået sammen nemlig kategorierne 2 »mindre fejl« og 3 »store fejl«.

Når det forekommer rigtigst at vælge disse to kategorier, skyldes det, at »handlingen« er et udpræget skønmæssigt begreb. Såfremt vidnet siger, at en mand og ikke en kvinde lægger en kassette i bankboksen, registreres det som en mindre fejl, fordi denne person er handlingen udvedkommende. Såfremt man mener, at det er tyven, der kører bort til sidst, registreres det som en alvorligere fejl, og beretningen vil blive klassificeret under »store fejl«.

Derimod er kategori 1 og 4 klarere afgrænset. I kategori 1 registreres kun vidner, der gengiver handlingsforløbet så at sige fejlfrit; i kategori 4 kun vidner, der slet ikke har forstået handlingen. Eksempelvis vidner, der tror, at offeret begår tyveriet fra bankboksen, at der er flere aktivt medvirkende eller lignende.

til trods for det lange tidsrum. Dette skyldes muligvis, at medlemmerne vidste, at de ville blive forhørt og derfor kan have repeteret historien i den mellemliggende periode.

Adspurgt tilkendegav flertallet i denne gruppe (3), at de på en eller anden måde havde tænkt på historien i det forløbne tidsrum (se nærmere afsnit 3.2.).

Kap.VI. 2.

Da det umiddelbart forekom uforståeligt, at gruppe 2 A skulle have gjort så meget bedre iagttagelser end de øvrige grupper, var det naturligt at undersøge, om noget tilsvarende skulle gøre sig gældende ved signalementet af personerne.

2. Signalement. Kvalitativ vurdering

Et godt signalement er til en vis grad en skønssag. Både for den, der afgiver det og for den, der modtager det. Som nævnt koncentrerer undersøgelsen sig om seks punkter, som efter det oplyste er blandt dem, der interesserer politiet mest. Det er alder, højde, påklædning, hårfarve samt briller og skæg. I det omfang oplysningerne ikke er kommet under den frie forklaring, er der blevet spurgt udtrykkeligt til disse seks punkter. Eventuelle yderligere oplysninger, f.eks. om ansigtstræk, bygning, gang, øjenfarve, »mennesketype« m.v. er naturligvis medtaget.

Det viste sig at være ganske almindeligt at rubricere mennesker i »typer«. Nogle mente, at tyven lignede »en ung studerende« (han er håndværker). Overhovedet var der mange forslag om, hvilke samfundslag personerne måtte antages at tilhøre. En stor del af vidnerne kaldte offeret »en typisk kontormand« (han er gymnasielærer).

Ud fra de således fremkomne oplysninger tegnedes et billede af personerne, som blev rubriceret i nogle forud fastsatte kategorier. Denne rubricering er udtryk for et enigt skøn fra to medarbejdere. En sådan vurdering af signalementet som et samlet hele betyder, at der lægges mere vægt på nogle oplysninger end på andre. Eksempelvis forekommer det underordnet, om personen beskrives som iført sorte eller brune sko, mens det er vigtigt, om han har fuldskæg eller ej.

Ovenfor i kapitel V, afsnit 3. bruges derimod de *enkelte* oplysninger, hvorfor det forekom uoverkommeligt (og umuligt) at vurdere deres betydning. De blev derfor udelukkende rubriceret efter deres sandhedsværdi, således at antallet af korrekte og forkerte oplysninger blev talt op uden hensyn til kvaliteten (kvantitativt skøn).

Årsagen til det bedre signalement af tyven og offeret, der fremgår af tabel VI. 3, er formentlig for offerets vedkommende, at denne er en gennemgående figur, der ses på lærredet i hvert fald to tredjedele af den tid, filmen kører. De

TABEL VI. 3

Vidnernes signalement af filmens personer. Hele populationen i procent.

	Tyv %	Offer %	Vejspørger %	Kvinde %
1) Godt signalement	0	30	13	23
2) Rigtigt, men sparsomt	0	14	0	0
3) Godt/brugeligt	45	0	0	0
4) Rigtigt og forkert/mangelfuldt	43	49	42	52
5) Vildledende	11	7	30	18
6) Har ikke set/ved ikke	1	0	15	7

For så vidt angår signalementet af tyven og offeret, er næsten halvdelen af vidnerne i stand til at give et rimeligt signalement og kun mellem 7 og 11% giver et direkte vildledende, for de øvrige personer, navnlig vejspørgeren, er signalementet ringere.

Kvaliteten af signalementet af tyv og offer synes meget ens. Tabellerne er ikke helt sammenlignelige, men 3) (godt/brugeligt) svarer næsten til 1)+2). Det kan dog tænkes, at enkelte af de beskrivelser, der rubriceres i 2) for offer, var blevet rubriceret i 4), hvis disse beskrivelser gjaldt tyven, men som man ser, vil disse ikke kunne gøre den store forskel. Forskellen i kategoriseringsmåden skyldes, at relativt ordknappe signalementer af offer var forholdsvis ofte forekommende, hvilket ikke var tilfældet med signalementet af tyven. Til gengæld forekom her en del signalementer, som måske ikke kunne karakteriseres som »gode«, fordi der unægteligt var fejl eller udeladelser, men som ikke desto mindre med rimelighed kunne karakteriseres som »brugelige«.

Øvrige ses kun i enkelte kortere glimt. Når tyven skiller sig ud fra de øvrige skyldes det antageligt, at vidnerne mener, at det er vigtigt at indprente sig hans ansigt. Dertil kommer, at hans ansigt er det eneste, der ses i et nærbillede.

Det skal bemærkes, at signalementet ikke nødvendigvis siger noget om muligheden for identifikation (indprentning af ansigtstræk). I den forbindelse kan det nævnes, at ingen genkendte vejspørgeren på de foreviste billeder.

Skønt vejspørgeren optræder i en hel sekvens og kvinden kun i få sekunder, synes signalementet af ham generelt dårligere.

Den gennemgående fejl var, at han blev beskrevet som mørk og »fordægtig« (ordet benyttet af flere vidner). Denne »fordægtighed« kan enten have haft at gøre med hans opførsel (standser offeret to gange) eller med hans mørke solbriller. Det berører de fleste ubehageligt, når de ikke kan se andre menneskers øjne. Disse mørke solbriller blev i øvrigt kun husket af to vidner, og få udstyrede ham med briller overhovedet. Mange opfattede hans lysblonde hår som mørkt eller iførte ham et lille mørkt overskæg.

Kap.VI. 2.

Et vidne udtalte således: »... der er et eller andet ved ansigtet, som forvirrer. Måske et lille overskæg ... eller ...«. Forhørsleder: »Eller?« Vidnet: »Ja, jeg ved ikke ... nej, jeg tror, det må have været et overskæg ... mørkt ... ja, et mørkt overskæg. Sort, ligesom hans sorte hår.« Manden, der spillede vejspørgeren, er advokat og stillede i sit »arbejdstøj«: mørkebrun ruskinsjakke, gyldne fløjsbukser, lys skjorte og rød sweater. Den lidt lapsede 37-årige med det blonde hår blev af de fleste opfattet som ung, lidt sjusket og først og fremmest mørk. Mørkt hår og sort læderjakke. Kun 15% angiver korrekt hans hårfarve som blond, 27% ved ikke, 18% siger mørkeblond og 40% brun, mørk eller sort. I kapitel IX, afsnit 4.3.2. gives en mulig forklaring på dette forhold.

Nedenfor er foretaget et sammendrag af tabellerne for signalementerne af de enkelte personer. Såfremt den enkelte gruppe giver et signalement, der stort set svarer til det, de andre grupper giver, betegnes gruppens signalement som »middelt«. Er det lidt bedre eller lidt dårligere kaldes det »lidt over middelt« eller »lidt under middelt«. Er der en væsentlig forskel, betegnes det som »godt« eller »dårligt«.

TABEL VI.4

Signalementet fordelt på de fem grupper.

	Tyv	Offer	Vejspørger	Ved ikke/ har ikke set vejspørger %	Kvinde	Ved ikke/ har ikke set kvinde %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	dårligt	lidt over middelt	middelt	7	lidt under middelt	4
Gruppe 2 A: Politiafhørt	godt	godt	middelt	16	godt	0
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	dårligt	middelt	middelt	21	middelt	14)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	middelt	middelt	middelt	17	middelt	21
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	middelt	dårligt	lidt under middelt	10	middelt	3

Det falder i øjnene, at gruppe 3 ikke giver et ringere signalement end de øvrige grupper. I øvrigt har denne gruppe heller ikke ret mange flere »ved ikke«-svar. Gruppe 2 A afgiver betydeligt bedre signalement end de øvrige grupper.

3. Forklaringsmodel: Utsigtet forskel i gruppebetingelserne

Gruppe 2 A adskiller sig positivt fra de øvrige grupper, såvel hvad angår beskrivelsen af handlingsforløbet som signalementet af personerne.

Grupperne er ens sammensat med hensyn til køn, alder og beskæftigelse, men som det nærmere er beskrevet i kapitel XIX, afsnit 3., er disse faktorer ikke af synderlig betydning på dette område.

Eftersom grupperne ikke er udvalgt med henblik på god/dårlig iagttagelses-evne, kan man ikke udelukke en vis skævhed på dette område. Det er dog meget lidt sandsynligt, at den store forskel kan forklares med tilfældigheder i gruppesammensætningen, således at et meget stort antal gode iagttagere tilfældigvis er kommet i gruppe 2 A. At forklaringen skulle være at finde i deres særlige situation (politiafhørt), forekommer ikke sandsynligt. Derimod er der en anden forskel i gruppebetingelserne, som vi først blev opmærksomme på, da den bedre iagttagelse i gruppe 2 A skulle forklares.

3.1. Praktisk fremgangsmåde

I praksis var forsøget således tilrettelagt, at gruppe 1 først blev indkaldt og derefter gruppe 2 A. Samtidig med gruppe 2 A's afhøring blev filmen vist for gruppe 3. Derefter var der en måneds pause, hvorpå gruppe 4 blev indkaldt. Til sidst kom afhøringen af gruppe 2 for anden gang, nu gruppe 2 B, og gruppe 3.

Under afviklingen af forhørene i gruppe 1 opstod imidlertid en del spildtid, idet en række forsøgspersoner ikke mødte op trods forudgående aftale. De fleste af disse forsøgspersoner blev afhørt ved en senere lejlighed, og det viste sig, at grunden til deres udebliven ofte var angst for at færdes på gaden, efter at det var blevet mørkt.

Ved afhøringen af gruppe 2 A blev personerne derfor tilsagt med tættere mellemrum, og der blev sørget for, at ængstelige personer blev afhørt først på aftenen, hvilket resulterede i, at næsten samtlige vidner mødte op. Dertil kom, at hver politiafhøring sluttede med en mundtlig opsummering af vidnets forklaring (politirapport), og denne varede ikke fem minutter som beregnet, men et kvarter.

Kap. VI. 3.2.

Dette betød i praksis meget lange ventetider mellem filmfremvisning og afhøring (ofte op mod ½ time).

Da gruppe 4 skulle indkaldes afsattes igen større mellemrum mellem personerne, hvilket betød, at vidnerne gik direkte fra filmforevisningen til retssalen.

3.2. Den indlæringsmæssige forskel

Disse forhold, der alene vedrører den praktiske gennemførelse og var begrundet i et forsøg på i videst muligt omfang at undgå spildtid, førte således til, at gruppe 2 A's situation indlæringsmæssigt kom i skarp kontrast til gruppe 1 og gruppe 4.

Det er et velkendt forhold fra indlæringspsykologien¹⁾, at betingelserne umiddelbart efter modtagelsen af viden er afgørende for, hvor meget der huskes. Forsøg²⁾ viser således, at forsøgspersoner, der sover umiddelbart efter, beholder langt mere af det indlærte end forsøgspersoner, der straks efter bliver kastet ud i andre aktiviteter, der kræver deres åndsevner.

*Jenkins og Dallenbach*³⁾ udtrykker det således: »... forgetting is not so much a matter of the decay of old impressions and associations as it is a matter of the interference, inhibition, or obliteration of the old by the new.«

Dertil kommer, at repetition, som nævnt ovenfor (kapitel V, afsnit 3.2., note 18) er af afgørende betydning for indlæringsprocessen.

De fleste af deltagerne i gruppe 2 A havde lejlighed til i fred og ro at repetere, hvad de havde set på filmen, signalementet af personerne m.v.

I gruppe 4 derimod fik vidnerne umiddelbart efter fremvisningen stukket en seddel i hånden, hvorpå der stod nogle bemærkninger om, hvordan de skulle forholde sig (referet i kapitel IV, afsnit 2.3.3.). Derefter blev de ført ind i retssalen. Her blev dommer, anklager og forsvarer præsenteret, der blev givet retsformaning m.v. og endelig – efter at tiden havde været opfyldt af nye indtryk i godt ti minutter efter filmen – bad man vidnet fortælle om den.

Gruppe 1 blev umiddelbart efter filmen ført ind i et lokale, hvor vidnet mødte to nye mennesker. Der blev givet hånd, budt på en kop kaffe, forklaret lidt om forsøget, udvekslet et par bemærkninger om vejret – alt i den hensigt at gøre vidnet tryk ved situationen, men efter alt at dømme med den bieffekt, at vidnet glemte, hvad der var sket på filmen.

Selv om denne småsnak måske ikke i helt så høj grad som de retlige formaliteter lagde beslag på vidnets opmærksomhed, var der den særlige omstændighed, at

Kap. VI. 3.3.

forsøgspersonerne i denne gruppe (gruppe 1) var mere mistænksomt indstillet end personerne i de øvrige grupper (måske fordi det var sværere at se formålet med forsøget). Mindst én person i gruppe 1 mente, at forsøgslederens forklaring var et forsøg på at narre dem – og at spørgsmålene ikke ville blive stillet omkring handlingen i filmen, men måske om filmlokalets indretning, filmfremviserens person etc. Dette kan have ført til, at disse forsøgspersoner ikke var så opmærksomme under filmen.

Disse (utilsigtede) forskellige forsøgsbetingelser er blevet nøje beskrevet for lektor, cand.psych. Berl Kutchinsky, og hans vurdering er, at det er overvejende sandsynligt, at dette er forklaringen på både gruppe 2 A's meget fine beskrivelse og på, at gruppe 1 og 4 klarede sig så relativt dårligt. Endog dårligere end gruppe 3 – til trods for, at denne først blev afhørt to måneder efter begivenheden. Her må man imidlertid være opmærksom på, at vidnerne i gruppe 3 vidste, at de ville blive afhørt.

Interessant er det, at gruppe 2 (gruppe 2 B) giver en væsentligt dårligere beskrivelse efter de to måneder – og at gruppe 3 klarer sig lige så godt til trods for, at gruppe 2 har gennemgået hele handlingsforløbet omhyggeligt – endog to gange (forhør plus oplæsning af rapport) – umiddelbart efter fremvisningen.

Begrundelsen for dette forhold kan muligvis være, at vidnerne i gruppe 2 A (ligesom forsøgslederen) har ment, at de uden synderligt besvær ville kunne genkalde sig handlingen efter den omhyggelige gennemgang og derfor ikke har skænket det mange tanker i de forløbne måneder, mens gruppe 3 af og til har tænkt på det, og på denne måde holdt erindringen ved lige.

De svar, vidnerne afgav i forbindelse med samtalerne efter afhøringen tyder på, at det forholder sig på den måde.

Adskillige forsøgspersoner i gruppe 2 gav således spontant udtryk for, at de var forbavsede og rystede over, hvor lidt de kunne huske. Gruppe 3 blev direkte spurgt, om de havde gjort noget for at huske. De fleste forklarede, at de havde skrevet ned, tænkt på det af og til eller diskuteret det med andre. Enkelte hævdede, at de havde »gjort alt for at glemme«, fordi de mente, det var mere realistisk. Denne forklaring virkede i nogen grad som en efterrationalisering fra vidner, der følte sig ilde berørt over deres magre hukommelse. Det er nok sandsynligt, at det langt overvejende antal har repeteret filmen i hvert fald umiddelbart efter fremvisningen og formentlig også, da de fik brev om tidspunktet for det retlige forhør.

3.3. Den utilsigtede forskels betydning for resultaterne.

Afgørende for et psykologisk forsøgs bærekraft er – som der ovenfor, kapitel

Kap. VI. 3.3.

II, afsnit 4.2.1., nøjere er redegjort for – at grupperne ligner hinanden på alle punkter undtagen de forhold, der skal undersøges. Det kan være ødelæggende for forsøget, når der opstår utilsigtede forskelle, fordi man ikke kan afgøre, om de eventuelt forskellige resultater skyldes de tilsigtede eller de utilsigtede forskelle. Eller mere vanskeligt gennemskueligt: om de ligheder, man måtte finde, skyldes, at de utilsigtede forskelle har ophævet de tilsigtede.

For at afgøre, hvilken betydning gruppe 2 A's bedre erindring om filmen har haft, blev gruppe 2 A opdelt i en gruppe »gode iagttagere« og en gruppe »dårlige iagttagere«. De »gode iagttagere« er defineret som personer, der

- 1) har givet en korrekt beskrivelse af handlingen, og
- 2) har givet et godt/brugeligt signalement af tyven *eller* har givet et godt signalement af offeret.

Denne gruppe blev på i alt 14 personer. De resterende 18 personer i gruppe 2 A opfyldte ikke kravene og blev derved defineret som »dårlige iagttagere«. Disse personers iagttagelse adskiller sig ikke væsentligt fra de øvrige grupper. Besvarelsen fra gode og dårlige iagttagere i gruppe 2 A vil blive opgjort i forbindelse med alle fremtidige tabeller. Såfremt de gode iagttagere ikke viser nogen afvigelse fra de øvrige forsøgspersoner, antages det, at god iagttagelse ikke har spillet nogen rolle for det undersøgte problem, og at eventuelle ligheder og forskelle således er resultatet af de tilsigtede gruppeforskelle. Gruppen af gode iagttagere vil blive benævnt gruppe 2 AG, mens gruppen af dårlige iagttagere vil blive benævnt gruppe 2 AD.

For så vidt angår de allerede beskrevne tabeller, kan det med hensyn til Tabel V.1.A. oplyses, at de gode iagttagere (som man kunne vente) har lidt flere gennemsnitlige oplysninger pr. vidne (15,6 mod 13,5 ved den frie forklaring, og 15,7 mod 14,7 ved de neutrale spørgsmål). Med hensyn til sandhedsværdien af disse oplysninger er forholdet mellem korrekte og forkerte oplysninger derimod præcis det samme i de to grupper, hvilket forekommer overraskende.

Eftersom de »gode iagttagere« (bl.a.) blev udvalgt på grund af deres gode signalement, viser denne omstændighed forskellen mellem den kvalitative og den kvantitative vurdering af signalementet. Til trods for, at gruppe 2 AG kvalitativt afgiver bedre signalement, er andelen af *enkelte* forkerte oplysninger den samme som for de øvrige grupper.

3.4. Signalement af »vejspørgeren« og kvinden

TABEL VI. 5

Signalement (kvalitativt) af »vejspørgeren« og kvinden fordelt på gode/dårlige iagttagere.

	Vejspørgeren		Kvinden	
	Gruppe 2 AG (gode iagttagere) %	Gruppe 2 AD (dårlige iagttagere) %	Gruppe 2 AG (gode iagttagere) %	Gruppe 2 AD (dårlige iagttagere) %
Godt	14	5 (8)*	43	28
Rigtigt og forkert	57	50 (69)	57	61
Vildledende	29	17 (23)	0	11
Har ikke set/ ved ikke	0	28	0	0

* Tallene i parentes angiver forholdet, såfremt man ser bort fra de 28%, der ikke husker »vejspørgeren«s udseende

For så vidt angår signalementet af kvinden, er resultatet som ventet. De gode iagttagere giver et bedre signalement. For så vidt angår beskrivelsen af vejspørgeren ses det imidlertid, at de gode iagttagere har fuldt så mange vildledende beskrivelser som de dårlige iagttagere. Som nævnt (kapitel IX, afsnit 4.3.2.) synes der at være en vis suggestion i vejspørgerens optræden (muligvis kombineret med de mørke briller), der får en del vidner til at betegne ham som »mørk«, »snusket« eller »fordægtig«. Denne påvirkning synes de gode iagttagere lige så modtagelige for, som de øvrige grupper.

Det må understreges, at det, der her er kaldt »god iagttagelse«, ikke behøver at være en god iagttagelsesevne i ordets almindelige betydning. Det, der adskiller disse vidner fra de øvrige, er, at de har fastholdt nogle iagttagelser, som det ikke er lykkedes de andre at fastholde. Samtlige medlemmer af gruppe 2 A har haft særlig gode indprentningsforhold, men kun gruppe 2 AG har udnyttet dem.

Dette gør det sandsynligt, at der er tale om en bedre iagttagelsesevne i gængs betydning. Imidlertid må man være opmærksom på, at netop disse områder (filmens handling og signalementet af personerne) var noget, som vidnerne på forhånd kunne regne med at ville blive spurgt om. Det er derfor muligt, at det drejer sig om en gruppe vidner med et højt ambitionsniveau eller måske en gruppe særligt autoritetstro vidner, der har »øvet« sig mere end de øvrige vidner og derfor har beholdt mere.

Det må således antages at være begrænset, hvad der kan sluttes fra denne gruppe »kunstigt« gode iagttagere til god iagttagelsesevne i almindelighed.

Kapitel VII

Det neutrale pres

1. Indledning

1.1. Positive regler for vidneforhør

Der kan opstilles en række regler for god forhørsteknik så som at udtrykke sig kort og klart og i et sprog, vidnet forstår, stille ét spørgsmål ad gangen, lade være med at tale hen over hovedet på vidnet o.s.v. Dette er behandlet af adskillige forfattere,¹⁾ hvortil henvises.

1.2. Negative regler for vidneforhør

Ovenfor (kapitel V og VI) er beskrevet et forsøg på at konstruere et neutralt forhør, d.v.s. et forhør, der ikke lægger pres på vidnet for at få svar (neutralt pres) og heller ikke søger at få ham til at give et *bestemt* svar (ledende spørgsmål).

I de følgende kapitler vil det blive undersøgt, hvorledes sådanne forhørsformer påvirker sandhedsværdien af vidneforklaringer. Endvidere vil det kaptiøse spørgsmål, det hypotetiske og det abstrakte spørgsmål blive behandlet.

1.3. Definition på det neutrale pres

1.3.1. Afgrænsning i forhold til det neutrale spørgsmål

Man kunne anlægge det synspunkt, at et hvilket som helst spørgsmål lægger pres på vidnet, i og med at det forudsætter, at vidnet har lagt mærke til og kan huske det pågældende faktum.

Ikke desto mindre er der en betydelig forskel på det pres, som ethvert spørgsmål er udtryk for, og den situation der opstår, når forhørslederen tilkendegiver over for vidnet, at besvarelsen af netop dette spørgsmål har særlig betydning.

Et sådant neutralt pres kan udføres på flere måder. I det følgende vil blive behandlet to: understregning af spørgsmålets betydning og gentagelse af

Kap.VII. 2.

spørgsmålet efter at vidnet har sagt »det ved jeg ikke«. Sidst i kapitlet behandles spørgsmålet om det pres, der fremkommer, når forhørslederen, efter spørgsmålet er besvaret, spørger: »Er De helt sikker på det?«

For så vidt angår spørgsmålet om at lægge pres på vidnet, synes det i almindelighed at blive betragtet som tilladeligt, måske endog ønskeligt, jfr. kapitel VIII, afsnit 2.5., så længe der ikke er tale om et »utilbørligt« pres. Hvor grænsen går, er svært at sige (jfr. kapitel IX og X), men de her benyttede formuleringer falder i hvert tilfælde klart indenfor. Under virkelighedens forhør er det ganske almindeligt, at forhørslederen beder vidnet tænke sig om en ekstra gang vedrørende vigtige punkter. Det synes også ofte at forekomme ved politiforhør, f.eks. i forbindelse med genkendelse af gerningsmænd, hvor det sker, at politiet insisterer på en konfrontation, selv om vidnet angiver, at han næppe vil kunne genkende gerningsmanden (se nærmere kapitel XVI, afsnit 2.2.).

1.3.2. Afgrænsning i forhold til det ledende spørgsmål

Forskelle mellem et ledende spørgsmål og et spørgsmål, der er udtryk for et neutral pres, er, at det ledende spørgsmål lægger op til et *bestemt* svar fra vidnet, mens det her behandlede spørgsmål lægger op til en positiv besvarelse uden at tilsigte et bestemt indhold (om definitionen på et ledende spørgsmål, se kapitel IX, afsnit 2.

2. Den empiriske undersøgelse (U 80)

2.1. Pres efter negativt svar fra vidnet

2.1.1. Baggrund

I forbindelse med den ovenfor (kapitel V, afsnit 3.) nævnte opgørelse over rigtige og forkerte svar i forbindelse med signalementet, var der udvalgt fem spørgsmål, hvor vidnet blev udsat for et ekstra pres, såfremt han svarede »det ved jeg ikke« (negativ besvarelse).

Signalementerne blev valgt ud fra den antagelse, at vidnet ikke havde særlig grund til at være på vagt på dette område. De her gengivne svar indgår naturligvis ikke i de tidligere behandlede tabeller, der udelukkende indeholder svarene på spørgsmålene, da de blev stillet første gang.

Kap. VII. 2.1.2.

2.1.2 Udformning

Presset var f.eks. formuleret således: »Og De kan slet ikke huske, om manden havde skæg eller ej? Prøv at tænke Dem godt om.« Eller: »De kan slet ikke sige noget om påklædningen? Om han havde lyst eller mørkt tøj på, f.eks.? Eller om han havde overtøj på?«

Det fremgår af de valgte eksempler, at presset kan have en noget forskellig sproglig udformning, ligesom tonefaldet naturligvis ikke er ens hver gang. Endvidere forekommer her som andre steder forhørstekniske fejl (dobbeltspørgsmål). Dette er en naturlig og uundgåelig følge af, at forsøget er lagt så tæt op ad virkeligheden.

TABEL VII. 1

Pres. Vidnerens svar efter at de først har sagt »ved ikke«, og af forhørslederen endnu en gang afæskes et svar. Spørgsmålene har udelukkende relation til signalementet.

	Svar på forhørsleders pres fordelt på grupper				
	Svar i alt*)	Negative svar		Positive svar	
		Fastholdt/Ved ikke %		Korrekt %	Forkert %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	51	20	20	80	
Gruppe 2 A: Politiafhørt	57	11	49	51	
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	55	42	41	59)	
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	80	43	35	65	
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	73	29	35	65	
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)		28	33	67	
Neutrale spørgsmål overført fra Tabel V. 1.B			72	28	
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	24	13	67	33	
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	33	9	37	63	

*) De absolutte tal er forskellige, fordi antallet afhænger dels af antallet af vidner i den enkelte gruppe, dels af hvor ofte spørgsmålene er besvaret negativt i første omgang.

Kap.VII. 2.1.2.

Som det ses falder troværdigheden drastisk, når forhørslederen presser. Kun 33% af de afgivne besvarelser er korrekte mod 72%, når der ikke presses. Dette gælder dog ikke gruppe 2 AG.

Gruppe 1 har flere forkerte besvarelser end de øvrige grupper. Dette er kombineret med relativt færre negative besvarelser, hvilket synes at antyde mindre forsigtighed hos gruppe 1 end hos de juridisk afhørte grupper. I øvrigt synes der ikke at være sammenhæng mellem antallet af negative besvarelser og antallet af positive, korrekte besvarelser.

Klare og vage svar. Når man således presses til en besvarelse, findes en nærliggende udvej: vidnet kan give et vagt svar. F.eks. »jeg kan ikke huske farven, men jeg mener i hvert fald, han havde mørke bukser på.« Eller »jeg ved ikke rigtigt med hårfarven, men den var i al fald ikke meget mørk«. Denne udvej benyttede næsten halvdelen af de vidner, der gav efter for presset.

TABEL VII. 2

De i tabel VII. 1 gengivne tal fordelt på »klare« og »vage« svar. Inden for hver kategori angives den procentvise andel af korrekte og forkerte svar.

	Klare svar			Vage svar		
	Svar i alt	Heraf korrekte %	Heraf forkerte %	Svar i alt	Heraf korrekte %	Heraf forkerte %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	22	5	95	19	37	63
Gruppe 2 A: Politiafhørt	34	29	71	17	88	12
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	13	23	77	19	53	47)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	22	14	86	24	54	46
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	23	26	74	29	41	59
Gennemsnit (+ Gr. 2 B)		20	80		53	47
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	14	57	43	7	86	14
Gruppe 2 AD (dårlige iagtt.)	18	17	83	12	67	33

Kap. VII. 2.2.

Som det ses, er cirka halvdelen af de vage svar korrekte, cirka halvdelen forkerte. Dette kan ikke undre. I mange tilfælde repræsenterer de vage svar i realiteten et valg mellem to muligheder (lyst eller mørkt hår/tøj, overtøj, ikke overtøj osv.). Mere interessant er det, at når de vage svar skilles ud, bliver en gruppe svar tilbage med endnu lavere sandhedsværdi. Kun 20% af disse besvarelser er korrekte. Med hensyn til grupperne genfindes den lavere sandhedsværdi for gruppe 1 inden for de klare svar. Også gruppe 2 AG har lavere sandhedsværdi for de klare svar, men antallet af korrekte, klare svar er dog markant bedre for denne gruppe end for de øvrige.

Presset synes således dels at forårsage et stort antal vage svar (næsten halvdelen af besvarelserne), som må antages at have lav oplysningsværdi, og hvoraf kun hvert andet er korrekt. Dertil kommer, at de klare svar har en meget lav sandhedsværdi.

2.2. Understregning af betydningen

2.2.1. Neutralt spørgsmål

I filmen trækker »vejspørgeren« et stykke papir op ad lommen. Hvis vidnet ikke selv nævnte papiret, spurgte forhørslederen: »Var der ikke noget med et papir, han trak op ad lommen?« Såfremt vidnet svarede ja, spurgte forhørslederen: »Kan De huske, om det var jakke- eller bukselommen?«

Som det ses af tabel VII.3, svarer resultatet for hele populationen til de tidligere resultater ved neutrale spørgsmål. 68% af besvarelserne er korrekte. Man skal dog være opmærksom på, at det er et bundet spørgsmål med kun to svarmuligheder, hvilket betyder, at ved rent gætteri eller lodtrækning ville 50% blive korrekte. Næsten halvdelen af vidnerne kan ikke besvare spørgsmålet, hvilket tyder på, at det er vanskeligt (sekundær iagttagelse).

De mange negative svar (»ved-ikke« svar) betyder, at tallene vedrørende de enkelte *grupper* bliver for små til at tillade egentlige konklusioner.

Man bemærker imidlertid, at i gruppe 2 A er der kun 56% korrekte blandt de positive besvarelser (6% over rent gætteri). Opsplitningen af denne gruppe giver et uventet resultat, idet det viser sig, at det dårlige resultat skyldes de gode iagttagere.

TABEL VII. 3

Vidnernes svar på det neutrale spørgsmål: »Kan De huske, om det var jakke- eller bukselommen?«

	Positive svar				Negative svar (»ved ikke«)	
	Korrekte abs. tal	% af posi- tive svar	Forkerte abs. tal	% af posi- tive svar	abs. tal	% af samt- lige svar
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	7	70	3	30	13	57
Gruppe 2 A: Politiafhørt	9	56	7	44	12	43
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	8	80	2	20	12	55)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	4	80	1	20	5	50
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	10	77	3	23	9	41
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)		68		32		47
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	3	38	5	62	6	43
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	6	75	2	25	6	43

Antallet af svar er 30% lavere end normalt. Dette skyldes, at i alt 35 personer (heraf 19 fra gruppe 3) angav, at de ikke huskede papiret (eventuelt at de ikke huskede vejspørgeren).

Mens de dårlige iagttagere ligger helt på linie med de øvrige grupper (d.v.s. mellem 70 og 80% korrekte svar), har de gode iagttagere kun 38% korrekte svar. Dette viser, at såfremt man havde valgt besvarelsen af dette spørgsmål som udgangspunkt for en inddeling af vidnerne i gode og dårlige iagttagere, ville en stor del af de vidner, som her er karakteriseret som gode iagttagere være blevet karakteriseret som dårlige iagttagere. Det giver dog ikke anledning til at ændre på definitionen, idet den som nærmere omtalt kapitel VI, afsnit 3.3. er baseret på et betydeligt bredere grundlag end et sådant isoleret spørgsmål med meget få besvarelser og kun to svarmuligheder. Eksemplet synes imidlertid at illustrere, hvor usikre sådanne betegnelser er.

Kap. VII. 2.2.2.

2.2.2. Pres med angivelse af betydning

Uafhængig af, hvorledes vidnet havde besvaret det ovenfor gengivne spørgsmål, fortsatte forhørslederen med et nyt spørgsmål: »Så er der et andet spørgsmål, jeg meget gerne vil have Deres svar på. Og det er faktisk ret vigtigt, selv om det måske ikke virker sådan. Jeg ville meget gerne vide, hvilken side han trak papiret op fra. Var det højre eller venstre side (lomme)?«

Spørgsmålet måtte forekomme vidnet aldeles ligegyldigt. Der var forberedt en sindrig forklaring om, at det var af betydning, om personen var venstrehåndet, men den blev der ikke brug for. Kun et enkelt vidne udtrykte en diskret undren over, at dette spørgsmål skulle være særligt vigtigt.

TABEL VII. 4

Vidnernes svar på spørgsmålet om højre/venstre lomme ved understregning fra forhørslederens side af betydning.

	Korrekt svar Venstre lomme abs. tal	Forkert svar Højre lomme abs. tal	Ved ikke abs. tal	%
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	8	7	8	35
Gruppe 2 A: Politiafhørt	9	7	12	43
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	9	8	5	23)
Gruppe 3: Forsinket retsafhøring	2	5	3	30
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	8	8	6	27
I alt/gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	27	27	29	35
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	6	2	6	43
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	3	5	6	43

Det fremgår af tabellen, at $\frac{1}{3}$ af de vidner, der havde set papiret, ikke kunne (ville) besvare spørgsmålet om, hvilken side det kom fra. Af disse giver nogle

Kap.VII. 2.2.3.

udtryk for, at denne vægring har sammenhæng med spørgsmålet vigtighed: »Nej, hvis det er vigtigt, så tør jeg ikke ...«. Dette kunne måske forlede til at tro, at de personer, der besvarer spørgsmålet, er sikre i deres sag og derfor besvarer det korrekt. Som det fremgår, er dette ingenlunde tilfældet. Besvarelsen er ikke bedre, end hvis vidnerne ikke havde set filmen og i stedet trukket lod om svaret. Præcis halvdelen af dem, der besvarer spørgsmålet om lommen siger den højre, den anden halvdel den venstre.

Der kan ikke sammenlignes direkte med tabel VII.1., hvor der er så mange svarmuligheder, at det kun i beskedent omfang (og navnlig ved de vage svar) er muligt at gætte sig frem.

Pres med understregning af situationens betydning kunne tænkes at føre til større forsigtighed, navnlig i de juridisk afhørte grupper. En sådan tendens ses imidlertid ikke. Der er i alle grupper (undtagen gruppe 2 A) færre negative svar her end ved det første spørgsmål (tabel VII.3.), og der er ingen forskel mellem gruppe 1 og de øvrige grupper.

Tallene i den opdeltede gruppe 2 A er for små til egentlig konklusioner, men det bemærkes, at man denne gang finder den ventede korrelation mellem god iagttagelse og korrekt besvarelse af spørgsmålet. De gode iagttagere besvarer spørgsmålet bedre end de øvrige grupper. Sammenholdt med den foregående tabel (tabel VII.3.) ses det klart, at et karakteristikum ved en gruppe som »god iagttagelsesevne« blot betyder, at gruppen *generelt* har bedre iagttagelsesevne. Det siger ikke noget om gruppens besvarelse af det enkelte spørgsmål. Noget lignende har vist sig at gælde for enkeltpersoner. Se nærmere kapitel XIX, afsnit 2.2 og 2.3.

Det bemærkes, at der ikke findes nogen egentlig kontrolgruppe til dette spørgsmål, d.v.s. en gruppe, der får stillet det samme spørgsmål neutralt, således at man kan opgøre helt nøjagtigt, hvilken betydning presset har for netop det spørgsmål. Igen må det imidlertid understreges, at formålet med denne undersøgelse er at trække nogle tendenser frem. Der kan ikke gives absolutte svar, da resultatet i det enkelte tilfælde altid er afhængig af de konkrete spørgsmål og det enkelte vidne.

2.2.3. Kraftigere pres med angivelse af betydning

De vidner, der havde besvaret ovenstående spørgsmål negativt blev udsat for endnu et pres fra forhørslederens side, idet han sagde: »Det er faktisk ret vigtigt, hvilken side det var, så hvis De lige ville tænke Dem om én gang til. – Måske kan De huske, hvilken hånd, han holdt papiret i?«

Kap.VII. 2.2.4.

TABEL VII. 5

	Fastholdt negativt svar		Bukker under for kraftigere pres	
	»ved ikke« Abs. tal	%	Korrekt svar abs. tal	Forkert svar abs. tal
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	5	63	2	1
Gruppe 2 A: Politiafhørt	5	42	0	7
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	4	80	1	0)
Gruppe 3: Forsinket retsafhøring	3	100	0	0
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	4	67	0	2
I alt/gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	17	59	2 (17%)	10 (83%)

Tallene for hele populationen er meget små, men tendensen er den samme som i de foregående tabeller. Jo kraftigere pres, desto dårligere besvarelser. Besvarelsen af dette spørgsmål er væsentligt dårligere, end hvis man havde trukket lod. 17% af besvarelserne er korrekte. Det må dog understreges, at tallene er for små til, at de kan tillægges egentlig betydning. De er taget med, fordi de peger i samme retning som de ovenfor nævnte resultater.

Noget kunne tyde på, at de vidner, der besvarer dette vanskelige spørgsmål, ikke er gode iagttagere, men snarere personer, der har svært ved at stå for presset. Af disse er halvdelen fra gruppe 2 A, og heraf 5 fra gruppe 2 AG. Resultatet er særligt overraskende, fordi samtlige vidner fra gruppe 2 A svarer forkert. De gode iagttagere synes således ikke i højere grad end andre at have bemærket denne ligegyldige detalje, og de synes nærmest at have vanskeligheder ved at modstå presset.

2.2.4. Resultatet af stigende pres

Tabellerne viser, at svarene væsentligt oftere bliver forkerte, når forhørslede-

Kap.VII. 2.2.5.

ren presser, uanset at dette pres ikke er af ledende karakter. Jo kraftigere der presses, desto mere usikre bliver svarene.

TABEL VII. 6

Det samlede resultat for det stigende pres. Hele populationen.

	Positive svar %	Korrekte besvarelser % af positive svar	Tabel
Neutralt spørgsmål	53	68	VII. 3
Pres	65	50	VII. 4
Kraftigere pres	41	17 (små tal)	VII. 5

De mange forkerte besvarelser tyder på, at der er tale om sekundære iagttagelser. Man kunne derfor vente, at et stadigt stigende antal personer ville nægte at besvare dem. Der er imidlertid ikke fundet nogen korrelation på dette område. Tværtimod er der flere, der nægter at besvare det neutrale spørgsmål end det pressende.

Meget tyder på, at det neutrale spørgsmål (tabel VII.3.) og det pressende spørgsmål (tabel VII.4.) har samme sværhedsgrad. Bortset fra gruppe 3, hvor der gør sig særlige forhold gældende, er et helt stabilt antal på mellem 7 og 10 personer i hver gruppe i stand til at besvare spørgsmålene. Når den relative besvarelse alligevel bliver dårligere for det pressende spørgsmål, kan det skyldes, at færre personer nægter at besvare spørgsmålet.

Ved et kraftigere pres er der færre positive svar end ved de foregående spørgsmål. Dog ikke tilstrækkeligt få til at opveje spørgsmålets sværhedsgrad. Som det ses at tabel VII.5., burde så at sige alle have undladt at besvare det.

2.2.5. Konklusion

- 1) *Teorien om primære og sekundære iagttagelser* (jfr. kapitel V, afsnit 2.3.1.) som noget forholdsvis generelt bliver bestyrket.
- 2) Et neutralt pres synes at forårsage et stigende antal forkerte oplysninger alt efter pressets styrke.

Endvidere giver resultaterne belæg for en arbejdshypotese:

Gode iagttagelser på ét område kan lede til en overdreven selvtillid, der

Kap.VII. 2.3.

betyder, at disse vidner er mere tilbøjelige end andre til at lade sig presse til et (forkert) svar. Denne arbejdshypotese vil blive prøvet i de følgende kapitler.

2.3. Sikkerhed

Sluttelig skal omtales en form for pres, der ofte forekommer i praksis. Efter at vidnet har udtalt sig, siger advokaten (eller dommeren): »Er De helt sikker på det?«^{*)}

Ved en række spørgsmål i undersøgelsen var det på forhånd aftalt, at forhørslederen, såfremt spørgsmålet besvaredes positivt, men uafhængigt af, om denne besvarelse var korrekt, skulle spørge til vidnets sikkerhed. Nedenfor gives først korrektheden af de udvalgte oplysninger.

TABEL VII. 7

Korrektheden af en række udvalgte oplysninger.

	Absolutte tal**)	Korrekte %	Forkerte %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	203	63	37
Gruppe 2 A: Politiafhørt	248	73	27
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	208	71	29)
Gruppe 3: Forsinket retsafhøring	209	79	21
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	232	72	28
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)		72	29
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	108	73	27
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	140	71	29

***) De absolutte tal er forskellige for de enkelte grupper, fordi antallet afhænger dels af antallet af vidner i den enkelte gruppe, dels af hvor ofte spørgsmålene besvares positivt.

*) Dette pres må holdes uden for den kapitel XIX, afsnit 4. omtalte situation, hvor vidnet *uopfordret* siger: »Jeg er sikker«, eller »jeg tror«, »jeg er ikke sikker«.

Kap. VII. 2.3.

De udvalgte oplysninger svarer nøje til de erfaringer, der tidligere er gjort med hensyn til oplysningernes korrekthed (tabel V.1.B.). 72% er korrekte. Der er ingen væsentlige gruppeforskelle.

TABEL VII. 8

Vidnerens svar på spørgsmålet: »Er De helt sikker på det?«

	abs. tal	Sikre Korrekte + Forkerte %	Usikre Korrekte + Forkerte %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	203	82	18
Gruppe 2 A: Politiafhørt	248	70	30
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	208	73	27)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	209	79	21
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	232	90	10
Gennemsnit (+ Gr. 2 B)		80	20
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	108	71	29
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	140	69	31

4 af 5 vidner er sikre på svaret. Dette tal bekræfter en erfaring, mange jurister²⁾ har gjort i praksis: forsøg aldrig at svække et vidneudsagn ved at spørge, om vidnet er sikker – det vil blot føre til en bekræftelse.

Efter teorien kunne man forestille sig, at en større del af de juridiske grupper ville benytte lejligheden til at sige, at de ikke var helt sikre, men det er ikke tilfældet.

Sikkerheden kan imidlertid ikke betragtes helt uafhængig af kvaliteten af oplysningerne. Eftersom det fremgår, at cirka ¼ af besvarelserne er forkerte, forekommer det ikke urimeligt, at vidnerne erklærer sig sikre på 80%. Spørgsmålet er imidlertid, om der er korrelation mellem sikkerhed og korrekt besvarelse.

Kap.VII. 2.3.

TABEL VII. 9

Antallet af korrekte og forkerte besvarelser, når vidnet angiver, at han er sikker på oplysningens korrekthed.

	Vidnet sikker (korrekt)		Vidnet sikker (forkert)	
	abs. tal	%	abs. tal	%
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	113	68	53	32
Gruppe 2 A: Politiafhørt	135	78	39	22
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	113	74	39	26)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	139	84	27	16
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	154	74	54	26
I alt/gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	541	76	173	24
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	64	83	13	17
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	71	73	16	27

Som det ses af tabel VII.9., er der *ingen* korrelation mellem vidnets angivelse af sikkerhed og korrekt besvarelse. Vidnets bekræftelse af, at han er sikker, er ikke nogen garanti for sandhed. 24% af disse angivelser er forkerte – altså den samme procentdel som når vidnet blot besvarer spørgsmålet uden angivelse af sikkerhed (jfr. tabel VII.7.).

Der er ingen væsentlige gruppeforskelle.

TABEL VII. 10

Antallet af korrekte og forkerte besvarelser, hvor vidnet angiver, at han *ikke* er sikker på oplysningernes korrekthed.

	Vidnet ikke sikker besvarelsen korrekt		Vidnet ikke sikker besvarelsen forkert	
	abs. tal	%	abs. tal	%
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	15	41	22	59

Kap.VII. 2.3.

Gruppe 2 A: Politiafhørt	45	61	29	39
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	34	61	22	39)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	26	60	17	40
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	12	50	12	50
I alt/gennemsnit (÷ Gr. 2 B)	98	55	80	45
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	16	52	15	48
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	29	67	14	33

Vidnets angivelse af, at han ikke føler sig sikker, synes at være en præcis beskrivelse af sandhedsværdien. Kun godt halvdelen af disse spørgsmål er besvaret korrekt.

Der er klar forskel mellem gruppe 1 og de tre første juridiske grupper i tabel VII.10., idet de tre juridiske grupper oftere siger, at de ikke er sikre, selv om deres besvarelse rent faktisk er korrekt. Dette antyder en større forsigtighed, så meget mere som tallene er helt konstante for disse tre juridiske grupper. Imidlertid falder gruppe 4 midt mellem disse resultater. Ser man på tabel VII.9., fremgår det, at gruppe 1 er den gruppe, der oftest angiver sikkerhed om noget, der er forkert, men forskellen til de andre grupper er neglignabel. Heller ikke med hensyn til betydningen af god iagttagelse synes tabellerne at give klare svar.

Konklusionen på pres på vidnet, *efter* at han har afgivet sit svar, synes at være klar og utvetydig. Langt de fleste vidner (80%) vil erklære, at de føler sig sikre på det afgivne udsagn. En sådan angivelse betyder imidlertid ikke, at sandsynligheden for, at svaret er sandt, er større end før denne angivelse. Cirka ¼ tager fejl. *Derimod* viser det sig, at næsten halvdelen af vidnerne tager fejl, når vidnet erkender, at han ikke er sikker.

Spørgsmålet om sikkerhed, efter at vidnet er kommet med en udtalelse, har således kun negativ værdi. Angivelse af sikkerhed bestyrker ikke udsagnet, hvorimod angivelse af mangel på sikkerhed betyder, at (den gennemsnitlige) sandhedsværdi for udsagnet falder.

Forklaringen på de mange angivelser af sikkerhed skal formentlig søges i

Kap. VII. 3.2.

begrebet »commitment« (jfr. kapitel II, afsnit 6.1.2.3.). Vidnet føler sig bundet af den én gang afgivne forklaring og vil nødtigt opfattes som uvederhæftigt.

3. Konklusion

3.1. Pres før et vidne besvarer spørgsmål

De ovenfor gengivne resultater viser følgende:

- 1) Et neutralt pres tenderer til at give mange vage angivelser med deraf følgende ringe informationsværdi. Af de vage angivelser er omkring halvdelen korrekte.
- 2) De præcise (klare) angivelser har en meget ringe sandhedsværdi (her 20%), når de fremkommer som følge af pres.
- 3) Stigende pres giver ringere sandhedsværdi.
- 4) Der er ikke fundet korrelation mellem stigende pres og antallet af »ved ikke« besvarelser.

Sammenfattende kan det konkluderes, at enhver form for pres, *før* et spørgsmål stilles, forrykker sandhedsværdien. Den kraftige virkning af det neutrale pres synes at tyde på, at selv et svagt pres kan forrykke sandhedsværdien.

3.2. Pres efter et vidne har besvaret spørgsmål

Resultater:

- 1) 80% af vidnerne angiver, at de føler sig sikre på svarets rigtighed. (Positiv besvarelse).
- 2) Ingen korrelation mellem vidnets angivelse af sikkerhed og korrekt besvarelse.
- 3) En negativ besvarelse er korreleret med ringere sandhedsværdi. I undersøgelsen 45% forkerte besvarelse.

Et neutralt pres på vidnet, *efter* at han har udtalt sig, forrykker ikke sandhedsværdien, men kan give et falsk indtryk af den, idet en *positiv* angivelse ikke betyder, at sandsynligheden for, at spørgsmålet er korrekt besvaret,

Kap.VII. 4.

stiger. En *negativ* besvarelse giver derimod et korrekt*) indtryk af manglende sikkerhed, idet næsten halvdelen af disse spørgsmål er forkert besvarede.

3.3. Pressets betydning for forhørssituationen

En af hovedhypoteserne i denne undersøgelse var, at der ville være forskel mellem den psykologisk afhørte gruppe og de juridisk afhørte grupper. En sådan forskel er ikke fundet. I enkelte tabeller anes en lille forskel. Generelt fremviser grupperne imidlertid et meget ensartet billede.

3.4. Forsøg på ophævelse af pres

Som nævnt kan ethvert spørgsmål siges at være udtryk for et pres. Ved undersøgelsen blev der ikke gjort noget forsøg på at lette dette pres, f.eks. ved at spørge således: »Jeg vil nu stille Dem et spørgsmål og vil bede Dem om hellere at undlade at besvare det end at besvare det, medmindre De er fuldstændig sikker.«

Sådanne spørgsmål forekommer så vidt vides sjældent (aldrig) i virkeligheden. Imidlertid findes der visse antydninger i denne undersøgelse og i udenlandske undersøgelser, der peger på, at en sådan formulering kunne højne sandhedsværdien, om end den samtidig ville føre til færre udtalelser. (Se herom nærmere kapitel XVIII, afsnit 2.2.2.2. Jfr. endvidere de engelske retningslinier for konfrontationer, ref. samme afsnit.)

Dallenbach (1913)³⁾ finder 30% færre besvarelser og 28% færre fejl, når vidnet bliver bedt om at aflægge ed på svarets korrekthed. *Stern* (1910, 1939)⁴⁾, *Whipple*⁵⁾ og *Weld*⁶⁾ finder endnu større reduktion af de forkerte besvarelser. Senere forskning viser imidlertid modstridende resultater, se herom kapitel XV, afsnit 4.

4. De lege ferenda

Der må advares mod, at advokaterne inden besvarelsen af et spørgsmål gør opmærksom på, at det er meget vigtigt, og de gerne ser det besvaret. Dette tenderer til at presse en del vidner til positive svar, hvoraf en stor del er forkerte.

*) Der erindres om, at der er tale om grupperesultater, der *ikke* kan overføres på den enkelte vidneforklaring. Over 50% af de enkelte udsagn var korrekte, *uanset* at vidnet angav, at han ikke følte sig sikker.

Kap.VII. 4.

Pres efter, at vidnet har sagt »ved ikke«, må der ligeledes advares mod. Dels giver det (hvis der er mulighed herfor) mange vage angivelser. Og de præcise vil ofte være forkerte. Forsøget synes således at tilbagevise den udbredte antagelse, at det er muligt at presse vidnet *samtidig* med, at man passer på, at han ikke siger mere, end han husker.⁷⁾

Se således politiets lærebog,⁸⁾ hvor det hedder: »Er et sådant spørgsmål, der mod forventning ikke kan besvares af vidnet, af betydning, bør i rapporten anføres, at det har været stillet, samt vidnets *begrundelse for* (min udhævning), at det ikke har kunnet besvare det.« Se hertil Kjerschow, cit. kapitel XI, afsnit 3.2.3.

Det må understreges, at de nævnte eksempler er »rene« eksempler på pres. Der kan ikke fra disse sluttes til situationer, hvor det samme spørgsmål stilles igen, men med nye oplysninger.

Hvis sagen eksempelvis drejer sig om, hvorvidt der er indgået en aftale eller ej, er det naturligt først at stille et bredt spørgsmål om, hvad vidnet husker om den pågældende samtale. Hvis vidnet forklarer, at han ikke rigtig husker noget, kan det være nødvendigt at spørge direkte, om han f.eks. husker, at der blev talt om salg af en bil, om en pris blev nævnt o.s.v. (jfr. kapitel VIII, afsnit 2.7.).

Undersøgelsen siger ikke direkte noget om denne form for pres, men en eventuel negativ virkning må naturligvis vejes op mod muligheden for, at spørgsmålet kan have en gunstig indvirkning på vidnets hukommelse.

Denne mulighed består *ikke* ved de ovennævnte pres, idet disse blot søger at tvinge vidnets hukommelse uden at yde nogen hjælp.

Situationen er naturligvis også en anden, hvis retten har grund til at tro, at vidnet søger at skjule noget. Her som andre steder er det bevidst løgnagtige vidne holdt uden for fremstillingen.

Med hensyn til den udbredte praksis, hvor vidnet *efter* sin angivelse spørges, om han er sikker, giver undersøgelsen støtte til den almindelige erfaring, at dette spørgsmål meget ofte besvares positivt. Disse positive besvarelser er egnede til at give retten et forkert indtryk af svarets sandhedsværdi (som *ikke* forhøjes). Negativt besvaret giver det imidlertid et korrekt indtryk af, at denne oplysning kan være enten sand eller falsk.

Som nævnt kapitel II, afsnit 4.2.2.3.2., kan disse statistiske resultater ikke anvendes direkte af retten. I den enkelte situation er oplysningen enten sand eller falsk, og til denne afgørelse yder statistikken intet bidrag.

Kapitel VIII

Ledende og kaptiøse spørgsmål i juridisk belysning

1. Retstilstanden indtil 1965

»(Der findes ikke) nogen tradition og næppe heller noget behov for opstilling i lovsform af detaljerede regler om afhøringer.« (Udtalelse fra et af justitsministeriet nedsat udvalg 1964 i anledning af reform af retsplejelovens afsnit om vidner).¹⁾

Den manglende tradition er åbenbar, når man søger tilbage i ældre tids retsregler. Med hensyn til behovet forekommer det ikke påtrængende i tiden før retsplejereformen, hvor spørgsmålene til vidnerne vel blev formuleret af parterne, men disse formuleringer skulle godkendes af dommeren. Ikke desto mindre indeholdt loven et almindeligt forbud mod ledende og kaptiøse spørgsmål. I forordning om vidner af 3. marts 1741, § 11, hedder det således:

»... Haver Vidnet alleene at tale til og for Retten, og maa ingen, enten Sagsøger, Vederpart, nogen af deres Fuldmægtige eller andre, hvo det være kunde, falde Vidnet ind i sin Tale, mindre lægge ham Ord i Munden, eller fordreje hans Udsigende, eller søge af faae anderleedes indført i Tingbogen, end som Vidnets egentlige Ord og Meening haver været; Ej heller maa den Spørgende udi sine Spørgsmaal indføre, hvad han vil have svaret.«

Ved forordning af 3. juni 1796, § 12, indskærpes det dommeren at »vaage over, at Forordning af 3. Marts 1741, især dens § 11, paa det nøieste iagttages og efterleves«.

Tidens førende teoretiker, *Ørsted*,²⁾ nøjes med at henvise til disse bestemmelser. Forbudet har formentlig virket så selvfølgeligt, at en teoretisk udredning måtte anses for uforholden.

Den samme indstilling synes retsplejelovens fædre at have haft. Indførelsen af det akkusatoriske princip og dermed en mere tilbagetrukket rolle for dommeren synes ellers at måtte gøre spørgsmålet om mere detaljerede regler på dette område aktuelt. Alligevel finder man intet sted i retsplejelovens omfattende forarbejder en drøftelse af disse problemer.

Kap. VIII. 1.

I motiverne til udkastet til retsplejeloven (1875) siges det med hensyn til spørgsmålet om ledende spørgsmål, at her er »Intet, som trænger til særlig Forklaring«. ³⁾

Den endelige udformning i retsplejeloven (1916) lyder således:

»Under et Vidnes Afhøring bør det iagttages . . . , at Spørgsmaal, hvorved der foreholdes Vidnets Omstændigheder, som først skal godtgøres ved dets Svar, saa vidt muligt undgaaes.« (§ 183).

»Naar Vidner afhøres af andre end Rettens Formand, har denne at vaage over, at utilbørlige, navnlig forvirrende Spørgsmaal ikke stilles ved Afhørelsen, og at denne foregaar i en passende Form.« (§ 184).

Om § 183 skriver *Munch-Petersen* (1917)⁴⁾, at når loven anvender udtrykket, at suggestive (ledende) spørgsmål »så vidt muligt« ikke bør benyttes, er det, fordi sådanne spørgsmål kan være nødvendige for at få et trent vidne på glet. Derimod må kaptiøse spørgsmål være absolut udelukkede, fordi de »narrer Vidnet til at sige noget Andet, end det mener«. Når dette forbud ikke findes udtrykkeligt i retsplejeloven, er det, fordi det må anses for selvfølgeligt.

I de følgende 50 år fastholdes lovens formulering og teoriens holdning uændret. I »Den danske strafferetspleje« (1959)⁵⁾ skriver *Hurwitz* således: »Negativt indskærper loven, at suggestive spørgsmål så vidt muligt skal undgås, og at der ikke stilles »forvirrende spørgsmål«, hvorved så meget mere de ligefrem kaptiøse spørgsmål, jfr. § 767, stk. 1,*) må anses for tilladelige« (min udhævning). I kommenteret retsplejelov (1964)⁶⁾ fortolkes forbudet mod »utilbørlige, navnlig forvirrende spørgsmål« således: »... heraf følger, at kaptiøse spørgsmål (d.v.s. spørgsmål, hvorved der lægges fælder for den, der afhøres) til vidner – ligesom til sigtede, jfr. § 767, stk. 1, – er forbudt« (min udhævning).

Under reformen af retsplejelovens afsnit om vidner blev disse spørgsmål drøftet, og betænkningen (1962) munder ud i et forslag om en bestemmelse med følgende ordlyd:

»Afhøringen sker under fornøden hensyntagen til vidnet. Vildledende spørgsmål og spørgsmål, der lægger vidnet svaret i munden, bør undgås.«⁷⁾

*) I den daværende § 767, stk. 1, siges (om sigtede): »... intet spørgsmål må fremsættes således, at noget, der er benægtet eller ikke vedgået, forudsættes som tilstået.«

Kap.VIII. 1.

I forbindelse med dette udvalgsforslag ses så vidt vides for første gang et tilløb til en teoretisk diskussion om emnet. Højesteretsdommer *Trolle*⁹⁾ indleder denne ved at gøre opmærksom på, at forslaget kan give praktiske vanskeligheder. Efter Trolles opfattelse stilles der uhyre mange ledende spørgsmål i retssalen. De bruges i to grupper af tilfælde. For det første ved præsentationen af vidnet (kendt og ikke omtvistet stof). For det andet når afhøreren skal »prøve« Vidnets Fasthed, under Udspørgen ... eventuelt ved Forehold af andre Forklaringer eller Oplysninger, som strider imod det sagte.« Her er således i høj grad tale om omtvistede forhold, men det fremgår klart af Trolles formulering, at han tænker på situationer, hvor *vidnet allerede har udtalt sig*. For så vidt angår de kaptiøse spørgsmål antager Trolle, at de efter de gældende regler – med rette – er forbudt, og han slutter sit indlæg med at foreslå følgende formulering:

»Afhøring sker under fornøden Hensyntagen til Vidnet. Spørgsmålene skal stilles på sådan Måde, at de er egnet til at fremkalde en korrekt Forklaring. Vildledende Spørgsmål er forbudt.«

Advokat *Blicher*⁹⁾ følger disse tanker op ved at pege på, at der måske burde gælde forskellige regler for afhøring og modafhøring. Efter hans opfattelse er det således i praksis, at ledende spørgsmål under hovedafhøringen kun er tilladt vedrørende punkter, der ikke bliver genstand for diskussion (præsentationen), samt under afhøring af modvillige vidner, mens de er tilladt under hele modafhøringen. Han foreslår, at denne praksis kodificeres.

Landsdommer *Rønnow*¹⁰⁾ tilslutter sig stort set Trolles og Blichers opfattelser, og nævner, at i engelsk retspleje er »leading questions« ikke tilladt under hovedafhøringen, men derimod under »cross-examination«.

Denne kritik fører til, at lovforslaget fremsættes med ændret ordlyd. Om begrundelsen herfor hedder det i bemærkningerne til lovforslaget, at den i betænkningen foreslåede formulering har givet anledning til »betydelig kritik«. Det fremgår, at der tænkes på den ovenfor citerede litteratur, samt at udvalget er enig i de af kritikerne fremførte bemærkninger. Endelig hedder det:

»... der findes ikke nogen tradition og næppe heller noget behov for opstilling i lovsform af detaljerede regler om afhøringer.«¹¹⁾

Herefter vedtages den formulering, der er gældende i dag:

»Afhøringen skal ske på en sådan måde, at den er egnet til at fremkalde en tydelig og sandfærdig forklaring.« (Rpl. § 184, første afsnit).

Kap. VIII. 2.

Når man sammenholder denne formulering med den af Trolle foreslåede, ses det, at dels det udtrykkeligt udtalte hensyn til vidnet, dels forbudet mod de kaptiøse spørgsmål er faldet bort.

Hvad angår hensynet til vidnet kan det siges at blive varetaget ved Rpl. § 183, hvorefter »retten kan overtage afhøringen, såfremt parternes afhøring af vidnet sker på utilbørlig måde eller på en måde, som strider mod bestemmelsen i § 184, stk. 1, eller omstændighederne i øvrigt gør det påkrævet.« (Endvidere bemærkes Rpl. § 185 om bevisførelse vedrørende vidnets troværdighed.) Derimod findes der ikke andetsteds en bestemmelse, der forbyder kaptiøse spørgsmål. Intet tyder imidlertid på, at det har været tanken af ændre retstilstanden på dette punkt. Heller ikke før 1964 fandtes et udtrykkeligt forbud mod kaptiøse spørgsmål.

2. Retstilstanden i dag (ledende spørgsmål)

2.1. Indledning

Den ovenfor citerede litteratur fra 1963–64 tyder på bred enighed for så vidt angår anvendelsesområdet for ledende spørgsmål. Beskrivelsen af retstilstanden er enslydende, og der er enighed om, at denne retstilstand er tilfredsstillende. Man kan som Blicher mene, at retstilstanden burde kodificeres, eller som retsplejerådet, at kravene til afhøring af vidner næppe kan udtrykkes i en almindelig formel, men der er ingen uenighed om realiteten. Heri synes der ikke at være sket nogen ændring i de forløbne 20 år.¹²⁾

Spørgsmålene ses heller ikke at være diskuteret teoretisk siden da,^{*)} uanset at *Rønnow*¹⁴⁾ allerede i den ovennævnte artikel påpegede, at dette område er mangelfuldt belyst.

Der kan næppe være tvivl om, at der knytter sig store problemer, såvel af processuel som af psykologisk karakter, til anvendelsen af de ledende spørgsmål. I det følgende vil nogle af disse problemstillinger blive belyst.

*) I forbindelse med ændringen i retsplejeloven vedrørende efterforskning har politiets afhøringsmetoder været berørt. Her fremføres imidlertid det samme synspunkt som i 1964 vedrørende retlige forhold: formelle regler er hverken nødvendige eller hensigtsmæssige på dette område,¹³⁾ (se nærmere kapitel XVIII, afsnit 1.).

2.2. Ændringen i teorien

Det synes at fremgå af retsplejerådets ovennævnte udtalelse fra 1964, at man er enig i kritikernes beskrivelse af praksis og i rimeligheden af denne. Den ændrede ordlyd, som kritikken giver anledning til, kan således næppe ses som et udtryk for et ønske om at ændre praksis. Snarere er der tale om at finde et velegnet udtryk for en praksis, der allerede eksisterer. Lige så klart er det imidlertid, at den opfattelse, som kritikerne giver udtryk for, og som tiltrædes af retsplejerådet, markerer en betydelig ændring i *teoriens* stilling til disse spørgsmål.

*Trolle*¹⁵⁾ taler om helt op til 50% af alle spørgsmål som ledende, og det fremgår af alle udtalelser, at ledende spørgsmål i visse situationer er nyttige og endog nødvendige. Dette er en klar ændring fra Munch-Petersens og Hurwitz' opfattelse. Disse forfattere mener, som nævnt ovenfor afsnit 1., at ledende spørgsmål i videst muligt omfang bør undgås, men at de ikke helt kan undværes i specielle situationer.

Ikke desto mindre siger Trolle m.fl., klart – og her synes de at støttes af bemærkningerne til lovforslaget – at de ikke advokerer for en praksisændring. De beskriver den praksis, som allerede findes. Om denne praksis er forskellig fra praksis i de første år efter retsplejelovens ikrafttræden, og hvornår en sådan eventuel ændring er slået igennem, vides ikke. Her må man nøjes med at fastslå, at der er tale om en holdningsændring i den juridiske teori. Denne holdningsændring kan nok kun forstås i et historisk perspektiv, men først er det nødvendigt at sige et par ord om virkningen af ledende spørgsmål.

2.3. Virkningen af ledende spørgsmål

Ingen af de her nævnte forfattere beskæftiger sig med, *hvorfor* der bør gælde specielle regler for de ledende spørgsmål. Dette skyldes formentlig, at årsagen forekommer alle så selvfølgelig, at det er overflødigt at nævne den (jfr. motiverne til retsplejeloven: »... Intet, der trænger til særlig Forklaring«).

Det ligger i betegnelsen, at spørgsmålet leder vidnets tanker og dermed måske hans svar i en bestemt retning. Et meget stort antal forsøg fra hele verden (jfr. kapitel IX, navnlig afsnit 2., afsnit 3.6. og afsnit 4.2.1.) synes med sikkerhed at have påvist, at når sådanne spørgsmål stilles til et vidne i forbindelse med den beskrivende del af hans forklaring, er der risiko for, at spørgsmålet farver svaret. Dette faktum er almindeligt kendt. Allerede Platon og Aristoteles gjorde opmærksom på, at det svar man får, ikke er uafhængigt af

Kap. VIII. 2.4.

spørgsmålets formulering, og dette passer også med de erfaringer, enhver kan gøre i sin dagligdag. *Hvorfor* en sådan virkning indtræffer, d.v.s. hvad der sker i hjernen, når erindringen ændres på grund af ydre påvirkning, har man først søgt at undersøge i de seneste år, men (endnu) uden sikkert resultat.¹⁶⁾ Virkningen er der imidlertid ingen uenighed om i den juridiske teori og praksis.¹⁷⁾ Spørgsmålet går på *anvendelsesområdet*.

2.4. Historisk udvikling

Før retsplejeloven fandtes meget strenge bestemmelser om »lovfaste« og »ikke-lovfaste« vidner. Et lovfast vidne talte pr. definition sandt, og domstolen var forpligtet til at dømme i overensstemmelse med de lovfaste vidners udsagn. Det var derfor ganske naturligt med regler, der skulle sikre, at parterne ikke ved deres spørgsmål vildførte vidnerne. Deraf de før omtalte regler i vidneforordningen.

Som nævnt vides ikke, hvad der førte til, at disse bestemmelser blev videreført i retsplejelovens. Men det er vel sandsynligt, at retsplejelovens fædre har tænkt ud fra det for dem selvfølgelig synspunkt, at man – medmindre forholdene talte imod det – kunne stole på vidnernes udsagn, og det har derfor forekommet naturligt at beskytte dette – i princippet sande – udsagn mod de fordrejninger, som de ledende spørgsmål kunne resultere i. Med datidens betydelige standsforskelle har fornemmelsen af, at det ville være en let sag for advokaterne at manipulere med et ærligt, men enfoldigt vidne måske også være stærkere. *Henriques*¹⁸⁾ synes at hentyde til en sådan indstilling, når han i 1919 i forbindelse med nogle bemærkninger om vidneafhøring nævner »angsten hos visse dommere og professor Munch-Petersen for at overlade parterne vidneførslen«.

Med gennemførelsen af retsplejeloven lukkes imidlertid en række vidner ind, som før retsplejeloven ville være blevet betegnet som »ikke-lovfaste« eller i bedste fald »til dels lovfaste« vidner. Disse vidner, som i den juridiske teori ofte betegnes om forbeholdne, modvillige eller ligefrem løgnagtige,¹⁹⁾ synes at kræve en anden udspørgningsteknik. *Axel H. Pedersen*²⁰⁾ taler om en vis »hårdhed« i afhøringen. Dertil kommer imidlertid, som *Lindegaard og Trolle*²¹⁾ gør opmærksom på, at også bortset fra disse bevidst partiske vidner er situationen næppe så simpel, at man på den ene side har det neutrale vidne, der intet hellere vil end fortælle sandheden, og på den anden de fæle advokater, der søger at fordreje hans ord og mening. Dette er i det højeste situationen i

Kap.VIII. 2.5.

den beskrivende fase. *Christrup*²²⁾ skriver: »Det (at vidnet har taget parti) gælder i vidt omfang under næsten alle sager«.

Kritikerne har hermed peget på, at der findes to væsensforskellige vidneforklaringer, og at disse ikke bør behandles ens. Man kunne kalde dem den neutrale forklaring og den partiske forklaring.

2.5. Omtvistede spørgsmål

2.5.1 Den neutrale forklaring

Ovenfor (kapitel II, afsnit 6.1.) er anlagt en vid fortolkning af begrebet forudindtaget, og det er herunder nævnt, at menneskers vurderinger ikke er uafhængige af deres viden og erfaringer i bred forstand. I det omfang vidnernes almindelige indstilling ikke betyder en (bevidst eller ubevidst) klar stillingtagen til fordel for den ene part, må disse vidner imidlertid betragtes som i juridisk forstand neutrale.

Som nævnt kan det forekomme, at sådanne tilsyneladende neutrale vidner har så bestemte forestillinger om deres omverden (f.eks. om »unge knallertkørere«, jfr. eksemplet kapitel II, afsnit 6.1.2.), at de retteligt må betegnes som partiske, og det er ikke altid, at dette vil afsløres under afhøringerne.

Det er givet, at det er de neutrale vidners forklaring, Munch-Petersen og andre har i tankerne, når de mener, at ledende spørgsmål kun under ganske specielle omstændigheder kan tillades. Medmindre vidnet har taget stilling for en af parterne, må man i almindelighed regne med, at vidnets *første* forklaring er neutral. Det betyder, at det navnlig er ved den første politimæssige afhøring, man bør have opmærksomheden henledt på risikoen for at påvirke vidnets forklaring. På dette stadium kan ledende spørgsmål virke *sandhedsforvridende*.

2.5.2. Den partiske forklaring

*Blichers*²³⁾ forslag om en regel om, at ledende spørgsmål er tilladt ved modafhøring, men ikke ved hovedafhøring, synes påvirket af engelsk ret, men en sådan regel findes også i Norge og Sverige:

»Spørgsmål som ved innhold eller form innbyr til svar i en bestemt retning, må ikke stilles, når det ikke skjer for å prøve påliteligheten av opplysninger som vittnet tidligere har gitt, eller andre særlige grunner gjør det forsvarlig.« (Straffeprosessloven, § 136, 2. led).

Kap.VIII. 2.5.2.

»Frågor, vilka genom sitt innehåll, sin form eller sättet för deras framställande indbjuda till vist svar, må ej ställas, med mindre särskilda skäl föranleda därtill.« (Rättegångsbalken, kap. 36, § 17).

I kommentaren till denna bestämmelse hedder det:

»Dylika ledande frågor äro enligt lagen tillåtna, när särskilda skäl föranleda därtill, såsom då den part, som åberopat vittnet, avsluttat sitt förhör och motparten vill söka få fram att vittnets uppgifter icke äro tillförlitliga, eller om det gäller att undersöka, huruvida ett vittne lätt kan påverkas i viss riktning«.

Sådan regler hviler på, att det vidne, der modafhöres, icke (längere) kan anses för att være neutralt. Som det ovenfor er berørt (kapitel II, afsnit 6.1.2.3. om begrebet »commitment«), betyder selve den omstændighed, at han har udtalt sig, at han vil være tilbøjeligt til at holde fast ved denne forklaring. Ikke alene fordi den er sandheden (som han ser den), men også fordi han har *givet offentligt udtryk for dette*. Det er om denne situation, *Rønnow*²⁴⁾ skriver:

»Den under hovedafhøringen afgivne forklaring (må) antages at øve en stille, men effektiv tvang i retning af at holde vidnet fast ved det engang sagte. Hvis derfor den, der foretager modafhøringen, er begrænset til at stille rent »neutralt« spørgsmål, har han ikke store chancer for at rokke ved forklaringen, rent bortset fra at han af dommeren under den gældende ordning vel ofte vil blive afbrudt med en bemærkning om, at »det har vidnet jo forklaret om een gang«.

Der foreligger med andre ord en situation, der minder en del om en tidligere beskrevet (kapitel IV, afsnit 2.3.2., hvor det blev antaget, at det var nødvendigt at stille et ledende spørgsmål for at få et *sandt* svar. Og det er vel det, Trolle m.fl. tænker på, når de taler om, at brugen af ledende spørgsmål i denne fase er såvel nyttig som nødvendig. De ledende spørgsmål kan i denne situation tjene til at give et mere nuanceret billede af vidnets opfattelse, herunder på hvilket grundlag han udtaler sig. De kan med andre ord virke *sandhedsfremmende*.²⁵⁾

Den svenske advokat *Hemming-Sjöberg*²⁶⁾ udtrykker sig meget skarpt i en begrundelse for de svenske regler på dette område:

»... så gott som alla vittnen under sina samtal med parten och under de föregående förhören inför polis, åklagare eller advokat redan varit föremål för stark suggestiv påverkan. Att under sådana förhållanden tillåta den påkallande parten att vid domstolsförhandlingarna utsätta vittnet för nya suggestiva inflytanden skulle göra förhöret till en parodi...

Vid motförhöret är däremot ledande frågor tillåtna. Det gäller nu för den part,

Kap. VIII. 2.5.2.

som icke påkallat vittnet, at söka förmå vittnet att komplettera eller korrigera sitt vittnesmål, så att verkningarna av vittnets partiskhet i möjligaste mån elimineras. . .

Den omständigheten, at vittnet är partiskt till förmån för motparten, utgör en garanti för at vittnet icke skall suggereras att säga något, som han vet vara oriktigt eller ej vet något om.«*)

Det synes imidlertid, som om sådanne regler passer bedre til det engelske system, hvor hver part – også inden for straffeprocessen – hovedafhører egne vidner. I Danmark fører objektivitetsprincippet imidlertid til, at langt de fleste vidner – hvad enten de udtaler sig til fordel for den anklagede eller det modsatte - indkaldes af anklagemyndigheden, og dermed afhøres først af denne.***) Heriblandt vil der være en del vidner, der uden at kunne karakteriseres som modvillige, dog må anses for partiske, forstået på den måde, at de nødtigt vil afgive et udsagn, der er belastende for den anklagede. Hvorimod de vidner, der indkaldes af forsvaret, normalt vil have noget at fortælle, der er positivt for den anklagede. En sådan ordning ville derfor betyde, at forsvareren over for langt de fleste vidner kunne benytte sig af ledende spørgsmål, mens det kun var muligt for anklageren ved de af forsvaret indkaldte vidner. Det er derfor næppe rimeligt, som også påpeget af *Ekelöf*,³⁰⁾ med sådanne formelle regler. Såfremt man antager, at tesen er korrekt, således at det er sandhedsfremmende at anvende ledende spørgsmål over for ubevidst partiske vidner, er det vanskeligt at se, at anklagemyndigheden ikke skulle kunne anvende den samme teknik over for *bevidst* partiske vidner – uanset at der er tale om hovedafhøring.

Det er ganske almindeligt, at medgerningsmænd (der allerede er dømt) indkaldes ligesom tiltaltes kammerater, der måtte have været til stede ved gerningen. Anklageren kan derfor – i modsætning til forsvarsadvokaterne – meget vel allerede under hovedafhøringen ønske at sætte spørgsmålstegn ved en del af vidneforklaringen. Eller med andre ord føre en slags modafhøring allerede på dette tidspunkt.

Eksempelvis:

»Mon ikke I havde fået mere end to øl hver? I opholdt jer jo på hotellet i flere timer?«

Eller: »Du siger, I var tre mænd og vidnet alene. Mon ikke vidnet snarere blev bange for jer?«

*) Se i samme retning *Bødtker*,²⁷⁾ men kritisk til inddelingen i forhør/modforhør og overhovedet en så formalistisk opfattelse, se *Ekelöf*.²⁸⁾

**) Retsplejeloven (§ 872) siger, at statsadvokaten afhører de af ham fremstillede vidner, mens forsvareren afhører de vidner, der fremstilles fra forsvarets side. *Lindgaard og Trolle*²⁹⁾ nævner, at denne forskel ikke altid følges så nøje i praksis.

Kap. VIII. 2.5.2.

Man kunne også udtrykke det på den måde, at såfremt man anerkender denne tese, er det vel svært at afvise ledende spørgsmål på noget stadium i forhøret, forudsat at vidnet først har fået lejlighed til at udtrykke sin egen opfattelse under fri forklaring eller neutralt forhør.

Hvis f.eks. et neutralt vidne under et politiforhør vedrørende en forbrydelse begået en mørk nat forklarer, at han føler sig overbevist om, at den sigtede er gerningsmanden, er det ikke alene hensigtsmæssigt, men politiet er ligefrem forpligtet til nøjere at prøve dette udsagns bærekraft. Og den naturlige måde er en række spørgsmål, der næppe kan undgå at være af ledende karakter, jfr. eks. kapitel V, afsnit 7.2.

Ethvert forsøg på at »prøve« vidnets fasthed (*Trolles* udtryk)³¹⁾ synes uvægerligt at måtte føre til ledende spørgsmål.

*Henriques*³²⁾ udtaler sig tilsyneladende mod anvendelsen af ledende spørgsmål ved krydsforhøret. Nærlæser man hans udtalelser, viser det sig imidlertid, at også han har sit klare formål med afhøringen, og at det han vender sig imod i virkeligheden er de mere aggressive forhørsmetoder:

»For modpartens sagfører gælder det, når turen kommer til ham, derfor heller ikke at skræmme eller true. Tværtimod, på forhånd vil vidnet reagere imod ham. Det gælder om at vinde vidnets velvilje, for at også han kan få det til at tale. Han vil jo ved sine spørgsmål have vidnet til at skildre begivenhederne i den ånd, han mener, det vil gavne hans parts interesse, men han vil kun opnå dette, når dommeren får indtryk af, at vidnet ikke er skræmmed eller truet hertil, men skildrer af egen vilje og med egne ord.

Det er på nuværende tidspunkt næppe forsvarligt at opstille almindelige regler for, hvornår ledende spørgsmål vedrørende omtvistede forhold bør være tilladte. Hele området vedrørende de ledende spørgsmål herunder en undersøgelse af, under hvilke omstændigheder de kan virke sandhedsfremmende, og hvornår de tværtimod må anses for sandhedsfordrejende – er aldeles uudforsket, og den undersøgelse, som *Rønnow*³³⁾ gjorde sig til talsmand for i 1964, er ikke mindre påkrævet i dag.

Navnlig i engelsk litteratur findes mange eksempler³⁴⁾ på den tilsyneladende gavnlige effekt af ledende spørgsmål i *konkrete* tilfælde. Kritisk til nogle af disse eksempler, se kapitel X, afsnit 3.2.1. Også vidnepsykologer har anbefalet³⁵⁾ eller benyttet sig³⁶⁾ af denne teknik, jfr. den »omvendte« fælde, kapital X, afsnit 3.2.1.4. Men en egentlig empirisk undersøgelse af det ledende spørgsmål som kontrolmid-

Kap. VIII. 2.6.

del over for en allerede afgiven forklaring er så vidt vides aldrig foretaget hverken her eller i udlandet.

Heller ikke her vil problemet blive taget op. Som omtalt ovenfor (kapitel I, afsnit 1.) er området for denne afhandling den neutrale forklaring. I kapitel IX vil derfor det ledende spørgsmåls virkninger i forbindelse med den neutrale vidneforklaring blive behandlet. Spørgsmålet om det ledende spørgsmåls sandhedskontrollerende effekt falder derimod uden for denne afhandlings område.

2.6. Uomtvestede spørgsmål

Ovenfor er de omtvestede spørgsmål behandlet, herunder sandsynligheden for, at de ledende spørgsmål kan være gavnlige i forhold til de partiske vidner. Derimod er der i almindelighed ingen grund til at tro, at ledende spørgsmål kan have en gavnlig effekt for så vidt angår de uomtvestede spørgsmål. Dette er heller ikke teoriens opfattelse. Man er opmærksom på, at man er inde på et område, hvor der kan være risiko for sandhedsforvridning, men man antager med hensyn til de ikke-bestridte eller betydningsløse kendsgerninger, at faren ikke er særlig stor, og at det i øvrigt næppe vil få betydning.³⁷⁾ Derfor synes hensynet at måtte vige for mere effektivitetsbetonede synspunkter. Dette gælder navnlig *præsentationen* af vidnet, hvor ledende spørgsmål må anses for at være såvel »uskadelige som praktiske« (Trolles udtryk).³⁸⁾

Af praktiske grunde fremføres dels, at de ledende spørgsmål er tidsbesparende,³⁹⁾ hvilket utvivlsomt er korrekt. Dernæst fremføres det, at de kan være medvirkende til at gøre vidnet tryk ved den uvante situation. Dette spørgsmål er behandlet ovenfor i kapitel V, afsnit 1. Endelig skiver Trolle:⁴⁰⁾

»Spørger man i neutral Form, vil et Vidne, der flere Gange har forklaret til Rapport om det samme og som derfor ved at Spørgeren meget vel kender Svaret, blive overrasket og utryk og muligt tro, at man er i Tvivl om Rigtigheden af det tidligere forklarede.«

Dette problem synes imidlertid at kunne løses på mere hensigtsmæssig måde. Det gælder for hele vidnets forklaring – altså også den beskrivende del, som efter Trolles mening bør oplyses ved neutrale spørgsmål – at vidnet som oftest har forklaret om disse ting adskillige gange. Man kunne derfor overveje, om ikke dommeren i forbindelse med sandhedsformaning kunne gøre vidnet opmærksom på, at man meget vel véd, at han har afgivet forklaring før, men disse tidligere forklaringer har *retten* ikke hørt, og derfor må man tage sagen forfra.

Kap. VIII. 2.7.

Selv om der næppe er nogen særlig risiko for en sandhedsforvridende virkning på dette tidspunkt, kan en sådan dog ikke ganske udelukkes, se kapitel IX afsnit 6.2. Dertil kommer, at de ledende spørgsmål, som nærmere beskrevet kapitel V, afsnit 1., kan have en psykologisk uheldig effekt på vidnet.

2.7. Trevne vidner

Munch-Petersen nævnte (se ovenfor afsnit 1.), at ledende spørgsmål kunne være nødvendige over for »trevne« vidner.*)

Det samme har andre forfattere⁴²⁾ været inde på, og det er givet, at når vidnet ikke selv kommer ind på for sagen vigtige omstændigheder, kan det være nødvendigt at spørge direkte til dem, uanset at der i spørgsmålet – selv om det er neutralt formuleret – kan ligge en vis påvirkning. F.eks. således: »Husker De, om der ved den lejlighed blev nævnt noget om...«

Det må erkendes, at ved visse afhøringer er sådanne spørgsmål snarere reglen end undtagelsen, idet vidnet kan være uhyre vanskeligt at få i gang. Der svares kun med enstavelsesord, hvis der overhovedet svares. I sådanne tilfælde kan det af og til være hensigtsmæssigt at benytte sig af ledende spørgsmål vedrørende ting, der har ringe eller ingen betydning for sagen, for at komme i kontakt med vidnet og vise, at man har forståelse for hans situation.

I en sag var det af betydning, hvorvidt en bestemt købmand plejede at give kunder kredit. Blandt vidnerne var en meget fåmælt kvinde.

F: »Købmand A's butik ligger jo langt fra deres bopæl. Var der noget særligt, De skulle købe, siden De tog så langt væk?«

V: »Det kan jeg ikke huske.«

F: »Tog De tit ud til købmand A's butik?«

V: »Åh, sådan ...«

F: »Et par gange om ugen måske?«

V: »Åh, det ved jeg ikke.«

F: (skifter taktik): »Jeg kan se, at De havde Deres lille datter med? Det er ellers ikke nemt med sådan en lille størrelse på en lang bustur. Folk er jo ikke altid lige venlige.«

V: »Nej, det er de bestemt ikke. Det har De i hvert fald ret i.«

(Dette er den længste sætning, vidnet har sagt.)

*) I et tidligere udkast til retsplejeloven⁴¹⁾ hedder det: »Spørgsmaal, hvori der foreholdes Vidnet Omstændigheder, der først skulle bekræftes ved dets Svar, maa stilles, naar Vidnet ikke på anden Maade kan ledes hen paa hine Omstændigheder.«

Kap. VIII. 2.7.

- F: »Nu kan der jo være mange grunde til at tage sådan en lang tur. Jeg mener, butikken kan være billig, eller de kan være særlig flinke...«
- V: »Ja, A var altid så ..., jeg mener flink ... med penge ..., og hvis man ikke lige havde...«

Det ser ud, som om forhørslederens lille digression til vanskelighederne med at befordre småbørn i de offentlige transportmidler gør sin virkning. Adskillige udenlandske undersøgelser viser, at ledende spørgsmål, der tyder på, forhørslederen forstår den afhørtes situation, eventuelt har et vist fagkundskab, kan før til væsentligt flere informationer. Samme iagttagelse er gjort af politifolk.⁴³⁾

*Richardson*⁴⁴⁾ finder, at *forudsat* at det indlagte svar, var det, den adspurgte ville give, kan ledende spørgsmål skabe en optimal interviewsituation. For en mere nuanceret opfattelse, se *Marquis*⁴⁵⁾, smh. også Kinsey ovenfor kapitel IV, afsnit 2.3.2.

Ikke alle afhørere går imidlertid så omhyggeligt til værks. I praksis er det ganske almindeligt, at der anvendes ledende spørgsmål også med hensyn til de omtvistede forhold, såfremt forhørslederen mener, at han står over for et »trevent vidne«. – Hvilket han meget ofte synes at føle.

Se således følgende eksempel fra en svensk advokat,⁴⁶⁾ der vælger at stille et kraftigt ledende spørgsmål uden først at undersøge, om målet kunne nås med et spørgsmål af mere neutralt tilsnit, jfr. eksemplet ovenfor:

»Att ledande frågor under alla förhållanden äro tillåtna i sådana fall, där fullständiga uppgifter icke annat än genom dylika frågor kunna erhållas, torde vara uppenbart. Om exempelvis ett vittne kallas för att motbevisa, att et visst yttrande fällt av någon person, räcker det icke alltid, att han tillfrågas om vad som yttrats, utan huruvida just det påstådda yttrandet fällt. Dette måste därför upprepas för honom. Om sålunda kåranden uppgivet, att svarande yttrat: »Varorna behöva icke alla vara likadana som provet«, kan ett vittne, som varit närvarande, då yttrandet fölldes i huvudförhöret, tillfrågas: »Yttrade svaranden någonting till kåranden om at varorna icke alle behövde vara likadana som provet, eller något uttryck av samma innebörd?«

Det er åbenbart, at der påhviler forhørslederen (og retten) en forpligtelse til at påse, at vidnets ord ikke drejes i en bestemt retning, der passer med forhørslederens opfattelse. Vidnet må ikke behandles som et redskab i forsvarers eller anklagers sagsfremstilling eller procedure. Imidlertid er det

Kap. VIII. 2.7.

formentlig hævet over enhver tvivl, at noget sådant meget ofte hænder ubevidst, og man kan vanskeligt forestille sig, at det ikke af og til foregår bevidst.

I praksis er det næsten umuligt at kontaktere, om en sådan påvirkning finder sted. Ofte er vidnet tilsyneladende ikke klar over, at hans ord har fået en ikke uvæsentlig drejning.

Som *eksempler* kan nævnes følgende ordskifter fra retssale:

A: »Og så fik du 50 kr. af tiltalte?«

V: »Ja.«

A: »Hvorfor det?«

V: »Det ved jeg ikke. Vi skulle jo ud at drikke ...«

A: »Du er jo ikke dum, vel?«

V: »Nææ.«

A: »Mon ikke du snarere fik de penge, for at du skulle tie stille?«

V: »Det kan godt være.«

Eller:

A: »De følte Dem altså truet af tiltalte?«

V: »Det vil jeg ikke sige.«

A: »Men De gik dog Deres vej.«

V: »Ja.«

A: »Hvorfor det?«

V: »Jeg tænkte, at der måske kunne blive ballade. Jeg skulle ikke rodes ind i noget.«

A: »Ballade, siger De, mener De slagsmål?«

V: »Ja, måske.«

A: »Og hvem troede De ville starte det slagsmål – hvis der nu blev slagsmål?«

V: »Ja, det var jo Egon, der var sur.«

A: »Altså tiltalte?«

V: »Ja.«

A: »Og når tiltalte bliver sur, går det nemt ud over dem, der står i nærheden, ikke?«

V: »Jo.«

A: »Og De ville nødig have tærsk? De gik Deres vej for at undgå det?«

V: »Ja, ... altså ... ja, det kan man godt sige.«

Se endvidere eksemplerne i kapitel V, afsnit 7.1., XI, afsnit 3.2.1.2. og XIII, afsnit 2.3.

Sådanne afhøringer forekommer ganske ofte. Vidnet protesterer sjældent. Dommeren endnu sjældnere. Det er også vanskeligt at se, om der overhovedet

er noget at protestere imod. Er de ovennævnte tilfælde eksempler på drejninger af vidnets mening, eller er det sandheden, anklageren får frem?

2.8. Sammenfatning

2.8.1. Anvendelsesområdet

I teorien synes der i det store og hele at være enighed om, at ledende spørgsmål kan benyttes i følgende tilfælde:

1) Vedrørende *uomtvisede* spørgsmål eller spørgsmål af ringe betydning. Her tænkes navnlig på præsentationen af vidnet og de omstændigheder, der ligger forud for afhøringsstemmet.

2) Vedrørende *omtvisede* spørgsmål må ledende spørgsmål kun stilles, såfremt der er tale om et modvilligt vidne, eller vidnet allerede har udtalt sig om det omhandlede spørgsmål. Det vil sige, at sådanne spørgsmål navnlig (men ikke udelukkende) vil komme på tale under modafhøringen. Desuden kan de stilles for at hjælpe et vidne i gang.

I praksis stilles et meget stort antal ledende spørgsmål. *Trolle*⁴⁷⁾ mener, at det er omkring halvdelen, *von Eyben og Kutchinsky*⁴⁸⁾ skønner mere forsigtigt mellem halvdelen og en tredjedel af alle spørgsmål.

2.8.2. Virkningen af de ledende spørgsmål

Meget tyder på, at ledende spørgsmål, stillet til et partisk (bevidst eller ubevidst) vidne, kan virke sandhedsfremmende. En egentlig undersøgelse af dette ses dog aldrig at være foretaget.

Med hensyn til neutrale vidner må ledende spørgsmål anses for at kunne være sandhedsforvridende efter den almindelige opfattelse. Næppe nogen vil imidlertid bestride, at der også stilles umådeligt mange ledende spørgsmål til sådanne vidner. Virkningen af disse vil blive undersøgt nedenfor (kapitel IX).

For så vidt angår berettigelsen af at stille ledende spørgsmål af effektivitetshensyn, forekommer dette at være en betænkelig praksis. Også dette vil blive taget op nedenfor (kapitel IX, afsnit 6.2.).

Kap.VIII. 3.

3. Retstilstanden i dag (kaptiøse spørgsmål)

Indtil 1965 var den almindelige opfattelse i teorien, at kaptiøse*) spørgsmål måtte anses for forbudt, enten fordi dette var så selvfølgelig, at det var unødvendigt at optage det i loven (Munch-Petersen, jfr. afsnit 1.) eller ud fra en fortolkning af bestemmelsen som de »forvirrende« spørgsmål (Kommenteret Retsplejelov,⁴⁹⁾ Trolle,⁵⁰⁾ Rønnow,⁵¹⁾ og formentlig Hurwitz.* *)

Af kritikken til betænkningssudkastet i 1963–64 fremgår det klart, at kritikerne ikke på dette punkt ønsker nogen ændring. I Trolles alternative forslag til lovudformningen står der således direkte: »Vildledende Spørgsmaal er forbudt.« (Ref. afsnit 1.1.).

På dette punkt synes teoriens indstilling imidlertid at have ændret sig siden 1965. Med hensyn til kaptiøse spørgsmål hedder det i Karnovs lovsamling (1979)⁵³⁾ med en formulering, der synes at stamme fra Gomard (1977).⁵⁴⁾

»Det bør (min udhævning) ... ikke stilles spørgsmål, som f.eks. ved at forudsætte en bestridt kendsgerning som godtgjort kan vildlede vidnet. Det vil dog samtidig under modafhøring af modpartens vidner kunne være påkrævet for at prøve vidnets sandfærdighed at stille spørgsmål på en særlig indtrængende måde.«

Stort set samme formulering er benyttet i 1984-udgaven af Gomard.⁵⁵⁾ Dog er ordet »bør« erstattet med »i almindelighed ikke«.

Formuleringen synes at antyde en knap så restriktiv holdning. Andre juridiske teoretikere har nævnt spørgsmålet, i nyere tid von Eyben (1980)⁵⁶⁾ og Vollmond (1980)⁵⁷⁾ Deres holdning synes stort set at være sammenfaldende med den holdning, der udtrykkes af Gomard: kaptiøse spørgsmål bør normalt ikke forekomme, men man vil ikke afvise, at de i ganske særlige tilfælde kan være tilstedelige og af samme grund findes ikke noget egentligt forbud i loven.***) Såvel Vollmond som Lindegaard og Trolle anfører direkte, at kaptiøse spørgsmål kan være nødvendige. Efter Vollmond ganske vist kun »i nødsfald« og ved meget vigtige spørgsmål, men Lindegaard og Trolle⁶⁰⁾ skriver ligeud:

*) Om definitionen på kaptiøse spørgsmål, se nærmere nedenfor kapitel X, afsnit 1.2. og 1.3.

***) Det er muligt, at Hurwitz⁵²⁾ definerer de forbudte kaptiøse spørgsmål snævert, således at det kun drejer sig om den daværende § 767's område: »... og intet spørgsmål (til sigtede) må fremsættes således, at noget, der er benægtet eller ikke vedgået, forudsættes som tilstået.«

****) I »Kommenteret Retsplejelov« (1982)⁵⁸⁾ siges det, at kaptiøse spørgsmål ikke må stilles (min udhævning). Herved henvises til Gomard (1977) og til vidnebetænkningen.⁵⁹⁾ Begge disse steder bruges imidlertid udtrykket »bør«, hvorfor formuleringen i »Kommenteret Retsplejelov« næppe kan tillægges større betydning.

Kap. VIII. 3.

»Hvis et vidne giver en forklaring, der er i åbenbar modstrid med, hvad det tidligere har oplyst, så at det er klart, at vidnet lyver, kan det ligeledes være nødvendigt at lade det fortsætte uden at gøre bemærkninger, for at det kan demonstreres over for retten, i hvilket omfang forklaringen er utroværdig. I samme øjemed kan det være berettiget, hvis senere oplysninger er i strid med vidnets udsagn, at indkalde det påny og udspørge det igen uden at røbe, hvad man er i kundskab om. Men derefter bør uoverensstemmelserne meddeles vidnet, idet det påny udspørges.« (Se også citatet kapitel X, afsnit 1.).

Når man sammenligner denne holdning med Hurwitz' og Munch-Petersens, kan der næppe være tvivl om, at vor tids teoretikere indtager en langt mindre restriktiv holdning til kaptiøse spørgsmål. Denne holdningsændring synes at kunne føres tilbage til lovændringen i 1965, uanset at dette efter alt at dømme ikke var lovgivers mening, og uanset at der ikke hverken før eller efter ændringen direkte har stået noget om kaptiøse spørgsmål til vidnet i loven.

Den tidligere bestemmelse om, at ledende og forvirrende spørgsmål så vidt muligt burde undgås, førte til en antagelse af, at kaptiøse spørgsmål (så meget mere) måtte være forbudt. En tilsvarende fortolkning kan vanskeligt lægges ind i den nuværende formulering, der slet ikke berører bestemte spørgsmålstyper, og det er herefter ikke længere naturligt at drage en parallel til § 752.*)

Det synes, som om den omstændighed, at man har undladt at foreskrive regler vedrørende de ledende spørgsmål (og derved er kommet i bedre harmoni med den faktiske retstilstand) har haft en afsmittende virkning på det kaptiøse spørgsmål.

I kapitel X vil det kaptiøse spørgsmål blive behandlet, herunder også hensigtsmæssigheden af denne udvikling.

*) *Rpl. § 752*: »Spørgsmål til en *sigter* (min udhævning) må ikke stilles således, at noget, der er benægtet eller ikke erkendt, forudsættes tilstået. Løfter, urigtige foregivender eller trusler må ikke anvendes.«

Kapitel IX

Virksomheden af ledende spørgsmål

1. Definition på suggestion

I 1942 definerede *Bahnsen*¹ suggestion således:

»Fremkaldelsen af Tro eller Indstilling, som et Menneske overtager uden at vide, at den i Virkeligheden ikke er hans egen, men indgivet ham ude fra.«

I »Ordbog over det danske sprog«² hedder det:

»... ad psykisk (ogs. spec. hypnotisk) vej og især uden den paavirkedes vilje ell. bevidsthed fremkalde en forestilling, følelser, bevidsthedstilstand, der er bestemmende for vedk.s tilstand, holdning ell. adfærd: ...«

Som det ses, lægger begge definitioner vægt på det ubevidste element, men mens Bahnsens definition *kun* omfatter ubevidst påvirkning, benytter den anden definition udtrykket »især«.

I den juridiske terminologi er det almindeligt at benytte ordene »suggestiv« og »ledende« synonymt. Da imidlertid udtrykket »suggestion« i almindelig sprogbrug navnlig benyttes i forbindelse med en påvirkning, der er ubevidst for den påvirkede, vil udtrykket »ledende« blive benyttet her for at gøre det helt klart, at omtalen gælder både de tilfælde, hvor påvirkningen sker ubevidst for den udspurgte (og spørgeren) og de tilfælde, hvor begge parter er klar over, at påvirkning forsøges.

Det bemærkes, at suggestion også kan fremkaldes på anden måde end ved bestemte spørgsmål, f.eks. ved påvirkning fra omgivelserne, (jfr. kapitel II, afsnit 6.1. og kapitel III, afsnit 2.1.) og ved ikke-verbal indflydelse fra forhørslederen (jfr. kapitel III, afsnit 2.2., og kapitel XVIII, afsnit 3.2.5. Se endvidere kapitel XII, afsnit 1.4.

2. Definition på ledende spørgsmål

2.1. Indledning

Det klassiske eksempel på ledende spørgsmål er *Stern's*³⁾ billedforsøg, hvor han lod mennesker af forskelligt køn, forskellig alder og uddannelse kigge på nogle billeder og derefter fortælle, hvad disse billeder forestillede. Der blev stillet en række ledende spørgsmål om ting, der ikke havde været på billederne. F.eks.: »De lagde vel mærke til den lille hund forrest i billedet?«

Ledende spørgsmål af denne type er tillige kaptiøse, såfremt formålet med dem er at få vidnet til at »afsløre« sig ved at besvare dem positivt. Da denne form for ledende spørgsmål frembyder særlige problemer, vil de blive behandlet i et kapitel for sig (kapitel X), hvor også problemet om afgrænsningen mellem ledende og kaptiøse spørgsmål vil blive taget op.

Imidlertid kan spørgsmål om imaginære ting også stilles ubevidst, f.eks. hvis et tidligere vidne har forklaret noget, som afhøreren tror er sandt. I sådanne tilfælde vil spørgsmålet være ledende uden at kunne karakteriseres som kaptiøst. Samme situation foreligger, når det omhandlede findes, men vidnet ikke har bemærket det.

Sådanne spørgsmål er blevet kaldt falske spørgsmål eller forudsætnings-spørgsmål (d.v.s. spørgsmål, der hviler på en (falsk) forudsætning). Udover disse findes imidlertid en række andre former for ledende spørgsmål, f.eks. forventningsspørgsmål eller ufuldstændige disjunktionsspørgsmål (var bilen grøn eller blå?).⁴⁾

Det er blevet anslået, at mellem halvdelen og en tredjedel af alle spørgsmål, der stilles i danske retssale, kan karakteriseres som ledende.⁵⁾ Dette tal er der næppe grund til at betvivle. Blot må man være opmærksom på, at heri indgår såvel spørgsmål til parter og tiltalte som til vidner. Endvidere er de ledende spørgsmål ikke jævnt fordelt over afhøringerne. Ledende spørgsmål forekommer navnlig i forbindelse med præsentationen af vidnet (omtalt kapitel V, afsnit 1., og kapitel VIII, afsnit 2.6.), i forbindelse med modafhøringen (kapitel VIII, afsnit 2.5.2.) og ved afhøring af tiltalte i tilståelsessager.

Som nævnt ovenfor er området for denne afhandling den beskrivende fase i afhøringen af det neutrale vidne. Der hersker almindelig enighed om, at ledende spørgsmål ikke bør benyttes i denne situation, men som enhver domstolsjurist til vide, er følgende formuleringer ganske almindelige.

Kap.IX. 2.2.

»De var måske lidt beruset?«

»Jeg forstår det, De har sagt, som at De følte Dem truet af sagsøgte. Det er rigtigt, ikke?«

»Kort tid, siger De. Skal vi sige 10 minutter?«

»Var der ikke noget med at...«

Formålet med dette kapitel er at se på virkningerne af en sådan afhøringssteknik. Først er det imidlertid nødvendigt at søge af definere begrebet ledende spørgsmål.

Det ledende spørgsmål adskiller sig fra den situation, som er behandlet ovenfor (kapitel VII) under betegnelsen »neutralt pres«, ved at lægge op til *et bestemt svar*, hvor der ved det neutrale pres blot kræves et svar. Det ledende spørgsmål lægger således også pres på vidnet, men et pres i et bestemt retning.

Afgrænsningen af de ledende spørgsmål i forhold til neutrale spørgsmål er vanskelig både i praksis og i teorien. Forskellige definitioner har været foreslået.

2.2. Den formelle (grammatiske) definition

Når psykologer skal definere ledende spørgsmål for jurister, anlægges ofte den vurdering, at et ledende spørgsmål simpelt hen er et spørgsmål, der i *formen* lægger mere op til ét svar end et andet. Det vil sige, at f.eks. ethvert spørgsmål, der i sin bekræftende form besvares med »jo« i stedet for »ja« er et ledende spørgsmål.*)

Det kan være *positivt ledende* (lægge op til et bekræftende svar), f.eks.:

»Mener De ikke også, at han var beruset?«

»Når det drejer sig om så store beløb, er De antagelig ekstra omhyggelig, ikke sandt?«

Eller *negativt ledende* (lægge op til et benægtende svar), f.eks.:

»De har således ikke i aftenens løb drukket mere end to øl?«

»De havde ikke noget udestående med ham i forvejen?«

»Og De tænkte vel ikke på Deres barn?«

Det sidste spørgsmål viser klart det formelle kriteriums svaghed. Denne betragtningsmåde er ikke alene alt for vid, men i visse tilfælde direkte

*) Denne definition blev således benyttet ved et kursus i parts- og vidneafhøringer, der blev afholdt for jurastuderende ved Københavns Universitet i 1977-78.

Kap.IX. 2.2.

vildledende, fordi man fuldstændig ser bort fra ordenes mening, der ofte vil være af langt større betydning end den anvendte form. Man kan endog forstærke en tendens til et svar i en bestemt retning ved formelt at forme det, som om det lagde op til et svar i den modsatte retning. Spørgsmålet »De tænkte vel ikke på Deres barn?« er formelt et ledende spørgsmål, der lægger op til et benægtende svar. Man kan imidlertid næppe se bort fra, at der hviler et kulturelt pres på alle vidner i retning af, at en ordentlig far eller mor tænker på sit barn. Og dette pres synes at blive accentueret ved, at det udtrykkes negativt.

Helt tydeligt bliver det, når spørgsmålet forstærkes en anelse: »Og De tænkte vel overhovedet ikke på Deres barn?« Således formuleret er det et klart eksempel på et spørgsmål, der til trods for, at det formelt lægger op til et benægtende svar, alligevel virker mere ledende i retning af et bekræftende, end en neutral form ville have gjort, fordi den ledende form gør den sociale fordømmelse mere åbenbar.

Dertil kommer, at valget af det ledende spørgsmål giver vidnet det indtryk, at forhørslederen har en negativ holdning til ham – fordi han antyder, at vidnet ikke skulle have tænkt på sit barn. Dette kan gøre vidnet mere vagtsom og forsigtig – stik imod hensigten med det ledende spørgsmål.

På samme måde må man være opmærksom på, at små ord, der skydes ind i en sådan sætning, kan gøre det langt lettere at svare benægtende, hvad enten man anvender den neutrale eller den ledende formulering.

F.eks. således:

»Tænkte De lige i det øjeblik på Deres barn?«, *eller*

»Men lige i det øjeblik tænkte De måske ikke på Deres barn?«

Selv gode forældre formodes ikke at tænke på Deres børn 24 timer i døgnet.

Smh. *Bahnsen*,⁶⁾ der påviser, hvorledes det lille ord »da« i sammenhængen kan virke overordentligt ledende. Se i øvrigt om formuleringens betydning afsnit 3.6.

En anden indvending mod den formelle definition er, at der findes ikke så få spørgsmål, der i formen er neutrale, men alligevel *virker* ledende.

De kendteste eksempler er naturligvis dem, der kun lægger op til to muligheder, mens der i virkeligheden er flere (ufuldstændige disjunktions-spørgsmål), f.eks.: »Var mandens hat gul eller grøn?« Formulerer man spørgsmålet: »Hvilken farve havde mandens hat?« er dette kun et neutralt spørgsmål, såfremt vidnet allerede har tilkendegivet, at manden havde hat på.

At *ordvalget* har betydning er almindeligt kendt.

Kap.IX. 2.2.

Under en amerikansk retssag⁷⁾ der drejede sig om en læge, der var tiltalt for manddrab i forbindelse med en sen abort, fik forsvareren nedlagt forbud mod at udtrykket »baby boy« blev benyttet om det døde foster.

*Loftus*⁸⁾ lod »jurygrupper« høre præcis de samme sager, men i det ene tilfælde benyttedes ordet »episode« (incident) konsekvent ved alle vidneafhøringer, i det andet ordet »slagsmål« (fight). Loftus fandt større tendens til, at den første jurygruppe frikendte.

At sådanne følelsesladede ord kan få betydning er forståeligt. Der har imidlertid vist sig, at også ord, der normalt opfattes som neutrale, kan virke styrende på svaret.

*Harris*⁹⁾ har udført forsøg, hvor han viste fuldstændig ens situationer til forskellige grupper af forsøgspersoner, og derefter stillede følgende spørgsmål til én gruppe: »Hvor stort var barnet?«, og følgende spørgsmål til en anden gruppe: »Hvor lille var barnet?«, eller »Hvor mange mennesker var der i haven?«/»Hvor få mennesker var der i haven?«, »Hvor lang var filmen?«/»Hvor kort var filmen?« o.s.v. I (næsten) alle tilfælde var der afgørende forskelle på gruppernes svar.

*Loftus*¹⁰⁾ bad en række forsøgspersoner om at deltage i en markedsundersøgelse vedrørende hovedpinetabletter.

Der spurgtes: Hvor mange slags hovedpinetabletter har De prøvet? 1, 2, 3?

Eller: Hvor mange slags hovedpinetabletter har De prøvet? 1, 5, 10?

Den første gruppe angav et gennemsnit på 3,3, den anden et gennemsnit på 5,2.

Et andet spørgsmål: Får De ofte (frequently) hovedpine, og hvis De gør, hvor ofte?

Eller: Får De af og til (occasionally) hovedpine og hvis De gør, hvor ofte?

Den første gruppe angav 2,2 anfald af hovedpine pr. uge. Den anden kun 0,7 anfald pr. uge.

Når denne slags ledende spørgsmål stilles i en retssal, falder de ofte naturligt ind i sammenhængen og bliver ikke opfattet som ledende af nogen.

*Loftus*¹¹⁾ har påvist, at denne form for spørgsmål anvendt ved det første forhør kan få indflydelse på besvarelsen af andre spørgsmål, der først stilles ved et senere forhør.

Nogle forsøgspersoner overværede en film vedrørende et biluheld. Derefter spurgte man én gruppe: »Hvor hurtigt kørte bilen, da den ramte (hit) den anden bil?« En

Kap.IX. 2.2.

anden gruppe fik følgende spørgsmål: »Hvor hurtigt kørte bilen, da den brasede ind i (smashed into) den anden bil?«^{*)}

Som ventet havde spørgsmålets formulering betydning for den angivne hastighed (væsentlig hurtigere når »smashed into« blev anvendt).

En uge senere stillede en række neutrale spørgsmål til forsøgspersonerne. Disse vedrørte ikke bilernes hastighed, men andre detaljer, f.eks. om forsøgspersonen havde set knuste lygter (fandt ikke). Af de forsøgspersoner, der havde fået stillet spørgsmålet »smashed into« under det første forhør, havde mere end dobbelt så mange »set« knuste lygter end de, der havde fået spørgsmålet »hit«. Denne effekt er siden fundet i andre eksperimenter.¹²⁾ (Se i øvrigt afsnit 4.2. om betydningen af det første forhør).

Også den *omstændighed, at spørgsmålet overhovedet stilles*, kan virke ledende. F.eks.: »Var der noget mistænkeligt ved mandens opførsel?« Af samme karakter er et af de ledende spørgsmål i *U 80*, hvor der spurgtes (om offeret): »Virkede det, som om angrebet kom uventet for hr. Rasmussen?« Et sådant spørgsmål er klart ledende, fordi det antyder muligheden for offerets medskyld – en tanke, der måske ikke hidtil har strejft vidnet. (Se herom nærmere afsnit 4.3.3.4.). Politiets (og anklagemyndighedens) efterforskende virksomhed indebærer, at sådanne^{**)} spørgsmål ofte må stilles. Jfr. kapitel XIII, afsnit 2.2.

*Verinis og Walker*¹⁴⁾ har vist en række billeder til politifolk og til civile. Billederne forestillede f.eks. en mand med en dunk benzin eller med et gevær. De fleste civile fandt en uskyldig forklaring: »Han er løbet tør for benzin«, eller »han skal brænde haveaffald af« til det første billede, og »han er jæger« til det andet. Politifolk var langt mere tilbøjelige til at se noget kriminelt i adfærden. (Ildspåsættelse eller personskaade).

Et lignende resultat er fundet af *Toch og Schulte*¹⁵⁾ samt Marshall og Hanssen (ref. kapitel XIX, afsnit 3.5.). Ainsworth (ref. kapitel III, afsnit 3.4.) finder ingen forskel på politifolk og civile. Ainsworth beder imidlertid udtrykkeligt sine forsøgspersoner om at rapportere »lovovertredelser og mistænkelige omstændigheder«. Med denne formulering har han muligvis bibragt de civile samme forhåndsindstilling som politifolkene. Jfr. Hawards forsøg, ref. kapitel II, afsnit 6.1.1.

Det er kun naturligt, at politifolk ser på verden med professionelle øjne. Det samme gør f.eks. læger, pædagoger og mange andre faggrupper. Men det betyder naturligvis også, at politiet i en række tilfælde vil stille spørgsmålstegn ved en

*) På dansk er det svært at få den forskel frem, som findes mellem de to ord på engelsk, hvor »hit« betyder »slå« eller »ramme«, mens »smash« betyder »knuse« eller »tilintetgøre«.

***) Se hertil *Cohn*,¹³⁾ der allerede i 1915 skrev (om børnevidner): »Selv om Dommeren ikke har udøvet nogen Suggestion paa Barnet, har han dog tvunget dets Erindring ind paa Retninger, som den ikke af sig selv ville være slaaet ind på, og dette er nok til stærkt at nedsætte Forklaringens Paalidelighed.«

Kap.IX. 2.2.

adfærd, der forekommer vidnet helt naturlig – og dermed vække tvivl om den. (Se herom nærmere kapitel XIII, afsnit 2.2.).

De ovennævnte eksempler viser, at den formelle definition ikke altid slår til, og der må tilføjes nogle indskrænkninger. Een mulighed ville være at bruge definitionen som udgangspunkt, idet man gør opmærksom på, at den må tillempe forholdene og altid må underkastes en konkret vurdering.

Der er dog visse betænkeligheder ved at opstille en sådan ramme netop på dette område. Hvis man tager udgangspunkt i en ramme, forudsættes det, at de konkrete forhold passer ind i denne ramme – indtil andet er bevist. Dette *kan* betyde, at tvivlstilfælde vil blive rubriceret i rammen uden nærmere refleksion. Har man derimod ikke en sådan ramme, må hvert enkelt tilfælde vurderes uden bestemte forhåndsformodninger. Denne forskel kan illustreres med et eksempel, som er taget fra det førnævnte kursus for jurastuderende, hvor kursUSDeltagerne fik lejlighed til at foretage nogle fingerede afhøringer:

Sagen drejede sig om en ko, der var blevet ramt af hagl, der muligvis var affyret af sigtede.

»Anklageren« til »vidnet« (sigtedes kone): »Var De til stede på engen hele tiden, mens Deres mand gik på jagt?«

»Vidnet«: »Ja.«

»Anklageren«: »Det var ikke sådan, at De forlod engen i kortere tid, f.eks. i et nødvendigt ærinde?«

Vidnepsykologen: »Ledende spørgsmål. Lægger op til svaret »nej«. (Som rent faktisk også kom).

Man kunne imidlertid hævde, at dette spørgsmål ikke leder til svaret »nej«. »Anklagerens« første spørgsmål var lidt klodset, og han har derved bragt sig selv i den situation, at vidnet har svaret på hans spørgsmål, uden at hun måske helt har gennemtænkt dets rækkevidde. »Anklageren« bliver nødt til at stille et tillægs-spørgsmål, og hvis hun virkelig *har* glemt noget, betyder det, at hun kommer til at modsige sig selv. Hans opgave er således at få denne modsigelse til at fremstå som så lille og undskyldelig som muligt. Derfor formulerer han sit spørgsmål på en måde, så han antyder, at hun kan svare bekræftende på dette, uden at der kommer til at opstå en uoverensstemmelse med det første svar. Der ligger en accept af det første svar i spørgsmålet. Hun var der hele tiden – men måske gik hun alligevel et øjeblik? Havde han derimod formuleret sit spørgsmål neutralt: »Forlod De engen i et nødvendigt ærinde?«, ville et bekræftende svar have gjort modsigelsen mellem den første og den anden besvarelse tydeligere. Isoleret betragtet er der givetvis tale

Kap.IX. 2.3.

om et ledende spørgsmål, men dette bliver mere tvivlsomt, når man ser situationen som en helhed.

Der er således flere fortolkningsmuligheder, og eksemplet synes klart at vise, at vidnepsykologen i nogen grad bliver låst fast af sin fiksering på sproget.

2.3. Den juridiske definition

Ovenfor (kapitel VIII, afsnit 1.) er vidneforordningens definition nævnt: »... Ej heller maa den Spørgende udi i sine Spørgsmaal indføre, hvad han vil have svaret«. Indtil 1965 indeholdt retsplejeloven den samme definition, dog med et lidt andet ordvalg: »Spørgsmål, hvorved der foreholdes vidnet omstændigheder, som først skal godtgøres ved dets svar«. (Rpl. § 183). En lignende formulering fandtes i Norge¹⁶⁾ indtil 1981. Selv om definitionen er udtryk for noget særdeles centralt for de ledende spørgsmål, er den for snæver. F.eks. er det i mange tilfælde ikke nødvendigt for afhøreren at »foreholde« vidnet svaret. Situationen som sådan peger klart på et svar i en bestemt retning.

Det er imidlertid overordentlig almindeligt, at juridiske definitioner af ledende spørgsmål udelukkende koncentrerer sig om form og indhold, jfr. § 136 i den norske straffeprocesslov (citeret i kapitel VIII, afsnit 2.5.2.) Se også for Storbritanniens vedkommende: »A leading question is one which either (a) suggests the answer desired or (b) assumes the existence of disputed facts.«¹⁷⁾

Videst er den definition, der findes i den svenske Rättegångsbalken (citeret kapitel VIII, afsnit 2.5.2.), fordi den i modsætning til de øvrige også tager hensyn til den sociale situation. Når den alligevel ikke findes anvendelig som definition på et ledende spørgsmål, skyldes det, at den – naturligvis – kun omhandler det *bevidst* ledende spørgsmål. Som det fremgår af de ovenfor nævnte eksempler, vil et ledende spørgsmål ofte være spørgeren ubevidst.

2.4. Forslag til en definition

Måske er den mest hensigtsmæssige definition givet af *Cohn*¹⁸⁾ i 1915. Han definerer et ledende spørgsmål som »et Spørgsmål, der lægger et bestemt Svar nærmere end et andet.«

Denne definition er så rummelig, at det næppe er muligt at finde praktiske eksempler på spørgsmål, som man ville betegne som ledende, men som ikke er dækket af definitionen. Man kunne – lidt spidsfindigt – indvende, at definitio-

Kap.IX. 2.5.

nen ikke alene dækker alle ledende spørgsmål, men alle spørgsmål overhovedet.

Von Eyben og Kutchinsky¹⁹⁾ er inde på lignende tanker og foreslår (1981), at definitionen på et ledende spørgsmål bør være: »et spørgsmål, der leder svareren i en bestemt retning i højere grad end rimeligt er« (deres udhævning). Tanken med denne formulering er at afskære de neutrale spørgsmål. Imidlertid forekommer udtrykket »rimeligt« uheldigt valgt, fordi det fører tanken hen på *anvendelsesområdet* for ledende spørgsmål og derved kan bevirke en uheldig sammenblanding af definitionen og anvendelsesområdet for begrebet.

Det må dog erkendes, at Cohns definition ikke giver megen støtte med hensyn til indplaceringen af de enkelte spørgsmål. De må alle udsættes for konkret fortolkning med den tvivl og usikkerhed, en sådan nødvendigvis må indebære.

Imidlertid drejer det sig her om et område, hvor nuancer og vurderinger under alle omstændigheder spiller en stor rolle. Hvert enkelt tilfælde må vurderes for sig, og hertil synes en definition, der beskriver essensen i det ledende spørgsmål, men ikke peger på konkrete løsningsmuligheder at give den mest uhildede bedømmelse og dermed muligheden for den rigtigste vurdering. *)

2.5. Konklusion

De foranstående eksempler synes at vise, at det næppe lader sig gøre at definere et ledende spørgsmål ved hjælp af ordlyden, fordi indholdet af spørgsmålet ofte vil være vigtigere, end den form det fremsættes i. Dertil kommer i øvrigt også interaktionen mellem forhørsleder og vidne, tonefaldet og hele den ikke-verbale kommunikation.

I det hele taget er det nok overordentligt vigtigt at gøre sig klart, at spørgsmålene ikke udtales i et vakuum, men *af* en bestemt person, *til* en bestemt person, *under* bestemte omstændigheder og *i forbindelse med* en række andre spørgsmål.

*) At muligheden er der, er imidlertid ikke ensbetydende med, at det altid lykkes. Kutchinsky har påpeget, at evalueringsskemaet til *U 80* har overset et ledende spørgsmål. Det drejer sig om et spørgsmål om, hvorledes vidnet var til mode under afhøringen (jfr. kapitel IV, afsnit 2.3.1.). Her stilledes spørgsmålet: »Foregik forhøret/samtalen i en behagelig atmosfære?« Denne formulering lægger op til svaret »ja«, og en langt bedre formulering havde f.eks. været: »Hvorledes følte du dig til mode under forhøret/samtalen?« Spørgsmålet blev brugt til en sammenligning mellem grupperne og det kan ikke udelukkes, at den uheldige formulering har tilsløret en forskel mellem dem. Der er næppe tvivl om, at der skal overvindes en vis tærskel for at svare »nej«.

3. Den empiriske undersøgelse (U 80)

3.1. Indledning

I undersøgelsen skelnes mellem ledende spørgsmål af inkriminerende karakter og ledende spørgsmål, der ikke er inkriminerende. Med »inkriminerende« menes, at en bekræftelse fra vidnet vil betyde, at der rettes mistanke om et kriminelt forhold mod en af filmens personer.

Der blev stillet to spørgsmål af ikke-inkriminerende karakter. Begge omhandlede ikke-eksisterende (imaginære) ting. Når der blev spurgt om noget ikke-eksisterende, var det ikke fordi det blev antaget, at der i danske retssager ofte stilles sådanne spørgsmål. Formålet var at undersøge, hvorledes vidnet reagerer, når der under afhøringen bringes ting ind, *som vidnet ikke har set* (uanset om han *kunne* have set dem).

Det var ventet, at gruppe 1 (psykologisk afhørt) ville vise mindre standhaftighed end de juridiske grupper (jfr. kapitel III, afsnit 1.1.). Endvidere var det tænkeligt, at gruppe 3 (forsinket retsafhørt) ville være nemmere at lede, eftersom erindringen om filmen måtte antages at være svagere end i de øvrige grupper.

3.2. Ledende spørgsmål af ikke-inkriminerende karakter

3.2.1. Den imaginære pige

Forhørslederen spurgte: »Lige før Rasmussen når frem til banken, passerer han en ung pige med langt, lyst hår og en Adidastask over skulderen. Kan De huske, om hendes frakke var blå eller beige?« Såfremt vidnet svarede benægtende, fortsatte forhørslederen (skuffet): »Nå, ikke. – Men De kan da godt huske pigen, ikke?«

Denne kvinde er et produkt af forskerens fantasi. Der optrådte hverken unge piger eller langhårede personer i filmen.

Kap.IX. 3.2.2.

TABEL IX. 1

Personer, der angiver, at de har set den imaginære pige/nævner farve, fordelt på de fem grupper.

	Ikke set pigen		Set pigen		Set farven	
	Abs. tal	%	Abs. tal	%	Abs. tal	%
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	20	71	8	29	6	21
Gruppe 2 A: Politiafhørt	22	69	10	31	6	19
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	18	62	11	38	6	21)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	25	86	4	14	1	3
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	18	62	11	38	5	17
Gennemsnit (+ Gr. 2 B)		72		28		15
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	11	79	3	21	1	
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	11	61	7	39	5	

3/4 af vidnerne forklarer, at de ikke har set en sådan pige. Af de øvrige siger lidt under halvdelen, at de har set pigen, men ikke husker farven, de øvrige opgiver enten blå (mørk) eller beige (lys).

Det mest påfaldende ved table IX.1. er den store afvigelse for gruppe 3's vedkommende, idet de øvrige grupper er mere end dobbelt så lette at lede for så vidt angår spørgsmålet om pigen, og 4-6 gange så lette at lede for så vidt angår spørgsmålet om farven (små tal). Derimod er der ikke nogen forskel mellem de øvrige grupper. Gruppe 1 er ikke nemmere at lede end de øvrige.

Tabellen synes i strid med den tidligere nævnte arbejdshypotese (kapitel VII, afsnit 2.2.5.) om sammenhæng mellem god iagttagelsesevne og påvirkelighed, men tallene er små.

3.2.2. Den imaginære håndbevægelse

Lige før tyveriet ser vidnet tyven stå ved banken og se nervøs ud.

Kap.IX. 3.2.3.

Forhørslederen spurgte: »De husker nok, da tyven står der foran banken og venter på hr. Rasmussen. Da stryger han sig med sådan en nervøs bevægelse over håret, og derved skulle man kunne se en ring, han havde på fingeren?« Var svaret benægtende, fortsatte han: »Men De så da bevægelsen, ikke?«

TABEL IX. 2

	Ikke set bevægelsen		Set bevægelsen		Set ring	
	Abs. tal	%	Abs. tal	%	Abs. tal	%
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	16	57	12	43		
Gruppe 2 A: Politiafhørt	20	62	12	38		
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	16	55	13	45	1)	
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	22	76	7	24	1	
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	15	52	14	48	2	
Gennemsnit (+ Gr. 2 B)		62		38		3
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)		64		36		
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)		61		39		

Mønsteret fra foregående tabel gentager sig i tabel IX. 2. Generelt mener lidt flere personer, at de har set bevægelsen, dog har kun 4 set ringen. Igen adskiller gruppe 3 sig markant fra de øvrige. God iagttagelse har ingen betydning.

3.2.3. Konklusion

Resultatet af de ledende spørgsmål er ikke uventet. Ser man på hele populationen, svarer omkring 40% »ja« til spørgsmålet om bevægelsen, små 30% »ja« til spørgsmålet om pigen, 15% angiver farven på hendes frakke, og 3% har »set« ringen. Det lyder sandsynligt, at det er vanskeligere at få vidnerne til at »huske« en imaginær person end en imaginær bevægelse hos en faktisk eksisterende person – og endnu vanskeligere at få dem til at nævne farven på den imaginære persons frakke. Med hensyn til forskellen mellem ring og frakke

Kap.IX. 3.3.

kan dette meget vel hænge sammen med det bundne spørgsmål om frakkens farve («var frakken blå eller beige»), mens der bedes om en beskrivelse af ringen.

Gruppe 1 er ikke lettere at lede end de øvrige grupper, hvilket strider mod hypotesen. Endvidere er gruppe 3 langt mere standhaftig end de øvrige grupper ved begge spørgsmål.

3.3. Ledende spørgsmål af inkriminerende karakter

3.3.1. Offeret

Der blev ikke gjort noget for at gøre offerets opførsel mistænkelig. Han opførte sig, som det blev antaget, at en fuldstændig uskyldig ville opføre sig (og som politirapporter viser, at en del ofre faktisk *har* opført sig). Derefter fremstillede forhørslederen denne opførsel i det mest mistænkelige lys, hvilket principielt er muligt med enhver situation.

F.eks. var der en del af vidnerne, der ligesom forhørslederen fandt det mistænkeligt, at offeret anbragte kassetten under armen, mens han brugte begge hænder til at få låsen op (til trods for, at det fremgik, at det var vanskeligt at få den op). Et af vidnerne svarede imidlertid, som tidligere nævnt, at der ikke var noget som helst besynderligt i at anbringe kassetten under armen. Det havde han selv gjort masser af gange, når han bragte penge i banken. Og i øvrigt var Handelsbankens låse særlig svære at få op.

Tanken var at undersøge, hvor mange positive/halvpositive svar, der kan opnås, når man for det første ser en helt naturlig opførsel i et mistænkeligt lys, for det andet lægger pres på vidnet for at få ham til at se den i det samme lys.

Efter nogle indledende bemærkninger og spørgsmål, der antydede, at der var noget mærkeligt/mistænkeligt ved Rasmussens (offerets) optræden (se nærmere afsnit 4.3.3.4.), sagde forhørslederen:

»Synes De ikke, der er noget der tyder på, at de er i ledtog med hinanden? Der er jo flere ting her. Ikke alene løber Rasmussen ikke efter tyven, men hans tidligere bevægelser tyder på, at han venter på et eller andet møde? Også den måde han anbringer tasken på. Det gør det jo meget nemt at hugge den.«

Såfremt vidnet sagde nej, blev der presset én gang til, hvor de samme argumenter blev gentaget. Så vidt muligt benyttedes forhold, vidnet havde nævnt. F.eks.: »De sagde selv, at det gik let med at rive kassetten fra ham.« Dette kaldes i

Kap.IX. 3.3.1.

den skematiske oversigt »2. pres«. Såfremt vidnet fortsat holdt fast ved Rasmussens uskyld, blev der til sidst spurgt: »Men det kan lige så godt være sådan, som jeg siger, ikke?« (abstrakt spørgsmål, herom nærmere kapitel XI, afsnit 3.1.).

TABEL IX. 3.A

Vidnerens svar på det ledende spørgsmål om offerets medskyld set i forhold til de fem grupper.

	I alt	Kvalificeret ja %	Ja, straks %	Ja, efter 2. pres/måske %	»Men det kan lige så godt være, som jeg siger« %	Tror ikke/kan lige så godt være anderledes %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	28	11	28	25	11	25
Gruppe 2 A: Politiafhørt	32	6	31	47	6	10
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	29	7	27	24	14	28)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	29	7	21	20	7	45
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	29	14	24	38		24
Gennemsnit(÷ Gr.2B)		9	26	33	6	26

I den første rubrik (»kvalificeret ja«) er de vidner opført, der enten af sig selv siger, at offeret nok er i ledtog, eller som på spørgsmålet giver et kvalificeret svar, dvs. nævner, at de selv har tænkt på det samme eller nævner forhold, der yderligere peger på offerets skyld.

Set fra et retssikkerhedssynspunkt er det betænkeligt, at kun ¼ af vidnerne fastholder offerets uskyld, når de udsættes for kraftigt pres fra forhørslederens side.

Med hensyn til *forhørssituationen* ses det, at der – i strid med hypotesen – *ikke* kommer forskelle frem mellem gruppe 1 og de øvrige grupper. Derimod adskiller gruppe 2 A og gruppe 3 sig. Det ses tydeligst ved at betragte det antal,

Kap.IX. 3.3.1.

der fastholder offerets uskyld. I gruppe 3 er det op mod halvdelen, i gruppe 2 A hver 10., og i de tre øvrige grupper omkring ¼.

For gruppe 3's vedkommende ses således det mønster, som kendes fra de to forudgående ledende spørgsmål. Denne gruppe er mere standhaftig end de øvrige grupper. Gruppe 2 A har derimod ikke skilt sig ud ved de forudgående spørgsmål, og ved den anden afhøring (som gruppe 2 B) viser den det normale mønster.

Det er nærliggende at undersøge, om der skulle være en sammenhæng med god iagttagelse.

TABEL IX.3.B.

Korrelation mellem god iagttagelse og besvarelsen af det ledende spørgsmål om offerets skyld.

	I alt	Kvalificeret ja	Ja, straks	Ja, efter 2. pres/måske	»Men det kan lige så godt være, som jeg siger«	Tror ikke/kan lige så godt være anderledes
	abs. tal	%	%	%	%	%
Gr. 2AG: (gode iagtt.)	14	7	29	57	0	7
Gr. 2AD: (dårlige iagtt.)	18	6	33	39	11	11

Tallene er meget små, men giver – ligesom tidligere tabeller (kapitel VII, afsnit 2.2.1.) – en antydning af, at det navnlig er de gode iagttagere, der er lette at lede. 93% af svarene falder i de tre første kolonner. Imidlertid er også de dårlige iagttagere i denne gruppe mindre standhaftige end vidnerne i de øvrige grupper, og forskellen fra gruppe 2 A til de øvrige kan således ikke (alene) forklare med god iagttagelse.

Det forekommer vanskeligt at finde en forklaring på, at gruppe 2 A afviger fra de øvrige grupper ved dette spørgsmål.

Man skal dog være opmærksom på, at det abstrakte spørgsmål (kolonne 5) kan forrykke billedet. Som der senere vil blive gjort nærmere rede for (kapitel XI, afsnit 3.1.), mener i hvert fald nogle af de personer, der siger »ja« til det abstrakte spørgsmål, at de hele tiden har holdt fast ved offerets uskyld. Hvis man nøjes med at betragte kolonne 2, 3 og 4, adskiller de dårlige iagttagere sig ikke fra gruppe 4.

3.3.2. »Vejspørgeren«

Det næste spørgsmål vedrørte den person, der spørger offeret om vej lige før tyveriet. Han spørger ham (tilsyneladende) først om, hvad klokken er. I hvert fald ser offeret på sit ur. Da offeret har sat sig i bevægelse igen, griber vejspørgeren endnu engang fat i ham og viser ham et stykke papir. Offeret peger og fortsætter sin gang.

Tanken var at fremstille et forløb, der i betragtning af, at der umiddelbart efter forekommer et tyveri, *kan* virke påfaldende. Da vidnerne senere blev spurgt, om de havde fået mistanke straks, da de så filmen eller først senere i lyset af tyveriet, var det almindeligste svar da også, at det først var *efter* tyveriet. Et fåtal fastholdt dog, at denne scene straks havde forekommet mistænkelig.

Før forhørslederen nåede at stille de ledende spørgsmål om denne person, erklærede en række vidner (16%) ganske uopfordret, at de mente, at »vejspørgeren« var i ledtog med tyven (kolonne 2 i tabel IX.4.A »siger selv ledtog«).

De resterende vidner fik først stillet et i formen neutralt spørgsmål: »Kan han, der spørger om vej, have været i ledtog med tyven?« (kolonne 3 i tabel IX.4.A). Spørgsmålet er imidlertid langt fra neutralt. Både fordi det foreslår den mulighed, at vejspørgeren skulle have noget med tyven at gøre, men også fordi der vælges et abstrakt spørgsmål (jfr. kapitel XI, afsnit 3.1.). Det abstrakte spørgsmål placerer vidnet i en situation, hvor det i og for sig er ulogisk at svare »nej«. Den skarpeste benægtelse var »det tror jeg ikke«.

Såfremt vidnet svarede »det tror jeg ikke« eller »nej«, gik forhørslederen videre: »Men det kan lige så godt være sådan, som jeg siger, ikke? De sagde jo selv (hvad enten vidnet havde sagt det eller ej), at hr. Rasmussen virker irriteret ved at blive holdt tilbage. Alligevel stopper denne mand ham en gang til – det er da en nærliggende forklaring, at det er for at hans ven skal vinde tid, ikke?« (kolonne 4 i tabel IX.4.A).

Kap.IX. 3.3.2.

TABEL IX. 4.A

Vidnerens opfattelse af ledtog mellem tyv og vejspørger fordelt på de fem grupper.

	I alt abs. tal*)	Siger selv ledtog %	Ja, straks %	Ja, efter 2. pres/ måske %	Tror ikke/ kan lige så godt være anderledes %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	24	21	25	29	25
Gruppe 2 A: Politiafhørt	31	10	29	35	26
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	28	14	18	32	36)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	22	22	18	36	23
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	26	11	23	31	35
Gennemsnit (+ Gr. 2 B)		16	24	33	27
Gruppe 2 AG: gode iagtt.)	14	7	21	36	36
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	17	12	35	35	18

*) De absolutte tal i tabellen er mindre end det samlede antal vidner. Dette skyldes, at 8 vidner spontant erklærede, at tyven og vejspørgeren var samme person. Disse vidner blev ikke spurgt om ledtog. Derimod figurerer der i tabellen i alt 6 personer, der siger, at vejspørgeren »muligvis« er identisk med tyven. Endvidere mangler 7 personer (heraf 5 i gruppe 3), der ikke husker vejspørgeren.

Det fremgår af tabel IX.4.A., at kun 27% af vidnerne formår at fastholde »vejspørgerens « uskyld. Dette er det samme antal som ved spørgsmålet om offerets skyld. Det ses endvidere, at gruppe 2 er en smule mere resistent over for de ledende spørgsmål, anden gang de afhøres (som gruppe 2 B). Dette svarer til resultatet med hensyn til de ledende spørgsmål vedrørende offerets skyld. Gruppe 2 B viser det samme mønster som gruppe 4, og det synes således ikke at have gjort nogen forskel, at denne gruppe først har været politiafhørt, mens gruppe 4 kun afhøres i retten.

Kap.IX. 3.3.2.

TABEL IX. 4.B

Resultatet af de ledende spørgsmål, når der ses bort fra de vidner, der *selv* har sagt ledtog.

	Abs. tal	Ja, straks %	Ja, efter 2. pres/ måske %	Tror ikke/kan lige så godt være anderledes %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	19	32	37	31
Gruppe 2 A: Politiafhørt	28	32	39	29
(Gruppe 2 B: Gr. 2 a, nu retsafhørt	24	21	37	42)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	17	24	47	29
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	23	26	35	39
Gennemsnit (÷ Gr. 2 B)		28	40	32
Gruppe 2 AG: (gode iagtt.)	13	23	38	39
Gruppe 2 AD: (dårlige iagtt.)	15	40	40	20

Såfremt man i tabel IX.4.B. sammenholder gruppe 1 og gruppe 3 i kolonne 4 med gruppe 2 B og gruppe 4, ses en antydning af en bekræftelse af denne oprindelige hypotese for undersøgelsen. De retsafhørte grupper holder i højere grad fast ved personernes mulige uskyld, hvilket dog er vanskeligere for den gruppe, der bliver afhørt længe efter, at begivenheden har fundet sted (gruppe 3). Imidlertid må det understreges, at forskellene er små, og det er første gang, at et sådant mønster er fundet, samt at gruppe 2 A (i strid med hypotesen) udtaler sig som gruppe 1 og gruppe 3.

God iagttagelse (tabel IX.4.A. og B). For så vidt angår pressets virkning på de gode/dårlige iagttagere, ses en interessant (og betydelig) forskel. De gode iagttagere udtaler sig efter samme mønster som gruppe 2 B og gruppe 4 – de dårlige iagttagere er nemmere at lede end nogen anden gruppe inklusive gruppe 1 (psykologafhørte). Dette mønster adskiller sig fra de tidligere resultater.

Kap.IX. 3.3.3.

3.3.3. Bilpassagerens identitet og medskyld

Filmen slutter med, at en person, som i begyndelse af filmen er steget ud af en bil, stiger ind igen. Denne person ses kun bagfra og i et kort glimt fra siden. Han er jævnaldrende med tyven, og hans hårfarve er omtrent den samme, men han er meget spinkel, hvor tyven er tætbygget og kraftig. Desuden er denne person iført en sort skjorte med brede, hvide striber over ryggen, mens tyven er iført mørkeblå fløjlsanorak. Manden går i raskt tempo hen til vognen og sætter sig ind, hvorefter vognen straks sættes i gang og kører derfra i almindeligt tempo.

TABEL IX. 5.A

Vidnernes opfattelse af bilpassagerens identitet samt medskyld set i forhold til de fem grupper.

	Fri forklaring Siger selv:		1. pres Det var måske tyven %	2. pres Det kunne være tyven eller en medskyldig %	3. pres Det kunne være ledtog %	Det var en uskyldig %	Der stiger ingen ind %
	Tyven stiger ind til sidst %	En, der var i ledtog %					
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	43	4	28	7	4	14	
Gruppe 2 A: Politiafhørt	22	3	19	3	34	16	3
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	31	7	7	14	21	17	3)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	38	7	7	17	14	17	
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	45	10	0	7	24	14	
Gn.sn. (= Gr. 2 B)	37	6	13	9	19	15	(1)
Gr. 2 AG: (gode iagtt.)	0	7	22	7	50	14	0
Gr. 2 AD: (dårlige iagtt.)	39	0	17	0	22	17	5

Kap.IX. 3.3.3.

Situationen er for så vidt parallel til den ovenfor gengivne med vejspørgeren. Episoden bliver kun mistænkelig, fordi den foregår umiddelbart efter et tyveri.*)

Med hensyn til bilpassageren stilledes der fra starten er helt åbent spørgsmål (fri forklaring). Forhørslederen spurgte: »Og efter tyveriet? Hvad sker der så?« Til dette svarede 37% af vidnerne: »Tyven stiger ind i bilen og kører bort.« Over halvdelen af disse havde bemærket den bortkørende persons iøjnefaldende jakke og tilføjede, at tyven havde skiftet tøj. Såfremt vidnet forklarede, at det ikke var tyven, der steg ind til sidst, blev der spurgt:

- 1) Forhørsleder: »Var det ikke tyven? Ja, men hvem i alverden var det så?«
- 2) Forhørsleder: »Er De virkelig helt sikker på, at det ikke var tyven?«
- 3) Forhørsleder: »Var det én, der var i ledtog med tyven?«

Det fremgår af tabel IX.5.A., at disse spørgsmål fik de fleste af de øvrige vidner til at sige, at det kunne være tyven, eller at det måske var en medskyldig. Kun 15% holdt fast ved, at det var en person, der ikke havde noget med tyveriet at gøre.

Med hensyn til *grupperne* i tabel IX.5.A. ses den ventede forskel mellem gruppe 1 og de juridisk afhørte grupper. 75% af personerne i gruppe 1 siger enten selv, at det var tyven eller bukker under for det første pres. I de øvrige grupper er det mellem 45 og 55%. Gruppe 2 A adskiller sig noget fra de øvrige ved at være den, der sidst går med på ledtogstanken. Kun 22% siger uopfordret, at det var tyven eller en medskyldig, og 34% bukker først under efter det 3. pres. Af opsplitningen ses klart, at denne forskel hænger sammen med de gode iagttagere. Ingen af disse mener, at det var tyven, der steg ind til sidst.**)

Med hensyn til at fastholde bilpassagerens uskyld,***) er der imidlertid ingen forskel på grupperne. Gennemsnitligt drejer det sig kun om 15%.

*) Der sidder en person bag rattet i vognen og venter. Dette bliver af adskillige vidner udlagt som særligt mistænkeligt: »Han var lige parat til at køre«. Denne effekt var bestemt ikke intenderet. Tanken var, at manden selv skulle være kørt derfra, men midt under filmoptagelserne viste det sig, at han ikke havde kørekort, og der måtte indsættes en statist.

**) Dette er ingen tilfældighed. Kriteriet for »god iagttagelse« var blandt andet en »stort set rigtig« beskrivelse af hændelsesforløbet. Vidner, der mente, at tyven kørte bort til sidst, rubriceres aldrig i denne kategori.

***) Der erindres om, at under denne rubrik er de vidner samlet, der sagde, 1) at de ikke troede, at personen havde noget med tyveriet at gøre, 2) at det kunne de ikke udtale sig om (i øvrigt *ganske få*) og endelig 3) de, der sagde, at det kunne lige så godt være på den ene som på den anden måde.

Kap.IX. 3.3.3.

Når dette tal ligger væsentligt lavere end det gjorde for offeret og vejspørgeren, skyldes dette formentlig situationen, der får 43% til spontant at hævde, at det var tyven eller en medskyldig. (Til sammenligning er der kun »kvalificeret ja« fra 15% efter adskillige spørgsmål, der indirekte skulle inkriminere offeret).

TABEL IX. 5.B

Svarene på de ledende spørgsmål vedrørende bilpassagerens identitet samt medskyld, når der ses bort fra de vidner, der *selv* har sagt tyv/ledtog. (Samme spørgsmål, som ovenfor i tabel IX. 5.A).

	Abs. tal	1. pres %	2. pres %	3. pres %	Det var en uskyldig %
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	15	53	13	7	27
Gruppe 2 A: Politiafhørt	23	26	4	48	22
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	17	12	24	35	29)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	16	13	31	25	31
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	13	0	15	54	31
Gn.sn. (÷ Gr. 2 B)	84	21	17	35	27
Gr. 2 AG: (gode iagtt.)	13	23	8	54	15
Gr. 2 AD: (dårl. iagtt.)	10	30	0	40	30

Kolonne 5 i tabel IX.5.B. viser, at stort set den samme andel af hver gruppe formår at fastholde bilpassagerens uskyld. I de øvrige kolonner ses betydelige gruppeforskelle. Tydeligst er forskellen mellem gruppe 1 og gruppe 4. Mens over 50% bukker under for det første ledende spørgsmål i gruppe 1, er der ingen, der giver efter i gruppe 4, og over 50% i denne gruppe giver først efter ved det 3. pres. Gruppe 2 B og gruppe 3's besvarelser falder mellem disse to yderpunkter.

Med hensyn til den opdeltede gruppe 2 A, synes det efter tabel IX.5.B. at være

Kap.IX. 3.3.3.

de gode iagttagere, der er lette at lede, mens det af tabel IX.5.A. fremgår, at de er den gruppe, der *sidst* bøjer sig for ledtogstanken (50% bøjer sig først for det tredje pres).

Forskellen i resultaterne skyldes de vidner, der selv siger, at tyven stiger ind i bilen. Disse vidner er vanskelige at indpasse på fornuftig måde. Det er klart, at de ligger under for en fejltagelse. Ingen kan vide, om (eller hvornår) de ville være bukket under for de ledende spørgsmål, hvis de ikke havde opfattet bilpassageren som identisk med tyven. Når man derfor skal måle de ledende spørgsmåls effekt, kan det forekomme rimeligt at holde denne gruppe udenfor, som det er gjort i tabel IX.5.B. (og ovenfor i tabel IX.4.B), således at man kun betragter de personer, der rent faktisk blev udsat for de ledende spørgsmål. Omvendt kunne man sige, at ganske vist falder disse personer ikke for et ledende spørgsmål, men de falder dog for en *begivenhed af ledende karakter*. Deres fejltagelser er ikke fuldstændig tilfældige. Der er ikke tale om vidner, der ikke har øjnene med sig, men om vidner, der fanges af en af forsøgslederen intenderet fejltagelse. At lade en bil køre bort lige efter tyveriet er på sin vis lige så ledende som forhørslederens spørgsmål. Ud fra dette synspunkt burde man undlade at skille disse vidner fra og betragte resultatet i tabel IX.5.A. som det rigtigste resultat af påvirkningen.

Når gruppe 2 AG fremstår som lette at lede i tabel IX.5.B. skyldes det, at antallet af individer i samtlige andre grupper er væsentligt mindre i tabel IX.5.B. end i tabel IX.5.A., hvorved det enkelte individ får større vægt i procentberegningerne. I gruppe 2 AG, hvor ikke et eneste vidne mener, at tyven stiger ind i bilen til sidst, reduceres antallet i gruppen imidlertid kun med én person (der mener, at en medskyldig stiger ind i bilen, jfr. tabel IX.5.A., kolonne 2). Derfor er andelen af ikke-påvirkelige vidner (vidner, der fastholder, at der kan være tale om en uskyldig person) den samme i tabel IX.5.A. og tabel IX.5.B. (15%). I alle andre grupper stiger denne andel imidlertid til 30%, uanset at det nominelle tal (inden for de enkelte kategorier) naturligvis er det samme i begge tabeller.

På det foreliggende grundlag kan man næppe afgøre, om tabel IX.5.A. eller tabel IX.5.B. giver det mest rimelige billede af gruppens påvirkelighed. Den »frivillige« forkerte oplysning fra en stor del af vidnerne – og den omstændighed, at den fordeler sig ujævnt på grupperne, slører billedet for meget.

Det manglende resultat hænger sammen med, at forsøget er gjort så virkelighedsnært som muligt, hvilket på den ene side betyder færre klare resultater – på den

Kap.IX. 3.4.

anden side bringer ellers upåagtede facetter frem. Denne drøftelse af rimeligheden af tabel IX.5.A. contra tabel IX.5.B. ville aldrig være forekommet ved et traditionelt eksperiment med f.eks. et spørgeskema. Vidnet ville ikke have haft mulighed for uopfordrede tilkendegivelser, og samtlige svar i tabel IX.5.A., kolonne 1 og 2, ville derfor have figureret i kolonne 3 (og dermed have bekræftet hypotesen om, at gruppe 1 er langt lettere at lede end de øvrige grupper).

3.4. Andre ledende spørgsmål

Udover de ovenfor beskrevne forekom tre ledende spørgsmål, som er vanskelige at rubricere som inkriminerende eller ikke-inkriminerende.

3.4.1. Billedet af bilen

Efter at hændelsesforløbet var klarlagt, blev der fremvist et billede af en rød Fiat (som i filmen) med en anden nummerplade, og forhørslederen spurgte, om det kunne være den bil, der kørte bort.

TABEL IX. 6

Vidnernes reaktion på billedet af bilen set i forhold til de fem grupper.

	I alt abs. tal	Billede			
		Ja abs. tal	Kunne godt være/måske abs. tal	Nej abs. tal	Ved ikke abs. tal
Gruppe 1: Psykologisk afhørt	28		10	10	8
Gruppe 2 A: Politiafhørt	32		6	16	10
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	29	1	5	7	16)
Gruppe 3: Forsinket retsafhørt	29	1	4	17	7
Gruppe 4: Umiddelbart retsafhørt	29	2	3	13	11
I alt (÷ Gr 2 B)		3	23	56	36
Gr. 2 AG: (gode iagtt.)			2	8	4
Gr. 2 AD: (dårl. iagtt.)			4	8	6

Kap.IX. 3.4.2.

I dette tilfælde har spørgsmålet så at sige ingen ledende virkning. Dette skyldes måske, at der ikke som ved de tre foregående spørgsmål har været tale om vurderinger, men om et faktum.

Derved minder situationen mere om de ovenfor beskrevne med den imaginære pige og håndbevægelsen, men påvirkningen er langt svagere – og resultatet tilsyneladende derefter. Med hensyn til forskellen mellem grupperne ses det, at gruppe 1 har relativt mange »ja. måske«-svar. God iagttagelse synes at være uden betydning.

3.4.2. Bilen i filmens begyndelse

Der blev stillet to spørgsmål om den bil, der ankom først i filmen. Først spurgte forhørslederen: »Var bilen gul?« Såfremt vidnet allerede havde nævnt en farve, blev der spurgte: »Er De sikker på, at den ikke var gul?« Spørgsmålet blev valgt, fordi undersøgelser²⁰⁾ tyder på, at farveangivelser ofte er ukorrekte. Imidlertid kunne så at sige alle vidner, der havde set bilen, fortælle, at den var rød, og de kunne ikke bibringes nogen anden opfattelse. Noget lignende gik det med et andet spørgsmål: »Var bilen en Renault eller en Polo?« Cirka halvdelen af vidnerne var sikre på, at det var en Fiat, og den anden halvdel sagde, at de ikke kendte bilmærkerne. Disse to spørgsmål samt spørgsmålet om bilen (tabel IX.6.) er direkte ledende spørgsmål, mens påvirkningen er formuleret indirekte (forudsætnings spørgsmål) i forbindelse med de spørgsmål, der omhandler imaginære ting (pige/håndbevægelse). De inkriminerende spørgsmål beder om en vurdering. Disse forskellige områder kan meget vel have betydning for resultaterne.

Ikke desto mindre forekommer det mærkeligt, at farveangivelserne var så sikre, specielt da det viste sig, at når det drejede sig om personernes klædedragt, var vidnernes farveangivelser lige så usikre som ved tidligere forsøg.

*Uematsu*²¹⁾ har gjort samme iagttagelse. Han viste en række forsøgspersoner et billede, der forestillede en rød motorcykel og nogle mennesker på og omkring denne motorcykel. Det viste sig, at den røde motorcykel huskedes af et meget stort antal forsøgspersoner, mens der med hensyn til personernes påklædning var betydelig usikkerhed i farveangivelserne. Uematsu henfører denne forskel til den omstændighed, at den røde motorcykel er i centrum af billedet og dækker en stor del af det. Dette kan naturligvis være forklaringen også på resultatet i *U 80*, idet bilen også her en kort overgang dominerer billedet.

Kap.IX. 3.5.

Når man sammenholder de to resultater synes imidlertid også en anden fortolkning mulig: at farvegengivelsens sikkerhed ikke er uafhængig af den genstand, der undersøges. Forklaringen på de gode farveangivelser ved bilen og motorcyklen kunne være, at farven er et af de få individuelle kendetegn ved den slags ting. Ved et menneske er der imidlertid mange andre detaljer end påklædningens farve at hæfte sig ved. Endelig kan det ikke helt afvises, at farven rød huskes bedre end andre farver.

3.5. Sammenfatning af svarene på de ledende spørgsmål

3.5.1. De ikke-inkriminerende spørgsmål

72% modstår det ledende spørgsmål vedrørende den imaginære pige, og 62% modstår det vedrørende den imaginære bevægelse. 15% nævner farven på frakken og 3% har »set« ringen.

Ved begge spørgsmål adskiller gruppe 3 sig fra de øvrige grupper ved at have væsentlig mindre respons på de ledende spørgsmål. Derimod er der ingen forskel mellem den psykologisk afhørte gruppe 1 og de juridisk afhørte grupper. Med hensyn til god/dårlig iagttagelse er der ingen forskel på spørgsmålet om bevægelsen, men ved spørgsmålet om pigen viser de gode iagttagere sig mere resistente. Denne forskel bliver endnu mere udpræget ved spørgsmålet om farven på pigens frakke. (Dette er også tilfældet for gruppe 3 sammenholdt med de øvrige grupper).

Den første afhøring synes at have ringe eller ingen indflydelse på svarene i den anden. Dette gælder både, når man sammenligner de svar, der blev afgivet ved første afhøring i gruppe 2 (2 A) med de svar denne gruppe afgav ved den anden afhøring (2 B), og når man sammenholder denne anden afhøring (gruppe 2 B) med de førstegangs retsafhørte (gruppe 4). Derimod ophæves den gunstige virkning af det lange interval mellem oplevelse og afhøring (gruppe 2 B sammenholdt med gruppe 3).

3.5.2. De inkriminerende spørgsmål

26% modstår de ledende spørgsmål vedrørende *offerets medskyld*. Igen adskiller gruppe 3 sig fra de øvrige grupper ved at være væsentlig vanskeligere at lede. Gruppe 2 A adskiller sig ved at være særlig let at lede, hvilket ikke

mindst skyldes de gode iagttagere. Der er ingen forskel mellem den psykologisk afhørte gruppe 1 og de juridisk afhørte grupper.

27% modstår de ledende spørgsmål vedrørende »vejspørgerens« medskyld. Ved dette spørgsmål viser gruppe 2 B og gruppe 4 sig mere resistente end de øvrige grupper, og gruppe 1 og gruppe 2 A falder hurtigere for presset end de øvrige grupper. Næranalysen viser, at det navnlig er de dårlige iagttagere, der er tilbøjelige til at falde for presset. Ligesom ved spørgsmålet om offerets skyld viser gruppe 2 sig mere resistent end den anden gang den afhøres (gruppe 2 B).

15% af vidnerne modstår de ledende spørgsmål vedrørende *bilpassagerens identitet og skyld*. Et lige stort antal i hver gruppe fastholder personens uskyld, men når man betragter de vidner, der giver efter for presset, sker det hurtigst i gruppe 1 (og derefter gruppe 2 A), mens navnlig gruppe 4 formår at holde stand længe. Atter viser gruppe 2 mere modstand ved den anden afhøring (gruppe 2 B).

3.6. Betydningen af de ledende spørgsmåls formulering og genstanden for de ledende spørgsmål

At ledende spørgsmål forekommer i mange variationer, og at formen har betydning for virkningen, har man længe været opmærksom på. Allerede Whipple (1918)²²⁾ fandt 38% fejl ved »mildly suggestive« spørgsmål, og 61% fejl ved »strongly suggestive« spørgsmål.

Muscio (1915)²³⁾ fandt, at den objektive formulering »var der...« er mere ledende end den subjektive »så du...«, for så vidt som vidner er mere tilbøjelige til at svare »ved ikke«, hvis den sidste form anvendes. Hvis vidnet vælger at give et klart svar, er han imidlertid mere tilbøjelig til at svare »ja«, hvis den subjektive formulering er anvendt.

Burt (1931)²⁴⁾ opstillede en prioritetsorden og konkluderede, at den mest ledende form overhovedet er den negativt-objektive: »Var der ikke...«

Lignende resultater er fundet af Loftus og Zanni²⁵⁾, der har vist, at anvendelsen af den bestemte artikel (»the«) er mere ledende end anvendelsen af den ubestemte artikel (»a«). F.eks.: »Så De bilen?« eller »Så De en bil?«. Dette kan ikke undre. Anvendelsen af den bestemte artikel forudsætter genstandens eksistens. Ovenfor (afsnit 2.2.) er nævnt, at også ordvalget kan have betydning for den ledende virkning.

I U 80 er der ved alle ledende spørgsmål brugt forskellige formuleringer, og

Kap.IX. 3.7.

resultatet af det enkelte ledende spørgsmål kan derfor ikke sammenlignes direkte med de andre. Det synes dog som om forudsætningsspørgsmål giver mere respons end direkte spørgsmål, hvilket svarer til de hidtidige undersøgelser.

Endvidere vedrører de ledende spørgsmål forskellige områder. Det forekommer sandsynligt, at det er lettere at ændre et vidnes *vurdering* af faktum (de inkriminerende spørgsmål) end hans *opfattelse* af faktum (alle andre ledende spørgsmål). Analysen af dette forhold sløres dog af den omstændighed, at der presses stærkere (flere gange) ved de inkriminerende spørgsmål. (Vedrørende grænsen mellem vurderinger og kendsgerninger, se kapitel XI, afsnit 1.).

3.7. Konklusion

1) *Hypotesen om forskellen mellem den psykologiske og den »juridiske« situation.*

Hypotesen bliver ikke bekræftet. For så vidt angår de ikke-inkriminerende (imaginære) spørgsmål er der ingen forskel mellem gruppe 1 og de øvrige grupper. For så vidt angår de inkriminerende spørgsmål er der ingen forskel for så vidt angår offerets skyld og kun en svag tendens til en bekræftelse for så vidt angår de øvrige personers skyld. Dertil kommer, at gruppe 2 A – i direkte modstrid med hypotesen – viser større villighed til at acceptere offerets skyld end de øvrige grupper.

2) *Betydningen af langt interval mellem begivenhed og afhøring (gruppe 3)*

For så vidt angår de ikke-inkriminerende, imaginære spørgsmål viser gruppen sig langt mere resistent end de øvrige grupper. Det samme gælder spørgsmålet om offerets skyld. Derimod ikke for så vidt angår de øvrige personers skyld. Såfremt vidnerne har været afhørt umiddelbart efter oplevelsen ophæves den positive virkning af det lange interval (gruppe 2 B sammenholdt med gruppe 3).

3) *Betydningen af politiafhøring før retsafhøring*

Undersøgelsen tyder på, at en sådan afhøring ikke gør den store forskel. Ved alle spørgsmål ligger besvarelsen i gruppe 2 B meget tæt op ad gruppe 4, dog viser gruppe 4 ved det sidste spørgsmål en svag tendens til større

Kap.IX. 4.

resistens over for det ledende spørgsmål. Samtidig er der ved adskillige spørgsmål en tendens til, at gruppe 2 er *mindre påvirkelig* anden gang, den afhøres. Dette er i direkte modstrid med almindelige antagelser.

4) *Betydning af god iagttagelse*

Der synes hverken at være positiv eller negativ korrelation mellem god iagttagelse og påvirkelighed. Arbejdshypotesen (kapitel VII, afsnit 2.2.5.) er således ikke bekræftet.

De tre førstnævnte konklusioner synes i høj grad at stride mod de forventede resultater. I det følgende vil grundlaget for konklusion 2) og 3) blive nøjere undersøgt. Endvidere vil det blive undersøgt, om besvarelsen af de ledende spørgsmål får nogen indflydelse på vidnerne følelse af pres og deres tillid til forhørslederen. Det er muligt, at disse undersøgelser vil kunne bidrage til forståelsen af, hvorfor hovedhypotesen (konklusion 1)) ikke er blevet bekræftet.

4. Forklaringsmodeller og uddybende undersøgelser

4.1. Konklusion 2). Betydning af langt interval mellem begivenhed og afhøring
Gruppe 3 adskiller sig fra de øvrige grupper ved, at vidnerne først afhøres efter to måneders forløb. Alligevel er gruppe 3 mere standhaftig over for de ledende spørgsmål end nogen anden gruppe. Forskellen mellem gruppe 3 og de øvrige grupper er tydelig ved begge de ikke-inkriminerende spørgsmål og ved spørgsmålet om offerets skyld. Da den imidlertid ikke viser sig med hensyn til de to andre personers skyld, vil der blive set bort fra forskellen for så vidt angår de inkriminerende spørgsmål.

De ikke-inkriminerende spørgsmål drejer sig om tilstedeværelsen af noget ikke eksisterende, d.v.s. genstande, som ingen kan have set. Den umiddelbare hypotese var, at gruppe 3 ville være *nemmere* at lede end de øvrige grupper, fordi begivenheden lå så langt tilbage i erindringen, og vidnerne næppe huskede filmen så tydeligt som de øvrige grupper, der blev forhørt umiddelbart efter forevisningen. Imidlertid viser det sig at forholde sig lige omvendt: det er lettere at lede de vidner, der må formodes at vide bedst besked.

Kap.IX. 4.1.

Netop denne omstændighed, at de må formodes at vide besked, kunne være forklaringen på den større påvirkelighed. Vidnerne føler, at de burde vide besked. De bibringes det indtryk, at denne pige optrådte på filmen, og føler det pinligt at indrømme, at de ikke har »set« hende. Der hviler et pres på dem, som ikke i nær samme grad hviler på vidnerne i gruppe 3. I gruppe 3 forekommer det mere legitimt både i egne og i forhørslederens øjne ikke at kunne huske/ vide besked. Befriet for dette pres viser de sig bedre i stand til at modstå påvirkningen end de øvrige grupper.

Denne forklaring giver mening ikke alene når man sammenligner gruppe 3 med de øvrige grupper, men også når den sammenlignes særskilt med gruppe 4 og gruppe 2 B.

Gruppe 4 er kontrolgruppe til gruppe 3 på den måde, at den eneste forskel imellem dem er tidsforskellen. De blev begge retsafhørt og afhørtes kun én gang. Gruppe 2 B er kontrolgruppe til gruppe 3 på en anden måde. De blev begge retsafhørt efter to måneders forløb, men gruppe 2 B havde tidligere været afhørt umiddelbart efter filmforevisningen (politiafhørt). Dette kan forklare, hvorfor gruppe 2 B ikke i samme grad føler, at det er undskyldeligt ikke at vide besked. Disse vidner havde jo allerede ved den første afhøring fået deres opmærksomhed henledt på pigen og burde derfor huske hende. (En anden mulighed er naturligvis, at det er den første afhøring, der har en afsmittende virkning på den anden. Dette spørgsmål vil blive undersøgt nedenfor under afsnit 4.2.).

Resultatet synes således klart at pege i retning af, at vidnets fornemmelse af ikke at leve op til omverdenens og egne forventninger har langt mere indflydelse end forhørssituationen. Man kunne kalde det »det indre pres« for at skelne det fra det tidligere omtalte neutrale pres, der kommer udefra (fra forhørslederen).

Dette resultat illustreres af et forsøg, som *Marston* foretog i 1924:²⁶⁾

Marston arrangerede først en »forbrydelse« i et auditorium på universitetet og lod derefter studenterne fortælle om det, enten som fri forklaring, ved neutrale spørgsmål eller i forbindelse med »cross-examination«. Han fik følgende resultater:

Comparison of Methods of Eliciting Testimony.			
	Free narration	Direct examination	Cross-examination
Completeness	23.2	31.2	28.7
Accuracy	94.05	83.2	75.7
Caution	—	40.1	51.8

(Average percentage score of witnesses reporting an unexpected incident.)

Kap.IX. 4.1.

Forsigtighed (caution) opgøres som antallet af gange, hvor vidnet siger »I don't know«.

Fra juridisk side blev det hævdet, at det dårlige resultat skyldtes, at dette optrin var meget specielt og indeholdt mange detaljer. Havde det været et mere dagligdags optrin, og havde deltagerne været klar over, at de senere skulle beskrive det, var resultatet blevet langt bedre.

Marston anstillede derfor et nyt forsøg, hvor han gentog optrinnet med de samme forsøgspersoner, og denne gang var de forberedt på, at de skulle fortælle om det senere. Resultatet så således ud:

Average Percentage Superiority of Witnesses Reporting Incident for a Second Time			
	Free narration	Direct examination	Cross-examination
Completeness	+ 22	- 3.1	+ 7.2
Accuracy	- 11.2	- 16	- 27
Caution	-	- 23.1	- 33

(Comparison is with score on first report (Table 3))

Som det ses, er oplysningsværdien forøget noget, men samtidig er der væsentlig flere fejl, hvilket synes at hænge sammen med, at vidnet ikke udtaler sig nær så forsigtigt som ved første afhøring.

Marston konkluderer: »The gain . . . was largely counteracted and during a considerable part of the testimony was completely reversed by the overconfidence and the self-assurance of the subjects witnessing the same incident for the second time . . . «

Marstons forsøg antyder, at det er meget vanskeligt at stå for det indre pres. Forsøgspersonen føler at have accepteret en opgave, og at det er pinligt ikke at kunne klare den. (Smh. kapitel II, afsnit 6.1.2.3. om begrebet »commitment«, og om vidnets udpegning af den skyldige ved konfrontationsparader, kapitel XVIII, afsnit 6.2.2.).

Samtidig peger Marston's undersøgelse på en mulig årsag til, at vidnerne viser mindre forsigtighed end ventet, jfr. nærmere kapitel XII, afsnit 1.2.

4.2. Konklusion 3). Betydningen af politiafhøring før retsafhøring.

4.2.1. Problemstilling

Såvel i den juridiske teori som i praksis (jfr. kapitel XIII, afsnit 2.2.) antages

Kap.IX. 4.2.1.

almindeligvis, at politiafhøringen – navnlig den energiske og gentagne²⁷⁾ – har en vis betydning for afhøringen i retten. Når vidnet mange måneder senere skal forklare det passerede i retten, er det muligt, at det, vidnet husker, ikke er hændelsesforløbet, men derimod den mange gange gentagne forklaring. Forklaringen er blevet fastlåst.²⁸⁾ Dette er en af grundene til, at det ofte indskærpes, at det er særligt vigtigt at undgå ledende spørgsmål ved politiafhøringen.

Loftus har udført en række forsøg, som understøtter denne teori:

Et eksempel er omtalt ovenfor (afsnit 2.2.), hvor det påvises, at ordlyden af spørgsmål stillet ved første forhør, kan få betydning for besvarelsen af spørgsmål stillet i neutral form ved senere forhør.

I et andet forsøg²⁹⁾ arbejdes med tre grupper: Alle grupper så en film, der omhandlede et færdselsuheld. Derefter stillede en række spørgsmål. F.eks. således:

Til gruppe 1: »Hvor hurtigt kørte bilen, da den passerede den røde lade?« (I filmen forekom ingen rød lade).

Til gruppe 2: »Passerede bilen en rød lade?«

Til en kontrolgruppe: »Hvor hurtigt kørte bilen?«

Dette mønster blev gentaget med fire andre ikke-eksisterende ting (barnevogn, skolebus, lastbil, vejstribe).

Efter to måneder blev alle grupper kaldt ind igen. Denne gang blev alle spurgt: »Så De den røde lade?« (barnevogn, skolebus, lastbil, vejstribe). Resultatet er, at 29% svarer ja til spørgsmålet ved det andet forhør, hvis de har været udsat for forudsætningsspørgsmålet (gruppe 1), 16%, hvis de har haft det direkte spørgsmål (gruppe 2) og 8%, hvis den pågældende ting først nævnes ved anden afhøring (kontrolgruppen). I øvrigt bemærker Loftus, at der er en tendens til, at de vidner, der har »set« genstandene ved første afhøring, gentager det ved den anden. Se også Loftus og Greene, ref. kapitel XVII, afsnit 3.2. og kapitel XVIII, afsnit 2.1.

*Lesgold og Petrush*³⁰⁾ finder, at blot det at nævne en detalje længe efter, at vidnerne har set en film, forøger sandsynligheden for, at vidnerne tror at have set denne detalje.

Loftus' forsøg synes at vise, at oplysninger, der introduceres indirekte, er mere effektive end oplysninger, der introduceres som et spørgsmål. Derimod giver det ikke svar på, hvorvidt det er den omstændighed, at forhørslederen ved det første forsøg *forudsætter* genstandens eksistens, der giver den store respons ved anden afhøring – eller om responsen er en følge af det forhold, at forsøgsperso-

Kap.IX. 4.2.2.

nerne blot er blevet *indirekte introduceret* til den imaginære ting, uden at det er opstået som et spørgsmål, hvorvidt de havde set den.

Dette er søgt belyst i *U 80*, hvor forsøgspersonerne introduceredes til de imaginære forhold (pigen og bevægelsen) ved hjælp af forudsætnings spørgsmål, men hvor de allerede ved den første afhøring skulle tage stilling til denne forudsætning.

4.2.2. Svarene på de imaginære spørgsmål ved 2. afhøring

Med udgangspunkt i Loftus' forsøg skulle man vente en væsentlig større respons på de imaginære faktorer ved anden afhøring, idet samtlige vidner – hvad enten de var faldet for det ledende spørgsmål eller ej – i hvert fald var blevet introduceret til de imaginære faktorer under den tidligere afhøring. Som det fremgår af tabel IX.1. og 2., er der imidlertid kun en ganske lille stigning for gruppen som helhed. Dette kunne skyldes den omtalte fastlåsning af vidneforklaringen. Vidnet forklarer ligesom sidst. Det er derfor naturligt at se på de individuelle vidneforklaringer.

TABEL IX. 7.A

Individuelle svar på de ledende (imaginære) spørgsmål ved 2. afhøring med udgangspunkt i svaret ved 1. afhøring.

	»Så De farven på pigens frakke?«	»Så De pigens?«	»Så De bevægelsen?«
Konsistente besvarelser:			
1. afhøring: nej	19	14	11
2. afhøring: nej			
1. afhøring: ja	2	6	6
2. afhøring: ja			
Konsistente svar i alt	21	20	17
Ikke-konsistente besvarelser:			
1. afhøring: ja	4	4	5
2. afhøring: nej			
1. afhøring: nej	4	5	7
2. afhøring: ja			
Ikke-konsistente svar i alt	8	9	12

Kap.IX. 4.2.2.

Tabel IX.7.A. tyder ikke på en generel fastlåsning af vidnets forklaring. Mellem 8 og 12 af de ialt 29 personer skifter standpunkt – det interessante er imidlertid, at bevægelserne næsten lige så ofte går *fra* bekræftelse ved første afhøring til benægtelse ved anden, som det går den anden vej. Der er kun en svag overvægt mod de positive tilkendegivelser. Ganske vist kommer en del nye positive besvarelser til, men næsten lige så mange benægter ved anden afhøring det, som de lod sig forlede til at tro ved den første afhøring.

For at fuldende billedet skal det dog nævnes, at to af vidnerne spontant nævnte pigen – heraf var der én, der sagde: »Den pige er faktisk det, der står mest tydeligt for mig, nu så længe efter. Jeg kan tydeligt huske det lange, lyse hår og den dér store, blå taske...«

U 80 sammenholdt med Loftus' forsøg synes således at vise, at oplysninger, der gives i forbindelse med første afhøring snarere vil farve vidnets erindring, hvis der ikke gives vidnet lejlighed til at tage umiddelbar stilling til oplysningen. Loftus' forsøgspersoner har – mere eller mindre bevidst – registreret denne oplysning, uden at der var anledning til nøjere at overveje den. For *U 80*' personer har det været en bevidst proces, om de ville godtage oplysningen eller ej. De kan senere have tænkt over det og være kommet til det resultat, at de svarede for hurtigt.

Hvis en sådan bearbejdelse har fundet sted, synes den i et vist omfang at være foregået ubevidst. I forbindelse med samtalen efter »forhøret« (evalueringundersøgelsen, jfr. kapitel III, afsnit 1.5.6.) blev vidnerne spurgt, om de havde givet andre svar ved denne afhøring end ved den sidste. Kun tre vidner svarede positivt, seks var i tvivl, mens 20 gav udtryk for, at de mente besvarelsen var den samme som sidst. De ni første forklarede, at de efter det første forhør havde tænkt over svarene og var kommet i tvivl.

Det er derfor muligt, at noget lignende er sket for de 20, men at disse har haft sværere ved at erkende processen bevidst – men det er naturligvis også muligt, at de har betragtet spørgsmålet som ligegyldigt og derfor ikke tænkt så meget over svaret. Samtlige forsøgspersoner gav dog udtryk for, at de huskede, at spørgsmålet var blevet stillet ved det første forhør.

Direkte sammenligninger mellem Loftus' undersøgelser og *U 80* er ikke mulige. Som nævnt ovenfor er det tænkeligt, at det er vanskeligere at introducere et menneske (selv en tilfældig forbigående) i erindringen, end det er at introducere

Kap.IX. 4.2.2.

re en bygning. Dertil kommer, at i *U 80* stilles der også ved den anden afhøring et forudsætnings spørgsmål.

Uanset at sådanne *direkte* sammenligninger ikke kan foretages, er det dog muligt at belyse de enkelte resultater ved hjælp af de andre, og på denne baggrund forekommer ovennævnte konklusion forsvarlig: forkerte oplysninger introduceret efter en oplevelse får større vægt, hvis vidnet ikke umiddelbart tvinges til at tage stilling til dem.

Tabel IX.7.B. nedenfor viser betydningen af *god iagttagelsesevne* ved de individuelle svar på de (ledende) imaginære spørgsmål ved den anden afhøring.

TABEL IX. 7.B

Individuelle svar på de ledende (imaginære) spørgsmål ved 2. afhøring med udgangspunkt i 1. afhøring. Svarene sættes i forhold til god/dårlig iagttagelsesevne.

	»Så De farven på pigens frakke?«		»Så De pigen?«		»Så De bevægelsen?«	
	2 AG	2 AD	2 AG	2 AD	2 AG	2 AD
Konsistente besvarelser:						
1. afhøring: nej						
2. afhøring nej	10	9	6	8	7	4
1. afhøring: ja						
2. afhøring ja	1	1	3	3	1	5
Konsistente svar i alt	11	10	9	11	8	9
Ikke-konsistente besvarelser:						
1. afhøring: ja						
2. afhøring nej	0	4	0	4	3	2
1. afhøring: nej						
2. afhøring ja	1	3	3	2	1	6
Ikke-konsistente svar i alt	1	7	3	6	4	8

I gruppen af gode iagttagere har 8 skiftet standpunkt, i gruppen af dårlige iagttagere drejer det sig om 21. Forskellen er størst ved spørgsmålet om frakkens farve, men ved alle tre spørgsmål er der mindst dobbelt så mange af de dårlige iagttagere, der skifter standpunkt. Derimod synes god iagttagelse ikke at have nogen betydning for, om vidnet skifter til en positiv eller negativ tilkendegivelse.

Kap.IX. 4.2.3.

Tallene er små,^{*)} men der er dog en klar tendens til ændret besvarelse hos de dårlige iagttagere, hvilket ikke kan undre.

Sandhedsværdien af de konsistente besvarelser. Det antages almindeligvis (se nærmere nedenfor kap. XIII.), at vidnets fastholdte forklaring ved gentagne afhøringer er et godt indicium for, at forklaringen er sand.

Hvis besvarelsen af spørgsmålene vedrørende pigen og bevægelsen betragtes under denne synsvinkel fås følgende resultat:

TABEL IX. 7.C

Sandhedsværdien af de konsistente besvarelser.

	1. afhøring Så De bevæg.?		1. afhøring Så De pigen?		1. afhøring Så De frakkens farve?	
	Korrekt	Forkert	Korrekt	Forkert	Korrekt	Forkert
2. afhøring, fastholdt forkl.	18 pers. %	11 pers. %	19 pers. %	10 pers. %	23 pers. %	6 pers. %
	61	55	74	60	83	33

For så vidt angår de to første spørgsmål er der en svag tendens til, at de korrekte forklaringer fastholdes oftere end de forkerte, men forskellen er ringe. For så vidt angår det sidste spørgsmål ses en tydelig forskel, men tallene er små.

Teorien om, at de fastholdte forklaringer skulle have en særlig sandhedsværdi, ses således ikke klart bestyrket for så vidt angår besvarelsen af disse spørgsmål.

4.2.3. Svarene på de inkriminerende spørgsmål ved 2. afhøring

Det fremgår af tabel IX.3., at vidneudsagnene er langt mindre belastende for *offeret* anden gang gruppe 2 (2 B) afhøres. Det er fristende at se det som en bekræftelse af hovedhypotesen: udsagnene bliver mere forsigtige i retten. Denne slutning er imidlertid forhastet. Som det fremgår af tabellen er der ingen forskel mellem gruppe 1 og gruppe 2 B. Det er gruppe 2 A, der af ukendte grunde afviger. Så længe der ikke er fundet en tilfredsstillende forklaring på denne afvigelse, er det umuligt at sige, hvorfor vidnerne modstår de ledende spørgsmål bedre, anden gang de fremsættes. Det *kan* hænge

^{*)} Der er 29 vidner i gruppe 2 B mod 32 i gruppe 2 A, fordi 3 vidner ikke kom til 2. afhøring. Gruppe 2 AG ved anden afhøring: 12 personer (14÷2). Gruppe 2 AD ved anden afhøring: 17 personer (18÷1).

Kap.IX. 4.2.4.

sammen med forhørssituationen, men det kan simpelt hen også skyldes, at vidnerne er forberedt ved den anden afhøring. Det er som om vidnerne – åndeligt talt – har kridtet skoene og nu står fast, mens de første gang blev løbet over ende af nogle spørgsmål, de var helt uforberedte på.

Individuelt er der mange forskydninger. 19 og 29 personer registreres i en anden kategori. De fleste flytter kun en enkelt kategori til den ene eller den anden side. 12 personer skifter til en kategori, der er mindre belastende for offeret, heraf 7 til »tror ikke«. 5 personer skifter til en kategori, der er mere belastende, heraf 2 til kvalificeret ja.

Med hensyn til »vejspørgerens« medskyld (tabel IX.4.) ses en antydning af samme tendens. Knap så belastende udsagn ved den anden afhøring, men forskellen er meget lille. Der er 13 ændrede udsagn af 29. 8 ændrer til mindre belastende, og 5 til mere belastende. Langt de fleste flytter kun en enkelt kategori.

Hvad angår bilpassagerens identitet og medskyld (tabel IX.5.) ses en lignende svag tendens i den *modsatte* retning. Lidt mere belastende udsagn ved den anden afhøring. 9 personer skifter kategori. 3 til mindre belastende og 6 til mere belastende, heraf 3, der nu selv siger, at tyven eller en medskyldig stiger ind til sidst.

En forsigtig foreløbig konklusion synes at være, at gruppernes udsagn kun ændres lidt ved den anden afhøring, men tilsyneladende til større forsigtighed. Der er ganske mange individuelle forskydninger, men stort set er der tale om nuancer i opfattelsen.

4.2.4. Sammenligning med kontrolgruppen (gruppe 3)

Som nævnt er gruppe 3 kontrolgruppe til gruppe 2 B. Begge blev retsafhørt to måneder efter filmforevisningen. Forskellen er, at gruppe 2 B blev politiafhørt umiddelbart efter forevisningen. Eftersom gruppe 3 er sværere at lede end gruppe 2 B, synes den umiddelbare konklusion at være, at politiafhøringerne alligevel har haft betydning for den senere afhøring. Den omstændighed, at gruppe 2 B allerede én gang har været udsat for ledende spørgsmål synes at forklare, at vidnerne lettere bukker under for dem, end vidnerne i gruppe 3, der udsættes for dem for første gang.

Det er åbenbart, at den tidligere afhøring har betydning, men det er næppe de ledende spørgsmål under denne, der betinger forskellen mellem gruppe 2 B og gruppe 3. Som nævnt adskiller gruppe 3 sig fra samtlige andre grupper – og

Kap.IX. 4.2.5.

kun gruppe 2 B afhøres to gange. Forskellen til de andre grupper består i tidsforskellen, og som beskrevet under afsnit 4.1. betyder denne tidsforskel et forøget pres på de øvrige grupper – et pres, som også må antages at hvile på gruppe 2 B, som umiddelbart efter filmen har fået sin opmærksomhed henledt på netop de forhold, som deltagerne nu afhøres om.

Heller ikke sammenligninger med de øvrige grupper synes således at tyde på, at de ledende spørgsmål ved første afhøring har haft nogen betydning for besvarelsen af de (samme) ledende spørgsmål ved anden afhøring.

4.2.5. Konklusion

Loftus' forsøg viste, at det var muligt at tilføre forsøgspersoner *imaginære oplysninger* under et indledende forhør, som vil blive gentaget af forsøgspersonen ved et senere forhør. *U 80* viser, at hvis der benyttes ledende spørgsmål til denne påvirkning, synes dette kun at få ringe indflydelse på gruppens svar ved senere forhør, hvor *de samme* ledende spørgsmål stilles. Nogle få personer vil spontant komme med oplysningen, men første afhøring betyder ikke noget for gruppebesvarelsen. Derimod er der store individuelle afvigelser, hvoraf svaret ved anden afhøring i nogle tilfælde er klart afledt af første afhøring. Det kan betyde, at svaret ved anden afhøring bliver forkert, men også at det bliver rigtigt.

Med hensyn til *ledende spørgsmål vedrørende enkeltpersoners motiver og skyld* er der ikke fundet nogen klar tendens. Dog synes det, som om den første afhøring har skærpet vidnets agtpågivenhed, så de udtaler sig med større forsigtighed ved anden afhøring, for så vidt angår offerets skyld. Offeret adskiller sig væsentligt fra de øvrige personer, hvilket der vil blive gjort nærmere rede for i afsnit 4.3.2.

Selv om de fleste ligesom ved de ikke-inkriminerende spørgsmål mente, at de ikke havde skiftet mening siden sidste afhøring, var der enkelte, der sagde:

»Ja, jeg ved godt, jeg sagde sidst, at Rasmussen nok var med i det, men jeg har tænkt over det, og jeg tror det faktisk ikke. Jeg tror bare, han blev forskrækket.«

En anden sagde til assistenten under den efterfølgende samtale:

»Jeg troede det ikke i første omgang, men eftersom alle spørger om det, så...«

I samme retning, men med betydelig mere selvindsigt var dette svar (om ringen):

»Jeg synes, at jeg kan se den for mig nu – en guldring med en rød sten i – men måske siger jeg det bare, fordi jeg blev spurgt sidst. Jeg er god til at bilde mig noget ind.« (Vidnet havde ikke »set« ringen ved første afhøring).

Kap.IX. 4.3.

Resultaterne af *U 80* har været drøftet med blandt andet Loftus, der forklarede, at de af hende opnåede resultater krævede meget omhyggelig planlægning. Det nyttede således ikke at udsætte forsøgspersonerne for det første spørgeskema umiddelbart efter, at de havde set filmen. Forsøgspersonerne skulle en tid beskæftiges med noget andet (filler activity) og først derefter besvare det første spørgeskema. Dette svar antyder, at hendes forsøg ikke har helt så stor rækkevidde, som man umiddelbart kunne tro. Den af hende fundne effekt optræder kun under nærmere bestemte omstændigheder. Dette betyder naturligvis ikke, at den kan ignoreres. I virkelighedens verden vil der meget ofte forekomme »filler activity«, før vidnet får lejlighed til at meddele sine iagttagelser.

4.3. Korrelation mellem vidnets påvirkelighed og dets følelse af pres

4.3.1. Resultatet af *U 80*

Alle vidner blev efter forhøret spurgt, om de havde følt, at forhørslederen lagde pres på dem. Svarene blev delt op i kategorierne »mange gange«, »enkelte gange« og »nej«. Såfremt vidnerne havde følt et pres, blev de endvidere spurgt, om de følte, at forhørslederen søgte at presse dem til at sige noget, »der ikke var sandt«. En bekræftelse af dette spørgsmål antoges dels at være udtryk for, at vidnet havde følt et kraftigt pres, dels at hans tillid til forhørslederen var relativt ringe. Der er ingen væsentlige forskelle mellem grupperne. I det følgende skal det undersøges, om denne følelse af pres har sammenhæng med det pres, vidnerne faktisk udsættes for ved besvarelsen af de ledende spørgsmål.

Til denne undersøgelse benyttes to spørgsmål af inkriminerende og to af ikke-inkriminerende karakter. Af den samlede population er udvalgt nogle grupper af vidner. For det første fire grupper, der har vist sig at være lette at lede, d.v.s. vidner, der er bukket under ved det første ledende spørgsmål (»svage« vidner). For det andet fire grupper, der har vist sig vanskelige at lede. D.v.s. vidner, der har benægtet de imaginære tings eksistens og i de inkriminerende situationer har holdt stand over for flere pres (»stærke« vidner).

Det bemærkes, at der kræves væsentlig mere »styrke« til at modstå presset omkring de ledende, inkriminerende spørgsmål, hvor der presses adskillige gange, end der kræves til at benægte de imaginære tings eksistens. Dette kan også læses af det antal, der har formået at modstå presset:

Cirka 25% (30 personer) formår at modstå presset om offerets medskyld.

Cirka 25% (26 personer) formår at modstå presset om vejspørgerens medskyld.

Kap.IX. 4.3.1.

Cirka 70% (85 personer) formår at modstå presset om den imaginære pige.

Cirka 60% (73 personer) formår at modstå presset om den imaginære bevægelse.

De fleste vidner har således »styrke« til at modstå de imaginære spørgsmål, hvorfor det på sin vis er misvisende at betegne dem som »stærke«. Såfremt der findes en korrelation mellem evne til at modstå pres og følelse af pres, bør den vise sig tydeligst hos de vidner, der har vist mest styrke (d.v.s. dem, der modstår presset om personernes medskyld).

Derimod er de »svage« vidner en mindretalsgruppe (25–30% for så vidt angår de inkriminerende spørgsmål og spørgsmålet om pigen. 38% for så vidt angår spørgsmålet om bevægelsen).

Det bemærkes, at denne distinktion mellem »stærke« og »svage« vidner er udtrykt i forhold til besvarelsen af det enkelte spørgsmål. Dette mål blev valgt, fordi kun ganske få vidner havde tilstrækkelig »styrke« til at modstå flere ledende spørgsmål, og noget tilsvarende gjaldt for de »svage« vidner. Se herom nærmere kapitel X, afsnit 2. og kapitel XIX, afsnit 2.

TABEL IX. 8.A

Korrelation mellem svar på ledende spørgsmål og følelse af pres.
I. De »svage« vidner.

	abs. tal	Vidnet føler pres			Vidnet føler pres til usandhed	
		Nej %	Enkelte gange %	Mange gange %	Nej %	Ja %
»Ja« til ledtog offer/tyv	31	48	39	13	77	23
»Ja« til ledtog tyv/vejspørger	25	24	56	20	76	24
»Ja« til imaginær pige	33	24	49	27	79	21
»Ja« til imaginær bevægelse	45	31	56	13	78	22
Til sammenligning hele populationen	118	25	55	20	69	31

Cirka 30% af vidnerne (31 personer) bukker under for det første pres med hensyn til offerets skyld. Som det ses, er deres besvarelse for så vidt angår følelsen af pres klart afvigende fra hele populationens. Næsten halvdelen

Kap.IX. 4.3.1.

mener ikke, at forhørslederen har forsøgt at få dem til at sige noget andet end det, de mener. Dette er dobbelt så mange som i hele populationen. En tilsvarende forskel kommer ikke frem for så vidt angår de ikke-inkriminerende spørgsmål, og heller ikke for så vidt angår det andet ledende inkriminerende spørgsmål om ledtog mellem tyv og vejspørger (række 2). Disse ligger alle meget tæt på besvarelsene fra hele populationen. Forskellen i kolonne 3 mellem den øverste række og de øvrige rækker er naturligvis afledt af forskellen i kolonne 2, og forskellen i kolonne 4 kan næppe tillægges betydning.

For så vidt angår kolonne 5 og 6, er det mest påfaldende den næsten fuldstændige korrelation for samtlige grupper »svage« vidner. Omkring 22% føler, at forhørslederens søger at presse dem til noget usandt. I hele populationen (hvori de »svage« vidner også indgår) er tallet 31%, og selv om forskellen således ikke er stor, synes den fuldstændige overensstemmelse i de fire vidnegrupper dog at pege på en tendens til, at »svage« vidner er mindre mistroiske over for forhørslederen.

Kolonne 6 viser et helt stabilt antal mistænksomme i hver gruppe. Selv om der i den øverste række er et stort antal personer, der angiveligt slet ikke har følt noget pres, influerer dette tal tilsyneladende ikke på de mistænksomme i »den anden ende«.

Konklusionen synes således at være, at de »svage« vidner føler sig pressede i samme grad som den øvrige population. En undtagelse udgør dog den vidnegruppe, der tror på offerets skyld. Denne gruppe føler sig væsentligt mindre presset end de øvrige grupper. For så vidt angår mistro til forhørslederen, synes der at kunne spores en svag (men konstant) tendens til mindre mistro blandt de »svage« vidner. Den gruppe, der tror på offerets skyld, adskiller sig på dette område ikke fra de øvrige grupper.

Når man ser på de tre første kolonner i omstående tabel IX.8.B, synes den eneste forskel at være, at i den gruppe, der modstår presset med hensyn til ledtog mellem tyv og offer, er der kun 10%, der overhovedet ikke har følt sig presset, mod 25% i den totale population. Også ved det andet inkriminerende spørgsmål ligger de »stærke« vidner lidt under gennemsnittet for hele populationen, men tallene i denne kolonne er så små, at der ikke kan drages egentlige konklusioner. Med hensyn til hvor ofte presset er følt, synes disse »stærke« vidner ikke at afvige fra de øvrige.

Ser man derimod på den sidste kolonne, synes en markant forskel at træde

Kap.IX. 4.3.1.

TABEL IX. 8.B

Korrelation mellem svar på ledende spørgsmål og følelse af pres.
II. De »stærke« vidner.

	abs. tal	Forhørsleder presser			Forhørsleder presser til usandhed	
		Nej %	Enkelte gange %	Mange gange %	Nej %	Ja %
»Nej« til ledtog offer/tyv	30	10	63	27	53	47
»Nej« til ledtog tyv/vejspørger	28	18	61	21	68	32
»Nej« til imaginær pige	85	25	57	18	66	34
»Nej« til imaginær bevægelse	73	20	55	25	64	36
Til sammenligning hele populationen	118	25	55	20	69	31

frem – igen med hensyn til den gruppe, der modstår presset om skyld hos offeret. Op mod halvdelen af disse vidner (47%) mener, at forhørslederen søgte at presse dem til at sige noget, der ikke var sandt. Denne følelse har under 1/3 i den samlede population. Overhovedet synes denne følelse at være lidt stærkere blandt de »stærke« vidner, men forskellen er lille, om end konstant.

Når man ser bort fra spørgsmålet om offerets skyld, synes tabellerne at vise, at de »stærke« og »svage« vidners følelse af pres ikke adskiller sig fra følelsen i resten af populationen. Dette synes nærmest at afkræfte hypotesen om en korrelation på dette område. Imidlertid kan man også vælge at sammenligne disse grupper direkte med hinanden i stedet for at holde dem op mod hele populationen. Dette forekommer så meget desto mere rimeligt, som to af de »stærke« vidnegrupper er så store, at der ikke kan forventes synderlig forskel fra hele populationen (som de selv indgår i).

I nedenstående tabel IX.9., hvor de »stærke/svage« grupper direkte sammenlignes, er tilføjet endnu en kolonne (kolonne 7). Dette skyldes, at den procentdel af vidnerne, der føler pres, kan udregnes på to måder:

Hidtil er det beregnet, hvor stor en del af samtlige vidner i den enkelte gruppe,

Kap.IX. 4.3.2.

der angiver, at forhørslederen søger at presse dem til usandhed. Man kunne imidlertid også koncentrere sig om de vidner, der føler et pres, og se hvor mange af disse, der føler, at det er et pres til usandhed. Dette er optegnet i sidste kolonne (kolonne 7). Som man ser, forrykkes forholdet mellem »stærke« og »svage« vidner kun for så vidt angår række 1 (spørgsmålet om offerets skyld).

TABEL IX. 9

Direkte sammenligning mellem »stærke« og »svage« vidner.
(Sammenstilling af tabel IX.8.A. og tabel IX.8.B.).

	abs. tal	Forhørsleder presser			Forhørsleder presser til usandhed		
		Nej %	Enkelte gange %	Mange gange %	Samtlige vidner		Vidner, der føler pres
					Nej %	Ja %	Ja %
Ledtog offer/tyv							
»Svage« vidner	31	48	39	13	77	23	50
»Stærke« vidner	30	10	63	27	53	47	52
Ledtog tyv/vej-spørger:							
»Svage« vidner	25	24	56	20	76	24	32
»Stærke« vidner	28	18	61	21	68	32	40
Imaginær pige:							
»Svage« vidner	33	24	49	27	79	21	28
»Stærke« vidner	85	25	57	18	66	34	45
Imaginær bevægelse:							
»Svage« vidner	45	31	56	13	78	22	32
»Stærke« vidner	73	20	55	25	64	36	45

For så vidt angår spørgsmålet om ledtog offer/tyv, opstår den ventede korrelation med hensyn til fornemmelsen af pres. Ser man på de øvrige grupper, er der ingen forskel på de »svage« og de »stærke« vidner med hensyn til spørgsmålet om vejspørger, en antydning af den ventede korrelation med hensyn til spørgsmålet om den imaginære bevægelse, og en antydning i den modsatte retning ved spørgsmålet om den imaginære pige.

For så vidt angår tilliden til forhørslederen, er der en lille, men konstant tendens til større tillid hos de »svage« vidner.

4.3.2. Forklaringsmodeller

Som det ses af ovenstående tabeller, indtager spørgsmålet om offerets skyld en særstilling, idet de »svage« vidner angiver at være mindre pressede end den øvrige population, mens de »stærke« vidner angiver at være mere pressede. Denne forskel bliver endnu mere markant, når de sammenlignes direkte (tabel

Kap.IX. 4.3.2.

IX.9.). De »svage« vidner i denne gruppe synes navnlig at adskille sig fra de øvrige ved, at en meget stor del (næsten halvdelen mod 10% blandt de »stærke« vidner) overhovedet ikke mener, at de bliver udsat for noget pres. For de »stærke« vidners vedkommende resulterer den udbredte fornemmelse af pres i, at næsten halvdelen mener, at forhørslederen forsøger at presse dem til usandhed.

Der synes således at være tale om et nøglespørgsmål, hvis besvarelse i meget høj grad får betydning for følelsen af pres under forhøret og tilliden til forhørslederen.

For at forstå denne særstilling bliver det nødvendigt kort at skitsere, hvorledes henholdsvis offeret og vejspørgeren opfattes af vidnerne:

Offeret var en slags »hovedperson« i den korte film. Det var ham, kameraet fulgte, og at adskillige vidner identificerede sig med ham synes at fremgå af deres udtalelser, da han blev stoppet af vejspørgeren. Nogle mente at kunne spore en let irritation hos ham. Andre fremhævede, at han svarede flinkt og venligt og gav sig tid, selv om den anden stoppede ham to gange. Begge slags udtalelser må opfattes som et tegn på, at man er »med« ham. Navnlig fordi vidnerne ofte benyttede sig af udtrykket »man« og syntes at indlægge egne følelser i offerets person. F.eks. således: »Man kan jo godt blive lidt irriteret, når man sådan afbrydes, men Rasmussen svarer ham venligt og giver sig tid til at vise vej.«

Sådanne sympatiudtalelser forstærkedes, efter at tyveriet havde fundet sted. Rasmussen blev helt »lamslået«, »meget forskrækket og bange« o.s.v.

For så vidt angår *vejspørgeren*, er forholdet et ganske andet. Han opfattedes fra begyndelsen som en uvedkommende (og lidt irriterende) person, der afbrød handlingen. Mange syntes at opfatte også hans første henvendelse som påtrængende, og allerede ved beskrivelsen af ham faldt en del negative bemærkninger: »Han var en helt anden type end den pæne hr. Rasmussen«, »sjusket påklædt«, »en nusset ung mand«, »der var noget mistænkeligt ved ham«. 16% nævnte selv, at de mente, han var i ledtog med tyven, *før* forhørslederen begyndte at spørge om det. 7% mente, han *var* tyven. Muligvis blev denne negative holdning forstærket af, at han bar solbriller (se vidnerne beskrivelse af ham kapitel VI, afsnit 2. Se endvidere kapitel II, afsnit 6.1.2.1. om »In and out groups«. Se også Timm's forsøg refereret kapitel XV, afsnit 4.3.

Med denne holdning til personerne kan det ikke undre, at forhørslederens angreb på offerets hæderlighed virkede mere ubehageligt på vidnerne, end når det drejede sig om vejspørgeren, som de måske hele tiden havde fundet lidt lusket, og som de ikke havde det samme »forhold« til. Forhørslederens

Kap.IX. 4.3.2.

indiceren af offerets medskyld vendte tydeligvis om på begreberne om skyld og uskyld og fik nogle til at protestere kraftigt (de »stærke« vidner).

Omvendt kan man sige, at de personer, der let og ubesværet var i stand til at foretage denne kovending ved den mindste antydning fra forhørslederens side, må anses for at være en særlig let påvirkelig gruppe med en udstrakt tillid til forhørslederen. Det er derfor ikke underligt, at mange af disse personer ikke har følt sig (bevidst) presset overhovedet.

Ubevidst kan vidnets holdning være udtryk for dårlig samvittighed. Vidnet har ikke forsvaret offeret, men det var der heller ingen grund til, for han var jo skyldig. Den subtile sondring mellem at blive presset til noget rigtigt og (selv) nå frem til noget rigtigt evner formentlig de færreste.

Blandt disse 31 personer (jfr. tabel IX.8.A., række 1) var der kun to, der på et tidligere tidspunkt havde givet udtryk for mistro/undren med hensyn til offerets opførsel. 18 havde omvendt udtalt sig positivt om ham. (»Han blev helt forvirret«, »Det var en pæn mand, kontormand, han virkede lidt usikker ved at gå med de mange penge«, »Han ville gerne aflevere dem hurtigt«, »Han havde slet ikke set røveren«).

En anden forklaring, som måske kan forekomme mere nærliggende, er, at de vidner, der holdt fast ved offerets uskyld, rent faktisk blev udsat for et væsentligt større pres end de vidner, der straks holdt med forhørslederen. Tre gange søgte forhørslederen at presse vidnet til en udtalelse om offerets skyld. Forhørslederen lagde også pres for så vidt angår ledtoget med vejspørger, men hverken kvalitativt (med så mange argumenter) eller kvantitativt (kun to pres) med samme styrke.

For så vidt angår de ikke-inkriminerende spørgsmål, blev »stærke« og »svage« vidner udsat for præcis det samme pres. Forskellen består udelukkende i, om de bukker under for det eller ej.

Imidlertid kan den klare afvigelse hos de vidner, der fastholdt offerets skyld, næppe alene forklares med det større pres, disse vidner blev udsat for. Såfremt dette var en tilstrækkelig forklaring, måtte man vente en forskel mellem »vejspørger«-gruppen og de »imaginære« grupper, fordi presset var væsentligt større på »vejspørger«-gruppen.

Meget tyder således på, at offerets person har en vis betydning. Herefter er der to muligheder for fortolkning:

- 1) *Samtlige vidner er følelsesmæssigt engageret i offeret.* De, der giver efter for presset, bringes derfor i en ubehagelig situation, der får et stort antal (næsten dobbelt så mange som de andre »svage« vidnegrupper) til at nægte,

Kap.IX. 4.3.3.

at der overhovedet har været tale om et pres. De vidner, der har modstået presset, har naturligvis ingen grund til at fornægte det, og netop på baggrund af det følelsesmæssige engagement kommer det til at virke stærkt. Derfor benægter kun 10%, at der skulle have været et pres. Dette passer med, at mistilliden til forhørslederen er større her end i nogen anden gruppe.

- 2) *Kun de vidner, der ikke giver efter for presset, er følelsesmæssigt engageret, og derfor føles presset særligt stærkt. Selv om det vel ikke kan afvises, at det følelsesmæssige engagement til en vis grad er individuelt betinget, er der dog grund til at tro, at forklaring 1) indeholder mest af sandheden. Dette skyldes dels, at det ellers er vanskeligt at forklare de »svage« vidners afvisning af pres, dels at forsøg (kapitel II, afsnit 6.1.) viser, at en sådan identificering ganske ubevidst synes at finde sted hos så godt som alle mennesker.*

4.3.3. Sammenfatning

4.3.3.1. Generelt

Når der stilles ledende spørgsmål omkring et for vidnet neutralt område, synes presset ikke at føles anderledes for de personer, der giver efter for det, end for de personer, der modstår det.

Derimod er der en tendens til lidt større mistillid til forhørslederen hos de vidner, der modstår presset. Det er ikke muligt at sige, om denne mistillid er en følge af presset, eller disse vidner havde lettere ved at modstå presset, fordi de fra starten havde en mere mistænksom holdning til forhørslederen.

4.3.3.2. Specielt om vidnets følelsesmæssige engagement

Den vi-følelse, som er beskrevet kapitel II, afsnit 6.1.2.1. og som synes at kunne opstå ved den mindste provokation, fører til en betydelig accentuering af presset. Dette betyder, at en stor del af de vidner, der ikke har kunnet modstå presset, benægter, at det overhovedet har fundet sted. Samtidig har næsten alle de vidner, der har modstået det, været opmærksom på, at de er blevet presset.

Der er betydelig mistro til forhørslederen i denne gruppe. Halvdelen af de vidner, der angiver, at de har følt et pres, tror, at forhørslederen forsøger at

Kap.IX. 4.3.3.3.

presse dem til noget usandt – og dette gælder såvel »svage« som »stærke« vidner (jfr. tabel IX.9. kolonne 7).

Set med en jurists øjne, kan det undre, at det for vidnet neutrale område synes at inkludere såvel spørgsmål *uden* inkriminerende sigte som spørgsmål *med* inkriminerende sigte, *så længe disse spørgsmål angår en person, der ikke har vidnets sympati*. Det for vidnet neutrale område afgrænses således ikke af juridiske begreber, men af følelsesmæssige. Endnu mere påfaldende er det, at det følelsesmæssige engagement i offeret, som disse tabeller giver et klart udtryk for, opstår på grundlag af en to minutters film, som ikke giver noget indtryk af offeret som person.

Det må imidlertid understreges, at hele vidnesituationen er så kompleks, at det ikke er muligt ved hjælp af en sådan simpel sammenligning med sikkerhed at afgøre, hvorvidt der er tale om en årsagssammenhæng mellem svarene på de ledende spørgsmål og svarene på spørgsmålene om følelse af pres. Begge svar *kan* være afhængige af en tredje (ubekendt) faktor. På samme måde er hypotesen om, at der skulle være en generel sammenhæng mellem ledende spørgsmål og (angivet) følelse af pres ikke endeligt afkræftet ved de foretagne sammenligninger, men formodningen må være for, at der ikke findes en sådan generel sammenhæng.

4.3.3.3. Resultatets forenelighed med de tidligere resultater

Såfremt den her fremførte fortolkning er korrekt, og der finder en vis identificering med offeret sted fra vidnernes side, skulle man vente, at flere vidner ville fastholde offerets uskyld end vejspørgerens.

Denne forskel trådte klart frem ved forundersøgelsen. For så vidt angår vejspørger, var resultatet som ved hovedundersøgelse: $\frac{1}{4}$ formåede at fastholde vejspørgerens uskyld. For så vidt angår offeret, var situationen helt anderledes, idet $\frac{2}{3}$ fastholdt hans uskyld (jfr. Bilag A).

TABEL IX. 10

Vidnernes svar på spørgsmålet om offers og vejspørgers medskyld.
Hele populationen. (Sammenstilling af tabel IX. 3 og tabel IX. 4.)

	Kval. ja/ siger selv medskyld %	1. pres %	2. pres %	Abstrakt spørgsmål 3. pres %	Fastholder uskyld %
Offers medskyld	9	26	33	6	26
Vejspørgers medskyld	16	24	33	–	27

Kap.IX. 4.3.3.4.

Tallene ligger meget tæt op ad hinanden. Som det ses, giver 25% efter for det første pres, 33% for det andet, og 26% modstår presset. Det tredje pres (som kun udøves med hensyn til spørgsmålet om offerets medskyld) betyder meget lidt i det samlede billede, men 18% af de adspurgte vidner giver dog efter for det. (Det abstrakte spørgsmål behandles nærmere kapitel XI, afsnit 3.1.).

Umiddelbart ser det ikke ud, som om vidnernes sympati for offeret har haft nogen betydning for deres evne til at modstå presset omkring hans medskyld. Vidnernes engagement i offeret synes at føre til en efterfølgende dårlig samvittighed – men deres handlemåde influeres ikke.

4.3.3.4. Presset bag de ledende inkriminerende spørgsmål

Imidlertid kan pressets styrke ikke afgøres alene på grundlag af det direkte pres. Der er forskel på offerets og den mistænkte situation og ligeledes på karakteren af det pres, der lægges på vidnerne.

Som nævnt ovenfor er det utvivlsomt mere nærliggende at se vejspørgerens opførsel i et mistænkeligt lys end offerets. Derfor blev det antaget, at det ville være nødvendigt at berede vejen for forslaget om offerets skyld. Dette blev gjort ved at introducere forhold, der for vidnet ikke syntes at være inkriminerende på nogen måde – hvorefter forhørslederen påpegede, at disse tilsyneladende ligegyldige detaljer set i sammenhæng med det senere forløb kunne virke inkriminerende. Således blev der spurgt: »Kan det passe, at Rasmussen satte farten lidt ned efter, at han havde set på uret?« Og senere spørges, om Rasmussen ikke havde mere travlt efter mødet med vejspørgeren (ingen af delene er tilfældet). Senere fik vidnet det indtryk, at kvinden lagde penge i bankboksen *efter*, at man havde set tyven stå og vente. Endvidere blev det understreget, at tyven intet gjorde for at skjule ansigtet, og at det var meget let at stjæle kassetten. Disse tilsyneladende*) uvigtige omstændigheder kan i sammenhæng bruges mod offeret. Den omstændighed, at han satte farten op efter mødet, kan tydes, som om han skulle være et sted på et bestemt tidspunkt; det næste tyder på, at tyven ventede på offeret o.s.v. Vejen er således beredt, når man kommer til spørgsmålene om offerets skyld – og det er ovenikøbet muligt at bruge vidnets egne ord som et indicium herfor: »De sagde jo selv, at hr. Rasmussen virkede, som om han ventede et møde«, »Som De selv forklarede, var det nemt at tage kassetten fra hr. Rasmussen«, »De forklarede, at De undrede Dem over, at tyven ikke tog kvindens taske«. Vidnet bringes derved i den situation, at han skal *forsvare offerets handlemåde*: enten ved at imødegå forhørslederen og sige, at sådan har han aldrig udtalt sig, eller ved at sige

*) Enkelte vidner opdagede det dog. Således udbrød ét vidne: »Nå, Rasmussen var måske med i det!«

Kap.IX. 4.3.3.4.

(indrømme), at sådan har han ganske vist sagt, men deri ligger ingen indikation af offerets skyld ...

Det var tanken, at dette indirekte pres skulle opveje den eventuelle mistænksomhed over for vejspørgeren, således at resultatet af de direkte ledende spørgsmål ville blive omtrent det samme. Resultatet er som ventet, men om begrundelsen er korrekt, er sværere at sige. Også andre forhold adskiller offerets situation fra vejspørgerens og kan have ført til, at det er sværere at fastholde offerets uskyld.

1) *For det første* kan forhørslederens indstilling nævnes. Som nævnt oven for (afsnit 3.6.) er visse formuleringer mere ledende end andre. Med hensyn til de inkriminerende spørgsmål havde forhørslederen en skabelon, men havde i øvrigt frie hænder til at benytte f.eks. tidligere udtalelser fra vidnet og overhovedet at føre forhøret, som det faldt naturligt i den enkelte situation, idet dette ansås bedst stemmende med virkelighedens forhold. Det blev imidlertid hurtigt klart, at forhørslederen betragtede det som væsentligt vanskeligere at få vidnerne til at gå med til offerets ledtog end vejspørgerens, og derfor udfoldede betydelig mere energi på denne opgave, end når han kom til spørgsmålet om vejspørgeren. Om dette skyldtes spørgeskemaet eller vidnernes modstand, er umuligt at sige – også for ham selv: »Jeg følte, det var sværere at overbevise dem om Rasmussens medskyld.«

Meget tyder således på, at forhørslederen har taget ved lære af de første forsøgspersoners svar (forundersøgelsen) og simpelt hen har ændret sin opførsel. En række undersøgelser fra USA³¹⁾ viser, at forhørsledere bliver bedre og bedre til at få de »rigtige« svar, d.v.s. dem, der passer med deres hypotese. Også virkelighedens forhørsledere må antages at have en vis øvelse i at formå vidner til at udtale sig i overensstemmelse med det, forhørslederen opfatter som sandheden.

2) *For det andet* synes et ledtog mellem offer og tyv at udelukke et ledtog mellem vejspørger og tyv. Nogle vidner, der allerede havde sagt »ja« til offerets skyld, forsøgte at holde forhørslederen fast på det ulogiske i vejspørgerens medskyld (hvis offeret er i ledtog med tyven, er der ingen grund til at vinde tid for tyven). Ingen af dem fik det imidlertid formuleret helt klart. Nogle sagde: »Nej, de kan ikke alle sammen være i ledtog med hinanden.« Andre: »Nej, ikke hvis Rasmussen er i ledtog.«

3) *En tredje forskel er rækkefølgen.* Der spurgtes først om ledtog offer/tyv. Denne faktor kan tænkes at virke begge veje. Den ene mulighed er, at vidnet bliver »blødgjort« gennem spørgsmålene omkring offerets ledtog, således at han bliver nemmere at påvirke med hensyn til vejspørgerens skyld. En anden mulighed er imidlertid, at vidnet bliver så forbløffet over forslaget om offerets mulige medskyld, at han ikke får protesteret ordentligt, mens han er mere forberedt ved spørgsmålet om vejspørgerens medskyld.

For denne udlægning taler gruppe 2's svar anden gang, de afhørtes. Netop med

Kap.IX. 5.

hensyn til offerets skyld var de vanskeligere at lede ved det andet forhør, mens der ikke var nævneværdig forskel med hensyn til de to andre personers ledtog.

*Loftus*³²⁾ finder, at rækkefølgen har betydning: Såfremt man søger at vildføre forsøgspersonen på et område, hvor han føler sig sikker på det rigtige resultat, viser han større modstand, når man senere søger at vildføre ham med hensyn til perifere detaljer (jfr. om primære og sekundære iagttagelser kapitel V, afsnit 2.3.1.).

4) *Endelig bemærkes* det abstrakte spørgsmål (se nærmere kapitel XI, afsnit 3.1.). Dette forrykker dog ikke det samlede resultat væsentligt.

At vidnerne har følt sig mere presset for så vidt angår offerets medskyld, synes også at fremgå indirekte af *evalueringsundersøgelsen* (kapitel III, afsnit 1.5.6.).

I forbindelse med denne blev vidnerne spontane bemærkninger noteret ned. Ved spørgsmålet om, hvorvidt de havde følt sig presset (bilag C.II., s. 2), henviste flertallet af vidnerne til spørgsmålene om offerets medskyld. Af disse hævdede 8 personer, at de havde modstået dette pres, uanset at det af båndoptagelsen klart fremgik, at det havde de ikke. Noget sådant forekom ikke med hensyn til de øvrige personers medskyld.

En lignende forskel fremkom ved forundersøgelsen, hvor båndene i to tilfælde blev afspillet for vidnerne. Deres reaktion beskrives kapitel XI, afsnit 3.1. og kapitel XIX, afsnit 4.2. Af det første eksempel fremgår, at det abstrakte spørgsmål i hvert fald i enkelte tilfælde har haft en vis betydning.

Det er ikke muligt på det foreliggende grundlag at veje disse forhold op mod hinanden – men tallene antyder, at med hensyn til offerets skyld, synes det, som om vidnerne vrider sig – men de giver sig ikke desto mindre.

5. Konklusion

De ledende spørgsmål har en betydelig virkning. 28% af vidnerne blev ved et forudsætningsspørgsmål bragt til at tro, at de havde set en ikke-eksisterende person, 38% havde »set« en imaginær bevægelse hos en eksisterende person.

Når der blev lagt kraftigt ledende pres på spørgsmålene om personernes skyld, var kun ¼ i stand til at fastholde deres uskyld. Med hensyn til en mistænkelig person fastholdt cirka 15%, at han kunne være en tilfældig forbipasserende.

Det er således muligt at påvirke vidner til at »se« ting, der ikke er forekommet, samt at påvirke deres vurderinger.

Derimod kunne vidnerne ikke påvirkes til at »genkende« en bestemt nummerplade, ligesom de ikke var villige til at ændre farve og mærke på en bil.

Denne forskel kan hænge sammen med formuleringen af de ledende spørgsmål, men den synes snarere at være en følge af det valgte område.

Vidnerne var mindre påvirkelige med hensyn til de imaginære ting, når de blev afhørt efter to måneder. Dette skønnes at hænge sammen med vidnets forventninger til egen præstation.

Ledende spørgsmål fremført for anden gang efter to måneder giver ikke flere positive svar end første gang. Tværtimod antyder undersøgelsen, at nogle vidner vil være vanskeligere at lede anden gang.

Der er ikke fundet nogen sammenhæng mellem ledende spørgsmål og forhørsituationen. Ej heller mellem god iagttagelse og påvirkelighed.

6. De lege ferenda

6.1. Ledende spørgsmål i beskrivelsesfasen. Omtvistede omstændigheder

Det fremgår klart af *U 80*, at der – som almindeligt antaget – er stor risiko for, at vidnerne vil svare i overensstemmelse med det ledende spørgsmål, såfremt sådanne stilles i beskrivelsesfasen.

Samtidig peger *U 80* på, at psykologiske faktorer kan få betydning. Meget tyder på, at vidnets forventninger til sig selv, og de forventninger, han tror, at andre har, kan gøre ham til et lettere offer for ledende spørgsmål. Vidnets identificering med personer, som kan opstå på meget spinkelt grundlag, synes at påvirke vidnets fornemmelse af pres i forbindelse med forhøret. Muligvis har denne identificering også betydning for svaret, men dette kan ikke afgøres på det foreliggende grundlag.

Det er herefter klart, at der ikke kan sluttes *direkte* fra *U 80* til virkeligheden. Vidnernes modstandskraft over for ledende spørgsmål vil variere fra sag til sag afhængig ikke alene af de konkrete omstændigheder, men også pressets karakter og styrke, vidnets »indre pres«, forhørslederens person og måske også vidnets sympati for (hidtil ukendte) personer. Dertil kommer, at der er store individuelle forskelle på vidnerne.

Samtidig synes det dog godtgjort, at der er en betydelig risiko ved anvendelse af ledende spørgsmål.

Kap.IX. 6.1.

Der vil måske være delte meninger om, hvorvidt forsøget afspejler virkeligheden. Nogle vil nok mene, at det er utænkeligt, at der skulle blive presset så kraftigt ved de inkriminerende spørgsmål.

Uden på nogen måde at hævde, at sådanne afhøringer er typiske for dansk retspleje, mener jeg dog, de forekommer. Lad os tænke os følgende tankeeksperiment:

Offerets medskyld. Det antages, at politiet har deres grunde til at mistænke offeret. Eksempelvis fordi han er i besiddelse af et større pengebeløb, som han ikke er i stand til at gøre tilfredsstillende rede for. Dette kunne være kombineret med et vidneudsagn om, at offeret godt kunne have løbet lidt mere efter tyven.

I *U 80* udtalte cirka en fjerdedel af vidnerne spontant, at offeret kunne have løbet noget mere efter tyven. Udtalelser som: »Han gav meget hurtigt op, synes jeg«, »Hvis det var mig, var jeg da i alt fald løbet hen til hjørnet for at se, hvor han blev af«, er typiske. Tilsyneladende lagde disse vidner ikke noget inkriminerende i det. Der er ingen korrelation mellem denne udtalelse og opfattelsen af offerets skyld.

Disse forhold i forening *kunne* have givet politiet (og retten) det indtryk, at offeret måske var impliceret. Under denne forudsætning er et afhøringsforløb som i *U 80* ikke urealistisk. For så vidt angår det indirekte pres, vil forhørslederen næppe være klar over, at han leder vidnet. Han fører forhøret efter retningslinier, der er rimelige efter det hændelsesforløb, han mener har fundet sted. Man kan tilføje: efter hvilke andre retningslinier skulle han tilrettelægge det?*) Der findes mange eksempler på, at vidne og forhørsleder går fejl af hinanden, fordi forhørslederen har tilrettelagt forhøret ud fra andre forudsætninger end vidnets, se f.eks. kapitel V, afsnit 6. og 7.1. Her skal blot citeres et par korte afhøringsforløb, der kan tjene som illustration af det pres, der tillades under retssager:

Anklager: »Vidste De, at de rejsechecks var stjålne?«

Vidne: »Nej.«

Anklager: »Hvor troede De så, han havde dem fra?«

Vidne: »Det ved jeg ikke.«

Anklager: »Men De må da have gjort Dem nogle tanker?«

Vidne: »Det gjorde jeg altså ikke.«

Anklager: (ironisk) »Troede De, han havde været i banken og hæve alle de penge i amerikanske dollars?«

Vidne: »Det ved jeg ikke. Det må De spørge ham om.«

Dommer: »Ja.«

*) I den juridiske litteratur er der almindelig enighed om, at et forhør bør tilrettelægges på forhånd. Se således Hartwig,³³⁾ Von Eyben og Kutchinsky,³⁴⁾ Hjort³⁵⁾ og Hemming-Sjöberg.³⁶⁾

Kap.IX. 6.1.

Det drejer sig her om et modvilligt vidne, men ethvert vidne, der ikke opfører sig i overensstemmelse med det af forhørslederen forventede, vil let blive opfattet som modvilligt. Jfr. dette afhøringsforløb, der vedrørte et neutralt vidne (en tilfældig forbipasserende):

Vidne: »Jeg kan ikke sige, hvilken side de røg ud af. Jeg ved godt, jeg sagde højre side til betjenten, men jeg har siddet og tænkt over det. Jeg ved det ikke.«

Anklager: »Har du overhovedet set noget som helst?«

Vidne: »Ja, jeg har.«

Anklager: »Men hvad?«

Vidne: (irriteret) »Ja, det er jo netop det, jeg sidder her og forklarer om!«

Vejspørgerens medskyld. Med hensyn til vejspørgeren tilkendegav 15% af vidnerne uopfordret, at denne (nok) var i ledtog med tyven, og adskillige andre sagde, at han »virkede underlig«, »var påtrængende« o.s.v. Det er givet, at politiet vil interessere sig for denne mand, der stoppede offeret kort før tyveriet, og man vil naturligvis spørge vidnerne, hvorfor de mener, han var »underlig« eller »mistænkelig«.

Ovenfor (afsnit 4.3.2.) er det foreslået, at dette kunne hænge sammen med dels hans mørke solbriller, dels den omstændighed, at han afbrød den person, vidnet havde identificeret sig med. Men dette vil vidnerne naturligvis ikke svare på politiets/rettens spørgsmål. De vil formentlig svare det samme, som de svarede assistenten i *U 80*: »Ja, det var hele måden, han opførte sig på. Han greb ligefrem fat i Rasmussen. Det *virkede* altså underligt.« Og politiet/retten vil herefter tage til efterretning, at vidnet, der i modsætning til dem, har overværet optrinnet, fik dette *klare indtryk*.

Bilpassagerens medskyld. Som det fremgår af tabel IX.5.A. sagde omkring 1/3 af vidnerne helt uprovokeret, at det var tyven, der steg ind til sidst. Hvis man forestiller sig, at politiet/retten først har talt med et af disse vidner og dermed fået fastlagt*) et hændelsesforløb, er det ikke usandsynligt at man vil reagere som forhørslederen i *U 80*, når et nyt vidne pludselig hævder, at ganske vist kørte en mand fra stedet umiddelbart efter tyveriet, men det var ikke tyven.

Selv om man måtte være uenig i denne analyse og fastholde, at vidnerne presses hårdere i forsøget, end det vil blive tilladt i virkeligheden, viser undersøgelsen klart, at også det første direkte pres – som ingen vel vil betvivle – kan have en ikke ubetydelig sandhedsfordrejende effekt.

Det må derfor anbefales, at man går frem med den største forsigtighed ved

*) I politiets lærebog³⁷⁾ anbefales det først at tale med det vidne, der må anses for mest pålideligt, fordi dette giver et bedre grundlag for at vurdere de øvrige forklaringer.

Kap.IX. 6.1.

den beskrivende del, og det gælder ikke mindst ved politiafhøringer. Samtidig har politiet imidlertid pligt til nærmere at prøve grundlaget for en vidneforklaring, herunder vidnets usikkerhed. Under en sådan udredning kan ledende spørgsmål næppe undgås, og det er næppe heller formålstjenligt. Såfremt man eksempelvis anbefalede, at politiet først gik en sådan forklaring nøje igennem med neutrale spørgsmål, kunne man risikere at fastlåse vidnets forklaring (jfr. kapitel II, afsnit 6.1.2.3. om »commitment«), således at det senere ville være vanskeligere at godtgøre, at der på visse områder var betydelig usikkerhed. Man kan derfor kun anbefale, at politiet stadig er opmærksom på disse problemer og navnlig søger at være åben for alternative forklaringer på tilsyneladende kendsgerninger.*)

Med hensyn til »rene« beretninger må ledende spørgsmål dog så vidt muligt undgås. Hvor vanskeligt det kan være viser følgende eksempel fra virkeligheden:

Der havde været indbrud i naboens hus, og tre 12–13-årige drenge mente, at de muligvis havde set tyvene. I hvert fald havde de set et par unge mænd småløbe ned ad gaden slæbende på et par tunge tasker. Den ældste af drengene (A) mente dog ikke, at de kunne være kommet fra naboens hus, idet han var sikker på, at de unge mænd var gået hele vejen forbi det og derfor måtte være kommet længere nede fra vejen. De to andre drenge (B og C) mente imidlertid, at mændene havde været ud for nabohuset, da de fik øje på dem og derfor godt kunne være kommet ud af lågen. Moderen ledsagede børnene til politistationen og forklarede, at de muligvis havde set tyvene.

Politiassistenten: »Så I indbruddet blive begået?«

B: »Nej, vi så dem ikke bryde ind. Vi så dem bagefter ... på gaden.«

Politiassistenten: »I så dem altså forlade huset?«

Alle tre drenge nikkede og begynder i munden på hinanden: »De bar på nogle tunge tasker ... de så sig tilbage ... de gik hurtigere, da de så os ... vi snakkede om at køre efter dem på cykel ...«

Det er nemt at være bagklog, og politiassistenten burde naturligvis have spurgt dem (hver for sig): »Hvad så du?«. Det er imidlertid næppe menneskeligt muligt at undgå fejltagelser af denne karakter. Politiassistenten var givetvis ikke klar over, at hans spørgsmål var ledende. Med sit andet spørgsmål troede han, at han slog en allerede etableret kendsgerning fast – og drengen så sig pludselig fanget af

*) Mange politifolk er opmærksomme på dette. Se eksemplet i kapitel V, afsnit 7.2., og artikler i »Politiet«. ³⁸⁾

politimandens forventninger og sine kammeraters opfattelse og formåede ikke at fastholde sin afvigende mening.

6.2. Ledende spørgsmål i beskrivelsesfasen. Uomtvestede og uvigtige omstændigheder

I teori og praksis antages det som nævnt, at ledende spørgsmål kan forsvares, når der er tale om uomtvistede og uvigtige omstændigheder. Ovenfor, kapitel V, afsnit 1., er det omtalt, at dette synspunkt kan føre til, at forhørslederen mister kontakten med vidnet, og vidnet mister tilskyndelsen til selv at fortælle. *U 80* peger yderligere på et andet problem, nemlig at de ikke bestridte og tilsyneladende betydningsløse detaljer senere kan få betydning. Undersøgelsens spørgsmål vedrørende de imaginære ting synes velegnede til nærmere at belyse denne situation:

Det antages, at et tidligere vidne har hævdet, at han havde set ringen på grund af den nervøse håndbevægelse.

I den juridiske litteratur er der almindelig enighed om, jfr. kapitel VIII, afsnit 2.7., at såfremt et vidne ikke selv kommer ind på et vitalt spørgsmål, må det være tilladt at spørge direkte, uanset at et sådant spørgsmål selv i neutral form kan virke ledende. Det er således tilladeligt at spørge: »Bemærkede De, om tyven havde en ring på?« Det er klart, at det også kan være nødvendigt at henlede opmærksomheden på den af det andet vidne beskrevne håndbevægelse. Dette må anses for at være et uomtvistet spørgsmål af ringe betydning. Tiltalte kan næppe huske og vil næppe benægte, at han kunne have foretaget en sådan bevægelse. Altså spørges der – udelukkende i den hensigt at spare tid: »De husker nok, da tyven stod der foran banken. Da gjorde han en bevægelse med hånden op til håret – og bemærkede De da en ring på hans finger?«

Som det ses af tabel IX.2., er der næsten ingen respons på det direkte spørgsmål, hvorimod 40% fanges af forudsætningsspørgsmålet og mener, at der har været en bevægelse.

Udover at det i sig selv må anses for at være yderst uheldigt, at forhørslederen ved sine spørgsmål leder vidnet ind på vildfarelser, er det vel tvivlsomt, om man nogen sinde med sikkerhed kan vide, hvad der får betydning i en straffesag. I dette tilfælde førte vildfarelsen til senere oplysninger, der ikke er helt uskyldige.

Således sagde et vidne ved konfrontationen (forkert udpegning): »Jo, jeg er sikker på, at det er ham. For den der særlige frisur. Jeg lagde jo særlig mærke til hans hår,

Kap.IX. 6.2.

dengang han tog sig op til det.« Og en anden (om ledtog med offeret): »Ja, nu De siger det, tror jeg egentlig også, der var ledtog. Den der bevægelse til håret ... det skulle se ud som et tilfælde ... men det lignede nu mere, som om han gjorde tegn til en eller anden ...«

Det forekommer derfor, som om såvel disse resultater som det tidligere nævnte hensyn til vidnets senere frie forklaring taler for, at ledende spørgsmål ikke bør benyttes, såfremt formålet blot er at spare tid eller på anden måde lette rettens arbejde.

Kapitel X

Fælder. Virkning og anvendelsesområde

1. Begrebet

1.1. Indledning

»Lige saa vigtigt det er, at Politimanden undgaar at bruge Suggestionsspørgsmaal uden at ville eller vide det og uden at kunne efterprøve, om Svaret er suggestivt paavirket, lige saa vigtigt er den bevidste Anvendelse af Suggestionsspørgsmaal som et Middel til at kontrollere Vidnets eller den Mistænktes Troværdighed eller Paavirkelighed.« (Den danske vidnepsykolog *Bahnsen* i en artikelserie i »Politiet« i 1942).¹⁾

Klarere kan det vist ikke siges. Bahnsen siger direkte, at det er ikke alene nødvendigt, men ligefrem ønskeligt at lægge en fælde for vidnet.

Synspunktet er i harmoni med en tusindår gammel tradition inden for retsvæsenet om fælder som et middel til at få ikke mindst tiltalte, men også eventuelle modvillige vidner til at fortælle sandheden. Kendtest i denne forbindelse er vel kong Salomons dom vedrørende de to kvinder, der strides om barnet, men også fra moderne tid gives mange eksempler.

*Eksempel 1.*²⁾

I denne sag drejede tiltalen sig om brandstiftelse, og det blev tillagt stor betydning, hvorvidt ejeren af den pågældende bygning havde reddet noget tøj under branden eller havde bragt det i sikkerhed før branden. Tøjbunken var i retssalen anbragt på en stol mellem vidnet og statsadvokaten. Ejeren forklarede, at han havde smidt bunken i gangen under redningsarbejdet, men et vidne, der havde hjulpet til, forklarede ved statsadvokatens udspørgen, at han ikke havde set den. Forsvareren spurgte ham herefter om den bemeldte tøjbunke, og vidnet hævdede med stor bestemthed, at såfremt den havde været der, ville han have lagt mærke til den. Herefter spurgte forsvareren: »Har De set en tøjbunke her i retssalen?« »Nej,« svarede vidnet.

Dette eksempel ses ofte citeret³⁾ som et eksempel på god forsvarerteknik. Derimod nævnes kun sjældent ulemper ved sådanne spørgsmål: såfremt vidnet modstår fælden, vil det styrke tiltroen til hans udsagn, uanset at den omstændighed,

Kap.X. 1.1.

at han havde bemærket tøjbunken i retssalen intet ville have bevist om dens tilstedeværelse under branden (se afsnit 3.2.1.4., hvor anklagemyndigheden lagde en »omvendt« fælde for at styrke tiltroen til dens eget vidne).

Eksempel 2.

Under en sag⁴⁾ forklarede vidnet, at det ikke var ham (som havde været stærkt beruset), men hans kone, der havde ført bilen, da de påkørte en cyklist. Konens forsvarer: »Tog De nøglerne med Dem, da De forlod bilen?«

Spørgsmålet er udformet neutralt, men i situationen er der ingen tvivl om, at det er ledende. Der er tale om en fælde, fordi spørgsmålet kun har mening, såfremt man forudsætter, at vidnet alligevel var bilens fører.

Eksempel 3.

A: »Hvilken hånd slog han med?«

V: »Høj ... venstre.«

A: »Hvilken hånd var det?«

V: »Venstre.«

A: »De var ved at sige højre, er De sikker på, at det ikke var højre?«

V: »Ja, det var det ikke.«

A: (ærgelig) »Hm, det ville også have været lidt svært.«

Fra *Lindegaard og Trolle*⁵⁾ er følgende citat hentet:

»En *sædvanlig* (min udhævning) og beslægtet metode består i at lede et vidne eller en tiltalt, som man mistænker for at forklare urigtigt, til at besvare spørgsmål, hvis sigte den afhørte ikke forstår*), og som efterhånden fører frem til svar, der viser åbenbar uoverensstemmelse med manifesterede kendsgerninger, eller bringer vidner til at modsige sig selv eller demonstrerer udsagnets usandsynlighed. I så fald er det tit af betydning at få den del af udsagnet, som rummer uoverensstemmelsen, cementeret fast, så vidnet ikke, når det konfronteres med de modstridende data eller usandsynligheden, kan bortforklare uoverensstemmelser med misforståelse af spørgsmålet o.lign.«

Herefter nævnes et berømt engelsk eksempel:⁶⁾

Eksempel 4.

»Jeg forstod, at De så, at testator underskrev dette dokument? – Ja, det gjorde jeg.

Og underskrev De på testators anmodning dokumentet som vidne? – Ja.

Var dokumentet forseglede med rød eller blå lak? – Med rød lak.

Så De selv, at han forseglede dokumentet med rød lak? – Det gjorde jeg.

Hvor var testator, da han underskrev og forseglede dette testamente? – I sin seng.

*) Jfr. eksemplerne nedenfor afsnit 3.2.1.3.

Kap.X. 1.2.

Vær så venlig at fortælle retten hvor lang den lakstang var, som han brugte.
– Omtrent 3 tommer lang.
Og hvem gav denne lakstang til testator? – Det gjorde jeg.
Hvor fik De den fra? – Fra skuffen i skivebordet.
Hvorledes smeltede han lakken? – Med et lys.
Hvor kom lyset fra? – Jeg hentede det i et skab i værelset.
Hvor langt var lyset? – Måske 4-5 tommer langt.
Husker De hvem som tændte lyset? – Jeg tændte lyset.
Hvad tændte De det med? – Med en tændstik.
Hvor fik De tændstikken fra? – Fra kaminhylden.«
Advokaten sammenfatter og siger:
»En gang til vil jeg spørge Dem: Kan De med Deres ed bekræfte, at De gjorde alt dette? – Ja, det kan jeg.
Advokaten til dommeren: Hr. dommer, De vil bemærke, at dette testamente ikke er forseglert med lak, men med en oblat.«

1.2. Definition af begrebet »fælder«

Konkret troværdighed. Det klassiske formål med fælder er at afsløre bevidst usandfærdige vidner/tiltalte. D.v.s. at få vedkommende til at fortælle sandheden mod sin vilje. Imidlertid kan sådanne fælder utvivlsomt også være virksomme, uanset at usandfærdigheden ikke er bevidst (se eksempel 1 ovenfor). Eftersom sandheden bevidst eller ubevidst holdes skjult, antages den ikke at ville kunne komme frem ved de normale afhøringsmetoder. Fælden er en »troværdighedstest«.

Generel troværdighed (påvirkelighed). Bahnsen nævner i den ovenfor citerede artikel et andet formål: at »kontrollere« vidnets påvirkelighed. Meningen er, at forhørslederen stiller spørgsmål, som han selv kender svarene på, men hvor han forsøger at få vidnet til at svare noget forkert i den hensigt at se, hvor påvirkeligt det pågældende vidne er (»påvirkelighedstest«).

*Bahnsen*⁷⁾ giver et eksempel på denne teknik:

»Men dernæst maa det erkendes, at *Suggestionsspørgsmaal kan være et velegnet Middel til at stille Udsagnets Troværdighed paa Prøve.* Lad os sætte, at den afhørende Politimand paa Forhaand ved, at Vidnet ventede paa en Person i over en Time; spørger han nu: »Hvorlænge ventede De, – vel ikke mere end et Kvarters Tid?« lægger han bevidst Vidnet et Svar, hvis Urigtighed han kan kontrollere, i Munden. Og alt eftersom Vidnet svarer: »Jeg gik netop efter et Kvarters Tids«

Kap.X. 1.2.

eller: »Nej, jeg ventede meget længe, vist over en Time«, vil den Afhørende med Rette danne sig en forskellige Mening om Vidnets Troværdighed.«

En lignende situation opstår, såfremt forhørslederen – uden at han nødvendigvis kender sandheden – prøver, om vidnets opfattelse kan ændres. F.eks. således: »De siger, manden havde en brun frakke på? Er De nu ganske sikker på det? Kan den ikke have været sort? Det var jo mørkt i vejret. Og er De helt sikker på, at det var en frakke? Kan det ikke have været en lang jakke?« o.s.v. formålet er også her en påvirkelighedstest.

Spørgsmålene adskiller sig således klart fra de kaptiøse spørgsmål til det usandfærdige vidne. Når det drejer sig om en undersøgelse af den konkrete troværdighed, er vidnet gået i fælden, såfremt han fortæller sandheden. Er det vidnets generelle troværdighed (påvirkelighed), der undersøges, er han gået i fælden, hvis han siger noget forkert.

Definitionen på en fælde er herefter, at forhørslederen *bevidst* søger at narre eller lokke den adspurgte til udsagn i en bestemt retning, og *formålet* er blotlægning af vidnets troværdighed eller påvirkelighed.

Fælden kan således anvendes på to væsensforskellige måder:

- 1) *Troværdighedstest*. Den direkte fælde. Middel til afsløring af usandfærdige vidner/tiltalte. Fælden stilles i forbindelse med den konkrete sag og tilrettelægges således, at vidnet ufrivilligt og indirekte fortæller sandheden. Undtagelsesvis er meningen at *styrke* vidneudsagnet ved, at vidnet *undgår* fælden. (Den »omvendte« fælde, se herom nærmere afsnit 3.2.1.4.).
- 2) *Påvirkelighedstest*. Den indirekte fælde. Middel til at afgøre, om vidnet er påvirkeligt. Spørgsmålene må her normalt forudsættes at omhandle uomtvistede kendsgerninger eller kendersgerninger af mindre betydning, og meningen er at slutte fra svarene på spørgsmålene i denne situation til vidnets troværdighed i almindelighed (herunder naturligvis navnlig til vidnets besvarelse af de væsentlige spørgsmål i sagen). Vidnet presses således til at sige noget usandt.

Kaptiøse spørgsmål er kun sporadisk behandlet i den hidtidige skandinaviske litteratur, og der er ikke skelnet tydeligt mellem det, der her kaldes troværdighedstest og påvirkelighedstest. Dette fremgår måske klarest af *Ekelöfs*⁸⁾ anmeldelse af »Brottets Beivrande«, hvor han kritiserer Fahlanders opfattelse af tilladte kaptiøse spørgsmål:

Kap.X. 1.2.

»Vare sig det är fråga om ett vittne eller en misstänkt, är avsikten med den ledande frågan att suggerera den hörde till et uttalande, som strider mot vad han förut sagt. Om man bortser från användningen av sådana frågor som prov på den hördes suggestibilitet, bör förhørsledaren naturligtvis ej försöka förmå denne att avge svar, som han vet vara origtiga.«

Citatet viser, at Ekelöf tænker på påvirkelighedstesten. *Fahlanders*⁹⁾ udgangspunkt er imidlertid troværdighedstesten. Hans eksempler (gengivet i afsnit 3.1.) viser klart, at formålet er at få sandheden frem.

Såfremt et bevidst ledende spørgsmål har et af de to ovennævnte formål, er det efter den brugte terminologi kaptiøst (d.v.s. indeholder en fælde). Det er således ikke ethvert bevidst ledende spørgsmål, der kan karakteriseres som en fælde.

En fælde vil ofte være formet som et ledende (kaptiøst) spørgsmål, men kan også være et neutralt spørgsmål, som tilfældet f.eks. var i ovennævnte eksempel 1, eller ligefrem lede i den modsatte retning, som det fremgår af ovennævnte citat fra Lindegaard og Trolle. Det er også muligt, at der end ikke bliver stillet spørgsmål. Mistænkte vil blot f.eks. blive konfronteret med forurettede, mordvåben eller lignende. En sådan situation forelå for så vidt i eksempel 1.

Det hører til sjældenhederne, at sådanne demonstrationer som i eksempel 1 finder sted i retssalen. Mange danske dommere ville nok mene, at det ikke var foreneligt med rettens værdighed. Derimod er der næppe tvivl om, at fælder, der ikke er formet som spørgsmål, lejlighedsvis anvendes i forbindelse med politiets efterforskning. Jfr. diskussionen om agent provocateur.¹⁰⁾

Som tidligere nævnt ligger afhøringen af usandfærdige vidner uden for denne afhandlings rammer. Imidlertid ligger »troværdighedstesten« så tæt op ad det, der her er kaldt »påvirkelighedstesten« – og som vedrører det neutrale vidne – at det synes umuligt at undersøge det ene uden også at komme ind på det andet. I det følgende vil begge former derfor blive behandlet, idet det først undersøges, hvorvidt disse metoder er *egnede* til at opnå deres erklærede formål. Spørgsmålet om, hvorvidt de er *tilladelige*, (det etiske aspekt) vil for så vidt angår påvirkelighedstesten blive behandlet i kapitel XIX, afsnit 5.3. Spørgsmålet om troværdighedstestens tilladelighed vil blive taget op sidst i dette kapitel (afsnit 3.4.), men berøres også i forbindelse med vurderingen af dens effektivitet (se navnlig afsnit 3.2.1.4.).

Kap.X. 1.3.

I skandinavisk litteratur findes vistnok kun en enkelt artikel,¹¹⁾ der mere indgående har behandlet nytten og tilladeligheden af kaptiøse spørgsmål, herunder retstilstanden i forskellige lande.

1.3. Tidligere definitioner af begrebet »fælder«.

I juridisk terminologi er det ikke sædvanligt at tale om fælder som begreb. Man nøjes normalt med at omtale de *kaptiøse spørgsmål*, og disse synes oftest at have relation til det, der her er kaldt troværdighedstesten.

Med definitionen på kaptiøse spørgsmål synes det at forholde sig omtrent som med de ledende spørgsmål: Begrebet og virkningen antages at være så alment kendt, at ingen synes, det er nødvendigt at definere det. Under omtalen af kaptiøse spørgsmål i juridisk litteratur siges det i det højeste, at kaptiøse spørgsmål er spørgsmål, der går ud på at fange den adspurgte i en fælde, se f.eks. *Hurwitz*¹²⁾. Retsplejelovens § 752, stk. 3, indeholder et bidrag til forståelsen. Det hedder her:

»Spørgsmål til en sigtet må ikke stilles således, at noget, der er benægtet eller ikke erkendt, forudsættes tilstået. Løfter, urigtige foregivender eller trusler må ikke anvendes.«

Efter sin ordlyd berører § 752, stk. 3, således kun et ganske snævert område. § 752 omtaler tilståelser, d.v.s. erkendelse af kriminalitet. Efter ordlyden synes der således ikke at være noget i vejen for, at der kan stilles kaptiøse spørgsmål med hensyn til f.eks. tiltaltes alibi eller andre forhold af betydning for sagen, så længe besvarelsen ikke indeholder en egentlig tilståelse.

En tilsvarende ordlyd fandtes i den tidligere gældende § 767, som *Trolle*¹³⁾ synes at betragte som den legale definition på et kaptiøst spørgsmål. Nogle juridiske forfattere anlægger imidlertid en videre fortolkning af begrebet, se således *Hurwitz*,¹⁴⁾ hvor det af sammenhængen fremgår, at kaptiøse spørgsmål efter hans terminologi rækker ud over de i § 752 udtrykkeligt nævnte. Se også *Rønnow*,¹⁵⁾ der antager, at »forvirrende« spørgsmål (den daværende § 184, stk. 1, 1) hører under begrebet.

Hurwitz giver nogle eksempler på ledende spørgsmål (forventningsspørgsmål og ufuldstændige disjunktionsspørgsmål) og nævner, at disse, for så vidt de går ud på at fange den adspurgte i en fælde, tillige er kaptiøse, Hurwitz synes således at anlægge en definition¹⁶⁾, der minder meget om den her anvendte, idet han dog

Kap.X. 1.3.

ligesom mange andre juridiske forfattere indskrænker definitionen til »troværdighedstesten«.

I den nyeste tid har *von Eyben og Kutchinsky*¹⁷⁾ beskæftiget sig med begrebet. De skriver: »Kaptiøse spørgsmål er i princippet en særlige »ondartet« form for ledende eller suggestive spørgsmål«, og foreslår følgende definition:

»Ved kaptiøse spørgsmål forstås stærkt suggestive spørgsmål, eller serier af spørgsmål, hvorved den afhørte narres til at fremsætte udtalelser, der har karakter af tilståelse eller på lignende måde er af væsentlig betydning for sagen.«

Det fremgår, at definitionen hviler på den antagelse, som deles af andre jurister,¹⁸⁾ at et kaptiøst spørgsmål nødvendigvis må være ledende. Dette er næppe i overensstemmelse med almindelig sprogbrug, jfr. det klassiske eksempel på et kaptiøst spørgsmål: »Er De holdt op med at slå Deres kone?«

Denne antagelse fører endvidere til, at definitionsproblemet kommer til at dreje sig om at skelne de kaptiøse spørgsmål fra de ledende spørgsmål. Derfor antager *von Eyben og Kutchinsky* videre, at de pågældende udtalelser skal være »af væsentlig betydning for sagen«. Også dette må vistnok antages at stride mod den almindelige opfattelse af et kaptiøst spørgsmål. Som nævnt af forfatterne kommer ordet af »captiosus«: »fange i en fælde«. Forskellen mellem kaptiøse og ledende spørgsmål må derfor efter en almindelig forståelse være, at det kaptiøse spørgsmål har det *formål* at fange den afhørte i en fælde, d.v.s. at fremlokke noget, vidnet ikke ønsker at udtale sig om, eller anbringe ham i en situation, hvor man modsiger eller afslører sig selv.*) Dette har – så vidt ses – ingen sammenhæng med *betydningen* af det, det ledende spørgsmål, respektive fælden, sigter til.

Det kaptiøse spørgsmål kan lige så vel som det ledende spørgsmål defineres, uanset den betydning, det får i den enkelte situation. Dette er da også den måde, man sædvanligvis bærer sig ad på inden for retsvidenskaben. En vildfarelse f.eks. kan have retlig betydning eller ikke have retlig betydning, men selve begrebet vildfarelse består udover den juridiske sammenhæng, og i definitionen indgår ikke skøn over betydningen af vildfarelsen.

På samme måde med kaptiøse spørgsmål. Det er muligt, der findes kaptiøse spørgsmål, som er tilladelige, og nogle, som ikke er tilladelige i juridisk

*) I Ordbog over Det Danske Sprog hedder det om fælder: »Overf., m.h.t. en ved list, især i fjendtlig, skadelig, bedragerisk ell. latterliggørende hensigt, tilvebragt ufordelagtig stilling, hvori en person lokkes ell. bringes.«

Kap.X. 2.

forstand, men den distinktion er næste trin og uafhængig af definitionen på et kaptiøst spørgsmål.

Dertil kommer, at en sproglig naturlig forståelse klart indikerer, at der skal være tale om en bevidst handling fra afhørers side. I de af von Eyben og Kutchinsky nævnte eksempler lægger forhørslederen et betydeligt ledende pres på vidnet, men der er intet belæg for at antage, at han gør det med den hensigt at lokke eller narre vidnet til udtalelser mod dets vilje.

Von Eyben og Kutchinskys definition såvel som deres eksempler synes således rettere at kunne betegnes som stærkt ledende spørgsmål, eventuelt spørgsmål, der er udtryk for pression.

Sammenblandingen mellem formålet med spørgsmålet og den betydning, det får i den enkelte sag, får dem endelig til at hævde, at spørgsmålet om, hvorvidt et givet spørgsmål er kaptiøst eller ej, er afhængig af det svar, der gives på det. Således hedder det (s. 144):

»Dersom vidnet havde givet efter for denne suggestion, må man nok sige, at den havde haft noget kaptiøst over sig, idet udtalelsen måske kunne blive skæbnesvan-ger, ikke for vidnet, men for tiltalte.«

At en definition på et givet spørgsmål skulle være afhængig af svaret, forekommer ikke heldigt. Dette gælder både kaptiøse og ledende spørgsmål.

Når dette definitionsproblem er behandlet så forholdsvis indgående, skyldes det, at begrebet fælder (og herunder de kaptiøse spørgsmål) rejser en række problemer, som er af en ganske anden karakter end de problemer, der knytter sig til de ledende spørgsmål. Her tænkes ikke mindst på det etiske spørgsmål, se nærmere nedenfor afsnit 4.

2. Generel troværdighed. (Vidnets påvirkelighed)

2.1. Problemstilling

Det er en almindelig antagelse, at vidner kan være mere eller mindre påvirkelige. Dette omtales således i politiets lærebog¹⁹⁾, og der henvises til de foran (kapitel II, afsnit 4.2.2.3.) nævnte tyske undersøgelser om børns påvirkelighed. Bahnsen (cit. afsnit 1.1.) antager ligeledes, at påvirkelighed er en egenskab hos mennesker. At der findes mere eller mindre påvirkelige vidner,

Kap.X. 2.1.

og at denne egenskab ved vidner kan »kontrolleres« ved hjælp af fælder. Denne opfattelse står han ikke alene med. I ældre litteratur findes adskillige forslag til enkle påvirkelighedsprøver, som den afhørende politimand kan udføre. F.eks. skriver *Gardner*:²⁰⁾

»Suggested tests of suggestibility: In rapid sequence present eight cards having right and left line equal, followed by five cards on which one is slightly longer, having witness call after each whether they are equal. A suggestible witness will by his mental set for equal lengths commit errors in two or more of the last five before he catches his error. Present to witness card having ten lines, each slightly longer than its predecessor, except the last three are same lengths. Have him copy these; a suggestible witness usually draws each line throughout longer than the preceding line. Present a cartoon containing some details, and after witness has examined it, take it from him and question him as to details, finally asking in negative-objective form about some detail which might have been but was not in the picture – »Wasn't there a small dog with the child?« A suggestible witness will agree that there was.«

Selv om der sjældent ses så konkrete anvisninger, fremgår det klart af kommentaren til den svenske Rättegångsbalken kap. 36 § 17 (cit. kapitel VIII, afsnit 2.5.2.), at der i forbindelse med modafhøringen kan (bør) stilles spørgsmål med det formål at prøve vidnets påvirkelighed.

Den svenske advokat *Hemming-Sjöberg*²¹⁾ skriver: »Härtill kommer, at en ledande fråga kan tjäna som ett psykotekniskt prov för belysande av vittnets suggestibilitet.«

Også Ekelöf antager, at det er tilladt forhørslederen, at »försöka förmå denne (vidnet) at avge svar, som han vet vara origtiga« med det formål at prøve hans påvirkelighed (jfr. citat under afsnit 1.2.). Buhl giver et konkret eksempel på en sådan prøve (jfr. kapitel XIX, afsnit 1.1.).

Spørgsmålet er imidlertid, om denne opfattelse af »påvirkelighed« som en egenskab hos mennesker er korrekt. Dette skal belyses i det følgende.

Ovenfor (kapitel IX) er spørgsmålene i *U 80* vedrørende de imaginære ting betragtet under synsvinklen: informationsværdien ved ledende spørgsmål. Det er således forudsat, at forhørslederen ikke véd, hvad der er foregået, herunder om pigen og bevægelse/ring findes.

Man kan imidlertid også betragte disse spørgsmål fra en anden synsvinkel. Lad os antage, at spørgsmålene stilles af forhørslederen, uagtet han meget vel ved, at der ikke findes nogen pige eller ring/bevægelse. Spørgsmålene stilles i den hensigt at lokke vidnet til at bekræfte noget imaginært og hermed afsløre

Kap.X. 2.2.

(»kontrollere«) dets påvirkelighed. Formålet med dette er naturligvis at drage slutninger fra påvirkeligheden på det område, der kan kontrolleres (de imaginære spørgsmål) til det område, som forhørslederen ikke ved noget om, nemlig det kriminelle hændelsesforløb. Tesen er simpel: falsus in uno, falsus in omnibus. Nedenfor vil det blive undersøgt, hvorvidt denne tese holder stik.

2.2. De påvirkelige vidner

2.2.1. Begrebet

Som anført i kapitel IX (tabel IX.1. og IX.2.) siger 38% af vidnerne, at de har set den imaginære bevægelse, 28% siger, at de har set den imaginære pige, og heraf kan 15% yderligere angive farven på hendes frakke.

Det forekommer herefter naturligt at betegne den gruppe, der har set pigen, som påvirkelig (herefter gruppe P). Blandt disse personer er der nogle, der ydermere lader sig påvirke til at nævne en farve på den ikke eksisterende piges frakke. Denne gruppe må antages at indeholde de »meget påvirkelige« personer (herefter gruppe F).

Når spørgsmålet om pigen anses for at være bedre egnet end spørgsmålet om bevægelsen, er det fordi så stort et antal personer (næsten 40%) angiver at have set denne bevægelse. Denne faktor forekommer derfor mindre egnet til at skille de påvirkelige personer fra de øvrige.

2.2.2. Resultaterne

TABEL X. 1

Korrelation mellem respons på ikke-inkriminerende, ledende spørgsmål.

	abs. tal	Set bevægelsen abs. tal	Set bevægelsen %	Hele populationen Set bevægelsen %
Set pigen (gruppe P)	35	22	63	38
Set farven (gruppe F)	18	10	56	38

Det bemærkes, at gruppe F er indeholdt i gruppe P (såfremt vidnet kan angive farven på pigens frakke, må han nødvendigvis også have »set« pigen).

Som det ses af tabellen, bliver det $\frac{1}{2}$ gang mere sandsynligt, at der svares »ja« til det ledende spørgsmål om bevægelsen, hvis vidnet allerede har besvaret det ledende spørgsmål om pigen bekræftende. Det samme er tilfældet for den

Kap.X. 2.2.2.

gruppe, der lader sig påvirke til at nævne farven på den imaginære frakke.

Med andre ord: *nogen* korrelation, men langt fra 100%. Der er ikke fundet nogen forskel mellem den gruppe, der blot siger »ja« til pigen (gruppe P), og den gruppe, der også nævner farven (gruppe F).

TABEL X. 2

Korrelation mellem respons på ledende, ikke-inkriminerende spørgsmål og ledende inkriminerende spørgsmål.

A. Vidneres svar på spørgsmålet om offerets medskyld.

	abs. tal	Kvalificeret ja	Ja, straks	Ja, efter 2. pres/ måske	Ja, efter 3. pres	Tror ikke/ kan lige så godt være anderledes
		%	%	%	%	%
Set pigen, gr. P	35	17	26	46	0	11
Set farven, gr. F	18	11	28	44	0	17
Hele populationen	118	9	26	33	6	26

B. Vidneres svar på spørgsmålet om vejspørgerens medskyld.

	abs. tal	Siger selv ledtog	Ja, straks	Ja, efter 2. pres/ måske	Tror ikke/kan lige så godt være anderledes
		%	%	%	%
Set pigen, gr. P	35	34	32	23	11
Set farven, gr. F	18	39	28	22	11
Hele populationen*)	103	16	24	33	27

*) Antallet er mindre end det samlede antal vidner, fordi nogle vidner ikke kan huske vejspørgeren og nogle mener, at tyven og vejspørgeren er den samme (jfr. noten til tabel IX. 4.A.)

Der synes at være en vis tendens til større respons på det ledende inkriminerende spørgsmål, når der først er sagt »ja« til det ikke-inkriminerende. Begge tabeller viser, at det navnlig er svært for de påvirkelige vidner at fastholde personernes uskyld.

Af de 31 personer, der formår at fastholde offerets uskyld, har kun 4 personer (tabel X.2.A.), også »set« pigen, og af de i alt 28 personer, der formår at fastholde vejspørgerens uskyld, er der ligeledes kun 4 personer (tabel X.2.B.), der også har »set« pigen. I begge tilfælde mindre end halvt så mange, som der burde have været.

Kap.X. 2.2.2.

Derimod synes der for så vidt angår offeret (tabel X.2.A.) ikke at være nogen klar korrelation mellem påvirkelighed og pressets styrke. Som det ses, er det stort set først ved det andet pres, der opstår forskelle mellem de påvirkelige og andre vidner. I tabel X.2.B. er den mest påfaldende forskel, at dobbelt så mange af de påvirkelige vidner selv siger, at der er ledtog.

Med hensyn til forskellen mellem gruppe F og gruppe P ses det, at der er stor overensstemmelse for så vidt angår spørgsmålene om vejspørger. Med hensyn til offerets ledtog synes de vidner, der er defineret som »meget påvirkelige«, at afvige mindre fra hele populationen end de vidner, der blot angiver at have set pigen. Når man betænker, at gruppe F er indeholdt i gruppe P, bliver forskellen endnu større, men talmaterialet er meget lille.

Tabel X.2. viser således, at såfremt vidnet har »set« den imaginære pige, er risikoen for, at han vil give efter for de ledende spørgsmål vedrørende personernes medskyld dobbelt så stor, som hvis han har benægtet at have set pigen. Med hensyn til spørgsmålet om vejspørgers skyld, synes vidnerne allerede fra det første pres at være lettere at lede, men en sådan korrelation er ikke fundet for så vidt angår spørgsmålene om offerets medskyld.

Besvarelsen i den meget påvirkelige gruppe (gruppe F) afviger ikke fra besvarelsen i den »knap så påvirkelige gruppe« (gruppe P). Det er vanskeligt at sige, om dette resultat betyder, at der ikke er nogen forskel mellem de »meget påvirkelige« (gruppe F) og de »knap så påvirkelige« (gruppe P), eller om frakkens farve simpelt hen er et dårligt mål for »meget påvirkelige« personer. Måske beror det mere eller mindre på en tilfældighed, om vidnet også nævner farven. Meget taler for den sidste formodning. Dette støtter antagelsen af, at de, der siger »ja« til pigen, virkelig mener at have set hende.

TABEL X. 3

Korrelation mellem respons på de inkriminerende, ledende spørgsmål. Forholdet mellem vidnets opfattelse af offerets medskyld og vejspørgerens medskyld.

A. Vidnerens svar på spørgsmålet om offerets medskyld.

		Kvalificeret ja	Ja, straks	Ja, efter 2. pres/ måske	Ja, efter 3. pres	Tror ikke/ kan lige så godt være anderledes
	abs. tal	%	%	%	%	%
»Ja, vejspørger er i ledtog« (straks):	25	12	36	36	4	12
Hele populationen	103	9	26	33	6	26

Kap.X. 2.3.1.

B. Vidnernes svar på spørgsmålet om vejspørgerens medskyld.

	abs. tal	Siger selv ledtog %	Ja, straks %	Ja, efter 2. pres/ måske %	Tror ikke/kan lige så godt være anderledes %
»Ja, offeret er i ledtog« (straks):	31	29	29	23	19
Hele populationen	118	16	24	33	27

Også her er der korrelation, om end ikke særlig prægnant. For så vidt angår tabel X.3.A. svarer resultatet til tabel X.2.; for så vidt angår tabel X.3.B. er korrelationen meget svag.

2.3. De resistente vidner

2.3.1. Begrebet

Som tidligere nævnt presses der adskillige gange ved de inkriminerende spørgsmål, og som det ses af tabel X.2. er kun godt ¼ af vidnerne i stand til at modstå forhørslederens pres angående offerets og vejspørgerens medskyld. I modsætning til de ledende spørgsmål om pigen og bevægelsen bukker majoriteten af vidnerne således under for presset angående offers/vejspørgers medskyld.

Eftersom kun ⅓ af vidnerne bukkede under for det ledende spørgsmål om pigen, forekom det rimeligt at betegne denne gruppe som »påvirkelig«. På samme måde forekommer det rimeligt at betragte disse grupper, som udgør henholdsvis 26% (offer) og 27% (vejspørger) som »resistente« over for ledende spørgsmål. Nedenfor vil det blive undersøgt, hvorledes disse grupper forholder sig til de øvrige ledende spørgsmål.

Kap.X. 2.3.2.

2.3.2. Korrelation mellem de resistente vidner indbyrdes

TABEL X. 4

Korrelation mellem ledende, inkriminerende spørgsmål.

A. Vidnernes svar på spørgsmålet om offerets medskyld.

	abs. tal	Kvalificeret ja %	Ja, straks %	Ja, efter 2. pres/ måske %	Ja, efter 3. pres %	Tror ikke/ kan lige så godt være anderledes %
Benægter skyld hos vejspørger:	28	11	21	32	7	29
Hele populationen:	118	9	26	33	6	26

B. Vidnernes svar på spørgsmålet om vejspørgerens medskyld.

	abs. tal	Siger selv ledtog %	Ja, straks %	Ja, efter 2. pres/ måske %	Tror ikke/kan lige så godt være anderledes %
Benægter skyld hos offer:	31	23	13	35	29
Hele populationen:	103	16	24	33	27

Det ville være at vente, at de vidner, der formår at modstå presset med hensyn til den ene persons medskyld, også ville være mere modstandsdygtige over for de ledende spørgsmål vedrørende den anden persons medskyld. Som man ser, er dette imidlertid ikke tilfældet. De resistente vidner forholder sig stort set på samme måde til det andet ledende inkriminerende spørgsmål som den øvrige population.

Det er herefter undersøgt, hvorledes de resistente vidner besvarer de ikke-inkriminerende ledende spørgsmål. Heller ikke med hensyn til disse adskiller de sig fra populationen i øvrigt (tabellen er ikke medtaget).

2.3.3. Vidner, der modstår pres såvel angående offers som vejspørgers medskyld. (Stærkt resistente vidner).

Kun i alt 9 vidner (8% af hele populationen) er i stand til at fastholde såvel offerets som vejspørgerens uskyld. Det er undersøgt, hvorledes denne lille, eksklusive gruppe forholder sig til de øvrige ledende spørgsmål.

TABEL X. 5

Stærkt resistente vidners besvarelse af de øvrige ledende spørgsmål.

	Pigen		Bevægelsen		Bilpassageren*)			
	Ja	Nej	Ja	Nej	Siger selv tyv	Måske tyv	Det kunne være tyv	En uskyldig tyv
Stærkt resistente vidner (9):								
abs. tal	1	8	2	7	2	1	1	5
%	11	89	22	78	22	11	11	56
Hele populationen (118):								
%	28	72	38	62	37	13	19	15

*) 15% af hele populationen mener, at bilpassageren kunne være (var) i ledtog med tyven. 1% så ikke bilpassageren (jfr. tabel IX. 5.A). Disse personer er ikke medtaget i denne oversigt.

Tallene er *meget* små, men mønstret er det samme for samtlige spørgsmål: gruppen er mindre påvirkelig end hele populationen. Selv i denne gruppe er der imidlertid vidner, der kan påvirkes til at have set en pige og en bevægelse, som ikke findes – og kun halvdelen af dem mener, at bilpassageren er uskyldig.

Hvis man havde taget bilpassagerens uskyld med i definitionen på »stærkt resistente« vidner, ville gruppen således blive næsten halveret. Kun 5 personer (4% af hele populationen) formår at fastholde alle tre personers uskyld.

2.4. Sammenfatning

- 1) *De påvirkelige vidner.* *U 80* viser, at der er korrelation mellem de ikke-inkriminerende spørgsmål indbyrdes, mellem de inkriminerende spørgsmål indbyrdes og mellem disse spørgsmål sammenholdt med hinanden.
- 2) *De resistente vidner.* For så vidt angår de resistente vidner, viser *U 80* ingen korrelation mellem de inkriminerende spørgsmål indbyrdes. For en meget lille gruppe »stærkt resistente« vidner, synes der dog at være korrelation med de øvrige ledende spørgsmål, navnlig spørgsmålet om bilpassagerens skyld, men tallene er *meget* små.

Det må understreges, at når der er tale om korrelation, menes der ikke absolut korrelation, men en *statistisk tendens*, d.v.s. større gruppetendens til respons på ledende spørgsmål, hvis gruppen har givet efter for andre ledende spørgsmål.

Kap.X. 2.5.

2.5. Påvirkelighedsprøvens praktiske anvendelighed

Ifølge Bahnsen m.fl.^{*)} er »påvirkelighed« en egenskab ved mennesker. Den empiriske undersøgelse (*U 80*) tyder på, at dette er rigtigt – statistisk set. I hvert fald for så vidt angår de påvirkelige vidner.

Spørgsmålet er herefter, hvad denne viden kan bruges til. Bahnsen mener, at den praktisk arbejdende politimand kan bruge den til at »kontrollere« vidnet.

Med udgangspunkt i *U 80* kunne man forestille sig, at en forhørsleder, inden han kommer til de vigtige spørgsmål vedrørende det kriminelle handlingsforløb, prøver vidnernes påvirkelighed ved at stille dem spørgsmål vedrørende imaginære ting. Han opfinder derfor pigen og bevægelsen og får samme resultater som i denne undersøgelse. Ud fra samme årsager som de her angivne vælger han pigen som målestok for vidnernes påvirkelighed. Han afprøver det først på spørgsmålet om bevægelsen og ser her, at der virkelig er korrelation. Blandt de vidner, der »ser« pigen, er der ½ gange flere, der »ser« bevægelsen.

Men hvorledes skal denne viden benyttes, når forhørslederen kommer til de inkriminerende spørgsmål? Problemet er, at han véd, at gruppen er påvirkelig over for ledende spørgsmål – men han véd samtidig, at det ikke gælder *hele* gruppen. Det enkelte vidne i denne gruppe kan være fuldt troværdigt med hensyn til de inkriminerende spørgsmål, ligesom det enkelte vidne i den »mindre påvirkelige« gruppe kan være let at lede, når man kommer til de inkriminerende spørgsmål. Da forhørslederen – som nævnt før – er interesseret i det rigtige resultat i den enkelte sag, kan en sådan oplysning (at vidnet tilhører en gruppe, der *generelt* er påvirkelig) virke forvirrende og lige så vel føre til et forkert som et korrekt resultat. At sige, at man »bør betragte disse vidner med større skepsis«, er næppe heller rimeligt. En sådan skepsis er kun berettiget over for *gruppen som sådan*. Ser man på det enkelte vidne, vil skepsis være berettiget over for visse medlemmer, men ikke over for andre præcis som i den »mindre påvirkelige gruppe«.

Påvirkelighed er tilsyneladende ikke en absolut egenskab ved mennesker. Respons ved det første spørgsmål øger sandsynligheden, men gør det på den anden side ingeniende givet, at vidnet også næste gang lader sig lede.

U 80's resultater tyder på, at dette gælder endnu mere udpræget for den, der er i stand til at stå imod. Een gangs modstand giver ingen garanti for, at man

^{*)} Andre psykologer er af en anden mening. Se herom kapitel XIX, afsnit 5.3.

Kap.X. 2.5.

også næste gang formår at stå imod. Dette ses måske klarest af, at kun 8% af vidnerne var i stand til at modstå såvel presset vedrørende vejspørgerens medskyld som presset vedrørende offerets medskyld (mod 25%, når man betragter offer og vejspørger hver for sig).

En anden mulighed ville være at se helt bort fra de påvirkelige vidner. Man kunne indføre en regel om, at personer, der ikke bestod en »påvirkelighedstest« (her spørgsmål om pigen) skulle være udelukket fra at vidne i en retssal. En sådan regel ville i nærværende tilfælde have betydet generelt lavere respons på de ledende, inkriminerende spørgsmål og dermed en øget retssikkerhed – men samtidig ville man have udelukket en række fuldt troværdige vidner, heriblandt ét af de (i alt 9) vidner, der formåede at modstå presset både for så vidt angik offerets som vejspørgerens skyld. En sådan regel, der ville betyde en tilbagevenden til tidligere tiders »lovfaste« vidner, er ikke forenelig med dansk retsplejes processuelle princip om bevisbedømmelsens frihed og kan ikke anbefales.

Til yderligere illustration af den praktiske anvendelighed gengives et eksempel fra virkeligheden:

Trankell⁽²⁾ har beskrevet en sag, hvor man efterfølgende søgte at teste vidnets iagttagelsesevne. Vidnet hævdede at have genkendt den tiltalte i en bil og blev nu bedt om at iagttage en række andre biler og udtale sig om førerens identitet. Vidnet besvarede det første spørgsmål korrekt, men føreren af den næste bil kunne hun ikke genkende og – skriver Trankell:

»Detta misslyckande gjorde henne starkt nedstämd. Fru S hade nämligen kommit till experimentet i den fasta föresatsen att visa, att hon inte var någon lögnerska, och att det, som stått om henne i tidningen, bara var elakt förtal.

Ur experimentsynpunkt var det därför olyckligt att föraren i tredje körningen, G, var en person, som fru S omöjligt kunde känna igen, eftersom hon inte hade träffat honom tidigare. I sin oro för att misslyckas påstod hon nu, att hon kände igen föraren. Hon kunde emellertid varken namnge honom eller lokalisera honom. Efter sitt svar börjeda fru S visa tecken till oro och gav uttryck för en önskan att gå tillbaka till hotellet. För att förmå henne att fullfölja experimentet var försöksledaren därför tvungen att uppmuntra henne genom att säga, att hon hittills hade klarat uppgiften bra. Detta fick emellertid en demoraliserande effekt på fru S:s senare ansträngningar, eftersom hon nu invaggades i föreställningen, att hendes »igenkänning« av den tredje föraren hade varit framgångsrik. Driven av en falsk självtillit och sin därunder liggande ängslan för att misslyckas, kom hon att i fortsättningen lägga sig allt mindre vinn om sine observationer för att i stället mer eller mindre gissningsvis välja bland de föreställningar, som de följande intrycken gav upphov till.«

Forsøget synes således klart at vise, hvor vanskeligt det er at drage slutninger fra

Kap.X. 2.6.

prøvens resultat til vidnets iagttagelser af betydning for retssagen, idet også vidnets oplevelse af at blive undersøgt kan influere på resultatet. Endelig synes eksemplet klart at illustrere de etiske betænkeligheder ved sådanne prøver. (Se herom nærmere kapitel XIX, afsnit 5.3.).

En særlig situation opstår, når der er rejst tvivl om et konkret vidneudsagns troværdighed, og det samtidig er påvist, at der har været stillet ledende spørgsmål ved det oprindelige forhør. I litteraturen findes enkelte eksempler på, at psykologer efterfølgende har anvendt påvirkelighedsprøver i sådanne tilfælde. Se således Varendonck ref. kapitel II, afsnit 4.2.2.4.2. og *Trankell*.²³⁾

I Varendonck's forsøg blev nogle andre børn udsat for spørgsmål svarende til dem, børnevidnerne i den aktuelle sag (formentlig) havde været udsat for, og det er således klart, at Varendonck's forsøg i det højeste kan vise, at børnevidnernes svar *kunne have været* et resultat af det oprindelige forhør. I Trankells undersøgelse blev barnevidnet i den konkrete sag udsat for forskellige former for ledende spørgsmål, navnlig sådanne, som var forekommet i forbindelse med det oprindelige forhør. Der blev fundet en meget høj grad af påvirkelighed, men heller ikke dette forsøg viser andet, end at drengens oprindelige vidneudsagn kunne have været et resultat af afhøringen. Sammenholdt med sagens øvrige omstændigheder synes det imidlertid at være en rimelig forklaring på vidneudsagnet.

Værdien af en sådan efterfølgende test kan ikke afvises, når den udføres i forbindelse med en grundig undersøgelse af hele sagen (Trankells metode, jfr. nærmere kapitel XIX, afsnit 5.3.). Det bør dog gøres klart, at man dermed kun har påvist en *mulig* forklaring – ligesom vidnet ikke kan »bevise« sin troværdighed ved at undgå de ledende spørgsmål, jfr. nærmere afsnit 3.2.1.4.

2.6. Konklusion

Man må stærkt advare mod, at politimanden i forbindelse med forhøret lægger sådanne fælder for vidnet, for slet ikke at tale om at drage så vidtgående konklusioner som af Bahnsen foreslået. *U 80* tyder på, at det *ikke* lader sig gøre at slutte fra *det enkelte vidnes besvarelse af et eller flere ledende spørgsmål til vidnets besvarelse af eventuelle yderligere spørgsmål*. Der er således ikke tale om et velegnet mål for vidnets påvirkelighed.

Disse bemærkninger gælder i endnu højere grad for forslaget om, at *dommeren* skal prøve vidnets påvirkelighed. Til de øvrige betænkeligheder

Kap.X. 3.

kommer – som ofte fremhævet²⁴⁾ – at det er vigtigt, at vidner får indtryk af fuldstændig upartiskhed hos dommeren.

Eftersom »påvirkelighedsprøver« i form af ledende spørgsmål i forbindelse med forhøret herefter må anses for praktisk uanvendelige, forekommer det unødvendigt at komme ind på de etiske betænkeligheder ved en sådan almindelig kontrol af vidnerne.

De særlige tilfælde, hvor en påvirkelighedsprøve kan tænkes at indgå i en undersøgelse af sagen (efter Trankells model), behandles nedenfor i kapitel XIX, afsnit 5.3), hvor også spørgsmålet om undersøgelser af vidnets troværdighed i bredere forstand behandles.

3. Konkret troværdighed. (Afsløring af det usandfærdige vidne)

3.1. Problemstilling

Som nævnt er det en gammel tradition inden for retssystemet at lægge fælder for »modvillige« vidner eller andre personer (navnlig begribeligvis tiltalte), som øvrigheden har mistillid til. Filosofien bag fælderne er enkel og utvivlsom rigtig i et stort antal sager. I en svensk bog om påtale, giver en kriminalkommissær²⁵⁾ følgende eksempler:*)

»Ex: Två män misstänktes för en bilstöld och ett inbrott men nekade. De hördes därför om sina förehavanden vid tiden för dessa händelser. I bådas utsagor förekom ett kafébesök, som till tidpunkten var förlagt mellan händelserna. När den sist hörde kommit fram till denna episod, framkastade förhørsledaren: »Ställde ni bilen utanför kaféet?« Svaret kom snabbt: »Nej, utanför 12:an.« Därmed hade han medgivit innehav av en bil, vilket hade till följd att han erkände såväl bilstölden som inbrottet.

Ett annat fall: Fyra män voro anhållna såsom misstänkta för ett dynamitinbrott. Låt oss kalla dem Andersson, Pettersson, Nilsson och Söderberg. Andersson erkände och uppgav att han förövat gärningen tillsammans med de tre andre. Nilsson och Söderberg nekade hårdnackat. När Pettersson hörde att Andersson erkänt, vidgick

*) Den svenske »Rättegångsbalken« 23:12 foreskriver, at der ikke må benyttes bevidst urigtige oplysninger med det formål at fremkalde en bekendelse, men forbyder ikke kaptiøse spørgsmål generelt.

Kap.X. 3.1.

han sin delaktighed men påstod, att kumpanerna ej voro Nilsson och Söderberg utan två andra, som han ej kände till namnet. Han benämnde dem i fortsättningen »den lille« och »den långe«. När Petterson så vid ett tillfälle nämde den lille, frågade förhørsledaren: »Var det alltså Söderberg?» och fick till svar: »Nej, det var Nilsson.«

De snärjande (kaptiøse) frågeställningarna i dessa fall äro tillåtna, därför att karaktären av fälla förefinnes endast när den hörde taler osanning. Just häri ligger kännetecknet på den tillåtna fällan.«

Kriminalkommisæren anlægger for så vidt den samme betragtning som Kinsey i den ovenfor nævnte undersøgelse (jfr. kapitel IV, afsnit 2.3.2.). Vidnet, eller som her den tiltalte, ønsker ikke at fortælle sandheden; derfor bliver man nødt til at narre den ud af ham mod hans vilje. Samtidig antager kriminalkommisæren, at en person, der fortæller sandheden, ikke vil have nogen grund til at lade sig forvirre af denne slags spørgsmål.

Ovenfor er det antaget, at Kinsey's udspørgningsform er langt bedre egnet til at frembringe sande svar, end et direkte spørgsmål vil være. Imidlertid må man gøre sig klart, som det er beskrevet nærmere kapitel II, afsnit 4.2.2.3.2., at der er meget stor forskel på et statistisk rigtigt resultat og et resultat, der også er korrekt i alle de enkelte tilfælde, der til sammen udgør statistikken.

Selv om Kinsey formentlig har opnået et sandere billede end ved neutrale spørgsmål, betyder det naturligvis ikke, at politiet på grundlag af hans oplysninger kunne rejse sigtelse mod de enkelte personer i hans materiale. Det er formentlig hævet over enhver tvivl, at enkelte personer vil falde for påvirkningen i Kinsey's spørgsmål og fortælle om sodomi, der kun eksisterer i deres fantasi – ligesom der vil være et antal personer, der ikke lader sig fange af spørgsmålet, uanset at de faktisk har begået sodomi. Det må nok antages, at den sidste gruppe er større end den første, sådan at det virkelige antal sodomister er noget større end af Kinsey rapporteret, men det væsentlige i denne forbindelse er, at de få personer, der fejlagtigt »tilstår« sodomi, vil »opsuges« i statistikken af den anden gruppe. De vil være ligegyldige set i den statistiske sammenhæng. Ganske anderledes forholder det sig imidlertid, når der skal fældes dom i enkelttilfælde. Her er det, som tidligere nævnt, nødvendigt, at resultatet er rigtigt hver gang, og det er ikke tilstrækkeligt at nå frem til en gennemsnitlig sandhed.

Såfremt der skulle laves statistik på dette område, måtte man undersøge, om man ved brug af fælder opnåede en større sandhed i de enkelte tilfælde. Det er ikke usandsynligt, at en sådan statistik, hvis den praktisk kunne gennemføres, ville falde ud til fældernes fordel. Sådan at forstå, at man fik flere sande

Kap.X. 3.2.

oplysninger frem ved at anvende fælderne end ved at afstå fra dem. Det er muligt, at en række sager simpelt hen ikke ville kunne opklares uden brug af fælder. Imidlertid kan der fremføres en række argumenter imod anvendelsen af fælder.

3.2. Argumenter mod anvendelse af fælder til afsløring af det usandfærdige vidne

3.2.1. Effektiviteten

Retsplejelovens § 752 bestemmer:

»Stk. 3. Spørgsmål til en sigtet må ikke stilles således, at noget, der er benægtet eller ikke erkendt, forudsættes tilstået. Løfter, urigtige foregivender eller trusler må ikke anvendes.

Stk. 4. Afhøringen må ikke forlænges alene for at opnå en tilståelse. Ved afhøringer, der ikke er ganske kortvarige, anføres i rapporten tidspunkterne for afhøringens begyndelse og afslutning.«

Når sådanne metoder som angivet i stk. 3 og 4 er forbudt, er hovedårsagen formentlig det etiske aspekt. Dette er udtrykt således af *Andenæs*:²⁶⁾ »Sanningen skall fram men icke till vilket pris som helst!« Hertil bemærker *Palmgren*:²⁷⁾ »Det är icke sagt att det är sanningen som kommer fram, om man betalar vilket pris som helst!« Palmgren udtrykker hermed en helt central indvending mod anvendelsen af fælder, idet disse har to hovedsvagheder:

For det første, at et antal uskyldige falder i dem, og for det andet, at et antal skyldige er i stand til at undgå dem.

Det er klart, at det navnlig er den første ulempe, der må vække bekymring. Noget generelt om dens størrelse kan man ikke sige. Det vil i høj grad afhænge af fældens karakter, og de individuelle omstændigheder hos vidnet. Især tre forhold kan give anledning til, at man fejlagtigt tror at have afsløret vidnet.

- 1) *Kendskab til situationen*. Det kræver en betydelig viden om og forståelse for vidnets situation, hvis der skal konstrueres en effektiv fælde – og netop dette kendskab savnes ofte. (Derfor holdes forhøret).
- 2) *Kendskab til det individuelle vidne*. Selv hvis man har tilstrækkeligt kendskab til situationen til at konstruere en effektiv fælde, mangler ofte det individuelle kendskab til vidnet, der gør det muligt at forudse alle hans bevæggrunde til at gå i fælden – eller undgå den.

Kap.X. 3.2.1.1.

- 3) *Bevisvurderingen.* Endelig synes det som om, der er en tendens til at overvurdere bevisværdien af, at den afhørte går i fælden. Det er som om det forhold, at den afhørte gribes i en løgn eller afslører noget, han ønskede at fortie, får en bevismæssig vægt, som det ikke ville have haft, hvis oplysningerne var fremkommet på mere traditionel måde.

3.2.1.1. Forhørslederen har ikke tilstrækkeligt kendskab til situationen

Når en forhørsleder skal opstille en fælde, må han nødvendigvis gøre det ud fra sine egne forudsætninger, og når der i denne forbindelse tales om »situationskendskab«, skal det forstås i vid betydning, altså også kendskab til vidnets livssyn og almindelige moral. Til illustration kan nævnes de historier, der fortælles om den vise dommer Salomon, der som bekendt i høj grad benyttede sig af fælder. Disse retssager har ganske vist ikke nødvendigvis fundet sted i virkeligheden, men fortællingerne har dog overlevet nogle tusinde år og er blevet fortalt som eksempler på den største visdom.

Det bedst kendte eksempel er formentlig historien om de to kvinder, der strides om barnet. Derudover kan nævnes et andet, måske knap så velkendt eksempel på den store dommers klogskab:

Sagen drejede sig om en kvinde, der påstod, at hun var blevet voldtaget. Salomon bad den anklagede holde et sabelhylster frem, og kvinden skulle så stikke sablen i det, mens manden forsøgte at forhindre det. Efter talrige forsøg sagde hun forpustet: »Ja, men jeg kan jo ikke, hvis han ikke holder hylsteret stille!« »Nej, netop,« svarede den vise dommer og frifandt manden.

På en enkel og slagskraftig måde har Salomon her demonstreret, hvem af de stridende parter, der løj. Ser man imidlertid lidt nøjere på denne fortælling, er det tydeligt, at Salomon konstruerede sit »bevis« (fælde) ud fra en bestemt opfattelse af problemet: nemlig at manden var uskyldig.

Med hensyn til historien om de to kvinder, der strides om barnet, opgav Salomon at finde frem til den biologiske moder og valgte i stedet at give barnet til den kvinde, der viste sand moderkærlighed (hvilket i datidens forestillingsverden formentlig også var den biologiske moder). Han konstruerede sin fælde ud fra det synspunkt, at den sande moder er den, der ønsker barnets vel på bekostning af hendes egen ret. Og barnets vel defineres som dets liv. Men denne følgeslutning bliver kun rigtig, såfremt præmissen er rigtig. Altså, at det er bedre for barnet at leve end at dø, hvilket Salomon og de fleste med ham mener. Men andre muligheder kan vel tænkes. Eksempelvis at de to kvinder var medlemmer af stridende religioner og

Kap.X. 3.2.1.2.

hver for sig var fuldstændig overbevist om, at såfremt barnet blev opdraget af den anden kvinde, gik det evig fortabelse i møde. Er det da ikke sand moderkærlighed hellere at ønske barnets død? Jfr. »Historien om en moder«, hvor tanken fra H. C. Andersens side næppe har været at skildre en kvinde uden moderkærlighed.

Eksemplerne kan måske forekomme lidt fjernt fra det, der foregår, når et modvilligt vidne afhøres. Imidlertid synes de meget godt at illustrere, at fælder kun kan lægges ud fra forhørslederens egne forudsætninger, og derfor kun bliver effektive, såfremt forhørslederen har forstået situationen rigtigt, og såfremt vidnet anlægger den samme moralske målestok (i vid betydning) som forhørslederen.

Fra nyere tid kan nævnes en sag fra Sverige:²⁸⁾

En 15-årig pige var mistænkt for drab på et 3-årigt barn, og hendes 11-årige søster var mistænkt for at have hjulpet hende. En psykolog afhørte den 11-årige pige og anvendte herunder en lampe, der var forbundet med en træplade. Psykologen indledte forhøret med at sige til pigen: »Du skal lægge din ene hånd på pladen, mens vi taler sammen. Det er ikke noget der gør ondt, men hvis du lyver, så kan man se det på lampen.« Psykologen begyndte forhøret, og hver gang han nærmede sig det kritiske område, og pigen nægtede at vide noget – så kiggede hun hen på lampen.

Også denne fælde er konstrueret ud fra en opfattelse af pigens skyld, og en primitiv teori om, at hun kun vil interessere sig for lampen, hvis hun har noget med drabet at gøre. Det synes overset, at pigen véd, hvad sagen drejer sig om, og at man ikke tror hende. Mon ikke ethvert barn i den situation vil se på lampen? Det løgnagtige barn af frygt for at blive afsløret, det oprigtige for at blive renset. Dertil kommer, som det nærmere vil blive behandlet i næste afsnit, at pigen kan have andet at skjule end meddelagtighed i drabet.

Når man har sin gang i danske retssale, kan man ikke undgå at bemærke, at der af og til er en betydelig forståelseskluft mellem retten og vidnet. Dette fremhæves også af *Andenæs*.²⁹⁾ Den overvindes ofte takket være god vilje fra begge sider, men hvis den afhørende i en sådan situation lægger fælder for vidnet, kan det føre til helt uberegnelige resultater. (Se i samme retning *Ekelöf*,³⁰⁾ men anderledes *Vollmond*.³¹⁾)

3.2.1.2. Vidnets individuelle begrundelse for at gå i fælden

I de tilfælde, hvor forhørslederen har forstået vidnets situation og derfor for så vidt er i stand til at skabe en meningsfyldt fælde, d.v.s. at kun de, der har noget

Kap.X. 3.2.1.2.

at skjule, går i den, opstår et andet problem, nemlig den individuelle begrundelse for at gå i fælden. Det, man ønsker at skjule, behøver jo ikke at være forbrydelsen, men kan være andre omstændigheder, der af en eller anden grund er ubehagelige for vidnet. Der findes mange eksempler på vidner, der fastholder, at de har været et bestemt sted, fordi det er den forklaring, de har givet deres ægtefælle – eller som påstår, at en bestemt begivenhed fandt sted før kl. 17.30 for at skjule, at de foretog indkøb i strid med lukkeloven etc.

I en voldtægtssag hævdede offeret, en 16-årig pige, at hun var blevet samlet op på landevejen, mens den sigtede sagde, at det var foregået ved et busstoppested. Ved nærmere udsørgen begyndte pigens forklaring at falde fra hinanden på dette punkt og bragte politiet i tvivl om hendes troværdighed. En nærmere undersøgelse afslørede imidlertid, at pigen faktisk havde siddet ved busstoppestedet, ikke fordi hun skulle med bussen, men for at få en smøg, hvilket forældrene strengt havde forbudt hende...

I en sag om en forsvunden 4-årig pige lød moderens første forklaring på, at hun havde givet den lille pige morgenmad og senere frokost og sidst set hende ved halvtotiden om eftermiddagen, hvor hun gik ned for at lege. Senere ændrede moderen forklaring til, at hun overhovedet ikke havde set barnet den pågældende dag, hvor hun var kommet beruset hjem ved femtiden om morgenen, og først var vågnet midt på eftermiddagen. Sin første forklaring forklarede hun med, at hun nødig ville stå i offentlighedens lys som en dårlig moder.

*Williams*³²⁾ opstiller i anden forbindelse et tænkt eksempel, hvor nogle politifolk finder den mistænkte fingeraftryk i en bank. For at han ikke skal komme med den undskyldning, at de er afsat ved en anden lejlighed, spørger de ham, før de konfronterer ham med dette bevis, om han nogen sinde har været i den bank før. Den tiltalte, der ikke kender deres beviser, er naturligvis ikke opmærksom på fælden. Han er bange for at blive hængt op på indbruddet og tror måske, at det vil tælle i hans disfavør, at han har været der et par dage før og derfor kender lokaliteterne. Når han nu konfronteres med beviset, er han bragt i en håbløs situation. Enten må han erkende, at han har været der tidligere og altså løjet om dette vigtige punkt, eller også må fingeraftrykkene være fremkommet under indbruddet.

Sammenhold Fahlanders eksempel (ref. i afsnit 3.1.), hvor den mistænkte indrømmer at have været i bil – men jo ikke nødvendigvis i en stjålet bil.

Overhovedet er det meget vanskeligt med sikkerhed at afgøre, *hvorfor* en person går i en fælde. Hvis man ser på det ovenfor (afsnit 1.) nævnte eksempel

Kap.X. 3.2.1.3.

2, hvor en mand vidnede i en sag om et færdelsuheld, kan man spørge, om det nødvendigvis var et bevis på hans skyld, hvis han var gået i fælden? Dette er næppe helt sikkert. Afhøringen foregik mange måneder efter uheldet. Det kan tænkes, at manden har glemt, hvad der skete umiddelbart efter på grund af en forståelig choktilstand. Han forstår ikke meningen med dette spørgsmål, men er i hvert tilfælde klar over, at man ikke bør efterlade sin bilnøgle og svarer derfor bekræftende. I virkeligheden ligger det måske sådan, at den skyldige (som virkelig har kørt bilen), snarere vil være på vagt og dermed måske opdage fælden, end den uskyldige, som ikke har nogen grund til at forvente fælder.

3.2.1.3. Fældens bevisværdi

Ovenfor (afsnit 1.) er citeret et af de oftest nævnte angelsaksiske eksempler på, hvorledes fremragende spørgeteknik kan afsløre et løgnagtigt vidne (eksempel 4).

Eksemplet virker formentlig overbevisende på de fleste, men i virkeligheden har advokaten ikke bevist, at vidnet løj med hensyn til sin tilstedeværelse. Han har derimod bevist, at vidnet ikke kan huske, hvorledes testamentet blev forseglet, og at vidnet derfor enten har fabrikeret en historie om dette, eller i god tro fortæller hændelsesforløbet, som han husker det. Når man betænker, at forhør ofte foregår år efter begivenheden, er det måske ikke så sært, at vidner ikke mere husker de mere trivielle detaljer. Se hertil *Bang*,³³⁾ der advarer imod at anse troværdigheden for svækket, blot fordi et vidnesbyrd ikke med hensyn til alle biomstændigheder har vist sig at være rigtigt. Se i øvrigt om dette spørgsmål kapitel XIX, afsnit 2. (navnlig afsnit 2.2.).

*Ekelöf*³⁴⁾ skriver i forbindelse med omtalen af ledende spørgsmål (ved modforhøret):

»Emellertid måste man naturligtvis även räkna med att det är den senare uppgiften som är oriktig; vittnet hade under motförhöret suggererats till att gå med på något som inte stämmer med verkligheten. *Vad som kommit fram under motförhöret har alltså endast den betydelsen att det rubbar tilltron till hans berättelse under huvudförhöret.* (Ekelöfs udhävning).

Låt mig ge ett exempel härpå. I ett mål har det betydelse vid vilket tillfälle en skriftlig handling, som utgör ett kvitto, hade upprättats. Under huvudförhöret har vittnet beskrivet var och när detta skedde. Motförhöret inleds med att förhørsledaren frågar hur det ifrågavarande rummet var möblerat, vilka som var närvarande och var dessa uppehöl sig i rummet. I sitt svar förklarar vittnet att den som skrev ut kvittot satt vid ett skrivbord. Förhørsledaren frågar då om det fanns skrivtyg på

Kap. X. 3.2.1.3.

bordet, vilket vittnet bejakar. Nästa fråga blir om handlingen skrevs med någon av pennorna på bordet eller om författaren skrev med en egen penna. Vittnet svarar att han inte minns vilket som var fallet. Advokaten viser då fram handlingen som är skriven på maskin. I ett sådant fall måste man räkna med olika möjligheter.

1) Handlingen hade upprättats i förväg och endast underskrivts vid det ifrågavarande tillfället. Endera ljög vittnet under huvudförhöret eller också hade han fått för sig att upprättandet och underskrivandet skett i ett sammanhäng.

2) Handlingen hade upprättats och underskrivits i ett sammanhang. Att det förra skett med maskin hade vittnet emellertid inte lagt märke till och under motförhöret suggererades han till att »utfylla« sin minnesbild i strid med det verkliga förhållandet.

3) Vittnet hade iakttagit att handlingen såväl upprättades som underskrevs vid det ifrågavarande tillfället. Minnet av att det förra skett med maskin hade han emellertid inte så aktuellt för sig under förhöret. Därför föll han offer för suggestionen.«

Sådanne alternative fortolkninger ligger imidlertid ikke lige for hånden, når fælden er konstrueret ud fra den forudsætning, at kun den skyldige vil gå i den. Situationen kan i høj grad komme til at minde om de ovenfor nævnte heureka-situationer (kapitel II, afsnit 6.2.). Den omstændighed, at personen faktisk går i den lagte fælde, kan komme til at gøre et stort indtryk på retten, således at man glemmer at tage andre årsager end skyldspørgsmålet i betragtning.

*Hjort*³⁵⁾ gengiver et eksempel fra engelsk ret. Sagen drejede sig om en moder, der var tiltalt for at have forgivet sit barn. Beviserne var, at barnet blev dårligt, hver gang moderen besøgte det på hospitalet, og ved den sidste lejlighed havde en medpatient set moderen give barnet noget, det ikke kunne lide, derefter noget at drikke og til sidst slik. Krydsforhøret formede sig således:

...

Spørgsmål: Har De nogen sinde givet Deres børn medicin, som De har fået af lægen?

Svar: Ja.

Spørgsmål: Jeg formoder, at børnene af og til ikke kunne lide det?

Svar: Ja.

Spørgsmål: Og plejer De så ikke at sige: hvis du nu er en flink dreng og tager det, så skal du få et bolsje?

Kap.X. 3.2.1.3.

Svar: Jo, det kan jeg have gjort.

Efter den her benyttede definition er der tale om en fælde, fordi meningen er, at retten skal slutte fra moderens udtalelser om en hverdagssituation til hendes handlemåde på hospitalet den pågældende dag. Og Hjort skriver da også i sin kommentar til eksemplet:

»På denne måten ble i løpet av kort tid pointet i hele saken lagt frem for vitnet og juryen.«

Det er rigtigt, at afhøreren pointe er lagt frem, så den ikke er til at misforstå – men hvad er det egentlig, der er *bevist*? Det er ganske overflødig at forklare, hvordan moderen kunne have fået barnet til at spise giften. Næppe nogen vil bestride, at det vil være muligt for en moder at give sit barn gift, og desuden foreligger en vidneforklaring, der siger, at barnet spiste noget, det ikke brød sig om. Men var det gift? Det var jo sådan set det, der skulle bevises, men dette har afhøringen ikke bidraget til at belyse.

Hvis man lægger til grund, at vidnets iagttagelser er korrekte, kan hændelsen forklares på mange måder: moderen kunne have givet det syge barn uskadelig »naturmedicin«, der kunne have smagt bittert. Barnet kunne have fået et stykke fyldt chokolade, det ikke brød sig om, og moderen kunne have bedt det skylle det ned »og så får du et andet«, o.s.v.

Advokatens spørgeteknik skaber imidlertid hos Hjort (og muligvis også hos retten) det indtryk, at han har fået moderen til at »afsløre« noget, der var vigtigt for sagen.

Endelig kan nævnes det vel nok mest berømte svenske eksempel på et kaptiøst spørgsmål, der førte til en domfældelse. Sagen om »Yngsjömörderskan« drejede sig om et mord på en kvinde, og kvindens mand og dennes moder var tiltalt for drabet. Manden tilstod, mens moderen nægtede sig skyldig. Forhøret indledtes med, at manden gav en detaljeret beskrivelse af mordet og sin efterfølgende påklædning af den myrdede. Herefter findes to versioner af dommerens afgørende spørgsmål til manden.

*Löfgrens version:*³⁶⁾

D: Og så bagefter lavede I kaffe?

M: Nej, det gjorde vi ikke.

*Lyttkens version:*³⁷⁾

D: Hvad gjorde du så bagefter?

M: Jeg ordnede sengen ... o.s.v.

Kap.X. 3.2.1.4.

D: Og så var der kaffe?

M: Nej, det havde vi ikke.

I Lyttkens version er det lidt svært at se, at der skulle være indrømmet noget som helst, men selv om man lægger Löfgrens version til grund (og antager, at M ikke havde ladet sig forlede af dommerens sprogbrug til at udtrykke sig forkert), er der vel ikke indrømmet noget som helst andet end, at moderen (eller i hvert fald en person foruden manden) var til stede på dette tidspunkt. Ikke desto mindre blev det opfattet som en erkendelse af moderens medskyld.

3.2.1.4. Forholdet mellem afhøreren og den afhørte

Det er sandsynligt, at der er sager, der vil forblive uopklarede, såfremt afhøreren ikke kan benytte sig af fælder. På den anden side er det ikke utænkeligt, at der er sager, der ikke bliver opklarede – eller i hvert fald mangelfuldt belyst – netop fordi afhøreren benytter sig af dette middel.

Tanken med fælden er som ovenfor nævnt, at kun de, der har noget at skjule vil gå i den, hvilket betyder, at den af og til vil blive stillet for folk, der er oprigtige. Rent bortset fra at den afhørte, som ovenfor nævnt, kan have for forhørslederen ukendte motiver til at gå i fælden respektive undgå den, så den kun sjældent vil være et sikkert bevis, så betyder selv den omstændighed, at der stilles en fælde, en alvorlig belastning for relationen mellem forhørsleder og den afhørte. Hvad enten vedkommende forsøger at skjule noget eller ej, og hvad enten han afslører sig eller ej. Så sætter sådanne fælder vidnets tillid til forhørslederen på en hård prøve – og netop denne tillid og respekt er ofte fremhævet både af psykologer, jurister og politifolk som noget meget afgørende for en vellykket afhøring.

Politiasistent *Bruun-Rasmussen*³⁸⁾ skriver således:

»En Betingelse for, at Undersøgelsesdommeren (Politimanden) faar det Udbytte af den Sigtedes Afhøring, som han bør have, er nemlig, at den Sigtede, selv om han i Undersøgelsesdommeren ser en Modstander, dog respekterer ham, ser op til ham og paa en vis Maade har Tillid til ham. Ganske paa samme Maade som Undersøgelsesdommeren faar et Overtag over den Sigtede, naar han griber denne i en Usandhed, saaledes mister han al Autoritet og Overlegenhed overfor den Sigtede fra det Øjeblik, denne mærker, at Undersøgelsesdommeren ikke spiller fuldt ærligt Spil med ham.«

*Laursen*³⁹⁾ skriver, at det er »farligt og urigtigt« at foreholde den afhørte ting, man ikke er absolut sikker på, og den daværende leder af kriminalpolitiet i Oslo,

Kap.X. 3.2.1.4.

L'Abée-Lund,⁴⁰⁾ har udtalt som sin principielle opfattelse, at politiet altid bør spille med »åpne kort«.

I svensk retspraksis er citeret et tilfælde,⁴¹⁾ hvor forhørslederen, der i øvrigt ikke var politimand, men psykolog, stillede en »omvendt« fælde for et vidne med det erklærede formål at teste vidnets troværdighed. I dette tilfælde var psykologen overbevist om vidnets sandfærdighed og stillede fælden i den hensigt at bevise denne sandfærdighed ved, at vidnet *ikke* gik i fælden:*)

Sagen drejede sig om en 13-årig pige, Laila, med et særdeles dårligt rygte. Hun havde forklaret til politiet, at S havde været uterlig over for hende. S nævnte som bevis for sin uskyld, at han engang havde været helt alene med hende i skoven, og da gjorde han hende ingenting. Ville han måske ikke have benyttet den lejlighed, hvis pigens beskyldninger var sande?

Denne oplysning udnyttede psykologen Börjeson, der var indkaldt af retten for som sagkyndig at bedømme pigens troværdighed, i et senere forhør, hvor han var alene med Laila, og hvor der var skabt en fortrolig atmosfære.

Förhørsledaren: »Kommer du ihåg att du var ute i skogen med honom en gång, när han täljde enpinnar?«

Laila: »Ja.«

Förhørsledaren: »Vad gjorde han då då?«

Laila: »Först stod han vid några busker ... Sen gick han och bajsa ... (lang tænkepause) Sen gjorde han väl inget mera.«

Förhørsledaren: »Visst fick han väl ligge med dej då också?«

Laila: »DÅ!!? – Näej!«

Förhørsledaren: »Jo visst, visst var det väl så?«

Laila: »Fick han ligga med mej då?«

Förhørsledaren: »Ja.«

Laila: »Det har jag inget minne utav.«

Det må erkendes, at forsøget lykkedes. Den 13-årige pige undgik den grove fælde og styrkede derved tilliden til sin troværdighed. Det må imidlertid antages, at vidnets tillid til forhørslederen har lidt et alvorligt knæk ved samme lejlighed, hvilket kunne vanskeliggøre senere afhøringer. Dertil kommer, at man var kommet i en vanskelig situation, hvis pigen havde ladet sig presse til et ja. Hun kunne have troet, at sandheden ville svække hendes sag, og derfor have løjet om dette tilfælde for at gøre den resterende (sande) historie mere

*) Denne form for fælde illustrerer således, at grænsen mellem troværdighedstesten og påvirkelighedstesten ikke altid er skarp.

Kap.X. 3.2.1.4.

troværdig. Se hertil den svenske sag, ref. af Trankell afsnit 2.5., hvor lignende følelser synes at have influeret på et voksent vidnes angivelser. Denne sag illustrerer i øvrigt meget klart, hvorledes forløbet mellem afhøreren og den afhørte belastes ved brug af fælder.

Fra et etisk synspunkt er det næppe forsvarlig at lade et vidne bevise sin troværdighed på denne måde – dette gælder ikke mindst, når der som her er tale om en mindreårig. Se hertil *Kutchinsky*.⁴²⁾

Til yderligere belysning af dette kan nævnes en sag, hvor vidnets – formentlig helt uberettigede – følelse af, at anklageren stillede en fælde, påvirkede afhøringen særdeles negativt.

Sagen drejede sig om et apoteks ansvar. Et vidne, der tydeligvis var den receptudstedende læge venligt stemt, blev spurgt, hvor gammel han egentlig var. Vidnet tøvede mærkbart. Så svarede hun, at det vidste hun ikke bestemt, men »han var i hvert fald ikke helt ung«. Anklageren gik over til nogle andre spørgsmål, men kontakten til vidnet var brudt. Hun svarede forsigtigt på de senere spørgsmål, og svarene måtte hales ud af dette i øvrigt velformulerede vidne.

Under en senere samtale med vidnet forklarede hun, at spørgsmålet var kommet helt bag på hende, fordi det, så vidt hun kunne se, ingen som helst relation havde til sagen. Hun havde tænkt, at det muligvis ville stille lægen i et dårligt lys, at han var over pensionsalderen, og dette forekom hende meget uretfærdigt, da han efter hendes mening var en særdeles dygtig og kompetent læge. Dette ville hun gerne forklare, hvis det var meningen med spørgsmålet. For i hvert fald ikke at skade ham, valgte hun så den ovenfor gengivne ikke helt korrekte formulering. Under samtalen vendte hun flere gange tilbage til ubehaget ved ikke at kunne forstå baggrunden for anklagerens spørgsmål. Dette problem nævnes også af *Müller-Luckmann*.⁴³⁾

Spørgsmålet blev ikke nævnt under den senere procedure. Muligvis har dér ikke været nogen særlig mening med at stille det.

Eksemplet synes at illustrere, at det er vigtigt for kontakten med vidnet, at denne forstår, hvad mening med spørgsmålene er. I hvert fald når det ikke drejer sig om et modvilligt vidne, kan det måske af og til være på sin plads at begrunde over for vidnet, hvorfor man stiller disse spørgsmål. Dette kunne muligvis begrænse den uvane, nogle advokater har, hvor de synes at spørge uden noget bestemt formål i det håb, at »noget vil vise sig«.⁴⁴⁾

Også med hensyn til modvillige vidner maner eksemplet til forsigtighed. Såfremt et neutralt vidne bliver mistænksom over for et spørgsmål, det ikke forstår, skulle man mene, at det så meget desto mere ville være tilfældet med det modvillige (måske løgnagtige) vidne – og dette må nok antages at vanskeliggøre fælderne og øge risikoen for, at de løgnagtige undgår dem og dermed styrker deres vidnesbyrd.

Kap.X. 3.2.2.1.

I USA har man undersøgt,⁴⁵⁾ om vidners oplevelse af det processuelle system og deres lyst til i fremtiden at medvirke har sammenhæng med de problemer, der er forbundet med proceduren, eller med de erfaringer de gør med personalet. Det viser sig, at den personlige kontakt til personalet er langt den mest betydningsfulde faktor. For de tiltalte gælder det, at det afgørende for deres tilfredshed med retssystemet er oplevelsen af en fair behandling snarere end afgørelsen i deres sag.

3.2.2. Formelle indvendinger mod brugen af fælder

Som det fremgår af Fahlanders ovenfor nævnte eksempler og adskillige fra engelsk ret, f.eks. sagen mod Oscar Wilde,⁴⁶⁾ hænder det, at vendepunktet i sagen kan føres direkte tilbage til brugen af fælder, og det er derfor muligt, at disse sager aldrig var blevet opklaret uden dette middel.

Imidlertid kan der rettes to indvendinger mod brugen af fælder, også når de fører til forbrydelsens opklaring.

3.2.2.1. Anvendelsen af fælder kan bringe anklagemyndigheden i en ikke helt uangribelig dobbeltrolle

Uddrag fra *Lindegaard og Trolle*, »Procedure i straffesager« s. 79:

»Trækker det op til, at et vidnes forklaring kan afsløres som falsk, kan der være anledning til at sikre sig en nøjagtig protokollation af forklaringen for at skabe grundlag for en senere retsforfølgning.

Giver et vidne en forklaring, som må anses både objektiv og subjektiv urigtig, kan der blive spørgsmål om at sigte vidnet for falsk forklaring for retten. I så fald må man foreholde vidnet det usandsynlige i dets forklaring og eventuelt indskærpe det sandhedspligten. Men som nævnt kan det ofte være rigtigt at vente med en sådan foreholdelse for at blotstille vidnet. Hvis et vidne giver en forklaring, der er i åbenbar modstrid med, hvad det tidligere har oplyst, så at det er klart, at vidnet lyver, kan det ligeledes være nødvendigt at lade det fortsætte uden at gøre bemærkninger, for at det kan demonstreres overfor retten, i hvilket omfang forklaringen er utroværdig. I samme øjemed kan det være berettiget, hvis senere oplysninger er i strid med vidnets udsagn, at indkalde det påny og udspørge det igen uden at røbe, hvad man er i kundskab om. Men derefter bør uoverensstemmelserne meddeles vidnet, idet det påny udspørges. Forklaringerne bør i disse tilfælde, hvor udsagnene er af vigtighed, omhyggeligt protokolleres tilligemed de andre forklaringer, som viser, at det, han har sagt, er urigtigt, og udskriften derefter sendes til politiet, som må foretage det videre fornødne. Som regel vil det kun ske med rettens udtrykkelige eller stiltiende billigelse. I ganske enkelte tilfælde kan der være tale om at anholde vidnet på stedet, men kun, når tilfældet er ganske flagrant. Det

Kap.X. 3.2.2.2.

er kun sjældent, at det sker, men ofte med det resultat, at den rigtige forklaring fremkommer.«

(I det følgende understreges, at man sjældent vil rejse tiltale for falsk forklaring, såfremt det løgnagtige udsagn trækkes tilbage i samme retsmøde).

Det fremgår klart at for at opnå det gode formål: at vidnet afsløres som løgnagtigt, og sandheden kommer for en dag, er det nødvendigt, at vidnet overtræder straffeloven. Uanset at der ikke kan siges at bestå en egentlig pligt for anklagemyndigheden til at hindre overtrædelser af loven, forekommer det dog uheldigt, at dette ligefrem bliver et led i sagens opklaring. Vidnet bringer ganske vist sig selv i den situation – men som det fremgår, gør anklagemyndigheden med velberåd hu intet for at stoppe vidnet.

Det er vanskeligt uden grundig undersøgelse at afgøre, om denne praksis fra anklagemyndighedens side virkelig er strengt nødvendig, men det er næppe for meget sagt, at den forekommer yderst betænkelig og kun bør anvendes, når det er den eneste mulighed for at opklare sagen. *)

Det bør vel også nævnes, at i de sager, hvor politiet har påtalemyndigheden, synes en sådan fremgangsmåde efter omstændighederne at nærme sig en overtrædelse af rpl. § 108 (»det er politiets opgave at ... samt at foretage det fornødne til forhindring af forbrydelser.«) Og det synes at følge af almindelige principper, at anklagemyndigheden næppe kan benytte afhøringsmetoder, som politiet ikke må (bør) benytte sig af på grund af § 108. Der kan her henvises til diskussionerne⁴⁷⁾ vedrørende et beslægtet område: politiets virksomhed som agent provocateur.

3.2.2.2. Er anvendelsen af fælder forenelig med rpl. § 754, jfr. § 752, og § 171? Rpl. § 754, jfr. § 752. Ifølge retsplejeloven har den sigtede aldrig pligt til at udtale sig. Sigtede er ikke forpligtet til at medvirke aktivt til sin egen domfældelse, og han kan heller ikke føres som vidne i sin egen sag med deraf følgende strafansvar for falsk forklaring. Såfremt han alligevel ønsker at udtale sig, fremgår det af retsplejelovens § 752 (ref. afsnit 3.2.1.), at der ikke må lyves for sigtede, og ej heller gennemføres langvarige afhøringer med det formål at trætte ham og dermed mindske hans forsvarsberedskab.

Det forekommer vanskeligt foreneligt med disse principper, at det er tilladt

*) I denne forbindelse kunne man overveje, om sådanne midler måske snarere kunne tages i brug, når det drejer sig om en frifindelse end en domfældelse. Det vil dog føre for vidt at komme ind på diskussionen her.

Kap.X. 3.2.2.2.

at lokke eller narre ham til udtalelser, som han ikke frivilligt ville have afgivet. I § 752 tales ganske vist kun om »tilståelser«, men det synes som om bestemmelsen i lyset af de principper, der i øvrigt gælder for sigtede, bør fortolkes udvidende, sådan at sigtedes ret til tavshed må forstås som en beskyttelse mod at udlevere sig selv, hvorfor enhver form for fælde – også fælder, der kun indirekte kan føre til en domfældelse – må være i strid med retsplejelovens bestemmelser.

Se i samme retning *Hellwig*⁴⁸⁾ for så vidt angår tysk ret. Anderledes i angelsaksisk ret,⁴⁹⁾ hvor en tiltalt kan vælge at lade sig føre som vidne i sin egen sag. I så fald gælder reglerne om vidner principielt for ham, f.eks. sandhedspligten og også pligten til at lade sig underkaste krydsforhør – herunder ledende spørgsmål og fælder.

Rpl. § 171. Efter *rpl. § 171, stk.1* har en parts nærmeste ikke pligt til at afgive forklaring som vidne. Hvis denne personkreds ikke påberåber sig § 171, men afgiver forklaring, gælder den normale sandhedspligt og det deraf følgende strafansvar. Men det er klart, at sådanne vidner altid kan afbryde afhøringen eller nægte at besvare bestemte spørgsmål med hjemmel i § 171.

Der er nok ingen tvivl om, at det navnlig er denne gruppe vidner, der kan tænkes at lyve for at beskytte den sigtede, og det er derfor over for denne gruppe, fælderne kan være effektive. Men også her forekommer der at være modstrid mellem vidnets ret til at nægte at udtale sig og forsøg på at franarke ham oplysninger, han ikke ønsker at afgive.

Efter *rpl. § 171, stk.2, nr. 1 og 2* har et vidne ikke pligt til at afgive forklaring, såfremt forklaringen antages at ville udsætte vidnet selv eller hans nærmeste for straf eller tab af velfærd. For så vidt angår spørgsmålet om straf er det således karakteristisk for disse vidner, at der ikke foreligger nogen sigtelse og måske end ikke en mistanke mod den person, vidnet kunne ønske at beskytte. For at undgå vidnepligten kan vidnet således nødsages til at rette mistanke mod den person, reglerne skulle beskytte vidnet mod at udlevere. Det siger sig selv, at vidner ofte vil være stærkt tilbageholdende med hensyn til at påberåbe sig disse regler og foretrække at udtale sig henholdende eller måske direkte usandt.

Fælder synes således at kunne være virksomme over for denne vidnegruppe, men anvendelsen forekommer klart i modstrid med bestemmelsens intentioner, der skulle beskytte vidnet mod at udlevere sig selv og sine nærmeste.

Kap.X. 3.4.

Det synes herefter, som om anvendelsen af fælder ofte vil komme i strid med i hvert fald de principper, der ligger bag reglerne i retsplejeloven.

3.3. Konklusion

Der synes således at kunne rettes alvorlige indvendinger mod anvendelsen af fælder til afsløring af usandfærdighed hos den afhørte. Ikke alene er det ikke altid klart, hvad der afsløres, men det synes endvidere tvivlsomt, om anvendelsen af fælder er forenelig med retsplejelovens bestemmelser, når den benyttes over for tiltalte og ham nærtstående personer.

Dertil kommer den uheldige indvirkning på afhøringsklimaet, og endelig kan man indvende, at det fra et opklaringsmæssigt synspunkt drejer sig om et tveægget sværd. Såfremt det lykkes vidnet at undgå fælden, vil han (muligvis helt uberettiget) have styrket tiltroen til sin troværdighed.

3.4. Ethiske hensyn

I de foregående afsnit blev diskuteret, hvorvidt fælder var egnede til at opnå deres erklærede formål. På dette sted rejses spørgsmålet om de – effektiviteten ufortalt – er tilladelige. *Erik Christensen*⁵⁰⁾ omtaler visse metoder, som man må tage afstand fra: »Ikke fordi vi frakender metoderne effektivitet, men simpelthen fordi de er i strid med en grundfæstet opfattelse af hvad hensynet til respekt for mennesket indebærer.« Herunder hører efter den almindelige mening f.eks. fysisk tortur og bestikkelse. Spørgsmålet er, om også fælder bør henregnes til denne kategori.

Nogle metoder anses for uacceptable, fordi de af og til vil blive benyttet over for uskyldige (det gælder f.eks. visse former for intime visitationer, som antages at indeholde en utilbørlig krænkelse, når det afsløres, at den pågældende er uskyldig).

For fælder gælder derimod, at det uetiske aspekt kun findes, når fælden virker; altså når den benyttes over for skyldige, eller hvis den fejlagtigt fører til indgreb over for uskyldige.

*Bratholm*⁵¹⁾ omtaler i en artikel om polygraphen (løgnedetektoren), at denne ofte hævdes at være uetisk og bemærker hertil, at det er løgneren, der er uetisk – ikke afsløringen af den. Hvis denne opfattelse er korrekt, synes noget lignende at gøre sig gældende for fælder.

Når nogle har vendt sig mod anvendelse af løgnedetektoren er det imidlertid næppe, fordi de betragter afsløringen som uetisk, men fordi de *metoder*, der tages i brug ved denne afsløring, anses for uetiske. Og den omstændighed, at

Kap.X. 3.4.

den afhørte har begået en uetisk handling (løgnen), berettiger næppe afhøreren til at anvende et hvilket som helst middel til afsløring af denne.

Det uetiske ved fælden er det bedrageriske forsæt fra forhørslederens side: det er »narre«- eller »lokke«-momentet, der ikke kan accepteres.

Selv hvis man ikke er enig i den her anlagte udvidende fortolkning af rpl. § 764, således at enhver form for fælder er i strid med retsplejeloven, er det vanskeligt at komme uden om, at fælderne er i dårlig harmoni med de principper, der i øvrigt gælder for den sigtedes retsstilling. Det er næppe moralsk forsvarligt, at man med den ene hånd holder et retssikkerhedsprincip frem mod tiltalte og siger: »Du har ikke pligt til at udtale dig«, alt imens man stiller sine spørgsmål sådan, at *hvis* han udtaler sig, vil man søge at få ham til at udtale sig *anderledes*, end han selv ønsker. Er det retssikkerhed? Er det en rimelig fremgangsmåde, når man betænker, at fælden nødvendigvis også må fremlægges for ikke-løgnere, og at de kan gå i den af andre grunde end den, at de lyver?

Som nævnt er emnet for denne afhandling vidnesbyrd afgivet i god tro, idet hensigten er at belyse, hvorledes man opnår flest mulige korrekte informationer fra et vidne. Metoder til at kontrollere disse oplysninger falder derimod uden for emnet.*) Når også vidneudsagn afgivet af modvillige eller løgnagtige vidner og tiltalte er behandlet i dette og det foregående kapitel, skyldes det anvendelsesområdet for netop disse to afhøringsmetoder. Uden i øvrigt at komme ind på, hvorledes afhøringer af disse vidnegrupper bør forme sig, forekommer de ledende spørgsmål tilladelige, mens fælderne vækker store betænkeligheder. Der er meget stor forskel på at *påvirke* og at *narre*, og der skal stærke grunde til, at retssystemet tager den slags midler i anvendelse. I det lange løb er det af større betydning, at retssystemet bevarer sin troværdighed, end at man må lade enkelte skyldige løbe.

Tidligere hed det i retsplejeloven (§ 767): »Sigtede skal tiltales med ro og *værdighed*.« (min udhævning). Denne bestemmelse blev ophævet i 1965 som overflødig.

*) Om forskellen mellem opklaring og kontrol, se *Trankell*.⁵²⁾

Kapitel XI

Kendsgerninger og vidnets vurderinger

1. Vidnets vurderinger

Det antages almindeligvis,¹⁾ at vidnet kun skal udtale sig om de faktiske omstændigheder, det har observeret. Vidnets vurderinger af disse hændelser er imidlertid i princippet sagen uvedkommende.

Samtidig erkendes det, at der er en flydende grænse mellem rapportering af kendsgerninger og rapportering af vurderinger. På en vis måde kan man sige, at enhver meddelelse om en kendsgerning tillige indeholder en vurdering fra vidnet. Problemet illustreres lettest ved et eksempel:

Vidneforklaring:

Jeg så en fugl:	Kendsgerning
Jeg så en rovfugl:	Kendsgerning (vurdering)
Jeg så en vandrefalk:	Vurdering (kendsgerning)
Jeg så en hun-vandrefalk:	Vurdering.

Grænsen mellem kendsgerninger og vurderinger er afhængig dels af omstændighederne (i mørke og på afstand *kunne* fuglen være en flagermus) dels af iagttageren (i dette tilfælde dennes biologiske viden og interesse).

Selv om enhver rapportering af et faktum således kan siges at indeholde en vurdering,²⁾ er der dog forskel på en sådan oplysning og en oplysning, der udelukkende består af vidnets vurdering.

Eksempel:

Han slog hende hårdt i ansigtet:	kendsgerning indeholdende vurdering
for at skræmme hende:	ren vurdering.

Det er disse »rene« vurderinger, vidnerne i almindelighed ikke skal foretage.

Også her forekommer dog en række undtagelser, fordi vidnets vurderinger ofte vil have betydning for det videre forløb. Det er således juridisk relevant at spørge:

Kap.XI. 1.

Opfattede De denne udtalelse som en trussel?

Opfattede De politibetjentens udtalelse, som om De havde pligt til at lade Dem kropsvisitere?

Uanset om vidnet har været direkte impliceret eller ej, kan det indtryk, det fik ved den pågældende lejlighed, have betydning for rettens vurdering af de mere direkte impliceredes forhold, f.eks. således:

Var dette blot en spøgefuld bemærkning, eller havde De indtryk af, at T. mente det alvorligt?

Blev spørgsmålet om et eventuelt nedslag i prisen blot nævnt i forbigående, eller var der tale om et regulært tilbud?

I en række tilfælde er det klart, at selv om der formelt spørges om en kendsgerning, er der tale om en vurdering fra vidnets side.

Eksempel:

Hvor gammel var manden?

Hvor hurtigt kørte bilen?

Var det denne mand, De så i parken?

Sådanne spørgsmål er klart relevante og stilles ofte.

*Dufwa*³⁾ har hævdet, at vidnet skal berette om de tanker og følelser, det havde, da det gjorde sine iagttagelser, derimod ikke om, hvad det ved afhøringen tænker og føler derom.

Det sidste vil normalt altid være irrelevant, men det er næppe rigtigt at sige, at vidnets tanker og følelser i forbindelse med oplevelsen altid vil være relevante. Dette fremgår for så vidt af *Dufwa*'s eget eksempel. Han forestiller sig en sag vedrørende forsøg på drab, hvor vidnet siger: »Jeg var helt sikker på, at han (A) ville slå ham (B) ihjel.« Et sådant vidnesbyrd er relevant, hævder *Dufwa*, men tilføjer, at »det er klart, at domstolen ikke uden videre kan acceptere vidnets slutning, men må have nøjere besked om, hvad vidnet byggede den på.« Det synes således at fremgå, at *Dufwa* i virkeligheden ikke mener, at vidnets opfattelse er relevant. Det relevante er vidnets iagttagelse. Slutningen er rettens opgave.

Det forekommer rigtigere at sige, at vidnets tanker og følelser i forbindelse med begivenheden *kan* være relevante, men ikke altid er det. Hvis vidnet i det ovennævnte tilfælde blot har været en passiv tilskuer, vil hans opgave være at forklare, hvad A foretog sig – og overlade det til retten at drage slutninger med hensyn til denne opførsel. Hvis vidnet imidlertid har grebet aktivt ind – eller hvis det er B, der er tiltalt for drabsforsøg, men hævder, at han handlede i lovligt nødværge – kan vidnets opfattelse derimod være af bevismæssig betydning.

Kap.XI. 2.

Selv om det kan være vanskeligt for retten at afgøre, præcis hvilken bevismæssig vægt vidnets vurdering bør tillægges, drejer det sig dog om en klart defineret opgave: I alle de her nævnte tilfælde skal retten tage stilling til vidnets vurdering af en konkret iagttagelse. Særlige problemer kan imidlertid opstå i to situationer:

- 1) *Vidnet foretager en ubevidst slutning* og videregiver resultatet, som om der var tale om en kendsgerning.
- 2) Det fremgår ganske vist, at der er tale om en vurdering fra vidnets side, men da spørgsmålet er tvetydigt, er det *ikke klart*, om vidnet giver sin vurdering af *den konkrete situation*, eller om vidnet fremsætter *en generel opfattelse*. En sådan situation kan navnlig tænkes at opstå, hvis afhøreren benytter hypotetiske eller abstrakte spørgsmål.

2. Vurderinger (slutninger), der fremtræder som kendsgerninger

Som nævnt er der et vist element af udfyldning ved alle iagttagelser. Man iagttager dele af en helhed og slutter derfra, hvorledes det forholder sig med helheden. Store dele af denne proces foregår ubevidst. I en række tilfælde beretter vidnet således om tildragelser, som han selv opfatter som objektive kendsgerninger, men som i virkeligheden er slutninger, han har draget på baggrund af objektive kendsgerninger.

I nogle tilfælde er afstanden mellem, hvad der er en kendsgerning, og hvad der blot fremtræder som en kendsgerning, så ringe, at det vanskeligt kan bebrejdes vidnet, at det ikke er sig sine slutninger bevidst.

*Marshall*⁴⁾ viste sine forsøgspersoner en film, hvor man ser en barnevogn og hører et barn græde. En ung mand nærmer sig, griber i håndtaget på barnevognen og giver sig til at bevæge det op og ned. Så godt som alle forsøgspersoner rapporterede, at der var et barn i barnevognen, at det græd, og at den unge mand forsøgte at berolige det. Marshall fandt i øvrigt, at jurastuderende var mere tilbøjelige til at foretage slutninger end politiskoleelever og almindelige borgere. (Kap. XIX.3.4.).

Ved et forsøg foretaget med 80 jurastuderende ved Københavns Universitet afbrød en person en forelæsning og sagde: »Der har været indbrud på instituttet i nat, og vi kan ikke finde filmfremviseren«. Mere end 80% af de studerende angav, at personen havde sagt, at filmfremviseren var stjålet.

Kap.XI. 2.

*Harris et al.*⁵⁾ har undersøgt, om det er muligt at influere denne proces ved på forhånd at advare vidnet.

Nogle forsøgspersoner blev omhyggeligt instrueret om farerne ved at drage tilsyneladende indlysende slutninger i stedet for *kun* at rapportere kendsgerninger. Denne gruppe og en kontrolgruppe, der ikke havde hørt instruktionen, fik derefter nogle oplysninger, der blev præsenteret som facts, f.eks.: »Mr. Brown trykkede på knappen til tyverialarmen.« En anden gruppe (og en kontrolgruppe) fik oplysninger, hvor faktum lå implicit i situationen: »Mr. Brown styrtede hen til knappen til tyverialarmen.« Alle fire grupper huskede i almindelighed oplysningerne som faktiske omstændigheder.

Sådanne forsøg kan forekomme subtile: I almindelighed går det vel an at antage, at hvis man ser en barnevogn og hører et barn græde, så befinder barnet sig i barnevognen, og hvis Mr. Brown ser en tyv og derefter skynder sig til tyverialarmen, så trykker han også på knappen.

Imidlertid kan der fra retspraksis nævnes tilfælde, hvor sådanne antagelser har vist sig skæbnesvangre.

I svensk ret refereres en sag,⁶⁾ hvor en mand blev dømt for falsk forklaring for retten, idet han havde forklaret, at han havde set X modtage en kontrakt – hvilket senere viste sig at være ukorrekt. Under appelsagen fremgik det, at T havde afleveret kontrakten ved en skranke, hvor han vidste, at X befandt sig i baglokalet. Kontoristen var gået ind i baglokalet med kontrakten og var straks efter kommet ud med den besked, at sagen var klar. T blev frikendt i appelinstansen, fordi retten ikke fandt det bevist, at han med forsæt havde forklaret ukorrekt om overleveringen af kontrakten.

*Fellenius*⁷⁾ beretter om en sag, hvor to uafhængige vidner forklarede, at de havde set S forlade en lejlighed sammen med en kvinde, der om morgenen fandtes død. S blev anholdt, men den følgende dag fik politiet ved et tilfælde fat i den rigtige gerningsmand. Det viste sig, at vidnerne havde set S og den afdøde med overtøj på i køkkenet og derefter ubevidst havde draget den slutning, at de var gået sammen. I øvrigt havde vidnerne haft lejlighed til at tale sammen inden politiafhøringen.

I U 80 foregik tyveriet så hurtigt, at ikke alle nåede at se, hvad der egentlig foregik. Ved forhøret angav nogle få, at tyven »tog Rasmussens ur«, flere, at han »tog mappen«, men langt de fleste sagde korrekt, at han »tog kassetten«. Kun ti af 118 vidner forklarede, at de »faktisk ikke rigtigt nåede at se, hvad det egentlig var, han tog«. På spørgsmålet, om røveren overhovedet tog noget, svarede kun to, at det var de ikke sikre på. De andre svarede, at de var helt sikre på, at han tog noget, men ikke, hvad det var.

Kap.XI. 2.

Ved den efterfølgende samtale (Evalueringsundersøgelsen, kapitel IV), indrømmede imidlertid ca. ¼, at de »faktisk ikke så, om han tog noget«. Denne oplysning var ledsaget af forklarende bemærkninger som »altså, han har jo nok taget noget. For han løber jo hen mod Rasmussen og ligesom skubber til ham ... og så styrter han jo af sted, som om en vis mand var i hælene på ham. Så han har nok taget *noget* – men det er rigtigt nok, jeg nåede faktisk ikke at se det.«

I en sag fra Californien hævdede to vidner, at de havde set viceværten gå ned i kælderens en sen aften, kort før en pyromanbrand startede. Viceværten nægtede at have været i kælderen:

A: »Det var jo mørkt. Hvordan kan De være sikker på, at det var viceværten?«

V: »Jeg kender ham udmærket efter have boet i ejendommen i 5 år, og så trækker han jo også på det ene ben.«

Anklageren bad viceværten rejse sig, og denne bevægede sig over gulvet med en karakteristisk halten.

Viceværten nægtede og forklarede, at han kort forinden havde afsløret en hælercentral i huset. De afslørede havde svoret hævn og måtte have købt vidnerne. Noget, der i øvrigt undrede ham, for han kendte dem begge som hæderlige, lovlige borgere.

Retten troede ikke på teorien om de købte vidner, og viceværten blev dømt.

Hvad var det egentlig, vidnerne havde set? Havde de, som de selv gav udtryk for, set viceværten, og var denne genkendelse yderligere bestyrket⁸⁾ ved hans halten? Eller havde de – hvad der er lige så sandsynligt – i det svage lys set en mand, der haltede, forsvinde ned i kælderen, og antaget, at det var viceværten?

I det sidste tilfælde skal retten tage stilling til, hvor sandsynligt det er, at en anden mand med en halten gik ned i kælderen den aften – og ved denne vurdering kan der næppe ses bort fra viceværtens forklaring om hans fjender og den omstændighed, at det ikke er vanskeligt at efterligne en halten.

Selv om retten er opmærksom på disse problemer, vil det ikke altid være muligt for vidnet at afgøre, hvad det har set, og hvad det tror at have set, fordi slutningerne ofte er helt ubevidste.

Som nævnt ovenfor, kapitel II, afsnit 2.2. og 3., er et vidnes opfattelse af virkeligheden afhængig ikke blot af tidligere erfaringer, men også af oplevelser efter det iagttagne, herunder karakteren af udspørgningen (kapitel V, VII og IX). Denne påvirkning forstærkes, når det ikke drejer sig om vidnets gengivelse af faktiske omstændigheder, men om vidnets vurdering af disse. Jfr. kap. IX, afsnit 3.4.

*Hatton et al.*⁹⁾ viste nogle forsøgspersoner en film om et trafikuheld. Derefter fik gruppe 1 positive oplysninger om den ene part og negative om den anden. Gruppe 2

fik modsatte oplysninger, og gruppe 3 var en kontrolgruppe, der fik neutrale oplysninger om begge parter. Det viste sig, at gruppe 1 og 2 ikke adskilte sig fra kontrolgruppen med hensyn til en beskrivelse af uheldet – men derimod med hensyn til de slutninger, de drog på grundlag af disse facts.

3. Tvetydige spørgsmål (abstrakte og hypotetiske spørgsmål)

3.1. Abstrakte spørgsmål

Ved retlige forhør forekommer ofte abstrakte spørgsmål af denne type: »Plejer man ikke at banke på, før man går ind til fremmede mennesker?«

Trods den abstrakte form er der tale om et konkret spørgsmål. Meningen er: »Hvorledes vil De forklare, at De undlod at banke på?« Den abstrakte form benyttes for at vise, at afhøreren finder den afhørtes beskrivelse usandsynlig.

Det er nærliggende at tro, at vidnet vil besvare sådanne spørgsmål konkret, uanset den abstrakte formulering. U 80 synes imidlertid at vise, at det ikke altid er tilfældet. Et par af spørgsmålene er formet som abstrakte spørgsmål.

Det drejer sig blandt andet om det 3. pres vedrørende ledtog mellem offer og tyv (jfr. kapitel IX, afsnit 3.3.1.). Såfremt vidnet benægtede ledtog, nævnte forhørslederen den måde, offeret anbragte kassetten på, offerets forvirring etc. og sagde til sidst: »Den kan lige så godt være sådan som jeg siger, ikke? Altså, at de er i ledtog med hinanden?«

Det er klart, at det er af afgørende betydning, om vidnet svarer konkret eller ej. Såfremt vidnet bekræfter det konkrete spørgsmål, må man sige, at han giver efter for presset tredje gang – såfremt det abstrakte spørgsmål bekræftes, har han fastholdt offerets uskyld.

I langt de fleste tilfælde er svaret ukvalificeret, men af og til svares der på en måde, der viser forsøgspersonens opfattelse af spørgsmålet. Nogle svarede således: »Ja, alt kan jo tænkes« eller »ja, det kan også tænkes, at De eller jeg er i ledtog. Det er jo ikke til at vide« (abstrakte besvarelser). Andre svarede derimod: »Det tror jeg ikke« eller »Sådan virkede det ikke« (konkrete besvarelser).

Kap.XI. 3.2.

Nogle af disse vidner gav senere udtryk for, at de følte, at der blev lagt pres på dem for at få dem til at sige noget usandt netop ved disse spørgsmål, hvilket viser, at de ikke havde opfattet det som et abstrakt spørgsmål.

Med hensyn til fortolkningen af besvarelsen antages, at vidnet svarer konkret, hvis der ikke er bestemte grunde til en anden opfattelse. Det vil sige, at kun når det klart fremgår, at der er tale om besvarelse af et abstrakt spørgsmål, betragtes vidnet som fastholdende personens uskyld. Såfremt svaret er et ukvalificeret »ja«, eller ledsagende bemærkninger indicerer en konkret besvarelse, antages det, at de har givet efter for presset. Det fremgår af tabel IX.3.A., at i alt 6% af vidnerne registreres i denne kategori, og problemet synes således ikke stort. Imidlertid stilles spørgsmålet kun til de vidner, der ikke allerede har accepteret ledtogstanken. Af de adspurgte vidner er det 18%, der registreres i denne kategori.

Nogle af disse personer kan have betragtet spørgsmålet som abstrakt, selv om det ikke kan ses af deres ukvalificerede besvarelse.

Blandt forsøgspersonerne ved forundersøgelsen til U 80 var der således en psykologistuderende, som var opmærksom på problematikken omkring de ledende spørgsmål. Alligevel besvarede hun det abstrakte spørgsmål med ukvalificeret ja og blev følgelig registreret som et vidne, der ikke havde fastholdt offerets uskyld.

Efter forhøret hævdede hun, at hun bestemt ikke mente, at offeret var impliceret i røveriet, og at dette havde hun fastholdt. Da båndet blev spillet for hende, sagde hun: »Åh ja, det er også rigtigt, men når jeg svarede ja i sidste omgang, var det fordi jeg opfattede det som et fuldstændig abstrakt spørgsmål: »Kan det lige så godt være sådan?« Svar: »Ja, det kan det naturligvis. Det kan man ikke vide noget om.«

U 80 synes således at vise, at abstrakte spørgsmål opfattes forskelligt af forskellige vidner, hvortil kommer, at vidnets opfattelse ikke altid kommunikerer til forhørslederen. Det må derfor anbefales, at sådanne formuleringer så vidt muligt undgås.

3.2. Hypotetiske spørgsmål

De hypotetiske spørgsmål er – i modsætning til de abstrakte – konkret formulerede. Deres særlige karakter betyder imidlertid, at besvarelsen ofte vil være abstrakt.

3.2.1. Praksis

Retsplejeloven indeholder ikke noget forbud mod hypotetiske spørgsmål. Ligesom der ikke – som tilfældet er i angelsaksisk ret – findes noget forbud mod at afhøre vidnet om andenhåndserfaring (retsplejelovens § 184, stk. 2, siger blot, at »det bør fremgå af forklaringen, om den støtter sig på vidnets egen iagttagelse«). Således er der heller ikke noget forbud mod at afhøre vidnet om, hvad det ville have gjort/set/hørt, såfremt forholdene havde været anderledes, end de efter vidnets eller forhørslederens opfattelse rent faktisk var.

Her som på andre områder er synspunktet, at retten selv kan bedømme, hvilken vægt man kan lægge på besvarelsen af et sådant spørgsmål.

3.2.1.1. Den hypotetiske situation har efter vidnets forklaring ikke fundet sted

Hypotetiske spørgsmål benyttes til yderligere at usandsynliggøre en situation, som efter vidnets allerede afgivne forklaring ikke har fundet sted. Det er f.eks. ikke usædvanligt, at der spørges:

»De har nu forklaret, at tiltalte greb fat i Dem og under anvendelse af trusler krævede ... Såfremt tiltalte – som han selv forklarer – havde henvendt sig høfligt til Dem og forespurgt ..., ville De så have handlet, som De gjorde?«

Det må være helt klart for retten, at det i denne situation ikke er meget sandsynligt, at vidnet skulle svare bekræftende, og at en benægtelse derfor næppe kan tillægges betydning. Derfor er spørgsmålet fra et retssikkerhedsmæssigt synspunkt næppe særlig betænkeligt, selv om formen efter omstændighederne kan give vidnets forklaring et (uberettiget) troværdigt præg.

3.2.1.2. Den hypotetiske situation har efter forhørslederens opfattelse ikke fundet sted

Imidlertid kan det hypotetiske spørgsmål også omhandle en situation, som efter spørgerens opfattelse ikke har fundet sted, og hvor spørgeren derfor venter og håber en benægtelse. Spørgsmålet stilles typisk, efter at vidnet har svaret »ved ikke«, »tror ikke«, »har ikke bemærket« eller lignende. Sådanne spørgsmål vil ofte være ledende formuleret, fordi der ventes (håbes på) et bestemt svar.

Eksempelvis: »Hvis han virkelig havde haft en pakke under armen, tror De da, De kunne have undgået at bemærke det?« eller i mindre ledende form: »Kan han have haft en pakke under armen?« Vidnet bliver med andre ord ikke spurgt om, hvad det *har* bemærket, men hvad det *ville have bemærket*, såfremt

Kap.XI. 3.2.1.2.

det var forekommet. Det er denne slags hypotetiske spørgsmål, der vil blive behandlet i det følgende.

Forsvarlige, men overflødige hypotetiske spørgsmål. I visse situationer ligger sådanne spørgsmål snublende nær. Tiltalte forklarer eksempelvis, at han havde et ben i gips, men ikke desto mindre samme aften deltog i en dansekonkurrence. Hans partner afhøres og svarer loyalt, at hun »ikke har lagt mærke til, om han havde benet i gips eller ej.« Det vil være meget fristende for forhørslederen at udbryde: »Ja, men tror De ikke, De ville have bemærket det, såfremt han havde haft benet i gips?«

Imidlertid er spørgsmålet fuldstændig overflødigt. Det er ganske underordnet for bevisbedømmelsen, om vidnet vrider sig og siger ja eller nej. Selve konstateringen af det usandsynlige i forklaringen er nok, og den behøver ikke at komme i spørgsmålsform.

Farlige, men undtagelsesvis nyttige spørgsmål. Sådanne spørgsmål forekommer ganske ofte i praksis og til illustration kan gengives et ordskitte fra landsretten, som på ingen måde er enestående:

Vidnet og tiltalte havde forklaret, at de på samme tidspunkt foretog nøjagtig den samme spadseretur via Nørrebrogade og nogle sidegader men i modsat retning, så de nødvendigvis måtte have mødt hinanden. Ingen af dem huskede, hvilket fortov de havde gået på.

A: »Så De tiltalte under Deres spadseretur?«

V: »Nej.«

A: »Men De kender tiltalte udmærket af udseende?«

V: »Ja, vi bor i samme opgang og sludrer af og til sammen.«

A: »De ville med andre ord have genkendt ham, hvis De havde mødt ham?«

V: »Ja, men jeg gik jo ikke og så efter...«

A: »Nej, naturligvis ikke, men hvis De havde mødt ham, ville De have genkendt ham.«

V: »Ja, men hvis han gik på det andet fortov ... Og det var jo mørkt.«

A: »Nu er der jo ikke mange mennesker på gaden en julenat ved 12-tiden. Tror De ikke, De ville have set den tiltalte, hvis han virkelig havde gået den tur, som han siger?«

V: »Jo, det tror jeg.«

Det fremgår tydeligt af eksemplet, at det på ingen måde er klart, hvad vidnet svarer på. – Er der tale om et konkret svar, d.v.s. med udgangspunkt i vidnets oplevelse af den faktiske situation, eller er der tale om et abstrakt svar, d.v.s.

vidnet kommer med sin opfattelse af, hvad han (man) formentlig ville have bemærket?

Hvis det sidste er tilfældet, er det givet, at hvad vidnet tror eller ikke tror i denne sag er lige så uinteressant, som hvad læseren eller forfatteren af denne afhandling måtte tro. Vidnet burde ikke afhøres om sine filosofiske betragtninger over, hvad »man« ser. Det kan næppe undgås, at denne tro får en ganske særlig betydning for nævningerne (retten), der formentlig vil opfatte forklaringen som en konkret vurdering, uanset at der kan være tale om ren spekulation.

Men selv hvis der er tale om en konkret vurdering, er det tvivlsomt, hvor meget vægt man kan lægge på den. I det nævnte tilfælde skulle vidnet tænke sig tilbage til en spadseretur, der lå et år tilbage i tiden, og prøve at forestille sig, hvad han måtte have set, hvis det havde været der.

Det er klart, at sådanne spørgsmål *kan* bringe et svar, der er af konkret betydning. Man kunne f.eks. tænke sig, at han havde svaret: »Det sneede kraftigt« eller »Jeg passerer ofte nære bekendte på gaden uden at bemærke det« – men dette skål vejes op mod de mange gange, der fremprovokeres et positivt svar, og det måske urigtige indtryk, det efterlader hos retten.

3.2.2. Den empiriske undersøgelse

I *U 80* er dette problem søgt nærmere belyst. Til dette formål er valgt et eksempel, som ikke sjældent forekommer såvel under retlige afhøringer som under politiafhøringer.

Såfremt forsøgspersonen svarede »Det ved jeg ikke«, »jeg så det ikke«, »jeg tror det ikke« til spørgsmålet om, hvorvidt offeret havde skæg, spurgte forhørslederen: »Men hvis han nu havde haft skæg, tror De så ikke, De ville have bemærket det?« (Offeret har skæg). Det samme forsøg blev gjort, hvis vidnerne ikke kunne gøre rede for, hvorvidt tyven havde briller eller ej. (Det havde han).

Da spørgsmålene er betingede af vidnets usikkerhed og således ikke stilles ved klare svar, hvad enten disse er benægtende eller bekræftende, betyder det, at ikke alle vidner blev udsat for dem. Nogle blev udsat for et af dem, og nogle enkelte for begge.

Antallet af disse spørgsmål og vidnerens bekræftende svar blev registreret – tvetydige svar som »måske« eller »Det ved jeg ikke« er naturligvis ikke medtaget under bekræftende.

Kap.XI. 3.2.2.

I alt stilledes 90 spørgsmål til de 118 vidner. 58 af disse blev besvaret bekræftende. Med andre ord: $\frac{2}{3}$ af de vidner, der ikke umiddelbart kunne huske, om personerne havde skæg/briller, kunne bringes til en forkert angivelse ved anvendelse af det hypotetiske spørgsmål. En del af disse positive tilkendegivelser skyldes formentlig, at spørgsmålene er tvetydige. De fleste vidner svarede »ja« eller »det tror jeg (bestemt)«, men af og til forekom tilføjelser, der viste, hvorvidt der var tale om en konkret eller abstrakt besvarelse.

Således sagde seks personer »nej, jeg lægger aldrig mærke til, om folk har briller/skæg« (konkret svar: udgangspunkt i egen situation), og ni afgav svar af typen: »Nu til dags er der jo så mange mennesker, der har briller, så det lægger man vel ikke mærke til« (abstrakt svar; »man«).

Men som oftest var svarene ganske kortfattede, og det var ikke muligt for tilhøreren at danne sig noget indtryk af, hvorvidt vidnet svarede ud fra sin opfattelse af den konkrete situation. I mange tilfælde har det for øvrigt næppe stået vidnet klart.

TABEL XI. 1

Besvarelsen af de hypotetiske spørgsmål fordelt på grupperne

	Antal hypotetiske spørgsmål		Besvaret bekræftende	
	abs. tal		abs. tal	%
Gruppe 1 Psykologisk afhørt	16		10	63
Gruppe 2A*) Politiafhørt	17		11	64
(Gruppe 2B Samme, nu retsafhørt	12		7	58)
Gruppe 3 Forsinket retsafhørt	33		17	52
Gruppe 4 Umiddelbart retsafhørt	24		20	83
Gennemsnit (÷ Gr. 2B)				64

*) Der er ingen forskel på gode/dårlige iagttagere, og tallene er derfor ikke medtaget.

Kap.XI. 3.2.3.

Kombinationen af pres og ledende spørgsmål bringer således et meget stort antal vidner til et forkert resultat. Generelt drejer det sig om $\frac{2}{3}$ af vidnerne – i gruppe 4 om 83%.

En af grundene til dette store antal kan være, at det føles relativt uforpligtende at sige ja til dette spørgsmål. Vidnet har gjort opmærksom på, at han ikke husker, om vedkommende havde briller eller skæg, og er sig pinligt bevidst, at det er noget, han *burde* have bemærket. Og så spørges der: »Mon årsagen til, at De ikke har set det, ikke er, at det ikke var der?« Det lyder som en plausibel forklaring, som det kan være relativt ufarligt at bekræfte. Denne mulige reaktion gør anvendelsen af sådanne spørgsmål betænkelig ved retlige forhør.

Det er vanskeligt at finde en forklaring på, at gruppe 4 i så høj grad falder for suggestionen. Det synes ikke at kunne forklares hverken med udgangspunkt i den juridiske situation, eller fordi presset på denne gruppe er stort.

De hypotetiske spørgsmåls betydning for anden afhøring.

11 personer i gruppe 2 A svarede bekræftende på de hypotetiske spørgsmål. Ved anden afhøring (gr. 2 B) besvarede 9 af disse vidner det neutrale spørgsmål bekræftende – og af disse var de 5 helt sikre på deres angivelse. To mente korrekt, at offeret ikke havde skæg.

Heraf sagde den ene (som foretog korrekt udpegning af offeret både ved første og anden udpegning): »Jeg mente ikke, han havde skæg, men det så jeg jo, han havde på billedet, så det må han jo have haft.«

Det fremgår således, at en tilkendegivelse, der måske føles uforpligtende under den første afhøring, kan forarbejdes, således at den fremtræder som et positivt, oven i købet kvalificeret positivt udsagn ved anden afhøring. Spørgsmål af denne karakter bør derfor ikke benyttes ved politiets afhøringer.

3.2.3. De lege feranda

Hypotetiske spørgsmål af den ovenfor nævnte karakter kan være særdeles farlige, idet såvel almindelige erfaringer som *U 80* viser, at de meget ofte vil blive positivt besvaret.

Det hænder, at sådanne spørgsmål afdækker hidtil upåagtede kendsgerninger, men dette formål kunne formentlig også opnås ved en anden spørgeform, ligesom denne mulige fordel skal vejes op mod den betydelige risiko for at lokke vidnet til et forkert svar. Under alle omstændigheder må det i hvert fald

Kap.XI. 3.2.3.

gøres helt klart for nævninger og domsmænd, at afhøring af en person om ting, han *ikke* har set, er noget ganske andet end afhøring om ting, han *har* set.*)

Denne opfattelse deles af adskillige praktikere. Således skriver den tidligere norske rigsadvokat *Kjerschow*:¹³⁾

»... er det derfor psykologisk urigtigt å gå ut fra – hvilket dog daglig skjer i praksis**) – at den, som har vært tilstede og påsett en begivenhet da også må ha sett eller hørt det eller det, som synes å danne et vesentlig ledd i begivenheten.«

Den korrekte fremgangsmåde må være, at vidnet meddeler, at det ikke har registreret den pågældende begivenhed og i øvrigt gør nøjagtigt rede for, hvor det befandt sig, og om dets opmærksomhed var rettet andetsteds hen, og derefter må retten afgøre, om dette vidnesbyrd øger sandsynligheden for, at den omhandlede begivenhed ikke har fundet sted.

I øvrigt vil det næppe altid være klart for retten, at der har været stillet hypotetiske spørgsmål. Et sådant spørgsmål kan meget vel være stillet under politiafhøringen (eller for den sags skyld tidligere), og vidnet siger derfor i retten: »Jeg er sikker på, at personen/tingen ikke var der.«

*) Jfr. *Hellwig*¹⁰⁾. Spørgsmålet er endvidere behandlet af *Bahnsen*¹¹⁾ i hans artikelserie vedrørende politiafhøringer. Bahnsen vender sig skarpt imod anvendelsen af hypotetiske spørgsmål, som efter hans opfattelse ofte vil medføre positive, men urigtige besvarelser. Også *Lindegaard og Trolle*¹²⁾ nævner denne fejlkilde.

**) Jfr. Det danske politis lærebog, ref. kap. VII, afsnit 4.

Kapitel XII

Hypotesen om den juridiske forhørssituation

1. Hypotesens korrekthed

1.1. Problemstilling

Som tidligere nævnt er *U 80* opbygget over den hovedhypotese, at mennesker, der udtaler sig i retten under vidneansvar og med bevidstheden om, at deres vidnesbyrd kan få vidtrækkende betydning, vil udtale sig anderledes og navnlig forsigtigere end mennesker, der deltager i et psykologisk forsøg. I det foregående er gennemgået en del resultater fra undersøgelsen, uden at der er fundet overbevisende tegn på sådanne forskelle.

For så vidt angår de materielle resultater, d.v.s. oplysningerne om hændelsesforløbet, personbeskrivelserne m.v., var en forskel ikke ventet. Derimod burde de situationer, hvor vidnet udsattes for pres, og de ledende spørgsmål (herunder ikke mindst de inkriminerende spørgsmål) have givet forskellige resultater, idet de »juridisk afhørte« vidner efter teorien skulle have udtalt sig med større forsigtighed. Det må erkendes, at en sådan forskel ikke er fundet. Tværtimod synes den psykologisk afhørte gruppe ved langt de fleste spørgsmål at lægge sig meget tæt op ad de øvrige grupper. Dette er så meget mere påfaldende, som der er fundet andre forskelle. Forhold som – i hvert fald set med en jurists øjne – ikke kan tillægges større betydning som f.eks. vidnets og forhørslederens forventninger til vidnets præstation eller vidnets vage følelse af sympati med en ukendt person synes at påvirke besvarelsene – hvorimod en omhyggelig gengivelse af den juridiske situation ikke gør det.

Der synes at være en meget nærliggende forklaring på dette forhold. Den går simpelt hen ud på, at forsøget ikke er lykkedes. Trods god vilje og mange anstrengelser fra forsøgslederens side er der nu engang forskel på at *være* vidne og blot at *tænke sig til* at være vidne. Derfor er det i virkeligheden misvisende at tale om »psykologisk afhørte« og »juridisk afhørte« grupper – det drejer sig i realiteten om deltagere i forskelligt tilrettelagte psykologiske forsøg. Denne

Kap.XII. 1.2.

tilrettelæggelse kan imidlertid ikke gøre forsøget til virkelighed, og grupperne svarer på samme måde, simpelt hen fordi samtlige grupper er deltagere i et psykologisk forsøg.

At en sådan fortolkning er nærliggende betyder imidlertid ikke, at den nødvendigvis også er sand. En anden forklaring kunne være, at forsøget er lykket, men *hypotesen var forkert*.

Som nævnt ovenfor (kapitel IV, afsnit 1.), har hypotesens beskaffenhed skabt en situation, der er åben for fortolkning. Normalt er det vel sådan, at når en forskers hypotese *ikke* bliver opfyldt, stiger forsøgets troværdighed, idet resultatet ganske åbenbart ikke er influeret af forskerens forventninger. I dette tilfælde er det desværre omvendt. Når hypotesen ikke bekræftes, *kan* dette skyldes et dårligt udformet forsøg.

På den anden side viser undersøgelsen, at ved udformingen af denne hypotese blev nogle psykologiske realiteter undervurderet, hvoraf navnlig tre skal fremhæves:

1.2. Indre pres

Efterhånden som forsøget skred frem, og det virkelige livs retssager og politiforhør sideløbende blev overværet, stod det klart, at der var blevet lagt for lidt vægt på det forhold, at netop situationens alvor efter vidernes opfattelse gjorde det særligt vigtigt at besvare spørgsmålene. Vidnerne vidste, at det er af betydning at informere retten med klare og koncise svar – og de følte det derfor ubehageligt at indrømme, at der var noget, de ikke havde bemærket.*) Denne bevidsthed (som kapitel IX, afsnit 4.1. blev kaldt »indre pres«) hvilede på alle de juridisk afhørte vidner, og den vil typisk – som det i de tidligere kapitler er demonstreret – føre til det modsatte af forsigtighed. Eller mere præcist udtrykt: dette pres vil tendere mod at *opveje* forsigtigheden. Denne konflikt vil formentlig opleves som noget ubehageligt og passer godt med, at der ved evalueringsundersøgelsen er registreret væsentligt større utilfredshed med egen formåen for disse grupper (tabel IV.1. og IV.2.).

Da lektor, cand.psyk. Berl Kutchinsky havde læst hypotesen, men endnu ikke set resultaterne, udtalte han:

*) For alle grupperne fremgik det klart af evalueringsundersøgelsen, at det kom bag på vidnerne, hvor lidt de egentlig kunne huske. De følte, at der blev stillet rimelige krav til dem, som det var »for dårligt«, at de ikke kunne opfylde (kapitel IV, afsnit 2.3.1.).

Kap.XII. 1.3.

»Det forekommer mig, at man kunne argumentere for det omvendte: i en »perceptionsøvelse« er der ikke alvorligere sager på spil: man har måske et afslappet forhold til læreren og sine medstuderende; og lad mig gå ud fra, at konkurrence – eller præstationsmomentet ikke understreges af læreren/forsøgslederen – kort sagt det drejer sig om, hvad man *faktisk kan se* og ikke om at se *så meget som muligt*. Under disse omstændigheder er det da ikke givet, synes det mig, at man nødvendig vil svare »jeg ved det ikke«. Omvendt kunne man mene, at der i en retssal langt snarere måtte være en forventning om, at man *skal* svare: man er trods alt indkaldt for at vidne, d.v.s. udtale sig om hvad der er sket – man føler forventninger rettet imod sig om at udsige noget af betydning for sagen – kort sagt, på trods af en måske konkurrerende følelse af at man bør være så sandfærdig som mulig, ligger der måske alligevel et betydeligt pres i retning af dog at »vide noget«.

1.3. Mistillid til egen iagttagelse

Endvidere overførtes – lidt naivt – forsøgslederens viden om vidneudsagnets manglende troværdighed til vidnerne og en forventning om, at de ville være skeptiske over for deres egne iagttagelser og derfor udtale sig med forsigtighed på grund af deres respekt for retten. Der er for så vidt anlagt en meget snæver retssikkerhedsbetragtning. Vidnerne har derimod – betydeligt mere realistisk – antaget, at retten naturligvis var interesseret i at få oplysninger. Dertil kommer, at vidnerne ikke har særlig grund til at være på vagt over for deres egen observationsevne, som til daglig synes at fungere udmærket. Se om dette nærmere kapitel II, afsnit 3.

1.4. Respekten for forhørslederen

Endvidere forekom vidneres store respekt for forhørslederen (når han »var« jurist/politimand) i nogen grad overraskende. Det syntes at være den samme – næsten ærefrygt – som man ofte ser vidner udvise i retten, og var derfor endnu et vidnesbyrd om, at forsøget var lykkedes. Imidlertid syntes denne reproduktion af respekten at føre til nogle af de svar, som afkræftede hypotesen. Heller ikke teorien om, at vidnerne ville være forsigtige, fordi de vidste, hvilken rolle anklageren havde i retsprocessen, blev bekræftet. Vidnerne var ikke i særlig høj grad på vagt over for anklageren. Hans ro, myndighed og evne til at strukturere deres noget diffuse oplevelse, imponerede mange af dem. De *vidste* godt, hvad hans opgave var, men de havde svært ved at modstå hans ro og overblik i denne for dem nye og utrygge situation, der yderligere blev vanskeliggjort af, at de følte, at de ikke slog til.

Kap.XII. 1.4.

De forstod imidlertid anklagerens rolle. F.eks. var der flere vidner, der blev irriteret over den neutrale forhørsleder, og som syntes, at han var aggressiv og pågående – en tilsvarende irritation sås aldrig hos de juridisk afhørte grupper. Og på spørgsmål om, hvorfor anklageren forsøgte at få dem til at sige noget andet, end det de mente, var standardsvaret: »Det er jo hans job.«

Mange undersøgelser viser, at personer, der repræsenterer en autoritet for vidnet, ikke alene modtager flere svar i den ønskede retning (jfr. kapitel III, afsnit 2.2.). De modtager også flere svar *overhovedet*, d.v.s. færre »ved ikke« svar.

Dette er ofte demonstreret,¹⁾ f.eks. med mennesker, der har højere status, er bedre klædt, bruger uniform eller hvid kittel. *Buckhout*²⁾ finder i sine undersøgelser over identifikation, at antallet af udpegninger (korrekte eller ikke) forøges, når forhørslederen har højere status.

Denne effekt er navnlig udtalt i vanskelige og uvante situationer, hvor mennesker er særligt tilbøjelige til at søge vejledning og støtte hos autoriteter.³⁾

Det ovenfor omtalte »neutrale pres« synes således at være virksomt, allerede fordi spørgeren er en autoritet (politimand eller anklager), og dette pres må antages at være større i virkeligheden end i forbindelse med *U 80*.

Dette gælder i endnu højere grad det pres, som *bevidst* udøves af forhørslederen.

Forsøg har vist, at en forhørsleder er i stand til at påvirke forsøgspersonerne i en grad, som de færreste ville have forestillet sig muligt inklusive forsøgspersonerne selv.

Ved *Milgram's*⁴⁾ berømte forsøg bad en forhørsleder forsøgspersoner stille spørgsmål til en anden forsøgsperson og »straffe« ham for forkert besvarelse med stigende grader af elektriske stød – til sidst med en styrke, der for forsøgspersonen fremtrådte som over faregrænsen. Langt de fleste forsøgspersoner blev ved, uanset at de kunne høre »offeret« give sig af smerte. Forsøget blev i 1979 foretaget i Danmark og udsendt i fjernsynet. En af forsøgspersonerne (en 25-årig student) sagde bagefter: »Jeg kan ikke forklare det her. Jeg er modstander af vold. Jeg er jødinde og har ofte bebrejdet de tyske bødler ... hvorledes skal jeg nogen sinde kunne tilgive mig selv?«

Det er tankevækkende, at en sådan effekt kan opnås af en mand uden særlig autoritet i kraft af sin stilling og under omstændigheder, hvor forsøgspersonen når som helst kunne nægte at medvirke.

Sammenhold følgende udtalelser fra evalueringsundersøgelsen:

»Ja ... hvorfor gik jeg med på det, han sagde? Jeg ved ikke ... han havde jo

Kap.XII. 1.5.

sådan check på det hele ... det med at sige, at Rasmussen ikke havde noget med det at gøre ... det lå ligesom ikke rigtig *for* – hvis du forstår hvad jeg mener?»

Fra virkelige retssager:

Eksempel 1.

»Ja, nu bagefter kan jeg godt se, det var noget skidt, at jeg ikke fik sagt, at hun bare lavede gas ... men jeg ved sgu' ikke ... der var ligesom ikke tid ... nej, ikke tid, men ... først tænkte jeg, at vi kom jo nok tilbage til det, og så kunne jeg forklare ... men vi kom jo ikke rigtig tilbage ... ja, det gjorde han selvfølgelig i den tale til sidst...«

Eksempel 2.

»Ja, men jeg *sagde* det da ... men det var ligesom, han ikke hørte det. Han gik bare videre og så kunne jeg ikke lide at ... nej, det var også dumt ... men det er jo ham, der spørger, ikke?»

Eksempel 3.

Dommeren: Men disse papirer er jo underskrevet med såvel revisorens som Deres navn. Og De har vel ikke skrevet under på noget, som De ikke har læst igennem?

Sagsøger: Nej.

Dermed var sagen tabt. I virkeligheden havde sagsøger imidlertid stolet på revisorens udredning og blot sat sit navn under.

1.5. Sammenfatning

Disse forhold synes i forening at opveje den forsigtighed, som vidnet vidste, han burde lægge for dagen, og som han af og til mundtligt gav udtryk for: »Nu skal det jo være rigtigt ... men jeg tror alligevel bestemt ...« Resultatet bliver således det samme som for de psykologisk afhørte grupper, hvor der ikke synes at være den samme respekt, men tilsyneladende heller ikke så megen forsigtighed.

Dertil kommer endelig, at der kan peges på *objektive kendsgerninger*, der indikerer, at forsøget er lykkedes. Som gengivet ovenfor (kapitel IV) viste evalueringsundersøgelsen væsentlige forskelle mellem den psykologisk afhørte gruppe og de øvrige grupper, som vanskeligt kan forklares ved andet end forskellen i forhørssituationen.

Kap.XII. 2.

2. Udenlandske undersøgelser

Nyere psykologiske undersøgelser understøtter indtrykket af, at forsøget er lykkedes:

En amerikansk (upubliceret) doktorafhandling⁵⁾ synes at vise, at der ikke er nogen forskel mellem de overvejelser juryer gør sig, når de tror deres afgørelser er bindende, og når de véd, at de ikke er bindende.

I 1982 undersøgte *Murray and Wells*,⁶⁾ om det gør nogen forskel for udpegningen, at vidnerne véd, at det drejer sig om en simuleret forbrydelse. De fandt, at sandsynligheden for, at vidnet vil forsøge en udpegning, *ikke* influeres af vidnets viden om, at forbrydelsen blot er simuleret. Derimod fandt de forskel med hensyn til antallet af korrekte udpegninger og med hensyn til korrelation mellem korrekt svar og vidnets sikkerhed. Denne forskel går imidlertid ikke i den forventede retning, idet de vidner, der véd, der er tale om en simuleret forbrydelse, har flere korrekte udpegninger end de andre vidner, og der er mindre korrelation mellem korrekt udpegning og den af vidnet udtrykte sikkerhed (se herom nærmere kapitel XV, afsnit 4.2.).

*Malpass og Devine*⁷⁾ simulerede en forbrydelse (hærværk på et universitet). Vidnerne troede at have overværet en virkelig hændelse, og konfrontationerne blev gennemført af uniformeret og bevæbnet politi. En gruppe fik besked om, at rektor ville nøjes med at give den skyldige en ordentlig overhaling, mens en anden gruppe fik at vide, at nu skulle der statueres et eksempel, og at den pågældende ville blive meldt til politiet med påfølgende erstatningssag, straffesag og muligvis fængselsstraf. Vidnerne så både en parade indeholdende »forbryderen« og en ren figurantparade. Ved figurantparaden udpegede 73% i »alvorlig konsekvens«-gruppen mod 22% i »ringe konsekvens«-gruppen. I den parade, hvor »forbryderen« var med, foretog 85% af vidnerne en udpegning, når konsekvenserne var alvorlige. Af disse var 25% forkerte, mens de 60% var korrekte. I »ringe konsekvens«-gruppen var der kun 26% korrekte udpegninger, men til gengæld *ingen* forkerte udpegninger. »Alvorlig konsekvens«-gruppen var således mere værdifuld for efterforskningen, men samtidig langt farligere for retssikkerheden (se herom nærmere kapitel XV, afsnit 2.3.1.). *Malpass og Devine* forklarer resultatet med, at trangen til at få fat i den fyr, der ødelagde en meget populær professors forelæsning og tekniske udstyr, åbenbart har været større end angsten for at foretage en forkert udpegning. Derimod var der ingen grund til at gøre sig umage i den situation, hvor det alligevel ingen rigtige konsekvenser ville få.

Brigham (ref. kapitel XV, afsnit 4.2.1.) mener dog indirekte at finde tegn på, at virkelighedens vidner er mere troværdige. Han fandt – i modstæning til de fleste undersøgelser – korrelation mellem korrekt udpegning og vidnets følelse af sikkerhed og mener resultatet skyldes, at hans vidner troede, at der var tale om en virkelig forbrydelse (*Brigham* foretog imidlertid sit eksperiment uden kontrolgruppe).

Kap.XII. 3.

Til yderligere illustration af problematikken kan nævnes et virkelighedsnært eksperiment udført af Loftus⁸⁾. En kvinde stillede en stor taske fra sig, mens hun studerede togtiderne. En mand nærmede sig tasken, rodede i den og fjernede sig derefter hurtigt. Kvinden vendte tilbage, kiggede i tasken og vendte sig mod de nærmeststående: »Min båndoptager er blevet stjålet!« Hun forklarede, at båndoptageren var meget dyr, og det var en, hun havde lånt, og fik navn og adresse på de omkringstående. En uge efter ringede en mand, der præsenterede sig som forsikringsagent, til vidnerne for at spørge ud om tyveriet. Til sidst sagde han: »Så De båndoptageren? Kan De beskrive den?« Over halvdelen af vidnerne havde set den, og disse kunne næsten alle sammen beskrive den.

Fra virkeligheden findes eksempler på vidners beskrivelser af ikke-eksisterende mennesker.

*Bahnson*⁹⁾ refererer således et tilfælde, hvor en kvinde blev reddet fra druknedøden, mens man ledte forgæves efter en lille pige, som kvinden ifølge flere vidners bestemte forklaring skulle have holdt i armene, da hun sprang i vandet. Det viste sig at dreje sig om en sindsforvirret kvinde, der havde søgt at drukne sig. Da hun blev reddet, påstod hun, at hun havde druknet sin lille pige, og hendes angst og sjælekval overbeviste de forfærdede tilskuere, der derefter beskrev et barn, som kun eksisterede i kvindens fantasi.

I øvrigt henvises til den i udlandet førte debat om forholdet mellem forsøg og virkelighed (kapitel II, afsnit 4.2.2.5.).

3. Konklusion

Det er givet, at bevisbyrden for at forsøget er lykkedes, påhviler forsøgslederen, og de ovenfor anførte omstændigheder synes alle at sandsynliggøre, at forsøget er lykkedes, men at hypotesen var forkert. Dette skyldes navnlig, at der hviler et betydeligt indre pres på vidnet i retssalen og hos politiet. Et pres, der gør det vanskeligt for ham at svare »jeg ved det ikke«.

Flere måneder efter forsøget fortalte et af de »retsafhørte« vidner ved et tilfældigt møde, at seancen havde gjort et betydeligt indtryk på hende, og at hun bagefter havde fortrudt nogle af sine udtalelser, som hun egentlig ikke følte sig sikker på. Hun begreb ikke, hvorfor hun alligevel havde udtalt sig »for Herregud, det var jo bare et forsøg, men alligevel følte man på en måde, at man *burde* kunne svare ...«

Hvor stærkt dette pres vil være i virkeligheden, er naturligvis ikke til at sige. I den reproducerede situation (*U 80's* retsafhørte grupper) syntes det stort set at opveje vidnets forsøg på at udtale sig med forsigtighed. I det virkelige liv kan

Kap.XII. 3.

presset eller forsigtigheden være større eller mindre, men at disse modstridende tendenser gør sig gældende også i virkeligheden, kan der næppe være tvivl om.

Samtidig må det påpeges, at i og med at den oprindelige hypotese var forkert, får dette og andres forsøg, så meget desto mere interesse for jurister. Hvis der – som *U 80* tyder på – ikke er så megen forskel på den måde, der svares på under forsøg, og den måde, der svares på i virkeligheden, kan resultaterne fra psykologiske forsøg måske i højere grad end ovenfor antaget overføres på den retlige situation. I det omfang der under *U 80* er benyttet udtryk og metoder, som også forekommer i retssalen, er der grund til at tro, at de dér vil fremkalde resultater, der minder om resultaterne fra *U 80*. Muligvis vil virkelighedens vidner være lidt mere forsigtige – muligvis lidt mindre forsigtige – men der er grund til at tro, at *tendensen* vil være den samme. Det synes således ikke helt urimeligt at fremsætte ændringsforslag til det nuværende system med støtte i klare resultater fra den empiriske undersøgelse.

Kapitel XIII

Gentagne afhøringer i straffeprocessuel belysning

1. Indledning

Spørgsmålet om de gentagne afhøringer er i den juridiske teori (jfr. kap. XIV, afsnit 1.) først og fremmest diskuteret med henblik på politiets afhøring af mistænkte/sigtede, hvor behovet for en kontrol med de tidligere afhøringer umiddelbart synes mere påtrængende end for så vidt angår vidneafhøringerne. En del af de betænkeligheder, der knytter sig til afhøringer af tiltalte gør sig ikke gældende eller i hvert fald ikke med samme styrke ved afhøringer af vidner.

Imidlertid er det basale problem i henseende til de her behandlede spørgsmål det samme, og grænsen mellem vidner og mistænkte er ingenlunde ganske skarp. Det synes derfor forsvarligt i denne sammenhæng at behandle politiafhøringer under ét, altså uden hensyntagen til, om det drejer sig om et vidne eller en mistænkt/sigtet.

I dette og det følgende kapitel behandles grundlæggende problemer vedrørende optagelse af forklaringer og domstolens beslutningsproces. Disse problemer er lejlighedsvis drøftet i et nordisk forum, og da det drejer sig om fundamentale spørgsmål, hvor de formelle og praktiske forskelle, der findes i strafferetsplejen i de nordiske lande, ikke kan antages at have særlig betydning, er også norske og svenske teoretikere og praktikere citeret. Det fremgår naturligvis af teksten, når det citerede stammer fra et andet nordisk land.

2. Politiets efterforskning

2.1. Politiets opgave

Under det danske straffeprocessuelle system er det en klar forudsætning, at politiet må foretage grundige og omfattende afhøringer af såvel sigtede som vidner, før sagen når frem til domsforhandlingen. Dette er nødvendigt for at

Kap.XIII. 2.1.

afklare, hvorvidt der er grundlag for en tiltalerejsning. Hvis sigtede har været varetægtsfængslet, kan han endvidere have afgivet forklaring i forbindelse med grundlovsforhøret og eventuelle fristforlængelser. Det hænder, at en sigtet nægter at udtale sig til politiet, men kun i yderst få tilfælde, at et vidne gør det. Det forekommer derfor kun sjældent, at et vidne indkaldes til domsforhandlingen uden først at have afgivet forklaring til politiet (eller undtagelsesvis til forsvareren). Vidnets forklaring til politiet gengives i politirapporterne med henblik på afgørelse af tiltalerspørgsmålet, og dette er sammen med andre bevismidler anklagemyndighedens (statsadvokatens eller politimesterens) grundlag for afgørelse om tiltalerejsning.

Det er politiets opgave at efterforske og forfølge forbrydelser (Rpl. § 108), og under dette arbejde er det en forudsætning, at man arbejder under objektivitetsprincippet.

Dette princip er ikke direkte lovfæstet for så vidt angår politiet. Retsplejelovens § 711 angår kun direkte anklagemyndigheden. Det antages dog almindeligvis som en selvfølge¹⁾, at denne forpligtelse også gælder politiets efterforskning. Herfor taler såvel praktiske som ideelle hensyn.

Politiet skal således på én gang opklare forbrydelsen og samtidig have for øje, at uskyldige ikke forulempes. Ideelt er der ingen modsætning. Definitionen på en opklaret forbrydelse er naturligvis, at den skyldige – og ingen anden – findes.

Når efterforskningen tager sin begyndelse, er der næppe tvivl om, at politiet i høj grad vil have det retssikkerhedsmæssige aspekt for øje. Dette skyldes ikke blot dette hensyn, men også, at det er af den største betydning, at det rigtige spor forfølges fra starten. Det er givet, at man på dette tidspunkt vejer sandsynlighederne nøje af mod hinanden for ikke at dreje efterforskningen i en forkert retning.

Af og til advares der imod, at politiet »for tidligt« låser sig fast på en bestemt teori.²⁾ Det er imidlertid kun et begrænset stykke tid, det lader sig gøre at holde alle muligheder åbne. Et effektivt opklaringsarbejde forudsætter, at der på et forholdsvis tidligt tidspunkt dannes en teori om fremgangsmåde og ofte også om gerningsmandens identitet – og efter dette tidspunkt vil alle nye oplysninger blive vurderet ud fra deres forhold til denne teori. Dette indebærer – specielt hvis teorien på visse punkter kan bekræftes – en vis risiko for, at nye oplysninger fortolkes i overensstemmelse med den efterforskendes opfattelse af hændelsesforløbet.³⁾

Kap.XIII. 2.1.

Jo længere politimanden arbejder med sagen, jo stærkere vil beviskæden normalt blive, og jo mere overbevist vil han følgelig blive om den mistænktes skyld. Hans mistanke og hans opklaringsarbejde går således i samme retning og kan ikke andet end gensidigt bestyrke hinanden. Selv om politimanden søger at holde øjnene åbne for forhold, der taler for den mistænktes uskyld, kan han naturligvis ikke ændre sin overbevisning og dermed den ubevidste selektionsproces, den sætter i gang.⁴⁾

I et system som det danske, hvor enhver rimelig tvivl skal komme den sigtede til gode, vil en overbevisning om dennes skyld typisk opstå på et tidspunkt, hvor det endnu ikke er muligt at føre juridisk bevis for hans skyld. Dette er en naturlig følge af »in dubio pro reo«-princippet og et tegn på, at princippet indeholder en reel garanti for den sigtede. I øvrigt opleves sondringen ikke alene af politi- og anklagemyndighed, men også af dommere, såvel juridiske som læge. Se herom nærmere nedenfor, kap. XIV, 2.1.4.1.

Et illustrerende eksempel på dette forhold findes i kriminalstatistikken. Kriminalstatistik 1978 indeholder således en kategori sager med følgende overskrift: »Gerningsmanden fundet, men sagen henlagt på grund af bevisets stilling.«

Kriminalstatistikken fra 1979 og 1980 indeholder kun kategorierne »anmeldte« og »uopklarede« straffelovovertrædelser. Imidlertid hedder det i bilagsmaterialet: »Et anmeldt forhold anses for opklaret, når der er rejst sigtelse i sagen uanset det senere udfald af denne sigtelse.«*)

Se endvidere citatet fra politiets lærebog, referet kap. XV.2.4.2.

Det er klart, at fra det øjeblik, den efterforskende politimand føler sig overbevist om den mistænkte/sigtedes skyld, vil dette påvirke undersøgelserne og vurderingen af det fundne. Samtidig bliver det sværere og sværere for ham at opgive sagen mod den mistænkte. Dels på grund af det store arbejde, der er lagt i den, dels fordi det for hver dag bliver vanskeligere at begynde forfra med at lede efter spor.

Sådanne betragtninger er hverken nye eller ukendte for jurister, men har været fremført med jævne mellemrum siden 40'erne.⁵⁾ F.eks. skriver *Andenæs*⁶⁾:

Politimannens virksomhet vil være dominert av ønsket om å få saken oppklart, og det vil normalt si å få bevis for at en bestemt person er skyldig. Det er en naturlig profesjonell interesse, og dertil kommer at også hensynet til prestisje og avanse-

*) Selv om den nye formulering er mindre kritisabel end den tidligere, forekommer det stødende, at personer, mod hvem der har været rejst sigtelse, som siden har vist sig at være grundløs, figurerer i statistikken under »opklarede forbrydelser.«

Kap.XIII. 2.2.

mentsmuligheder kan spille inn. Nettopp for den interesserte og dyktige politimann kan ønsket om å oppklare saken komme til å dominere. Det kan føre til en skjevhet både i selve avhøret og i protokollasjonen av forklaringene.

*Palmgren*⁷⁾ tilføjer to menneskelige svagheder: At vise sig »dygtig« ved straks at forstå, hvordan det hele er gået til, og lysten til at kaste sig over den, man tror er skyldig.

*Bang*⁸⁾ taler om »en energisk kriminalbetjent, der er ude efter at opnå resultater.«
*Höijer*⁹⁾ beretter, at en kvindelig politibetjent, der hørte en båndoptagelse af sin egen afhøring, spontant udbrød: »År det verkligen jag, som har frågat på det här sättet?«

At lede efterforskningen og samtidig at stille sig fuldstændig objektiv til den, er dommerens opgave i de lande, der har en inkvisitorisk procesordning. En sådan ordning blev ophævet herhjemme med retsplejeloven af 1916 bl.a. med den begrundelse, at dommeren af »let forståelige psykologiske årsager«¹⁰⁾ ikke kunne røgte begge hverv.

Man kunne indvende, at politiet ikke skal dømme i sagen. Det skal bare opklare den. Fremgangsmåden har imidlertid selvstændig betydning, fordi den ofte vil være afgørende for spørgsmålet om tiltalerejsning.¹¹⁾ Dertil kommer, at politiets gennemførelse af vigtige efterforskningsskridt, som f.eks. konfrontationsparader, kan få afgørende betydning for domstolens senere bevisbedømmelse (jfr. nærmere kap. XV til XVIII).

2.2. Efterforskningens betydning for senere forklaring i retten

Udviklingen har ikke stået stille siden 1916. I den mellemliggende tid er der fremkommet et stort antal undersøgelser, der viser, at den spørgende indstilling har langt større indflydelse på svaret, end man umiddelbart skulle tro, og at den ofte er ubevidst for såvel den, der stiller spørgsmålet, som den, der besvarer det (jfr. kap. III.2.2.). Dette gælder navnlig, når spørgsmålet stilles i en for den adspurgte uvant situation af en person, som opfattes som en autoritet (kap. XII.1.4.). Ikke alene har ordlyden betydning for svaret (jfr. kap. IX, 2.2. og 3.6.), men det har endvidere vist sig, at selv om et spørgsmål ikke umiddelbart synes at have nogen virkning, kan selve den omstændighed, at det har været stillet, have indflydelse på svarene ved et senere forhør (kap. IX.4.2.).

Dette forhold accentueres nødvendigvis, når spørgsmålet stilles med et bestemt formål og et bestemt resultat for øje, og det er netop den efterforskende politimands situation.

Kap.XIII. 2.2.

Når vidnet ikke selv nævner detaljer af betydning for skyldspørgsmålet, er det givet, at politiet må spørge til dem. F.eks. Havde han et våben? Slog han mere end én gang? Virkede han anderledes den dag, end han plejede? Fik De indtryk af, at han havde travlt? Blev der nævnt noget om betalingen ved den lejlighed? Osv. Undersøgelser (kap. IX.4.2.1.) tyder på, at bare sådanne spørgsmål stilles én gang, stiger sandsynligheden for, at de næste gang besvares bekræftende. Denne risiko må antages at stige ved flere forhør.

I U 80 var virkningen ikke så stor som ventet (se herom nærmere kap. IX, 4.2.). Dog forekom et slående eksempel, der også er nævnt ovenfor: En forsøgsperson kunne ved første forhør ikke »huske« den ikke-eksisterende pige. Ved det andet forhør 2 måneder senere sagde han: »Den pige er faktisk det, der står mest tydeligt for mig nu så længe efter: Jeg kan tydeligt huske det lange, lyse hår og den dér store blå taske ...«

Jo vigtigere spørgsmålet er, jo mere sandsynligt er det, at det ofte vil blive stillet, d.v.s. måske flere gange ved hvert udenretligt forhør og under alle omstændigheder igen i retten.

Flere undersøgelser¹²⁾ har vist, at forhold, der nævnes usikkert og med mange forbehold ved første afhøring, har en tendens til at blive anført med større sikkerhed for hver gang, vidnet udspørges. Det synes, som om den omstændighed, at noget er nævnt – selv som et forsigtigt forslag – i sig selv indvirker på hukommelsen – formentlig fordi oplysningen udfylder et »hul« i vidnets erindring (jfr. kap. II, 2.2. og 3.).

*Clifford og Bull*¹³⁾ skriver herom:

Når et svar er givet, hvor usikkert og haltende det end er, bliver det et faktum for vidnet, og vidnet kaster enhver tvivl over bord og accepterer det som en sand erindring – og dette er navnlig tilfældet, hvis spørgeren er godt tilfreds og går videre ved at stille opfølgende spørgsmål. Se i samme retning *Fahlander*¹⁴⁾ samt nedenfor tabel XVI.14.A.

Resultaterne fra U 80 synes imidlertid at antyde, at indflydelsen fra det første forhør er knap så éntydig som her beskrevet. Når spørgsmålet vedrører noget, som vidnet føler sig meget sikker på, synes det i visse tilfælde at kunne få den modsatte effekt. Vidnet svarer måske ved første forhør bekræftende, men tænker siden over det og benægter ved senere forhør. Jfr. kap. IX.4.2, *Loftus'* forsøg ref. kap. IX.4.3.3.4 samt afhøringsforløb 2, ref. kap. IX.6.1.

I mange tilfælde stilles vidnet over for spørgsmål, som han kan se er væsentlige, og som han føler, at han *burde* kunne svare på.¹⁵⁾ F.eks. »Hvilken dag så De

Kap.XIII. 2.2.

den blå bil?« Eller: »De siger »om formiddagen«. Mon De kan præcisere det lidt?« Jfr. nærmere ovenfor om »det indre pres« (kap. IX.4.1.).

Vidnets udsagn kan være helt afgørende for sagen, og det er derfor ikke usædvanligt, at politiet gennemgår det med vidnet mange gange. Sådanne afhøringer kan betyde, at vidnets oprindelige erindring forstyrres – det er ikke længere i stand til at holde ude fra hinanden, hvad det virkelig så, og hvad det – efter mange afhøringer – blev enig med politimanden om, at det så. Når vidnet mange måneder senere skal afgive forklaring i retten, er det tænkeligt, at hændelsesforløbet står temmelig uklart i modsætning til den mange gange gentagne forklaring ...

Endvidere er der risiko for, at der vil ske fokusering på bestemte punkter via de tidligere forklaringer. Hvis der ved domsforhandlingen lægges vægt på andre momenter, vil vidnerne ofte ikke længere være i stand til at erindre dem.

I 1932 finder *Bartlett*,¹⁶⁾ at folk tenderer mod at holde fast ved den første forklaring. Denne risiko for fastlåsning og fiksering af forklaringen (og erindringen) er hverken ny eller ukendt for jurister. Den nævnes allerede af *Stern*¹⁷⁾ og *Whipple*¹⁸⁾ og gentages af senere forfattere.¹⁹⁾ Således skriver *Ekelöf*:²⁰⁾

Hemming-Sjöberg understryker i sin uppsats om förhör inför rätta att »det är svårare att vid förhör inför rätta få fram et objektivi riktigt vittnesmål än det är vid de förberedande förhören« (s. 305). Samme synspunkt framhållas av Fellenius och Fahlander. Det kan inte hjälpas att detta ställer det traditionelle sättet att organisera straffprocessen i en betänkelig dager. De väsentligaste rättssäkerhetsgarantierna sättas in först under huvudförhandlingen, då vittnena redan genom uttalanden vid tidigare förhör så att säga låst fast sig i sine positioner. Men vem kan föreslå en bättre ordning?

Også *Fellenius*²¹⁾ understreger, at det første forhør er helt afgørende. Senere forhør vil blot være reproduktioner, og når nyt dukker op, vil det ofte dreje sig om falske erindringsbilleder.

Resultaterne fra *U 80* tyder på, at denne frygt er noget overdreven. I det omfang forklaringen er den samme ved den anden afhøring, er det naturligvis ikke til at sige, om det drejer sig om en erindring af det faktisk passerede, eller om vidnet blot gengiver erindringen om den første forklaring. Imidlertid afgives der et stort antal afvigende forklaringer (se kap. IX, 4.2. og kap. XVI, tabel XVI.11.), og disse synes at måtte tage deres udgangspunkt i en erindring, der ganske vist kan være *påvirket* af den første afhøring, men i hvert fald ikke

Kap.XIII. 2.2.

er en ren reproduktion af denne (se hertil kap. XVII.2.2.3). Heller ikke Fellenius's antagelse af, at ændrede forklaringer som oftest er fejlagtige, bekræftes (jfr. afsnit 3.4.).

En anden fejlkilde består i, at politiet ikke interesserer sig for alt, hvad et vidne har set, men udelukkende, om det har set noget i relation til et bestemt spor. F.eks. fremmede biler, bemærket om naboen forlod sin bopæl etc. Vidnet er med andre ord uinteressant, hvis det ikke kan berette noget om netop dette.

Det kan næppe undgås, at vidnet vil vride sin hjerne i et forsøg på at huske – og måske dukker der noget op. »... jeg synes, jeg kan huske ..., men jeg er ikke sikker på det lige var den dag ...«

»Hvad husker De?« siger politimanden opmuntrende.

»Ja, det var noget med ...«

»Og hvad tid var det sådan ca.?«

Politimanden går med en loyalt nedskrevet erklæring om, hvad vidnet mener at have set muligvis den dag, muligvis på en anden. Rapporten lægges sammen med de andre i sagen, og flere uger senere viser dette vidnesbryd sig at passe med et andet. Vidnet forhøres igen: »De har jo tidligere forklaret, at ... Dengang var De ikke helt sikker på datoen. Vi ville høre, om De måske senere er kommet i tanke om noget, mere præcist ...« Og det er vidnet. Vidnet har spekuleret meget over det og ærgret sig over, at han ikke lige præcist kan huske, om det var den dag. Mandag kan det ikke have været, for da var han ikke selv hjemme. Onsdag formentlig heller ikke, for da var han kun hjemme kort tid. Men han husker, at han stod og lugede i jordbærrene, og det gjorde han kun tirsdag og onsdag, så det *md* næsten have været tirsdag. Jo mere han tænker, jo sikrere bliver han.

Og da han spørges, videregiver han sjældent alle disse overvejelser, men forklarer, at han tydeligt kan huske, at han lugede jordbær, og det gjorde han om tirsdagen, så det *md* altså være netop den dag, han har gjort sine iagttagelser. Og jo flere gange han udtaler sig, jo sikrere føler han sig.

I forbindelse med sager, der er meget omtalt i pressen og diskuteret i befolkningen, hænder det ikke sjældent, at et antal nye vidner melder sig, af og til flere måneder efter forbrydelsen. Nogle af disse vidners hukommelse er formentlig stimuleret af omtalen, ligesom de kan være blevet klar over, at tilsyneladende dagligdags iagttagelser kan være af betydning. Der kan imidlertid også være foregået en proces, der minder om den ovenfor beskrevne.

Journalister og psykologer (og sikkert også politifolk) har bemærket en tydelig tendens til, at folk hævder at have været til stede ved større eller interessante begivenheder.

En journalist opfandt således en historie²²⁾ om en nøgen kvinde, der hang fast i et

Kap.XIII. 2.3.

nymalet toiletsæde i en lille by, og offentliggjorde den i avisen. Han besøgte byen og interviewede folk, der påstod, at de havde taget del i eller observeret denne opfundne begivenhed.

Der er ingen grund til at tro, at sådanne vidner lyver bevidst. De pågældende vil ofte have været i nærheden, måske endog passeret stedet for forbrydelsen. De anstrenger deres hukommelse for erindringer; de forstiller sig, hvad de *kunne* have observeret – og en dag forekommer det dem, at de *har* observeret det, hvorefter de i god tro går til politiet.

2.3. Rapportoptagelse/protokollering

Når vidnet har afgivet sin forklaring, bliver denne nedskrevet. En korrekt gengivelse af vidnets forklaring forudsætter med andre ord, at politimanden har opfattet hver eneste nuance og er i stand til at gengive dem i skriftlig form. Rapporten er et sammendrag af en længere samtale, som f.eks. kan forme sig således:

Uddrag af politiafhøring:

P: »Hvor lang tid gik der?«

V: »Det ved jeg ikke.«

P: »Nej, men sådan nogenlunde, ... var det lang eller kort tid?«

V: »Sådan ... ikke så lang.«

P: »10 minutter måske?«

V: »Ja, i hvert fald.«

P: »Skal vi sige et kvarter?«

V: »Jæe ... det ...«

P: »Jeg skriver ca. et kvarter.«

V: »Ja.«

Uddrag af retsmøde:

... ved et forhør i dommervagten forklarede S (der var sigtet for tyveri af en kostbar motorcykel), at han havde ligget og sovet og derfor ikke vidste, om der havde været nogen ude på en balkon (hvorfra en kammerat var sigtet for at have affyret et skud). S afhørtes som vidne i henseende til sigtelsen mod kammeraten, (K).

A: »Hvorledes vil du selv karakterisere din søvn ... sover du let eller ...?«

S: »Jeg sover ganske normalt.«

A: »Javel.«

D: »Og De hørte altså ikke K gå ud på balkonen?«

S: »Nej.«

D: »Men De forklarer jo, at De sov ... så De kan altså ikke udelukke det?«

S: »Nej, der er klart, jeg kan ikke udelukke det, for jeg sov jo.«

Kap.XIII. 2.3.

D: (dikterer) »S forklarer, at han ikke har set K gå ud på balkonen. Han vil dog ikke udelukke, at K har været derude.«

Se endvidere eksemplet sidst i kap. IX.6.1 samt kap. XI.3.2.3.

Det er som nævnt uundgåeligt, at den afhørende danner sig et billede af, hvad der er foregået, og dette billede vil influere på hans spørgsmål og hans opfattelse af vidnets svar. Der er således næppe tale om, at politimanden i det ovennævnte eksempel bevidst har lagt vidnet ordene i munden, eller at dommeren bevidst har drejet vidnets ord. Dommeren mener formentlig, at han har benyttet vidnets egen formulering. Protokollen oplæses ganske vist for vidnet, eller han får selv lejlighed til at læse den, men dels er der ofte tale om nuancer, som vidnet ikke opfatter eller ikke tillægger betydning. Dels kan det forekomme vidnet uhøfligt at rette politimanden/dommeren. *Fahlander*²³⁾ mener, at mange vidner ved oplæsningen opdager, at de er blevet misforstået, men af »prestige-hensyn« ikke får det rettet. Endelig hænder det, at politimanden udtrykker sig på en måde, vidnet ikke forstår.

I forbindelse med *U 80* havde et vidne således beskrevet gerningsmandens påklædning med ordene »Det var i hvert fald ikke skrigende, hans tøj«. Forhørslederen gengav til politirapporten: »Gerningsmanden var iført tøj i douce farver«. Senere forklarede vidnet, at forhørslederen havde brugt et ord, hun ikke forstod, men hun havde ikke protesteret, for »det var så flovt«.

I øvrigt hjælper det ikke altid at protestere. I en sag forklarede sigtede, at han på en benzinstation, hvor han arbejdede om aftenen, havde taget nogle dele til sin knallert. »Men de lå altså i et hjørne, hvor de plejer at lægge det, der skal smides ud.«

I rapporten hed det: S erkender at have stjålet nogle løsele fra sin arbejdsplads. S protesterede: »Jeg stjal dem ikke! Jeg troede, de alligevel skulle smides væk!«

P: »Ja, men du tog dem uden at have fået lov, ikke? – Det kalder vi altså at stjæle her på stedet.«

Det lukkede munden på S.

(Socialrådgiverberetning).

*Palmgren*²⁴⁾ anbefaler, at det bør fremgå af rapporten, om oplysninger fremkommer som svar på spørgsmål – og måske også spørgsmålets formulering. Dette registreres allerede i dag, når politiet skønner, at der er tale om meget vigtige oplysninger. I praksis ville det være uoverkommeligt og medføre en uønsket forlængelse af rapporterne at registrere *alt*, hvad der foregår mellem den afhørte og afhøreren. Se nærmere nedenfor, kap. XX, 3.1.2.).

Kap.XIII. 3.

3. Politirapportens betydning for sagens behandling i retten.

3.1. Praksis

Som nævnt samles resultatet af politiets efterforskning i politirapporterne, og disse overleveres i det omfang, politimesteren ikke selv er påtaleberettiget, til statsadvokaten med henblik på afgørelse af tiltalespørgsmålet.

Når denne afgørelse er truffet, er politirapporternes rolle efter retsplejeloven udspillet. Efter retsplejelovens bestemmelser skal sagen herefter efter princippet om mundtlighed og bevisumiddelbarhed fremlægges i retssalen, og rettens afgørelse træffes udelukkende på grundlag af det i retssalen fremførte. I tråd hermed bestemmer Rpl. § 877, stk. 3, at dokumenter i almindelighed, herunder politirapporter, kun undtagelsesvis og med rettens tilladelse kan benyttes som bevismiddel.

Imidlertid spiller politirapporterne i praksis en noget større rolle for forhandlingerne i retten end forudsat i retsplejeloven. Dette gælder ikke alene den egentlige dokumentation,²⁵⁾ men også to forhold, som ikke er berørt i retsplejeloven: de såkaldte »forehold« (jfr. nedenfor under 3.3.1.) og den omstændighed, at politirapporterne efter fast praksis fremsendes til den dømmende ret, således at dommeren kan gøre sig bekendt med politiets bevismateriale inden det første retsmøde. Rapporterne bliver hermed ikke alene grundlaget for anklagers og forsvarers forberedelse af sagen, men også for den juridiske dommers. Alle tre har politirapporterne med sig i retten og har mulighed for umiddelbart at sammenholde vidnets forklaring i retten med den tidligere afgivne, hvilket mange dommere gør flittigt brug af.

Uddrag af retsafhøring:

A: »Og hvornår fortæller Lars Laursen Dem alt det?«

V: »Ja, det var altså den dag i sommerhuset.«

A: »Altså den 18. juni?«

V: »Ja.«

D: »Var det ikke d. 24 juli? Det synes jeg, der står her?«

A: »Nå den 24. juli ... ja, ... kan det passe?«

V: »Jæe ... og Lars sagde altså, at han ikke troede, der ville blive vrøvl med skattevæsenet og ...«

D: »Nej, han sagde, at der ville blive vrøvl. Er det ikke det, De mener?«

V: »Nej, Lars sagde, at der ikke ville blive vrøvl. Det var Hugo, der sagde ...«

D: »Vi taler om d. 24. juli, ikke?«

Kap. XIII. 3.2.

V: »Ja, dengang jeg talte med Lars ...«

A: »Jeg tror ... ha-ha ... der er en lille misforståelse her. Jeg tror, dommeren tænker på den samtale, vidnet havde med Hugo Hansen, som ganske rigtigt fandt sted d. 24. juli – og den fik politiet kendskab til før den anden samtale. Men jeg tager dem altså her i – om jeg så må sige – kronologisk orden. Så hvis dommeren vil blade frem til bilag 5, side 3.«

D: »Bilag 5, javel. Ja, det er jo en anden sag. Ja, den 18. juni, og det er samtalen med Lars Laursen, ikke sandt? Ja, for nu må vi jo have det på det rene, ikke?«

A: »Jo.«

D: »De kan gå videre.«

V: »Ja, så dér den dag ... i juli ... da jeg talte med Lars.«

A: »Nå, vent nu lidt. Nu må vi have klar besked: Hvornår var det, De talte med Lars Laursen, var det juni eller juli?«

V: »Jeg kan sgu' ikke længere huske, hvad dag jeg talte med Lars. Det er jo snart to år siden. Men det var sommer, og vi var i sommerhuset.«

D: »Nu kan det ikke nytte, at De hidser Dem op. Vi sidder jo her for at undersøge sagen – i Deres interesse så at sige.«

V: »Ja... ja... undskyld.«

3.2. Vidnet gentager sin forklaring i retten

Det fremgår af det foregående, at de fleste jurister er på det rene med, at den forklaring, der findes i politirapporten, kan være farvet af afhøringsituationen, samt at denne afhøring kan betyde, at vidnet i retten ikke gengiver sin erindring om begivenheden, men sin erindring om den tidligere forklaring.

Under disse omstændigheder var det nærliggende at forestille sig, at retten ikke tillægger det større betydning, hvis vidnet gentager sin forklaring. Intet kunne imidlertid være mere forkert. Tværtimod synes det, som om denne omstændighed forlener vidneforklaringen med en særlig sandhedsværdi. Retten synes ofte at opfatte vidneforklaringen som en helt uafhængig gengivelse af det oprindelige hændelsesforløb – en gengivelse, som oven i købet kan kontrolleres ved hjælp af den tidligere forklaring til politirapporten.

*Holm*²⁶⁾ hævder således: »Og det er ved psykologiske undersøgelser fastslået, at når en person ved gentagen afhøring med et passende tidsmæssigt mellemrum er i stand til at afgive i hovedsagen den samme detaljerede forklaring, så er dette et ret sikkert tegn på, at det er noget selvoplevet, han forklarer om. Hvis forklaringen er konstrueret, kan han ikke fra den ene gang til anden huske, hvad han har forklaret, og indvikler sig i modsigelser.«

*Fahlander*²⁷⁾ skriver: »Et ærligt vidne plejer erfaringsmæssigt at holde fast ved forklaringen i retten.«

Kap.XIII. 3.2.

*Nordhus og Vogt*²⁸⁾ fremhæver i deres undersøgelse over politivold i Norge, at et væsentligt led i kontrollen af oplysningernes rigtighed var, at ofrene blev udspurgt flere gange (i nogle tilfælde med års mellemrum), og at beskrivelserne af hændelsesforløbet var stort set identiske.

I sin kritiske analyse af denne undersøgelse godtager *Koch*²⁹⁾ denne »kontrol«, idet han beklager, at det ikke er nærmere oplyst, hvorved disse detaljerede beretninger trods alt adskilte sig fra hinanden.

Der er formentlig tale om en misforståelse. Det er således muligt, at man ved at sammenholde forklaringerne kan få et vist indicium for, at vidnet ikke lyver, d.v.s. at forklaringen er *subjektivt sand*.³⁰⁾ Derimod kan man naturligvis ikke ved at sammenholde forklaringerne afgøre, om forklaringen er *objektivt korrekt*. Som tidligere nævnt (kap. I, 1.) er det normale ikke, at vidnet afgiver en bevidst løgnagtig forklaring.

Tydeligst kommer denne opfattelse frem, når politifolk afgiver forklaring. Disse gør ofte et godt indtryk i retten. I modsætning til andre vidner udtaler de sig klart, sammenhængende og med stor sikkerhed, og der er som regel ingen huller i deres hukommelse. Dommeren følger med i rapporten og kan her se den konfirmeret i detaljer – ofte med den selvsamme ordlyd, hvilket synes at bestyrke vidnets troværdighed. Politimandens sikkerhed og overensstemmelsen mellem vidneforklaring og rapport skyldes imidlertid normalt et andet forhold, der klart illustreres af følgende uddrag af en retsafhøring:

En politimand forklarede med stor bestemthed, at det beslaglagte våben var en »Colt«. Han blev spurgt igen og erklærede, at han var absolut sikker, »det var jo mig selv, der afvæbnede ham«. Våbnet blev fremvist, og det fremgik klart, at det var af en anden type. Politimanden vendte sig forvirret mod anklageren:

P: »Ja, men jeg er helt sikker på, at der stod i rapporten...«

A: »Ja, det må du undskyldte. Der er skrevet galt. Jeg glemte at sige det til dig.«

Ordskiftet vakte nogen moro blandt studenterne på tilhørerpladserne, hvilket var helt urimeligt. Hvem kan forlange, at politimanden med sikkerhed kan huske, hvilket våben han konfiskerede ved den lejlighed for et år siden? Altså checker han rapporten, før han går i retten. – Og det, han er »helt sikker på«, er i virkeligheden, at han kan huske, hvad han har læst i rapporten.

I praksis kan man næppe nægte politimanden adgang til en rapport, han selv har affattet, hvortil kommer, at han efter rpl. § 180 er forpligtet til at »opfriske« sin viden inden retsmødet. Måske kunne situationen dog lettes lidt, hvis domstolen ikke rutinemæssigt fik tilsendt politirapporterne, således at man

Kap.XIII. 3.3.

undgik den særlige vægt, der ligger i gentagelsen (om rettens adgang til politirapporter se nærmere kap. XIV).

I øvrigt henvises til, hvad *Andenæs*³¹⁾ siger om den omtalte praksis:

»Det er mer tilfredsstillende fra ethvert synspunkt at politimannen åpent gjør bruk av politirapporten, enn at han skal være henvist til å studere gjenparten av rapporten før han kommer i retten, for der å avgi en tilsynelatende fri forklaring. Den siste fremgangsmåte er en form for skuespill som ikke hører hjemme i en rettsal.«

Den gentagne forklaring synes i øvrigt også at blive tillagt en særlig betydning, når gentagelsen sker i samme retsmøde.

Eftersom det antages, at uoverensstemmelser er tegn på en uriktig forklaring, foreslår nogle forfattere³²⁾, at man ved mistanke om usandfærdig forklaring kan springe frem og tilbage i beretningen eller stille de samme spørgsmål senere for at undersøge, om svaret er det samme. Denne fremgangsmåde, hvis formål altså er at afsløre utroværdige vidner, synes af nogle dommere at blive opfattet sådan, at vidnets ordrette gentagelse af svaret er et tegn på særlig troværdighed.

»Ja, det svarede De også før,« siger dommeren og nikker anerkendende.

Det er muligt, at metoden kan være velegnet til den negative påvisning under den forudsætning, at man kun antager egentlig modstrid, såfremt såvel vidnets ord som dets mening er forskellig i anden omgang. De gange, jeg har set metoden benyttet, har den imidlertid givet fuldstændigt enslydende svar og synes i øvrigt ikke at have været anvendt over for vidner, domstolen havde mistillid til. Tværimod har man fået det bestemte indtryk, at meningen var at styrke vidnets troværdighed. Dette kan næppe være en rimelig anvendelse. En ordret gengivelse tyder snarere på, at der allerede ved forklaringen til politiet er lagt vægt på ordlyden, og dette punkt er gennemgået særlig omhyggeligt med vidnet. Dette er udtryk for, at man tillægger udsagnet vægt – men særlig troværdighed kan det dog vist næppe indebære.

3.3. Vidnet afgiver modstridende forklaring i retten

3.3.1. Praksis

Mens spørgsmålet om, hvorvidt forklaringen er fastlagt ved de tidligere forhør normalt unddrager sig rettens vurdering, forholder det sig lidt anderledes med de situationer, hvor vidnet afgiver en forklaring i retten, der afviger fra den

Kap.XIII. 3.3.

(de) tidligere afgivne. I sådanne tilfælde vil anklager eller forsvarer – alt efter i hvis favør de oprindelige udtalelser var – anmode om tilladelse til at foreholde politirapporten. Et sådant forehold kan f.eks. forme sig således:

»Jeg står her med en politirapport dateret 1/7, altså to dage efter hændelsen. Den er underskrevet af Dem, så jeg går ud fra, at De har fået den læst op eller selv læst den igennem? (Vidnet nikker.) Nu skal De høre, hvad De forklarede dengang ...«

I dette tilfælde bekræftede vidnet sine tidligere udtalelser, men også når foreholdet sker på mere neutral vis, vil der være en betydelig tendens til, at vidnet svarer i overensstemmelse med den oprindelige forklaring. Vidnet bringes i en ubehagelig situation ved dette forehold, og svaret lyder næsten altid: »Så var det nok rigtigt, hvad jeg sagde dengang, for da kunne jeg bedre huske ...«

Når domstolen tillader forehold i den citerede form, hænger det formentlig sammen med to forhold: For det første er forklaringerne til politirapporterne som nævnt udgangspunkt for forsvarers, anklagers og dommers forberedelse af sagen. Såfremt dette grundlag ændres afgørende, virker det forstyrrende på alle. *Von Eyben*³³⁾ skriver herom:

»For anklagemyndighedens repræsentant, der traditionelt åbner afhøringen og derved generelt belyser sagens faktiske forhold, er det nærliggende at klamre sig til rapporten. Der gås slavisk frem efter rapporten med den klare intention, at det helst skal lykkes at få dens oplysninger – som principielt er uden betydning for retten – omsat til verbale ytringer, fremkommet i retssalen og dermed egnet til at indgå i den almindelige bevisvurdering. Det eneste, som den afhørende stopper op overfor, er større eller mindre uoverensstemmelser i forhold til, hvad der står anført i rapporten. Man får derfor undertiden indtrykket af en vis irritation, såfremt den afhørte nu forklarer anderledes. Man foreholder så – på en eller anden måde – at den afhørte dog tidligere har forklaret anderledes. Underforstået, at det, der i sin tid er anført i rapporten, præsumptivt er det rigtige, og enhver afvigelse i forhold hertil er en uforklarlig, utiltalende og misvisende foreteelse.«

Til illustration se eksemplerne kap. IX, 6.1. og kap. VIII, 2.7. med referencer.

Den ændrede forklaring virker også forstyrrende på den part, i hvis interesse den er, og dette kan måske forklare det besynderlige forhold, at det – erfaringsmæssigt³⁴⁾ – altid er den part, der har fordel af politiafhøringen, der foretager foreholdet.

Kap.XIII. 3.3.2.

Dette er så meget mere påfaldende, som den afvigende forklaring af og til kommer frem under den anden parts afhøring, og denne således ville have rig lejlighed til at foretage foreholdet på en måde, der ville tendere til at fastholde vidnet på den nye forklaring, f.eks. således: »De forklarer nu, at han kun slog én gang . . . De er jo sikkert klar over, at De tidligere har forklaret politiet, at han slog flere gange, så jeg forstår Dem sådan, at De nu kun er sikker på det ene slag?« I praksis overlades foreholdet imidlertid til den part, der havde fordel af den oprindelige forklaring.

En anden årsag er formentlig den udbredte opfattelse hos politifolk³⁵⁾, teoretikere³⁶⁾ og dommer af, at den første forklaring, hvor vidnet har oplevelsen »i frisk erindring«, normalt vil være den korrekte. Når vidnet holder fast ved sin første forklaring, bekræfter han således dommeren i dennes forudfattede opfattelse.

Ved et foredrag i Juridisk Forening i 1982 udtalte et medlem³⁷⁾ af klageretten således: »Klagerettens dommere lægger umådelig vægt på den første umiddelbare forklaring – ikke de pyntede forklaringer senere i forløbet.

Lignende udtalelser kommer fra *Cohn*³⁸⁾, *Dæhli*³⁹⁾, *Rønnow*⁴⁰⁾ og Rørdam (cit. kap. XIV.1.1.).

*Bang*⁴¹⁾ stiller problemet op som et valg mellem på den ene side den mere sandfærdige forklaring, der kan blive resultatet af politiafhøringen så tæt efter gerningen, og på den anden side retsforklaringen med de heraf følgende garantier ikke mindst forsvarerens udspørgen.

Når dommerne har denne opfattelse af førsteforklaringens særlige sandhedsværdi, skyldes det formentlig, at de dagligt bliver bekræftet i denne antagelse, idet så godt som alle vidner, hvis forklaring mødes med et forehold, bekræfter den første forklaring. Dette resultat påvirker afhøringen af fremtidige vidner, så der i et vist omfang bliver tale om en »selvopfyldende profeti«.

*Rothenborg*⁴²⁾ har udtalt sig kritisk om denne tiltro til førsteforklaringens særlige sandhedsværdi, navnlig for så vidt angår sigtedes forklaring, og påpeger behovet for en empirisk undersøgelse. Se også Ekelöfs bemærkninger, cit. kap. X.3.2.1.3.

3.3.2. Almindelige årsager til ændret forklaring

3.3.2.1. Forhørslederens indflydelse

Som nævnt har forhørslederens ubevidste (og bevidste) forventninger og ønsker en ikke ringe indvirkning på de svar, han modtager, og den måde, han

Kap.XIII. 3.3.2.2.

opfatter og protokollerer disse på. Dette har haft betydning ved politiafhøringen, men disse faktorer er naturligvis også virksomme ved anklagers og forsvarers afhøring i retten.

3.3.2.2. Vidnets ubevidste ønsker

Et fireårigt barn løber pludselig ud foran en bil, der kommer med 50 km fart. Barnets moder overværer ulykken, hvor den lille pige får en alvorlig hjerneskade. Umiddelbart efter ulykken er moderen stærkt chokeret og kan kun gentage: »Han kunne ikke gøre noget«. Senere på hospitalet og ved det første politiforhør forklarer hun, at føreren ikke kunne stille noget op, og siger, at hun mener, bilen kørte lidt hurtigt, men hun var så optaget af sit barn, at hun ikke rigtig lagde mærke til farten.

Mere end et år senere sagsøger forældrene bilens fører, og nu lyder moderens forklaring: »Bilen kom farende med en fuldstændig sindssyg fart.«⁴³⁾

I sådanne tilfælde er der næppe grund til at tro, at moderen lyver bevidst. Sorg, skyldfølelse, hævnfølelse m.m. vil altsammen pege i retning af at pålægge føreren ansvaret for ulykken. Moderens tanker i forbindelse med ulykken vil ubevidst påvirke hendes erindring om den.

I det nævnte tilfælde kan bilens fart måles, og moderens motiver er klare for enhver. Men som det fremgår af de ovenfor kap. II. 6.1. nævnte eksempler, influeres alle mennesker ubevidst, og vurderingen af en bestemt handling kan ikke foretages uafhængigt af de følger, den har haft. I en sådan situation er der derfor næppe tvivl om, at den første forklaring er den korrekte.

3.3.2.3. Vidnets unøjagtighed og glemsomhed

I en sag forklarede vidnet ved første politiafhøring, at han var »kørt lige hjem«. Andre vidner forklarede imidlertid, at de havde set ham et andet sted, og ved 2. politiafhøring var den nu tiltalte kommet i tanker om et ærinde på hjemvejen. Under retssagen undrede anklageren sig meget over disse ændrede forklaringer. »Jeg synes, det lyder underligt, at De ikke skulle kunne huske det. Det drejer sig dog om den vigtigste dag i Deres liv. Det er jo ikke hver dag, man står tiltalt i en drabssag.«

Anklageren har ret under én forudsætning: At tiltalte er drabsmanden. Såfremt tiltalte ikke er drabsmanden, har han ingen som helst grund til at kunne holde denne dag ude fra alle andre. Enhver kan gøre forsøget med sig selv. Prøv at

Kap. XIII. 3.4.

tænke efter, hvad De foretog Dem for en uge siden. For mange vil det være en stor hjælp at slå op i kalenderen, men tiltalte kommer fra et samfundslag, hvor det ikke er nødvendigt at føre kalender over sine aftaler. Vidneudsagnene virker derfor på ham som kalenderens oplysninger. Selve den omstændighed, at vidnet senere kommer i tanker om ting, han ikke erindrede ved første afhøring, eller ved en senere afhøring har glemt ting, han tidligere har berettet om, er ikke *i sig selv* suspekt.

Eksempler på dette ses for øvrigt ofte i retssalen. Når parter eller tiltalte afhøres efter at have hørt en vidneafhøring, falder der ofte bemærkninger som denne: »Nu kan jeg godt huske, at hun sagde noget om græsning til dyrene ... Det er rigtigt nok, men jeg troede, at hun mente græsning til fårene, ikke til hestene ...«

3.3.2.4. Vidnets uvederhæftighed

Det er klart, at den mulighed, at tiltalte/vidnet lyver, også foreligger. Konkrete omstændigheder kan indicere, at det er netop den situation og ikke almindelig glemsomhed og unøjagtighed, der ligger bag den ændrede forklaring.

I den forbindelse er det måske værd at understrege, at der er to muligheder: Enten løj vidnet for politiet, eller også lyver han nu i retten. Det synes, som om det næsten *eo ipso* antages, at det nødvendigvis må være ved den sidste afhøring, vidnet lyver. Man hører ofte anklagere harcellere over »hukommelsestab« i retten, hvis vidnet ikke ønsker at stå ved tidligere udtalelser. Det er, som om der ganske ses bort fra den mulighed, at vidnet *kan* have udtalt sig uforsigtigt ved det første forhør, kan have fået sagt mere, end han ved nærmere eftertanke mener at kunne stå ved – i retten under vidneansvar.

3.4. Resultatet af U 80

3.4.1. Sandhedsværdien af første og anden afhøring

I forbindelse med U 80 blev det undersøgt, om faktiske oplysninger altid er mere korrekte umiddelbart efter et hændelsesforløb eller ved en fornyet afhøring efter 2 måneder. Tabellerne i de foregående kapitler viser, at der kun er ringe forskel. Som *gruppe* betragtet svarer gruppe 2B stort set på samme måde som første gang, de blev afhørt. Dette kunne tyde på, at teorien om »fastlåsnings« er korrekt. Undersøger man det enkelte vidnes forklaring, viser det sig imidlertid, at denne konklusion er forhastet. Der er faktisk en betydelig forskel på 1. og 2. afhøring, navnlig med hensyn til detaljer, og det viser sig, at

Kap. XIII. 4.

svarene næsten lige så ofte ændres fra forkert ved første afhøring til korrekt ved anden, som de ændres den modsatte vej (jfr. kap. IX, 4.2.2. Se endvidere nedenfor kap. XVI.4.1.6.2). I nogle tilfælde siger vidnet selv, at det har tænkt over sit første svar og fortrudt, men i de fleste synes der at være tale om en ubevidst forarbejdning. Heller ikke teorien om, at den fastholdte forklaring skulle være et indicium for en særlig sandhedsværdi, har kunnet bekræftes, jfr. tabel IX.7.C. Se endvidere nedenfor kap. XVI.4.1.6 og 4.2.4, hvoraf det fremgår, at halvdelen af de fastholdte udpegninger var forkerte.

I forbindelse med evalueringsundersøgelsen (kap. IX.4.2.2) blev vidnerne spurgt, hvorvidt de havde afgivet en anderledes forklaring ved anden afhøring. Det fremgik, at flertallet af vidnerne *ikke* var opmærksom på, at de havde ændret forklaring. Dette synes også at være tilfældet med virkelighedens vidner, jfr. den almindelige reaktion på foreholdet.

3.4.2. Forehold og tidligere forklaring

I forbindelse med U 80 var det aftalt, at forhørslederen ved bestemte spørgsmål skulle foreholde vidnet det tidligere afgivne svar, såfremt der var uoverensstemmelse. Foreholdet måtte dog højst foretages 2 gange pr. vidne.

Resultatet var i 9 tilfælde af 10, at vidnet undskyldte og sagde: »Så var det nok rigtigt, hvad jeg sagde dengang, for da huskede jeg bedre.« En enkelt sagde, at han ikke længere kunne huske, om det ene eller det andet var tilfældet, og kun ved 3 (af 43 forehold) blev det sidste svar fastholdt. Et at disse vidner forklarede den manglende overensstemmelse således: »Så må politimanden have skrevet forkert eller misforstået det.« En analyse viste, at førsteforklaringer blev fastholdt ved foreholdet, hvadenten de var korrekte eller ej. Ved knap 40% af de fastholdte førsteforklaringer var den anden forklaring den korrekte.

4. Konklusion

Den udbredte antagelse af, at forklaringer lægges fast ved den første afhøring, er kun i et vist omfang bekræftet. Givet er det imidlertid, at der påhviler politiet et meget stort ansvar, idet forløbet af den første afhøring påvirker ikke alene resultatet af denne, men indirekte også resultatet af de senere, fordi vidnets erindring påvirkes. Afhøringens resultat forarbejdes af vidnet såvel

Kap.XIII. 5.

bevidst som ubevidst, og dette kan føre til en afvigende forklaring ved den næste afhøring. Det er imidlertid urigtigt at antage, at den afvigende forklaring nødvendigvis må være usand. I *U 80* viste den sig at være sand næsten lige så ofte, som den var forkert.

Det må dog understreges, at gentagne og mere energiske afhøringer må antages at have større virkning, end tilfældet er i *U 80*, ligesom det er tænkeligt, at virkelighedens politimand i kraft af sin større autoritet vil have en kraftigere virkning på vidnet og dets hukommelse (jfr. kap. XII.1.4.).

U 80 har imidlertid tilbagevist, at en ændret forklaring nødvendigvis baserer sig på et falskt erindringsbillede.

Dette må så meget mere gælde tiltaltes forklaring, idet denne kan have mange grunde til at udtale sig usandt til politiet, jfr. *Rothenborg*⁴⁴⁾ *Søltoft Madsen*⁴⁵⁾ og *von Eyben*⁴⁶⁾. Von Eyben nævner bl.a. VLD af 14/12 1962, hvor den urigtige forklaring blev afgivet af en meddomfældt, der hævdede at have fået det indtryk, at hans egen varetægtsfængsling kunne forkortes ved den urigtige forklaring om kammeraten. Se også eksemplerne gengivet i kap. X.3.2.1.2.

5. De lege ferenda

Det er ikke vanskeligt at forklare, hvorfor den altovervejende hovedregel både i forbindelse med *U 80* og ved virkelighedens forhør er, at vidnet fastholder sin første forklaring. Alt indbyder til en fastholdelse af rapportens angivelse: Forholdets form, afhørers og vidnets egne forventninger, ligesom det passer nøje med teorien om »commitment« (kap. II, 6.1.2.1.3.). Dertil kommer, at tidsfaktoren er en ligetil og for alle acceptabel forklaring på en fastholdt førsteforklaring, mens en fastholdt andenforklaring er vanskelig at begrunde.

Såfremt retten lægger vægt på at få korrekte oplysninger, bør det tilstræbes, at de tidligere oplysninger ikke præsenteres for vidnet på en sådan måde, at det bliver endnu vanskeligere for ham at tage afstand fra dem.

*Lindegaard og Trolle*⁴⁷⁾ foreslår følgende formulering:

»Ifølge en politirapport skal De til politiet have sagt . . .«, eller et lignende ordvalg, der lader forstå, at spørgsmålet om gengivelsens rigtighed står åbent.«

Der kan næppe være tvivl om, at den af Lindegaard og Trolle anbefalede fremgangsmåde ikke alene må antages at forhøje forklaringens sandhedsværdi, men også er i bedre overensstemmelse med retsplejelovens regler.

Kapitel XIV

Politirapporter m.v. Betydningen for forhandlingerne i retten

1. Politirapportens betydning

1.1. Problemstilling

Politirapportens betydning for straffesagers behandling i retten, herunder ikke mindst sigtedes forklaringer, har lige siden retsplejereformen i 1916 været livligt diskuteret¹⁾ i juridiske kredse.

Nogle – navnlig jurister med praktisk erfaring fra anklagemyndigheden – hævder, at politirapporterne nødvendigvis må øve en betydelig indflydelse, og at retten ligefrem *bør* lægge betydelig vægt på politirapporterne for at få et korrekt billede af det faktisk passerede. Således skriver *Illum*²⁾ at

»Sagens Grundlag allerede under Politiets Behandling er fuldstændigt tilvejebragt. Og i Politiets Rapporter findes den mest fyldige og brede Behandling af Tiltaltes og Vidners Forklaringer. Naar det desuagtet er fornødent at afhøre Tiltalte og Vidner inden Retten, og Sagen ikke kan afgøres på Grundlag af det af Politiet tilvejebragte Materiale, skyldes det først og fremmest Nødvendigheden af at *kontrollere* og *efterprøve* det af Politiet tilvejebragte Materiale (mine udhævninger).«

Videre taler han om, at det »navnlig (er) *Hovedpunkterne* i Politirapporterne, som maa gentages« (min udhævning), og at »Gennemgang(en) af en Straffesag i Retten først og fremmest har til Opgave at skaffe betryggende Garantier for, at det paa Forhaand tilvejebragte, i Regelen helt udtømmende Processtof virkelig kan staa for Angreb og Indsigelse.«

Denne skildring af den praktiske virkelighed ses ikke imødegået på daværende tidspunkt. Fem år senere gentages synspunktet af *Trolle*³⁾ i førsteudgaven af »Procedure i straffesager«:

»Vidneafhøring inden Retten har en anden og vanskeligere Karakter end Afhøring til Rapport. Rapporten optages i andre Omgivelser. Der er Lejlighed til at opnaa en nærmere personlig Kontakt med Vidnet; man kan bruge længere Tid til gennem

Kap.XIV. 1.1.

Samtale om mindre betydningsfulde Enkeltheder at komme paa en fortrolig Fod med ham. I Retssalen er Atmosfæren ikke egnet dertil, og man har ikke den samme næsten ubegrænsede Tid til sin Raadighed. Vidnet har givet sin Forklaring. Det gælder om at faa de væsentlige Dele af den berigtiget og samtidig faa Troværdigheden af den efterprøvet, alt i alt en vanskelig Opgave.«

Disse udtalelser blev skarpt kritiseret som værende i modstrid med retsplejelovens ordlyd. *Theodor Petersen*⁴⁾ skrev i en anmeldelse af *Trolles* bog:

»Forholder det sig virkelig så, skønner jeg ikke rettere, end at man frakender bevisumiddelbarheden og dermed friskheden i strafferetsplejen betydning og finder tyngdepunktet i, hvad der foregår udenfor retssalen. Værdien af lægmandselementet trænges tilbage, og retsforhandlingen bliver gjort til et appendix. Men efterforskningen må ikke opfattes som en anteciperet *bevisførelse*, for den finder sted uden de sædvanlige retslige garantier og ofte uden forsvarerens tilstedeværelse. Dens formål er efter loven alene at skaffe grundlag for eventuel tiltale, og *værdien af det skrevne materiale*, politirapporten, består i det væsentlige i at være et hjælpemiddel for dem, der skal forelægge sagen i retten.«

Theodor Petersens kritik var ikke uden virkning. I 2. udgave af *Trolles* bog, som udgives i samarbejde med *Lindegaard*,⁵⁾ er de ovennævnte bemærkninger ikke med. Det fremhæves tværtimod, at politirapporterne kan bruges til: »efterprøvelse af de forklaringer, der afgives under domsforhandlingen.«

Samme år skriver landsdommer *Rørdam*⁶⁾ imidlertid, at »det ofte er i rapporterne, den materielle sandhed skal findes«. Denne opfattelse kritiseres af forsvarsadvokaten *Søltoft Madsen*,⁷⁾ der ligesom Theodor Petersen understreger, at den udstrakte brug af politirapporter er i klar modstrid med princippet om bevisumiddelbarhed og mundtlighed. Dette er også fremhævet af andre forsvarsadvokater, senest af *Rothenborg*.⁸⁾

Det fremgår ikke, hvorfor formuleringen er ændret i 2. udgave af »Procedure i Straffesager«. Det er nærliggende at antage, at den ovenfor nævnte kritik har øvet sin virkning, men spørgsmålet er, om formuleringen ændres, fordi forfatterne mener, at der er givet en urigtig beskrivelse af virkeligheden i førsteudgaven – eller om formuleringen ændres, fordi den tidligere beskrivelse er i strid med retsplejeloven.

Hvorvidt politirapporten bliver en efterprøvning af det under domsforhandlingen beskrevne eller omvendt, synes at have nær sammenhæng med den rækkefølge, i hvilken dette materiale lægges frem for domstolen. Såfremt dommeren – som tilfældet er under den nuværende ordning – har orienteret sig

Kap.XIV. 1.2.

i sagen via politirapporterne, og disse rapporter ligger på hans bord, således at han kan konferere de i retten afgivne forklaringer med de tidligere – hvilken mulighed mange dommere gør flittigt brug af, jfr. eks. kap. XIII, 3.1. – synes det uundgåeligt, at der, som Trolle meget præcist udtrykte det, bliver tale om at »berigtige og efterprøve« de tidligere afgivne forklaringer. Anderledes ville det være, hvis rettens medlemmer ikke havde adgang til politirapporterne – hverken før eller under sagen. Dette ville betyde, at det, der foregik i retssalen, nødvendigvis ville blive udgangspunktet for rettens opfattelse af sagen.

Der er således næppe tvivl om, at en sådan ændring ville bringe retstilstanden i bedre overensstemmelse med restplejelovens ord. Spørgsmålet er imidlertid, om den af andre grunde må anses for mindre hensigtsmæssig.

1.2. Bør retstilstanden ændres?

Som nævnt er problemstillingen ikke ny, og gennem årene har der været fremsat forskellige forslag, der skulle bringe realiteterne i bedre overensstemmelse med retsplejelovens ordlyd.

Mest vidtgående er et forslag af højesteretssagfører *Gamborg*,⁹⁾ der i 1946 foreslog, at når politirapporterne havde udført deres funktion, dvs. anklagemyndighedens overvejelser vedrørende tiltalerejsning var færdige, skulle de simpelthen makuleres.

Forslaget er udtryk for en provokation og urealistisk alene af den grund, at politirapporterne er grundlaget for statens sag mod den tiltalte og derfor af vital betydning for såvel anklager som forsvarer. Derimod kunne man forestille sig, at henvisning til rapporter og forhold af dem til tiltalte og vidner var forbudt, således at rapporter alene skulle danne grundlag for forsvarers og anklagers forberedelse af sagen.

Også dette forslag må imidlertid antages at være urealistisk. *Lindgaard og Trolle*¹⁰⁾ skriver herom med en formulering, der synes at stamme fra *Andenæs*¹¹⁾: »Ingen historiker som søger at finde frem til sandheden om et begivenhedsforløb, ville kunne tænke sig at se bort fra tidligere ytringer fra de implicerede personer og blot holde sig til deres sidste version.«

Det er nok rigtigt, at et system, der lægger vægt på at finde frem til sandheden, og som også – som nævnt af *Rønnow*¹²⁾ – »lægger vægt på effektivt at drage skyldige personer til ansvar« ikke kan tillade sig at se bort fra tiltaltes og vidners tidligere forklaringer.

Dertil kommer, at forhold af politirapporter ikke alene benyttes af anklage-

Kap.XIV. 1.2.1.

myndigheden, men også af forsvareren,¹³⁾ og det kan også for ham være vitalt, at han kan fremdrage vidnets og tiltaltes første forklaringer.

I 1968 foreslog et forsvarerudvalg¹⁴⁾ nedsat af det danske advokatråd, at politirapporterne ikke skulle fremsendes med sagen, som man gør i dag. Politirapporterne skulle alene tjene til anklagers og forsvarers forberedelse, men det skulle ligesom i dag være muligt med domstolens tilladelse at foreholde vidnet/tiltalte tidligere udtalelser.

Med en sådan ordning ville den mundtlige forklaring umiddelbart for retten blive udgangspunktet for rettens vurdering. Forehold og henvisninger ville komme efterfølgende og som appendix til forklaringen, og den i retsplejeloven forudsatte ordning ville således også blive gældende i praksis. Forsvarerudvalget siger direkte: »Jo mindre disse (dommerne) i forvejen kender til sagen, jo bedre.«

Forsvarerudvalget omtaler ikke, hvorvidt der må anses at knytte sig særlige betænkeligheder til en fravigelse af umiddelbarhedsprincippet, for så vidt angår politirapporterne. Sådanne forhold er imidlertid påpeget af andre kritikere:

1.2.1. Argumenter for en ændring af praksis

1.2.1.1. Den materielle sandhed

For det første vender en del forvarere¹⁵⁾ sig skarpt mod den ovenfor af Illum og Trolle hævdede opfattelse og fremhæver, at indholdet i rapporterne ikke sjældent vil være ukorrekt. Dette illustreres med eksempler. Dertil kommer, at disse urigtige oplysninger ofte får en særlig vægt, fordi mange dommere ligesom Illum m.fl. synes at mene, at rapporterne har en særlige materiel sandhedsværdi, jfr. kap. XIII, 3.2. og 3.3.1. De ukorrekte oplysninger i rapporterne forklares med politiets interesse i at opklare sagen og den dermed forbundne risiko for påvirkning af den afhørte (jfr. nærmere under kap. XIII, 2.1.), at politiet ikke er uddannet til at modtage forklaringer af egentlig bevisværdi,¹⁶⁾ mangelen på retssikkerhedsgarantier ved politiforhøret¹⁷⁾ samt det »særlige afhøringsklima«, der kan opstå ved afhøringer af ikke mindst en fængslet sigtet.¹⁸⁾

1.2.1.2. Ensidig påvirkning af dommeren

Hovedindvendingen¹⁹⁾ mod den juridiske dommers adgang til politirapporterne inden retssagen er, at denne dermed danner sig et indtryk af sagen på grundlag

Kap.XIV. 1.2.1.2.

af politiets opfattelse, før sagen føres i retten. Fra dommerside²⁰⁾ hævdes det heroverfor, at man kender risikoen for at blive forudindtaget og derfor læser rapporterne med en vis skepsis, og dette i forening med deres erfaring og viden skulle eliminere denne risiko.

Herom har *Hertzberg*²¹⁾ udtalt:

»Vi har i dag talat mycket om domarens förutfattade meningar. I allmänhet har det varit domare som har uttalat sig om sina förutfattade meningar och det förvånar intet särskilt mycket, att domarna har kommit till det resultatet, att de inte har förutfattade meningar. Som advokat kan man dessvärre inte undgå att komma till motsatt ståndpunkt.«

Denne opfattelse deles af danske forsvarere,²²⁾ men afvises pure af den danske dommerforening.²³⁾ *Caspersen*²⁴⁾ skriver:

»Frygten er ubegrundet, men det vil næppe være muligt at overbevise den, der har en modsat opfattelse.«

Dommer Caspersens bemærkning synes at antyde, at der er tale om en ren trossag, som ikke kan gøres til genstand for en akademisk drøftelse. Dette er næppe helt korrekt. Det er ganske vist rigtigt, som også bemærket af *Gomard*,²⁵⁾ at man ikke véd, hvorledes meninger, og herunder dommeres »overbevisning«, dannes. Imidlertid ved man en hel del om, hvilke faktorer der påvirker denne meningsdannelse.

Måske ville diskussionen blive mere frugtbar, hvis man benyttede et andet ordvalg. Ordet »forudindtaget« har en klang af usaglighed og ubøjelighed, som dommerne med rette synes passer dårligt på deres virke i forbindelse med en straffesag. Argumentationen går imidlertid ikke på, at dommeren får sin mening fastlåst ved læsning af politirapporterne, jfr. Ryding, citeret straks nedenfor. Derimod hævdes, at ved at læse politirapporterne danner dommeren sig en opfattelse af sagen. (Dette kan alle vel være enige i. Hvad skulle ellers være formålet med at læse rapporterne?) Og – siger man fra advokatside – denne opfattelse, som udelukkende baserer sig på politiets version af det passerede, betyder, at oplysningerne under domsforhandlingen vurderes i forhold til den viden, man allerede besidder, eller med Trolles ord: Domsforhandlingen bliver en »berigtigelse og efterprøvning« af det allerede kendte materiale.

Nogle udtalelser fra dommere, der benægter at være forudindtagede, viser,

Kap.XIV. 1.2.1.2.

at de erkender at have dannet sig en opfattelse på grundlag af politirapporterne. *Ryding*²⁶⁾ udtaler således:

»det er vel anledning att skilja mellan *at få en mening* i förväg och *att låsa fast sig vid den* och inte vara öppen för vad som kommer fram i målet. Människor är ju utav skiftande personlighetstyper. En del har benägenhet att låsa fast sig i den uppfattning de en gång fått och andra är mycket osäkra och mycket öppna för nya synpunkter och ändrar sig lätt. Det är väl bara en psykologisk testning utav domarkåren som kan ge svar på frågan, hur stor risken är för att förutfattade meningar skulle leda till oriktiga avgöranden. Att det finns enstaka domare, som verkligen låser fast sig på ett sådant där farligt sätt, ved jag, men de jag känner till är ytterligt få.«

*Rosén*²⁷⁾ mener:

»Jag tror själv inte att det är någon fara för förutfattade meningar om domaren någon dag innan flyktigt har läst igenom en polisrapport. Han har jo inte på långa vägar samma minnesbild av det som av huvudförhandlingen som just är avslutad när överläggningen ska börja. Han har då sett den tilltalade, vittnena och alla agerande. Jag tror inte det föreligger någon fara att han influeras av vad han läst i rapporten.«

Rosén har utvivlsomt ret i, at dommeren ikke tænker på politirapporterne, når dommen skal skrives. Det er endda muligt, at han ikke (bevidst) har tænkt på disse oplysninger under domsforhandlingen. Men argumentet er, at han bærer et indtryk med sig fra politirapporterne (f.eks. om karakteren af den udøvede vold), og at dette indtryk vil påvirke hans opfattelse af de forklaringer, der afgives under domsforhandlingen. Som nævnt ovenfor (kap. II, 6.1.), har et meget stort antal forsøg fra hele verden påvist, at mennesker i et vist omfang ser og hører, hvad de venter at se og høre.

Men dette véd dommeren naturligvis, og dertil kommer, at han forholder sig kritisk til indholdet af politirapporterne. Man kunne antage, at disse to forhold i forening opvejer risikoen for, at indtryk fra politirapporterne påvirker dommerens opfattelse af forhandlingerne i retten.

Denne antagelse er næppe rigtig. Efterhånden foreligger mange undersøgelser over ubevidst påvirkning, hvor de pågældende – der efter alt at dømmes har været i god tro – har ment at have foretaget en helt objektiv bedømmelse.

*Fischhoff*²⁸⁾ opstillede en detaljeret krigssituation mellem stat A og stat B og bad en række forsøgspersoner vurdere, hvor sandsynligt det var, at henholdsvis den ene eller den anden part ville vinde krigen. Udover en række faktiske oplysninger om

Kap.XIV. 1.2.1.2.

stillingen på det pågældende tidspunkt fik gruppe 1 at vide, at stat A faktisk havde vundet krigen, men at dette skulle der ses bort fra ved opgavens løsning. Gruppe 2 fik besked om, at stat B havde vundet krigen, og gruppe 3, at krigen var endt uafgjort. Fischhoff finder klar korrelation mellem oplysning om resultat og forsøgspersonernes vurdering af krigens mest sandsynlige udfald. (Se også Loftus²⁹)

Doob³⁰) har udført forsøg med klar juridisk relevans. I Canada findes en regel om, at forstraffe må nævnes i forbindelse med bevisførelsen, men kun med det formål at belyse den tiltaltes troværdighed. Dommeren skal omhyggeligt instruere nævningerne om, at disse oplysninger ikke må benyttes ved vurderingen af beviserne for tiltaltes skyld. Doob beder tre grupper bestående af flere »juryer« vurdere en tiltaltes skyld. I den første gruppe af »juryer« omtaltes ingen forstraffe. Den anden gruppe »juryer« får meddelelse om syv forstraffe samt dommerens belæring om, at dette ikke må indgå i skyldvurderingen. Den tredje gruppe »juryer« får meddelelse om de syv forstraffe og ingen belæring. Resultatet bliver langt færre domfældelser i den første gruppe, men ingen forskel mellem den anden og den tredje gruppe. Endnu mere overbevisende er måske Doobs andet forsøg. Et antal »juryer« forelægges sagen uden angivelse af forstraffe. Samtlige »juryer« frikender. En anden gruppe »juryer« forelægges sagen med tilføjelse af en forstraf vedrørende et lignende forhold samt dommerbelæring. Her vil 40% af »juryerne« dømme. Det viste sig, at holdingen hos de enkelte medlemmer stort set var den samme i samtlige »juryer« ved forhandlingernes begyndelse. Diskussionerne fik imidlertid et meget forskelligt forløb: Når »juryen« var informeret om den tidligere domfældelse, var der en tydelig tendens til, at de indledende bemærkninger var negative, og at de forhold, der pegede på tiltaltes skyld, blev trukket mere frem og blev tillagt større vægt. Tiltaltes forstraf blev aldrig nævnt, formentlig på grund af dommerens belæring, og det er således overvejende sandsynligt, at den ikke bevidst blev tillagt vægt. Derimod har denne viden farvet vurderingen af de øvrige beviser. Samme resultat finder Harvey.³¹)

Havde man spurgt Doobs jurymedlemmer, om de havde tillagt forstraffen vægt, ville de formentlig i god tro have afvist det – nøjagtigt som mange dommere gør. Nogle dommere erkender imidlertid, at det ikke er muligt at se bort fra tidligere erhvervet viden (Höijer, cit. afsnit 3.). Det synes at fremgå af statsadvokat Hertz's bemærkninger, at visse dommere ikke alene har fået et indtryk, men også har dannet sig en mening om skyldspørgsmålet. Hertz³²) har udtalt:

Jeg kan sige, som en bred erfaring gennem mange år som anklager, når man nu taler om, at dommeren på forhånd skal påvirkes mod den tiltalte, så kan jeg sige, at jeg har gennem årene af mange forskellige dommere, personligheder med meget forskellig indstilling og temperament, fået at vide, når sagen var slut: ja, jeg var

Kap.XIV. 1.2.1.2.

egentlig indstillet på, at manden skulle frifindes, at sagen ikke kunne holde, efter at jeg havde læst det foreliggende politirapportmateriale, men da jeg hørte sagen i retten, og hørte tiltalte og vidnerne, så var altså sagen, om jeg så må sige, stærkere end den var fremtrådt i rapportmaterialet.

Enkelte dommere – navnlig dem, der mener, at sandheden i en sag kommer bedre frem i politirapporterne end ved rettens forhør (jfr. Trolle, citeret under 1.1.) – har ligefrem hævdet, at det kan være til gavn for retssikkerheden, at dommeren har dannet sig en mening om skyldspørgsmålet, før sagen kommer for retten (*Bakke*³³).

Det giver ligeledes stof til eftertanke, at Ryding (cit. ovenfor) personligt kender nogle dommere, omend få, hvis mening kan tænkes at blive låst uhjælpeligt fast via en politirapport. Man kunne mene, at hvis der blot findes en enkelt af den slags dommere, måtte dette i sig selv være begrundelse nok til at forholde retten politirapporterne.

Det kan endvidere nævnes, at domstolene i anden forbindelse tillægger det stor betydning, om information – også fra objektive kilder – er ensidigt indhentet. I civilretlige sager er princippet om kontradiktion et af de bærende. Det regnes for så fundamentalt, at sagkyndige erklæringer, der ensidigt er indhentet af denne ene part, nægtes fremlæggelse.³⁴ Det hedder herom med Vestre Landsrets ord:³⁵

»... da den kærende således er blevet afskåret fra at varetage sine interesser ved den ved erklæringens tilvejebringelse tilsigtede bevisførelse, findes der ikke at kunne tillægges erklæringen nogen betydning, og dens fremlæggelse vil derfor være at nægte.«

Parallellen til politiets afhøringer synes åbenbar: Også ved politiets afhøringer bestemmes bevistemaet af den ene part, anklagemyndigheden, der søger at løfte bevisbyrden. I civilprocessen nøjes man ikke med at tage hensyn til den ensidige indhentelse ved bedømmelsen; man ser helt bort fra sådanne dokumenter. I straffeprocessen tillader man dommeren at orientere sig via politirapporterne, om hvilke man véd, at de ikke er og efter sagens natur ikke kan være helt objektive.

De civilprocessuelle regler om kontradiktion udspringer af hensynet til ligestillingen mellem parterne og hensynet til sagens korrekte oplysning. Det er klart, at sådanne principper må tillempe straffeprocessen p.g.a. samfundets interesse i, at straffeprocessuelle beviser bliver bedømt helt korrekt. En streng anvendelse af

Kap.XIV. 1.2.2.

kontradiktionsprincippet ville betyde – som foreslået af Gamborg – at politirapporternes indhold *aldrig* blev berørt af den dømmende ret. Dette er af de ovenfor nævnte grunde uacceptabelt. Derimod kan principper meget vel tillempe, således at indholdet af disse erklæringer først fremdrages, efter at forklaringer direkte for den dømmende ret er afgivet, og på et tidspunkt, hvor modparten har lejlighed til at gøre sine synspunkter gældende.

Endelig kan nævnes en undersøgelse refereret af *von Eyben*³⁶⁾, hvorefter 40% af de adspurgte nævninger og 47% af de adspurgte domsmænd mener, at dommerne har en forudfattet mening. Von Eyben bemærker at denne opfattelse, som efter alt at dømme er en følge af den juridiske dommers adgang til politirapporterne, vel kan være forkert, men det gør den ikke mindre uheldig. *Hertz*³⁷⁾, som gennem en menneskealder har fungeret som anklager, støtter von Eybens synspunkter.

I en svensk undersøgelse³⁸⁾ blev et antal dommere, anklagere og forsvarere spurgt, om der var nogen risiko for, at dommeren kunne blive forudindtaget ved at læse politirapporterne inden domsforhandlingen. Flertallet af dommerne mente, at risikoen fandtes, men at den var lille, mens samtlige anklagere og forsvarere mente, at der var en vis risiko, men at dette var individuelt.

For mig at se er der intet belæg for at antage, at det forholder sig anderledes med dommere end med andre mennesker, og det kan derfor ikke undgås, at de påvirkes af de oplysninger, de får via politirapporterne. Undersøgelser (og common sense, jfr. f.eks. *Bolding*³⁹⁾ og *Backer*.⁴⁰⁾) tyder på, at det næppe er muligt at se bort fra erhvervet viden og vægre sig mod ubevidst påvirkning – hvilket i øvrigt også synes at fremgå af begrebet. Spørgsmålet er herefter, hvorvidt denne ulempe må tåles for at sikre retten det bedst mulige grundlag for en afgørelse.

1.2.2. Baggrunden for den nuværende praksis

1.2.2.1. Den juridiske dommers adgang til politirapporterne

Så vidt vides, har spørgsmålet kun været forelagt domstolene én gang. Det drejede sig om en færdselssag, og anklageskriftet var fremsendt til retten med en begæring om indkaldelse af forskellige personer som vidner og en kort angivelse af, hvorom disse skulle forklare sig. Dommeren anmodede derefter politimesteren om at fremlægge de i sagen optagne politirapporter vedrørende de pågældende vidneforklaringer »til Rettens nærmere Orientering og for at undgåa unødige Vidtløftigheder ved Afhørelse af Vidner i større Omfang end nødvendigt«. Politimesteren

Kap.XIV. 1.2.2.2.

nægtede imidlertid at fremlægge rapporterne. Ved ØLK af 10. maj 1928 (UfR 1928/824Ø) kendtes politimesteren pligtig til at efterkomme dommerens begæring, idet der henvistes til retsplejelovens bestemmelser om rettens medvirken ved sagens behørig oplysning og tilføjes: »... og da Dommeren ogsaa efter Forholdets Natur havde krav paa at blive gjort bekendt med det for Anklagemyndigheden fremkomne.«

I 1932 udstedte rigsadvokaten et cirkulære,⁴¹⁾ hvorefter

»Det fremskaffede Materiale bringes ind i Sagen, naar Politimesteren skønner, at Sagens Behandling gør det ønskeligt og naturligt, og det er ikke nødvendigt, at Rapporter eller andre Aktstykker fremlægges før det Retsmøde, hvor de Forhold, de paagældende Dokumenter angaar, skal behandles.«

Det fremhæves udtrykkeligt i cirkulæret, at »Politiet bør ikke, for at skabe sig en gunstigere Stilling i Forhold til Forsvaret, tilbageholde optagne Rapporter alene til sit eget Brug, naar disse Rapporter vedrører det, hvorom der skal forhandles i Retten.«

Fremlæggelse i retten var således begrundet med to forhold: hensynet til orientering af retten med henblik på sagens tilrettelæggelse og en materielt rigtig afgørelse og hensynet til forsvareren, der efter de dagældende regler kun havde krav på det af politiets materiale, der blev fremlagt i retten (daværende Rpl. § 823).

Efter retsplejelovsændringen 1978, hvor forsvarerens stilling blev styrket bl.a. ved indførelsen af Rpl. § 745, hvorefter forsvareren har »adgang til at gøre sig bekendt med det materiale, politiet har tilvejebragt«, er fremlæggelse ikke længere nødvendig af hensyn til forsvarrets forberedelse. Spørgsmålet er herefter, hvorvidt hensynet til den materielt rigtige afgørelse samt dommerens procesledelse gør et forhåndskendskab nødvendigt.

1.2.2.2. De læge dommeres adgang til politirapporterne

Hovedbegrundelsen, hensynet til det materielt rigtige resultat, synes at måtte føre til, at også de læge dommere fik udleveret en kopi af politirapporterne. Ved domsmandsinstitutionens indførelse anførte *Hurwitz*⁴²⁾ og *Victor Hansen*⁴³⁾ således som en selvfølge, at domsmændene skulle forsynes med det samme skriftlige materiale som de juridiske dommere. Dette blev afvist⁴⁴⁾ med den begrundelse, at det var praktisk uigennemførligt p.g.a. vanskeligheden med at tilvejebringe alt materiale i tilstrækkelige kopier, hvilket utvivlsomt var et reelt argument i 1937.

Kap.XIV. 1.2.3.

Et mere principielt argument blev anført af *Volquartz*.⁴⁵⁾

»... under Sagens Behandling i Retten vil det kun kunne virke forstyrrende og distraherende for Domsmændene, saafremt de har Eksemplarer af Rapporterne liggende foran sig og blader rundt i disse for at finde de til Forklaringerne, der afgives i Retten, svarende Rapportforklaringer, som de ikke i Forvejen er bekendt med. Domsmændene bør ligesom Nævningerne have Ørerne aabne for, hvad der bliver sagt i Retten. De skal ikke sidde med Øjnene begravede i Papir.«

Argumentet er bestemt ikke uden vægt og synes at kunne udstrækkes til visse juridiske dommere (jfr. eks. kap. XIII, 3.1.). I øvrigt mener *Volquartz*, at det er bedst stemmende med anklageprincippet, at politirapporterne heller ikke overgives til de juridiske dommere.

1.2.3. Argumenter for opretholdelse af den nuværende praksis

Hovedargumentet er hensynet til den materielle sandhed. *Bang*⁴⁶⁾ skriver således, at det må være en »selvfølge, at den dømmende ret må have adgang til alle i sagen foreliggende oplysninger.« Endvidere fremhæves, at det bliver for vanskeligt for navnlig unge og uerfarne dommere at få overblik over sagen og bestride procesledelsen uden »att ha det grundläggande materialet klart för sig före huvudförhandlingen«. ⁴⁷⁾ Der gives eksempler⁴⁸⁾ på, at dommere ved læsning af politirapporter er blevet opmærksomme på uklare punkter, der ellers ville have undgået alles opmærksomhed. Det nævnes også, at dommeren har brug for at orientere sig i rapporterne for at få tilstrækkelig tid til overvejelser. *Thomasson*⁴⁹⁾ har således udtalt:

»Vi har olika slags domare ... det finns de som är betänksamma, de som behöver mera tid att tänka på sakar och ting, överväga, fundera och som inte är så langda att de genast är med på noterna.«

*Rosén*⁵⁰⁾ mener, at

det ville være »oekonomiskt att onödigtvis förlänge den tid då rätten är samlad och fullsutten, men det blir nog ofta en konsekvens, när domaren inte är helt insatt i målet vid förhandlingens början.«

Disse argumenter synes dybest set at forudsætte, at det ikke er muligt at danne sig et tilstrækkeligt indtryk af sagen gennem det, der foregår i retssalen, og det synes således at være argumenter rettet mod umiddelbarhedsprincippet, dvs. mod det grundlag den danske retspleje hviler på. Såfremt umiddelbarhedsprin-

Kap.XIV. 1.2.3.

cippet er et skrivebordsprincip, der ikke kan anvendes i praksis, må det erkendes, og der må træffes de nødvendige bestemmelser i retsplejeloven.

Imidlertid kan det vel ikke helt afvises, at der er tale om en cirkelslutning, således at forstå, at dommernes behov for at orientere sig via politirapporterne er et resultat af den herskende praksis. Når anklageren véd, at dommeren har læst politirapporterne, tilrettelægger han – naturligvis – sin gennemgang af sagen efter det. Det er formentlig rigtigt, som nævnt af Rosén, at såfremt retten ikke har sat sig ind i sagen, vil dette forlænge forhandlingerne. På den anden side kan man spørge, om en sådan forlængelse ikke – fra alle andre synspunkter end et snævert økonomisk – ville være en betydelig fordel. I forarbejderne til Straffeprocessloven (afsnit 1.3.) anlægges et andet syn på tidsforbruget.

Under det nuværende system synes det at ligge implicit i det af dommerne udtrykte behov for rapporterne, at der er en risiko for, at visse af sagens aspekter behandles så summarisk, at det kan være vanskeligt for tiltalte og lægdommere at følge med. Lægdommere sidder inde med mindre viden end den juridiske dommer og er måske ikke så tilbøjelige til at søge yderligere belysning, som den juridiske dommer ville være. I øvrigt forekommer det helt utilstedeligt at forlange, at lægdommerne skal udøve det skøn, som dommeren trods sine særlige forudsætninger og større erfaring ikke mener at kunne udøve på forsvarlig måde uden støtte af politirapporterne.⁵¹⁾

Med hensyn til de faktiske eksempler på dommers opklaring af sagerne via politirapporterne kan argumentet næppe helt afvises, men synes dog i nogen grad at være en følge af den nuværende retstilstand, idet det må antages, at der ville blive brugt mere tid til udredning af sagen i retssalen med deraf følgende større sandsynlighed for opklaring af uklare punkter, såfremt dommeren ikke forinden var orienteret om sagen. Dertil kommer, at de dommere, der af principielle grunde aldrig læser politirapporter, hævder, at netop denne omstændighed giver dem mulighed for at korrigere urigtige opfattelser hos anklager og forsvarer til gavn for sagens opklaring.⁵²⁾

Thomasson fremhæver behovet for mere tid til overvejelser. Dette er forståeligt – blot er det naturligvis helt utilstedeligt, hvis disse overvejelser finder sted, før sagen er forelagt i retssalen, således som det synes at fremgå af bemærkningerne. Disse overvejelser må anstændigvis finde sted, efter at sagen er færdigbehandlet i retten. Men at mange (alle) dommere kunne have behov for overvejelser i fred og ro på dette stadium synes åbenbart. I forbindelse med en fjernelse af politirapporterne kunne man forestille sig, at afgørelsen i

Kap.XIV. 1.2.3.

byretssager ikke længere blev truffet umiddelbart efter domsforhandlingen. Et sådant forslag er stillet af *Bolding*⁵³⁾ allerede i 1969, men synes ikke at have vakt interesse i dommerkredse.

Det er muligt, at Thomasson med sine bemærkninger blot sigter til, at det er lettere at overskue domsforhandlingen, hvis man på forhånd véd lidt om, hvad der skal foregå, jfr. *Ekelöf*⁵⁴⁾ – men hvorledes sikre sig, at overvejelserne udelukkende vedrører fremlæggningen af processtoffet og ikke skyldspørgsmålet? Det er vel næppe muligt. Af og til er det ligefrem hævdet,⁵⁵⁾ at visse dommere har skrevet dommen, før de kommer til domsforhandlingen.

*Helminen*⁵⁶⁾ har sagt:

Det är även orätt, om man skriver en dom i förväg. Det ska vi naturligtvis inte diskutera. Vi är väl alla överens om, att vi väntar på att åtalet skal bevisas, *först då* är allt klart. (Min udhævning).

Det er endvidere muligt, at Thomasson har tænkt på de retsspørgsmål, sagen kan give anledning til, hvorfor dommeren kan have brug for på forhånd at sætte sig ind i relevant litteratur og domspraksis. Dette hensyn er fremhævet af *Ekelöf*.⁵⁷⁾ Dommerens forberedelse foregår imidlertid udelukkende på grundlag af den ene parts fremstilling, og at det ikke altid er muligt på grundlag af politirapporterne at vurdere, hvilke retlige spørgsmål, sagen kan give anledning til, vidner følgende ordskifte fra Københavns Byret om:

Ved anklagerens indledende forhør erklærede den tiltalte, at han erkendte at have slået forurettede, men han kunne ikke erkende sig skyldig i grovere vold (dette fremgik af rapporten). I øvrigt mente tiltalte ikke, at forurettede var sagesløs. Den sidste bemærkning fik dommeren til at vende sig irriteret mod forsvareren: »Har De ikke forklaret tiltalte om sagesløshedsbegrebet i juridisk forstand?« – Tiltalte og hans advokat fastholdt, men dommerens bemærkning gjorde et ubehageligt indtryk på tiltalte og i øvrigt også på tilhørerne.

Endvidere hævdes, at visse af retsplejelovens bestemmelser forudsætter, at dommeren har haft adgang til politirapporterne inden domsforhandlingen. *Hurwitz*⁵⁸⁾ nævner således, at Rpl. § 932, stk. 2, hvorefter dommeren træffer bestemmelse om bevisførelsen, synes at forudsætte, at dommeren har adgang til at blive bekendt med de i sagen optagne politirapporter. Samme synspunkt gøres gældende i *Kommenteret Retsplejelov*.⁵⁹⁾ Endvidere har *Caspersen*⁶⁰⁾ hævdet, at politirapporterne er nødvendige for dommerens skøn over sagens tidsforbrug.

Endelig fremhæver *Thorup*,⁶¹⁾ at rettens adgang til politirapporterne i hvert

Kap.XIV. 1.2.3.

fald er nødvendig ved tilståelsessager, fordi sådanne sager efter Rpl. § 925 kræver, at tilståelsens rigtighed er bestyrket ved det i øvrigt foreliggende, hvorfor retten må have lejlighed til at gennemse efterforskningsmaterialet.

Det første argument synes mere formelt end reelt. Erfaringerne fra den civile retspleje viser, at det er muligt at angive, hvad der søges belyst med et bestemt vidneudsagn, uanset dommerens ukendskab til dette vidneudsagns konkrete indhold. Den mulighed, at dommeren via politirapporten skulle få kendskab til vidner, som hverken forsvarer eller anklager har tillagt betydning, og indkalde disse til domsforhandlingen, forekommer så vidt oplyst sjældent i praksis og er da også klart i strid med retsplejelovens forudsætninger (jfr. nedenfor afsnit 1.4.).

For så vidt angår Caspersens bemærkning, forekommer det, som om dette skøn under alle omstændigheder varetages bedst af anklagemyndigheden – evt. efter høring af forsvarer. Jfr. forarbejderne til den norske straffeprocesslov (citeret under 1.3.). I øvrigt må disse problemer være løst i praksis af de dommere,⁶²⁾ der af princip ikke læser politirapporterne.

Det er klart, at de hensyn, der taler for, at retten ikke bør have politirapporterne inden domsforhandlingen ikke trænger sig på med samme styrke for så vidt angår tilståelsessagerne. Alligevel forekommer det, hvis man vil fastholde princippet om bevisumiddelbarhed og mundtlighed, rigtigst at gennemgå sagen i retten fremfor at lade retten orientere sig via politirapporterne, og dette må antages at være meningen med udtrykket »det i øvrigt foreliggende« i rpl. § 925. I omfattende sager med mange enkelte forhold (f.eks. tyverisager) kan der eventuelt udarbejdes en liste med en kort angivelse af de enkelte forhold, som dommeren (og tiltalte) kan støtte sig til ved gennemgangen.

Såfremt der skulle være et behov derfor i enkelte sager, kunne man måske følge det af forsvarerudvalget stillede forslag, hvorefter politirapporterne kan overdrages retten, hvis forsvarer og anklager er enig herom. Det må dog være en forudsætning, at alle rettens medlemmer, ikke blot den juridiske dommer, får disse papirer udleveret.

*Thorup*⁶³⁾ har skarpt kritiseret dette forslag, idet han antager, at politirapporterne dermed skulle lægges til grund for sagens behandling »ad modum civilprocessen«. Dette har dog næppe været forsvarerudvalgets tanke. Der er snarere tale om et forslag om at bibeholde den nuværende ordning, når det undtagelsesvis måtte vise sig praktisk. Endvidere kritiserer Thorup med rette, at forsvarerudvalgets forslag ikke krævede samtykke fra tiltalte, men kun fra anklager og forsvarer.

Kap.XIV. 1.3.

1.3. Forholdene i Norge

I Norge⁶⁴) var reglerne vedrørende rettens adgang til politirapporterne indtil ændringen af straffeprosessloven 1981 forskellige i henholdsvis lagmannsretten og by- og herredsretten. I by- og herredsretten blev politirapporterne fremsendt til retten, mens lagmannsretten blot modtog en »kort redegjørelse for saken og dens beviser«. Efter ændringen i 1981 er det ikke længere dommeren, men anklageren, der afhører tiltalte i retten, og man har derfor ændret reglerne således, at by- og herredsretterne nu orienteres på samme måde som lagmannsretten. I forarbejderne⁶⁵) hedder det blandt andet:

»Man finner således ikke å burde legge noen vekt på rettens mulighet for å kunne supplere bevisførselen av eget tiltak. Det er nok så at retten under hovedforhandlingen er ansvarlig for at saken bliver fullstendig opplyst, men man anser det som en tvilsom fordel om retten skulle ta aktiv del i forberedelsen av bevisførselen for hovedforhandlingen. Når det er partene som er pålagt ansvaret for dette, vil retten under hovedforhandlingen lettere kunne påby bevisførselen supplert uten på noen måte å føle seg bundet av tidligere disposisjoner.«

Som begrundelse for dette forslag nævnes først og fremmest, at en sådan ordning må antages at spare tid og arbejde, mens den omstændighed, at det undgås, at retsformanden på forhånd har dannet sig en mening, tillægges mindre vægt. Det antages, at såfremt retsformanden undtagelsesvis skulle have behov for at studere politirapporterne, kan han rekvirere disse, men det blev ikke anset for nødvendigt at nævne det i loven. I lovens endelige udformning (§ 262) hedder det imidlertid:⁶⁶)

»Når påtalemyndigheten har besluttet å reise tiltale, sender den retten kopi av tiltalebeslutningen med oppgave over de bevis den vil føre. Rettens formann kan om han finner behov for det, be om utlån av sakens dokumenter.«

Det er tankevækkende, at hovedargumentet for den nye ordning er tidsbesparelsen (for dommeren). Ovenfor blev det af Rosén hævdet, at ordningen ville være mere tidkrævende, fordi behandlingen i retssalen kan forkortes, når alle jurister på forhånd har orienteret sig ved hjælp af sagsakterne.

1.4. Konklusion

Det synes i det foregående påvist, at Illum og Trolles beskrivelse af domsforhandlingen som en efterprøvning af et allerede tilvejebragt materiale, er en korrekt beskrivelse af den faktiske retstilstand. Dette er klart i strid med

Kap.XIV. 1.4.

umiddelbarhedsprincippet, men det hævdes, at dette må vige for en endnu mere væsentlig retssikkerhedsgaranti: princippet om, at domstolene skal nå frem til den materielle sandhed i den enkelte sag. Det synes således, som om man ikke kommer uden om en afvejning mellem disse to principper.

Det er imidlertid ikke rigtigt at stille disse op som modsætninger. Anklageprincippet og umiddelbarhedsprincippet blev – ligesom domsmandsinstitutionen i øvrigt – indført, fordi man mente, at man på denne måde *bedst* sikrede, at domstolene nåede frem til et materielt rigtigt resultat. Det, der skal stilles over for umiddelbarhedsprincippet, er derfor ikke det materielle rigtige resultat, men dogmet om, at domstolen når til det rigtigste resultat, hvis den har kendskab til *hele* det foreliggende materiale.

Det opfattes normalt som en selvfølgelighed, at den, der skal træffe en afgørelse, må have adgang til alt materiale i sagen. Dermed menes imidlertid alt *relevant* materiale, og der står givet meget i politirapporterne, der ikke er relevant.

Dette er de fleste dommere sikkert enige i, men som ansvarlige for afgørelsen vil de helst selv vurdere, hvad der er relevant. Eftersom dommeren ikke har nogen pligt til at hjælpe anklagemyndigheden med at fremlægge sagen bedst muligt, kan dommerens behov for politirapporterne i virkeligheden kun skyldes manglende tillid til, at forsvareren vil røgte sit hverv forsvarligt. (Og anklagemyndigheden, der har pligt til objektivitet.)

At ikke alle dommere har en ubegrænset tillid til forsvarerne, synes at fremgå af nogle bemærkninger, der fra tid til anden falder fra dommerside:

*Thorup*⁶⁷⁾ anfører således som et argument mod ændring af den nuværende praksis, at hvis dommeren ikke har politirapporterne, vil det »betyde, at retten var afskåret fra at kontrollere, om det foreholdte blev rigtigt gengivet.«

*Leche*⁶⁸⁾ taler om den situation, hvor retten har »en orutinerad åklagare framför sig eller en försvarare som inte är tillräckligt insatt i målet.«

*Kållof*⁶⁹⁾ siger om dommerens rolle i straffeprocessen: »Domaren ska ju se till at målet är färdigt att företas och att det kan förväntas att vid huvudförhandlingen att den erforderliga bevisningen verkligen finns tillgänglig.«

Og *Thomasson*⁷⁰⁾ i en slutreplik: »Det var inte alls min mening att jeg ville ta ansvaret från åklagare och försvarare, jeg menar också att de ska sköta processen och lägga fram materialet. Men jeg vill ha därutöver att domaren skall, om dette brast, i sista hand ha möjlighet att gripa in.«

Det, *Leche* og *Thomasson* taler om, synes i virkeligheden at være en selvstændig undersøgende virksomhed fra dommerens side. Et levn fra den inkvisitoriske retspleje, hvor ansvaret for sagens oplysning påhvilede dommeren.

Kap.XIV. 1.4.

Efter retsplejereformen påhviler dette ansvar imidlertid anklagemyndigheden suppleret af forsvareren. Når der tales om, at dommeren skal træffe en materielt rigtig afgørelse, menes i forhold til det materiale der *under retssagen* lægges frem for ham. Dette materiale kan give anledning til, at dommeren ønsker sagen yderligere oplyst, hvis han ikke kan træffe en afgørelse på det foreliggende grundlag, jfr. Rpl. § 880, stk. 3.

Det er rigtigt blevet sagt, at politirapporterne er nogle – af så mange – oplysninger, som anklagemyndighed og forsvarer modtager i forbindelse med samtaler med tiltalte og undersøgelser i øvrigt. Af dette materiale udvælges det relevante og lægges frem for domstolen, og det er dette – og ikke noget som helst andet – retten skal tage stilling til, Jfr. Rpl. § 896.

Det er muligt, at dommeren kan finde noget relevant i politirapporterne, ligesom det er muligt, at han ville have valgt at afhøre nogle andre vidner eller givet efterforskningen en anden retning end anklagemyndigheden. Det ville måske have givet et rigtigere resultat, men det er ikke dommerens opgave efter den danske processuelle ordning.

Jeg kan tilslutte mig det senest af advokat *Rothenborg*⁷¹⁾ fremførte forslag om, at retten ikke har adgang til politirapporterne hverken før eller under domsforhandlingen. Har de været fremlagt til brug ved afgørelse af fængslings-spørgsmålet, bør de snarest derefter fjernes fra sagens akter.⁷²⁾

Muligvis bør denne hovedregel suppleres med en bestemmelse om, at den nuværende ordning bibeholdes i sager, hvor det tiltrædes af tiltalte, forsvarer og anklager.

For at imødekomme dommerens behov for på forhånd at undersøge sagens retlige spørgsmål kunne anklageskriftet indeholde en kort angivelse af, hvilke retsspørgsmål, sagen måtte antages at give anledning til, og dette kunne suppleres af et svarskrift fra forsvareren, jfr. *Andenæs*'⁷³⁾ beskrivelse af den norske praksis. Se også *Klettes*⁷⁴⁾ forslag.

Også erklæringer vedrørende sagens faktiske, uomtvistede omstændigheder kunne fremsendes til retten med anklageskriftet. (I færdselssager f.eks. rids over ulykkesstedet, førets beskaffenhed m.v.).

Mod en sådan ordning taler det økonomiske hensyn: Domsforhandlingen vil blive mere langstrakt og dermed dyrere. Dette hensyn forekommer ikke meget tungtvejende. Dels vil det modsvares af en mere omhyggelig domsforhandling, dels vil forståelsen af eventuelle indviklede transaktioner kunne lettes ved

Kap.XIV. 1.4.

skriftlige oversigter, der udarbejdes af anklagemyndigheden, godkendes af forsvarer og udleveres til *samtlig*e dommere.

Dernæst afskæres den mulighed, at dommeren i politirapporten vil finde forhold af betydning, der er overset af såvel anklagemyndighed som forsvarer. Selv om det ikke skal bestrides, at dette hænder, må det dog antages at være umådeligt sjældent forekommende.

*Gomard*⁷⁵⁾ skriver, at risikoen for, at dommeren bliver forudindtaget mod tiltalte, skal vejes op imod risikoen for, at en svaghed i forsvarer betyder, at ikke alt, der taler til tiltaltes fordel, kommer frem. *Gomard* antager, at risikoen for det sidste er større end risikoen for det første.

I fortsættelse af dette skriver *Gomard*:

»Det kan forekomme, at dommerne under voteringen for at støtte hukommelsen og få rigtigheden af et måske lidt ufuldstændigt personligt notat fra domsforhandlingen bekræftet ser tilbage i retsbogen, i fremlagte dokumenter eller i rapporter og andre dokumenter, som ikke er blevet dokumenteret i retten, og herved opdager, at et punkt, som har betydning for sagen, ikke er blevet tilstrækkeligt belyst under domsforhandlingen. I så fald må sagen reassumeres.« (p. 455).

Citatet synes klart af illustrere svagheden ved den nuværende praksis. *Gomard* forudsætter, at dommeren kan styrke sin hukommelse ved hjælp af materiale, der ikke har været fremlagt i retten.

Det synes i denne henseende værd at bemærke, at forsvarerne i almindelighed ikke tillægger dommerens læsning af politirapporterne betydning for tiltaltes retssikkerhed. Tværtimod er der blandt forsvarerne bred enighed om, at risikoen for, at dommeren gennem politirapporterne bibringes en ukorrekt opfattelse af sagen langt opvejer eventuelle observationer i sigtedes favør.

Heroverfor står, at en ordning, hvor retten ikke ser politirapporterne, vil tjene en række formål af betydning for retssikkerheden:

a) *For det første* vil det tjene til retsenhed. Under den nuværende ordning afhænger det af den enkelte dommer, om politirapporter benyttes eller ej. Dette synspunkt er fremhævet af *Backer*.⁷⁶⁾

b) *For det andet* vil det øge ligestillingen mellem den juridiske dommer og domsmændene.

Kap.XIV. 2.

c) *For det tredje* vil tiltalte ikke erfare, at dommeren på forhånd er orienteret om sagen – med det uheldige indtryk, det kan skabe.⁷⁷⁾ (Jfr. en efter det oplyste almindelig opfattelse blandt lægdommere, ovenfor under 1.2.1.2.).

d) *For det fjerde* undgås, at dommeren, før retssagen er begyndt, kender anklagemyndighedens version med deraf følgende risiko for påvirkning.

e) *Endelig – og det er det væsentligste argument* – er dette den eneste måde, hvorpå man kan sikre sig, at forklaringerne i retssalen bliver udgangspunktet for domstolens vurdering, og at politirapporterne kun benyttes til efterprøvelse, således at retsplejelovens bestemmelser om mundtlighed og umiddelbarhed efterleves, jfr. Rpl. § 896.

2. De øvrige sagsakter

2.1. Dokumentation af forakter

2.1.1. Problemstilling

I angelsaksisk ret er det ikke tilladt at nævne tidligere straffedomme, fordi »the most difficult thing that any jury can be asked to do is to forget their belief that bad men are more likely to do bad things than good men«.⁷⁸⁾

I Danmark er det altid de juridiske dommere bekendt, hvilke forstraffe tiltalte har, vistnok altid i forvejen, idet straffeattesten rutinemæssigt fremsendes til retten sammen med de øvrige sagsakter, men i hvert fald gennem dokumentation af straffeattest, gennemgang af tidligere domme og/eller optagelse i ekstrakt, før skyldspørgsmålet afgøres. Det samme gælder personundersøgelser (herunder mentalerklæringer).

For så vidt angår lægdommere vil domsmænd som regel have kendskab til tidligere straffesager, hvad enten der er tale om 1. instans behandling eller ankesager, mens nævninger normalt ikke vil kende tiltaltes fortid ved afgørelsen af skyldspørgsmålet.

Umiddelbart kan det måske forekomme besynderligt at forhold, som i angelsaksisk ret betragtes som en helt grundlæggende retssikkerhedsgaranti, tillægges så ringe betydning i Danmark.

Kap.XIV. 2.1.1.

Til en vis grad kan dette forhold forklares med den forskellige opbygning af det strafferetlige system. Som nævnt bygger dansk straffesretspleje på princippet om den materielle sandhed, mens det i angelsaksisk ret ikke er sædvanligt at fremhæve dette forhold. Domstolen skal alene afgøre, hvorvidt en tiltaltes skyld kan bevises, og om de benyttede bevismidler er fair. Angelsaksisk ret indeholder en nøje opdeling i fair og unfair bevismidler. De bevismidler, der ikke betragtes som fair, afvises konsekvent, selv om det af og til betyder, at en skyldig går fri. Derfor er det for angelsaksiske jurister helt naturligt, at visse forhold ikke afsløres for den dømmende ret. Omvendt er det opfattelsen i Danmark, at korrekte domme må bygge på, at dommeren finder frem til sandheden i den konkrete sag, og dette forudsætter, at han har adgang til alt materiale i sagen. Man kan måske udtrykke det på den måde, at man i Danmark har mere tillid til dommerens evne til at se bort fra irrelevant materiale.

En anden afgørende forskel mellem de to systemer er, at objektivitetsprincippet (kap. XIII, afsnit 2.1), der set med danske øjne er en meget vigtig retssikkerhedsgaranti i straffesretsplejen, ikke findes i angelsaksisk ret. Her er partsprincippet gennemført i langt videre omfang end efter dansk ret, og det er i princippet anklagerens opgave at finde, hvad der taler for tiltaltes skyld, forsvarerens, hvad der taler for hans uskyld.

Man kender derfor heller ikke den danske praksis, hvorefter en uvildig, sagkyndig instans afgiver erklæring til brug for retten. I de angelsaksiske lande foregår det på den måde, at hver side møder med en sagkyndig, der støtter deres respektive opfattelse, og derpå foregår den sagkyndige diskussion for åbent tæppe.

I et system, hvor anklagemyndigheden ikke arbejder ud fra et objektivitetsprincip, må det antages, at et større antal sager vil nå frem til retten end i et system som det danske, hvor en række tvivlsomme sager på forhånd henlægges af anklagemyndigheden. Dette synes også at fremgå ved en sammenligning af antallet af frifindelser inden for de to systemer. I de angelsaksiske lande er en frifindelse en ganske almindelig foreteelse. I Danmark, derimod, forekommer frifindelser forholdsvis sjældent.⁷⁹⁾

Der er intet besynderligt i, at bevismæssige spørgsmål får større betydning i et system, hvor mange tvivlsomme sager kommer for retten, end i et system, hvor der i de fleste sager kun er ringe tvivl om sagens bevismæssige udfald trods tiltaltes benægtelse. Uanset at forsvareren loyalt følger sin klient og procederer

Kap.XIV. 2.1.2.

principalt på frifindelse, er det af og til tydeligt, at det egentlige mål med bevisførelse og procedure er at bane vejen for formidlende omstændigheder, *når* tiltalte kendes skyldig. Selv om det således er forståeligt og i god harmoni med danske straffeprocessuelle regler, at tiltaltes fortid ikke holdes hemmelig for den dømmende ret, kunne man rejse det spørgsmål, om det også er rimeligt og fair i forhold til den tiltalte.

Dette synspunkt har af og til været gjort gældende fra forsvarerside, f.eks. fremhæver forsvarerudvalget⁸⁰⁾ forstraffens suggestive kraft og dermed risikoen for, at kravet til beviserne i den aktuelle sag nedsættes. Synspunktet blev imidlertid afvist af dommerforeningen⁸¹⁾ som helt ubeføjet.

2.1.2. Teoretiske synspunkter

I 1952 udstedte justitsministeriet et cirkulære⁸²⁾ hvori det henstilles, at anklagemyndigheden undlader at dokumentere tidligere sager, der ikke har enten bevismæssig eller sanktionsmæssig betydning. Cirkulæret yder ikke noget bidrag til en nærmere afgrænsning af de sager, der må antages at have betydning, men en sådan er foretaget af juridiske forfattere.

2.1.2.1. Tidligere sager af betydning for bevisbedømmelsen

*Lindegaard og Trolle*⁸³⁾ samt *Gomard*⁸⁴⁾ nævner, at sådanne sager er relativt sjældent forekommende, men opregner 3 kategorier:

- a) Sager, hvor tiltalte har benyttet samme specielle fremgangsmåde, som i den aktuelle sag,
- b) sager, hvor tiltalte påstår frifindelse af subjektive grunde, og i forbindelse med en tidligere sag har påberåbt sig lignende grunde,
- c) sager, hvor tiltalte gentagne gange udsættes for usædvanlige sammentræf.

Jfr. et berømt eksempel fra England: »The Brides in the Bathtub«, hvor en mand tre gange giftede sig med formuende kvinder, og hver gang var så uheldig, at bruden kort efter druknede i badekarret.

Det ville stemme dårligt med dansk straffeprocess' princip om, at dommeren skal nå frem til den materielle sandhed, hvis man nægtede retten kendskab til sådanne omstændigheder. Dette gælder også, hvis det drejer sig om sluttede sager eller frifindelser, men her er relevanskriteriet noget strengere.⁸⁵⁾

Det fremgår, at Gomard opfatter de ovennævnte under a, b og c nævnte sager som en udtømmende beskrivelse. Han skriver (p. 232):

Kap. XIV. 2.1.2.1.

»En tidligere dom f.eks. for voldtægt bør derfor ikke dokumenteres alene for at kunne påberåbe sig, at tiltalte har kunnet begå voldtægt før og derfor meget muligt kan have gjort det igen.«

*Hurwitz*⁸⁶⁾ synes – i hvert fald principielt – at være af samme opfattelse som *Gomard*.

En diametralt modsat opfattelse er imidlertid udtrykt af statsadvokat *Hertz*:⁸⁷⁾

»Også benyttelse af forakter som bevis, hvilket selvfølgelig efter omstændighederne kan være nødvendigt, bør ske med tilbageholdenhed, navnlig i tilfælde, hvor det med forakterne alene drejer sig om at godtgøre at tiltalte er en person, af hvem man kan forvente, at han vil foretage en handling, som den tiltalen nu angår. I disse tilfælde kan anklageren anføre, at alene dette er formålet, og at domfældelse må afhænge af bedømmelsen af beviset i øvrigt. Det er at undervurdere lægdommerne (nævningerne) at antage, at de ikke kan forstå denne distinktion.«

Det fremgår ikke klart af *Hertz*'s bemærkninger, hvor han vil trække grænsen. Af hvilke personer kan man forvente sig, at de vil begå en handling som den tiltalen angår? Det er nærliggende, at han i hvert fald mener, at det kan man forvente af de personer, der tidligere er dømt for tilsvarende forhold, uanset at fremgangsmåden ikke måtte være den samme. Derimod er det ikke klart, hvilke forventninger, der kan stilles til personer, der tidligere er dømt for en lovovertrædelse af en ganske anden karakter. Kan man f.eks. forvente sig af en mand, der har begået røveri, at han ved en senere lejlighed vil begå voldtægt? Det vil mange sikkert mene, jfr. afsnit 2.1.4.2.2. Det første forhold viser, at han ikke viger tilbage for at overtræde straffeloven. Han er en »kriminell type«.*) Det fremgår imidlertid klart af *Hertz*'s bemærkninger, at han ikke vil tillægge enhver tidligere dom bevismæssig betydning.

Derimod synes hans udtryksform at lade den mulighed stå åben, at domme for andre strafbare forhold under særlige omstændigheder kan have betydning.

Se f.eks. *Trolle*,⁸⁹⁾ der referer en sag, hvor det blev antaget, at en tidligere dom for brandstiftelse kunne have betydning for vurderingen af, hvorvidt tiltalte havde dræbt sin kæreste. Det fremgik, at tiltalte i den tidligere sag havde sat ild til den gård, hvor han tjente »efter at have lidt nogen modgang«. Dette forhold antoges at have betydning for vurderingen af, hvorvidt det var sandsynligt, at tiltalte havde kværket sin kæreste i ophidselse.

*) Se hertil *Zahle*⁸⁸⁾ der udtaler sig kritisk om den bevismæssige værdi af forstraffen, navnlig for så vidt angår de sager, der opregnes under a). Se herom nærmere nedenfor kap. XVIII.7.4.3.2.

Kap.XIV. 2.1.2.2.

Teorien giver således ikke noget éntydigt svar på, hvor grænsen mellem relevante og irrelevante forakter går.

2.1.2.2. Tidligere sager af betydning for sanktionsfastsættelsen

Efter almindelig opfattelse⁹⁰⁾ er det på dette område, forstraffen normalt vil være af betydning. I visse bestemmelser i straffeloven henvises direkte til, at gentagelse er en skærpende omstændighed, og også tidligere betingede domme har betydning. Derimod kan sluttede sager eller sager, hvori der er sket frifindelse, naturligvis ikke få betydning for sanktionsfastsættelsen.

2.1.3. Praksis

Praksis synes at forme sig temmeligt forskelligt fra retskreds til retskreds. Visse steder benyttes vist nok stadig den tidligere almindelige fremgangsmåde, hvorefter anklagemyndigheden – endnu før man var nået til præsentationen af den konkrete sag – indledte med at oprulle tiltaltes undertiden meget lange synderegister. Andre steder er det imidlertid blevet almindeligt at skelne mellem relevante og irrelevante forakter, således at de sidste ikke dokumenteres. De relevante forakter dokumenteres, hvor det falder naturligt, dvs. på et tidligt tidspunkt, hvis de undtagelsesvis vedrører bevisførelsen, og i forbindelse med gennemgangen af de personlige oplysninger, hvis de kun har betydning for sanktionsfastsættelsen.

I retsplejelovens § 928, stk.4, findes hjemmel til at afslutte behandlingen af skyldsspørgsmålet og først derefter foretage den for sanktionsfastsættelsen nødvendige dokumentation og procedure, men denne adgang benyttes meget lidt i praksis, om overhovedet.

Advokaternes procedure i byretssager vedrører derfor såvel skyldsspørgsmålet som den eventuelle sanktionsfastsættelse, hvilket betyder, at domsmændene er bekendt med forakter, der kun har betydning for sanktionsfastsættelsen, når skyldsspørgsmålet skal afgøres.

I nævningesager er proceduren derimod delt, idet der først procederes på skyldsspørgsmålet, der derefter afgøres af nævningerne alene. Hvis tiltalte kendes skyldig, følger en procedure vedrørende strafudmålingen, hvorunder relevante forakter nævnes.

For så vidt angår ankesager, herunder bevisanker, indledes disse normalt med, at den indankede dom dokumenteres, hvorefter retten allerede fra

Kap.XIV. 2.1.4.

begyndelsen vil kende eventuelle forstraffe, der er optaget i den indankede dom.

I de tilfælde hvor irrelevante domme ikke dokumenteres, vil lægdommerne dog ofte blive opmærksom på, at den tiltalte har været straffet før. Det er således ikke ualmindeligt, at anklageren i en bisætning udtaler, at tiltalte ikke tidligere er straffet »af betydning for denne sag«, eller at tidligere fængselsophold nævnes i forbindelse med en gennemgang af tiltaltes liv. Dette tages naturligvis ikke frem i den hensigt at stille tiltalte ringere i rettens øjne, men udelukkende af ordensmæssige grunde. Ved at nævne forakterne har man tilkendegivet over for dommeren, at de ikke er glemt, og ved gennemgangen af tiltaltes liv forekommer ikke en uoplyst periode.

Dertil kommer, at en lægdommer ikke skal være ret mange gange i retten, før han kan kende den papirstabel med forakter, der ligger på dommerens bord.

I langt de fleste sager er lægdommerne således klar over, om tiltalte tidligere har været straffet eller ej, og det er måske derfor, det i teorien uafklarede problem vedrørende grænsen mellem relevante og irrelevante forakter ikke er løst gennem en fast domspraksis. En anden årsag kunne være, at det egentlige stridspunkt i mange af disse sager, som tidligere nævnt, ikke er skyldspørgsmålet, men sanktionsfastsættelsen. Endelig har domstolene, de få gange spørgsmålet er rejst fra forsvarerside, anlagt en særdeles afvisende holdning.

I en sag, der drejede sig om en sædelighedsforbrydelse og drab på en lille pige, statuerede højesteret således, at det *ikke* var en rettergangsfejl, at anklagemyndigheden havde dokumenteret en næsten 20 år gammel dom for tyveri.⁹²⁾

Afvisningen kan enten skyldes, at højesteret anlægger en meget bred fortolkning af, hvad der må anses at have betydning, eller – hvad der er mere sandsynligt – at højesteret anser det for udelukket, at nogen domstol vil lade sig påvirke af klart irrelevante forakter.

2.1.4. Kritik af praksis

*Gomard*⁹³⁾ mener, at rutinemæssig oprensning af tidligere domme ikke alene er unødvendig, men også uheldig, fordi det er en krænkelse i forhold til tiltalte (privatlivets fred), og fordi det kan påvirke nævningernes vurdering af skyldspørgsmålet. Derimod mener han ikke, at der er synderlige betænkeligheder ved den juridiske dommers adgang til tidligere sagsakter, idet »fagdommere vel

Kap.XIV. 2.1.4.1.

ikke let påvirkes af falske lodder i vægtskålen«. En tilsvarende opfattelse fremføres af *Lindgaard og Trolle*.⁹⁴⁾ Også blandt dommere synes det almindeligt⁹⁵⁾ antaget, at lægdommere, men ikke de selv, påvirkes.

2.1.4.1. Sondringen mellem juridisk relevant/ikke juridisk relevant materiale
De fleste mennesker er i et vist omfang i stand til at skelne mellem deres subjektive tro og objektive beviser, og det må antages, at en sådan evne kan videreudvikles ved uddannelse og erfaring. Det må endvidere antages, at dommere i straffesager i særlig grad får opøvet denne evne på grund af det tidligere omtalte »in dubio pro reo«-princip (jfr. Kap. XIII. 2.1.) Princippet betyder, at dommerne jævnligt kommer i den situation, at der såvel objektivt som subjektivt er gode grunde til at antage, at tiltalte er skyldig – men alligevel så megen tvivl tilbage, at der er basis for en frifindende dom. At denne sondring måske af og til kan være vanskelig for lægdommerne at forstå (eller acceptere) synes at fremgå af diskussionerne vedrørende den tidligere gældende »skyldformodningsregel«.

Indtil ændringen i 1978 lød retsplejelovens § 1018b:

»Stk. 1. Der tilkommer den, der har været anholdt eller fængslet, og som derefter frifindes eller løslades, uden at sagen forfølges til dom, erstatning for formueskade, lidelse og tort.

Stk. 2. Dette gælder dog ikke såfremt:

1) De fremkomne oplysninger giver begrundet formodning om, at han er skyldig i den forbrydelse, for hvilken han var anholdt eller fængslet.« (Skyldformodningsreglen).

I forbindelse med diskussionerne⁹⁶⁾ omkring afskaffelsen af skyldformodningsreglen udtalte adskillige dommere, at en afskaffelse kunne føre til flere domfældelser, fordi det ville blive vanskeligere at overbevise domsmændene om en frifindelse på bevisets stilling, hvis det indebar, at den tiltalte (ovenikøbet) havde krav på erstatning.

For dommeren er forskellen mellem den reelt skyldige og den juridisk skyldige et selvfølgelig begreb, og det er utvivlsomt rigtigt, at fagdommerne p.g.a. en stor bevidst indsats og betydelig rutine i højere grad end lægdommerne formår at holde den juridiske skyldvurdering adskilt fra irrelevante forakter.

Den omstændighed, at de juridiske dommere er i stand til at foretage sondringen, er imidlertid ikke ensbetydende med, at det resultat de opnår med hensyn til den juridiske skyld, er *uafhængigt* af deres vurdering af den reelle skyld:

Kap.XIV. 2.1.4.2.

Som nævnt oven for (konklusionen til afsnit 1.2.1.2) er dommere lige så lidt som alle andre mennesker i stand til at se bort fra erhvervet viden, følelser og overbevisning og træffe deres afgørelser på et fuldstændigt objektivt grundlag.

Professionelle lærere foretager en anden bedømmelse af en eksamensopgave, når de tror, den er skrevet af klassens bedste elev, end når de antager, at forfatteren er den dårligste. – Derfor har man f.eks. på de højere læreanstalter i stigende omfang indført skriftlig, anonym eksamen. Ikke fordi man mener, at lærerne bevidst anlægger en forskellig vurdering – men i erkendelse af, at det ikke er muligt at undlade det. Se endvidere eksemplerne kap. II 6.1. og ovenfor under 1.2.1.2.

Når Hertz (refereret under 2.1.2.1.) taler om, at andre »undervurderer lægdommerne«, ligger han under for en misforståelse. Ingen mener, at nævningerne ikke intellektuelt kan forstå sondringen.^{*)} – Problemet er imidlertid, at de lige så lidt som Doobs »nævninger« (refereret under 1.2.1.2.) er i stand til at træffe deres afgørelser på et rent intellektuelt grundlag. Og dette gælder naturligvis ikke mindst, hvis der er tale om at se bort fra forhold, der efter almindelig opfattelse må anses for at være relevante.

2.1.4.2. Er forakter efter almindelig opfattelse relevante for bedømmelsen af det nye forhold?

2.1.4.2.1. Dommerens opgave

Som ovenfor (kap. II, 4.2.2.3.2.) beskrevet, er det dommerens opgave at finde frem til den materielle sandhed i den konkrete sag ved hjælp af fri bevisbedømmelse.

Opgaven er ikke, hvorvidt der er tilstrækkeligt bevis til, at X kan anses skyldig i en teoretisk sag. Dommeren skal derimod nå frem til en overbevisning om, at der ikke er rimelig tvivl om, at netop denne mand, hr. Jensen, begik en forbrydelse mod netop denne kvinde, frk. Hansen, som han havde et nærmere beskrevet forhold til.

Dette betyder, at dommeren skal foretage en konkret vurdering af ikke alene de involveredes forhold, men også deres personlige egenskaber.

2.1.4.2.2. Sandsynligheden for at tiltalte har begået forbrydelsen

Det betragtes normalt som en selvfølgelighed,⁹⁷⁾ at et menneskes handlinger

^{*)} Jfr. kap. XIX.4.2., hvor de refererede vidneudtalelser viser en sådan sondring.

Kap.XIV. 2.1.4.2.2.

ikke er uafhængige af hinanden. En opfattelse af overensstemmelse mellem menneskers handlinger er grundlaget for de psykologiske personlighedsteorier og for almindeligt brugte udtryk som »ærlig«, »modig«, »klog« osv., og det er på denne baggrund, man i engelsk ret har det afsnit 2.1.1. nævnte almindelige forbud mod at nævne tidligere straffedomme. Se endvidere Ekelöf, refereret afsnit 2.2.2.

At der er en sådan konsistens mellem menneskers handlinger anerkendes også i dansk teori og praksis.

Det fremgår således af retsplejelovens § 185, stk. 1. (ref. kap. XIX.5.2.), at et menneske, der har overtrådt straffeloven, må anses for mere tilbøjeligt til at lyve end andre. Se endvidere Rpl. § 185, stk. 2.

Fra domstolens praksis kan f.eks. nævnes, at en voldtægtssag⁹⁸⁾ blev tilladt genoptaget, fordi det var kommet frem, at forurettede ved nogle andre lejligheder havde optrådt inddadende over for fremmede mænd. Man turde herefter ikke se bort fra den dømtes forklaring om, at hun ved den pågældende lejlighed havde indvilget i samleje, og han blev frifundet under den nye sag.

På denne baggrund forekommer det ikke sandsynligt, at domstolen skulle foretage sin vurdering af tiltaltes personlige egenskaber uden at tage hensyn til en tidligere dom.

*Bolding*⁹⁹⁾ skriver således, at man af hensyn til en effektiv kriminalitetsbekæmpelse ikke kan betragte enhver tiltalt som »en maximalt hederlig och trovärdig person«. Endvidere nævner han, at det er en »ofrånkomlig erfarenhetsats«, at sandsynligheden for, at en tidligere straffet begår en forbrydelse, er mange gange større, end for, at en hidtil ustraffet gør det.

Det kan dog næppe være en korrekt måde at benytte statistik på. Det er rigtigt, at blandt de dømte er en påfaldende stor del gengangere – men dette kan næppe være et argument i den *konkrete* sag. Det er muligt, at der kan udregnes en vis procentuel chance for, at forbrydelsen er begået af en »straffet« – men der kan naturligvis intet siges, om netop *denne straffede* (tiltalte). På samme måde er der ganske vist større sandsynlighed for, at tiltalte på et eller andet tidspunkt vil begå ny kriminalitet – men det siger intet om just *denne* forbrydelse. Man kunne med samme ret hævde, at da kvinderne udgør en meget lille procentdel af de domfældte i Danmark, så skulle kønnet være en selvstændig faktor i vurderingen af en given tiltaltes skyld – eller at eftersom unge udgør en stor del af de domfældte, kan en tiltaltes alder benyttes som indicium mod ham. Dertil kommer i øvrigt – som nævnt af f.eks. *Greve*¹⁰⁰⁾ – at sandsynligheden for, at den tidligere dømte bliver pågrebet i forbindelse med ny kriminalitet, er mange gange større end sandsynligheden for, at en hidtil ustraffet

Kap.XIV. 2.1.5.

pågribes, hvorfor kriminalstatistikken næppe giver et helt korrekt billede af virkeligheden.

Boldings tankegang kan således vanskeligt retfærdiggøres med henvisning til kriminalstatistikken, men hans bemærkning om, at mennesker kan opdeles i hæderlige og mindre hæderlige, kan næppe anfægtes.

2.1.4.2.3. Vurderingen af tiltaltes forklaring

Dommerens forpligtelse til at finde frem til den materielle sandhed kombineret med princippet om den frie bevisbedømmelse indebærer, at individuelle forhold som f.eks. et konkret vidnes eller en konkret tiltaltes troværdighed kan få betydning.

*Henriques*¹⁰¹⁾ har hævdet, at det ikke er vidnets ord, men det indtryk, denne gør, der har betydning for rettens afgørelse. Se også de ovenfor kap. II. 4.2.2.3.2. refererede eksempler, hvor rettens vurdering af de tiltaltes troværdighed synes at have haft afgørende indflydelse på resultatet.

Som nævnt fremgår det af retsplejelovens § 185 (refereret kap. XIX. 5.2.), at man ved vurderingen af et vidnes troværdighed lægger vægt på, om det er tidligere straffet. Medmindre man antager, at alle tiltalte lyver, er det svært at se, hvorfor man ikke skulle anlægge den samme målestok på deres forklaring.

2.1.5. Konklusion

Det synes umiddelbart at have formodningen mod sig, at dommeren skulle kunne nå frem til den materielle sandhed i den konkrete sag uden at tage hensyn til de oplysninger, der foreligger om de pågældendes forhold og karakter, og i tidens løb er der da også faldet adskillige bemærkninger, der tyder på, at tiltaltes fortid ingeniunde er uden betydning ved vurderingen af den aktuelle sag.

Således skriver retspræsident *Bang*,¹⁰²⁾ at hensynet til sagens rette oplysning må gå forud for hensynet til at beskytte et barnevidne mod for mange afhøringer »i alt fald, hvor det drejer sig om en hidtil ustraffet person, der benægter at have gjort sig skyldig i noget ulovligt.« Af von Eybens nyligt udkomne bog, »Bevis«¹⁰³⁾ med referat af et meget stort antal retssager, fremgår det, at spørgsmålet om tiltaltes fortid ganske ofte kommer op under voteringen. Af og til hævdes det ganske vist, at de tidligere domme ikke er tillagt betydning, men man kan spørge sig selv, hvad der da har været hensigten med

Kap.XIV. 2.1.5.

at nævne dem. Under en diskussion vedrørende bevisbedømmelsen i straffesager udtalte flere dommere,¹⁰⁴⁾ at de tillagde tiltaltes uplettede fortid vægt. Det synes således at fremgå af Harbou's indlæg, at den af ham refererede sag ville have fået et andet udfald, såfremt den pågældende tidligere havde været straffet.

I Vestre landsrets frifindende dom fra 1974 (U. 75.430) hedder det direkte:

»... når bl.a. henses til, at de tiltalte ikke er tidligere straffet for indbrudstyveri og at ... overvejende betænkeligt at anse det for bevist, at de tiltalte har gjort sig skyldig i forsøg på tyveri.«

En sådan holdning er ganske naturlig. Skadevirkningerne ved en urigtig dom må i almindelighed antages at være størst, hvis den rammer en ustraffet.

Nogle dommere vil måske udtrykke dette forhold positivt: som en særlig retssikkerhed for den ustraffede, ikke som en svækkelse af den straffedes retssikkerhed. Men resultatet er naturligvis det samme: enhver styrkelse af den ustraffedes sag i forhold til den straffedes betyder eo ipso, at forakter har betydning.

Såvel *Hurwitz*¹⁰⁵⁾ som *Zahle*¹⁰⁶⁾ synes at antage, at det er muligt på én gang at forholde domstolen tiltaltes irrelevante straffedomme og *samtidig* bevare den ustraffedes særstilling.

For mig at se er disse begreber – modstykker som de er – uløseligt forbundet. *Enten* er den omstændighed, at en mand er tidligere straffet irrelevant for bevisbedømmelsen, og så nævnes hverken tidligere straffedomme eller en uplettet fortid. *Eller* dette forhold er relevant, og så kan (bør) det nævnes. Nogen mellemvej gives ikke. Dette fremhæves også af *Andenæs*.¹⁰⁷⁾

Hvis man forestillede sig, at det blev forbudt at nævne forakter uden relevans for den konkrete sag, men stadig tilladt at fremhæve en tiltaltes uplettede fortid, ville en række tiltalte komme i et dilemma: lad os antage, at T tidligere var dømt for spirituskørsel og nu tiltalt for røveri. Han kan naturligvis ikke påberåbe sig en uplettet fortid, og i og med at han ikke gør dette, vil domstolen vide, at han er tidligere dømt. Vil det være fordelagtigt for ham at nævne denne dom, som er klart irrelevant for det nye forhold? Tiltalte og hans forsvarer kommer ud i nogle vanskelige (og uværdige) overvejelser over hvilke straffedomme, der bør nævnes, for at domstolen ikke skal tro, at man skjuler noget værre.

Det er muligt, at denne retstilstand bør opretholdes. Dels, som antydnet af Bolding, fordi for få skyldige ville blive dømt, hvis der generelt blev stillet så

Kap.XIV. 2.2.

strengt krav til beviset, som der måske af og til stilles, når det drejer sig om en ustraffet, dels af hensyn til den ustraffede, der i marginale tilfælde kan tænkes at blive frikendt.

Der synes imidlertid at være behov for en nærmere drøftelse af disse forhold. Og herunder må man naturligvis også overveje, hvorvidt en praksisændring snarere vil medføre en svækkelse af den ustraffedes retssikkerhed end en styrkelse af den straffedes.

2.2. Mentalundersøgelser og personundersøgelser

2.2.1. Mentalundersøgelser

Forsvarerudvalget (afsnit 1.2.) var endvidere af den opfattelse, at resultatet af mentalundersøgelser først burde komme til rettens kendskab, når skyldspørgsmålet var afgjort.

I forbindelse med en vurdering af de retspsykiatriske undersøgelser i straffesager blev det diskuteret, på hvilket tidspunkt under straffesagen en eventuel mentalundersøgelse skal foretages. Man fandt, at en sådan undersøgelse bør foretages, og retten bør gøres bekendt med resultatet *før* skyldspørgsmålet afgøres, fordi spørgsmålet om tilregnelighed¹⁰⁸⁾ vanskeligt kan stilles fra spørgsmålet om tilregnelighed. Dette synspunkt synes at have meget for sig. I sådanne undersøgelser indgår naturligvis eventuelle tidligere straffedomme, som derved vil komme til rettens kundskab.

2.2.2. Personundersøgelser

Formålet med personundersøgelser er at skaffe et bedre grundlag for sanktionsfastsættelsen. Da personundersøgelsen ofte er ubehagelig for den tiltalte (henvendelse til arbejdsgiver m.v.) og i øvrigt overflødig, hvis han frifindes, ville en ideel ordning indebære, at en sådan undersøgelse først blev foretaget, når en afgørelse af skyldspørgsmålet havde vist, at den var nødvendig. Dette forudsætter imidlertid en tidsmæssig adskillelse af afgørelsen af skyldspørgsmålet og sanktionsudmålingen, som vort nuværende system ikke er indrettet på.

Resultatet af personundersøgelser kan ligesom dokumentation af tidligere domme påvirke rettens stilling til skyldspørgsmålet. En sådan påvirkning behøver ikke nødvendigvis at være negativ, men må under alle omstændigheder anses for at være irrelevant.

Kap.XIV. 2.3.

*Ekelöf*¹⁰⁹⁾ skriver herom, at »det finns få bevisfakta, vilkas bevisvärda man är så benägen att överskatta som den tilltalades tidigare vandel«.

2.3. Konklusion

Såfremt man finder, at viden om tidligere straffedomme ikke bør kunne påvirke skyldvurderingen, bør den rutinemæssige fremsendelse af straffeattest ophøre og samtidig kunne indføres en bestemmelse om, at dokumentation af tidligere straffedomme, sluttede sager eller frifindende domme altid skulle begrundes konkret.

Da det må være retten, der afgør, om en konkret begrundelse holder, synes ordningen at indebære, at visse tilfælde vil komme til rettens kundskab, uanset at de ikke skønnes at have betydning for sagens afgørelse. Man kunne forestille sig, at sådanne spørgsmål blev afklaret med den juridiske dommer i et forberedende retsmøde. Dette ville ikke være i strid med retsplejeloven, efter hvilken spørgsmål af procesledende karakter er overladt til den juridiske dommer alene. Imidlertid ville en sådan ordning indebære, at den juridiske dommer ville sidde inde med viden, som de læge dommere ikke kender til, hvilket må anses for uheldigt. Eventuelt kunne man forestille sig, at spørgsmålet blev forelagt en anden dommer. Det må antages, at der hurtigt ville danne sig en praksis, således at tvivlstilfældene ville være få.

Ikke alene med henblik på risikoen for, at viden om tiltaltes personlige forhold skal påvirke afgørelsen af skyldspørgsmålet, men også af hensyn til den frikendte, der på denne måde kunne spares for den ofte belastende dokumentation vedrørende forakter og personundersøgelse, forekommer det ønskeligt, om Rpl. § 928, stk. 4, blev benyttet oftere.

3. Flere retsmøder

Også på anden måde indebærer det danske system, at dommeren kan have dannet sig et indtryk af sagen, når domsforhandlingen begynder.

Efter Rpl. § 764 stk. 1 er det retten, der afgør, om en sigtet skal varetægtsfængsles. I forbindelse med denne afgørelse skal en række betingelser opfyldes, herunder om retten finder, at der er »begrundet mistanke« om, at den sigtede har begået den pågældende lovovertrædelse (§ 762, 1. pkt.). Dette indebærer nødvendigvis, at

Kap.XIV. 3.

retten må tage stilling til beviserne imod den pågældende. Efter reglerne i retsplejeloven (§ 767) kan fristen for varetægtsfængsling højst sættes til fire uger. Efter dette tidsrum skal den tages op til nyvurdering, hvorefter den kan forlænges med samme tidsrum. Det kan næppe undgås, at dommeren i forbindelse med sådanne retsmøder danner sig visse forestillinger om sigtedes skyld. Ved langvarige varetægtsfængslinger med talrige forlængelser kommer dertil, at en eventuel frifindelse kan synes at indebære en desavouering af dommerens skøn ved de mange fristforlængelser.

Smh. *Buhl*⁽¹⁰⁾ om den daværende retstilstand: »Det er uudgæeligt, at en dommer, der eventuelt har afsagt fængslingskendelse og haft flere efterforskningsforhør, danner sig et indtryk af tiltalte, og at han, når sagen pådømmes i nærværelse af domsmænd, ikke kan frigøre sig helt herfor.«

Byretspræsident *Höijer*⁽¹¹⁾ har med hensyn til spørgsmålet om bevisoptagelse før hovedforhandlingen (børns forklaringer) udtalt følgende: »Tjänstgör samma domare vid huvudförhandlingen som vid bevisupptagningen, kan det givetvis inte undgås, att denne domare på grundval av vad som förekommit vid bevisupptagningen, bildat sig en personlig uppfattning av barnet och dess trovärdighet. Det är obligatorisk att tänka sig, att domaren vid huvudförhandlingen skall kunna koppla bort de iakttagelser, han har gjort vid bevisupptagningen. Han kommer säkerligen att omedvetet påverkas av vad han har iakttagit.«

Selv om det således kunne være ønskeligt, at der i sager, hvor tiltalte har været varetægtsfængslet, blev udpeget en ny dommer til den endelige domsforhandling, støder dette på praktiske vanskeligheder, idet der ved en række byretter kun er én dommer, og et sådant system kunne derfor kun gennemføres i de større retskredse.

I forbindelse med diskussionen om politirapporterne er spørgsmålet om domfældelse ved 1. instans og landsrettens behandling rejst. »Vil ikke også ankeinstansen være forudindtaget,⁽¹²⁾ og hvad med den dommer, der tidligere har dømt den pågældende i forbindelse med en tidligere sag?«⁽¹³⁾, har dommere spurgt. Som ankesystemet i Danmark er opbygget, har ankeinstansen kendskab ikke alene til resultatet i 1. instans, men også til denne doms præmisser, herunder de forakter, der måtte være dokumenteret. Dette system forudsættes opretholdt, uanset at ankeinstansen dermed ved retssagens start er i besiddelse af oplysninger, der kun måtte vedrøre sanktionsudmålingen. Det er givet, at selv hvis det måtte være ønskeligt, er det ikke realistisk at kræve, at ankeinstansen ikke skulle kende dommen i 1. instans. På samme måde er det næppe heller realistisk, at retten så vidt muligt skal beklædes af en ny dommer ved senere sager. Ved mindre retter er der kun den samme dommer, og selv ved større retter ville et sådant krav skabe vanskeligheder, da nogle tiltalte har adskillige domme bag sig.

Kap.XIV. 4.

At personsammenfald såvel i forbindelse med efterforskningen som i retssalen kan have en vis betydning, kan der næppe være tvivl om. Følgende replikskifte førte ikke til indgreb fra dommerside:

Tiltalte fortalte om et arbejde med en del forsømmelser, hvorefter han fik et andet, og »det arbejde passede jeg«.

A: »Nå, *det* arbejde passede De! ... Hvorfor hørte det op? Kan De huske det?«

T: »Nej.«

A: »Var det noget med, at De blev anholdt?«

T: »Nå, jo de prøvede at hænge mig op på et tyveri.«

A: »Tyveri og forsøg på brandstiftelse, ikke?«

T: »Tyveri ...«

A: »De var anholdt i 14 dage sigtet for tyveri og forsøg på ildspåsættelse. Men lad nu det ligge. Det er afsluttet og frafaldet.«

Men naturligvis hænder det, at dommeren griber ind:

A: »Vi har vist truffet hinanden før.«

T: »Åh, det er vist mange år siden.«

A: »Ja, men ...«

Dommer: »Nå, men det er noget helt andet, vi skal beskæftige os med i dag.«

4. De lege ferenda

Selv om det således under de nuværende forhold ikke er praktisk muligt i alle tilfælde at sikre, at domstolen er uden forhåndskendskab til sagen eller dens hovedperson, er dette naturligvis ikke noget argument mod at gennemføre det i det omfang, det er muligt, dvs. for så vidt angår politirapporterne og de ikke-relevante forakter. Ligesom dokumentation af forstraffe, der kun vedrører sanktionen, i videst muligt omfang bør udskydes til efter skyldspørgsmålets afgørelse.

En adskillelse af skyldspørgsmål og sanktion ville i øvrigt også medføre en anden fordel for forsvaret, idet det er vanskeligt på én gang at procedere for frifindelse og samtidig (subsidiært) at påberåbe sig formildende omstændigheder.

Det må imidlertid understreges, at sådanne ændringer af praksis bør foretages i forståelse med dommerstanden. Den vigtigste retssikkerhedsgaranti i det straffeprocessuelle system består efter min opfattelse i det moralske ansvar, der

Kap.XIV. 4.

påhviler dommeren i forbindelse med hver enkelt afgørelse, og han må nødvendigvis forsynes med tilstrækkeligt sagsmateriale til at bære dette ansvar.

På den anden side må det erkendes, at dommeren næppe nogensinde kan have kendskab til *alt*, hvad der måtte vise sig relevant. Dette gælder, hvad enten han læser politirapporterne eller ej. Politirapporterne er kun et sammen-
drag af den afhørendes opfattelse af sandheden. Overhovedet skal princippet om, at dommeren skal finde frem til den materielle sandhed, næppe tages alt for bogstaveligt.

*Rothenborg*¹¹⁴⁾ har engang sagt:

»... da det ikke er hans (dommerens) opgave at foretage bevisførelse, men alene bevisbedømmelse, ligesom det ikke er hans opgave at udfinde sandheden om, hvad der virkelig er passeret, men alene at tage stilling til, hvad der kan anses at være bevist.

Han er nemlig ikke nogen gud, kun en dommer.«

Kapitel XV

Begrebet vidneidentifikation

1. Indledning

1.1. Problemstillingen

Gennem mange år har jurister og psykologer hævdet, at et øjenvidnes identifikation af gerningsmanden er et vidnesbyrd behæftet med specielle og alvorlige problemer. Man har navnlig hæftet sig ved to ting: at genkendelsen ofte synes at gøre et betydeligt indtryk på retten, og at den i højere grad end almindelige vidnesbyrd unddrager sig rettens prøvelse.

Den første omstændighed, der bliver understreget af *Loftus* (1978),¹⁾ synes at være en århundredgammel erfaring. Allerede den kendte tyske strafferetsteoretiker *Gross* (1898)²⁾ beskæftigede sig med rettens særlige tiltro til identifikationen.

Som indledning til behandlingen af disse problemer nævner *Gross* et tilfælde, hvor en mand blev dømt for at have givet vidnet et knytnæveslag i øjet. Det fremgår, at overfaldet foregik i absolut mørke, men man antog, at det kraftige slag havde fået den sårede mand til at se gnister, ved hjælp af hvilke han havde genkendt den tiltalte ...

Gross tilføjer: »At man har kunnet tro sådanne ting, er en betydningsfuld advarsel.«

Man kan trække på smilebåndet af den slags advarsler, men også i nyere tid har retten fæstet lid til vidnesbyrd, der ikke synes at adskille sig afgørende fra det her nævnte. I *Hauptmann-sagen*³⁾ (kidnapningen af Lindbergs baby) førte anklagemyndigheden bl.a. vidner, der kunne »genkende« den tiltalte, som de havde iagttaget tilfældigt flere år tidligere. Det er imidlertid ikke nødvendigt at gå til udlandet efter sådanne eksempler.

En sag fra 1981 drejede sig om et slagsmål mellem en flok unge danskere og jugoslaviske fremmedarbejdere. Det var lykkedes jugoslaverne at holde en af danskerne fast, til politiet kom. Flere jugoslaviske vidner fastholdt, at det var denne nu tiltalte unge mand, der havde kastet en cykel ned i en kælderhals efter dem. Det fremgik imidlertid, at cyklen ikke var blevet kastet af de danskere, der

Kap.XV. 1.1.

havde stået forrest i flokken. Ifølge samstemmende forklaringer fra jugoslaver og danskere havde nogen råbt »duk jer«, og så var cyklen kommet flyvende bagfra. Den unge mand blev dømt trods sin benægtelse.*)

Identifikationer får ikke sjældent ekstra vægt ved, at vidnet (ofte den forurettede) kommer med kvalificerende bemærkninger såsom: »Det er ham! Jeg vil huske den mand, der sigtede på mig til min dødsdag!« Eksemplet⁶⁾ er taget fra udpegningen af en politimand (figurant), men der findes mange eksempler på lignende udtalelser, hvor vidnet har udpeget sigtede, og det senere har vist sig at være forkert.

Et andet moment, der ofte har gjort et betydeligt indtryk på retten, er flere uafhængige vidners samstemmende vidneudsagn. I mange af de kendte sager om justitsmord har dette moment været fremherskende. Adolf Beck blev udpeget⁷⁾ af 15 vidner. Og der kan nævnes mange lignende eksempler. (Se herom nærmere nedenfor under 4.3., kap. XVI, 3.2. og 3.3., kap. XVIII, 6.3.2. samt kap. XIX.6).

Eksemplerne gør det forståeligt, at jurister er bekymrede. I den engelsksprogede verden hævdes det ikke sjældent, at de fleste justitsmord skyldes fejlagtig identifikation af tiltalte. Således skriver den kendte amerikanske dommer *Frank*.⁸⁾ »Perhaps erroneous identification of the accused constitutes the major cause of the known wrongful convictions«. Det samme synspunkt fremføres af *Borchard* (1932), *Houts* (1956) og *Sobel* (1972).

*Borchard*⁹⁾ skriver: »Perhaps the major source of these tragic errors is an identification of the accused by the victim of a crime of violence.« og *Houts*.¹⁰⁾ »Eyewitness identification is the most unreliable form of evidence and causes more miscarriages of justice than any other method of proof.« *Sobel*¹¹⁾ tilføjer: »More miscarriages, perhaps, than all other factors combined.« Se endvidere *Hellwig*¹²⁾ og *Hirschberg*¹³⁾ og retstilstanden i Vesttyskland.

I England forekom i 1974 to sager, der begge drejede sig om fejlagtig identifikation ved adskillige vidner,**) og som begge havde ført til domfældelse

*) Denne sag havde for øvrigt andre interessante aspekter. Det fremgik, at nogle af de jugoslaviske vidner ikke talte dansk, og af samme grund var en tolk til stede i retten. Imidlertid havde de på selve aftenen afgivet forklaring til politiet. »Hvorledes kunne I det? Der var jo ingen tolk,« spurgte dommeren. »Nej,« lød svaret »men vi oversatte for hinanden!« Efter retsplejelovens § 753, jfr. § 182 må et vidne ikke påhøre andre vidners forklaringer – langt mindre naturligvis *oversætte* dem.

**) Den ene tiltalte, *Virag*, blev således »genkendt« af otte vidner ved en konfrontationsparade.

Kap.XV. 1.2.

i første instans. Dette medførte, at der blev nedsat en kommission under forsæde af Lord Devlin. Formålet med den var: »To review . . . all aspects of the law and procedure relating to evidence of identification in criminal cases; and to make recommendations.« Denne kommission udsendte i 1976 en omfangsrig rapport, der indeholder omhyggelige undersøgelser af de to nævnte sager samt praksis og resultater af identifikationsparader i adskillige andre lande. Det hedder i konklusionen til denne rapport: »Risikoen for fejltagelser i visuel identifikation er tilstrækkelig stor til, at sådanne beviser, når de står alene, ikke kan løfte bevisbyrden for, at den tiltalte er skyldig.«¹⁴⁾

1.2. Problemstillingen set med danske øjne

I 1932 skriver en dansk jurist¹⁵⁾ en artikel, der refererer Gorphes¹⁶⁾ synspunkter. I denne foreslås anvendelsen af konfrontationsparader i stedet for fremvisning af sigtede alene, p.g.a. denne fremgangsmådes meget suggestive karakter. Samme synspunkt fremføres af *Bahnsen*¹⁷⁾. Derimod synes tilrettelæggelsen af sådanne konfrontationsparader ikke at have vakt større interesse i Skandinavien eller at være blevet opfattet som et særligt problem.

Kun Norge har egentlige regler om fremgangsmåden¹⁸⁾ ved identifikation, og disse regler daterer sig tilbage til 1933. I Sverige er forholdene omtrent som i Danmark: Der findes ingen egentlige regler, men i politiskolens lærebog¹⁹⁾ en noget mere omhyggelig gennemgang af emnet end tilfældet er i Danmark.²⁰⁾ Advokater har af og til skarpt påtalt politiets fremgangsmåde. *Buhl*²¹⁾ skriver således om konfrontation: »Det er forbløffende, i hvilket omfang de simpleste krav tilsidesættes i denne forbindelse.« *Rothenborg*²²⁾ har med udgangspunkt i konkrete sager foreslået et par enkle regler til forbedring af proceduren. *Lindgaard* og *Trolle*²³⁾ berører problemerne. Også *Zahle*²⁴⁾ nævner et konkret eksempel. Nogen dyberegående diskussion om fremgangsmåde og faremomenter ses imidlertid aldrig at være ført.

Fra Danmark findes vistnok ikke sager, hvor et justitsmord bevisligt har været affødt af fejlagtig identifikation. Når disse sager navnlig er forekommet i engelsksprogede lande, hænger det næppe sammen med, at danske vidner er bedre til at identificere end vidnerne i de andre lande. Heller ikke synes den her i landet anvendte procedure at adskille sig mærkbart fra den, der anvendes i udlandet (se nærmere kap. XVIII). Derimod er det muligt, at objektivitetsprincippet (jfr. kap. XIII, afsnit 1) har haft en vis betydning. For så vidt angår de to ovenfor nævnte sager, der førte til nedsættelse af Devlin-kommissionen,

Kap.XV. 1.2.

var det næppe kommet til en konfrontation her i landet. Et lignende indtryk efterlader *Borchard*,²⁵⁾ der skildrer en række amerikanske justitsmord. Mange af sagerne drejer sig om »mistaken identification«, og i flere tilfælde var skaden næppe sket, såfremt politiet havde været mere ivrigt med hensyn til fremskaffelse af beviser for sigtedes uskyld. Dette må imidlertid ikke lede til den slutning, at justitsmord på dette område ikke kan forekomme i Danmark. For det første kunne nogle af eksemplerne være forekommet også under vor processuelle ordning. For det andet må det nok antages, at en række justitsmord aldrig erkendes. Hvis man eksempelvis antager, at vidnet i de ovenfor under 1.1. nævnte eksempler har taget fejl af tiltalte og en anden, er det næppe troligt, at fejltagelsen nogensinde skulle blive opklaret.

I »Politiet« refereredes en voldsag,²⁶⁾ hvor det kunne bevises, at den mistænkte, der tidligere var straffet flere gange for vold, havde opholdt sig i nærheden af gerningsstedet, og hvor han endvidere var udpeget af flere vidner som gerningsmanden. Sagen syntes klar, indtil den mistænkte selv fandt frem til den virkelige gerningsmand. Stillet over for denne erklærede vidnerne, at han var gerningsmanden, og de kunne nu slet ikke forstå, hvorledes de havde kunnet tage fejl. Se endvidere eksemplerne kap. XVIII, 6.3.1.1.

Intet tyder heller på, at retten i Danmark i højere grad end i andre lande skulle være ufølsom for den betydelige overbevisende kraft, der ligger i vidnets genkendelse, navnlig når den er kvalificeret, eller der er tale om flere af hinanden uafhængige vidner.

Dertil kommer, at dette bevismiddel ikke kan reproduceres.

Dette er til en vis grad også tilfældet med vidneforklaringer, idet man kunne hævde, at den senere retlige forklaring aldrig kan blive en fuldstændig reproduktion af den første forklaring, men allerede i betydelig grad vil være præget af denne.

Desuden fremskaffes dette vigtige bevismiddel normalt uden rettens medvirken. Det hænder ganske vist, at konfrontationen finder sted i retssalen, men den alt overvejende hovedregel – i hvert fald i hovedstadsområdet – er da vist nok, at konfrontationerne arrangeres og gennemføres af politiet, hvorfor kun sådanne konfrontationer vil blive behandlet.

Konfrontationer ved politiet er det naturlige, idet konfrontationerne ikke alene er et bevismiddel, men i første omgang er et led i politiets efterforskning. Det eneste

Kap.XV. 1.3.

retsmøde, hvor konfrontationer derfor normalt kan komme på tale, er grundlovsforhøret. Før retsplejeændringen i 1978, hvor forundersøgelsesinstituttet²⁷⁾ blev afskaffet, hændte det ifølge Lindegaard og Trolle (1975)²⁸⁾ »ikke sjældent«, at konfrontationen blev henlagt til retsmødet.

1.3. Praksis

Som nævnt er konfrontationer i Danmark ikke undergivet faste regler. Nogle retningslinier kan findes i politiskolens lærebog²⁹⁾ og navnlig i Kriminalteknisk Håndbog,³⁰⁾ hvor der finder en nøjere gennemgang sted på basis af de norske regler.

De manglende regler her som på andre områder skyldes formentlig først og fremmest hensynet til kriminalitetsbekæmpelsen. Denne antages at ville hæmmes og miste i effektivitet, såfremt politiet var bundet af mange formelle regler. Dertil kommer, at den bedste retssikkerhed for borgerne, som ofte fremhævet, (kap. XVIII, afsnit 1) ikke findes i regler, men i et veluddannet politikorps med en høj moral, og det kan derfor forekomme bedre med nogle få, men vigtige principper, som kan være retningsgivende for politiets arbejde.

Dette synspunkt synes imidlertid at være strakt et godt stykke ud over dets bæreevne. Der er ingen fornuftig grund til, at der ikke kan være – om ikke andet så vejledende – officielle retningslinier for, f.eks. hvor mange personer en konfrontationsparade bør bestå af (se hertil Rothenborg³¹⁾, om vidnerne bør være sammen under konfrontationen, om den politimand, der leder efterforskningen, selv bør forestå konfrontationen osv. osv. Sådanne regler forekommer ønskelige såvel fra et retssikkerhedsmæssigt som et efterforskningsmæssigt synspunkt. Jfr. nærmere nedenfor kap. XVIII.

Praksis fra politikreds til politikreds synes at være meget forskellig. Samtaler med politifolk har givet det indtryk, at der er store variationer i politiets arbejdsmetoder både politikredse imellem og inden for den enkelte politikreds.*) Fremgangsmåden i det enkelte tilfælde synes i høj grad overladt til politifolkenes skøn.

På fototeket i København synes der således ikke at være klare regler for gennemførelsen af konfrontationen, når der er mere end et vidne. Det synes

*) I et vist omfang synes der at være tale om et bevillingsspørgsmål. De mindre politikredse har ikke penge til at forny og modernisere deres materiel (f.eks. lysbilledapparat, konfrontationsspejl m.m.).

Kap. XV. 2.

overladt til den politimand, der måtte ledsage vidnet, eller den vagthavende at afgøre, om man skal lade vidnerne se på fotografierne hver for sig eller sammen. Se nærmere kap. XVIII, 7.2.6. Denne praksis synes i øvrigt at være i strid med retsplejelovens bestemmelser. (§ 753, jfr. § 182).

Tilrettelæggelsen af den empiriske undersøgelse bygger dels på teoretiske fremstillinger (politiskolens lærebøger og Kriminalteknisk Håndbog) dels på procedurer, der benyttes ved konfrontationsparader og på fototeket på Københavns Politigård, og endelig på oplysninger fra kriminalfolk, der er ansat forskellige steder i landet (København, Århus, Kalundborg og Nakskov).

2. Baggrund for vidneidentifikation

2.1. Definition

Når den sigtede nægter, er eventuelle vidners genkendelse af ham et vigtigt bevismiddel, og det er derfor ganske almindeligt i alvorligere sager, at der foretages en konfrontation, normalt ved en såkaldt parade, hvor den sigtede anbringes blandt andre personer (figuranter) af samme køn og ikke for afvigende udseende.

Konfrontationer kan enten forme sig som fotokonfrontationer eller som egentlige konfrontationer, hvor vidnet ser den mistænkte i virkeligheden. Der kan være tale om at fremvise den mistænkte eller et foto af ham alene, men normalt vises han blandt en række andre personer. Det drejer sig således om en særlig form for forhør.

Denne form for genkendelse er principielt forskellig fra fri hukommelse på samme måde, som lukkede spørgsmål adskiller sig fra fri forklaring. Når forhørslederen beder vidnet beskrive, hvorledes forbryderen så ud, er der tale om fri forklaring eller et åbent spørgsmål, når han derimod beder ham »genkende«
germingsmanden, skal vidnet foretage et valg – normalt mellem flere muligheder. Altså i princippet et lukket spørgsmål. I det følgende vil der blive sondret mellem tre former for konfrontationer.

a) *Politiet har en bestemt mistænkt/sigtet.*

Konfrontationsmåde 1: Konfrontation med sigtede alene.

Konfrontationsmåde 2: Konfrontation med et begrænset antal personer eller fotografier.

Kap.XV. 2.2.

b) *Politiet har ikke en bestemt mistænkt.*

Konfrontationsmåde 3: Gennemsyn af et stort antal fotografier af tidligere straffede. »Fotoforevisninger.«

Af disse er konfrontationsmåde 2 så langt den form for konfrontation, der har tiltrukket sig mest opmærksomhed og diskussion, og det er den, der undersøges i *U 80*, hvor konfrontationsmåde 1 dog også berøres. Endvidere vil konfrontationsmåde 3 blive behandlet i kap. XVIII.7., men denne indgår ikke i den empiriske undersøgelse.

2.2. Begrebet genkendelse

2.2.1. Indledning

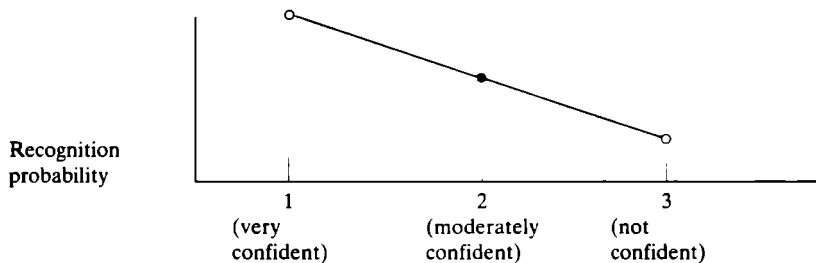
Genkendelse adskiller sig fra det, man kunne kalde »genkaldelse«. Ved genkaldelse fordres det, at individet selv producerer et erindringsbillede, mens genkendelse består i at afgøre, hvorvidt det foreviste er set (hørt) tidligere. Genkendelse opleves på mange andre områder end ved genkendelse af personer. Det gælder alle andre synsindtryk, og i det hele taget kan det forekomme med hensyn til alle sanseindtryk.

Som nævnt er det normal procedure at spørge vidnet, om han tror, han vil være i stand til at genkende gerningsmanden. Dette gælder, hvad enten vidnet har kunnet give en rimelig beskrivelse eller ej, og synes at bero på den opfattelse, at vidnet kan vide sig i stand til at genkende gerningsmanden, uanset at han ikke er i stand til at genkalde sig hans udseende. Denne tankegang synes i god overensstemmelse med psykologisk viden om hukommelsesprocesser.

Psykologer har længe vidst, at mennesker kan sidde inde med viden, som de ikke er i stand til bevidst at trække frem. Man taler om, at man har svaret »lige på tungen«, og mange har gjort den erfaring, at hvis man retter sine tanker mod noget andet, vil den pågældende viden dukke op »af sig selv«. I den engelsktalende verden³²⁾ har man indgående beskæftiget sig med dette fænomen, kaldet TOT (the »tip-of-the-tongue« phenomenon). Anden viden kan forekomme personen at ligge endnu dybere gemt, og han kan føle, at den viden ikke vil dukke op »af sig selv«, men hvis han så den pågældende ting eller hørte den pågældende historie, ville han genkende den.

Kap.XV. 2.2.1.

Loftus og Loftus³³⁾ har spurgt en række personer om, hvilken sanger, der optræder i en bestemt film; hvilken forfatter, der har skrevet en bestemt bog osv. Hvis personerne ikke kan svare, spørges de, om de tror, de ville være i stand til at genkende navnet, hvis de får tre at vælge imellem, Loftus og Loftus får dette resultat:



Results of the »feeling of knowing« experiment. (G. R. Loftus, 1972, unpublished).

Forfatterne ser det som et klart tegn på, at mennesker i et vist omfang véd, hvilke oplysninger de har opbevaret i hukommelsen, selv om de ikke er i stand til at finde dem (for øjeblikket). Kurven ser overbevisende ud, men man skal være opmærksom på gættmomentet og muligheden for at regne svaret ud (udelukkelsesmetoden), når der som her kun er tre muligheder.

Det synes imidlertid rimeligt med udgangspunkt i denne undersøgelse og common sense at antage, at det samme gør sig gældende for genkendelse af personer, og dette er formentlig baggrunden for politiets procedure på dette område. Denne procedure er reproduceret i *U 80*.

Meget tyder imidlertid på, at mennesker også besidder viden, de ikke længere er sig bevidst. Nogle psykologer³⁴⁾ hævder ligefrem, at én gang opnået viden aldrig forsvinder, men opbevares i hjernen. Når man synes at »glemme«, skyldes det ikke, at erfaringen er forsvundet, men udelukkende, at vort apparatur til at trække denne viden frem i bevidstheden er mangelfuldt. De underbygger deres synspunkt med at henvise til, at man under forsøg elektrisk har stimuleret forskellige dele af hjernen, og forsøgspersoner derefter har berettet, hvorledes de nu husker f.eks. barndomsoplevelser, de troede at have glemt. Senere forsøg³⁵⁾ har vist, at personer, der lider af amnesi, kan løse opgaver, selv om de ikke bevidst kan huske teknikken.

Dagliglivets erfaringer synes at bekræfte, at visse erindringer, som individet mente at have »glemt«, kan dukke op, af og til ved en ydre provokation, af og til tilsyneladende uden provokation.

Sproget har adskillige ord for det: »komme i tanker om«, minde om« osv.

Kap.XV. 2.2.1.

Denne omstændighed benyttes ikke sjældent i forbindelse med forhør. Man kan foreholde vidnet andres (eller hans egne) tidligere afgivne forklaringer, og ofte vil resultatet være, at vidnet forklarer, at han »nu« husker, hvordan det forholdt sig. I teoretiske fremstillinger foreslås det ofte, at vidnet bringes til åstedet på det samme tidspunkt, som hans observationer foregik, fordi dette måske kan genopfriske hans hukommelse (se herom kap. XVIII, 3.1.3.)

Når vidner forklarer, at de ikke kan huske gerningsmanden, beder politiet dem ofte medvirke ved en konfrontation alligevel. Ikke sjældent udpeges der også nogen ved disse konfrontationer, men der savnes materiale over, hvor ofte det er den mistænkte. Også denne situation er indbefattet i *U 80*, se nærmere kap. XVI, afsnit 2.2.

I USA er der foretaget adskillige forsøg over forskellen mellem genkaldelse (recall) og genkendelse (recognition).³⁶⁾ Forsøgene har bekræftet den almindelige iagttagelse, at det ofte er muligt at genkende ting, der ikke kan genkaldes.

Det har imidlertid vist sig, at det materiale, der benyttes ved forsøgene, har stor indflydelse på resultatet. (Jfr. kap. II.4.2.1.4.).

Et eksempel:³⁷⁾

Forsøgspersonerne ser en række ord, heriblandt »bord« og »kohinoor«. Hvis forsøgspersonerne senere udsættes for en genkaldelsesprøve, vil »bord« blive nævnt langt oftere end »kohinoor«. Er det derimod en genkendelsesprøve, vil det omvendte være tilfældet.

Disse og andre forskelle har fået nogle forskere³⁸⁾ til at hævde, at man ved genkendelse prøver en anden form for hukommelse end ved genkaldelse.

Dertil kommer, at den typiske genkendelsessituation består i, at vidnet stilles over for visuelle stimuli, og forskning viser betydelige forskelle på visuelle og verbale stimuli, og også på dette område har forskere³⁹⁾ ment, at der er tale om forskellige hukommelsesprocesser. Forsøg med visuelle stimuli har vist en rent ud forbløffende evne til genkendelse.

*Standing et al.*⁴⁰⁾ viste forsøgspersoner 2.500 ukendte fotografier og malerier i 10 sek. hver. To dage senere blev de bedt om at udpege de tidligere sete blandt andre, og det lykkedes i ca. 90% af tilfældene. Senere forøgede *Standing*⁴¹⁾ tallet til 10.000 og fandt 86% korrekt genkendelse. Han konkluderede, at der muligvis ikke er nogen øvre grænse for den menneskelige evne til genkendelse af billeder.

Det er klart, at sådanne resultater forudsætter enkle billeder, og at de »nye« billeder ikke ligger for tæt op ad de tidligere viste. Spørgsmålet er, om der kan foretages lignende forsøg med genkendelse af personer.

2.2.2. Genkendelse af ansigter

Som tidligere omtalt opfatter mennesket verden i sammensatte billeder, og det kan selv med kendte ting være meget vanskeligt at gøre rede for detaljerne. Det vil falde de fleste mennesker svært at beskrive en bil f.eks. eller bare en stol sådan, at en blind vil få et klart indtryk af den. Dette gælder også i høj grad menneskers udseende.⁴²⁾

*Harmon og Murray-Hill*⁴³⁾ benyttede to trænede kunstnere, der arbejdede for anklagemyndigheden i USA. De to kunstnere fik hver nogle fotografier, på grundlag af hvilke de udarbejdede en beskrivelse af personen, som den anden kunstner derpå tegnede efter. Tegningerne blev derefter vist til 30 personer, der kendte modellen. Kun 13 af disse genkendte modellen, og af disse genkendte de 5 sig selv. Når kunstneren derimod udarbejdede sin tegning med fotografiet foran sig, var 90% i stand til at genkende personen.

Ved et andet forsøg viste man personer enkelte træk ved et menneskeansigt, f.eks. flere udgaver af en mund eller en næse, og bad forsøgspersoner udvælge de træk, der passede bedst på deres venner. Dette faldt de fleste meget vanskeligt.

*Clifford og Bull*⁴⁴⁾ anfører, at det synes, som om vi kan huske ting, der er vanskelige at udtrykke i ord. *Yin*,⁴⁵⁾ der vendte de viste ansigter på hovedet, bemærker, at forsøgspersoner ikke desto mindre søger at få indtryk af »the whole face« snarere end at lede efter særlige træk.

Et sådant indtryk synes af stor betydning for genkendelse, jfr. også *Bower og Karlin* (ref. 2.2.3.1.2.) og *Parkin og Goodwin*.⁴⁶⁾ *Howells*⁴⁷⁾ finder ingen sammenhæng mellem gengivelse af mange detaljer på fotografier af ansigter og genkendelse af disse ansigter, og *Malpass et al.*⁴⁸⁾ finder, at træning i beskrivelse af ansigter ikke hjælper på genkendelsen.

Fordi ansigtet opfattes som et hele, er det så effektiv en forklædning f.eks. at binde et tørklæde for underansigtet – eller bare at skjule øjnene.⁴⁹⁾

Ændringer i detaljerne opfattes ofte som en ændring af det sammensatte billede, og det kan ligefrem være svært at se detaljeændringen. Typiske eksempler er, når kendte personer ændrer frisure eller aflægger skæg. Ofte virker det som noget »fremmed« ved personen, og det kan vare nogen tid, før man forstår, hvori det fremmede består. Også forsøg viser, at mange kan se, at et tidligere forevist ansigt er ændret, mens de ikke kan forklare, hvori ændringen består.⁵⁰⁾ Helt anderledes går det, når det drejer sig om at genkende det sammensatte billede, ansigtet som helhed. Selv mennesker, man kun har et flygtigt kendskab til, og hvor man ikke ville kunne angive så fremtrædende enkeltheder som hårfarve eller højde, vil man ofte kunne genkende med usvigelig sikkerhed. Genkendelse vil endog ofte være

Kap.XV. 2.2.3.

mulig, selv om man ikke længere formår at genkalde sig personen. Det kan dreje sig om personer, man har mødt flygtigt eller for længe siden, og hvis udseende man ikke længere (bevidst) erindrer.

Endnu ved man ikke, hvorledes genkendelsen af ansigter foregår. *Knapp*⁵¹⁾ skrev i 1972: »The face is the researchers' nightmare«, og siden da er der fremsat adskillige teorier, herunder den,⁵²⁾ at genkendelse af ansigter forudsætter en proces, der er forskellig fra al anden genkendelse. Selv om man har opnået mere viden i de senere år, må det nok erkendes, at der er tale om et uløst og måske uløseligt⁵³⁾ problem med vor nuværende viden.

2.2.3. Forskning

Selv om man endnu ikke forstår processen til bunds, er det muligt at måle resultaterne.

Forsøg over genkendelse af ansigter kan opvise meget fine resultater. *Yin*⁵⁴⁾ finder således 96% korrekt genkendelse (fotografier af mænd), mens *Hockberg og Galper*⁵⁵⁾ finder 90% korrekt genkendelse (fotografier af kvinder). *Clifford og Bull*,⁵⁶⁾ der gennemgår et stort antal undersøgelser fra de senere år, finder, at i gennemsnit er 80% af forsøgspersonerne i stand til at finde et forevist fotografi blandt 50–200 andre.

*Chance et al.*⁵⁷⁾ konkluderer, at i betragtning af, hvor sammensat og uendeligt varieret et ansigt er, er genkendelsen af dette et af de mest forbløffende eksempler på rækkevidden af den menneskelige perception, og *Shepherd og Ellis*⁵⁸⁾ finder, at ansigtet er lettere at genkende end næsten enhver anden visuel stimuli, der nogensinde er efterprøvet.

Nøget anderledes er resultaterne imidlertid i de få forsøg, hvor man har søgt at bringe betingelserne lidt tættere på virkeligheden.

I 1974 blev en universitetsprofessor »overfaldet« af en student midt under en forelæsning. 7 uger senere blev de 141 tilhørere bedt om at udpege studenten blandt 6 fotografier. Det lykkedes for 40% (*Buckhout*).⁵⁹⁾

Samme år lod *Slomovits*⁶⁰⁾ 52 vidner se et arrangeret »røveri«. Tre uger senere så vidnerne to parader optaget på video med 5 personer i hver. En med den pågældende (målpersonen) og en uden (ren figurantparade). De kunne se de to parader så mange gange, de ville. 14 vidner (27%) genkendte »forbryderen« – men 7 af disse skiftede mening, da de så figurantparaden.

Kap.XV. 2.2.3.1.

I 1978–80 foretog *Shepherd et al.*⁶¹⁾ en række forsøg, hvor målpersonen afbrød en forelæsning. Korrekt genkendelse lykkedes for mellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{2}{3}$ af vidnerne.

I 1979 udførte *Martinsen*⁶²⁾ et vidnepsykologisk forsøg for Danmarks Radio, hvor han iscenesatte et »overfald« på en banegård. Forsøget var meget realistisk, og nogle mennesker, der tilfældigt befandt sig på den modsatte perron, troede at overvære en virkelig hændelse. Ved en senere levende konfrontation kunne 4 af 10 vidner udpege gerningsmanden korrekt.

I 1980 blev der foretaget et forsøg ved Københavns Universitet, hvor en assistent (en smuk, ung kvinde) afbrød en forelæsning med en kort besked. En time senere kunne 61% genkende assistenten i en parade bestående af 5 personer. I 1981 blev der foretaget et lignende forsøg med en anden assistent (en ældre dame). En uge senere kunne 54% udpege den ældre dame blandt 4 personer.

I 1982 lod Smith et al. (ref. kap. XVIII, 3.2.5.) forsøgspersoner se en film vedrørende et tasketyveri. 20% udpegede røveren korrekt blandt 6 fotografier.

Samme år foranstaltede Brigham et al. (ref. afsnit 4.2.1.) et forsøg, hvor vidnerne (butikspersonale) troede, det var virkelighed. 32% udpegede korrekt blandt 6 fotografier.

Meget tyder således på, at laboratorieforsøg giver resultater, der er langt bedre end det, der kan antages at kunne opnås i virkeligheden. Årsagen hertil skal nok søges i en række omstændigheder, der hver for sig nedsætter sandsynligheden for korrekt genkendelse, og hvoraf adskillige vil være virksomme ved virkelige iagttagelser.

2.2.3.1. Iagttagelsesbetingelserne

2.2.3.1.1. Uforstyrret og koncentreret iagttagelse af forbryderen

Ved forsøg iagttages »målpersonen« ofte op til 30 sek. *Goldstein*⁶³⁾ finder højere genkendelsesprocent ved 30 sek. oprindelig iagttagelse end ved 5 sek., men selv for personer, der kun forevises $\frac{1}{2}$ sek., ligger genkendelsen over gættestadiet.⁶⁴⁾ *Laughery et al.*⁶⁵⁾ finder 47% korrekt udpegning ved en forevisningstid på 10 sek. og 58% korrekt udpegning ved en forevisningstid på 32 sek.

Sammenhængen mellem iagttagelsestid og senere genkendelse er formelt anerkendt i Storbritannien, hvor dommere anbefales⁶⁶⁾ at advare nævningerne

Kap.XV. 2.2.3.1.2.

mod at lægge for megen vægt på vidneudsagn, der baseres på meget kort tids iagttagelse.

Fra virkeligheden kan gives mange eksempler på ukorrekt identifikation til trods for væsentlig længere iagttagelsestid. Vidner i sagen⁶⁷⁾ mod Adolf Beck havde således tilbragt flere timer i selskab med forbryderen. Dette kan bl.a. skyldes, at vidnet ofte vil være mere optaget af, hvad forbryderen foretager sig, end hvordan han ser ud, jfr. Houts,⁶⁸⁾ der refererer et par autentiske eksempler.

Dette illustreres af Smith et al.'s forsøg (refereret kap. XVIII, 3.2.5.). Smith et al. bad deres forsøgspersoner se en film og derefter spille »øjenvidne«. Alle forsøgspersoner (36) kunne give en rimelig beskrivelse af hændelsesforløbet og et rimeligt signalement af gerningsmanden. Imidlertid var kun 20% i stand til at udpege mådpersonen korrekt fra en fotoparade. Smith et al. lod derefter 10 andre forsøgspersoner se den samme film, men disse fik at vide, at det drejede sig om et forsøg over genkendelse af ansigter. Af disse 10 forsøgspersoner foretog de 6 en korrekt udpegning. Se også ovenfor kap. V, 4.1.1. og kap. XVII, 2.4.

Dertil kommer, at i en række tilfælde har vidnet ikke nogen særlig grund til at mærke sig forbryderen, som det iagttager i en dagligdags situation. Det er først senere, vidnet forstår, at hans iagttagelse kan være af betydning.

*Leippe et al.*⁶⁹⁾ har foretaget et forsøg, hvor en genstand blev »stjålet« for øjnene af en gruppe forsøgspersoner, der troede at overvære en virkelig hændelse. En gruppe vidner havde fået det indtryk, at det drejede sig om noget relativt værdifuldt (lommeregner, af vidnerne estimeret til en gennemsnitlig værdi af 465 kr.), en anden gruppe, at der var tale om noget værdiløst (cigaretter, af forsøgspersonerne vurderet til en værdi af 15 kr.). Det viste sig, at 56% af forsøgspersonerne var i stand til at udpege gerningsmanden, når de troede, han havde stjålet noget værdifuldt, men kun 19%, når de ikke mente, det stjalne havde større værdi. Leippe et al. varierede forsøget og fandt som ventet, at hvis oplysningen om det stjålne værdi først gives *efter* iagttagelsen af tyveriet, har den ingen betydning for udpegningen. Jfr. i øvrigt kap. V, om primære og sekundære iagttagelser.

2.2.3.1.2. Viden om senere genkendelse

Som regel véd forsøgspersonen, at han vil blive testet, hvilket normalt ikke vil være tilfældet i virkeligheden.

I 1931 fandt *Burti*,⁷⁰⁾ at der er større sandsynlighed for korrekt identifikation, hvis der er givet forvarsel. (»Watch that man«). Senere forsøg tyder imidlertid på, at det

Kap.XV. 2.2.3.1.3.

er den omstændighed, at vidnet derved får sin opmærksomhed henledt på manden snarere end dets forventning om senere testning, der betinger forskellen i Burtt's forsøg.

*Loftus og Loftus*⁷¹⁾ refererer således forsøg med genkendelse af ord, der viser, at viden om senere testning har betydning for genkaldelse, men ikke for genkendelse.

Også andre forsøg⁷²⁾ finder, at genkendelse (af ansigter) kun bliver marginalt bedre ved viden om senere test (82% mod 74% for vidner, der ikke venter test).

Det afgørende synes at være, at vidnet har haft anledning og tid til at betragte ansigtet indgående. *Bower og Karlin*⁷³⁾ finder således, at forsøgspersoner, der bliver bedt om at vurdere ansigtets »ærlighed« eller »likeableness« (et specielt amerikansk begreb, for hvilket det har været forfatteren umuligt at finde en dækkende oversættelse) er bedre til at genkende dette ansigt end personer, der har vurderet de samme ansigter efter køn eller stor/lille næse – men at denne forskel er uafhængig af forsøgspersonernes viden om senere testning. Derimod synes *Tverskys*⁷⁴⁾ forsøg at vise, at forkerte informationer om karakteren af den fremtidige test kan hæmme genkendelse.

*Shepherd et al.*⁷⁵⁾ refererer nogle mindre undersøgelser, der tyder på, at vidners forsøg på at genkalde sig forbryderens ansigt umiddelbart efter iagttagelsen, kan lette den senere identifikation. I hvilket omfang sådanne processer forekommer blandt virkelighedens vidner eller hos forsøgspersoner vides ikke.

2.2.3.1.3. Vidnets sindstilstand

I visse situationer vil det fra begyndelsen stå vidnet helt klart, at der er tale om en forbrydelse, og han vil i høj grad have sin opmærksomhed henledt på begivenheden, f.eks. fordi han selv er offer for den pågældende forbrydelse. En sådan oplevelse vil som oftest gøre et dybt indtryk på forurettede og i øvrigt også ofte på tilskuerne, uanset at den kriminelle handling ikke er rettet mod dem.

Det antages sædvanligvis, at »the more vivid, striking, or impressive the scene, the clearer and more retentive the memory of it«.⁷⁶⁾

I angelsaksisk ret, hvor retten begrunder sine afgørelser i langt højere grad, end det er sædvanligt i de nordiske lande, findes adskillige eksempler⁷⁷⁾ på denne antagelse:

I Pennsylvania blev to mænd dømt for at have tortureret og myrdet et ægtepar. Identifikationen var foretaget af de døde ofre. Sagen blev appelleret og i sin begrundelse for stadfæstelse udtalte retten: »every peculiarity of each of them (the

Kap.XV. 2.2.3.1.3.

murderers) must have been literally burned into the memory of both ... (the husband) and his wife.«

I New York blev en mand dømt for drab ved 1. instans og frikendt ved 2. instans. De dissenterende dommere ved appeldomstolen udtalte: »The experience of seeing a man emerge from an automobile, with gun in hand, who not only proceeded to shoot their friend at close range but also withdrew from his pocket an envelope in which they had reason to be interested, was such as to arrest the attention of the three witnesses and excite their keenest powers of observation.«

Allerede i 1908 påviste psykologiske forskere⁷⁸⁾ imidlertid, at så enkelt er det ikke. The Yerkes-Dodsons law siger, at stress og andre emotionelle faktorer fremmer den menneskelige opmærksomhed og indlæring op til et vist punkt. Derefter har det den modsatte effekt.

I 1975 udtrykker *Hilgard et al.*⁷⁹⁾ loven således:

»Et vist (svagt) følelsesmæssigt engagement tenderer til at resultere i øget opmærksomhed og interesse for den foreliggende opgave. Når det følelsesmæssige engagement bliver kraftigt, betyder det normalt, hvad enten det er behageligt eller ubehageligt, at præstationen bliver dårligere.« Dette kan måske forklare, hvorfor begrebet »eksamensnervøsitet« for nogle opleves som en spore, mens det virker lammende på andre. Effekten er ofte påvist eksperimentelt, herunder også i vidnepsykologiske forsøg. *Deffenbacher*⁸⁰⁾ har analyseret 19 forsøg og finder, at ca. halvdelen viser, at følelsesmæssig belastning hos iagttageren resulterer i bedre iagttagelser, mens den anden halvdel viser det modsatte. Han mener, at de første forsøg beskriver svag følelsesmæssig belastning, mens de øvrige beskriver stærkere følelsesmæssig belastning.

*Easterbrook*⁸¹⁾ finder, at mennesker under kraftigt emotionelt pres kun kan koncentrere sig om få faktorer i deres omgivelser.

Allerede i 1927 udfører *Gorphe*⁸²⁾ et forsøg (slagsmål under forelæsning), hvor han påviser, at vidneudsagn fra de mest oprevne studenter var praktisk talt værdiløst.

*Jaffa*⁸³⁾ finder 17% flere fejl, når vidnet er ophidset. *Clifford og Scott*⁸⁴⁾ viser forsøgspersoner identiske film bortset fra, at den ene har indlagt et voldeligt forløb, hvor den anden har en verbal meningsudveksling. Clifford og Scott finder gengivelsen af den 1. film ringere. *Johnson og Scott*⁸⁵⁾ har udført et forsøg, hvor en gruppe forsøgspersoner uventet blev udsat for et voldsomt optrin (slagsmål) i et tilstødende værelse. Dette ender med, at en person kommer ind i værelset med en blodig

Kap.XV. 2.2.3.1.3.

brevkniv og blodige hænder. En anden gruppe overhører et harmløst optrin (en fredelig samtale efterfulgt af en person med en kuglepen og blæk ud over hænderne). I begge tilfælde ses personen i 4 sek. Senere blev alle forsøgspersoner bedt om at finde personen blandt 6 fotografier. Efter det voldsomme optrin lykkedes det for 33%, efter det harmløse for 49%. På den anden side beskriver så at sige samtlige vidner en eller anden form for våben i den første situation, mens få beskriver kuglepennen.

*Sanders og Warnick*⁸⁶⁾ finder kun marginal forskel mellem de korrekte udpegninger ved iagttagelse af et ikke-voldeligt og et voldeligt forløb. Derimod finder de, at de forkerte udpegninger stiger til 56% ved det voldelige forløb mod 26% ved det ikke-voldelige. Sanders og Warnick er opmærksomme på den betydning, dette resultat har for retssager (se herom nærmere nedenfor under 2.3.1.).

*Hollin*⁸⁷⁾ mener, at der efterhånden findes så mange undersøgelser med samme resultat, at det kan betragtes som en kendsgerning, at voldsomme begivenheder fører til mindre korrekte iagttagelser.

Dette forhold er i høj grad fysiologisk betinget. I situationer, hvor et menneskes liv eller velfærd er truet, indtræder det såkaldte GAS-syndrom (General Adaptional Syndrome).⁸⁸⁾ GAS er karakteristisk ved, at indholdet af adrenalin i blodet stiger og fører til hurtigere hjerteslag, hurtigere åndedræt og højere blodtryk. Dette resulterer i en næsten utrolig forøgelse af menneskets normale styrke, der gør det i stand til at løbe meget hurtigt, kæmpe eller f.eks. løfte en betydelig vægt (en kvinde, hvis mand lå kvæstet under en bil, var i stand til at løfte bilen). Alt dette gør mennesket i stand til at redde sit liv og sikre overlevelsen.

Det er dog langt fra alle, der er i stand til at reagere hensigtsmæssigt og målrettet i en sådan situation. Iagttagelser⁸⁹⁾ af mennesker i katastrofesituationer som brande eller vulkanudbrud tyder på, at kun ca. 15% er i stand til at reagere effektivt og med omtanke. De 70% viser varierende grader af forvirring, men er dog stadig i stand til at handle med en vis effektivitet – og de sidste 15% er så chokerede, at de er helt ude af stand til at foretage noget fornuftigt. De styrter måske skrigende rundt, bliver apatiske eller udfører meningsløse og helt nyttesløse opgaver. Undersøgelser af soldater i kamp tyder på, at man kun kan forvente, at 15–20% affyrer deres våben. Resten bliver så chokerede, at de er ude af stand til at skyde.

Det er givet, at sådanne stress-situationer ikke er egnede til at producere troværdige og detaljerede vidneudsagn. Dette gælder også mennesker, der har

Kap.XV. 2.2.3.2.

vist sig i stand til at handle hensigtsmæssigt i sådanne situationer, f.eks. professionelle soldater.⁹⁰⁾

Vidnepsykologisk har man benyttet udtrykket »weaponfocus«⁹¹⁾ for at beskrive den situation, hvor vidnet trues med et våben. Dette tiltrækker sig i den grad vidnets opmærksomhed, at andre detaljer – som f.eks. forbryderens udseende – ikke huskes så godt.

*Houts*⁹²⁾ beskriver to sager, hvor vidnerne havde talt med forbryderen i 15–20 minutter, men alligevel ikke havde den ringeste idé om hans udseende. Begge forklarede det med deres optagethed af egen eller andres (et barns) sikkerhed.

*Kuehn*⁹³⁾ har undersøgt et stort antal politirapporter og konkluderer, at erindringen om forbryderen er afhængig af adskillige faktorer, og en af dem synes at være forbrydelsens karakter. Fænomenologisk ser det ud, som om forbrydelser kan ordnes i en rangfølge efter den emotionelle belastning, således at de mest oprivende forbrydelser resulterer i de fattigste beskrivelser (tyverier giver fyldigere beskrivelser af forbryderne end overfald og voldtægt). Samme erfaring har politifolk gjort i praksis.⁹⁴⁾

*Argyle og Cook*⁹⁵⁾ finder, at i visse sociale situationer kvier mennesker sig ved at se direkte på hinanden. Dette er særlig udtalt i truende situationer.

Endelig viser flere af de ovennævnte undersøgelser (Clifford og Scott, Johnson og Scott og Kuehn), at kvinders iagttagelse påvirkes mere end mænds ved voldelige episoder.

Som de ovenfor nævnte eksempler viser, er en del dommere ikke opmærksomme på, at ophidselse og angst kan hindre korrekt perception. De udtalelser, der foreligger fra danske praktikere, tyder dog ikke på, at en sådan opfattelse er almindelig i Danmark. Således skriver *Lindegaard og Trolle*.⁹⁶⁾ »Under skræk, vrede eller ophidselse nedsættes vor evne til at gøre pålidelige iagttagelser.«

I USA har det i ældre værker⁹⁷⁾ været hævdet, at fysisk chok og nervøs ophidselse skulle få oplevelser umiddelbart før disse følelsers indtræden til at stå i et særlig skarpt lys. En sådan effekt er imidlertid kun fundet i en enkelt undersøgelse og hævdes så vidt vides ikke i nyere værker.

2.2.3.2. Genkendelsesbetingelserne

2.2.3.2.1. Opgavens sværhedsgrad

Ved mange af de her citerede psykologiske forsøg er præcis det samme billede forevist, som vidnet så ved den oprindelige iagttagelse. Dette skyldes formentlig forsøgslederens interesse for hukommelsesprocesser, men det betyder, at

Kap.XV. 2.2.3.2.2.

forsøgets resultater ikke uden videre kan overføres på den juridiske situation, der stiller ganske andre krav til et vidne.

I den svenske lærebog for politifolk⁹⁸⁾ nævnes et tilfælde, hvor et vidne, der havde arbejdet sammen med den mistænkte, fik forevist 6 billeder af ham og sagde: »Ham er det ikke, men ham der, ikke ham og ikke ham, men der er han igen...«

*Parker og Goodwin*⁹⁹⁾ finder i forbindelse med et forsøg over hukommelsesprocesser, at et andet billede (ændret udtryk) af et menneske er sværere at genkende end det samme billede.

*Laughery et al.*¹⁰⁰⁾ finder flere korrekte genkendelser, når forsøgspersonen har set 3 lysbilleder (fra forskellige vinkler) af målpersonens ansigt, end når forsøgspersonen har set en film med målpersonen (*Laughery* bruger dog forskellige målpersoner, se herom afsnit 2.2.3.2.4.).

Der er således tale om en kvalitativ forskel, idet det forlanges af virkelighedens vidne, at han skal genkende et bestemt individ (som oven i købet normalt har foretaget handlinger, som vidnet også skal observere, jfr. afsnit 2.2.3.1.1.), mens mange psykologiske forsøg blot kræver, at forsøgspersonen genkender et tidligere forevist billede af en bestemt person.¹⁰¹⁾

2.2.3.2.2. Tidsfaktoren

Ved forsøgene går der sjældent lang tid, før vidnet får lejlighed til at forsøge at genkende »målpersonen«, men mange forsøg¹⁰²⁾ tyder på, at ved genkendelse spiller tiden ikke så stor rolle som ved genkaldelse.

Sanders og Warnick (ref. afsnit 2.2.3.1.3.) finder, at forsøgspersoner efter 2 timer opnår ringere resultater for så vidt angår genkaldelse (beskrivelse af målpersonen), men ikke for så vidt angår genkendelse af denne.

De fleste forsøg over genkendelse af ansigter viser en betydelig modstandskraft over for tidens indflydelse. Dette gælder både traditionelle forsøg, hvor forsøgspersonen får forevist et fotografi, og mere virkelighedsnære forsøg som *Shepherd et al.*'s.¹⁰³⁾

Shepherd et al.'s forsøgspersoner foretager stort set lige mange korrekte og forkerte udpegninger efter en uge og efter 4 måneder. Efter 1 års forløb er genkendelsen dog faldet fra 65% korrekt genkendelse til 10% korrekt genkendelse. *Konf. Shepard*,¹⁰⁴⁾ der viser forsøgspersoner 612 illustrationer. Derefter ser de 68 par billeder og skal vurdere, hvilket de har set før. Efter 2 timer finder Shepard 97% korrekt genkendelse og efter 4 mdr. 58% (gættestadium).

Kap.XV. 2.2.3.2.3.

Egan et al. (refereret under 2.3.2.) finder ingen forskel på 2 måneder for så vidt angår de korrekte udpegninger – men en fordobling af de forkerte.

2.2.3.2.3. Vidnets sindsstemning ved konfrontationen

Mens man ved laboratorieforsøgene højst kan opnå en vis spænding hos forsøgspersonen, vil virkelighedens vidner ofte være følelsesmæssigt berørt. Er det offeret for forbrydelsen, kan had, hævnfølelse, frygt og sorg spille ind. Også hvis vidnet ikke er direkte berørt ved forbrydelsen, vil det ofte føle sig tynget af ansvaret.

2.2.3.2.4 Målpersonens udseende

Til alt dette kommer problemet med ligheden mellem målpersonen og figuranter. På dette område kan man i de fleste lande kontrollere virkelighedens parader (via fotografier), men når det drejer sig om forsøg, er man almindeligvis henvist til forsøgslederens skøn over, hvorvidt der fandtes »lighed« mellem målpersonen og figuranterne. I nogle forsøg etableres dog et uafhængigt skøn, se f.eks. *Davies et al.*¹⁰⁵⁾ Davies, der har foretaget intensive studier på dette område, finder, at det er helt bestemte træk, der har betydning som f.eks. øjne (jfr. *Fischer og Cox*,¹⁰⁶⁾ *McKelvie*¹⁰⁷⁾ og frisure. Brigham et al. (ref. afsnit 4.2.1.) finder, at nogle forsøgspersoner er sværere at genkende end andre. En målperson, der ser meget godt ud og har et påfaldende ydre, genkendes således af 48% af Brigham's vidner, mens en anden, der ikke ser godt ud og har et almindeligt ydre, kun genkendes af 17%. Lignende resultater er fundet af *Goldstein og Chance*¹⁰⁸⁾ og *Goldstein et al.*¹⁰⁹⁾

*Shepherd og Ellis*¹¹⁰⁾ finder ingen forskel umiddelbart efter præsentationen og ej heller efter 6 dages forløb. Efter 35 dage huskes de smukke og de grimme ansigter stadig lige godt, mens der er signifikant færre korrekte udpegninger af ansigter af »medium« skønhed.

2.3. De forkerte positive udpegninger (FU)

2.3.1. Problemformulering

Ovenfor citeres en række udenlandske jurister for den opfattelse, at langt de fleste justitsmord skyldes fejlagtig identifikation.

En sådan påstand er vanskelig at bevise, alene af den grund, at antallet af justitsmord ikke er kendt. Derimod ved man med sikkerhed, at der foretages et

Kap.XV. 2.3.1.

meget stort antal fejlagtige identifikationer. Allerede i 1927 skrev den franske jurist *Gorphe*:¹¹¹⁾

Det er ikke længere muligt at tælle antallet af fejlagtige identifikationer. De hidtil fundne tilfælde ville fylde mere end en bog, og det er kun en lille del af helheden.

Engelske politifolk har gjort den erfaring,¹¹²⁾ at ved hovedparten af konfrontationsparader udpeger vidnet ingen eller »den forkerte« (se også resultatet af Lord Devlins undersøgelse, kap. XVIII, 4.3.

Danske, norske og svenske politifolk giver udtryk for lignende synspunkter: Det store arbejde med konfrontationsparaden er ofte spildt, fordi konfrontationen ender med udpegning af en figurant.

Når politiet i praksis foretager en konfrontation, vil man normalt kun være interesseret i, om den mistænkte/sigtede udpeges eller ej. Målet med konfrontationen *kan* være at få afgjort, om sigtede er gerningsmanden eller ej, men som oftest vil politiet – i hvert fald hvis man går til vanskelighederne med at arrangere en levende parade – være temmelig overbevist om hans skyld, således at det kun er et spørgsmål om at samle tilstrækkeligt med beviser. (Se herom nedenfor asnit 2.4.2.). Hvad enten det ene eller det andet er formålet, er det udpegningen af mistænkte, der interesserer, og hvis han ikke udpeges, kan det være temmelig ligegyldigt, om der udpeges en figurant, eller ingen udpeges.

Set i en større sammenhæng og ud fra en retssikkerhedsmæssig synsvinkel er dette imidlertid af den største betydning: figurantudpegninger er pr. definition forkerte, og hvis der ofte foretages figurantudpegninger, betyder dette selvfølgelig, at vidner ofte udpeger forkerte personer. Dette er retssikkerhedsmæssigt underordnet, når den mistænkte er identisk med gerningsmanden, men ikke i de tilfælde, hvor han ikke er det, og hvor det vidne, der stilles over for paraden således kun kan udpege forkert. Hvor stor er sandsynligheden for, at vidnet alligevel udpeger? Og hvor stor er sandsynligheden for, at denne udpegning rammer den mistænkte?

Viden om antallet af figurantudpegninger kan sige noget om denne risiko, som har såvel retssikkerhedsmæssig som bevismæssig og efterforskningsmæssig betydning. Efterforskningsmæssigt betyder det ikke alene, at der er en mulighed for, at den mistænkte ikke er identisk med gerningsmanden uanset udpegningen, men også det er muligt, at han *er* identisk med gerningsmanden, uanset at han ikke udpeges.

Kap.XV. 2.3.2.

Det er givet, at politiet ligger inde med et stort materiale til nærmere belysning af disse spørgsmål, som man med fordel kunne gennemgå. Selv hvis man ser bort fra de sager, hvor sagen er opgivet på grund af bevisets stilling, eller hvor den mistænkte er blevet frifundet eller dømt uden tilståelse, må der blive ganske mange sager tilbage, som må anses for fuldt opklarede, og hvor man kan analysere konfrontationerne. Dette er, så vidt vides, aldrig gjort her i landet.

I Devlin-rapporten fremlægges som nævnt en sådan undersøgelse fra England, men Københavns Politi har givet afslag med den begrundelse, at man på grund af mandskabsmangelen ikke havde tid til at finde materialet frem.

2.3.2. Psykologisk forskning

Det er kendetegnende for de ovennævnte forsøg, at de fleste af dem kun omhandler de korrekte udpegninger. Psykologer interesserer sig for grænserne for menneskets evne til at skelne mellem forskellige ansigter, og i den forbindelse er det ikke så vigtigt, om forsøgspersonens fejl former sig som en forkert udpegning (FU) eller som ingen udpegning.

I de senere år er man imidlertid også begyndt at interessere sig for de forkerte udpegninger, og det har vist sig, at antallet er meget stort. Ikke alene fordi et stort antal af de registrerede fejlslagne identifikationer i virkeligheden er forkerte udpegninger, men også fordi nogle af de forsøgspersoner, der registreres under de korrekte udpegninger, viser sig samtidig at have foretaget en forkert udpegning.

I det ovenfor omtalte forsøg af Slomovits (2.2.3.) så vidnerne dels en parade indeholdende målpersonen dels en ren figurantparade. 27% af forsøgspersonerne identificerede målpersonen, men halvdelen af dem skiftede mening, da de så figurantparaden. I alt foretog 80% af vidnerne en udpegning, dvs. 53% eller 66% forkerte, alt efter om man regner det efter vidnets første udpegning eller valget efter at have set begge parader. Buckhout (2.2.3.) finder 40% korrekte udpegninger og 40% forkerte, heraf er de 25% af en student, der befandt sig i nærheden, da »røveriet« fandt sted. (Om »ubevidst overførsel« se kap. XVII.3.3.).

Ved de ovennævnte københavnske forsøg (under 2.2.3.) blev der i 1980 foretaget 38% forkerte udpegninger og i 1981 40%. Endvidere var 7% af de rigtige udpegninger ved begge forsøg angivet som »enten nr. 3 (korrekt) eller nr. x«. Sådanne svar forekommer også i virkeligheden (se et eksempel fra Nakskov, refereret kap. XVIII, 3.2.5.).

Kap.XV. 2.3.2.

Brigham et al. (refereret under 4.2.1.) finder 32% korrekte udpegninger, men samtidig 36% forkerte. I Smith et al.'s forsøg (ref. kap. XVIII, 3.2.5.) foretog samtlige personer udpegning (20% korrekt).

Først i de allerseneste år er der foretaget enkelte forsøg, hvor paraden udelukkende bestod af figuranter:

*Goldstein*¹¹³⁾ viser forsøgspersoner 3 mænd og beder dem senere finde dem i en levende parade på 5 mænd eller en fotoparade af de samme 5 mænd. Kun en af de tre målpersoner optræder også i paraden, og 80% udpeger ham korrekt – 44% af disse udpeger imidlertid også en figurant.

*Egan et al.*¹¹⁴⁾ laver et lignende forsøg med to målpersoner og kun den ene i paraden. Udpegningen efter 2, 21 og 56 dage. Resultatet bliver

	efter 2 dage	efter 21 dage	efter 56 dage
Korrekt	91%	83%	97%
Forkert	48%	63%	93%

Det fremgår, at tiden ikke har betydning for de korrekte udpegninger, mens der er en dramatisk (næsten 100%) stigning for så vidt angår de forkerte udpegninger.^{*)} *Goldstein*¹¹⁵⁾ drager den meget dristige konklusion af Egans tal, at såfremt virkelighedens vidner ser en konfrontationsparade uden den virkelige forbyrder, vil ca. 50% udpege to dage efter forbrydelsen, mens så godt som alle vil foretage udpegning efter to måneders forløb.

I 1982 udførtes i København et forsøg med en konfrontationsparade, der udelukkende bestod af figuranter. Paraden blev opstillet en uge efter, at forsøgspersonerne havde haft lejlighed til at se målpersonen. 96% foretog udpegning. Den pågældende parade var blevet til ved en tilfældighed:

En 12-årig dreng afbrød en forelæsning. En time senere blev studenterne bedt om at beskrive barnet og ugen efter om at udpege ham i en konfrontationsparade. Oprindeligt var det planen, at drengen skulle have deltaget i paraden, men en stor del af spørgeskemaerne indeholdt beskrivelser af denne type: »Jeg husker ikke nærmere, hvordan drengen så ud, men det var tydeligt, at det var lærerens søn.« Forsøget syntes ødelagt, idet studenterne nu blot kunne kigge efter det barn, der lignede læreren. Han blev derfor ikke taget med i paraden, hvor i stedet hans to år yngre søster, som ikke ligner ham påfaldende, samt en anden pige deltog. Resultatet blev, af 24 af 25 studenter foretog en udpegning (heraf udpegede 9 målpersonens søster, mens en 13-årig dreng blev næstoftest udpeget).

*) Konf. Shephard et al. (ref. afsnit 2.2.3.2.2.) Se nærmere kap. XVIII, 6.3.4.

Kap.XV. 2.3.2.

Martinsen (ref. 2.2.3.) bad 10 vidner udpege gerningsmanden i en konfrontationsparade bestående af 7 personer, der alle var figuranter. Kun et vidne kunne ikke finde gerningsmanden.

*Gorenstein og Ellsworth*¹¹⁶⁾ lader en kvindelig assistent afbryde en forelæsning, og efter en halv time får 18 studenter forevist 6 fotografier. Skønt assistentens billede ikke er imellem dem, foretager samtlige studenter en udpegning (for yderligere detaljer om dette forsøg se nedenfor kap. XVIII, 2.1.).

Lindsay and Wells (refereret kap. XVIII, 3.1.4.2.) finder, at 70% udpeger i en ren figurantparade, hvad enten figuranternes ydre er ensartet eller ej.

Malpass og Devine (ref. kap. XII, afsnit 2) finder 73% udpegninger i en ren figurantparade, når konsekvenserne for den pågældende er alvorlige, og 22%, når konsekvenserne er af ringe betydning.

Det er nærliggende at forestille sig, at risikoen for figurantudpegninger øges, når der er stor lighed mellem målperson og figuranter. Dette bekræftes af forsøg.

*Lewy og Heshka*¹¹⁷⁾ fandt, at når en figurant har visse fremtrædende og påfaldende træk fælles med forbryderen, er der en stærkt forøget risiko for en forkert udpegning.

Davies et al.,¹¹⁸⁾ der har foretaget meget intensive studier på dette område, finder, at lighed mellem målperson og figuranter har stor betydning for antallet af forkerte udpegninger, mens de korrekte udpegninger så at sige ikke influeres (se herom nærmere kap. XVIII, 3.1.4.2.).

Til det store antal udpegninger kommer yderligere, at de forkerte udpegninger ikke fordeler sig jævnt over figuranterne. Både i forsøg og i virkelige konfrontationsparader har der været en betydelig tendens til udpegning af bestemte figuranter (se herom nærmere nedenfor under 4.3.).

Spørgsmålet bliver atter, i hvilket omfang der kan sluttes fra de mange forkerte udpegninger under forsøg til en udpegning i virkeligheden. De få undersøgelser, hvor vidnerne har troet, det var virkelighed (Murray and Wells, Malpass and Devine (ref. kap. XII, 2.) og Brigham (ref. afsnit 4.2.1.)) finder alle et stort antal figurantudpegninger, og samme erfaring er som nævnt (afsnit 2.3.1.) gjort af politifolk. Se endvidere Devlin-rapportens opgørelse, refereret kap. XVIII.4.3.

Det må derfor antages, at antallet af figurantudpegninger er stort, men det

Kap.XV. 2.4.

burde ikke være nødvendigt at holde sig til gætterier, idet omfanget af virkelighedens figurantudpegninger med en mere velvillig holdning fra myndighedernes side, let kunne kortlægges.

I stedet er spørgsmålet undersøgt i *U 80*, hvori er indlagt en konfrontation, som er lagt så tæt op ad virkeligheden som muligt. Samtidig søges nogle af de hypoteser testet, der i tidens løb er fremsat fra teoretisk hold om årsagerne til forkerte udpegninger.

2.3.3. Foreløbig konklusion

Selv om der næppe kan drages så vidtgående konklusioner, som Goldstein gør sig til talsmand for, er det dog klart, at disse ensartede resultater må vække bekymring, idet de synes at kunne sammenfattes til en mere generel konklusion: Når genkendelsesbetingelserne bliver ringere enten p.g.a. dårligere iagttagelsesbetingelser (Sanders og Warnick, jfr. under 2.2.3.1.3.), p.g.a. tidsforskellen mellem iagttagelse og genkendelse (Egan et al.) eller p.g.a. større lighed mellem målperson og figuranter (Davies et al.), er effekten mest udtalt for de forkerte udpegninger, hvis antal stiger dramatisk. Konklusionen, som synes at have betydelige retssikkerhedsmæssige konsekvenser, vil blive undersøgt nærmere i det følgende.

2.4. Psykologisk baggrund for vidnekonfrontation

2.4.1. Vidnets situation

Umiddelbart kan det synes at være en ret simpel opgave, når vidnet stilles over for en identifikationsparade eller får forelagt et hold billeder. Når man ser på sine erfaringer fra dagliglivet, synes det ofte at hænde, at man genkender en person, som man troede at have glemt.

Elektrikeren kommer ind ad døren, og man husker pludselig, at man har set ham før. Man besøger en café, hvor man ikke har været et halvt år, og genkender værten osv. Som oftest er situationen imidlertid den, at man træffer den »glemte« person i kendte omgivelser, og man ved, hvem han er.

Denne genkendelse, som forløber så naturligt, ville formentlig være langt vanskeligere, hvis man f.eks. havde truffet caféværten i en biograf. Hvis man overhovedet kunne se, at der var noget kendt ved ansigtet, ville det formentlig være meget vanskeligt at afgøre, hvor det stammede fra. Lignende vanskeligheder opstår, hvis der kommer fem personer henimod ens bord, og man skal afgøre, hvem af dem, der

Kap.XV. 2.4.1.

er værten. Endnu sværere bliver det, hvis man har hørt et rygte om, at caféen skulle have skiftet ejer. Dette betyder, at der er en mulighed for, at den kendte person slet ikke er imellem de fem mænd.

Det er i virkeligheden et sådant lukket spørgsmål, vidnet stilles overfor ved en konfrontation. Er gerningsmanden blandt disse, og hvem er han i så fald?

Situationen kan minde om de såkaldte »multiple choice«-opgaver, hvor læseren præsenteres for f.eks. tre eller fire svar og skal vælge det rigtige ud. Dette betyder – alt efter sværhedsgraden – at også personer, der ikke kender svaret, vil have mulighed for et korrekt svar ud fra en blanding af udelukkelsesmetoden og en fornemmelse af, hvad der »lyder rigtigt«. Opgaven bliver sværere, hvis der foruden de tre foreslåede svar er et fjerde, der hedder: »Ingen af dem«.

F.eks.: Himmelbjerget er: a. 126 m højt
b. 146 m højt
c. 196 m højt
d. Ingen af disse tal.

Såfremt mulighed d. ikke have eksisteret, ville de fleste have let ved at besvare spørgsmålet. Man ved, at himmelbjerget er omkring 150 m højt, så det rigtige svar kan kun være mulighed b. Men mulighed d. virker forvirrende (og irriterende). Hvad dækker det over? Hvis det er et forslag om, at bakken skulle være 300 m høj, er sagen klar, men det kan også tænkes, at bakken er 145 eller 148 m høj. De færreste har det nøjagtige tal i hovedet. I sådan en situation kan man – alt efter temperament – slå oplysningen efter eller irriteret lægge den umulige opgave fra sig.

Disse muligheder har vidnet imidlertid ikke. Han er nødt til enten at træffe et konkret valg mellem de opgivne muligheder eller sige, at gerningsmanden formentlig ikke er der. Nogle få vidner vil være i den situation, at de enten kan sige klart ja eller klart nej, men det almindelige er, at der er en betydelig tvivl hos vidnet. Måske er der blandt de foreviste en, som ligner gerningsmanden. Hvorledes skal man veje denne lighed op imod den mulighed, at han slet ikke er der? Kunne man ikke tænke sig nogen, der lignede ham mere? For vidnet kommer det nemt til at præsentere sig som en afvejning mellem umålelige størrelser.

Man kunne forestille sig, at vidnet søgte at komme ud af denne situation ved at nægte at udpege nogen. Alle véd, at tvivlen skal komme den anklagede til gode. Imidlertid er der meget, der tyder på, at vidner ikke reagerer sådan, men tværtimod forsøger at foretage et valg. Og skal et valg foretages, er den naturlige fremgangsmåde at se bort fra den uoverskuelige mulighed, at

Kap.XV. 2.4.1.

gerningsmanden ikke skulle være der, og vælge mellem de foreliggende konkrete forslag, altså den, der ligner »mest«.

Som eksempel kan nævnes et vidne på Københavns Politigård, der standsede ved billedet af en person, tøvede og ordret sagde: »Jeg ved ikke . . . jeg vil lige se, om der skulle være én, der ligner mere« (Min udhævning, se nærmere kap. XVIII, afsnit 5.3. og 6.2.2.1.).

Også følgende udtalelser fra virkelige forhør peger i denne retning:

»Jeg kan ikke anslå noget med sikkerhed, men af dem, passer han bedst«. »Det kan være nr. 1 eller nr. 2. Nærmest nr. 2, for de andre er det ikke«. »Der var ingen af de andre, der lignede«. »Skal jeg udtrykke min sikkerhed i %? – Javel. I forhold til de andre?« »Det hele var jo kun nogle få glimt af en mand, der sad på hug. Men da jeg så de 8 mænd stillet op på rad og række i Politigården, vidste jeg straks, at blandt dem kunne det kun være ham«. ¹¹⁹⁾ Se endvidere de svenske eksempler kap. XVIII, 3.2.5.

Til det psykologisk uhåndterlige valg kommer en række andre faktorer, der også taler for en udpegning.

For det første indser vidnet naturligvis betydningen af en udpegning. Ikke mindst ved konfrontationsparader kan han se, at et betydeligt sceneri er bygget op for hans skyld. Og at man i høj grad har håbet på en udpegning. Det kan illustreres med et eksempel:

Et vidne forklarede, at han kun havde stået over for gerningsmanden et kort sekund. Derefter stak den anden af, men mens han løb ned ad vejen, bemærkede vidnet hans påfaldende jakke. Jakken var faktisk det eneste, han huskede, sagde han, og det havde han sagt til politiet, men de havde bedt ham prøve alligevel. »Og jeg kan jo også kende ham på jakken«, tilføjede han. Da vidnet hørte, at han ikke skulle regne med, at gerningsmanden ville have jakken på, sagde han bestemt: »Ja, hvis han ikke har jakken på, kan jeg ikke genkende ham«. Lidt efter blev vidnet bragt ind til konfrontationen. Alle i paraden havde kittel på. Vidnet udpegede en politimand. . .

Andre vidner, der har været udsat for konfrontationer, har betegnet det som »flovt«, at de ikke var i stand til at udpege gerningsmanden. Se i samme retning *Levine og Tapp*¹²⁰⁾ og *Buckhout*.¹²¹⁾

Disse eksempler synes – ligesom U 80's og andre undersøgelser resultater (se nærmere ovenfor, kap. XII.2.) – at vise, at teoretiske betragtninger om, at vidner vil være forsigtige ud fra retssikkerhedsmæssige synspunkter, næppe er holdbare i praksis. Vidnet er i en situation, hvor efterforskningsmæssige

Kap.XV. 2.4.1.

hensyn ligger langt mere for end de mere ideelle og teoretiske retssikkerhedsmæssige. Hertil kommer – og det er næppe uden betydning – at for politimanden er dette i første omgang en *efterforskningsmæssig**) opgave. Selv om han søger at give mistænkte en fair behandling, er det givet, at han håber, at vidnet vil pege ham ud – og at han vil føle en vis skuffelse, hvis vidnet ikke kan udpege nogen eller udpeger en af figuranterne.

Vidnet vil gerne hjælpe. Han håber, at han kan udpege én (den rigtige) – og han véd, at det håber politiet også. Det er *meget* teoretisk, at vidnet i denne situation skulle tænke: »Der er ganske vist én, der godt kunne minde om gerningsmanden, men jeg må vist hellere lade være at udpege, for hvis det nu ikke er den rigtige ...«. Dertil kommer, at vidnerne kan give udtryk for deres tvivl, hvilket de ofte gør både i virkeligheden og ved forsøg. Blandt 158 udpegninger i *U 80* blev kun 20 foretaget med 100% sikkerhed. Endelig har forskningen påvist (kap. XII,1.), at vidnet oftere vil forsøge udpegning, når spørgeren repræsenterer en autoritet for vidnet.

For det andet véd vidnet, at politiet har alvorlig mistanke til en af personerne i denne parade, hvilket vil styrke hans fornemmelse af, at gerningsmanden er der.

Denne tillid til politiets dygtighed ses ofte. Efter den kap. XVIII, 5.3. nævnte fototekskonfrontation sagde vidnet til sin kone med slet skjult triumf: »Jeg fandt den rigtige!« Og den samme formulering brugte et andet vidne over for en politimand efter konfrontationen: »Var det den rigtige, jeg pegede på?«

For det tredje har vidnet af og til en egen-interesse i at finde gerningsmanden. Ikke sjældent er vidnet identisk med offeret. Et vidne hævdede, at politiet, da hun var uvillig til at medvirke ved en konfrontation, havde sagt: »Det må da ellers være i Deres egen interesse, at vi fanger ham!«

Endelig *for det fjerde* er der risikoen for forveksling. Der foreligger eksempler på, at vidner har genkendt den mistænkte i konfrontationsparader – og det har senere vist sig, at den mistænkte er uskyldig, men deres genkendelse er korrekt, idet de har set den udpegede før. De har imidlertid set ham i en anden sammenhæng, som de ikke længere husker, men da hans ansigt virker bekendt, mener de, at det er, fordi han er gerningsmanden (se nærmere kap. XVII,3. om ubevidst overførsel).

*) Først hvis konfrontationen »lykkes«, dvs. vidnet udpeger den mistænkte, opstår spørgsmålet om beviskraften. Jfr. bemærkningen i politiets lærebog, refereret nedenfor under 2.4.2.

Kap.XV. 2.4.2.

Disse faktorer kan aldrig helt elimineres, men såfremt man fra politiets side er opmærksom på dem, kan man formentlig i et vist omfang modvirke deres uheldige indflydelse. Se nærmere nedenfor kap. XVIII.

2.4.2. Vidnekonfrontation fra politiets synsvinkel

Ligesom anden efterforskning er gennemførelsen af konfrontationer overladt til politiet. For så vidt angår konfrontationsparader skal forsvareren efter retsplejelovens § 745, stk. 3, have mulighed for at overvære dem, men med hensyn til identifikation efter fotografier, som i praksis er langt oftere forekommende, vil det formentlig fortsat være undtagelsen, at forsvareren er til stede.

I øvrigt var det allerede inden retsplejelovsændringen 1978 almindeligt at tage fotografier af konfrontationsparaden til fremlæggelse i retten.

a) *Politiet har ikke en bestemt mistænkt. »Fotoforevisninger«.*

Når politiet står på bar bund i en sag, beder man ofte vidnet se fotografier af personer, der tidligere er dømt for kriminalitet, i det håb, at vidnet vil genkende gerningsmanden. I København foregår en sådan konfrontation på »fototeket« på Politigården, hvor vidnet ofte gennemser mange hundrede fotografier (kap. XVIII, 7.2.). I provinsen foregår det på de lokale politigårde. I øvrigt har også visse distrikter i København et antal billeder af »lokale« kriminelle.

Under sådanne konfrontationer forventer politiet ikke udpegninger af bestemte personer. Hvis udpegningsen foregår på fototeket, er det normalt ikke den politimand, der ellers har med sagen at gøre, der taler med vidnet.

Disse konfrontationer vil i det følgende blive kaldt fotoforevisninger, mens udtrykket konfrontationer kun vil blive brugt om de situationer, hvor politiet har en bestemt mistænkt.

b) *Politiet har en bestemt mistænkt (sigtet). »Konfrontationer«.*

Såfremt man har en bestemt mistænkt, forekommer det at være tidsspilde at bede vidnet se på mange billeder. På fototeket i København sætter man mistænktens billede ind i et album, hvor der i forvejen er en del andre personer. På lokalstationerne viser man det blandt et varierende antal billeder af andre personer.

Kap.XV. 2.4.2.

Såfremt mistænkte er sigtet, og det drejer sig om en sag af en vis alvor, kan politiet foranstalte en egentlig konfrontationsparade, dvs. stille sigtede op mellem et antal*) figuranter og derefter bede vidnet udpege gerningsmanden. I København foregår dette gennem et vindue, der fremtræder som et spejl på den anden side, således at vidnet kan se paraden, men deltagerne i paraden ikke kan se vidnet. En levende parade indebærer så meget besvær, at man må antage, at en sådan næppe vil blive iscenesat, medmindre politiet føler sig forholdsvis sikker på, at man virkelig har fundet gerningsmanden. Konfrontationer med en bestemt mistænkt bliver normalt gennemført af den politimand, der i øvrigt arbejder med sagen, og som på dette tidspunkt næppe kan være fuldstændig uvildig. Han må nødvendigvis se konfrontationen i lyset af sin egen overbevisning (eller i hvert fald håb) om at have fundet gerningsmanden.¹²²⁾

Denne opfattelse gør det naturligt, at man prøver at overtale modvillige vidner. Det *kan* jo tænkes, at hukommelsen vil dukke op, når vidnet står over for gerningsmanden, og set fra politiets synspunkt er der ikke nogen stor risiko ved en sådan konfrontation. Det værste, der kan ske, er, at vidnet udpeger en figurant, og så står man ikke (meget) dårligere, end når vidnet ikke vil medvirke.

Udenlandske forfattere¹²³⁾ har ofte fremhævet den ejendommelige diskrepans mellem den enorme bevismæssige betydning, vidnets positive udpegning af sigtede synes at have, mens det sjældent tillægges synderlig vægt, at sigtede *ikke* udpeges. Selv hvis der udpeges en figurant, opfattes dette ikke som et tegn på sigtedes uskyld, men blot som et udtryk for, at vidnet ikke husker gerningsmandens udseende.

Den tanke, at vidnet kunne komme til at udpege den mistænkte ved en fejltagelse, må ligge politiet relativt fjernt, eftersom den mistænkte efter deres opfattelse er gerningsmanden.

Politiskolens lærebog¹²⁴⁾ indeholder følgende argumentation for en fair konfrontationsparade: »... og udtale sig om, hvorvidt det (vidnet) genkender gerningsmanden. En genkendelse efter en korrekt udført konfrontation er et godt bevis mod den mistænkte, men for at genkendelsen skal have tilstrækkelig beviskraft *i retten* (min udhævning), må konfrontationen finde sted under former, der yder en vis garanti for genkendelsens rigtighed.« Se endvidere bemærkningerne ovenfor kap. XIII.2.1.

*) Antallet varierer, men ofte synes der at være i alt 8 personer. (Se herom nærmere kap. XVIII, 3.1.4.1.).

2.4.3. Konklusion

Bortset fra fotoforevisninger er udgangspunktet for såvel politifolk som vidner, at gerningsmanden er blandt de foreviste. Det kan derfor ikke undre, hvis et meget stort antal vidner foretager en udpegning ved konfrontationsparader.

3. Fremgangsmåden ved den empiriske undersøgelse (U 80).

3.1. Indledning

Indledningsvis forekommer det rimeligt at minde om, at det drejer sig om et forsøg, hvis resultater ikke direkte kan overføres til virkelighedens verden. Ud over rollespillet, som gælder for hele undersøgelsen, adskiller identifikationsopgaven sig også på anden måde fra den virkelige situation.

a) Forsøgspersonerne i *U 80* ser målpersonerne på en film, ikke i virkeligheden. Det må antages, at det – alt andet lige – er lettere at genkende en person, man har set i virkeligheden, end en person, man har set på film. *Shepherd et al.*¹²⁵⁾ finder dog kun en mindre forskel: 90% genkender en målperson, de har set i virkeligheden, 75% en målperson, de har set et billede af. Forskellen kan dog meget vel være større under mindre optimale iagttagelsesbetingelser.

b) Der har ikke været ressourcer til at lave en konfrontationsparade bestående af levende mennesker. Vidnerne i *U 80* måtte derfor identificere fra en fotoparade, hvilket må antages at være vanskeligere end fra en levende parade. Forsøg på dette område finder dog ikke større forskel. Goldstein (ref. afsnit 2.3.2.) lader sine forsøgspersoner se målpersonen i virkeligheden og derefter forsøge genkendelse enten fra en levende konfrontationsparade eller en fotoparade. Han finder ingen forskel, men genkendelsesprocenten er høj (77%).

Egan et al. (ref. afsnit 2.3.2.) finder kun ringe forskel: 98% genkender den levende person, 85% fotografiet. Jfr. endvidere Shepherd et al. refereret under 2.2.3.2.2.

Det forekommer imidlertid ikke usandsynligt, at denne forskel ville være væsentligt større under mindre optimale iagttagelsesbetingelser, hvortil kom-

Kap.XV. 3.2.

mer som tidligere nævnt, at et fotografi kan have større eller mindre lighed med den afbildede.

*Dent og Gray*¹²⁶⁾ finder færre korrekte genkendelser ved en levende parade end ved en fotoparade. Dette resultat skal dog nok forklares med den engelske procedure, jfr. nærmere nedenfor, kap. XVIII, 4.2.

Over for disse to forhold, der skulle vanskeliggøre identifikationen, står de gode iagttagelsesbetingelser, jfr. nærmere ovenfor under 2.2.3.1., der skulle gøre opgaven lettere.

En afvejning af disse faktoreres indvirken synes ikke mulig, og det må derfor erkendes, at der ikke kan sluttes direkte fra forsøget til virkeligheden. Antallet af korrekte genkendelser kan i nogle situationer være væsentligt højere i virkeligheden end under forsøget.

Derimod er det naturligvis muligt at se, hvorledes forskellige faktorer påvirker antallet af korrekte identifikationer. F.eks. vidnets signalement af målpersonen, vidnets forhåndsformodning om genkendelse eller forhørslederens pres på vidnet. I det omfang disse faktorer findes i virkeligheden, er det sandsynligt, at de dér vil have samme virkning som under forsøget.

Da en levende konfrontationsparade var udelukket, valgtes en fotografisk konfrontation med et begrænset antal fotografier som det, der ligger nærmest en parade. I begge tilfælde er der tale om et begrænset antal muligheder,^{*)} og i begge tilfælde må det stå vidnet klart, at der er tale om en bestemt mistænkt. Dertil kommer, at politiet ofte benytter denne form for konfrontationer på grund af besværet og de praktiske vanskeligheder omkring levende konfrontationsparader.

3.2. Forløb

Efter at de egentlige forhør var forbi, sagde forhørslederen: »Tror De, De ville kunne genkende tyven?« og derefter: »Tror De, De ville kunne genkende offeret?« Hvad enten vidnet svarede det ene eller det andet, tog forhørslederen 11 billeder frem. Denne bunke (sample A) indeholder ingen for vidnet kendte personer. Forhørslederen sagde derefter: »Prøv lige (alligevel) at se, om forbyrderen eller offeret skulle være blandt disse.« Såfremt vidnet ikke kunne finde nogen, tog forhørslederen et billede fra samlingen, rakte det til vidnet og spurgte: »Kan det

^{*)} Ved fotografiske konfrontationer benyttes efter politiets oplysninger et varierende antal fotografier, afhængig af de konkrete omstændigheder, f.eks. tidspres, den enkelte afhørendes skøn, beholdningen af fotografier af personer i samme alder og med samme kendetegn m.m.

Kap.XV. 3.3.2.

være ham?» Derefter tog forhørslederen et nyt hold billeder (som hidtil havde været skjult for vidnet). Dette er sample B, som indeholder 12 billeder, deriblandt de mænd, der optræder på filmen. Forhørslederen bad også vidnet se denne samling igennem. Hans ordvalg var afhængigt af besvarelsen ved det første sample. Han kunne f.eks. sige: »Ja tak, og så vil jeg lige bede Dem se på denne samling billeder. De fandt jo ikke tyven, så jeg ville bede Dem se efter, om han muligvis skulle være her. – De må for øvrigt også godt se efter Rasmussen (offeret), for De var jo ikke 100% sikker på, at De havde fundet ham i den første bunke...«

Såfremt vidnet ikke kunne udpege tyven, tog forhørslederen billedet af tyven, lagde det foran vidnet og sagde: »Kan det være ham?«

3.3. Begrundelsen for udformningen

3.3.1. Genkendelse af »glemte« personer

Spørgsmålet: »Tror De, De ville kunne genkende tyven/offeret«, er med for at teste den hypotese, at det »glemsomme« vidne alligevel vil kunne genkende forbyderen, når han står over for ham.

3.3.2. Konfrontationsmåde 2.*)

Udpegningen er som nævnt et forsøg på at genskabe konfrontationsmåde 2, d.v.s. det ovenfor beskrevne psykologisk vanskelige valg mellem en række konkrete forslag og en meget stor og uoverskuelig, ubekendt størrelse. I virkelighedens verden kommer dertil en forhåndsformodning hos vidnet om, at forbyderen vil være at finde blandt de foreviste.

På dette punkt må det erkendes, at forsøgssituationen afviger fra virkeligheden i og med, at der naturligvis ikke kan være en »mistænkt« i et sådant forsøg. Enten er »gerningsmanden« med, eller også er han der ikke. De fleste forsøgspersoner vil nok antage, at han er der. Det er således tænkeligt, at *U 80's* forsøgspersoner befandt sig i omtrent samme situation som virkelighedens vidner: de har grund til at formode, at gerningsmanden er der; virkelighedens vidner, fordi de anser politiet for dygtigt; forsøgspersonerne, fordi de må formode, at forsøget dermed bliver mere interessant – men i begge tilfælde er der naturligvis en mulighed for, at politiet har taget fejl, eller forsøget er tilrettelagt anderledes.

*) Defineret ovenfor afsnit 2.1.

Kap.XV. 3.3.3.

Det synes således, som om det er lykkedes at indlægge en vigtig komponent: forhåndsformodningen om, at gerningsmanden er der, og i denne forbindelse må årsagen antages at være af underordnet betydning.

Det er klart, at det ikke er muligt at veje forhåndsformodningen i det virkelige liv op imod forhåndsformodningen i forsøgssituationen – også fordi den formentlig vil variere ganske meget fra vidne til vidne. Det væsentlige er imidlertid, at to meget vigtige motiver til at foretage et valg er genskabt: den psykologiske uoverskuelighed og forhåndsformodningen. Begge dele peger klart mod at foretage et konkret valg og altså opfatte spørgsmålet som et lukket spørgsmål, uanset at det ikke er det formelt.

3.3.3. Konfrontationsmåde 1.*)

Spørgsmålet: »Kan det være ham?« er et forsøg på at teste virkningen af en enkeltmandskonfrontation. Når netop denne form blev valgt, skyldtes det, at samtaler med politifolk tyder på, at det er en almindelig fremgangsmåde, såfremt vidnet ikke har kunnet udpege nogen, og politiet har en bestemt mistænkt. Man er fra politiets side klar over, at en eventuel »genkendelse« ikke har den samme betydning som en egentlig udpegning, men det kan dog »give lidt at gå efter«, dvs. eventuelt også udelukke den mistænkte. Efter disse politifolks oplysninger fremgår det altid af rapporten, hvis udpegningen er foregået på denne måde.

Når en sådan konfrontation foretages i virkeligheden, vil vidnet antage, at det drejer sig om et billede af den mistænkte – altså formentlig et billede af gerningsmanden. Under et forsøg vil forsøgspersonerne nok også antage, at det drejer sig om gerningsmanden – selv om der naturligvis vil være en mulighed for, at de bliver »narret«.

Igen er det umuligt at vægte disse forhåndsformodninger, men det må kunne antages, at vidnet i begge situationer vil have grund til at tro, at han får forevist et billede af gerningsmanden. (For forsøget gælder dette synspunkt naturligvis kun med fuld styrke ved den første enkeltkonfrontation.).

3.4. Virkningen af konfrontationen

Det var vort klare indtryk, at spørgsmålet om udpegningen meget ofte blev opfattet som et lukket spørgsmål. Som et valg mellem de forelagte muligheder.

*) Defineret ovenfor, afsnit 2.1.

Kap.XV. 3.4.

Denne holdning syntes at komme frem hos flere af vidnerne. Bl.a. brugte adskillige udelukkelsesmetoden. De sorterede en række billeder fra: »Ham er det ikke ... ham er det ikke ... ham er det ikke ...« og så vendte de tilbage og så endnu engang nøje på de øvrige. Dette behøver ikke nødvendigvis at være en uheldig metode – men den førte rent faktisk oftere til en udpegning, hvilket giver det indtryk, at metoden er et udtryk for (eller bestyrker) en fornemmelse hos vidnet af, at gerningsmanden må findes blandt billederne.

Det hændte, at vidnet, hvad enten han brugte udelukkelsesmetoden eller ej, spurgte: »Behøver han at være her imellem?« Hvertil forhørslederen svarede nej. Det skete også, at forhørslederen af vidnets udtalelser fik en fornemmelse af, at vidnet var sikker på, at et billede af tyven var i samlingen, f.eks. ved bemærkninger som »Det er i hvert fald ikke nogen af dem ... så må det jo være ham her.« I så fald gjorde forhørslederen opmærksom på, at han ikke behøvede at være der. Af og til så vidnet lettet ud og sagde, at så mente han ikke, forbryderen var der, men ofte blev han ved med at lede med en bemærkning om, at det var han godt klar over. Det var overladt til forhørslederens frie skøn, om han fandt det nødvendigt at give denne oplysning.

Det er måske ikke helt realistisk, at forhørslederen lader en sådan bemærkning falde, og den er næppe almindelig ved konfrontationer, eftersom politiet som nævnt forudsætter, at den mistænkte er gerningsmanden.

Samtidig er politiet naturligvis ikke interesseret i at få en uskyldig dømt, og det er derfor tænkeligt, at de vil lade en sådan bemærkning falde, hvis de får en fornemmelse af, at vidnet er meget i tvivl og tror, at han *skal* udpege én. Ca. 1/4 af forsøgspersonerne fik denne oplysning, enten fordi de selv spurgte (ganske få), eller fordi forhørslederen nævnte det. Tallene er små, men denne gruppe synes ikke at adskille sig fra de øvrige, hverken for så vidt angår udpegningshyppighed eller korrekte udpegninger.

Det ser således ikke ud, som om oplysningen har haft den store betydning. Den psykologiske realitet synes at være, at vidnet venter at finde ham blandt de foreviste billeder – selv om han udmærket godt véd, at han ikke *behøver* at være der.

Det skal dog nævnes, at forsøg har fundet en forskel, og at det i Devlin-rapporten anbefales, at politiet udtrykkeligt gør vidnet opmærksom på, at forbryderen ikke behøver at være i paradet. Se herom nærmere nedenfor, kap. XVIII, 6.2.2.2.

Kap.XV. 4.

4. Kvaliteten af vidnets udpegning

4.1. Problemstilling

I 1972 fastslog den amerikanske højesteret¹²⁷⁾ følgende 5 principper som vejledende («to be considered») for domstolene ved vurderingen af vidneudsagn vedrørende forbyrderens identitet. Disse principper blev gentaget i *Manson v. Brathwaite*¹²⁸⁾ 5 år senere:

- 1) Vidnets grad af sikkerhed.
- 2) Vidnets mulighed for at iagttage den mistænkte ved forbrydelsens udførelse.
- 3) Vidnets grad af opmærksomhed ved forbrydelsens udførelse.
- 4) Nøjagtigheden af vidnets tidligere beskrivelse af mistænkte.
- 5) Den tid, der er gået mellem forbrydelsen og konfrontationen.

Lignende principper er aldrig blevet formuleret endsige officielt fastslået i de skandinaviske lande, men det må antages, at der vil blive lagt vægt på de samme forhold i Danmark.

Måske kunne man tilføje et enkelt punkt:

- 6) Vidnets kendskab til den mistænkte inden forbrydelsen.

Dette betragtes formentlig af de fleste som en selvfølge¹²⁹⁾ og er også fundet i videnskabelige eksperimenter,¹³⁰⁾ men denne form for identifikation falder uden for konfrontationsproblematikken.

Også for så vidt angår punkt 2) og 3) synes en nærmere diskussion overflødig. Forsøg vedrørende disse faktorerers betydning refereres ovenfor under 2.2.3.1.

Punkterne 1), 4) og 5) undersøges i *U 80*. Betydningen af vidnets tidligere beskrivelse af den mistænkte er, så vidt vides, aldrig undersøgt før, jfr. *Brigham*.¹³¹⁾ Tidligere undersøgelser over betydningen af tidsforskellen mellem iagttagelse og konfrontation er nævnt ovenfor under 2.2.3.2.2. Vidnets grad af sikkerhed har været genstand for stor interesse og mange undersøgelser.

4.2. Vidnets angivelse af sikkerhed

4.2.1. Problemstilling og forskning

I teoretiske juridiske fremstillinger (se allerede Ørsted, citeret kap. II. 1.1.) og i domskonklusioner (se f.eks. UfR 1971/49, ref. kap. XVIII.7.4.3.2.) er det

Kap.XV. 4.2.1.

sædvanligt at lægge vægt på den sikkerhed, med hvilken vidnet udtaler sig. Når den amerikanske højesteret nævner »vidnets sikkerhed« som nr. 1 på listen, er det næppe tilfældigt. Almindelig sund fornuft synes at tilsige, at et vidne, der udtaler sig med stor sikkerhed, snarere afgiver en korrekt forklaring end det vidne, der udtaler sig med en betydelig usikkerhed. Forsøg¹³²⁾ med »jury«-grupper finder i tråd hermed, at den af vidnet udtrykte sikkerhed har stor betydning for »juryens« afgørelse.

Specielt for så vidt angår genkendelse har man allerede tidligt¹³³⁾ været inde på, at der må sondres mellem forskellige former for genkendelse.

I politiskolens lærebøger¹³⁴⁾ fremhæves, at det skal fremgå af rapporten, om en genkendelse er »sikker, mindre sikker eller usikker.«

Ved de tidligste undersøgelser vedrørende sikkerhed bad man forsøgspersonen efter udfærdigelse af forklaring sætte en streg under de oplysninger, hvis korrekthed han kunne aflægge ed på.

Det ledende forudsætnings spørgsmål må antages at fremme antallet af usikre tilkendegivelser (jfr. Kinsey-effekten kap. IV, 2.3.2.). Ovenfor (kap. VII, 2.3.) spørges vidnet umiddelbart efter besvarelsen af et spørgsmål: »Er De sikker på det?« Vidnet vil i den situation nødtigt svare »nej« (jfr. teorien om commitment kap. II, 6.1.2.3.). Ved det her nævnte spørgsmål *forudsættes*, at svaret ikke er afgivet med fuldstændig sikkerhed i alle tilfælde, hvilket skulle fremme muligheden for en nærmere overvejelse fra vidnets side. Som nævnt ovenfor kap. VII, 3.4.) betyder denne formulering færre, men mere korrekte oplysninger.

Andre forskere¹³⁵⁾ finder, at selv om nogle forsøgspersoner på denne måde forbedrer deres udsagn betydeligt, gør det for de fleste ingen forskel. Gennemsnitligt er der kun tale om en forholdsvis svag forbedring af vidneudsagnene.

Adskillige nyere undersøgelser tyder på, at vidnet udtaler sig med samme sikkerhed, hvad enten udsagnet er korrekt eller ej. Loftus (ref. afsnit 4.2.2.) har endog fundet, at sikkerhed og korrekthed i visse tilfælde er omvendt proportionale.

Af og til citerer videnskabelige artikler¹³⁶⁾ endvidere Buckhout for at have fundet, at sikkerhed og korrekt udpegning er omvendt proportionale. I det pågældende forsøg (Slomovits, ref. under 2.2.3. og 2.3.2.) angiver forsøgspersonerne imidlertid sikkerheden, *før* de udpeger, hvilket synes at være en væsensforskellig situation, hvor det drejer sig om at forudberegne opgavens sværhedsgrad. Vidnets forhåndsformodning om udpegning er undersøgt i *U 80*, jfr. kap. XVI, 2.2.

Kap.XV. 4.2.1.

*Lipton*¹³⁷⁾ finder korrelation, men påpeger, at den kun gælder for *grupper*, og at der således er mange eksempler på, at et vidne erklærer sig sikker, uanset at han tager fejl, og omvendt. *Clifford og Scott*¹³⁸⁾ finder ingen korrelation, og *Hollin*¹³⁹⁾ finder ganske svag korrelation.

I de senere år er der udført et stort antal forsøg vedrørende genkendelse af ansigter. Ca. halvdelen finder ingen korrelation, og når der er korrelation, er den som regel svag.¹⁴⁰⁾

I samme retning går Egan et al.'s undersøgelse (ref. under 2.3.2.). Egan et al. har undersøgt 54 personer, der både foretager en korrekt og en forkert udpegning. De finder en tendens til lidt større sikkerhed ved de korrekte udpegninger.

Større korrelation finder *Brigham et al.*¹⁴¹⁾. De foranstalter et fingeret tyveri i en række butikker, men fortæller ikke butikspersonalet, at der er tale om et forsøg: To velklædte mænd præsenterer sig som »law interns«, der arbejder for et lokalt sagførerkontor, og viser forretningspersonalet seks fotografier. Efter identifikationen kan vidnerne vælge mellem disse tre udtryk for sikkerhed:

- 1) Jeg er helt sikker på, at dette er manden. Sikker nok til at vidne i retten.
- 2) Jeg er ret sikker, men jeg er ikke sikker nok til at vidne i retten.
- 3) Jeg er ikke sikker, men jeg tror, det er ham.

Her findes klar korrelation: 85% af de vidner, der afkrydsede sætning 1, udpegede korrekt, 55%, der afkrydsede sætning 2, og 29%, der afkrydsede sætning 3.

Brigham mener selv, at når han finder korrelation, skyldes det, at hans undersøgelse er mere virkelighedsnær end mange andre forsøg, og at dette således tyder på, at korrelationen vil være større i virkelighedens verden. Det må imidlertid understreges, at Brigham har udført sit forsøg *uden kontrolgruppe*, og årsagen kan derfor ikke fastslås med sikkerhed.

Murray og Wells (ref. ovenfor kap. XII, afsnit 2) finder, at der er *mindre* korrelation mellem vidnets sikkerhed og korrekt udpegning hos en gruppe personer, der mener at have overværet et virkeligt tyveri, end hos en kontrolgruppe (der er informeret om, at tyveriet er iscenesat).

*Deffenbacher*¹⁴²⁾ har undersøgt et stort antal (43) tidligere forsøg og finder, at vanskelige genkendelsesbetingelser typisk fører til manglende korrelation mellem sikkerhed og korrekthed, mens gode genkendelsesbetingelser typisk fører til korrelation mellem sikkerhed og korrekt udpegning. Deffenbacher definerer »gode genkendelsesbetingelser« som forsøg, hvor mere end 70% af forsøgspersonerne foretager en korrekt identifikation. Han finder, at 6 af 7 forsøg viser en klar korrelation mellem sikkerhed og korrekt udpegning.

4.2.2. Forklaringer på den manglende korrelation

*Leippe*¹⁴³⁾ mener, at korrekt hukommelse forudsætter stærke hukommelsesspor, som igen er afhængige af den erfaring, personen har med det iagttagne. Stærke hukommelsesspor er lettere tilgængelige og mindre tilbøjelige til at blive forvekslet med andre hukommelsesspor. Derfor er sådan erindring ikke blot særlig korrekt, men den melder sig også hurtigere og med større klarhed. Disse to karakteristika kan måske hjælpe folk til at identificere disse erindringer som særligt korrekte.¹⁴⁴⁾ Dermed skulle den korrelation mellem sikkerhed og korrekt gengivelse opstå, som er fundet af visse forskere (og passer med common sense). Imidlertid kan navnlig to forhold tænkes at influere på denne sammenhæng:

a) I jo højere grad der er tale om »rekonstruktion« i modsætning til simpel reproduktion, des mindre bliver korrelationen mellem sikkerhed og korrekthed. Dette skyldes, at mens mennesker måske kan have en fornemmelse af, hvor let tilgængelige eller »stærke« deres hukommelsesspor er – så har de ingen mulighed for at kende til de forandringer, hukommelsessporene er undergået under indlæring, opbevaring og reproduktion, idet disse forandringer foregår ubevidst. *Neisser*¹⁴⁵⁾ har udtrykt det således: De konstruktive processer erkendes ikke bevidst, kun deres resultater«. Altså: *Erindringen ændres ubevidst, sikkerheden forbliver naturligvis den samme.*¹⁴⁶⁾

b) Socialpsykologerne føjer endnu en dimension til disse ubevidste processer ved at påpege, at ydre stimuli kan influere menneskers tankegang og opførsel. F.eks. kan et ledende spørgsmål eller mange gentagelser have ændret et vidnes opfattelse. Altså: *Sikkerheden ændres; erindringen (i.e. hukommelsessporenes styrke) forbliver den samme.*

Man kan derfor vente, at korrelationen mellem sikkerhed og korrekthed bliver mindre, når omgivelsernes indflydelse stiger.

Dette kan belyses med et eksperiment af Loftus et al. samt nogle hypnoseforsøg.

*Loftus*¹⁴⁷⁾ viser en række forsøgspersoner en film indeholdende et trafikskilt med »fuldt stop«.

Forsøgspersonerne deles herefter i tre grupper:

- En gruppe modtager et spørgeskema, hvori stopskiltet nævnes.
- En gruppe modtager et spørgeskema uden bemærkninger om stopskilt.
- En gruppe modtager et spørgeskema, hvori det forudsættes, at der er tale om et

Kap.XV. 4.2.2.

skilt med »almindelig vigepligt« (Sp.: Hvor hurtigt kørte bilen, da den kom til skiltet med almindelig vigepligt?)

Da forsøgspersonerne en uge senere spørges, hvilket skilt de så på filmen, fås følgende resultat:

Gruppe 1 (konsistent information): Stor korrekthed, korrelation mellem sikkerhed og korrekthed.

Gruppe 2 (ingen yderligere information): Middel korrekthed, beskedne korrelation mellem sikkerhed og korrekthed.

Gruppe 3 (forkert information): Ringe korrekthed, omvendt korrelation mellem sikkerhed og korrekthed. (D.v.s. de, der siger »skilt med almindelig vigepligt«, er mere sikre i deres sag end de, der siger »fuldt-stop skilt«.

Dette er naturligvis ikke så besynderligt: Forsøgspersonerne er sikre på, at de genkender et »almindelig vigepligt« skilt, og det gør de også. Erindringen daterer sig blot ikke fra den oprindelige begivenhed (filmen), men fra den tidligere udspørgen (Social interaktion)¹⁴⁹. Sammenhold nedenfor kap. XVII, 3. om »ubevidst overførsel«.

I USA hænder det, at hypnose benyttes i forbindelse med retssager, for at få vidner til at huske. Vidnerne »genoplever« den oprindelige oplevelse og udtaler sig ofte med stor sikkerhed. Forsøg¹⁴⁹ har imidlertid vist, at det er vidnernes grad af påvirkelighed over for hypnosens, *ikke* deres beretnings korrekthed, der er positivt korreleret med den af vidnet udtrykte sikkerhed.

Sammenligninger på dette område ikke alene mellem forskellige undersøgelser, men også inden for den samme undersøgelse vanskeliggøres af, at det er uhyre svært af afgøre,¹⁵⁰ hvad der egentlig menes med udpegning med en bestemt sikkerhed.

Således påviser *Borst*¹⁵¹ allerede i begyndelsen af dette århundrede, at vidnets angivelse af at være »sikker« ikke er et helt unuanceret begreb. Hun finder, at af 97 vidneudsagn afgivet med sikkerhed ville forsøgspersonerne dog kun bekræfte de 60 med ed. Dette antyder, at der af og til afgives udsagn med sikkerhed, som personen dog ikke vil tage det fulde ansvar for.

Sådanne undersøgelser tyder på, at det er tvivlsomt, i hvilket omfang vidnet har et klart indtryk af sin egen sikkerhed – for slet ikke at tale om, hvorvidt han er i stand til at formidle den til andre.

4.2.3. Formidling af vidnets sikkerhed

Denne problemstilling bliver meget tydelig, når man betragter arbejdsgangen på fototeket på Københavns Politigård. Når et vidne bliver sendt til fototeket,

Kap.XV. 4.2.3.

skyldes det som regel, at man ikke har en bestemt mistænkt fra politiets side. Vidnet kommer ofte alene til Politigården, og vagthavende skal derfor formalisere vidnets genkendelse og videregive den til de lokale afdelinger. Dette foregår f.eks. således:

Vidnet: »Ja, jeg kan jo ikke være sikker, men han ligner altså ham, der gjorde det.«

Politimand: »Ja, men hvor sikker?«

Vidnet: »Ja, altså, han ligner ham meget, men jeg kan jo ikke være sikker. Man vil jo også nødig hænge nogen ud ...«

Politimand: »Nå, men så ringer jeg og siger det til afdelingen.«

Det må stå hen i det uvisse, hvad vagthavende egentlig ringer og siger i sådan et tilfælde. Det kan ikke være nemt at formidle så usikkert et budskab.

Af samme grund er nogle vagthavende gået over til at bede vidnerne hæfte en procentangivelse på deres genkendelse. Dette benyttes også andre steder i landet. Også procentangivelser giver imidlertid problemer. For det første er der vidner, der nægter at angive procent (dette forekom også under *U 80*, men ikke ofte).

For det andet kræver fremgangsmåden dels, at vidnerne er fortrolige med procenter, dels at de er i stand til at sætte tal på deres genkendelser.

Ved undersøgelsens konfrontationer sagde forhørslederen (efter at vidnet havde udpeget en person): »Hvis De nu skulle udtrykke Dem i procent, altså sådan, at hvis De er *helt* sikker på, at det er ham, så siger de 100%, men hvis De er helt sikker på, at det *ikke* er ham, så er det naturligvis 0%. Hvor sikker vil De så sige, at De er?« (Denne formulering er ordret gengivet fra en båndoptaget afhøring i en provinsby). Sådan som det udtrykkes her, skulle man tro, at vidnet (der jo allerede *har* udpeget ham) ikke kunne komme under 50%, som må betyde: Det kan lige så godt være ham som en anden. Alt under 50% må betyde: Det er mest sandsynligt, at det ikke er ham – og så var det i for sig sært, at vidnet skulle have udpeget ham. Alligevel påhørte såvel forhørslederen som politifolkene i provinsbyen og på fototeket adskillige vidner, der sagde »20%«, uden at det gav dem anledning til at gribe ind. Derimod hændte det paradoksalt nok, at vidnet sagde »50%«, hvilket ofte fik såvel forhørsleder som politifolk til at sige: »Det kan altså lige så godt være ham som ikke være ham?«

Dette hævdede af og til procenten noget. Problemet var ganske åbenbart, at nogle vidner ville udtrykke det, som forhørslederen udtrykte ved 50%, ved 0% – hvilket var logisk nok i betragtning af, at de dog havde peget ham ud – men denne fortolkning svarede ikke til instruktionen. Når de derfor svarede 15%, mente de

Kap.XV. 4.2.4.

55–60% efter forhørslederens terminologi. Da man efter forhørslederens terminologi ikke burde kunne komme under 50% på en udpeget, kan man undre sig over, at hverken forhørslederen eller politifolkene reagerede ved de meget lave tal.

Kun når der var tale om en helt klar misforståelse (som kom til udtryk som en inkonsekvent modsigelse hos vidnet) brød forhørslederen ind.

Et vidne sagde f.eks.: »Ja, jeg er så godt som sikker på, at det er ham. Jeg kan kende øjnene og munden. Jo, helt bestemt ... ham tør jeg godt holde 15% på!« Og et andet vidne sagde: »Nej, jeg er absolut ikke sikker, langt fra, jeg synes bare, at af de billeder ... men der er lidt, der ligner ... men på den anden side, jeg synes så bestemt, han havde briller, og det har han her jo ikke ... Nej, jeg er meget i tvivl ... jeg vil sige 95%.

I begge disse tilfælde brød forhørslederen ind og fik justeret procentindsatsen til noget, der mindede om det, der var givet udtryk for. Men når svarene ikke på denne måde blev kvalificeret, blev de blot noteret ned, ligesom det er tilfældet i virkeligheden.

Det må derfor antages at være begrænset, hvad der kan bygges på den enkelte procentangivelse. Den er næppe noget klart udtryk for den sikkerhed, vidnet føler, og formentlig ikke engang den sikkerhed, han tror, at han giver udtryk for. Når der alligevel er benyttet procentangivelser ved *U 80*, er det for at lægge den så tæt op ad virkeligheden som muligt.^{*)} Det er endvidere antaget i *U 80*, at gennemsnit af procentindsatser kan benyttes som udgangspunkt for sammenligninger mellem *grupper*, idet der ikke er nogen grund til at tro, at misforståelser ikke skulle fordele sig jævnt på grupperne (kapitel XVI,4.1.1).

4.2.4. Den kvalitative udpegning i U 80

Den empiriske forskning synes således at tyde på, at der – i hvert fald kun i begrænset omfang – er korrelation mellem den af vidnet udtrykte sikkerhed og korrekte udpegninger. Spørgsmålet bliver herefter, om dette skyldes, at vidnet ikke evner at skelne mellem korrekte og forkerte udpegninger, eller om vidnet ikke formår at kommunikere den forskel, det føler.

Hvis det første er tilfældet, må man anbefale domstolene at se bort fra den af vidnet udtrykte sikkerhed, hvis det sidste er tilfældet, må der arbejdes på udvikling af forhørsmetoder, der mere effektivt formidler vidnets opfattelse.

^{*)} I politiskolens lærebog¹⁵²⁾ anbefales at anvende skalaen: »Sikker, mindre sikker, usikker«. Imidlertid benyttes procentangivelser efter det oplyste mange steder i landet.

Kap.XV. 4.3.

Det er klart, at det er vanskeligt at undersøge det første spørgsmål uafhængigt af det andet.

Således finder Egan et al. (ref. ovenfor under 2.3.2.) kun en svag korrelation mellem sikkerheden ved korrekte og forkerte udpegninger. Derimod finder han, at tidsfaktoren har stor betydning for de forkerte udpegninger (dobbelte så mange forkerte udpegninger efter 2 mdr.), mens den ingen betydning har for de korrekte udpegninger. Dette synes klart at indicere en kvalitetsforskel, derimod synes det knap så klart indiceret, at den er kendelig for vidnet.

U 80 er tilrettelagt med henblik på at få belyst disse spørgsmål, og der er derfor indarbejdet fire kvalitative mål for vidnets genkendelse. Se herom nærmere kap. XVI,4.

4.3. Individuelle figurantudpegninger

Endvidere foretages – vistnok for første gang – en mere indgående undersøgelse af de enkelte figuranter, der udpeges.

Devlin (jfr. 1.1.) bemærkede efter sin undersøgelse af virkelighedens konfrontationsparader i England, at der er en betydelig tendens til, at vidnerne udpeger den samme figurant. En norsk politimand sagde: »Vi har sager, hvor de genkender den forkerte hele tiden – endda med 100% sikkerhed«. Samme erfaring er gjort af forskere¹⁵³⁾ i den engelsksprogede verden. Alligevel er det ikke almindeligt, at forsøg vedrørende identifikation oplyser, endelige analyser, hvorledes de forkerte udpegninger fordeler sig på de enkelte figuranter.

*Goldstein et al.*¹⁵⁴⁾ finder i en række (6) forsøg, at nogle figuranter aldrig udpeges, mens andre udpeges langt oftere, end den statistiske sandsynlighed ville tilsi.

I Martinsens under 2.3.2. nævnte forsøg med en ren figurantparade udpeger 9 af 10 vidner. Af disse peger de 6 på fig. nr. 3 (af 6 mulige).

I de under 2.2.3. nævnte københavnske forsøg faldt 74% af figurantudpegningerne på én figurant (af 4 mulige) i 1980-forsøget, mens 80% af de forkerte udpegninger faldt på én figurant i 1981-forsøget (af 3 mulige).

I 1982-forsøget (jfr. 2.3.2.) fordeler udpegningerne sig mere jævnt, selv om én figurant (af fem) aldrig udpeges.

Davies' laboratoriestudier (ref. ovenfor under 2.3.2.) viser, at de forkerte udpegninger næsten altid faldt på en person, der »ligner« målpersonen (lighed måles ved en uafhængig test).

I en del af de i afsnit 1.1. citerede sager fra USA og England vedrørende

Kap.XV. 4.4.

fejlagtig identifikation var der kun ringe lighed mellem den udpegede og gerningsmanden.

Meget tyder på, at irrelevante faktorer – navnlig vidnets opfattelse af, hvorledes en »forbryder« ser ud – spiller en ikke ringe rolle. Forskere¹⁵⁵⁾ fra USA og England, der har beskæftiget sig med virkelighedens parader, siger samstemmende, at de personer, der aldrig udpeges, er »the nice-looking people«. Dette bekræftes af politifolk:

»Vi kender de »venlige og hjælpsomme« vidner på, at de altid udpeger den, der ser værst ud – ofte en figurant fra narkotikapolitiet.« (Udtalelse fra norsk politiemand).

I den svenske lærebog¹⁵⁶⁾ nævnes, at et vidne efter konfrontationen udtalte: »Det var jo en let opgave, for alle de andre så så rare ud.«

Adskillige forsøg har vist, at mennesker har særdeles stereotype opfattelser af, hvorledes »kriminelle« ser ud. *Shoemaker et al.*¹⁵⁷⁾ viser således deres forsøgs-personer en række fotos og finder betydelig enighed i udpegningen af personer, der »ligner« en morder, en voldtægtsforbryder o.s.v.

Ovenfor er beskrevet, hvorledes et stort antal af *U 80*'s vidner opfattede en lysblond, lidt lapset klædt 37-årig som ung, sjusket, mørkt klædt og med sort hår. Årsagen kunne være den rolle, han spillede i filmen, samt måske, at han bar solbriller. Se nærmere kap. IX. 4.2.5.

*Timm*¹⁵⁸⁾ rapporterer, at en del af hans »vidner« forklarede, at »voldsforbryderen« var usoiigneret og bar en khaki-farvet lærredsjakke samt handsker. I virkeligheden var den pågældende imidlertid yderst velsoigneret og var iført en velpresset mørkeblå blazer og ingen handsker. Timm mener, at »vidnernes« beskrivelser er influeret af deres opfattelse af, hvorledes en voldsforbryder ser ud.

4.4. Konklusion

For så vidt angår kvaliteten af vidnets udpegning, skulle *U 80* dels kunne vise, om der er korrelation mellem korrektheden af vidnets udpegning og dets angivelse af sikkerhed i procent, dels om der er grund til at antage, at der er en kvalitativ forskel mellem korrekte og forkerte udpegninger, selv om denne forskel ikke måtte komme frem ved vidnets (procentvise) angivelse af sikkerhed.

Kapitel XVI

Identifikation. Resultaterne af U 80

1. Indledning

TABEL XVI. 1.A

Samlet oversigt over udpegning af tyv og offer i %.
Hele populationen. 118 personer.

	Sample A	Sample B	I alt forkert	Korrekt	Ved ikke
	%	%	%	%	%
Tyv	27 (42)*	15	42	23	35
Offer	23 (35)	31	54	15	31

*) Nogle af vidnerne havde først udpeget en person i sample A, men skiftede mening efter at have set sample B. Det oprindelige tal er angivet i parentes.

Såvel fra et retssikkerhedsmæssigt som et efterforskningsmæssigt synspunkt må resultatet vække betænkelighed. Under $\frac{1}{4}$ er i stand til at genkende »forbryderen« og op mod halvdelen af vidnerne udpeger en forkert.

Man kan hævde, at den anvendte metode favoriserer de forkerte udpegnin-
ger. Ved først at vise vidnerne et sample uden målpersoner »narres« nogle til at
udpege, som måske ville have fundet den rigtige, hvis han havde været der.

Dette er delvis rigtigt. På den anden side er det næppe i strid med
virkeligheden, at vidner af og til får forevist en række billeder/personer,
hvoriblandt forbryderen rent faktisk ikke befinder sig, og det forekommer at
være af stor interesse, at over $\frac{1}{3}$ af vidnerne i U 80 alligevel udpegede.
Desuden fik alle vidner lejlighed til at se billeder af offer og gerningsmand i
sample B og havde derfor mulighed for at ændre deres første udsagn.*)

Tabel XVI.1.A. rejser to problemer. Hvorfor udpeger så stort et antal en

*) Dette vil en del formentlig gøre modstræbende. Jfr. teorien om »commitment« (kapitel II, afsnit 6.1.2.3.), som synes bekræftet ved nogle af resultaterne ovenfor.

Kap.XVI. 1.

forkert, og hvorfor er der forskel på udpegningen af tyven og udpegningen af offeret?

Disse spørgsmål kan måske besvares ved en nærmere undersøgelse af følgende:

- 1) Hvorledes forholder de korrekte og forkerte udpegninger sig til de fem grupper?
- 2) Hvad sker der ved de konfrontationer, hvor vidnet på forhånd angiver, at han næppe vil kunne genkende gerningsmanden?
- 3) Hvilke figuranter udpeges?

Forståelsen af tabellerne.

Som undersøgelsen er opbygget havde hver person mulighed for at udtage 4 fotografier, nemlig et fotografi af henholdsvis tyv og offer i sample A og et nyt fotografi af disse personer, når han blev præsenteret for sample B. Alle, der foretog mere end én udpegning af den enkelte person, blev bedt om at prioritere, hvilket så godt som altid faldt ud til den sidst udpegedes fordel.

I de nedenstående tabeller vil det blive angivet, hvorvidt tabellerne vedrører prioriterede eller uprioriterede udpegninger. Når sample A betragtes isoleret, opstår problemet ikke, idet vidnet kun har haft lejlighed til at foretage udpegning i ét sample.

Det krævedes, at vidnet i hver enkelt udpegningssituation fastholdt ét bestemt valg pr. person. Såfremt han mente, at det kunne være både den udpegede i sample A og den udpegede i sample B, registreredes han under »ved ikke« på samme måde som vidner, der var i tvivl om to personer inden for det enkelte sample. Udpegninger fra sample B vil derfor altid være prioriterede. Når tabellen angiver, at der er tale om uprioriterede udpegninger, betyder det, at samtlige oprindelige valg fra sample A er talt med.

Endvidere blev vidnet bedt om at angive, hvor sikker han følte sig på sin udpegning og om at angive denne sikkerhed i procent. Nogle få vidner ønskede ikke at angive deres sikkerhed i procent. I de nedenstående tabeller vil det blive anført, hvorvidt det drejer sig om samtlige udpegninger eller kun de udpegninger, hvis sikkerhed er udtrykt i procent.

Det skal bemærkes, at gruppe 2 B – i modsætning til de øvrige grupper – får forevist sample B *først*. Derfor er udpegningerne inden for de enkelte sampler ikke umiddelbart sammenlignelige. (Om forskellen i udpegningerne fra den første afhøring (gruppe 2 A) til den anden afhøring efter to måneders forløb (gruppe 2 B), se nærmere nedenfor afsnit 4.1.6.).

I teksten til tabellerne skelnes – ligesom det almindeligvis gøres i den engelsksprogede verden – mellem: Korrekte positive udpegninger, forkerte positive udpegninger, samt negative udpegninger (»ved-ikke« svar).

2. Generelle resultater

2.1. Udpegning af tyv/offer i forhold til de fem vidnegrupper

2.1.1. Resultatet

Forhåndshypotesen for udpegninger var, at de juridisk afhørte grupper ville være mere forsigtige og derfor formentlig foretage færre udpegninger (og blandt disse måske relativt flere korrekte). For så vidt angår gruppe 3 kunne man forestille sig, at vidnerne ville foretage færre udpegninger overhovedet og måske relativt flere forkerte, fordi mindet om personerne i nogen grad ville være blegnet i løbet af de to måneder.

Som ovenfor (kapitel XV, afsnit 2.2.3.2.2.) nævnt foreligger en del undersøgelser, der tyder på, at for så vidt angår genkendelse betyder tidsfaktoren (tiden mellem iagttagelsen og genkendelsen) ikke så forfærdelig meget. Flere undersøgelser finder ingen forskel på antallet af korrekte udpegninger selv ved en tidsforskel på fire måneder. Derimod finder Egan et. al. (ref. kapitel XV, afsnit 2.3.2.) en markant stigning i antallet af forkerte udpegninger over en to måneders periode.

2.1.2. Udpegning af tyven

2.1.2.1. Korrekte udpegninger

Det fremgår af tabel XVI.1.B (gengivet p.424), at de korrekte udpegninger af tyven fordeler sig uhyre jævnt i alle grupper (mellem 21 og 25%). I overensstemmelse med nogle forskningsresultater (jfr. kapitel XV, afsnit 2.2.3.2.2.), men i modsætning til almindelige antagelser skiller gruppe 3 sig ikke ud fra de øvrige. Det er lykkedes vidnerne at bevare et klart billede af tyven gennem to måneder.

Heller ikke de gode iagttagere skiller sig ud fra de øvrige grupper, hvilket er overraskende ikke mindst fordi et af de alternative kriterier for denne gruppe er et godt signalement af tyven (jfr. kapitel VI., afsnit 3.3.).

2.1.2.2. Forkerte udpegninger

Med hensyn til de forkerte udpegninger er der en vis spredning i svarene – men ikke i den forventede retning. Mens nogle grupper når op på over dobbelt så mange forkerte udpegninger som korrekte, er *forholdet i gruppe 3*: fire forkerte udpegninger til tre korrekte. Samtidig har gruppe 3 flere »ved ikke«-svar end

Kap.XVI. 2.1.2.2.

TABEL XVI. 1.B

Udpegning*) af tyv og offer fordelt på de fem grupper.

	Sample A forkert %	Sample B forkert %	I alt forkert (sam. A forkert+ sam. B forkert) %	Sample B korrekt %	Ved ikke %
Tyv:					
Gruppe 1:					
Psykologisk afhørt	28 (43)	11	39	25	36
Gruppe 2 A:					
Politiafhørt	37 (50)	16	53	22	25
(Gruppe 2 B:					
Gr. 2 A, nu retsafhørt	31 (31)	14	45	21	34)
Gruppe 3:					
Forsinket retsafhørt	17 (31)	10	27	21	52
Gruppe 4:					
Umiddelbart retsafhørt	24 (41)	24	48	24	28
Gr. 2 AG: (gode iagtt.)	50 (57)	14	64	22	14
Gr. 2 AD: (dårl. iagtt.)	28 (44)	17	45	22	33
Offer:					
Gruppe 1:					
Psykologisk afhørt	18 (39)	43	61	18	21
Gruppe 2 A:					
Politiafhørt	16 (31)	31	47	22	31
(Gruppe 2 B:					
Gr. 2 A, nu retsafhørt	7 (7)	38	45	24	31)
Gruppe 3:					
Forsinket retsafhørt	38 (38)	17	55	4	41
Gruppe 4:					
Umiddelbart retsafhørt	11 (31)	31	52	17	31
Gr. 2 AG: (gode iagtt.)	14 (29)	36	50	29	21
Gr. 2 AD: (dårl. iagtt.)	17 (33)	27	44	17	39

*Tabellen indeholder uprioriterede valg (udpegninger både med og uden procentangivelser).

Kap. XVI. 2.1.2.2.

nogen anden gruppe. Jo færre »ved ikke«-svar (negative udpegninger), desto flere forkerte udpegninger. Den samme tendens kan iagttages i den opsplittede gruppe 2 A. De gode iagttagere har langt færre negative udpegninger end nogen anden gruppe – og de udpeger forkert tre gange så ofte, som de udpeger korrekt. *)

Næstbedst klarer gruppe 1 sig. Bortset fra gruppe 3 har samtlige juridisk afhørte grupper (mindst) dobbelt så mange forkerte som korrekte udpegninger. Gruppe 1 har imidlertid kun 1,5 forkerte udpegninger pr. korrekt. Dette resultat strider mod forhåndshypotesen.

Også gruppe 1 har forholdsvis mange negative udpegninger, og årsagen til det bedre resultat for denne gruppe og for gruppe 3 kunne – ligesom ved de ledende spørgsmål (jfr. kapitel IX, afsnit 4.1.) – være, at disse grupper ikke føler sig så hårdt presset som de øvrige grupper. I de øvrige grupper er presset på et svar stort. Vidnerne indser, at udpegningen er vigtig, føler det flovt, at de ikke har kigget bedre efter og er derfor mere tilbøjelige til at gætte. Gruppe 3 føler ikke det samme pres; der er trods alt forløbet to måneder, og gruppe 1 føler muligvis ikke presset så stærkt, fordi de »blot« er deltagere i et psykologisk forsøg.

Opsplitningen på gruppe 2 A giver et tankevækkende supplement til disse betragtninger. De gode iagttagere adskiller sig på to punkter fra de dårlige: de har flere forkerte udpegninger i sample A, og de har væsentligt færre negative udpegninger. På grund af det større antal forkerte udpegninger, bliver andelen af korrekte blandt de *foretagne* udpegninger væsentligt mindre. Eller sagt på en anden måde: de gode iagttagere er farligere for *retssikkerheden* end de dårlige, mens de to gruppers værdi for *efterforskningen* er den samme.

Imod hvad man kunne have forventet, er der således ikke nogen forskel på de gode og dårlige iagttageres evne til at udpege gerningsmanden. Derimod ser det ud som om, de gode iagttagere har sværere ved at modstå forventningen om en udpegning.

Udpegningen i den rene figurantparade (tallet i parentes i den første kolonne) viser en lille tendens til, at de vidner, der først afhøres efter to måneders forløb (gruppe 2 B og gruppe 3), i højere grad formår af afvise en figurantparade. Også dette synes at kunne forklares med det »indre« pres: for disse grupper

*) Sammenhængen mellem negative udpegninger og forkerte udpegninger passer godt med en antagelse om, at vidner, der udpeger korrekt, er væsentligt mere sikre i deres sag end vidner, der udpeger forkert. Dette vil blive behandlet nedenfor under afsnit 4.

Kap.XVI. 2.1.3.

forekommer det mere foreneligt med selvrespekten at være ude af stand til at foretage en udpegning.

Dette betyder paradoksalt nok, at de forsinket afhørte grupper er *mindre* farlige for retssikkerheden end de, der afhøres i umiddelbar tilknytning til iagttagelsen. Samtidig ses af den opsplittede gruppe 2 A, at de gode iagttagere er farligere for retssikkerheden end nogen anden gruppe. Næsten 60% udpeger i en ren figurantparade. Det er dobbelt så mange som i de forsinket afhørte grupper.

Hvorfor de gode iagttagere har særligt svært ved at stå imod, er vanskeligt at svare på. Kan det skyldes nogle forventninger til dem selv? Det kan vel ikke helt afvises, at deres selvtillid er blevet skruet op ved deres hidtidige gode besvarelser, således at det »indre« pres er stærkere hos dem end blandt de dårlige iagttagere. Omvendt har de dårlige iagttagere opdaget så mange huller i deres viden, at de har fået en sund skepsis, der kunne gøre dem mere forsigtige i deres udtalelser. Se hertil arbejdshypotesen ovenfor i kapitel VII, afsnit 2.2.5.

Dette resultat kan dog ikke isoleres fra resten af undersøgelsen, jfr. straks nedenfor om udpegningen af *offeret*.

2.1.3. Udpegning af offeret

Udpegningen af offeret fremviser et noget andet billede. Mens den korrekte udpegning er relativt konstant i de fire af grupperne (17–24%, finder man her det forventede ringe resultat i gruppe 3 (kun 4%). Det er vanskeligt at forklare, hvorfor resultatet er blevet så forskelligt fra udpegningen af tyven.

Som nævnt i kapitel XV, afsnit 2.2.3.2.4., synes visse ansigter at være lettere at genkende end andre, ligesom figuranternes lighed med målpersonen har stor betydning for udpegningen. Intet tyder imidlertid på, at der er forskel på målpersonerne med hensyn til disse to forhold (se hertil kapitel XVII, afsnit 2.4.). Én forklaring på forskellen kunne imidlertid være den omstændighed, at udpegningen af offeret har mindre betydning end udpegningen af gerningsmanden. Mere sandsynligt er det dog, at det ganske enkelt skyldes, at man aldrig ser et nærbillede af offerets ansigt, hvilket gør det vanskeligere at fastholde et korrekt billede over længere tid.

For denne antagelse taler også den omstændighed, at gruppe 3 har påfaldende mange fastholdte udpegninger i sample A. En meget stor del af disse udpegninger (7 af 11) falder ligesom i de øvrige grupper på én bestemt person, A 1 (tabel XVI.3.B.). Meget tyder på, at A 1 bliver udpeget, fordi han af skikkelse ligner

Kap.XVI. 2.1.4.

offeret (jfr. afsnit 3.2.). Gruppe 3 husker skikkelsen, men det i forvejen vage billede af ansigtet er gledet ud af hukommelsen.

Med hensyn til antallet af forkerte udpegninger, ligger *gruppe 3* i den tunge ende, og det større antal negative udpegninger i denne gruppe har således ikke givet sig udslag i færre forkerte udpegninger, men tværtimod i færre korrekte. For så vidt angår forholdet mellem korrekte og forkerte udpegninger er resultatet uhyre ringe. Af 17 udpegninger er kun én korrekt. Gruppe 3 viser sig således at være retssikkerhedsmæssigt uhyre farlig uden at kunne bidrage nævneværdigt til efterforskningen. Dette er en slående kontrast til resultatet for denne gruppe ved udpegningen af tyven.

Ser man bort fra gruppe 3 og *sammenholder gruppe 1 med de tre andre grupper*, finder man her en lille tendens til bekræftelse af forhåndshypotesen. Mindre forsigtighed (færre »ved ikke«) i denne gruppe og relativt flere forkerte besvarelser. Det omvendte resultat blev imidlertid fundet ved udpegning af tyven.

Den opsplittede gruppe 2 A viser et noget andet billede end ved udpegningen af tyven. De gode iagttagere har færre negative udpegninger, men her resulterer det i flere *korrekte* udpegninger. Andelen af korrekte udpegninger blandt de faktisk foretagne er større blandt de gode iagttagere, hvilket gør dem til såvel retssikkerhedsmæssigt*) som efterforskningsmæssigt bedre vidner uanset forholdsvis få negative besvarelser. Dette resultat var som forventet, men står i kontrast til resultaterne ved udpegningen af tyven.

For så vidt angår udpegningen i den rene figurantparade findes kun ubetydelige forskelle mellem grupperne.

2.1.4. Foreløbig konklusion

Alt i alt synes meget at tyde på, at forskellene i udpegningen af tyven har at gøre med forsøgspersonernes »indre« pres. Også på dette område har presset ingen positiv virkning (ingen efterforskningsmæssig værdi), men der registreres en svag negativ virkning (flere forkerte udpegninger, retssikkerhedsmæssigt en ulempe). Resultaterne ved udpegningen af offeret tyder på, at opgaven har

*) Retssikkerheden kan måles på to måder. Når det her siges, at disse vidner er »bedre«, menes der, at andelen af de korrekte udpegninger (blandt de i alt foretagne) er relativt høj. Ser man imidlertid på andelen af forkerte udpegninger blandt samtlige valg (udpegninger og ikke-udpegninger), er der ingen forskel mellem gode og dårlige iagttagere. Halvdelen af de gode iagttageres valg er forkerte, mens 44% af de dårlige iagttageres valg er forkerte (kolonne 3 i tabel XVI.1.B.).

Kap.XVI. 2.2.

været generelt sværere. Færre foretager en korrekt udpegning, og blandt de faktiske udpegninger er en relativt større del forkerte. Dette forhold har navnlig ramt gruppe 3 hårdt, som helt har mistet det i forvejen noget svage indtryk.

Undersøgelsen tyder på, at god iagttagelse (som den er defineret her, jfr. kapitel VI, afsnit 3.3.) ikke er nogen garanti for korrekt genkendelse. Med hensyn til genkendelse af tyven viser de gode iagttagere ringere resultater end de dårlige iagttagere. Med hensyn til genkendelse af offeret er det omvendt.

Det skal dog bemærkes, at grundmaterialet er meget lille (gruppen af gode iagttagere er i alt på 14. Gruppen af dårlige er på 18).

Forsøgspersonerne synes ikke selv at have opfattet udpegningen af offeret som sværere, måske fordi han var en gennemgående figur i filmen og sås relativt mange gange. Dette synes at fremgå både af de anticiperede udpegninger (se under afsnit 2.2.) og de faktiske udpegninger. 35% foretager ingen udpegninger af tyven, og 31% foretager ingen udpegninger af offeret. Heller ikke med hensyn til signalementet (tabel VI.3.), der dog ikke inkluderer ansigtstræk, findes nogen forskel mellem tyv og offer.

2.2. Vidnets forhåndsformodning om udpegning

2.2.1. Resultatet

Før forhørslederen viste vidnet billederne spurgte han: »Tror De, De ville kunne genkende gerningsmanden/offeret?« Såfremt vidnet sagde nej, sagde forhørslederen: »Prøv nu alligevel.« Denne fremgangsmåde blev valgt, fordi det vistnok ikke er ualmindeligt, at politiet beder vidner medvirke ved en konfrontation, selv om vidnerne har givet udtryk for, at de ikke mener, de vil kunne genkende gerningsmanden. Nogle politifolk siger dog, at dette kun gøres i meget vigtige sager, hvor det i øvrigt er småt med bevismateriale (jfr. en udtalelse fra det svenske politi, ref. kapitel XVIII, afsnit 4.4.).

Ovenfor (kapitel XV, afsnit 2.4.1.) er nævnt et eksempel på en fejlagtig udpegning, der kunne have været undgået, såfremt politiet ikke havde lagt pres på vidnet om at medvirke ved konfrontationen. Et andet vidne i en sag vedrørende et indbrud forklarede, at hun blev bedt om at rejse fra Odense til København, selv om hun erklærede, at hun overhovedet ikke huskede gerningsmandens ansigt. På fototeket på Københavns politigård blev flere modstræbende vidner mødt af politiassisten-

Kap.XVI. 2.2.1.

tens beroligende: »Nu kan De jo i hvert fald prøve at se på billederne ... Det kan jo være, at der dukker noget op ...«. Se nærmere kapitel XV, afsnit 2.4.2.

I det følgende vil det blive undersøgt, hvilken betydning vidnets forhåndsformodning har, idet de vidner, der siger »ja« til, at de tror, de vil kunne genkende tyven (optimisterne) vil blive sammenlignet med dem, der siger »nej« (pessimisterne). Selv om en enkelt undersøgelse (Slomovits, ref. ovenfor kapitel XV, afsnit 2.2.3. og 2.3.2.) har fundet omvendt korrelation mellem formodning om udpegning og korrekt udpegning, var det ventet, at pessimisterne ville have færre korrekte udpegninger. Herfor taler såvel de ovenfor refererede undersøgelser (kapitel XV, afsnit 2.2.1.) og de tidligere resultater (pres på vidnet, jfr. kapitel VII).

Det skal dog bemærkes, at det pres, pessimisterne udsættes for, ikke er *umiddelbart* sammenligneligt med det i kapitel VII beskrevne pres, idet der i de tidligere spørgsmål var tale om, at vidnet havde sagt nej til et *konkret* spørgsmål (f.eks. »hvilken hånd holdt han papiret i?«), mens der her er tale om, at vidnet har sagt nej til et *hypotetisk* spørgsmål: »Tror De, De ville kunne genkende ham, hvis De så et billede af ham?«. Det er således muligt (og det er naturligvis det, politiet håber på), at opgaven vil være nemmere, end vidnet havde forestillet sig, og at han vil genkende gerningsmanden, når han ser ham.

Endvidere må det bemærkes, at optimisterne også udsættes for et pres, et præstationspres. Når de én gang har tilkendegivet, at de vil kunne genkende gerningsmanden, er det ubehageligt for dem senere at måtte erkende, at det kunne de ikke. Og de er naturligvis i samme situation som pessimisterne. Situationen kan meget vel være anderledes (vanskeligere), end de havde forestillet sig.

Man kan udtrykke det på den måde, at mens pessimisterne udsættes for et ydre pres (fra forhørslederen), udsættes optimisterne for et indre pres (forventning til egen præstation). Som nævnt synes begge former for pres at føre til flere positive fejl fra vidnerne.

Der er naturligvis en snæver sammenhæng mellem det, der her er kaldt »indre« og »ydre« pres, ligesom grænsen mellem de to former ikke altid er ganske skarp. Det fremgår af de under afsnit 2.1. behandlede resultater samt af de mange andre undersøgelser (se nærmere kapitel XV, afsnit 2.3.), at præsentationen af den afgrænsede gruppe i sig selv konstituerer et pres, som mange vidner har svært ved at modstå, uanset om de har tilkendegivet en formodning om udpegning. Når det er blevet valgt at definere dette som et »indre« pres, skyldes det dels vidnernes egen

Kap.XVI. 2.2.2.

beskrivelse af presset (jfr. kapitel XVIII, afsnit 6.2.2.1.), men navnlig at dets styrke, som beskrevet i afsnit 2.1., og som det vil fremgå af de resultater, der i øvrigt gengives i dette kapitel, i høj grad synes at have sammenhæng med vidnets egne forventninger til sin præstation.

TABEL XVI. 2. (A+B)

Faktisk udpegning*) af tyv/offer i forhold til vidnets formodning om udpegning.

	Formodning om udpegning abs. tal	Faktisk udpegning				
		Sample A (forkert) %	Sample B (forkert) %	I alt forkerte %	Korrekte %	Ved ikke %
A.						
Tyv:						
Ja (optimist)	79	27 (44)	15	42	28	30
Måske	24	33 (42)	17	50	17	33
Nej (pessimist)	13	15 (31)	15	30	8	62
Spørgsmål ikke stillet**)	2	50 (50)	0	50	0	50
Totale population	118	27 (33)	15	42	23	35
B.						
Offer:						
Ja (optimist)	73	22 (33)	32	54	19	27
Måske	22	27 (59)	23	50	9	41
Nej (pessimist)	10	20 (20)	40	60	0	40
Spørgsmål ikke stillet**)	13	23 (31)	31	54	15	31
Totale population	118	23	31	54	15	31

*) Tabellen indeholder uprioriterede valg (udpegninger både med og uden procentangivelser).

***) Dette skyldes en forglemmelse fra forhørslederens side.

2.2.2. Korrekt positiv genkendelse. (Udpegning af korrekt gerningsmand.)

Kolonne 5

Af tabellernes kolonne 5 ses det klart, at der i begge tilfælde er korrelation mellem vidnets egen opfattelse af, hvorvidt han ville kunne genkende gerningsmanden og faktisk genkendelse. For så vidt angår genkendelsen af tyven lykkes det for 28% af optimisterne, men kun for 8% af pessimisterne; genkendelsen af offeret lykkes for 19% af optimisterne og ikke for én eneste af pessimisterne. Som man kunne vente, falder »måske genkende«-gruppen imellem disse ydergrupper.

Kap.XVI. 2.2.3.

2.2.3. Forkert positiv genkendelse. (Udpegning af forkert gerningsmand.)

Kolonne 4.

Af table XVI.2.A. fremgår, at der også her synes at være en svag korrelation, ikke som man skulle have forventet i modsat retning – men i samme retning. Optimisterne har rent faktisk også flere forkerte udpegninger end pessimisterne. 42% mod 30%. For så vidt angår offeret (tabel XVI.2.B.) er der ingen forskel; 54% forkerte udpegninger blandt optimisterne og 60% blandt pessimisterne. Der er således ikke tale om en generel tendens, og det må understreges, at forskellen ikke er stor.

2.2.4. Sammenligning af kolonne 4 og 5 i tabel XVI.2.(A+B)

TABEL XVI. 2 (C+D)

	Udpegninger i alt abs. tal	Heraf forkerte abs. tal	%	Heraf korrekte abs. tal	%
C.					
Tyv					
Formodet udpegning:					
Ja	55	33	60	22	40
Måske	16	12	75	4	25
Nej	5	4	80	1	20
Spørgsmål ikke stillet	1	1	100	0	0
D.					
Offer					
Formodet udpegning:					
Ja	53	39	74	14	26
Måske	13	11	85	2	15
Nej	6	6	100	0	0
Spørgsmål ikke stillet	9	7	78	2	22

Forholdet mellem antallet af korrekte og forkerte positive genkendelser viser korrelation med vidnets forhåndsformodning. Blandt de vidner, der mener, at de vil kunne genkende tyven, er således 40% i stand til det, mens kun 20% af de vidner, der er pessimistiske med hensyn til genkendelse, formår en korrekt udpegning.

Med hensyn til genkendelse af offer er forholdet endnu mere slående.

Man skal dog være opmærksom på de få udpegninger fra pessimisterne. Når der som her kun sker seks udpegninger af offeret i pessimistgruppen, kan de 100% forkerte naturligvis ikke tages for pålydende værdi. Men når man lægger tallene sammen fra udpegning af tyv og offer, får man kun én korrekt udpegning af 11. Der

Kap.XVI. 2.2.5.

er således næppe tvivl om, at der er en betydelig forskel mellem udpegningsevnen hos optimister og pessimister, selv om den ikke (på dette grundlag) kan udtrykkes i præcise tal.

2.2.5. Negativ genkendelse. (Ingen udpegning.) Kolonne 6

Når den optimistiske gruppe i tabel XVI.2.A. både har den relativt største andel af de korrekte udpegninger og af de forkerte, hænger det sammen med, at det er den gruppe med færrest negative genkendelser (»ved ikke«-svar).

Tendensen er den samme for udpegning af tyv og udpegning af offer (tabel XVI.2.(A+B)). Af begge tabeller fremgår det af kolonne 6, at langt flere af pessimisterne (i tabel XVI.2.A. dobbelt så mange) nægter at udpege nogen, og eftersom genkendelse – selv hos optimisterne – er undtagelsen snarere end reglen, betyder et stort antal udpegninger altså en relativt større andel forkerte udpegninger. Eller sagt på en anden måde: jo flere negative udpegninger desto relativt færre forkerte udpegninger. Det er årsagen til, at den pessimistiske gruppe ved udpegningen af tyven til trods for kun 8% korrekte udpegninger alligevel *relativt set* har færre forkerte udpegninger (42% mod 30%, kolonne 4, tabel XVI.2.A.) end den optimistiske gruppe, der har 28% korrekte udpegninger (kolonne 5).

For så vidt angår udpegning af offer ses det af tabel XVI.2.B., at 19% af optimisterne foretager en korrekt udpegning, mens det ikke lykkes for en eneste af pessimisterne (kolonne 5). Alligevel betyder pessimisternes forsigtighed, som giver sig udtryk i de mange »ved ikke«-svar, at de relativt set har næsten samme antal forkerte udpegninger som optimisterne (60% for pessimister og 54% for optimister, kolonne 4).

2.2.6. Udpegning i figurantsamplet. (Tallet i parentes i sample A)

Tallene for pessimistgruppen er små, men det fremgår dog, at der såvel vedrørende tyv som offer forekommer færre udpegninger i denne gruppe. Dette resultat kan undre, idet optimisterne, der må antages at have en klarere erindring om personernes udseende, snarere burde have afvist samplet – specielt da ingen af figuranterne har udpræget lighed med målpersonerne (se herom nedenfor afsnit 3.2.).

Den mest nærliggende forklaring synes at være, at pessimistgruppen ikke i så høj grad som de øvrige grupper er udsat for et »indre« pres. Resultatet fra optimistgruppen sammenholdt med resultatet fra »måske«-gruppen og fra den

Kap.XVI. 2.3.

gruppe, der ikke har fået stillet spørgsmålet, viser derimod ingen forskelle. Dette kunne tyde på, at presset ikke er et resultat af gruppens tilkendegivelse, men at fremvisningen af den afgrænsede gruppe *i sig selv* lægger pres på vidnet.

2.3. Konklusion

2.3.1. Alle vidnegrupper har en betydelig tendens til at foretage forkerte udpegninger

Næsten hvert andet af samtlige vidner foretager en forkert positiv udpegning. Cirka $\frac{1}{3}$ af vidnerne udpeger ingen og dermed bliver næsten $\frac{2}{3}$ (81%) af de foretagne udpegninger forkerte (d.v.s. positivt forkerte eller negative). Udpegningen er lidt bedre for tyven både for så vidt angår det samlede antal forkerte udpegninger og andelen af de foretagne udpegninger.

I alt foretager 42 % (tyv) og 54 % (offer) af vidnerne positivt forkerte udpegninger, heri ikke inkluderet dobbeltudpegninger.

2.3.2. Vidner har en betydelig tilbøjelighed til at overvurdere deres evne til at genkende mennesker

Cirka $\frac{2}{3}$ af vidnerne mener, at de vil være i stand til at genkende tyv/offer. Kun 28% af disse genkender tyven og 19% offeret. Dette er skuffende set fra et efterforskningsmæssigt synspunkt. Set fra et retssikkerhedsmæssigt synspunkt er det mere end betænkeligt, at cirka 70% af disse vidner alligevel foretager en udpegning, hvilket betyder, at 60% (tyv) og 74% (offer) af de foretagne udpegninger er forkerte.

2.3.3. Der er klar korrelation mellem anticiperet negativ udpegning og forkert udpegning

Selv om de optimistiske vidner opviser skuffende resultater, er disse dog langt bedre end det, pessimistgruppen præsterer. 28% og 19% af optimisterne foretager en korrekt udpegning mod kun 8% og 0% af pessimisterne. Endvidere er en væsentlig større del af de foretagne udpegninger korrekt i optimistgruppen (40% og 26% mod 21% og 0% i pessimistgruppen).

Alligevel forekommer det vildledende at tale om korrelation for korrekte udpegninger al den stund, at også optimistgruppen har betydeligt flere forkerte end korrekte udpegninger (cirka hver tredje udpegning er korrekt).

Derfor er det valgt at udtrykke sammenhængen som en korrelation mellem

Kap.XVI. 3.

anticiperet negativ udpegning og forkert udpegning, også fordi denne er tæt ved at være 100%. Blandt 23 personer, der ikke mener, de vil kunne genkende, er der kun én, det lykkes for, mens i alt 10 foretager forkerte udpegninger.

Resultatet af *U 80* tyder på, at der kun er yderst begrænset holdbarhed i teorien om, at »glemte« ansigter vil dukke op igen ved gensynet.

Imidlertid må man stadig være opmærksom på, at selv om så godt som alle pessimistgruppens udpegninger er forkerte, så har den alt i alt ikke flere forkerte udpegninger end optimistgruppen, fordi en så stor del svarer »ved ikke«.

Denne vil blive uddybet nedenfor (kapitel XVIII, afsnit 6.2.1.).

2.3.4. Indre pres

Fremvisningen af den afgrænsede gruppe synes at øve et stærkt pres på vidnerne. Mere end en tredjedel formår ikke at afvise et rent figurantsample til trods for, at ingen af personerne i dette sample har synderlig lighed med målpersonerne. (Se herom nærmere i afsnit 3.2.).

Tallene er små, men en række resultater tyder på, at en lettelse af dette pres betyder et fald i figurantudpegningerne, uden at de korrekte udpegninger berøres. Det er således påfaldende, at vidner, der ikke føler så stærkt et indre pres, f.eks. fordi begivenheden ligger et stykke tilbage, eller fordi de har tilkendegivet, at de ikke vil kunne genkende målpersonerne, foretager *færre* udpegninger i et rent figurantsample.

3. Forskelle mellem udpegning af tyv og offer

3.1. Problemstilling

Der er stort set de samme tendenser i tabel XVI.2.A+B. Dog synes vidnerne generelt at have lidt sværere ved at genkende offeret. Det er ikke nogen stor forskel, men den er helt konstant. Den kan hverken forklares med de negative udpegninger (»ved ikke«-svar), eller med fordelingen mellem optimister og pessimister, idet denne stort set er den samme. Tidligere er den mulighed nævnt, at vidnerne måske ville hæfte sig mere ved gerningsmanden end ved offeret. Enkelte vidner gav udtryk for, at de ikke havde »regnet med« at skulle beskrive offeret. Imidlertid tyder andre forhold på, at vidnerne har lagt lige så

Kap.XVI. 3.2.

godt mærke til offeret. Måske fordi han som nævnt var den gennemgående figur i filmen. Flere forhold peger i den retning. For det første den omstændighed, at signalementet af offeret er lige så godt som signalementet af tyven. For det andet, at stort set lige så mange vidner mener, at de vil kunne genkende offeret som tyven. Endelig understøttes det af resultatet af kontrolforsøg II, ref. kapitel XVII.2.4 og 2.5.

Mens signalementet (i hvert fald i undersøgelsens version) er udtryk for nogle almene kendetegn – en slags typebeskrivelse – som i princippet kan passe på et stort antal mennesker, drejer identifikationen sig om at genkende de individuelle ansigtstræk, så man med sikkerhed kan udpege gerningsmanden. Ikke blot en type, men den individuelle person. En fair identifikationsparade bør i princippet udgøres af personer, der alle dækker typebeskrivelsen, således at man kan være sikker på, at udvælgelsen sker på grundlag af den enkeltes ansigtstræk.

Til denne opgave burde vidnerne have stor glæde af det nærbillede, de har set af tyvens ansigt i filmen, og dette kunne således forklare det større antal korrekte udpegninger af tyven. I det følgende vil det blive undersøgt, om materialet giver holdepunkter for denne antagelse.

Af tabel XVI.1.A. fremgår det, at lidt flere vidner udpeger tyven i sample A, men det er ikke nogen stor forskel. Ser man derimod på de forkerte udpegninger i sample B, kommer en betydelig forskel frem, idet der er dobbelt så mange forkerte udpegninger af offeret som af tyven.

Ser man isoleret på de korrekte og de forkerte udpegninger af tyven inden for sample B, lykkes det faktisk for optimisterne at foretage et noget større antal korrekte udpegninger end forkerte. Dette er derimod ikke tilfældet for så vidt angår udpegningen af offeret (tabel XVI.2.A. sammenholdt med 2.B.).

For at forstå dette forhold synes det naturligt at vende sig til spørgsmålet om, hvilke enkeltpersoner (figuranter), der udpeges forkert.

3.2. Figurantudpegninger i sample A.

Tyvens signalement: 37 år. 173 cm høj. Lidt kraftig («tæt») person. Mørkblond (brun) med begyndende måne. Ikke skæg. Stærke briller med kraftigt stel.

Offers signalement: 38 år. 192 cm høj. Slank, spinkel af bygning. Blondt, kortklippet hår. Lyst, kortklippet hageskæg og overskæg. Ingen briller.

Kap.XVI. 3.2.

Sample A består af 11 mænd, der alle er figuranter. De er mellem 21 og cirka 35 år (3–4 ser ud til at være over 30). To af disse mænd bærer hverken skæg eller briller, fire bærer briller (heraf to uindfattede), fire har både skæg og briller (heraf et par uindfattede), og en har hageskæg, men ikke briller.

Alt i alt ikke noget særligt ensartet sample. Såfremt vidnet har bemærket, at tyven bærer kraftige briller og ikke skæg, er der kun to at vælge mellem, begge 10–15 år yngre (figurant A 5 og A 11). Såfremt vidnet har bemærket, at offeret bærer skæg, men ikke briller, er der faktisk kun én, der svarer til beskrivelsen (figurant A 4), og i modsætning til det høje, lyse offer, er han lille og tæt med et stort mørktrøkket hår og er mindst 10 år yngre. Det burde således være forholdsvis nemt for vidnerne at afvise, at tyven eller offeret skulle befinde sig i sample A. Alligevel udpeger 42% tyven og 35% offeret.

TABEL XVI. 3.A

Forkerte udpegninger af *tyv* i sample A. Totale population 118 personer. Ordet »sikkerhed« i denne og følgende tabel angiver vidnets sikkerhed på korrektheden af udpegningen. Alle vidner blev bedt om at angive, hvor sikre de følte sig, med en procentangivelse. Nogle få vidner nægtede at angive procent.

Figurant- betegnelse	Antal udpegninger abs. tal	Antal udpegninger %	Gennemsnitligt sikkerhed %	Rækkefølge	
				ved antal udpegninger ¹⁾	Rækkefølge ved sikkerhed i % ²⁾
A 1	4	9	75	A 11	A 1
A 2	3	6	50	A 9	A 5
A 3	3	6	70	A 5	A 3
A 4	2	4	70	A 1	A 4
A 5	6	13	70	A 3	A 7
A 6	0	0		A 7	A 11
A 7	3	6	60	A2/A10/A8	A 9
A 8	3	6	50	A 4	A2/A10/A8
A 9	8	17	55		
A 10	3	6	50		
A 11	12	25	55		
I alt	47*)		60		

1) Rækkefølge af udpegede ud fra primært størst antal udpegede, sekundært højest i sikkerhed angivet i %.

2) Rækkefølge af udpegede ud fra primært højest sikkerhed angivet i %, sekundært størst antal udpegede.

*) På grund af ufuldstændige registreringer er der to personer færre i denne tabel end i tabel XVI. 1.A. Der er foretaget yderligere to forkerte udpegninger, men figuranten er ikke registreret.

Kap.XVI. 3.2.

Som det ses af tabellen, er udpegningen ingenlunde fordelt jævnt over de 11 personer. Én person udpeges overhovedet ikke, mens ¼ peger på A 11. Også A 9 udpeges relativt ofte.

A 11 er efter tilrettelæggernes skøn den, der nemmest kan forveksles med tyven. Han bærer som den eneste i samplet kraftigt brillestel, og han er mørkblond ligesom tyven. Imidlertid er han 10–15 år yngre og har halvlangt hår, hvor tyven er kortklippet. Han er den person, der blev benyttet til spørgsmålet: »Kan det være ham?« (jfr. afsnit 7.). A 9 bærer uindfattede briller, men han er kortklippet ligesom tyven. Han har lysere hårfarve og er mindst 10 år yngre.

TABEL XVI. 3.B

Forkerte udpegninger af offer i sample A. Totale population 118 personer.

Figurant- betegnelse	Antal udpegninger abs. tal	Antal udpegninger %	Gennemsnitlig sikkerhed %	Rækkefølge	
				ved antal udpegninger ¹⁾	Rækkefølge ved sikkerhed i % ²⁾
A 1	21	55	60	A 1	A 8
A 2	9	24	55	A 2	A 1
A 3	2	5	40	A 8	A 2
A 4	0			A 3	A 3
A 5	0				
A 6	1	3	70		
A 7	0				
A 8	3	8	85		
A 9	1	3	100		
A 10	0				
A 11	1	3	10		
I alt	38*)	100	60		

Figuranter, der kun er udpeget af ét vidne, er ikke medtaget

Vedr. forståelsen af 1) og 2), se ovenfor under tabel XVI. 3.A.

*) På grund af ufuldstændige registreringer er der 3 personer færre i denne tabel end i tabel XVI. 1.A.

I tabel XVI.3.B. ses koncentrationen om enkelte personer i endnu højere grad. Fire personer udpeges overhovedet ikke. A 1 udpeges af 55% af vidnerne, A 2 af 24% og de øvrige kun enkelte gange.

En sammenligning af billedet af A 1 med billedet af offeret kan ikke umiddelbart forklare, hvorfor mere end hvert andet vidne netop skulle pege på ham. Han er en mørk, lidt »sydlandsk« type, hvor offeret er en lys, nordisk type. Han har et forholdsvis kraftigt hageskæg sammenholdt med offerets lyse brømme – og han bærer briller.

Kap.XVI. 3.3.

Til det sidste skal imidlertid bemærkes, at en del vidner udstyrer offeret med briller, hvilket formentlig hænger sammen med hans »type«: den travle forretningsmand med cottoncoat og mappe. Et par sagde direkte: »Han var brilletypen, men om han lige bar briller ved den lejlighed ...«

Forklaringen på de mange udpegninger af A 1 synes kun at kunne findes ét sted: nemlig i offerets statur. I modsætning til tyven, hvis ansigt man ser i et nærbillede, ser man kun offeret i hel figur, som man til gengæld har rig lejlighed til at betragte. Og A 1 har netop den samme højde, spinkle skikkelse. Denne fortolkning støttes af resultaterne af kontrolforsøg I og II (se kapitel XVII, afsnit 2.).

A 2, som hvert femte vidne udvælger, er en nordisk type ligesom offeret, lys og blåøjet, men uden skæg, og han er mindst 10 år yngre.

Sammenfatning. Det fremgår af tabel XVI.3.B., at næsten 80% af de forkerte udpegninger falder på to personer. For så vidt angår udpegningen af tyven er spredningen langt større. 80% af de forkerte udpegninger fordeler sig her på mellem seks og syv personer. Dette tyder på, at der har været flere reelle alternativer (personer, der »ligner«) til tyven end til offeret. Denne fortolkning støttes af figurantudpegningerne i kontrolforsøg II sammenholdt med figurantudpegningerne i U 80 (se tabel XVII.5.).

3.3. Figurantudpegninger i sample B

Bortset fra ét tilfælde, hvor vidnet med 100% sikkerhed havde udpeget såvel tyv som offer, gik forsøgslederen derefter videre og sagde (alt efter udpegningerne i det første sample): »Jeg har lige en stak billeder her også. Kunne De prøve, om tyven eventuelt skulle være her? Og De må for øvrigt også gerne se efter Hr. Rasmussen – for De var jo ikke helt 100% sikker på, at det var ham, De netop udpegede.«

Sample B består af i alt 12 billeder, hvoriblandt billeder af filmens fire mandspersoner.

Disse fire personer plus en figurant er fra 35–40 år. En person er omkring de 50 år. De øvrige seks er mellem 10 og 15 år yngre end tyv og offer. Der er kun én af personerne, nemlig offeret, der bærer skæg og ikke har briller. Fire personer (incl. tyven) bærer briller (heraf to uindfattede). Fire personer har hverken briller eller skæg, og tre personer har skæg og briller (af disse er to så karakteristiske og så fjernt fra filmens personer, at de overhovedet ikke udpeges, hverken som tyv eller offer (B 4 og B 11)).

TABEL XVI. 4

Forkerte udpegninger af tyv/offer i sample B. Totale population. 118 personer.

Figurant- betegnelse	Antal udpegninger abs. tal	Antal udpegninger %	Gennemsnitlig sikkerhed %	Rækkefølge ved antal udpegninger ¹⁾	Rækkefølge ved sikkerhed i % ²⁾
A					
Tyv:					
B 1/bilpass.	1	6	100	B 9	B 12
B 2	2	11	50	B 5	B 9
B 3	1	6	50	B 12	B 2
B 4	0			B 2	B 5
B 5	5	28	30		
B 6/vejsp.	1	6	75		
B 7/tyv					
B 8/offer	1	6	0		
B 9	5	28	70		
B 10	0				
B 11	0				
B 12	2	11	90		
I alt	18		60		
B.					
Offer:					
B 1/bilpass.	4	11	30	B 6	B 5
B 2	1	3	90	B 5	B 6
B 3	0			B 1	B 7
B 4	0			B 7	B 10
B 5	6	17	70	B 10	B 1
B 6/vejsp.	18	51	65		
B 7/tyv	3	9	65		
B 8/offer					
B 9	1	3	100		
B 10	2	6	50		
B 11	0				
B 12	0				
I alt	35*)		65		

*) På grund af ufuldstændige registreringer indeholder denne tabel én person mindre end tabel XVI. 1.A.

Spredning på tyv (tabel XVI.4.A.). Ved den forkerte udpegning af tyven ses igen en betydelig spredning, dog med en koncentration omkring B 5 og B 9. B 5 bærer ikke briller, men er på alder med tyven og har omtrent samme hårfarve og bygning (brystbillede). Derudover ligner de ikke hinanden. B 9 bærer

Kap.XVI. 3.4.

uindfattede briller, har samme hårfarve og kortklippet hår som tyven. Han er mindst 10 år yngre og spinklere.

Spredning på offer (tabel XVI.4.B). Her er ligeledes stor spredning, men med betydelig fokusering på B 6, som hver anden udpeger. B 6 er den person, der i filmen spørger offeret om vej. I modsætning til offeret bærer han ikke skæg, og han har uindfattede briller. Men han er på samme alder, har samme hårfarve og frisure, samt en oval ansigtsform.

Det er vanskeligt at afgøre, om han udpeges, fordi han har en lighed med offeret, eller fordi han har optrådt i filmen (ingen af vidnerne genkender ham som vejspørgeren), og der derfor er noget kendt ved ham. Dette behandles nedenfor i kapitel XVII, afsnit 3.

3.4. Forklaringsmodeller

Det er således muligt at finde »ligheder« mellem de faktisk udpegede og tyv/offer, men disse forklaringer bærer i meget høj grad præg af efterrationaliseringer. Før vidneforklaringerne havde tilrettelæggerne kun i et vist omfang forestillet sig, at netop disse personer blev udpeget forkert.

Faktisk gav samplerne anledning til nogen bekymring. Billederne var blevet fremskaffet af filmens fotograf, der var blevet bedt om, at de indeholdt personer med og uden skæg og briller. Fotografen tog en række billeder af venner og bekendte, og dette gav en uventet slagside, idet det viste sig, at fotografens venner og bekendte var cirka 10 år yngre end de personer, der optrådte i filmen. Dette gav en del vidner udtryk for, idet de sagde: »Han er ikke gammel nok.« Dertil kom, at »skæg« og »briller« langt fra er entydige begreber.

Det var vanskeligt at udvælge en person til det ledende spørgsmål (»kunne det være ham?«), fordi ingen af personerne lignede ret meget. Til sidst valgtes A 11, selv om han så ud til at være 10 år yngre end tyven og havde halvlangt hår. Til gengæld var han mørk som tyven og bar hornbriller og ikke skæg som han. Helt forkert kan denne vurdering ikke have været. Som det fremgår af tabel XVI.3.A. var han den, der blev udpeget oftest. (Se også tabel XVII.5.).

Man kan næppe komme videre ved at sammenholde individuelle forskelle og ligheder mellem de korrekte og forkerte udpegninger.

Derimod gør koncentrationen omkring bestemte figuranter det naturligt at undersøge, hvor ofte disse personer udpeges i forholdet til de korrekt udpegede.

TABEL XVI. 5.A

Oftest udpegede figuranter i forhold til de korrekte udpegninger (hver konfrontation for sig).

	Antal udpegninger		Oftest forkert udpegede		Korrekt udpegede	
	abs. tal	%	abs. tal	%	abs. tal	%
Tyv						
Sample A	47*)		12		–	–
Sample B	45	11	5/5		60	27
Offer						
Sample A	38*)		21		–	–
Sample B	53	34	18		34	18

*) Jfr. tabel XVI. 3.A og B.

Som tallene viser, er der klar forskel mellem korrekt og forkert udpegning af tyven. Når man betragter hvert sample for sig, er mere end halvdelen af udpegningerne faktisk korrekte, og tyven udpeges mere end dobbelt så ofte, som de to personer, der oftest udpeges forkert.

Helt anderledes ser billedet ud for så vidt angår udpegningen af offer. Her er det en *forkert* person, der distancerer sig klart fra de øvrige udpegninger (sample A). Inden for sample B, hvor der er mulighed for at udpege det rigtige offer, udpeges denne og den oftest forkert udpegede (vejspørgeren) præcis lige ofte.

Man kan indvende, at det ikke er rimeligt at betragte konfrontationerne hver for sig, eftersom vidnerne rent faktisk er blevet udsat for begge sampler. Dertil kommer, at der er relativt få udpegninger af offer i sample A, hvorfor færre nominelle udpegninger får en højere relativ vægt.

TABEL XVI. 5.B

Oftest udpegede figuranter i forhold til de korrekte udpegninger (konfrontationer under ét).

	Sample A		Sample B			
	Oftest forkert udpeget		Oftest forkert udpegede		Korrekt udpegede	
	%	abs. tal	%	abs. tal	%	abs. tal
Tyv (92 udpegninger)*)	13	12	5	5/5	29	27
Offer (91 udpegninger)*)	23	21	20	18	20	18

*) Jfr. tabel XVI. 5.A.

Kap.XVI. 4.

Dette ændrer billedet noget, men tendensen er den samme. Tyven bliver korrekt udpeget langt oftere end andre (inden for udpegning af tyven). Derimod adskiller den korrekte udpegning af offeret sig ikke fra de oftest forkert udpegede.

Det forekommer herefter tvivlsomt, om man kan tale om egentlig genkendelse af offeret. Offeret er en af de tre oftest udpegede af en gruppe på 23 mænd, men skyldes det »genkendelse«? Er denne udpegning kvalitativ forskellig fra udpegningen af de forkerte?

Som man ser, adskiller den korrekte udpegning af tyven sig ganske vist væsentligt fra de forkerte udpegninger af tyven – imidlertid adskiller den sig så at sige ikke fra det oftest forkert udpegede offer – hvilket kunne lede tanken hen på, at der heller ikke med hensyn til tyven er tale om egentlig »genkendelse«. Det er blot på grund af den store spredning ved udpegningerne af tyven, at den korrekte udpegning af tyven kommer til at *fremstå* som forskellig fra de forkerte udpegninger. (Til nærmere belysning af dette, se kapitel XVII, afsnit 2.).

Tabellen illustrerer således klart nødvendigheden af en *kontrolperson* (oftest udpegede figurant). Når psykologer skal udregne sandsynligheden for, at en given person udpeges, dividerer de normalt med antallet af personer i paraden. I *U 80* ville sandsynligheden for, at tyv og offer blev udpeget tilfældigt således være 8%, hvilket betyder, at udpegningen af såvel tyv som offer (23 og 15%) ikke er tilfældig. Metoden er imidlertid klart utilstrækkelig, fordi den hverken tager hensyn til negative udpegninger eller til den omstændighed, at udpegningen ikke fordeler sig jævnt på figuranterne (jfr. kapitel XVIII, afsnit 6.3.2.).

Hidtil er kun den kvantitative genkendelse behandlet. De sidste resultater gør det imidlertid naturligt at gå over til den kvalitative.

4. Den kvalitative udpegning (sikkerheden)

4.1. Mål for vidnernes kvalitative sikkerhed

I erkendelse af procentangivelsens svagheder er der søgt opstillet yderligere målemetoder for derved at opnå et mere nuanceret billede af vidnernes sikkerhed (se herom nærmere kapitel XV, afsnit 4.).

Målemetoder:

a) *Vidnets egen beskrivelse af sin sikkerhed.*

Målemetode 1: Den procentuelle sikkerhed. Sammenligning af vejede gennemsnit.

Kap.XVI. 4.1.1.

Målemetode 2: Udpegning med 100% sikkerhed.

Målemetode 3: Korrekte og forkerte udpegninger hos det enkelte vidne.

- b) *Sammenligninger mellem gentagne udpegninger fra samme vidne. Faktorer, der er uafhængige af vidnets egen angivelse af sikkerhed.*

Målemetode 4: Fastholdelse af 1. udpegning. Gruppe 2 betragter to gange de samme billeder med to måneders mellemrum. Det undersøges i hvilket omfang, der holdes fast ved den første udpegning.

4.1.1. Målemetode 1. Den procentuelle sikkerhed

Ved undersøgelsen blev der ved første afhøring foretaget 171 udpegninger med angivet procentsats.

TABEL XVI. 6

Den gennemsnitlige sikkerhed ved korrekt/forkert udpegning for den totale population.

	Gennemsnit for tyv		Gennemsnit for offer		I alt %
	abs. tal*)	%	abs. tal*)	%	
Korrekte udpegninger	24	79	16	66	74
Forkerte udpegninger	62	59	69	60	60
heraf i sample A		60		59	
heraf i sample B		59		61	

*) Uprioriterede udpegninger med angivet sikkerhed i %.

Der er klar forskel mellem de korrekte og de forkerte udpegninger for så vidt angår tyven. Et tilsvarende billede viser sig derimod ikke for så vidt angår udpegningerne af offer (forskellen er for lille til at kunne tillægges betydning). Som det ses, gør det ingen forskel for sikkerheden, om figuranten udpeges ved første eller anden udpegning (sample A eller sample B). Disse samlede gennemsnitstal tyder således på, at der foreligger en reel genkendelse af tyven, men derimod ikke af offeret.

Forhørssituationen (de fem grupper). Når man ser på gennemsnittet for den enkelte gruppe, viser det sig, at der ved udpegningen af tyven også i den enkelte forhørssituation er en klar tendens til at foretage de korrekte udpegninger med større sikkerhed. Derimod er billedet vedrørende offeret knap så

Kap.XVI. 4.1.1.

stabilt og synes at bekræfte indtrykket af, at offeret stort set udpeges med samme sikkerhed, hvad enten udpegningen er korrekt eller ej. Fra dette mønster adskiller dog gruppe 2 B sig. Dette vil blive behandlet nærmere nedenfor (afsnit 4.1.6.). Derudover synes forhørsituationen ikke at have haft nogen betydning. Hverken de psykologisk afhørte eller de forsinket afhørte adskiller sig fra de øvrige grupper.

Korrekte udpegninger. En anden mulighed er at betragte enkeltregistreringerne bag de korrekte udpegninger. Som beskrevet ovenfor, vides ikke med sikkerhed, hvad vidnet lægger i procentangivelsen. Alligevel er der næppe tvivl om, at 50% for mange er en slags skillelinie. Når man op over de 50%, tror man (mindst), at det snarere er den udpegede end en anden. Nedenfor deles de korrekte udpegninger derfor op i to grupper. Én gruppe, der udpeger med 50% sikkerhed og derunder, og én gruppe, der udpeger med mere end 50% sikkerhed.

TABEL XVI. 7

Den gennemsnitlige sikkerhed for korrekte udpegninger.

	50% sikkerhed og derunder			Over 50% sikkerhed		
	Abs. tal	%	Gennemsnitlig sikkerhed	Abs. tal	%	Gennemsnitlig sikkerhed
Tyv	3	12	30	21	88	85
Offer	7	44	40	9	56	80

Tabellen viser, at vidnerne stort set har et mere sikkert indtryk af tyven. En meget stor del af vidnerne (88%) er næsten sikre i deres sag, og gennemsnittet trækkes udelukkende ned på grund af nogle, der er meget usikre. Med hensyn til offeret synes der at være en del udpegninger, der ligger lige under 50%.

En nøjere analyse viser, at 50% er et afgørende tal. Såfremt man lægger skillelinien på den anden side og siger 50% og derover, bliver fordelingen på tyv og offer fuldstændig jævn. Det samme gælder stort set enhver anden skillelinie (f.eks. meget usikre og meget sikre), og resultatet bliver således, at den eneste forskel i udpegningen af tyv og offer er, at der for offeret er en del procentangivelser på lige præcis 50% (nemlig 4), mens der overhovedet ingen er for tyven. Denne koncentration omkring de 50% er vel, hvad man kan vente af vidner, der er usikre på udseendet – mens de mere sikre enten vil afvise eller give helhjertet tilslutning.

Imidlertid må betydningen ikke overdrives. Tallene er små, og der er kun ringe forskel på offer og tyv, når man ser på antallet af meget sikre eller meget usikre.

4.1.2. Målemetode 2. Udpegninger med 100% sikkerhed

Det kan som nævnt være vanskeligt at afgøre for andre (og måske også for vidnet selv), hvad der egentlig ligger i begreber som »85% sikkerhed« eller »30% sikkerhed«. Ganske anderledes forholder det sig imidlertid, når vidnet udtaler, at han er »100% sikker« på en udpegning. Udpegninger med absolut sikkerhed kan hævdes at være kvalitativt forskellige fra alle udpegninger, der er behæftet med en eller anden form for usikkerhed, hvad enten vidnet betegner denne som »5%« eller »95%«. Måske er der tale om en sondring, der minder om den vidnet foretager, når han skelner mellem oplysninger, han tør aflægge ed på, og oplysninger, han ikke tør aflægge ed på. (Se herom kapitel VII, afsnit 3.4. og XV, afsnit 4.2.1.). Det er derfor naturligt at undersøge, hvor ofte sådanne udpegninger forekommer og i hvilket omfang, de er korrekte.

TABEL XVI. 8.A

Udpegninger*) med 100% sikkerhed. Fordelt på grupper.

	Tyv		Offer			
	Korrekt Abs. tal	Forkert Abs. tal	Korrekt Abs. tal	I alt forkert Abs. tal	Heraf A 1**) Abs. tal	Heraf B 6 Abs. tal
Gruppe 1: Psyk. afh.	3	0	1	1	0	0
Gruppe 2 A: Politiafhørt	0	1	2	2	1	1
(Gruppe 2 B: Gr. 2 A, nu retsafhørt	1	0	4	0	0	0)
Gruppe 3: Fors. retsafh.	2	1	0	1	1	0
Gruppe 4: Umid. retsafh.	1	2	0	3	2	0
I alt	6	4	3	7	4	1
af:	27 udp.	50 udp.	18 udp.	63 udp.	21 udp.	18 udp.
=	22%	8%	17%	11%	19%	6%

*) Tabellen indeholder prioriterede valg (udpegninger både med og uden procentangivelser).

**) A 1 er den eneste figurant, der er udpeget med 100% sikkerhed af mere end én person.

Kap.XVI. 4.1.2.

Som det ses, foretages kun meget få af udpegningerne med absolut sikkerhed (100%). Tallene er små, men der synes dog, for så vidt angår udpegningerne af tyven, at være en tendens til, at korrekte udpegninger snarere foretages med 100% sikkerhed. Faktisk foretages de korrekte udpegninger næsten tre gange så ofte med 100% sikkerhed. En tilsvarende forskel findes ikke ved udpegningen af offeret, hvor forskellen er meget lille, og hvor det oven i købet er en forkert person, der oftest udpeges med 100% sikkerhed. Også denne målemetode synes således at pege på en kvalitetsforskel i udpegningen af tyv og udpegningen af offer. Denne forskel holder imidlertid ikke, hvis man sammenligner de korrekte udpegninger af tyven med figuranten A 1. A 1 er den figurant, der oftest udpeges som offeret, og disse udpegninger foregår lige så ofte med absolut sikkerhed som de korrekte udpegninger af tyven.

Det fremgår endvidere af tabel XVI.8.A., at der i gruppe 2 B foretages fem korrekte udpegninger med absolut sikkerhed og ikke en eneste forkert. Da fire af disse fem udpegninger er korrekte udpegninger af offeret, ville såvel de korrekte udpegninger af offeret som de korrekte udpegninger af tyven have adskilt sig klart fra de forkerte, såfremt gruppe 2 B ikke af principielle grunde var holdt uden for analysen over det samlede materiale. Det samme havde været tilfældet, såfremt gruppe 2 B var medregnet i stedet for gruppe 2 A (jfr. noten til tabel IV.4.).

I tabel XVI.8.A. er udgangspunktet taget i de korrekte udpegninger. Nedenfor i tabel XVI.8.B benyttes de absolut sikre udpegninger som udgangspunkt.

Det ses at 60% af de udpegninger af tyven, der foretages med angivelse af 100% sikkerhed er korrekte mod kun 31% af de øvrige udpegninger af tyven. Tendensen holder, men er knap så stærk, for de korrekte udpegninger af

TABEL XVI. 8.B

Udpegninger med 100% sikkerhed. Forskellige personers andel i de absolut sikre udpegninger i procent.

	Udpegning af tyv	Udpegning af offer		
		Korrekt %	Forkerte	
	Korrekt %		A 1 %	B 6 %
Udpegninger med angivelse af 100% sikkerhed	60	30	40	10
Udpegninger med angivelse af mindre sikkerhed	31	21	25	21

Kap. XVI. 4.1.3.

offeret, men desværre har også den forkert udpegede A 1 en større andel i de absolut sikre udpegninger end i de øvrige. Kan det tænkes, at personer, der udpeges ofte – hvad enten denne udpegnings er korrekt eller forkert – også tenderer til særligt hyppigt at blive udpeget med absolut sikkerhed? Dette resultat passer imidlertid ikke med kolonne 4. B 6 udpeges lige så ofte som det korrekte offer, men hans andel i de absolut sikre udpegninger er meget ringe.

Sammenfattende kan det siges, at udpegninger med absolut sikkerhed oftere synes at være korrekte end andre udpegninger, samt at de korrekte udpegninger af tyven oftere end alle andre udpegninger foretages med absolut sikkerhed, men vurderingen af resultaterne er behæftet med betydelig usikkerhed.

Der er atter grund til at understrege, at det drejer sig om en statistisk forskel. Udpegninger med 100% sikkerhed er *oftere* korrekte end andre udpegninger, men langt fra alle korrekte udpegninger foretages med 100% sikkerhed, og ikke alle udpegninger, der foretages med 100% sikkerhed, er korrekte.

Det må således understreges, at udpegninger med 100% sikkerhed under ingen omstændigheder er et velegnet mål ved vurderingen af, om en given vidneforklaring er sand eller ej, se herom nærmere nedenfor kapitel XVIII, afsnit 6.3.1.4.

4.1.3. Kontrol af målemetode 1. og 2. (Procentangivelsen)

Målemetode 1 og 2 har kun mening, såfremt procentangivelserne er udtryk for reelle forskelle. Ovenfor (kapitel XV, afsnit 4.2.3.) er der givet udtryk for de betæneligheder, der kan være ved disse og givet eksempler på deciderede fejlansigelser. Imidlertid er det antaget, at disse fejl ville fordele sig jævnt og derfor ikke få betydning for sammenligninger (mellem gennemsnit).

For at undersøge om denne antagelse er korrekt kan man betragte de personer, der foretager dobbeltudpegninger, d.v.s. først udpeger en person i sample A og derefter skifter standpunkt ved sample B. Såfremt der ligger noget reelt i procentangivelsen, må man forvente, at de vidner, der har udtalt sig med størst sikkerhed om den første udpegnings, snarere vil holde fast ved den end de, der har udtalt sig med mindre sikkerhed.

Dette gælder i hvert fald for de vidner, der foretog en forkert udpegnings i sample B. For så vidt angår de korrekte udpegninger, kunne man forestille sig, at en reel genkendelse ville slå igennem uanset sikkerheden af den første udpegnings. Alligevel ville den gennemsnitlige sikkerhed ved første udpegnings nok være lidt mindre end for de fastholdte, fordi de vidner, der var mest sikre på det rigtige udseende, slet ikke burde have udpeget nogen i første omgang.

Kap.XVI. 4.1.3.

TABEL XVI. 9

Kontrol af den procentuelle angivelse af sikkerheden. Dobbeltudpegninger*) og fastholdelse ved præsentation af sample B.

	Fastholdte udpegninger		Dobbeltudpegninger			
	Abs. tal	Gennemsnitlig sikkerhed i %	Skifter til anden forkert. Sikkerhed i %		Skifter til korrekt. Sikkerhed i %	
			1. valg enkelte registr.	2. valg enkelte registr.	1. valg enkelte registr.	2. valg enkelte registr.
Tyv						
Gruppe 1	9	70	70	90	60	100
			15	25	60	100
			75	75	80	85
Gruppe 2 A	8	65	50	75	90	90
(Gruppe 2 B		70	50	55	40	40
					55	75
					60	80)
Gruppe 3	8	75	25	60	50	100
					25	30
					50	100
Gruppe 4	7	45	85	100	50	70
			50	60	50	70
Abs. tal	32		7		9	
Gennemsnit		60	55	70	55	85
(÷ Gr. 2 B)						
Offer						
Gruppe 1	6	55	50	75		
			50	50		
			50	75		
			15	45		
Gruppe 2 A	7	85	50	60	25	45
			70	50		
			50	100		
			10	40		
(Gruppe 2 B		85)				
Gruppe 3	7	55			85	95
Gruppe 4	6	75	75	75		
			70	90		
			50	70		
Abs. tal	26		11		2	
Gennemsnit		65	50	70	55	70
(÷ Gr. 2 B)						

*) Uprioriterede valg med procentangivelse af vidnets sikkerhed.

Kap.XVI. 4.1.4.

For så vidt angår udpegningen af tyven ses kun en ubetydelig forskel på sikkerheden mellem de fastholdte udpegninger og de ikke-fastholdte. Denne tendens er lidt stærkere ved udpegningerne af offeret. Det fremgår klart af begge tabeller, at den anden udpegning – hvad enten den er korrekt eller forkert – foretages med større sikkerhed end den første. Endvidere ses det, at de korrekte udpegninger af tyven (som ventet) foretages med større sikkerhed end de forkerte. For så vidt angår udpegningen af offeret, er der kun to personer; der skifter fra forkert til korrekt udpegning, og det er således ikke muligt at drage sammenligninger mellem de korrekte og forkerte udpegninger i anden omgang.

Konklusion. Det må understreges, at forskellene er små og dækker over meget forskelligartede individuelle sikkerhedsgrader. Tabel XVI.9. kan derfor ikke give noget sikkert svar på, hvorvidt procentangivelserne (gennemsnitligt) er udtryk for reelle forskelle.

Det er nok tvivlsomt, i hvor høj grad sikkerhedsprocenten ved den anden udpegning er reel.

Vidnerne udvælger en ny person og frafalder dermed den først udpegede. Denne omstændighed kunne tænkes at bringe dem i tvivl om egen dømmekraft, således at de i anden omgang udtaler sig med mindre sikkerhed. Således var der imidlertid kun to vidner, der reagerede. Alle andre udpegede med større sikkerhed end ved den første udpegning i sample A. Formentlig indretter de deres sikkerhed efter den første udpegning. Nogle spurgte direkte: »Hvad var det nu, jeg sagde før? Var det 40%, så vil jeg godt holde 50% på ham her!«

Når sikkerheden for den anden udpegning ligger højere end den fastholdte udpegning, er dette derfor ikke nødvendigvis udtryk for en reel forskel. Sikkerhedsniveauet for den anden udpegning er skruet »kunstigt« op på grund af den første udpegning.

4.1.4. Betydningen af vidnets tidligere udpegning for målemetode 1 og 2

Den omstændighed, at vidnets anden udpegning i samme afhøring generelt ligger højere end den første udpegning uden at dette nødvendigvis er udtryk for en reel forskel, synes at kunne få betydning for de ovenfor omhandlede målemetoder.

Kap.XVI. 4.1.4.1.

4.1.4.1. Betydningen for målemetode 1

Eftersom målpersonerne findes i sample B, betyder det, at vidnerne først har set sample A, før de får mulighed for at udpege korrekt. Da en del af disse vidner først har foretaget en udpegning i sample A, kan årsagen til vidnernes større sikkerhed ved de korrekte udpegninger være, at mange af dem er valg nr. 2.

Det fremgår af tabel XVI.9., at gennemsnittet for sikkerheden vedrørende de korrekte udpegninger af tyven er 85%, når vidnet først har udpeget en forkert person i sample A. Imidlertid udpeger 15 vidner tyven korrekt uden at have foretaget udpegning i sample A. Gennemsnittet for disse udpegninger er 75% sikkerhed. Gennemsnittet for korrekte udpegninger af offeret uden forudgående forkert udpegning er 65%.

Der synes således at være belæg for teorien om den kunstigt opskruede sikkerhed efter forudgående forkert valg, idet man vanskeligt kan forestille sig, at de vidner, der har haft et så klart billede af personerne, at de ikke har foretaget forkerte udpegninger, skulle være mindre sikre i deres sag, end de vidner, der først har udpeget en forkert.

Når man sammenholder disse tal med tabel XVI.6. (samtlige korrekte udpegninger) ses det imidlertid, at den gennemsnitlige procentsats kun ændres marginalt, selv om man ser bort fra de korrekte udpegninger, hvor der først er foretaget forkert udpegning (fra 79% til 75% for tyven, og fra 66% til 65% for offeret). Resultatet fra tabel XVI.6. kan derfor fastholdes: korrekte udpegninger af tyven foretages med større sikkerhed end de øvrige udpegninger. Dette resultat passer i øvrigt også med tabel XVI.9.: korrekte udpegninger efter forudgående forkert giver en gennemsnitlig sikkerhed på 85%; forkerte udpegninger efter en forudgående forkert giver en gennemsnitlig sikkerhed på 70%.

4.1.4.2. Betydningen for målemetode 2

Det fremgår af tabel XVI.9., kolonne 6, at fire korrekte udpegninger efter forudgående forkert foretages med 100% sikkerhed. Det forekommer derfor af interesse at se, hvorledes den i tabel XVI.8. foretagne undersøgelse af sammenhæng mellem sikkerhed og korrekthed i udpegningerne påvirkes, såfremt man ser bort fra de udpegninger, hvor der først er foretaget forkert udpegning.

TABEL XVI. 10

A: Udpegninger med 100% sikkerhed. Vidnets første udpegning.

Tyv korrekt	Tyv forkert	Offer korrekt	Offer forkert	1 alt
2 af 18 udp. 11%	3 af 43 udp. 7%	3 af 15 udp. 20%	6 af 51 udp. 12%	14 af 127 udp. 11%

B: Udpegninger med 100% sikkerhed. Vidnets anden udpegning.

4 af 9 udp. 44%	1 af 7 udp. 14%	0 af 3 udp. 0%	1 af 12 udp. 8%	6 af 31 udp. 19%
--------------------	--------------------	-------------------	--------------------	---------------------

Til sammenligning: tabel XVI. 8.

6 af 27 udp. 22%	4 af 50 udp. 8%	3 af 18 udp. 17%	7 af 63 udp. 11%	20 af 158 udp. 13%
---------------------	--------------------	---------------------	---------------------	-----------------------

Som det ses, er resultatet helt afhængigt af den benyttede tabel. Såfremt tabel XVI. 10.A lægges til grund, bliver det den korrekte udpegning af offeret, der kommer til at adskille sig fra de øvrige udpegninger. Såfremt en af de andre lægges til grund, bliver det den korrekte udpegning af tyven.

Det er vanskeligt at sige, hvilken tabel det er mest rimeligt at bruge. Af tabel XVI.9. ses det klart, at tidligere udpegninger hæver gennemsnittet, men det er muligt, at udpegninger med absolut sikkerhed er uafhængige af tidligere udpegning. Det fremgår af tabel XVI.10., kolonne 5, at der kun er en svag tendens til flere absolut sikre udpegninger anden gang, og denne hænger nøje sammen med de mange absolut sikre udpegninger af tyven. Såfremt der foreligger en virkelig genkendelse, må det antages, at disse vidner ville have udpeget med 100% sikkerhed, selv om de ikke havde set sample A først.

Et nøjere studium af tabel XVI.9. synes at bekræfte denne antagelse: mens de fleste 2. gangs-udpegninger kun ligger 5-20% højere end vidnets første udpegning, er der ved fem af de seks absolut sikre udpegninger tale om et betydeligt spring, idet den tidligere udpegning var foretaget med 50-60% sikkerhed. Der er således »god plads«, hvis vidnet på grund af den tidligere udpegning føler sig forpligtet til at nævne et højere tal, og det er vidnets eget valg at tale om absolut sikkerhed.

Meget synes således at tale for, at forevisningen af de to sampler ikke har haft betydning for de udpegninger, der blev foretaget med 100% sikkerhed, hvorfor tabel XVI.8. bør lægges til grund.

Kap.XVI. 4.1.4.3.

4.1.4.3. Konklusion

Materialets beskaffenhed (forevisningen af de to sampler) kan ikke forklare den fundne forskel for så vidt angår *målemetode 1*. Konklusionen fra afsnit 4.1.1. kan derfor fastholdes: de korrekte udpegninger af tyven angives i gennemsnit med lidt større sikkerhed, hvilket tyder på, at der er tale om en egentlig genkendelse af tyven. En tilsvarende forskel er ikke fundet mellem korrekte og forkerte udpegninger af offeret.

Målemetode 2 (vidnets angivelse af absolut sikkerhed) viser, at de korrekte udpegninger af tyven adskiller sig fra alle andre udpegninger ved oftere at blive foretaget med 100% sikkerhed. Det kan dog ikke helt udelukkes, at forevisningen af de to sampler har influeret udpegningerne med absolut sikkerhed.

4.1.5. Målemetode 3. Enkeltpersoner, der fortager såvel en korrekt som en forkert udpegning

27 personer udpeger enten tyv eller offer forkert og foretager *samtidig* en forkert udpegning af den anden person. Af disse foretager 69% den korrekte udpegning med større sikkerhed end den forkerte. 17% foretager udpegningerne med samme sikkerhed, og kun 14% foretager den forkerte udpegning med større sikkerhed end den korrekte.

To af de korrekte udpegninger foretages efter forudgående forkert, og der *kan* være tale om en kunstig forhøjelse af den korrekte udpegning. Dette har dog ingen betydning for resultatet. Hvis der ses bort fra disse to udpegninger, bliver andelen 67%, 18% og 15%.

Der er således en tydelig tendens til, at det enkelte vidne foretager korrekte udpegninger med større sikkerhed end forkerte. Dette resultat svarer til Egan et al. (ref. kapitel XV, afsnit 2.3.2.).

Denne målemetode er naturligvis ikke egnet til at vurdere den enkelte identifikations korrekthed. Dels får et vidne normalt ikke lejlighed til at foretage to udpegninger, hvorom man ved om den ene, at den er forkert, dels er der mange eksempler på to forkerte udpegninger, hvoraf den ene så godt som altid foretages med større sikkerhed end den anden.

De 29 vidner i gruppe 2 B fik som den eneste gruppe forevist figurantsamplet efter samplet med de rigtige personer. Offeret blev udpeget korrekt af syv personer og tyven af ni personer. To af de personer, der foretog en korrekt udpegning af tyven, skiftede imidlertid mening, da de så figurantsamplet (A) og ændrede til en figurant,

Kap.XVI. 4.1.6.

der herefter blev udpeget med større sikkerhed. Een kom i tvivl om sin korrekte udpegning.

For at kontrollere resultatets holdbarhed i forhold til den enkelte figurant blev udpegningen af de to oftest udpegede figuranter (A 1 og B 6) sammenholdt med de øvrige figurantudpegninger. Når man isolerede de vidner der havde foretaget dels en udpegning af enten A 1 eller B 6, dels en udpegning af en anden figurant, viste det sig, at halvdelen af vidnerne var lige sikre på udpegningerne, $\frac{1}{4}$ var mest sikker på A 1/B 6 og $\frac{1}{4}$ mest sikker på den anden figurant. Når et vidne havde udpeget A 1/B 6 samt foretaget en korrekt udpegning, var den korrekte udpegning så godt som hver gang foretaget med større sikkerhed. Resultatet kan således fastholdes også i forhold til ofte udpegede figuranter.

4.1.6 Målemetode 4. Fastholdelse af udpegninger fra første til anden afhøring. (Gruppe 2)

4.1.6.1 Indledning

Som man vil erindre, afhørtes gruppe 2 to gange. Første gang af »politiet« (gruppe 2A), anden gang to måneder efter i »retten« (gruppe 2B). Ved at undersøge, i hvilket omfang de enkelte vidner fastholder valget fra første afhøring, kan man få et mål for denne udpegnings sikkerhed, som er uafhængigt af den procentuelle udpegning og overhovedet af vidnets vurdering af egen sikkerhed.

Denne situation må holdes ude fra de ovenfor under 4.1.3. behandlede »dobbeltudpegninger«. Dobbeltudpegninger forekommer, når et vidne *under samme afhøringsforløb* først udtager en person fra sample A og derefter ændrer sit valg ved synet af sample B. Vidnet er således opmærksom på, at han har foretaget en dobbeltudpegning. I den her omhandlede situation foretog vidnerne *ved en fornyet afhøring* efter to måneders forløb endnu en identifikation ud fra det samme billedmateriale. I disse tilfælde tror vidnet normalt, at han har udtaget den samme person ved begge afhøringer.

Også vidnerne i gruppe 2 havde imidlertid mulighed for at foretage dobbeltudpegninger såvel ved første som anden afhøring. Gruppen fik forevist de samme billeder ved begge lejligheder. Den eneste forskel bestod i, at gruppe 2A fik samplerne forevist i den normale rækkefølge (sample A først), mens gruppe 2B fik dem forevist i den modsatte rækkefølge. Hvert vidne havde således mulighed for at foretage fire valg inden for den enkelte afhøring, idet han først kunne udpege tyv og offer i det første sample, og derefter ændre sit valg ved det andet sample.

Kap.XVI. 4.1.6.2.

Nedenfor vil først resultatet af vidnets prioriterede udpegning blive gennemgået, d.v.s. den udpegning vidnet fastholder efter at have set såvel sample A som sample B. Dette betyder, at antallet af udpegninger (negative og positive) svarer til antallet af vidner.

Derefter vil der blive foretaget en sammenligning med udgangspunkt i samtlige foretagne udpegninger (altså også de udpegninger, som vidnet senere frafalder). Dette betyder, at der kan være mere end to udpegninger pr. vidne i den enkelte afhøring (ikke-prioriterede udpegninger).

4.1.6.2. Sammenligning mellem udpegninger ved første og anden afhøring. Prioriterede valg

TABEL XVI. 11

Gruppe 2's udpegning*) ved anden afhøring.

	Første afhøring abs. tal	Anden afhøring			Samlet resultat af anden afhøring abs. tal
		Fastholdt udpegn. %	Ændringer		
	Forkert udpegn. %		Ingen udpegn. %	Korrekt udpegn. %	
Tyv:					
Korrekt	6	67	0	33	6
Forkert	15	33	40	20	13
Ingen udpegn.	8	62	25	13	10
Offer:					
Korrekt	7	86	14	0	7
Forkert	13	39	39	15	13
Ingen udpegn.	9	78	22	0	9

*) Tabellen indeholder prioriterede valg (udpegninger både med og uden procentangivelser).

Som det ses, er der dobbelt så mange, der fastholder en korrekt udpegning som en forkert (kolonne 2). Dette gælder såvel udpegning af tyv som udpegning af offer. Talmaterialet er lille, men forskellene konstante og synes at understrege en (til dels ubevidst) forskel mellem de korrekte og de forkerte udpegninger.

Forskellene mellem udpegning af tyv og offer, hvor der synes at være større tendens til at fastholde korrekte udpegninger af offeret, kan derimod ikke tillægges betydning på grund af de meget små tal.

Kap.XVI. 4.1.6.3.

Uanset at et stort antal vidner foretager et andet valg ved anden afhøring, bliver det samlede resultat af de to afhøringer næsten ens (kolonne 1 sammenholdt med kolonne 6).

Generelt om forskellen mellem gruppe 2A og gruppe 2B. Ovenfor ved gennemgangen af forhørssituationen blev det antaget, at politiafhøringen var uden betydning for den senere afhøring i retten, fordi det samlede resultat (tabel XVI.1.A.) blev det samme ved de to afhøringer. Tabel XVI.11. viser imidlertid, at det samlede resultat skjuler et stort antal ændrede udpegninger.

Af de 29 personer i gruppe 2 fastholder således kun 14 vidner (48%) deres forklaring med hensyn til identifikationen af tyven, mens 18 vidner (60%) fastholder deres forklaring med hensyn til offeret. Der er således ikke mindre end 26 nye forklaringer med hensyn til offerets eller tyvens identitet, d.v.s. næsten halvdelen af vidnerne (45%) holder ikke fast ved deres første forklaring. Dette forhold kan imidlertid ikke ses af det samlede resultat, fordi de 26 nye valg fordeler sig efter så at sige det samme mønster som de tidligere udpegninger.

4.1.6.3. Sammenligning mellem udpegninger ved første og anden afhøring.

Udgangspunkt i den enkelte (ikke-prioriterede) udpegning

Forskellen mellem udgangspunkt i den prioriterede og den ikke-prioriterede udpegning kan bedst illustreres med et eksempel:

Antag, at et vidne ved første afhøring har udpeget A5 som offeret med en sikkerhed på 50%, og derefter offeret korrekt med en sikkerhed på 75%. Ved anden afhøring foretager han derimod kun én udpegning: A5. Dette vil i den ovenfor gengivne tabel XVI.11. med de prioriterede valg blive registreret som et skift fra korrekt til forkert.

Man kunne imidlertid hævde, at vedkommende vidne i virkeligheden holder fast ved det første (forkerte) valg. Nedenfor gengives forskellene mellem første og anden udpegning, idet udgangspunktet denne gang tages ikke i den enkelte person, men i den enkelte *udpegning*. I det her nævnte eksempel vil de to udpegninger fra første afhøring registreres som én fastholdt forkert udpegning, samt én ikke-fastholdt korrekt udpegning.

Kap.XVI. 4.1.6.3.

TABEL XVI. 12.A

Udpegning ved anden afhøring med udgangspunkt i <i>den enkelte udpegning.</i> *)			
	Første afhøring abs. tal	Fastholdte ved anden afhøring	
		abs. tal	%
Sample A: forkerte	20	4	20
Sample B: (forkerte)	15	7	47
Sample B: (korrekte)	13	10	77

*) Tabellen indeholder prioriterede valg (udpegninger både med og uden procentangivelser).

Der ses tydelig forskel mellem de fastholdte udpegninger i sample B afhængig af, om de er korrekte eller ej. Den store forskel mellem de fastholdte udpegninger i sample A og sample B kan tænkes at have forbindelse med, at sample B vises først ved anden afhøring.

TABEL XVI. 12.B

En opdeling af tabel XVI. 12.A på tyv og offer giver følgende resultat:

	Første afhøring abs. tal	Fastholdte ved anden afhøring		I alt forkerte %
		abs. tal	%	
Tyv:				
Sample A: forkerte	11	4	36	31
Sample B: (forkerte)	5	1	20	
Sample B) (korrekte)	6	4	67	
Offer:				
Sample A: forkerte	9	0	0	30
Sample B: (forkerte)	10	6	60	
Sample B: (korrekte)	7	6	86	

Tallene er, som man ser, meget små, men de to udpegninger falder højst forskelligt ud. 36% fastholder den forkerte udpegning af tyven i sample A, men ingen fastholder den forkerte udpegning af offeret i sample A. Til gengæld fastholder kun 20% den forkerte udpegning af tyven i sample B, mens 60% fastholder den forkerte udpegning af offeret. Lasternes sum (i.e. det samlede antal forkerte, fastholdte udpegninger for henholdsvis tyv og offer) bliver

Kap.XVI. 4.1.6.3.

således konstant (kolonne 4). Herefter forekommer det mindre sandsynligt, at forskellen mellem antallet af udpegninger i sample A og B skulle have nogen forbindelse med den rækkefølge, billederne forevises i.

Resultatet i tabel XVI.12.B. gør det naturligt at undersøge, hvilke enkeltpersoner, der fastholdes.

Som tyv udpeges i alt 12 forskellige personer forkert, heraf udpeges de ni kun af ét vidne. Som offer udpeges i alt ni personer, heraf udpeges de seks kun af ét vidne. Tilbage bliver således seks personer, der udpeges af mindst to vidner under første afhøring.

TABEL XVI. 13

Fastholdelse af forkert udpeget. (Mindst to udpegninger, uprioriterede).

	Første afhøring antal udpegninger abs. tal	Fastholdte abs. tal	Ikke-fastholdte abs. tal
Tyv:			
A 1	2	1	1
A 15	3	1	2
B 5	2	1	1
Offer:			
A 1	3	0	3
A 2	3	0	3
B 6/vejspørger	7	4	3

Tallene er *meget små*. B 6/vejspørger synes imidlertid at adskille sig fra de øvrige forkert udpegede ved at blive fastholdt af mere end 50% af vidnerne. Det er næsten lige så ofte som den korrekt udpegede tyv. Samtidig er B 6 den person, der oftest forveksles med offeret; han udpeges simpelt hen lige så ofte som det rigtige offer.

Hvis man derfor mener, at fastholdelse af den én gang foretagne udpegning er et udtryk for en kvalitativ forskel, må man erkende, at udpegningen af B 6 synes at være kvalitativt forskellig fra de øvrige forkerte udpegninger.

Der er herefter to muligheder:

Enten kan man mene, at B 6/vejspørger ikke adskiller sig fra de øvrige forkert udpegede. Det skyldes de små tal, at det synes, som om netop han fastholdes, og at den omstændighed, at blot én figurant fastholdes med næsten samme styrke som tyv/offer er tilstrækkeligt til at kuldaste teorien om, at den fastholdte udpegning skulle være udtryk for et særkende ved de korrekte udpegninger.

Kap.XVI. 4.1.6.4.

Eller man kan mene, at der er kvalitativ forskel mellem B6/vejspørger og de øvrige figuranter. Forevisningen af vejspørgeren er forskellig fra forevisningen af de andre, fordi vidnet har set vejspørgeren, men ikke kan antages at have set nogle af de øvrige figuranter. (Vidnerne har også set B1, bilpassageren, men kun på afstand og fra siden/bagfra).

Som det nærmere vil blive beskrevet nedenfor (kapitel XVII, afsnit 3.), hvor teorien om »ubevidst overførsel« vil blive gennemgået, var der grund til at forvente, at vejspørgeren ville blive udpeget oftere end de øvrige figuranter. Dette er som tidligere nævnt også tilfældet. I sample B, hvor både han og det virkelige offer findes, udpeges han lige så ofte som det virkelige offer. Dette kunne tyde på, at den sidste fortolkning er korrekt, selv om det ikke helt kan udelukkes, at vejspørgeren udpeges oftere end andre figuranter på grund af større »lighed« med offeret.

Denne målemetode, der er uafhængig af såvel den procentuelt angivne sikkerhed som vidnets egen angivelse overhovedet, synes således at pege på en kvalitativ forskel mellem de korrekte udpegninger og udpegningen af vejspørgeren på den ene side og de øvrige forkerte udpegninger på den anden. Det må dog understreges, at der er tale om meget små tal.

4.1.6.4. Sammenligninger mellem første og anden afhøring. Sikkerheden angivet i % (uprioriterede valg)

Ved målemetode 1 og 2 blev der foretaget en kontrol på procentangivelsen ved at sammenholde sikkerheden ved udpegninger, der blev fastholdt gennem det enkelte afhøringsforløb og udpegninger, der blev fraveget (tabel XVI.9.). I gruppe 2 kan det undersøges, hvorledes sikkerheden er ved de udpegninger, der bliver fastholdt, henholdsvis ændret over en to-måneders periode (fra første til anden afhøring).

Tallene i Tabel XVI.14.A er meget små men synes at antyde en sammenhæng mellem sikkerheden udtrykt i % og en senere fastholdelse af dette udvalg for så vidt angår de korrekte udpegninger; derimod ikke for så vidt angår de forkerte.

De fastholdte udpegninger er en nuance sikrere i anden omgang, hvad enten de er korrekte eller ej, og ved denne tabel kan det ikke som ved tabel XVI.9. ovenfor antages, at dette er ikke-reel angivelse. Vidnerne kan næppe huske deres sikkerhedsangivelse fra sidst, og hvis de kan, synes de ikke at have grund til at forbedre den. Denne tabel synes således yderligere at støtte antagelsen af

TABEL XVI. 14.A

Sikkerhedsprocent ved første og anden afhøring (gennemsnit).*)

	Korrekte				Forkerte				
	Fastholdte		Ikke-fastholdte		Fastholdte		Ikke-fastholdte		
	Første afhøring abs. tal	Anden afhøring %	Første afhøring abs. tal	Anden afhøring %	Første afhøring abs. tal	Anden afhøring %	Første afhøring abs. tal	Anden afhøring %	
Tyv	4	84	0**)		5	50	73	8	61
Offer	5	69	1	50	6	57	63	9	54

*) Prioriterede udpegninger angivet med sikkerhedsprocent.

**) De to korrekte udpegninger af tyven, der ikke fastholdes, angives ikke i % ved første afhøring. Begge vidner erklærede, at de var for usikre til at sætte procenttal på.

procentangivelsen som et ikke helt uanvendeligt mål for sammenligninger mellem grupper.

TABEL XVI. 14.B

Samenligning mellem de tre personer, der oftest fastholdes ved anden afhøring. *)

	Fastholdte			Ikke-fastholdte	
	Første afhøring %	Anden afhøring %	abs. tal	Første afhøring %	abs. tal
Udpegning af tyv korrekt	84	85	4		0
Udpegning af offer korrekt	69	84	5	50	1
Udpegning af vejspørger (som offer, forkert)	69	66	4	70	1

*) Prioriterede udpegninger angivet med sikkerhedsprocent.

Tabellen tyder på, at der alligevel – såfremt man kan stole på procentangivelserne og med forbehold af de små tal – er en kvalitetsforskel. Vejspørgeren fastholdes ikke med nær den samme sikkerhed som de to korrekte personer.

4.2. Konklusion

4.2.1. Målemetode 1. Vidnets sikkerhed udtrykt i %

Undersøgelsen tyder på, at procentangivelser som mål for vidnets sikkerhed er anvendelige ved sammenligninger mellem grupper (gennemsnit af individuelle

Kap.XVI. 4.2.2.

procentangivelser). Når man sammenligner gennemsnittet af samtlige positive udpegninger (med procentangivelse) viser det sig, at der fremkommer en forskel mellem de korrekte udpegninger af tyven på den ene side og alle andre udpegninger (d.v.s. forkerte udpegninger og korrekte udpegninger af offer) på den anden side. Det må dog understreges, at forskellen er lille og dækker over store individuelle afvigelser. Målet er således ikke anvendeligt til afgørelse af den enkelte udpegnings sandhedsværdi.

4.2.2. Målemetode 2. Vidnets angivelse af absolut sikkerhed (100%)

Det fremgår af undersøgelsen, at kun ganske få udpegninger (12%) foretages med absolut sikkerhed. Der synes at være en tendens til, at korrekte udpegninger af tyven snarere foretages med 100% sikkerhed end andre udpegninger. Det kan dog ikke helt udelukkes, at forevisningen af to sampler har haft indflydelse på vidnernes angivelse af sikkerhed. Undersøgelsen viser imidlertid meget klart, at målet under ingen omstændigheder er anvendeligt for vurderingen af den enkelte vidneforklaringens sandhedsværdi. Over halvdelen af de udpegninger, der foretages med absolut sikkerhed er forkerte, og heraf falder fire (af syv) forkerte udpegninger af offeret på én bestemt figurant (af 22 mulige valg).

4.2.3. Målemetode 3. Sammenligninger mellem korrekte og forkerte udpegninger fra det enkelte vidne

Denne målemetode viser klart, at det enkelte vidnes udpegninger gennemgående foretages med større sikkerhed, når de er korrekte.

4.2.4. Målemetode 4. Sammenligninger mellem gentagne udpegninger fra samme vidne

29 vidner (gruppe 2) får lejlighed til at gentage deres identifikation efter to måneders forløb. Dette betyder, at tallene bliver meget små. Alligevel synes der at tegne sig et klart billede, der viser, at de korrekte udpegninger snarere fastholdes over et sådant tidsinterval.

Mere indgående undersøgelser af de forkerte udpegninger viser, at én af figuranterne, som vidnerne tidligere havde set på filmen, skiller sig ud fra de øvrige figuranter og bliver fastholdt lige så ofte som de korrekte personer. På grund af de små tal er betydningen af dette dog behæftet med stor usikkerhed, og en forskel mellem

Kap.XVI. 5.

denne figurant og de øvrige kan ikke påvises for så vidt angår sikkerheden af den fastholdte udpegning ved anden afhøring.

Denne målemetode, der er uafhængig såvel af procentangivelsen som af vidnets individuelle angivelse af sin sikkerhed, synes således at vise en forskel mellem de forkerte udpegninger på den ene side og de korrekte samt (muligvis) én bestemt figurant på den anden. Igen må det imidlertid understreges, at målet ikke er egnet til anvendelse på den individuelle vidneforklaring. Halvdelen af de fastholdte udpegninger var forkerte.

4.2.5. Samlet konklusion

Målemetoderne tyder på en svag kvalitetsforskel mellem de korrekte og de forkerte udpegninger. Navnlig for så vidt angår udpegningen af tyven. Denne kvalitetsforskel kan imidlertid kun ses ved sammenligninger af større grupper, eller hvor det enkelte individ foretager udpegning af flere personer, og den er således ikke anvendelig som mål for den enkelte identifikations korrekthed.

For så vidt angår udpegning af tyven, tyder målemetode 1, 2 og 3 på, at kvalitetsforskellen kan fornemmes af enkelte vidner.

5. Udpegning og signalement

5.1. Indledning

Som nævnt ovenfor under afsnit 3, ligner ingen af personerne i de to sampler tyv eller offer så meget, at man kan tale om, at en forveksling er »naturlig« og knap nok »sandsynlig«. Alligevel udpeger op mod halvdelen af vidnerne en forkert person, angiveligt fordi han »ligner«. Dette kan give anledning til at se lidt nærmere på, hvad vidnet egentlig mener med at »ligne«. I det følgende vil det blive undersøgt, om der er korrelation mellem korrekt signalement og udpegning af tyv/offer.

5.2. Resultatet

Med hensyn til de forkerte udpegninger (samlet i kolonne 4 i Tab. XVI.15.A, p. 462) opstår den ventede korrelation mellem forkert udpegning og dårligt signalement. Jo dårligere signalement, jo flere forkert udpegede, men tallene i

Kap.XVI. 5.2.

TABEL XVI. 15.A

	Korrelation mellem signalement og udpegning med udgangspunkt i signalementet. *)					
	abs. tal	Udpegning				
		Forkert (A) %	Forkert (B) %	I alt Forkert %	Korrekt %	Ingen udpegning %
Tyv/signalement:						
Godt/brugeligt	53	25 (42)	11	36	32	32
Rigtigt + forkert	51	37 (43)	12	49	12	39
Helt forkert	13	39 (38)	23	62	15	23
I alt/gennemsnit	117**))	31	13	44	21	35
Offer/signalement:***)						
Godt	36	22 (31)	22	44	25	31
Rigtigt, sparsomt	16	13 (37)	31	44	25	31
Rigtigt + forkert	58	28 (36)	34	62	7	31
Helt forkert	8	25 (37)	50	75	12	13
I alt/gennemsnit	118	24	31	55	15	30

*) Tabellen indeholder uprioriterede valg (udpegninger både med og uden procentangivelser).

**) Et vidne figurerer ikke i tabellen, da han ingen erindring havde om tyvens udseende.

***) Ovenfor (kommentaren til tabel VI. 3 er det antaget, at to kategoriseringer over offers signalement («Godt», »rigtigt, men sparsomt») kunne slås sammen og sammenlignes direkte med kategoriseringen »godt/brugeligt« ved tyvens signalement. Denne tabel tyder på, at sammenlægningen er forsvarlig. Som man ser, fordeler udpegningerne sig næsten ens, hvad enten vidnets signalement af offer er »godt« eller »rigtigt, men sparsomt«.

den gruppe, der har afgivet et helt forkert signalement, er for små til at forskellen mellem denne og gruppen, der har afgivet et rigtigt/forkert signalement, kan tillægges betydning. En tilsvarende kurve ses ikke for så vidt angår de korrekte udpegninger, men de vidner, der afgiver et korrekt (eventuelt sparsomt) signalement, har over dobbelt så mange korrekte udpegninger som de grupper, der afgiver et signalement indeholdende forkerte komponenter.

Ved begge udpegninger har den gruppe, der har givet et signalement indeholdende »rigtige + forkerte« komponenter, færre korrekte udpegninger end den gruppe, der har givet et helt forkert signalement. Gruppen, der har givet et »helt forkert« signalement er dog for lille til, at forskellen kan tillægges betydning.

Ser man på kolonne 6 »ingen udpegning« ses det, at udpegningshyppigheden er omtrent den samme, bortset fra den gruppe, der har afgivet meget dårlige

Kap.XVI. 5.2.

signalementer. I begge tilfælde (men navnlig for så vidt angår udpegningen af offeret) har gruppen relativt få negative udpegninger.

Dette kunne tyde på, at denne gruppe er særlig påvirkelig. I så fald skulle man vente et stort antal udpegninger i sample A. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Der foretages stort set det samme antal udpegninger i figurantsamplet, hvad enten vidnets signalement af målpersonerne er godt eller dårligt.

Heller ikke på dette område findes således korrelation mellem gode iagttagelser (godt signalement) og afvisning af en figurantparade, til trods for at denne figurantparade ikke indeholder personer med påfaldende lighed med målpersonerne.

Forholdet mellem korrekte og forkerte positive udpegninger gengives i tabellen nedenfor.

TABEL XVI. 15.B

Forholdet mellem korrekte og forkerte positive udpegninger. (Kolonne 4 og 5 i tabel XVI. 15.A).*)

	Positive udpegninger i alt abs. tal	I alt forkert %	Korrekt %
Tyv:			
Godt/brugeligt	36	53	47
Rigtigt + forkert	31	81	19
Helt forkert	10	80	20
Offer:			
Godt	25	64	36
Rigtigt, sparsomt	11	64	36
Rigtigt + forkert	40	90	10
Helt forkert	7	86	14

*) Tabellen indeholder prioriterede valg (udpegninger både med og uden procentangivelser).

Med hensyn til udpegningen af tyven viser tabellen, at næsten halvdelen af de foretagne udpegninger blandt de personer, der har givet et godt signalement, er korrekte. I de grupper, der har givet et signalement indeholdende forkerte komponenter, er cirka 1/5 af udpegningerne korrekte.

Ved udpegningen af offeret er forholdet mellem korrekte og forkerte udpegninger i den gruppe, der har givet et godt signalement, 36% korrekte udpegninger til 64% forkerte. I de grupper, der har afgivet et signalement indeholdende forkerte komponenter, er derimod kun 10-14% af udpegningerne korrekte.

Kap.XVI. 5.3.

Tendensen er således den samme for udpegninger af offer og tyv, men udpegningerne af offeret er gennemgående en smule dårligere end udpegningerne af tyven.

Dette resultat viser ingen sammenhæng mellem antallet af korrekte udpegninger og antallet af negative udpegninger. Uanset et meget stort antal positive udpegninger i den gruppe, der har givet et dårligt signalement, er deres andel af forkerte udpegninger ikke større end den gruppe, der har givet et signalement bestående af rigtige og forkerte komponenter.

5.3. Konklusion

Tydelig korrelation mellem godt signalement og korrekt udpegning. Vidner, der har givet et godt signalement, foretager flere korrekte og færre forkerte udpegninger, end vidner, der har givet et dårligt eller halvdårligt signalement. Derimod synes det ikke at gøre nogen forskel for korrekt udpegning, om signalementet er helt forkert eller blot indeholder forkerte komponenter. Denne tendens er tydelig for såvel tyv som offer.

Det må erkendes, at tallene er små for den gruppe, der har givet det meget ringe signalement, men da resultatet er ens for tyv og offer, findes en sådan forsigtig konklusion tilladelig. Forskellen i tabel XVI.15.A. mellem korrekt udpegning i de grupper, der afgiver henholdsvis et helt forkert signalement og et signalement indeholdende rigtige og forkerte komponenter, kan ikke tillægges betydning på grund af de små tal, og fordi afvigelsen ikke er konstant for udpegningen af tyven og udpegningen af offeret.

5.4. Fortolkning

Resultaterne kan tydes på to måder:

1) Såfremt man forudsætter, at der finder reel genkendelse sted ved korrekt udpegning, må man sige, at resultaterne tyder på, at der er en sammenhæng imellem signalement og genkendelse. På den anden side er denne sammenhæng på ingen måde absolut, og vidner synes i et vist omfang at genkende på grundlag af andre faktorer end dem, der normalt indgår i et signalement.

2) Man kunne imidlertid også anlægge den fortolkning, at der ikke har fundet en egentlig genkendelse sted. Som flere gange fremhævet, er der ikke andre end tyven og offeret, der i udseende svarer til det korrekte signalement, og det er således naturligt, at de personer, der husker dette signalement også er

i stand til at udpege dem. Dette kunne de også have gjort, såfremt de aldrig havde set filmen, men kun fået signalementet.

Når der udpeges korrekt blandt de personer, der ikke har noget ordentligt signalement, skyldes det simpelt hen tilfældigheder. Dette forklarer også, hvorfor der er lige mange korrekte udpegninger i gruppen af vidner med et halvdårligt signalement og den gruppe, der giver et helt misvisende signalement.

Konklusion. Det forekommer mest rimeligt at tolke resultatet på den førstnævnte måde. Almindelig menneskelig erfaring taler imod, at der ikke – i hvert tilfælde for nogle vidner – skulle være tale om egentlig genkendelse. Dertil kommer, at ikke alle vidner, der har givet en god beskrivelse, formår at udpege den korrekte person. Det drejer sig faktisk kun om 32% for så vidt angår udpegnings af tyven, og 25% for så vidt angår offeret. Såfremt der var tale om en simpel deduktion fra det afgivne signalement uden brug af »genkendelse«, burde stort set alle, der var i stand til at give et godt signalement også kunne udpege den, der svarer til signalementet. Denne konklusion støttes af resultaterne af kontrolforsøg I og II (kapitel XVII, afsnit 2.).

6. Dobbeltudpegninger

6.1. Problemstillingen

Ovenfor (under afsnit 1-4) er den kvantitative og kvalitative udpegnings behandling behandlet. Det fremgår, at det ikke helt kan udelukkes, at resultaterne er påvirket af den omstændighed, at vidnerne først ser et sample, der udelukkende består af figuranter. I dette afsnit vil det blive søgt nærmere belyst, hvilken indflydelse den første udpegnings har haft på senere udpegninger.

Såfremt et vidne både udpegede en person i sample A og i sample B og ikke selv præfererede, bad forsøgslederen ham om det. Vidner, der var så usikre, at de fastholdt, at det kunne være enten den ene eller den anden, men nægtede at præferere, figurerer under »ved ikke«.

Kap.XVI. 6.1.1.

6.1.1. Vidner, der ikke udpeger i sample A

Selv om vidnet ikke foretager udpegning i sample A, er det muligt, at selve forevisningen får betydning for den senere udpegning i sample B. Én mulighed er, at den vil føre til *færre* udpegninger i det andet sample. Dette skyldes, at det psykologiske pres på en udpegning muligvis er mindre i anden omgang.

Et par af forsøgspersonerne sagde i forbindelse med evalueringsundersøgelsen:
»Man gør sig meget umage med det første sæt. Man føler, at han *må* være der. Jeg blev helt forbløffet, da jeg så det andet sæt. Jeg havde slet ikke ventet det, og så var man jo nok klar over, at han kunne være begge steder, så man tog det lidt lettere...«.

Man kan derfor ikke afvise den mulighed, at der var forekommet lidt flere korrekte udpegninger, hvis der havde været billeder af tyv og offer i sample A. Det må imidlertid understreges, at det havde været udpegninger, der var præget af betydelig usikkerhed, og at forløbet af undersøgelsen ingeniunde er urealistisk.

Det er imidlertid også muligt, at den første udpegning tværtimod vil føre til *flere* udpegninger i sample B. Der er næppe tvivl om, at forevisningen af en fotoparade lægger et betydeligt pres på vidnet for en udpegning (jfr. kapitel XV, afsnit 2.4.), og nogle vil måske føle, at dette bliver stærkere ved det andet sæt, og at det er vanskeligt at sige nej for anden gang.

Dette punkt fremhæves i *Devlin-rapporten*,¹⁾ jfr. kapitel XV, afsnit 1.1. Her diskuteres det, om man bør vise vidner to parader. Én der udelukkende består af figuranter, og én, hvor den mistænkte befinder sig. Ifølge psykologers udtalelser skulle presset, såfremt den mistænkte befinder sig i den sidst foreviste parade, være endnu større, end hvis der kun havde været én parade.

Muligvis er der ingen modsigelse. Devlin-rapporten forudsætter vistnok, at vidnet på forhånd véd, at der vil være to og kun to konfrontationsparader, mens vidnerne i *U 80* (formentlig) ventede én, og derfor, når de så den anden, kunne forvente endnu flere.

Spørgsmålet kan ikke afgøres på det foreliggende grundlag. Der er åbenbart tale om psykologiske mekanismer, der trækker i hver sin retning. På den ene

Kap.XVI. 6.1.2.

side lettes fornemmelsen af, at gerningsmanden *må* være en af de foreviste – på den anden side er det vanskeligt for anden gang at sige nej til forhørslederen. En afvejning af disse to faktoreres betydning kan ikke foretages uden et omhyggeligt tilrettelagt forsøg med kontrolgrupper for de enkelte variable, men udtalelser fra *U 80's* vidner tyder på, at presset var størst ved første udpegning.

6.1.2. Vidner, der udpeger i sample A

Derimod er der næppe tvivl om, at de vidner der foretager en udpegning i sample A, vil være mindre tilbøjelige til at udpege i sample B, end de ville have været, hvis de kun havde fået forevist sample B.

Efter teorien om »commitment« (kapitel II, afsnit 6.1.2.1.3.), må det antages, at være ubehageligt for vidnet at indrømme, at hans første udpegning er forkert. På den anden side er det sandsynligt, at dette forhold vil have mindre indflydelse på de korrekte udpegninger – i hvert fald i det omfang de korrekte udpegninger repræsenterer en egentlig genkendelse.

Hvis vidnet virkelig mener at genkende personerne i andet sample, er det svært at se, hvorfor han ikke skulle sige det. Han véd, at forsøgslederen kender den korrekte person, og det må antages, at han hellere selv vil rette fejlen.

6.2. U 80's resultater

TABEL XVI. 16.A

Vidner, der foretager udpegning*) i sample A set i forhold til udpegning i sample B.

	Antal udpegninger		Skifter til korrekt		Skifter til anden forkert		Fastholder	
	abs. tal		abs. tal	%	abs. tal	%	abs. tal	%
Tyv	49		10	21	7	14	32	65
Offer	41		3	7	11	27	27	66

*) Tabellen indeholder udpegninger både med og uden procentangivelser.

Tallene for samtlige dobbeltudpegninger viser klart, at langt de fleste holder fast ved det første valg, og at dette gælder såvel ved udpegningen af tyv som offer. Omkring 1/3 foretager dog et nyt valg ved synet af sample B, men der er langt større tendens til at udpege tyven korrekt end offeret. 59% (21% smh.m. 14%) af de personer, der ændrer udpegningen af tyven, finder den korrekte ved anden udpegning mod 21% af dem, der udpeger et nyt offer.

Kap.XVI. 6.2.

TABEL XVI. 16.B

Vidner, der udpeger i sample A, og vidner, der *ikke* udpeger i sample A, set i forhold til udpegning i sample B.

	Udpegning i sample B		
	Sample B. korrekt %	Sample B. forkert %	Ingen udpegning %
Udpegning i sample A:			
Tyv	21	14	65
Offer	7	27	66
Ikke-udpegning i sample A:			
Tyv	25	16	59
Offer	20	33	47

Næsten 1/4 af de vidner, der ikke har udpeget nogen i sample A, er i stand til at udpege tyv og offer i sample B. En tilsvarende del af de vidner, der først har udpeget en forkert gerningsmand, udpeger korrekt i anden omgang. Derimod lykkes det kun for 7% af de vidner, der har udpeget offeret i sample A, at rette til den korrekte i sample B.

Tallene tyder på, at udpegning af en figurant ved første konfrontation har en negativ indflydelse på genkendelsen af offeret, mens den ingen betydning har for genkendelsen af tyven.

Dette leder tanken hen på den hypotese, som synes at passe med mange af de tidligere resultater, at der ikke er tale om nogen egentlig genkendelse af offeret. Der er ikke nogen virkelig kvalitetsforskel mellem udpegningen af det forkerte og det korrekte offer, og derfor slår den korrekte udpegning ikke igennem, når der kræves den ekstra sikkerhed, som antagelig er nødvendig for at få vidnet til at forlade det én gang foretagne valg.

Men kan man således slutte, at det er udpegningen i sample A, der gør forskellen? Og kan man med hensyn til udpegningen af tyven slutte, at den første udpegning ikke gør nogen forskel? Meget tyder på, at det ikke er så enkelt.

Såfremt den ovenfor anførte begrundelse er korrekt, således at der skulle kræves en særlig sikkerhed for at forlade det første valg, og at denne sikkerhed skyldes en reel genkendelse af personerne i det andet sample, må man antage,

Kap.XVI. 6.3.

at vidnerne i højere grad vil holde fast ved deres udpegning af offeret. Dette er imidlertid ikke tilfældet.

Antallet af fastholdte udpegninger er det samme. Forskellen er derimod, at relativt flere af udpegningerne af offeret skifter til et andet *forkert valg*.

Det synes, som om et vist antal personer skifter opfattelse – ikke fordi de genkender målpersonerne – men simpelt hen fordi, de ikke kan stå for den påvirkning, der ligger i et nyt hold billeder. Dette fører til en belysning af problemet fra en lidt anden synsvinkel.

6.3. Teorien om den påvirkelige gruppe

Når man sammenligner de vidner, der har foretaget en udpegning i sample A med de vidner, der ikke har foretaget en udpegning, må man være opmærksom på, at det næppe er tilfældigt, at netop disse personer udpeger.

Det må antages, at personer, der udpeger i sample A, alt andet lige er mere tilbøjeligt til at give efter for et pres af denne karakter end den gruppe, der holder stand. Det er tænkeligt, at nogle af dem vil udpege til trods for, at de føler sig usikre, og det kan derfor ikke undre, at et vist antal (35%, jfr. tabel XVI.16.A+B) skifter standpunkt efter at have set sample B. Det er imidlertid påfaldende, at der er nøjagtig 35%, der skifter mening såvel blandt de, der har udpeget en tyv som blandt de, der har udpeget et offer. Denne omstændighed sammenholdt med, hvor sjældent offerudpegningerne bliver korrekte, tyder på, at denne tredjedel – eller en stor del af den – ville have skiftet standpunkt, *selv om* tyven og offeret ikke havde befundet sig i sample B – og måske oven i købet, selv om de havde befundet sig i sample A. Med andre ord: de, der udpeger for anden gang, udpeger ikke *på trods* af tidligere udpegning, men i virkeligheden *på grund* af tidligere udpegning. Eller mere præcist: det drejer sig om en gruppe, der har umådeligt svært ved at stå for påvirkningen af et sådant sample. Derfor udpeger den første gang, og derfor udpeger den nu igen.

Det må erkendes, at når det drejer sig om korrekt udpegning, er det vanskeligt at vide, om man har med en påvirkelig person at gøre, der mere eller mindre gætter sig frem til det rigtige – og vil udpege, hvad enten den korrekte person er i samplet eller ej – eller om der er tale om en virkelig genkendelse, der intet har med påvirkelighed at gøre. Alligevel forekommer det rimeligt at antage, at i hvert fald nogle af de korrekte udpegninger i sample B foretages, fordi vidnet er påvirkeligt, og dermed på grundlag af en mindre sikker genkendelse end de udpegninger, der foretages af vidner, der ikke er så påvirkelige.

Kap.XVI. 6.3.

Såfremt man antager, at udpegningen snarere hænger sammen med det psykologiske pres end med reel genkendelse, står det tilbage at forklare, hvorfor der er forskel i udpegningen af tyv og offer i den påvirkelige vidnegruppe.

Forklaringsmodel.

Det antages, at den gruppe, der udpeger i sample A, er lettere påvirkelig end den gruppe, der ikke udpeger i sample A. Dette passer også med, at gruppestørrelsen er omtrent den samme for udpegning af henholdsvis tyv og offer. Denne gruppe benævnes i det følgende X.

Endvidere antages, at denne gruppe indeholder en særlig let påvirkelig gruppe, som ikke kan stå for påvirkningen af det andet sample og derfor foretager en udpegning, hvad enten vidnerne har genkendt personerne i det eller ej. Denne gruppe (35% af gruppe X) benævnes i det følgende Y.

Der er ingen grund til at antage, at medlemmerne af gruppe Y skulle være dårligere iagttagere end andre, og dette synes også at passe med udpegningen af tyven, der nøjagtig følger mønsteret fra den gruppe, der ikke har udpeget i sample A. (Tabel XVI.16.B.).

Denne ensartethed er imidlertid kun tilsyneladende. Med hensyn til den gruppe, der ikke udpeger i sample A, fordeler udpegningen i sample B sig med 25% korrekte udpegninger, 16% forkerte og 59% ikke-udpegninger (tabel XVI.16.B.). I gruppe Y, som efter definitionen alle sammen udpeger, er forholdet 59% korrekte, 41% forkerte.

Medmindre gruppe Y er meget bedre iagttagere end den gruppe, der ikke udpeger i sample A, kan teorien kun passe, såfremt man antager, at de 59% negative udpegninger ville have fordelt sig ligesom de positive. Dette er teoretisk muligt – det *kan* tænkes, at de personer, der ikke udpeger, har gjort lige så gode iagttagelser som udpegerne, men bare er særlig forsigtige – men det er ikke særligt sandsynligt.

Hvis man derimod forlader teorien om, at gruppe Y skulle være særlig påvirkelig, og ser på hele gruppe X, kommer der mening i det. Den påvirkelige gruppe X er lige så gode iagttagere som den gruppe, der ikke udpeger i sample A, og derfor fordeler udpegningerne sig på samme måde.

Tilbage står imidlertid at forklare, hvorfor udpegningerne af offeret så ofte er forkerte. Dette synes bedst at kunne forklares med, enten at gruppe X er dårligere iagttagere end andre, hvilket undersøgelsen ikke hidtil har givet belæg for, eller med teorien om gruppe Y som særlig let påvirkelig.

En af disse teorier ville kunne forklare den dårlige offerudpegning og passer i øvrigt også smukt med det ovenfor (afsnit 2.) nævnte resultat vedrørende udpegning af offeret i gruppe 3. Gruppe 3 må også – om end af andre grunde – antages at have et mere uskarpt billede.

Af tabel XVI.1.B. ses det, at gruppe 3 følger det samme mønster som de vidner,

Kap.XVI. 6.4.

der udpeger i sample A (tabel XVI.16.B). Tyven genkendes stort set lige så godt som i de øvrige grupper – offeret udpeges kun sjældent korrekt.

Gruppeopdelingen.

Opdelingen på forhørsgrupper tyder ikke på, at forhørsituationen har haft betydning for dobbeltudpegningerne.

En opdeling på *gode og dårlige iagttagere* viser, at de gode iagttagere i fire tilfælde skifter til en forkert udpegning, mens der overhovedet intet skift forekommer til korrekt udpegning. De dårlige iagttagere har derimod to skift til en korrekt udpegning og et skift til en forkert. Tallene er for små til at tillade egentlige slutninger, men den omstændighed, at de gode iagttagere i hvert fald ikke synes at klare sig bedre end andre vidner, synes at tale for teorien om særligt let påvirkelige vidner.

Det er svært at afgøre, hvorledes disse resultater skal tolkes. Intet forklaringsforsøg synes at være logisk konsistent. De omstændigheder, der kan forklare antallet af korrekte udpegninger af tyven, synes at modbevise af det ringe antal korrekte udpegninger af offeret. Og omvendt.

Den mest sandsynlige forklaring er, at vidnerne influeres af mange forskellige faktorer. Meget kunne f.eks. tyde på, at det er nemmere at udpege tyven fra sample B end offeret. Tabel XVI.16.B. viser således, at de vidner, der ikke har udpeget i sample A, er lige så gode til at udpege offeret korrekt som tyven, men at de dobbelt så ofte foretager forkerte offerudpegninger. Måske er der meget få alternativer til den rigtige tyv, hvilket vil sige, at det er nemt at gætte rigtigt. Så måske passer teorien om Y-gruppen alligevel.

Ovenfor (kapitel XV, afsnit 2.2.3.2.4.) er det nævnt, at nogle mennesker er nemmere at genkende end andre. Intet tyder dog på, at der skulle være en sådan forskel på tyv og offer. Tabel XVI.16.B. viser således, at de vidner der ikke er faldet for påvirkningen (og derfor ikke har udpeget i sample A) har samme antal korrekte udpegninger af henholdsvis tyv og offer. Samme resultat giver kontrolforsøg II (tabel XVII.3.).

6.4. Betydningen af den individuelle figurantudpegning

Hidtil er figurantudpegningen betragtet uafhængigt af den individuelle udpegning. Man kunne imidlertid forestille sig, at det individuelle figurantvalg kunne påvirke vidnets erindring. Det er således muligt, at en udpegning af A1 (hvis ansigtstræk ikke »ligner«) kunne forstyrre vidnets erindring om offeret, mens en udpegning af A11 som tyven ikke ville være så ødelæggende, fordi A11 »ligner« tyven.

Kap.XVI. 6.4.

TABEL XVI. 17

Vidner, der udpeger A 1 i sample A (som offer) og vidner, der udpeger A 11 i sample A (som tyv) set i forhold til udpegning i sample B.

	abs. tal	Udpegning i sample B		
		Korrekt %	Forkert %	Ingen udpegning %
Udpegning af offer				
A 1 udpeges som offer	21	5	19	76
Anden figurant udpeges som offer	20	10	35	55
Udpegning af tyv				
A 11 udpeges som tyv	11	74	0	36
Anden figurant udpeges som tyv	38	8	18	74

Som det ses, har udpegningen ikke alene af A1 men af alle figuranter overhovedet haft en negativ virkning på den senere genkendelse i sample B – undtagen, hvis vidnerne har udpeget A11 som tyven. Disse vidner har en påfaldende høj korrekt udpegningsprocent i sample B (selv med forbehold af de små tal), og det er disse udpegninger, der betyder, at vidner, der har foretaget udpegning af tyven i sample A, har lige så mange korrekte udpegninger, som vidner, der ikke har foretaget udpegning af tyven i sample A.

Eftersom ligheden mellem A11 og tyven ikke kan betegnes som slående, synes dette at være et klart indicium for, at vidner, der udpeger i sample A (gruppe X), tilhører en særlig personlighedstype: skønt de har så klart et billede af tyven, at 3/4 af dem kan udpege ham korrekt, kan de alligevel ikke stå for presset ved forevisningen af sample A og udpeger derfor den, der »ligner« mest. De vidner, der udpeger andre end A11 i sample A, må antages at have et forkert erindringsbillede, og det er derfor ikke besynderligt, at de ofte foretager en forkert udpegning også i sample B.

Hermed bliver der også mening i offerudpegningerne: de vidner, der ikke kan modstå presset, og hvoraf en del må antages at have et korrekt billede af offeret, leder forgæves efter en person med tilsvarende ansigtstræk. De ender derfor med at udpege A1, og deres erindring om offeret smelter herefter sammen med A1, således at de ikke længere er i stand til at genkende offeret, når de ser ham (se nærmere om udfyldning kapitel II.2.2).

6.5. Konklusion

Virksomheden af figurantparaden. U 80 tyder på, at forevisningen af en figurantparade lægger et betydeligt pres på vidnerne. Mere end en tredjedel udpeger til trods for, at ingen i figurantparaden har synderlig lighed med målpersonerne. Dette *kunne* skyldes et forkert erindringsbillede, men det er næppe årsagen, eftersom en stor del af de vidner, der har foretaget en forkert udpegning af tyven, er i stand til at udpege ham korrekt, når de efterfølgende får mulighed for det. Denne påvirkning er i øvrigt også fundet ved en række andre forsøg, jfr. kapitel XV, afsnit 2.3.2., og bekræftes af den foreliggende viden om virkelighedens parader, jfr. kapitel XV, afsnit 2.3.1.

Figurantudpegningens betydning for senere korrekt udpegning. Det synes som om en forudgående forkert udpegning somme tider vil have betydning og somme tider ikke. For den ene person (tyven) gør det ingen forskel; for den anden person (offeret) derimod en meget stor, idet den anden udpegning er så at sige ubrugelig. Meget tyder på, at denne virkning har sammenhæng med den individuelle figurantudpegning. Vidner der udpeger en person, der »ligner«, er efterfølgende i stand til at foretage en korrekt udpegning.

Davies et al. (ref. kapitel XVIII, afsnit 3.1.4.2.) finder, at når der er udpeget en figurant, der »ligner« målpersonen, holdes der fast ved dette, også når målpersonen senere forevises. Dette kan muligvis skyldes, at Davies et al.'s forsøgspersoner har større lighed med målpersonerne end A 11 har med tyven i U 80. Se hertil kapitel XVIII, afsnit 3.1.4.2. in fine.

Spørgsmålet om »lighed« er så rigt facetteret, at der næppe kan drages konklusioner, der vil kunne have gyldighed i alle situationer.

Figurantparaden som middel til udskillelse af uegnede vidner. De vidner, der har udpeget enhver anden figurant end A 11 enten som tyv eller offer, har langt færre korrekte udpegninger end de vidner, der har afvist figurantsamplet. De vidner, der har udpeget A 11, er imidlertid en fremragende vidnegruppe. 74% udpeger korrekt og ikke en eneste foretager en forkert udpegning.

Fremvisningen af en ren figurantparade er således ikke et egnet middel til udskillelse af uegnede øjenvidner. Tværtimod bør sådanne parader så vidt muligt undgås, da der er betydelig risiko for, at de forstyrrer vidnets erindring, og derved gør det vanskeligere for ham at udpege korrekt.

Kap.XVI. 7.

7. Konfrontationsmåde 1: »Kan det være ham?«. *)

7.1. Indledning

Allerede i 1932 fremhævede Schäffer²⁾ det stærkt suggestive og retssikkerhedsmæssigt betænkelige ved kun at fremvise ét menneske for vidnet. Dette er i dag almindeligt anerkendt og begrundelsen for konfrontationsparaden.

Når politifolk nævnte den i *U 80* benyttede metode »Kan det være ham?«, understregede de da også altid, at denne *kun* benyttedes i situationer, hvor man havde brug for et »fingerpeg«, d.v.s. som en undersøgelse af, hvorvidt den pågældende person kunne udelukkes. Det bliver naturligvis altid anført i rapporten, at konfrontationen er foregået på denne måde.

Såfremt vidnet ikke havde udpeget tyven fra det første sample, tog forhørslederen et billede fra bunken og spurgte: »Kan det være ham?« Billedet forestillede A 11, som var den person, der oftest blev udpeget forkert (20% af de forkerte udpegninger). Spørgsmålet blev stillet til 61 personer.

Såfremt vidnet ikke havde udpeget tyven i det andet sample, tog forhørslederen billedet af tyven frem og spurgte på samme måde: »Kan det være ham?« Spørgsmålet blev stillet til 60 personer.

7.2. Resultater

TABEL XVI. 18

Besvarelse af spørgsmålet »Kan det være ham?« i sample A (forkert person) og sample B (korrekt person).

	Abs. tal*)	Ja %	Muligvis/ andre svar %	Nej %
Sample A:				
Forkert person	61	8	18	74
Sample B:				
Korrekt person	60	30	12	58

*) De nominelle tal er mindre end antallet af personer, der ikke foretog udpegning af tyven. Dette skyldes, at forhørslederen i nogle tilfælde glemte at stille dette spørgsmål.

Betragter man udelukkende kolonne 2, ses en tydelig forskel. Næsten fire gange så mange vidner svarer bekræftende, når det ledende spørgsmål stilles

*) Jfr. kapitel XV, afsnit 2.1.

Kap.XVI. 7.2.

om den korrekte person sammenholdt med den forkerte. Derimod er forskellen ikke synderlig stor for så vidt angår de klare nej-besvarelser. Dette skyldes en kategori, der betegnes »muligvis/andre svar«.

Denne kategori er, som det fremgår af betegnelsen, en opsamlingskategori, hvori samles alle de svar, der hverken er ja eller nej. Det er typisk svar af typen: »Det kunne det godt, men jeg tror det ikke. Jeg synes, hans briller var anderledes. Og også næsen...«. Kort sagt svar, der kræver fortolkning, og som formentlig ikke kan undgå at blive fortolket efter spørgerens indstilling.

Spørgsmålet bruges efter politiets udsagn i udelukkelsesøjemed, og det er derfor naturligt at tolke enhver tvivl positivt – idet tvivlen er udtryk for, at vidnet ikke (helt) kan udelukke ham – med andre ord, det, man spørger om. Set under denne synsvinkel, bliver der ikke den store forskel på svaret, hvad enten man viser vidnet den korrekte person eller en forkert (26% siger »ja/muligvis« til en forkert person, 42% til den korrekte).

Dertil kommer, at over halvdelen af vidnerne benægter den korrekte persons identitet.

TABEL XVI. 19

Svar på spørgsmålet: »Kan det være ham?« inddelt efter, hvorvidt vidnet på forhånd har tilkendegivet, at han vil være i stand til at genkende tyven.

	Genkende tyven abs. tal	»Kan det være ham?«			
		Ja %	Muligvis/ betinget positive %	I alt: Ja + betinget positive %	Nej %
Forevisning af forkert billede:					
Ja	39	5	13	18	82
Ved ikke	13	15	23	38	62
Nej	9	11	33	44	56
I alt/gennemsnit	61	8	18	26	74
Forevisning af rigtigt billede:					
Ja	37	38	5	43	57
Ved ikke	13	8	15	23	77
Nej	8	25	38	63	38
I alt/gennemsnit	58*)	30	12	42	58

*) Ved en fejl er to personer ikke blevet spurgt, om de kunne genkende offeret (jfr. tabel XVI. 2. A+B).

Kap.XVI. 7.3.

Igen (jfr. tabel XVI.2.A.) synes der at være korrelation mellem formodet genkendelse og faktisk genkendelse. Dette er navnlig tydeligt, når man betragter kolonne 2.

5% af optimisterne siger ubetinget »ja« til en forkert og 38% til den korrekte. For pessimisterne er de tilsvarende tal 11% og 25%.

Pessimisterne har svært ved at stå for presset. Kun lidt over halvdelen siger klart »nej« til figuranten, og 38% til den korrekte person. Dette er færre end blandt optimisterne, men tallene for pessimisterne er meget små.

7.3. God iagttagelsesevne

TABEL XVI. 20

Svar på spørgsmålet: »Kan det være ham?« opdelt på gode og dårlige iagttagere.

	»Kan det være ham?«		
	Ja %	Muligvis %	Nej %
Gruppe 2 AG (14 personer):			
Sample A:			
(forkert person)			
5 personer	40	0	60
Sample B:			
(korrekt person)			
9 personer	44	0	56
Gruppe 2 AD (18 personer):			
Sample A:			
(forkert person)			
11 personer	0	9	91
Sample B:			
(korrekt person)			
9 personer	33	0	67

Selv om tallene er små, giver de dog på markant måde udtryk for en tendens, som også synes at være fremgået af nogle af de tidligere tabeller. De gode iagttagere kan være overordentlig farlige for retssikkerheden, fordi de har svært ved at modstå pres. Her er deres besvarelser nøjagtig ens, hvad enten man viser dem et rigtigt eller et forkert billede. Næsten halvdelen tilkendegiver, at det kunne være den korrekte – oven i købet uforbeholdent. Tallene er meget små og siger ikke noget isoleret, men set i sammenhæng med de tidligere tilkendegivelser, synes der dog at tegne sig et billede af, at god iagttagelsesevne ikke er noget effektivt middel mod pres.

Kap.XVI. 7.4.

Resultatet er så meget mere overbevisende, som »god iagttagelsesevne« i U 80 blandt andet er defineret ved vidnets korrekte signalement af tyven, jfr. kapitel VI, afsnit 3.3.

7.4. Konklusion

1) *Retssikkerhed.* Konklusionen må blive, at optimisterne er knap så farlige for retssikkerheden som de øvrige grupper. Men selv denne gruppe afgiver dog i 18% af tilfældene en tøvende accept på et ledende spørgsmål om en forkert person (heraf dog 13% med forbehold). I det hele taget forekommer der i alle grupper betydelige forbehold.

2) *Efterforskningsmæssige hensyn.* For så vidt angår det hensyn, der efter det oplyste er baggrunden for spørgsmålet, nemlig eventuel udelukkelse af den mistænkte person, må resultatet siges at være magert. Ikke alene er der et stort antal forbeholdne tilsagn omkring en forkert person – men i denne henseende er det nok så vigtigt, at 58% af vidnerne ikke genkender tyven, selv når de får deres opmærksomhed henledt direkte på ham! Det betyder med andre ord, at det er en særdeles ineffektiv udelukkelsesmetode. Dette gælder også, selv om man kun spørger den optimistiske gruppe.

3) *De lege ferenda.* Man kunne sige, at såfremt forhørslederen er meget lydhør over for vidnet og mærker sig ethvert forbehold, er denne metode ikke meget betænkelig fra et retssikkerhedsmæssigt synspunkt. Der er trods alt kun fem forkerte tilkendegivelser uden forbehold, altså kun 8% respons, hvilket ligger langt under de øvrige svar på ledende spørgsmål i denne undersøgelse, og alle vil være opmærksomme på, at dette er en tvivlsom metode. Når man imidlertid betænker, at metodens egentlige formål er at få et »fingerpeg« for den videre efterforskning, må den siges at være særdeles uegnet.

4) *God iagttagelse.* Resultaterne fra denne konfrontationsmåde tyder på – sammenholdt med nogle af de tidligere resultater (se kapitel VII, afsnit 2.2.1., tabel IX.3.B., samt ovenfor afsnit 2.1.2.2.) –, at god iagttagelsesevne ikke er nogen garanti for et godt vidneudsagn. Tværtimod synes det som om disse vidner – måske på grund af et stærkt »indre pres« – i visse relationer er lettere påvirkelige end andre og derved kan udgøre en særlig fare for retssikkerheden.

Kapitel XVII

Konfrontationsparaders sammensætning

1. Problemstilling

Den tidligere omtalte Devlin-rapport (jfr. kapitel XV, afsnit 1.1.) resulterede i, at der i England udstedtes nye retningslinier for konfrontationsparader og forevisninger af fotografier.

I forordet til disse regler¹⁾ hedder det:

»The object of an identification parade is to test the ability of a witness to pick out from a group the person, if he is present, whom the witness has said that he has seen previously on a specified occasion.

Identification parades should be fair and should be seen to be fair. Every precaution should be taken to see that they are so, and in particular to exclude any suspicion of unfairness or risk of erroneous identification through the witnesses' attention being directed specially to the suspected person instead of equally to all the persons paraded.«

De tidligere omtalte tilfælde fra England og USA (jfr. kapitel XV, afsnit 1.1.), hvor uskyldige er blevet dømt, synes i mange tilfælde at hænge sammen med konfrontationsparadens sammensætning, som har henledt opmærksomheden på netop den mistænkte.

Fra USA foreligger et eksempel²⁾ fra en mindre by, hvor et røveri efter vidnets oplysning var begået af en farvet ung mand. Vidnet blev derefter stillet over for en konfrontationsparade, der indeholdt fem hvide og én farvet, og »genkendte« uden vanskelighed den farvede person. Da man senere bebrejdede byens politimester denne konfrontation, svarede han, at i denne lille by var der meget få farvede, og han havde sammensat et »bredt udsnit af ungdommen«.

Eksemplet er ikke enestående. I 1977 blev en ung neger i Glasgow dømt for forsøg på voldtægt. Han var udpeget i en konfrontationsparade bestående af ham selv, fire hvide og en pakistaner.³⁾

Også fra Canada⁴⁾ findes eksempler på, at den mistænkte har været af en anden race end figuranterne.

I 1962 blev Hanratty hængt efter en konfrontationsparade, hvor han var den

Kap.XVII. 2.

eneste med farvet hår, et faktum der havde været publiceret i pressen kort før paraden. Vidnet erklærede senere, at Hanratty's hår fremstod »like a carrot in a bunch of bananas«. ⁵⁾

En anden variation, kaldet »the Oklahoma-lineup«, ⁶⁾ er et fotografi, der viser seks personer, hvoraf de fem stirrer forventningsfuldt på den sjette.

Sådanne alvorlige fejl kan vanskeligt tænkes i nutidens Danmark. På ældre billeder kan man stadig se konfrontationer, hvor den mistænkte er let kendelig på sine krøllede bukser, der står i besynderlig kontrast til figuranternes sorte, velpressede politiuniformsbukser og sorte, velpudsede sko. Men på nyere billeder er den slags åbenbare fejltagelser undgået. Deltagerne kan være iført neutralt tøj af samme snit, eller alle iført det tøj, forbryderen var iført ved forbrydelsen (se herom kapitel XVIII, afsnit 3.1.4.3.). På politigården i København har de som oftest en kittel over deres civile tøj, og den mistænkte er normalt lige så velsoigneret som resten af deltagerne. Alligevel tyder meget på, at en række parader er langt mere ledende, end arrangørerne forestiller sig.

2. Kontrol af konkrete paraders fairness

2.1. Den amerikanske metode. (Efterkontrol)

Ovenfor kapitel II, afsnit 6.2.2. er sagen om brødrene Shatford nævnt. Denne sag fik *Doob og Kirshenbaum* ⁷⁾ til at foreslå en kontrol af konfrontationsparaders fairness. De mener, at man bør vise et antal mennesker et fotografi af paraden samt beskrivelse af gerningsmanden og spørge, hvem man ville udpege ud fra beskrivelsen. Doob og Kirshenbaum antager, at ved en fair parade vil chancen for, at en given person bliver udtaget, være den samme for samtlige deltagere i paraden.

Såfremt et overvejende antal udpeger den mistænkte, er paraden pr. definition ikke fair, og det er begrænset, hvilken betydning man kan tillægge vidnernes udpegning. Adskillige amerikanske psykologer ⁸⁾ har benyttet denne metode og hævder derved at have påvist faktiske konfrontationers mangel på fairness.

Wells et al. ⁹⁾ har foreslået, at man simpelt hen udregner en given konfrontationsparades »functional size« ved hjælp af en sådan efterkontrol. Metoden synes simpel og logisk: efterkontrollanterne får beskrivelsen af forbryderen og

Kap.XVII. 2.2.

bedes om en udpegning. Hvis udpegningen fordeler sig jævnt over de opstillede personer, er den funktionelle størrelse den samme som den nominelle størrelse – men hvis f.eks. halvdelen af udpegningerne falder på den mistænkte, er den funktionelle størrelse 2 uanset antallet af deltagere i paraden.

Ved en sådan efterkontrol kan man fastslå, hvorfor efterkontrollanterne udpeger den mistænkte – det må de nødvendigvis have gjort på grundlag af signalementet og deres opfattelse af, hvorledes »forbrydere« ser ud (jfr. kapitel XV, afsnit 4.3.), eftersom de aldrig har set gerningsmanden. Imidlertid kan man naturligvis ikke dermed påvise, hvorfor *vidnerne* udpegede den mistænkte. Det er påvist, at de *kunne* have gjort det på grundlag af signalementet, men *ikke*, at de faktisk gjorde det på dette grundlag.

Cfr. *Clifford og Bull*,¹⁰⁾ der synes at mene, at efterkontrollanternes udpegning beviser, at vidners udpegning er sket på grundlag af signalementet.

I forbindelse med *U 80* er foretaget en sådan efterkontrol, og dermed er det – for første gang – muligt at sammenholde udpegningerne fra en gruppe efterkontrollanter, der kun har signalementet at gå efter, med udpegningerne fra en gruppe »vidner«, der faktisk har set den pågældende.

2.2. Kontrollforsøg I. Efterkontrol af fotoparadens fairness i U 80

2.2.1 Den praktiske fremgangsmåde

25 tilfældigt udvalgte mænd og kvinder i alderen 20–64 år fik udleveret sample A med følgende instruks:

»Nedenfor er beskrevet to personer. Jeg vil bede Dem kigge disse billeder godt igennem og derefter se, om beskrivelsen passer på nogen af disse billeder. De behøver ikke at udpege nogen, men De må kun udpege én person for hver beskrivelse.«

Person A: Høj, blond, ca. 35 år, muligvis skæg, ikke briller.

Person B: Lille, mørk, ca. 35 år, ikke skæg, briller med kraftigt stel.«

Disse lidt magre signalementer blev valgt, fordi det var minimumskravene til det, det i tabellerne kaldes »godt/brugeligt« signalement. Når »muligvis skæg« accepteres, er det fordi offerets skæg er lyst og ret sparsomt, og derfor ikke et synderligt karakteristisk træk ved ansigtet. Det skal bemærkes, at billederne var brystbilleder, hvorfor oplysningen om højde kun har begrænset værdi.

Når vidnerne havde set det første sample, blev de bedt om at foretage den samme vurdering med sample B.

2.2.2. Resultatet

Som nævnt ovenfor (kapitel XVI, afsnit 5.4.), var samplerne væsentligt mindre fair end intenderet, og der må antages at have været færre reelle muligheder, end man formentlig (forhåbentlig) ville have accepteret i virkeligheden. Det var derfor at vente, at der ville være få udpegninger i sample A, hvor så at sige ingen efter vort skøn svarede til signalementet, og modsvarende mange korrekte udpegninger i sample B, hvor kun tyven og offeret syntes at svare (helt) til signalementerne.

TABEL XVII. 1

Efterkontrollanternes »udpegning« af tyv og offer.

	abs. tal	Sample A		Sample B		
		Forkert %	Ingen udp. %	Forkert %	Korrekt %	Ingen udp. %
Tyv:	25	72	28	0	64	36
Offer:	25	68	32	12	48	40

Resultatet af udpegningen af tyven bekræfter klart formodningen om, at samplet ikke er særligt fair. Næsten $\frac{2}{3}$ er i stand til at udpege tyven, og *ingen* udpeger en forkert person i det sample, hvor tyven er med.

Resultaterne er knap så slående for offeret, men klart i samme retning.

Af en vis interesse er det at betragte de negative udpegninger. Det er således påfaldende, at mere end en tredjedel af efterkontrollanterne ikke foretager udpegning i sample B, uanset at de to personer, som (i hvert fald) passer på signalementet, er der. Det kan være, fordi efterkontrollanterne mener, at der er mere end én, der passer til signalementet, men de bemærkninger, der falder bagefter (f.eks. »Jeg kunne ikke finde ham«), tyder snarere på, at der efter deres opfattelse ikke er nogen, der svarer til beskrivelsen. Dette kan fortolkes på flere måder. Måske er et signalement ikke så éntydig en beskrivelse, som man som jurist er tilbøjelig til at tro. Dornbusch et al.¹¹⁾ finder, at mennesker bruger forskellige udtryk ved beskrivelsen af andre. Desuden viser psykologiske undersøgelser, at vidnets vurderinger af folks alder, højde og hårfarve har nær sammenhæng med vidnets egne eller dets nærmestes karakteristika, jfr. kapitel II, afsnit 4.2.1.2. En anden grund kunne være, at det simpelt hen er svært at holde sammen på et sådan signalement, specielt når der som her er to personer.

Måske kan man få et fingerpeg til forståelsen ved at betragte de negative

Kap.XVII. 2.2.3.

udpegninger i sample A. Hvordan kan det forklares, at efterkontrollanterne foretager lige så mange udpegninger i sample A, hvor signalementet (navnlig alderen) må strækkes, for at det kan komme til at passe, som i sample B, hvor de to personer findes, som signalementet passer på? Den mest rimelige forklaring synes at være, at presset for en udpegning ikke føles så stærkt ved det andet sample. Ved det første sample gør efterkontrollanterne sig vældig umage. Ved det andet slapper de mere af. Dette synes også at svare til forholdene under den empiriske undersøgelse (kapitel XVI, afsnit 6.1.1.).

TABEL XVII. 2

Forkerte »udpegninger« fordelt på enkeltpersoner.

	Sample A		Sample B	
	Abs. tal	%	Abs. tal	%
Tyv:	12 udpeger A 11	66	Ingen forkerte udpegninger	
	4 udpeger A 5	22		
	2 udpeger A 10	11		
Offer:	14 udpeger A 2	82	2 udpeger B 5	
	3 udpeger A 4	18	1 udpeger B 2	

Som man kunne vente, samler udpegningerne sig i høj grad om bestemte personer. Disse er imidlertid kun til en vis grad de samme figuranter, som vidnerne i *U 80* udpegede.

De mange udpegninger af A 11 bekræfter forhåndshypotesen om, at han er den, der bedst forveksles med tyven. A 9, som vidnerne i *U 80* derefter pegede på, udpeges overhovedet ikke af efterkontrollanterne. Med hensyn til offeret er forskellen endnu mere slående: den ofte udpegede A 1 figurerer overhovedet ikke – hvilket heller ikke er at forvente, da han er mørk og bærer briller, hvor offeret skal være lys uden briller. I stedet peger det store antal af efterkontrollanter på A 2, som også blev udpeget ganske ofte af vidnerne. Endelig peger nogle få på A 4, som slet ikke blev udpeget af vidnerne. Ingen af de få udpegninger i sample B falder på vejspørgeren (B 6).

2.2.3. Fortolkning

En nærliggende fortolkning af efterkontrollen er, at hele eksperimentet i *U 80* er forfejlet. Når $\frac{2}{3}$ af efterkontrollanterne udpeger den korrekte gerningsmand på grundlag af et spinkelt signalement, kan man ikke fæste lid til de udpegninger, der blev foretaget under *U 80*. Måske skyldtes udpegningerne i *U 80* blot

Kap.XVII. 2.2.3.

samplets skævhed, således at der ikke var tale om egentlig »genkendelse«. En sådan konklusion vil imidlertid ikke alene være forhastet, men også direkte forkert.

Det påfaldende ved udpegningerne i *U 80* er jo ikke de mange korrekte udpegninger, men derimod det meget store antal *forkerte* udpegninger, og dette forhold kan naturligvis ikke forklares ved materialets skævhed – tværtimod.

Resultatet viser således, at efterkontrollanterne, der aldrig har set tyven, men kun har et noget magert signalement, ikke alene er mange gange bedre til at udpege den korrekte, end de personer, der faktisk har set ham, men de foretager heller ikke én eneste forkert udpegning i et sample, hvor tyven er med.

Årsagen til den dårlige udpegning af vidnerne i *U 80* sammenlignet med efterkontrollanterne kunne ligge i vidnernes dårlige iagttagelsesevne: vidnerne kunne ikke huske tyvens udseende og derfor naturligvis heller ikke udpege ham, mens efterkontrollanterne hele tiden havde signalementet for øje.

Imidlertid viser det sig, at selv vidner, der havde givet et godt/brugeligt signalement (tabel XVI.15.A.) begik væsentligt flere fejl ved udpegningerne end efterkontrollanterne, der kun havde signalementet at gå efter. Dette resultat er uventet. Vidnerne skulle dog have alle fordele, når de dels havde set de pågældende personer, dels havde gjort så gode iagttagelser, at de var i stand til at give et godt signalement. Denne forskel kan efter mit skøn kun skyldes, at vidnerne ikke som hovedregel udpegede på grundlag af et signalement, men derimod på grundlag af et erindringsbillede. Ud fra dette erindringsbillede, som sikkert ofte vil være rigere facetteret end signalementet giver udtryk for, afgav de deres signalement og foretog deres udpegning. Denne opfattelse understøttes af den i kapitel XV.2.2.2. nævnte forskning. Se navnlig Clifford og Bull, Parkin og Goodwin samt Howells.

Når udpegningen skal foretages, er det således erindringsbilledet, der er udgangspunktet, og uanset at en person passer med signalementet, kan der meget vel være noget andet ved ham, som gør, at han ikke passer med erindringsbilledet. Dette har en stor del af vidnerne åbenbart følt – og derfor har de ikke udpeget tyven, uanset at han var den korrekte person og passede med deres signalement.

Denne omstændighed kan endvidere forklare vidnernes udpegning af A 1. Uanset at signalementet ikke var det rigtige, har der alligevel været en »lighed«

Kap.XVII. 2.2.4.

– efter mit skøn kropsbygningen. Desuden kan teorien forklare, hvorfor nogle vidner foretog en korrekt udpegning til trods for, at de havde afgivet et helt forkert signalement. (Disse udpegninger kan dog være tilfældige).

Endelig passer teorien om erindringsbilledet dels med almindelig erfaring, dels med mange af de bemærkninger, vidnerne kom med, f.eks.:

(Om billedet af offeret): »Ja, han kunne jo godt se ud til at være tynd ligesom ham den lange Rasmussen, og alderen passer også . . . men alligevel, jeg ved ikke . . . det skæg . . . jeg ved godt, jeg sagde, at han vist havde skæg, men jeg synes alligevel ikke, det passer . . . nej, det er ikke ham.«

(Om billedet af A 1): »Og det her er hr. Rasmussen. Ja, ganske vist har han briller på . . . og det skulle han jo ikke have . . .«. Forhørsleder: »Der er ikke ændret noget. Hvis han har briller på her, havde han også briller på under tyveriet.« Vidnet: »Nå, ja så må han have haft briller på, for det er ham der.«

At der er korrelation mellem godt signalement og korrekt udpegning, er naturligvis ikke uforeneligt med teorien om »erindringsbilledet«. I det omfang, det er lykkedes vidnet at fastholde et korrekt erindringsbillede, stiger både sandsynligheden for korrekt udpegning og for godt signalement.

Man kan måske udtrykke det på den måde, at erindringsbilledet indeholder dels de komponenter, der udtrykkes ved signalementet, dels nogle flere.*) Teorien om erindringsbilledet udelukker således *ikke*, at visse udpegninger sker på grundlag af signalementet. Dette kan formentlig i særlig grad være en fare i de tilfælde, hvor vidnet kun har beholdt et særligt svagt erindringsbillede, eller hvor erindringsbilledet dækkes af signalementet.

Det er således muligt, at kritikken af den ovenfor nævnte udpegning af Shatford er korrekt. Hvis vidnet virkelig *kun* huskede, at personen var »høj og mørk og så godt ud«. (Kapitel II, afsnit 6.2.2.).

2.2.4. Efterkontrollanterne som mål på paradens fairness

2.2.4.1. Kontrol i forhold til målpersonerne

Når man ser på udpegningen af offeret i sample A, synes kontrollen at vise, at det eneste reelle alternativ til offeret er A 2, som bliver udpeget af halvdelen af

*) Jfr. Clifford og Bull, kapitel XV.2.2.2, der bemærker, at visse erindringsbilleder synes at være vanskelige at udtrykke verbalt.

Kap.XVII. 2.2.4.2.

vidnerne og fire gange så ofte som den anden udpegede (A 4). Ved *U 80* var det reelle alternativ til offeret imidlertid *ikke* disse to personer (A 2 upegedes af $\frac{1}{2}$ af vidnerne, A 4 slet ikke), men derimod A 1,*) som overhovedet ikke svarer til signalementet, men som blev udpeget oftere end den korrekte person. »Lighed« synes ikke altid at være forbundet med enslydende signalement.

Endvidere var sample B ifølge efterkontrollen særdeles unfair, idet så at sige kun målpersonerne svarede til signalementet. *U 80* viser imidlertid, at et stort antal vidner foretog forkert udpegning.

2.2.4.2. Kontrol i forhold til A 1

Lad os antage, at offeret viser sig at være i ledtog med forbryderen og at offerets identitet er ukendt, men at politiet mistænker A 1. Man arrangerer derfor en konfrontationsparade, og som det fremgår af tabel XVI.3.B., falder mere end hver anden udpegning på A 1, hvilket kun kan bestyrke politiets mistanke. A 1 hævder imidlertid sin uskyld, og forsvareren foranlediger derfor en kontrol på paradens fairness. Som vi har set af tabel XVII.2., viser denne, at paraden er yderst fair i forhold til A 1. Ikke en eneste af efterkontrollanterne peger på ham.

Tydligere kan efterkontrollens manglende effektivitet vel ikke påvises: A 1 udpeges ved 21 af de i alt 38 udpegninger i *U 80*. Den matematiske sandsynlighed for, at dette er en tilfældighed, er én til 1200 milliarder – alligevel viser fairness-kontrollen (tabel XVII.2.), at paraden er fair i forhold til ham.

2.3. Konklusion på efterkontrollen

Efterkontrollen af *U 80* viser således klart, at en konfrontationsparades »fairness« ikke kan efterprøves ved hjælp af efterkontrollanter på den ovenfor beskrevne måde – simpelt hen fordi der ikke er nogen snæver sammenhæng mellem signalement og udpegning. Efterkontrollen kan endog – som det fremgår af udpegningen af A 1 – være retssikkerhedsmæssigt særdeles farlig, fordi den kan blåstempe en parade, der i realiteten er uhyre unfair.

*) Ved en virkelig parade (med offeret som den mistænkte) er det ikke utænkeligt, at A 1 var blevet udskudt ud fra det synspunkt, at han ikke var noget reelt alternativ til den mistænkte, fordi signalementet afveg så meget.

Kap.XVII. 2.4.

På den anden side kan resultatet ikke tolkes, som om det herefter er bevist, at figuranterne i en konfrontationsparade ikke behøver at svare til signalementet af den mistænkte. Den omstændighed, at det er vanskeligt for vidnerne at give udtryk for deres erindringsbillede i ord, eller at de faktorer, som betinger ligheden mellem to mennesker, måske ikke altid indgår i signalementet, betyder naturligvis ikke, at man kan undlade at sikre, at de faktorer, der *kan* beskrives i ord, indgår i konfrontationsparadens sammensætning.

Undersøgelsen af efterkontrollanterne tyder på, at der endnu er meget at lære på dette område.

2.4. Supplerende undersøgelse. (Kontrolforsøg II. Identifikationens sværhedsgrad)

Som nævnt i kapitel XVI, var resultaterne af konfrontationen i *U 80* så ringe, at det for så vidt angik offeret ikke synes helt sikkert, om der overhovedet var tale om en reel genkendelse.

Dette kan skyldes, at opgaven var for vanskelig. Måske var det ikke muligt på grundlag af filmen at få et tilstrækkeligt godt indtryk af offeret til at foretage en korrekt udpegning.

Det blev derfor besluttet at vise filmen for en kontrolgruppe, 12 kvinder og 8 mænd. Denne gruppe fik på forhånd at vide, at opgaven kun drejede sig om at forsøge at genkende de to personer: offeret og tyven. De kunne derfor koncentrere sig om disses udseende og behøvede ikke at lade sig distrahere af filmens handling. Jfr. Burtt's forsøg ref. kapitel XV, afsnit 2.2.3.1.2., og Smith et al.'s kontrolforsøg ref. kapitel XV, afsnit 2.2.3.1.1.

TABEL XVII. 3

Resultatet af udpegningen i kontrolforsøg II.

	abs. tal	Sample A %	Sample B %	I alt forkert %	Korrekt %	Ved ikke %
Tyv	20	20 (47)	0	20	60	20
Offer	20	20 (47)	0	20	65	15
Til sammenligning tabel XVI. 1.A						
Tyv		27 (42)	15	42	23	35
Offer		23 (35)	31	54	15	31

a) *Korrekte udpegninger.*

Det mest påfaldende ved tabel XVII.3. er, at resultatet er ens for udpegningen af tyven og udpegningen af offeret. Der er således intet, der tyder på, at opgaven skulle være vanskeligere med hensyn til offeret. Endvidere synes opgaven at være overkommelig. 60–65% genkender målpersonerne, og *ingen* udpeger en forkert person i et sample, hvor det er muligt at foretage korrekt udpegning.

Deltagerne i kontrolforsøget forsøgte udpegning cirka et kvarter efter fremvisning af filmen, mens der under *U 80* gik cirka ½-1 time (jfr. ovenfor kapitel VI, afsnit 3.1.). Denne tidsforskel kan imidlertid ikke anses at være årsag til den store forskel i de korrekte udpegninger (jfr. kapitel XV, afsnit 2.2.3.2.2.). Årsagen synes at være, at forsøgspersonerne i kontrolforsøg II kunne koncentrere sig om identifikationsopgaven, mens vidnerne i *U 80* havde meget andet, de skulle holde øje med. Forsøget med kontrolforsøg II underbygger således de ovenfor fremsatte betæneligheder vedrørende den praktiske anvendelighed af laboratorieforsøgenes resultater (kapitel XV, afsnit 2.2.3.1. og 2.2.3.2.).

b) *Forkerte udpegninger (FU).*

Der foretages overhovedet ingen figurantudpegninger i sample B, hvilket bestyrker den ovennævnte antagelse af, at ingen af figuranterne i dette sample har synderlig lighed med målpersonerne (kapitel XVI, afsnit 3.3. og 3.4.).

Fra et retssikkerhedsmæssigt synspunkt er det betænkeligt, at næsten halvdelen af forsøgspersonerne i kontrolforsøg II udpeger en figurant, når de præsenteres for en ren figurantparade. Dette er flere end i *U 80*, og udpegningen er så meget mere påfaldende, som over halvdelen af disse personer (57%) er i stand til at udpege den korrekte person, når de præsenteres for en parade, han deltager i. Forsøget synes således at understrege betydningen af det indre pres: forsøgspersonen mener at stå over for en relativt let opgave (90% mener, at de kan genkende, 10% siger »muligvis«) og føler det flovt, at han ikke kan løse den. I denne forbindelse kan det nævnes, at dobbelt så mange mænd som kvinder udpeger i figurantparaden. Antallet af mænd er dog for lille til, at resultatet er signifikant. Om forskellen mellem mænd og kvinder, se kapitel II, afsnit 4.2.1.1.2., og kapitel XIX, afsnit 3.3.).

Kap.XVII. 2.5.

2.5. U 80 sammenholdt med kontrolforsøg I og kontrolforsøg II

TABEL XVII. 4

Udpegning i sample B (kontrolforsøg I, U 80, kontrolforsøg II).			
	Forkert %	Korrekt %	Ved ikke %
Resultatet af kontrolforsøg I (fotoparadens fairness, »efterkontrollanterne«):			
Udpegning af tyv	0	64	36
Udpegning af offer	12	48	40
Resultatet af U 80 (tabel XVI. 1.A):			
Udpegning af tyv	15	23	35
Udpegning af offer	31	15	31
Resultatet af kontrolforsøg II (opgavens sværhedsgrad):			
Udpegning af tyv	0	60	20
Udpegning af offer	0	65	15

Udpegningsmønsteret i de to kontrolforsøg ligner hinanden væsentligt mere, end udpegningsmønsteret i U 80 ligner nogen af kontrolforsøgene. Det er derfor naturligt at spørge, om de mange udpegninger i kontrolforsøg II i virkeligheden skyldes, at sample B ikke er fair. Den påfaldende lighed mellem de to kontrolforsøg antyder, at forsøgsgruppe II – ligesom forsøgsgruppe I – udpeger på grund af signalementet.

Dette spørgsmål kan besvares ved at betragte de forkerte udpegninger:

TABEL XVII. 5

Figurant- betegnelse	Udpegning af tyv			Udpegning af offer		
	Kontrol- forsøg I %	U 80 %	Kontrol- forsøg II %	Kontrol- forsøg I %	U 80 %	Kontrol- forsøg II %
A 1		9			55	70
A 2		6	10	82	24	10
A 3		6			5	10
A 4	22	4	10	18		
A 5		13	10			
A 6					3	
A 7		6	10			
A 8		6	10		8	10
A 9		17	10		3	
A 10	11	6	10			
A 11	66	25	29		3	

Kap.XVII. 3.

Her er det tydeligt, at ligheden mellem de to grupper, der faktisk har set personerne (*U 80* og kontrolforsøg II), er langt større end ligheden mellem efterkontrollanterne og nogen af de andre grupper. Alt tyder således på, at deltagerne i kontrolforsøg II – ligesom vidnerne i *U 80* – udpeger på grund af »erindringsbilledet«. De mange udpegninger af A 1 understreger den store »lighed« mellem A 1 og offeret. Resultaterne tyder således på, at for vidnet kan »lighed« mellem to personer skabes ved et enkelt træk, f.eks. legemsbygning, og at dette kan virke så kraftigt, at andre normalt fremtrædende karakteristika som hårfarve, skæg, briller m.m. mister betydning (se Lewy og Heshka ref. kapitel XV, afsnit 2.3.2., se i samme retning *Lindegaard og Trolle*.¹²⁾

Kontrolforsøg II tyder endvidere på, at genkendelsen af offeret i *U 80* ikke i sig selv var en vanskeligere opgave end genkendelsen af tyven, og at de korrekte udpegninger af offeret således er udtryk for en reel genkendelse. Når genkendelsen af offeret er lykkedes dårligere for vidnerne i *U 80* end genkendelsen af tyven, skyldes det formentlig, at de (bevidst eller ubevidst) har indprentet sig tyvens ansigtstræk, fordi de var klar over, at en sådan viden ville være af betydning. (Jfr. Leippe et.al.'s ovenfor (kapitel XV, afsnit 2.2.3.1.1.) nævnte forsøg, hvor vidnerne i højere grad var i stand til at genkende gerningsmanden, når de troede, at han havde stjålet noget af værdi.)

Derimod er der ikke grund til at tro, at den omstændighed, at vidnerne ser tyven i nærbillede, har haft betydning, eller at det er vanskeligere at skelne offeret end tyven fra figuranterne.

3. Den ubevidste overførsel

3.1. Begrebet

En anden fejlkilde ved konfrontationsparader består i, at den mistænkte skiller sig ud fra de øvrige deltagere – ikke på grund af et afvigende udseende – men fordi vidnet har set den pågældende ved en tidligere lejlighed, der ikke har tilknytning til forbrydelsen, og som vidnet ikke længere husker. Dette begreb er meget sigende blevet kaldt »den ubevidste overførsel« (unconscious transference). Problemstillingen kan lettest ridses op ved et eksempel, som er lånt fra *Houts*.¹³⁾

Kap.XVII. 3.2.

Denne beskriver en røverisag, hvor en billetsælger på en banegård blev holdt op. Under en konfrontationsparade udpegede offeret en soldat som den skyldige. Det viste sig imidlertid, at denne havde et sikkert alibi, og han blev derfor løsladt. Senere talte Houts med billetsælgeren, som forklarede, at da han så soldaten i paradet, syntes han, at *hans ansigt virkede bekendt* (Houts' udhævning). En nærmere undersøgelse viste, at soldatens kaserne lå nær stationen, og at soldaten tre gange havde købt billetter af den pågældende billetsælger. Det er nærliggende at antage, at »det bekendte« ved ansigtet daterer sig fra disse billetkøb, mens billetsælgeren har antaget, at det stammede fra røveriet.

*Williams*¹⁴⁾ nævner et konkret eksempel, hvor han mener, at ubevidst overførsel kan have betydning, at en uskyldig mand blev henrettet. Også *Wall*¹⁵⁾ henviser til konkrete sager.¹⁶⁾ Ubevidst overførsel anderkendes i svensk teori, jfr. kapitel XVIII, 2.2. I Danmark nævnes problemet allerede i 1948 af *Hernøe*¹⁷⁾ samt af *Lindegaard og Trolle*.¹⁸⁾

3.2. Forskning

Flere amerikanske vidnepsykologer har søgt at undersøge problemet på eksperimental basis. *Loftus*¹⁹⁾ og *Buckhout*²⁰⁾ har foretaget forsøg, hvor de i konfrontationsparaden (et sæt fotografier) indkluderede såvel den »skyldige« som en uskyldig tredjemand, der var til stede ved »forbrydelsen« uden at deltage i den. Begge fandt en klar tendens til en udpegning af den uskyldige tredjemand snarere end de for vidnet ukendte figuranter.

Loftus viste en gruppe et sample (A) bestående af den virkelige »gerningsmand« og fem figuranter, mens en anden gruppe så et sample (B) bestående af den uskyldige tredjemand og fem figuranter. I den første gruppe udpegede 84% af vidnerne den korrekte gerningsmand. I den anden gruppe udpegede 60% imidlertid den uskyldige tredjemand. I dette sample (B) foretog 24% af vidnerne ingen udpegning, mens 16% udpegede en anden figurant, hvilket betyder, at 79% af de positive udpegninger faldt på den uskyldige tredjemand. Der var ved forsøget taget højde for en eventuel lighed mellem gerningsmand og den uskyldige tredjemand.

Brown et al. (ref. kapitel XVIII, afsnit 2.2.) finder, at risikoen for, at en figurant udpeges, stiger 8–20%, hvis figurantens billede tidligere er vist.

Derimod finder *Sanders og Warnick*²¹⁾ ingen forskel mellem udpegningen af figuranter, der tidligere er iagttaget af vidnet, og for vidnet ukendte figuranter.

De her nævnte undersøgelser bør sammenholdes med de ovenfor, kapitel IX afsnit 4.2.1., nævnte undersøgelser af virkningen af ledende spørgsmål.

Ubevidst overførsel kan ikke alene forekomme, hvis vidnet har set den pågældende i en anden sammenhæng eller set et billede af ham, men også hvis han blot har hørt en beskrivelse af ham. (F.eks. fra et andet vidne eller fra en avis).

Kap.XVII. 3.3.

*Loftus og Greene*²²⁾ lod »vidner« se et andet vidnes beskrivelse af målpersonen. Beskrivelsen var korrekt bortset fra, at den fejlagtigt beskrev et overskæg. Næsten 70% af vidnerne udpegede derefter en figurant med overskæg. I en kontrolgruppe, der ikke havde hørt den forkerte beskrivelse, udpegede 13% en figurant med overskæg.

I et sideløbende forsøg fandt de, at hvis forsøgspersoner så en beskrivelse med en forkert detalje (overskæg, krøllet hår, skæve tænder), gengav 34% af forsøgspersonerne denne detalje i deres egen beskrivelse, idet de benyttede præcis de samme ord, som det andet vidne havde brugt. (I en kontrolgruppe nævnte 5% den forkerte detalje).

Det sidste forsøg viser således, ligesom de i kapitel IX, afsnit 4.2.1. nævnte, at vidnets erindring kan ændres ved oplysninger efter iagttagelsen. Loftus og Greene's første forsøg viser, at dette ikke alene gælder genkaldelse, men også *genkendelse*. Det samme finder Brown et al. (ref. kapitel XVIII, afsnit 2.2.).

3.3. En sag fra virkeligheden

At bevise at en ubevidst overførsel har fundet sted i forbindelse med virkelighedens sager er næsten umuligt. Selv i de tilfælde, hvor det senere viser sig, at den mistænkte er uskyldig, er det muligt, at den mistænkte har svaret til vidnets erindringsbillede, og at det var derfor, han blev udpeget, eller at der var tale om en tilfældighed. For få år siden forekom imidlertid et af de mest overbevisende eksempler²³⁾ på udpegninger, som efter alt at dømme var en følge af ubevidst overførsel:

Den 1. maj 1981 begik en kvindelig bankrøver et røveri i en københavnsk bank.

Den 18. maj udpegede to af tre vidner en bestemt kvinde blandt syv fotografier. Den pågældende (T) var den eneste kvinde her i landet, der tidligere var blevet dømt for bankrøveri. Det så således sort ud for T, der om sit alibi kunne oplyse, at hun på tidspunktet for røveriet havde drukket øl i Fælledparken med to mænd, som hun kun kendte fornavnene på, og som hun »tidligere havde set i Christiania«. Takket være en energisk forsvarerindsats lykkedes det imidlertid at få opsporet de to vidner, og dertil kom, at en anonym brevskriver med betydelig viden om røveriet hævdede hendes uskyld. Sagen sluttede derfor med, at kvinden blev frifundet.

Den 4. januar 1984 tilstod en mand (transvestit), at han i kvindeklæder havde begået røveriet og senere skrevet brevene, for at en uskyldig ikke skulle blive dømt. Kvinden var således offer for en fejlagtig identifikation. En nøjere undersøgelse af sagen viser, at politiets adfærd formentlig har haft betydning for vidnernes udpegning:

Kort efter røveriet blev vidnerne bragt til »fototeket« på Københavns Politigård, hvor de fik forevist en række billeder af tidligere straffede kvinder, hvoriblandt var

Kap.XVII. 3.3.

et billede af T. De tre vidner hævdede, at da man nåede frem til det, og de havde afvist det, oplyste den vagthavende i fototeket, at »dette var Danmarks første kvindelige bankrøverske«. Den pågældende kriminalassistent nægtede at have udtalt sig således.

Under alle omstændigheder ligger det fast, at vidnerne *ikke* kunne genkende nogen af de foreviste personer, og dette blev meddelt røveriafdelingen på Københavns Politigård.

Lederen af efterforskningen i den pågældende sag havde imidlertid fået den tanke, at det kunne være den tidligere bankrøverske, der atter var på spil. Den 18. maj rekvirerede han syv billeder fra fototeket: billedet af T samt seks kvinder af lignende udseende, og med disse billeder tog han ud til hvert af de tre vidner og spurgte, om de kunne genkende nogen. Denne gang udpegede to af vidnerne T som den kvinde, der havde udplyndret banken den 1. maj 1981.

Medmindre man vil afvise udpegningen som en tilfældighed, synes den at måtte være et resultat af enten efterforskningslederens ubevidste indflydelse (se kapitel XVIII, afsnit 3.2.5.) eller – hvad der forekommer overvejende sandsynligt – at der er tale om ubevidst overførsel. På fototeket benægtede vidnerne nogen sinde at have set kvinden. Når de 17 dage senere genkendte hende, kan det næsten kun skyldes fremvisningen på fototeket.

Vidnernes ord står mod vagthavendes, men meget tyder på, at vidnerne taler sandt. Som beskrevet ovenfor kapitel XV, afsnit 3.3.3. hænder det, at politiet, når en konfrontation er endt uden resultat, henleder vidnets opmærksomhed på den mistænkte »for at få et fingerpeg«. Samtidig er det meget lidt sandsynligt, at vidnerne skulle afgive forkert forklaring på dette punkt.

Derimod er der intet, der tyder på, at politiet bevidst har skabt denne situation. Vagthavende har søgt at få et »fingerpeg« til sin kollega. Det lykkedes ikke, og han har derfor fundet det overflødigt at nævne forsøget. Lederen af efterforskningen har forestillet sig, at den skyldige er »druknet« i det store antal billeder og har derfor rekvireret seks for at gøre det mere overskueligt for vidnerne.

Spørgsmålet om ubevidst overførsel blev bragt op i forbindelse med sagen, og under den retlige afhøring blev vidnerne spurgt, om det var muligt, at de i virkeligheden havde genkendt det tidligere foreviste fotografi snarere end genkendt gerningsmanden. Dette benægtede de.

Spørgsmålet synes i al sin enkelhed at illustrere juristers behov for viden om psykologiske grundbegreber. At noget er ubevidst betyder, at det unddrager sig personens (bevidste) erkendelse – og det kan således næppe drages frem

Kap.XVII. 3.4.

ved en høflig forespørgsel. Vidnet kan måske bringes til at forstå, hvorledes en sådan overførsel kan finde sted – men næppe *om* den har fundet sted.

3.4. U 80

Det var naturligt at tage begrebet »ubevidst overførsel« med ved udarbejdelsen af *U 80*, og dette var årsagen til, at ikke blot tyv og offer, men også filmens to andre mænd, findes i sample B. Efter teorien om den ubevidste overførsel kunne man forestille sig, at disse personer ville bliver udtaget oftere end de øvrige figuranter, som vidnerne aldrig før havde set.

Som gengivet ovenfor (tabel XVI.5.A.) blev vejspørgeren udpeget lige så ofte som det korrekte offer og langt oftere end nogen af de andre personer i sample B (tabel XVI.4.). Imidlertid blev A 1 i sample A udpeget endnu oftere. Selve udpegningen er således ikke noget bevis for, at en ubevidst overførsel har fundet sted.

Derimod synes de fastholdte udpegninger (fra første til anden afhøring) at give et vist belæg for en ubevidst overførsel. Det fremgår af tabel XVI.13., at A 1 ikke fastholdes af et eneste vidne, mens vejspørgeren fastholdes næsten lige så ofte som den »rigtige« tyv (tabel XVI.11.) og langt oftere end nogen af de andre figuranter (der ses bort fra dem, der kun er udpeget to gange ved første afhøring).

Tallene er små, men de tre personer, der fastholdes oftere end andre, er også de tre personer, som vidnerne rent faktisk har set på filmen. Det bør dog nævnes, at *ingen* af forsøgspersonerne udpeger B 6 korrekt som *vejspørgeren*, samt at han kun ses på afstand.

Alle forsøgspersoner blev bedt om at finde tyven og offeret eller »andre af de personer, der var med i filmen«. I alt 8 udpegede en figurant som »vejspørgeren«. Selv om vidnerne ikke kunne genkende billedet af vejspørgeren, havde de muligvis en vag fornemmelse af at have set ham før, og det kunne være denne omstændighed, der fik dem til at tro, at han var offeret.

Filmens fjerde person (B 1) udpeges kun sjældent. Andet var dog heller ikke at vente, da han kun blev set bagfra og i et enkelt glimt fra siden.

Kap.XVII. 4.

4. Konklusion

De supplerende undersøgelser til nærmere belysning af *U 80's* resultater (kontrollforsøg I og II) samt undersøgelserne vedrørende ubevidst overførsel viser, at spørgsmålet om en fair sammensætning af konfrontationsparader har flere aspekter end almindeligvis antaget. De her beskrevne problemer vil blive inddraget i overvejelserne over, hvilke regler der kan anbefales til forbedring af identifikationsproceduren (kapitel XVIII).

Kapitel XVIII

Identifikation. Konklusion og de lege ferenda-betragtninger

1. Behovet for faste retningslinier

1.1. Problemstilling

Med mellemrum dukker spørgsmålet om mere specificerede regler for politiets efterforskning (afhøringer) op, og sådanne forslag afvises lige så regelmæssigt.

*Andenæs*¹⁾ fastslår, at regler i almindelighed til »komplisere, fordyre og forsinke rettergangen.«

Hvilke regler er så nødvendige, at de bør indføres, uanset at de hæmmer effektiviteten og farten i forfølgningen?: »Min sympati går nærmest i retning av å legge hovedvekten på en høyverdig rekruttering og utdanning innenfor politietaten heller enn å gjøre politiets etterforskning til en slags rettergang i miniatyr.«

Synspunktet er generelt acceptert i Danmark. Se f.eks. betænkning nr. 622/1971 citeret nedenfor under 1.1.2. Imidlertid kan der rettes to indvendinger mod det.

1.1.1. Indvending 1

Formålet med at indføre de her nævnte regler er at styrke borgernes retssikkerhed, og derfor fremhæver *Andenæs* den »høyverdige rekruttering«, d.v.s. en høj faglig og etisk standard.

Som nævnt ovenfor (kap. XIII, 2.1.) er dette imidlertid ikke tilstrækkelig. Af »let forståelige psykologiske grunde« lader det sig ikke gøre; hverken for dommeren i den inkvisitoriske procesordning eller for politimanden at opklare saken og samtidig stille sig helt objektivt til denne opplaring. Det er ikke tilstrækkelig med den gode vilje og den gode utdanning.

*Bratholm*²⁾ uttrykker det således: For politiet er det f.eks. en hovedoppgave å forebygge og opplare straffbare handlinger. Det hensyn å oppnå størst mulig effektivitet på disse områder, vil derfor lett få høyeste prioritet, mens motstående hensyn – f.eks. hensynet til borgernes krav på likhet og frihet – let vil bli tillagt mindre vekt.

Kap.XVIII. 1.1.1.

I et formløst system vil der derfor være betydelig risiko for, at der slækkes på vigtige retssikkerhedsgarantier.

Ofte sker dette, uden at politiet er sig det bevidst. Se således *Nielsens*³⁾ beskrivelse af en konfrontation, hvor man – som en helt naturlig ting – beder vidnet forsøge udpegning igen, da den første udpegning rammer en figurant. I andre tilfælde er der imidlertid tale om en bevidst handling fra politiets side. *Fahlander*⁴⁾ skriver således:

Särskilt beträffande inbrottstjuvar måste man ofta skaffa bevisning mot dem genom att valla dem efter de vägar, de antagligen färdats till brottsplatsen, och visa dem för exempelvis bensinstations- och kafépersonal. När de misstänkta själva berättar att de vid tiden ifråga vistats på andre ställen men nu bliva igenkända i närheten av brottsplatsen, är detta en bevisning som icke kan föraktas. Det är emellertid uppenbart, att förfarandet strider mot vedertagna regler för konfrontation, men med hänsyn till att en regelmässig konfrontation vore synnerligen obekvämt att anordna och säkerligen ej skulle ge vittnet den erforderliga påminnelsen, måste det trots invändningar accepteras.

Andre politifolk har givet udtryk for lignende synspunkter. Som omtalt nedenfor under 2.2., og under 4.4., nævnes af og til, at forskellige procedurer, som politiet selv anser for mindre egnede, måske enddog betænkelige, dog kan tages i brug, »når sagen er meget alvorlig, og der ikke synes at være andre måder at opklare forbrydelsen på.« Dette er et fuldt forståeligt ræsonnement fra politiets side. Vi søger alle hver på vort felt først og fremmest at løse en opgave med de bedst egnede midler, men er dette ikke muligt, kan man blive nødt til at gribe til mindre egnede. Og jo mere betydningsfuld opgavens løsning er, des mere tilbøjelig er man til ikke at lade noget uforsøgt. Det betænkelige ved dette er imidlertid, at det *kan* føre til, at der anvendes mindre fair metoder i netop de sager, som også er de mest alvorlige for den sigtede. Eller sagt med andre ord: Desto alvorligere en anklage og desto svagere beviser fra politiets side – des større risiko for, at unfair metoder tages i brug.

Det er helt klart, at det i visse situationer kan være nødvendigt at foretage en afvejning mellem hensynet til sagens opklaring og hensynet til individets retssikkerhed. Men denne afvejning bør i videst muligt omfang foretages af overordnede myndigheder og udmøntes i generelle retningslinier, således, at det ikke som nu er overladt til den enkelte politimand at afgøre, om den konkrete sag er alvorlig nok til at bære en utraditionel procedure.

1.1.2. Indvending 2

Andenæs' konklusion forudsætter naturligvis, at præmisserne er korrekte. Er det rigtigt, at regler »komplicerer, fordyrer og forsinker rettergangen«, måske til skade for opklaringen og dermed for kriminalitetsbekæmpelsen?

Det er i hvert fald kun rigtigt i det omfang, politiets efterforskning retter sig mod skyldige. I det omfang politiets efterforskning retter sig mod uskyldige, forholder det sig faktisk lige omvendt. Her er det *mangelen* på retsgarantier, der »kompliserer, fordyrer og forsinker rettergangen«. Et skoleeksempel er sagen om den kvindelige bankrøver (ref. kap. XVII, 3.3.). Manglende regler i forbindelse med fotokonfrontationen på politigården betød, at vidnerne fejlagtigt udpegede den pågældende. Dette var – udover hendes fortid – det eneste bevis mod hende og betød ikke alene, at den pågældende kvinde måtte udstå flere måneders varetægtsfængsling, men også at efterforskningen blev drejet ind i et forkert spor, og tid og kræfter blev sat ind på at finde beviser mod den forkerte person. Se i samme retning *Hernøe*.⁵⁾

Dertil kommer, at spørgsmålet ikke kan opstilles som en »cost/benefit« – analyse over politiets ressourcer, idet der naturligvis også må tages hensyn til de berørte personer. I nogle tilfælde som i sagen om den kvindelige bankrøver er der måske tale om varetægtsfængsling i nogle måneder – i andre *kan* sagen ende med et justitsmord.

Hvis efterforskningen derimod retter sig mod den skyldige, som det formentlig som oftest er tilfældet, er det sikkert rigtigt, at retssikkerhedsgarantier ofte vil forsinke, fordyre og komplicere *efterforskningen*, ikke mindst fordi nogle af de pågældende vil søge at udnytte bestemmelser i dette øjemed. Man kan vel heller ikke afvise, at dette kan bevirke, at forfølgningen i visse tilfælde må opgives.

For så vidt angår *domfældelsen* forholder det sig imidlertid ganske anderledes. Såfremt retssikkerhedsgarantierne ikke er overholdt, kan det blive væsentligt mere vanskeligt at løfte bevisbyrden ud over »in dubio pro reo...« Som det siges i politiets lærebog: »Hvis beviset skal holde i retten...« (ref. kap. XV, 2.4.2.).

Også det norske cirkulære om konfrontationer⁶⁾ nævner, at en konfrontation foretaget på ubetyggende og derfor lidet overbevisende måde kan betyde, at bevis går tabt eller svækkes. *Jørgen Smith*⁷⁾ fremhæver, at sådanne konfrontationer efter erfaringen giver anledning til skarp kritik.

Retssikkerhedsgarantier kan således også være et led i kriminalitetsbekæm-

Kap.XVIII. 1.1.2.

pelsen. Dels fordi det kan dreje efterforskningen bort fra uskyldige og dermed frigøre ressourcer, dels fordi det kan være et virksomt middel til en domfældelse.

Derimod kunne man spørge, om det dybest set må antages at fremme retssikkerheden at anbringe retssikkerhedsgarantierne hos politiet. Forsvarere har fremhævet risikoen ved, at garantierne forvaltes af en myndighed, der næppe hverken i kraft af uddannelse eller funktion (den efterforskende myndighed) er i stand til at administrere dem på fuldt betryggende vis (jfr. kap. XIV.1.2.1.1.). Og det er måske lignende tanker, der ligger bag Andenæs' afvisning af at gøre efterforskningen til en »rettergang i miniatyr«.

Retssikkerhedsgarantier kunne give efterforskningen et falskt skær af objektivitet og dermed i endnu højere grad gøre domstolene til en blot kontrollerende instans.

Dette argument er ikke uden styrke. Det er derfor nødvendigt grundigt at overveje, på hvilke konkrete områder man med fordel kan indføre retssikkerhedsgarantier.

Det er ikke let at vide, i hvilket omfang sådanne overvejelser har fundet sted, før man vedtog de nugældende regler for politiets afhøringer. Af bet. 622/1971 p. 10 fremgår det, at udvalget har overført de regler, der er gældende for rettens afhøringer, til politiets afhøringer, uden at man derved har tilsigtet nogen ændring i den praktiske retstilstand. Endvidere fremgår det, at man har »overvejet«, hvorvidt der burde indføres yderligere forskrifter, men det er udvalgets opfattelse, »at man ved at fastsætte for detaljerede regler om politiets efterforskning risikerer at låse udviklingen fast, og at der ikke ved sådanne regler vindes nogen reel garanti.« Det sidste forklares nærmere med, at borgernes retssikkerhed bedre beskyttes af et politikorps af høj faglig og etisk standard end af et sæt formelle regler.

At der naturligvis aldrig bør opstilles »for« detaljerede regler for nogen virksomhedsudøvelse, er der ingen grund til at opholde sig ved. Det siger ligeledes sig selv, at over for et korrupt politi vil borgernes retssikkerhed ikke kunne beskyttes effektivt af regler.

Imidlertid synes udvalget at drage følgende konklusion af dette: *Da man i Danmark har tradition for en høj etisk og faglig standard hos politiet, så er der ikke brug for regler.*

Ganske vist kan regler ikke beskytte borgerne mod et korrupt politi, men det betyder naturligvis ikke, at regler er unødvendige i et anstændigt politikorps. Man

Kap.XVIII. 1.1.3.

kunne med samme ret sige: »Der er ingen grund til at give regler for læreres embedsførelse. Det afgørende for elevernes indlæring er ikke pensumbeskrivelser m.v., men dygtige pædagoger af en høj faglig og etisk standard.

Det synes, som om man fejlagtigt har opfattet det som et valg: *Enten* et anstændigt politikorps *eller* et uanstændigt med faste regler for opførelsen, men det afgørende må naturligvis være, om regler vil hæmme den dygtige politimand i hans arbejde, eller om de tværtimod vil støtte ham.

Efter at man således har slået fast, at regler ikke kan antages at bedre borgernes retssikkerhed, tilføjes det:

Kun på et enkelt punkt har man fundet anledning til i loven at fastsætte en forskrift, der ikke svarer til, hvad der i alt væsentligt i forvejen følges i praksis. Det er i reglen i § 752, stk. 4, 2. pkt., om, at det ved ikke ganske kortfattede afhøringer skal fremgå af rapporten, hvornår afhøringen er påbegyndt, og hvornår den er ophørt. Der vil herigennem være mulighed for at kontrollere, at forbudet i samme bestemmelses 1. punkt imod, at en afhøring trækkes i langdrag med det formål at fremkalde en tilståelse, efterleves.

Ingen kan vel være i tvivl om, at det ville være væsentligt at kontrollere, om politiet overholder denne forskrift. Men kan man det ved at skrive tidspunktet for afhøringens begyndelse og slutning ned? I loven står, at en afhøring ikke må trækkes i langdrag med det formål at fremtvinge en tilståelse. Der er således ikke noget forbud mod en langvarig afhøring. Ej heller mod at trække en afhøring i langdrag, så længe det ikke er med det formål at fremtvinge en tilståelse. Det er derfor lidt svært at se, hvorledes man skulle kunne kontrollere denne regels overholdelse ved at skrive tidspunktet for afhøringens start og slutning ned, men bestemmelsen kan måske bidrage til, at afhøringer ikke bliver alt for langvarige.

Det fremgår ikke af betænkningen, om det har været overvejet at indføre regler på andre punkter. Spørgsmålet om omfanget af retssikkerhedsgarantier i strafferetsplejen er imidlertid af en sådan betydning, at det synes nødvendigt nøje at gennemgå efterforskningens forskellige faser og undersøge, i hvilket omfang der af retssikkerhedsmæssige grunde er behov for regler, og i hvilket omfang disse regler må antages at ville hæmme efterforskningen. Kun en konkret afvejning af disse hensyn kan sikre effektive garantier og dermed i sidste ende en bedre kriminalitetsbekæmpelse.

1.1.3. Behovet for retsenhed

Til de ovennævnte argumenter kommer, at der på et område som konfrontationer uvægerligt vil udvikle sig en praksis, som følges i den pågældende landsdel,

Kap. XVIII. 1.2.

eller i hvert fald i den pågældende politikreds. Således hævdede politiet i Kalundborg og Nakskov, at det var utænkeligt at lade vidnerne se fotografier sammen, mens dette hænder på fototeket i København.

Ud over det betænkelige ved at have en forskellig praksis på så betydningsfuldt et område, fører den manglende officielle regulering til, at der ikke optages rapport over den fulgte fremgangsmåde, og at afvigelser fra praksis ikke vil blive registreret. Vagthavendes manglende registrering af den fulgte procedure førte i sagen om den kvindelige bankrøver til en særdeles uheldig sammenblanding af »fingerpegs«-metoden og almindelige konfrontationsprincipper (kap. XVII, 3.3.).

1.2. Behovet for lovregulering af konfrontationsproceduren

Som tidligere berørt, hører konfrontationer til de efterforskningsmidler, der på én gang er et efterforskningskridt og et bevismiddel. Denne omstændighed i forening med den vægt, retten synes at tillægge vidnets udpegning (se f.eks. UfR 1971/49, refereret afsnit 7.4.3.2.), kunne tale for, at sådanne efterforskningskridt foregik indenretligt. Dette er imidlertid næppe muligt i vort nuværende system.

Reglen om, at der skal gives meddelelse til forsvareren, er næppe tilstrækkelig garanti. Dels *skal* han ikke være til stede, dels vil fremvisning af fotografier oftest ske på et tidligt tidspunkt i sagen, hvor man endnu ikke har sigtet nogen.

Rpl. § 745, stk. 3 nævner som eksempel på vigtige efterforskningskridt, hvorom forsvareren skal have underretning og mulighed for at være til stede, udtrykkeligt konfrontationer. Der er næppe tvivl om, at man med dette udtryk sigter til egentlige konfrontationsparader, bestående af levende mennesker. Hvorvidt en fotokonfrontation vil være omfattet af bestemmelsen er tvivlsomt. I *Kommenteret Retsplejelov*⁶⁾ siges det, at reglen tager sigte på »udenretlige efterforskningskridt, der har samme funktion som den egentlige anticiperede bevisførelse«, hvilket kunne tale for, at også fotokonfrontationer var omfattet af bestemmelsen, men dette antages vistnok ikke i praksis. I øvrigt vil de ofte finde sted, før der er sigtet nogen i sagen. For såvidt angår fotoforevisningerne på fototeket, er det givet, at de må falde uden for bestemmelsen alene af den grund, at de efter deres formål vil blive foretaget før eventuelle sigtelser.

Dertil kommer, at der er tale om et område, hvor psykologiske mekanismer i vid forstand synes at spille en særlig udtalt rolle. Dette i forening med den positive udpegnings store bevismæssige betydning taler for regler som den

Kap.XVIII. 1.2.

eneste mulige kontrol. Smh. *Rothenborg*,⁹⁾ der bemærker, at konfrontation nok i praksis »har behov for en regulerende stramning.«

Af forhold, der navnlig taler for lovregulering, kan nævnes:

1. *Identifikation er på én gang et efterforskningsmiddel og et retligt bevis.*
2. *Den kan aldrig reproduceres.* Normalt optages et fotografi af paraden, og dette bliver forevist i retten. Et sådant fotografi belyser imidlertid kun en lille del af proceduren.
3. *I almindelighed véd politiet først efter konfrontationen, hvorvidt der bliver tale om et bevismiddel.* Navnlig fotoforevisningerne leder formentlig ofte til et negativt resultat. Dette kan føre til mindre omhu ved gennemførelsen.
4. *Omvendt vil politiet ved levende konfrontation næppe kunne undgå at vente (håbe) på en udpeging af mistænkte,* fordi dette vil lette den videre efterforskning og den bevisbedømmelse, der foretages af politi/anklagesmyndighed, inden sagen indbringes for retten. Dette indebærer risiko for ubevidst påvirken.
5. *Der synes at være tale om et område, hvor regler ganske vist kan besværliggøre proceduren en smule, men vel næppe virke hæmmende på efterforskningen.* Dertil kommer, at eventuelle udpegninger vil få større bevismæssig betydning i retten, hvis konfrontationen er korrekt udført.
6. Der vil under alle omstændigheder opstå en praksis på området. *Hensynet til retsenhed og senere rekonstruktion* taler for regler og registrering af proceduren i hvert enkelt tilfælde.
7. Og – *som det vigtigste* – selv om der ikke foreligger et statistisk materiale, kan *ingen være i tvivl om, at der foretages mange forkerte identifikationer.* Såfremt der er grund til at tro, at regler på dette område kan nedbringe disses antal, burde dette i sig selv være tilstrækkelig begrundelse. Dette gælder så meget mere som et fald i de forkerte udpegninger ville være til gavn såvel for retssikkerheden som for efterforskningen.

I det følgende vil de tre former for konfrontation blive gennemgået, idet der dels vil blive set på praksis, dels vil blive peget på forbedringer af denne praksis, som kan være foranlediget af enten undersøgelsesresultater eller praksis og retsregler fra andre lande.

Specielt om konklusioner med udgangspunkt i den empiriske undersøgelse.

Ved vurderingen af, i hvilket omfang der kan drages konklusioner fra undersøgelsen til det virkelige livs konfrontationer, bliver det i kap. XII nævnte problem, om

Kap.XVIII. 2.

hvorvidt rollespillet er lykkedes, af mindre betydning. Uanset om forsøget »blot« betragtes som et psykologisk eksperiment, er en række af politiets faktisk anvendte metoder undersøgt på en forsøgsgruppe, og der er ingen grund til at tro, at de *tendenser*, der viser sig under dette forsøg, ikke skulle gøre sig gældende ved virkelige konfrontationer.

F.eks. viser forsøget, at figurantudpegninger ikke fordeler sig jævnt over figuranterne. Dette har vist sig også at være tilfældet i virkeligheden (jfr. kap. XV, 4.3.). På samme måde viser forsøget noget om, hvilken betydning vidnets forhåndsformodning har. Også disse resultater synes at kunne overføres på virkeligheden.

Derimod kan der ikke sluttes *direkte* fra U 80 til konfrontationsparader i almindelighed. Dette skyldes, at forsøgsbetingelserne afviger fra det virkelige livs betingelser på flere måder, hvilket der (kap. XV, 2.2.3.1. og 2.2.3.2.) er gjort nærmere rede for.

Det kan således ikke hævdes, at det med U 80 er godtgjort, at mindst 60% af alle udpegninger er forkerte. Tallet er formentlig lavere, men det kan – afhængigt af iagttagelses- og genkendelsesbetingelserne – også være højere.

Nuværende regulering.

England. Devlin-rapporten (kap. XV, 1.1.) resulterede i, at The Home Office i 1978 udstedte et cirkulære¹⁰⁾, som indeholder regler ikke alene for fremgangsmåden ved levende konfrontationsparader, men også for anvendelse af fotografier. Devlins forslag om, at reglerne skulle have lovsform, er ikke blevet fulgt, men det understreges, at undladelse af at følge cirkulærets bestemmelser meget vel kan betyde, at dommeren i sin retsbelæring til nævningerne nævner »the reliability of the evidence so obtained«.¹¹⁾

Norge. Riksadvokaten har i 1933 udstedt en »Rundskriv«¹²⁾ med relativt indgående retningslinier.

Sverige og Danmark. Disse lande har ikke egentlige regler, og fremstillingen må derfor bygge på politiets lærebøger samt *Smith*.¹³⁾ Kriminalteknisk håndbog.

2. Flere konfrontationer med mistænkte

2.1. **Mistænkte udpeges ved første konfrontation**

I den skandinaviske teori er der almindelig enighed om, at en levende konfrontation ikke er til megen nytte, når den mistænkte først er udpeget ved en fotokonfrontation.

*Jørgen Smith*¹⁴⁾ tager udgangspunkt i de norske regler og skriver:

»Såfremt der findes flere vidner, og det første vidne, som får forevist fotografier, med sikkerhed udpeger en bestemt person som den mistænkte, bør der ikke

Kap.XVIII. 2.1.

arrangeres forevisning af fotografier, men derimod egentlig konfrontation for de øvrige vidners vedkommende.«

En lignende bemærkning findes ikke i politiets lærebog, og i Danmark er det vistnok ikke ualmindeligt, at der i vigtigere sager afholdes en levende konfrontation, efter at vidnet har peget den mistænkte ud blandt fotografier. (Jfr. f.eks. UfR 1977/1021).

Risikoen ved at foretage en levende konfrontation, når den mistænkte først er udpeget under en fotoparade er naturligvis, at vidnets erindring vil blive fikseret under den første udpegning, således at han ikke længere kan holde erindringen om gerningsmanden ude fra fotografiet af den mistænkte.

*Levine og Tapp*¹⁵⁾ har bemærket, at udpegningen ved den senere levende konfrontation vel egentlig ikke beviser andet, end at der har været tale om et vellignende foto.

I angelsaksisk ret¹⁶⁾ har man beskæftiget sig indgående med dette problem, som er bragt i focus p.g.a. de processuelle regler. I disse lande er enhver hentydning til, at en tiltalt er tidligere straffet, forbudt. Såfremt det anføres, at vidnet før paraden har udpeget den pågældende på et billede, er juryen dermed informeret om en tidligere kontakt med politiet.

Domstolene har derfor lagt sig på den linie, at hvis politiet er så vidt med efterforskningen, at man har en bestemt mistænkt, bør der foretages en egentlig konfrontationsparade. Hvis der på dette tidspunkt vises billeder af den mistænkte inden paraden, er der tale om en alvorlig fejl, og der er eksempler på, at domfældelser er blevet omstødt alene af den grund.¹⁷⁾

På et tidligere tidspunkt af efterforskningen, hvor man endnu ikke har en mistænkt, er fotoforevisninger derimod tilladt som et hjælpemiddel. Såfremt dette fører til, at mistanken rettes mod den pågældende, bør eventuelle andre vidner konfronteres med den pågældende ved en levende parade.

Samtidig understreges det dog i de engelske regler,¹⁸⁾ at også det vidne, der har udpeget via fotografier, bør præsenteres for den levende parade ud fra det synspunkt, at en identifikation af en levende person er noget andet end en identifikation fra et fotografi.

I disse situationer er det derefter op til forsvaret, om man vil nævne fotografierne med den risiko, at juryen bliver forudindtaget mod den tiltalte. Bliver det nævnt, har man eksempler på, at dommerne via forskellige »kunstgreb« har søgt at beskytte tiltalte. En dommer hævdede således, at

Kap.XVIII. 2.1.

politiet havde billeder af »perfectly respectable people«. En bemærkning, som forekommer mere velment end hensigtsmæssig, og med rette er kritiseret.¹⁹⁾

Risikoen for, at en forkert udpegning vil bekræftes ved senere parader, illustreres af den empiriske forskning:

I *U 80* er der større tendens til at fastholde den rigtige person end figuranterne, men mellem 20% og 60% udpegede *den samme figurant* efter to måneders forløb. Med andre ord en klar genkendelse af billedet (eller en fastholden af et erindringsbillede, som dækkes af figurantens udseende), eftersom vidnerne aldrig havde set figuranten andre steder. (Jfr. tabel XVI.12.B.).

Gorenstein og Ellsworth (jfr. ovenfor kap. XV. 2.3.2.) finder, at af en gruppe, der har foretaget en forkert udpegning, udpeger 44% den samme figurant en uge senere. Der er ved den 2. konfrontation også mulighed for at udpege korrekt. Det gør 22% i denne gruppe mod 39%, der ikke tidligere har foretaget udpegning.

*Lofus and Greene*²⁰⁾ viser deres forsøgspersoner en målperson uden overskæg, men lader dem senere læse en beskrivelse af ham med overskæg. Nogle dage senere ser 16 forsøgspersoner, der alle har udpeget en person med overskæg, en fotoparade bestående af 12 fotografier, som også blev vist ved første konfrontation, samt 6 nye fotografier, hvoriblandt et billede af målpersonen. 14 personer (89%) udpeger den samme figurant som ved første konfrontation. Én siger, at han ikke længere er sikker, og én skifter til den korrekte målperson. *Davies* (kap. XV.2.3.2.) fremhæver, at når et vidne først har foretaget en forkert udpegning, er han tilbøjelig til at holde fast ved den, også ved synet af den rigtige målperson.

Den forskel, der blev fundet i *U 80*, hvor vidnerne efter 2 måneders forløb oftere gentog deres udpegning af den rigtige person end deres udpegning af en figurant, er ikke tilstrækkelig til, at man kan hævde, at den anden udpegning hæver værdien af den første. Riskoen for, at erindringen er fikseret ved den første udpegning er stor, og det er på omstændighederne ved denne, identifikationens værdi må afgøres. Det nytter således ikke, at den sidste udpegning bliver foretaget under iagttagelse af enhver retssikkerhedsgaranti, hvis der har været noget suggestivt i forbindelse med den første udpegning (jfr. eksemplet med den kvindelige bankrøver, kap. XVII, 3.3.).

Dertil kommer, at *Buckhou*²¹⁾ i sin undersøgelse over virkelige vidneudsagn finder, at vidnet ofte bliver mere og mere sikker for hver gang, det får lejlighed til at foretage den samme udpegning. (Jfr. UfR 1971/49, ref. under 7.4.3.2.). Samme tendens findes i *U 80*. Det fremgår af tabel XVI.14.A., at der er en

Kap. XVIII. 2.2.

tendens til, at udpegning af den samme person ved 2. afhøring sker med lidt større sikkerhed, hvad enten udpegningen er korrekt eller forkert. Se endvidere kap. XIII.2.2.

Efterfølgende enkeltmandskonfrontation. Derimod kan der næppe indvendes noget imod, at politiet efter en udpegning fra et fotografi, konfronterer vidnet med den sigtede alene for at undersøge, om synet af den levende person ændrer vidnets opfattelse (jfr. UfR 1971/49). Men det må understreges for retten, at en sådan konfrontation udelukkende har et negativt formål, nemlig eventuel udelukkelse af personen. Genkendelse kan eventuelt afsvækkes ved en sådan konfrontation, men konfrontationen kan ikke forbedre eller rokke ved den kendsgerning, at genkendelsen oprindeligt blev foretaget på grundlag af et fotografi.

I visse politikredse bruges en sådan metode. Et vidne fortalte således, at hun ved synet af den mistænkte på politistationen måtte erkende, at hendes oprindelige udpegning på grundlag af billedet ikke kunne holde i virkeligheden. »Han lignede, men var på en eller anden måde meget større end ham, der angreb mig«, som hun udtrykte det.

*Rothenborg*²²⁾ har kritiseret politiet for netop denne fremgangsmåde og mener, at man burde have afholdt en egentlig konfrontation, der muligvis kunne have rensset hans klient. Det forekommer imidlertid mere sandsynligt, at denne var blevet udpeget (igen), og dermed ville genkendelsen formentlig have fået en større vægt over for retten (jfr. UfR 77/1021).

Rothenborgs kritik rejser imidlertid det spørgsmål, om der kan tænkes tilfælde, hvor den sigtede ville ønske en konfrontation, uanset at hans billede tidligere var forevist, med det formål at rense sig for mistanke. Sådanne hensyn synes imidlertid at kunne tilgodeses, hvis man valgte en formulering af samme indhold som den norske:

»Hvis det er flere vitner som har sett den ukjente, bør bare et av dem få anledning til å peke vedkommende ut etter fotografier. Har et vitne pekt ut den ukjente ved fotoframvisning, bør eventuelle andre vitner ikke vises fotografier, men kun delta i personkonfrontasjon. Unntaksvis kan vitne som har deltatt i fotoframvisning også delta i personkonfrontasjon.«²³⁾

2.2. Mistænkte udpeges ikke ved 1. konfrontation

Også hvis mistænkte ikke udpeges ved første konfrontation, er det tvivlsomt, om det er retssikkerhedsmæssigt forsvarligt at foretage yderligere konfrontationer, idet den blotte forevisning indebærer en risiko for det, der ovenfor er kaldt

Kap. XVIII. 2.2.

»ubevidst overførsel« (jfr. kap. XVII, 3.). Vidnet oplever noget kendt ved ansigtet, anden gang det præsenteres for det, og tror, at dette kendte daterer sig fra forbrydelsen.

Denne risiko er anerkendt i svensk teori, hvor det i den svenske lærebog på politiskolen hedder, at et vidne, der har forsøgt udpegning efter fotografier, må anses for »förbrukat, om den misstänkte finns i albumet«. ²⁴⁾ Altså ikke alene, når der sker en udpegning, men også blot vidnet har set et billede af den mistænkte. Dette begrundes i lærebogen med den ubevidste overførsel. Efter det oplyste følges disse retningslinier i praksis. Det kan dog hænde, at der gennemføres levende parader uanset forevisning af fotografi, »hvis det drejer sig om en vigtig sag.«

Også i dansk teori (Lindegaard og Trolle)²⁵⁾ nævnes risikoen for ubevidst overførsel, men den er ikke omtalt i politiskolens lærebog og ikke anderkendt i praksis, som eksemplet med den kvindelige bankrøver tydeligt viser.

*Brown et al.*²⁶⁾ bad først deres forsøgspersoner finde målpersonen blandt nogle fotografier og en uge senere i en levende parade. De levende parader inkluderede både målpersoner, hvis billede havde været blandt fotografierne, og målpersoner, hvis billede ikke havde været blandt fotografierne, samt figuranter, hvis billede havde været blandt fotografierne, og endelig nye figuranter. De fandt, at en målperson snarere blev genkendt, hvis hans fotografi tidligere havde været forevist, og at figuranter, hvis fotografi havde været vist, blev udpeget lige så ofte som målpersoner, hvis fotografi ikke havde været vist.

Hvis figuranten var blevet udpeget ved den fotografiske parade, var risikoen for, at den samme figurant atter ville blive udpeget ved den levende parade, *større* end for målpersoner, hvis fotografi ikke havde været vist.

*Buckhou*²⁷⁾ refererer Pagano-sagen, hvor en fuldstændig uskyldig takket været anonyme tip efter en skitse i dagspressen nær var blevet dømt, fordi vidnerne efter gentagne konfrontationer én efter én begyndte at »genkende« ham.

I *U 80* blev dette fænomen derimod ikke overbevisende demonstreret (se nærmere overfor kap. XVI, navnlig afsnit 4.1.6.3.).

Begrebet »ubevidst overførsel« er vanskeligt at værges imod, eftersom vidnet foretager sin udpegning i absolut god tro. Det er derfor næppe retssikkerhedsmæssigt forsvarligt med mere end én forevisning af den mistænkte. Uanset at den mistænkte ikke udpeges ved den første forevisning, vil der altid være en risiko for,*) at vidnet ved den 2. konfrontation genkender – ikke gerningsman-

*) I det af Houts nævnte eksempel (kap. XVII.3.1.) synes en sådan overførsel at være sket, uanset at vidnet ikke kan antages at have hæftet sig særligt ved personens ansigt ved de tidligere møder.

Kap.XVIII. 3.

den – men derimod det tidligere foreviste billede. Dette gælder, hvad enten den anden konfrontation former sig som en fotokonfrontation eller en levende konfrontation.

Formuleringen i de engelske domme (afsnit 2.1.) tyder på, at man anerkender denne risiko. (Der tales om, at vidnet har »set« den mistænkte, ikke at han har udpeget ham.) De konkrete eksempler drejer sig dog alle om enten udpegninger eller meget suggestive fremvisninger.

Meget taler for et forbud mod mere end én konfrontation, eller i hvert tilfælde en bestemmelse som den norske, der fastsætter dette som den absolutte hovedregel.

I særlige tilfælde kan den eventuelt fraviges, f.eks. hvor der kun er ét vidne, og et fotografi af mistænkte er fremvist for vidnet mellem mange hundrede andre, og hvor hverken vidnet selv eller andre har henledt opmærksomheden specielt på det pågældende fotografi. I sådanne tilfælde bør en konfrontation dog kun finde sted under den forudsætning, at retten gøres bekendt med risikoen for ubevidst overførsel.

Risikoen for ubevidst overførsel betyder endvidere, at det er overordentligt vigtigt, at politiet gør sig helt klart, om der er mulighed for, at vidnet kan have set den mistænkte i anden forbindelse.

3. Fremgangsmåden ved levende konfrontationsparader

3.1. Forberedelsen

3.1.1. Lederen

Den norske riksadvokat indskærper,²⁸⁾ at forberedelserne til konfrontationen bør foretages af en politimand, som ikke tidligere har haft med sagen at gøre. Den pågældende må først nøje gennemgå de forklaringer, der er afgivet af vidner, som skal deltage i konfrontationen, og mærke sig, hvordan de har beskrevet den mistænkte, hvorledes forholdene var, da han blev iagttaget, varigheden af iagttagelsen o.s.v. Alle disse oplysninger må han tage hensyn til ved arrangementet. Dersom de tidligere optagne forklaringer ikke giver tilstrækkelige oplysninger, må han sørge for en ny afhøring af vidnerne før konfrontationen.

Kap.XVIII. 3.1.2.

Lignende regler findes i England²⁹⁾, men nævnes ikke i hverken svenske eller danske lærebøger. I Danmark og Sverige er det efter det oplyste normalt den politimand, der i øvrigt har med sagen at gøre, der gennemfører konfrontationen.

Begrundelsen for de udenlandske regler er formentlig den efterforskende politimands ønske om en udpegning af den mistænkte. En sådan indstilling kan ubevidst påvirke hans sammensætning af paraden.

Det er klart, at det er forbundet med en del vanskeligheder, ikke mindst af tidsmæssig karakter, såfremt en anden politimand skal sætte sig ind i vidnebeskrivelser m.v. for at forstå konfrontationen. På den anden side er konfrontationer formentlig også forbundet med et betydeligt besvær for en politimand, der nogle få gange om året skal iværksætte sådanne i forbindelse med egne sager. I de lande, hvor man lader en anden lede konfrontationen, er det efter det oplyste den samme politimand, der står for samtlige parader. Den rutine, han oparbejder, f.eks. med hensyn til at finde egnede figuranter i de enkelte tilfælde, må antages at opveje besværet med at sætte sig ind i den enkelte sag. Eftersom forsvareren ofte vil være til stede, og der altid bliver taget et billede, forekommer en sådan ordning ikke absolut påkrævet, omend det naturligvis må anses for det mest betryggende (konf. afsnit 3.2.5. om afhøringen efter konfrontationen).

3.1.2. Beskrivelse af gerningsmanden

Det er almindeligt at foreskrive, at et vidne skal give en detaljeret beskrivelse af gerningsmanden. Dette fremgår af de norske regler og nævnes i danske og svenske lærebøger.

*Jørgen Smith*³⁰⁾ skriver herom: »Hvis vidnet ikke tidligere har haft lejlighed til at afgive en nøjagtig beskrivelse af den, han skal konfronteres med, må vidnet afhøres om dette umiddelbart før konfrontationen – før fotografier af, eller selve personen bliver forevist.«

Formålet med denne bestemmelse er at kunne sammenligne den afgivne beskrivelse med den senere udpegede.

Risikoen ved en sådan beskrivelse umiddelbart før udpegningen kunne være at »binde« vidnet til den afgivne beskrivelse. Retssikkerhedsmæssigt er risikoen, at vidnet udpeger den, der passer bedst med beskrivelsen, efterforskningsmæssigt at vidnet ikke vil udpege gerningsmanden, uanset at det mener at genkende ham, fordi han ikke passer med beskrivelsen.

Kap.XVIII. 3.1.3.

Det fremgår af U 80 sammenholdt med kontrolforsøg I (efterkontrollanterne), at risikoen nok er mindre end antaget af mange forfattere,³¹⁾ idet vidnet ikke som hovedregel udpeger på grundlag af sit signalement, men på grundlag af erindringsbilledet. En sådan risiko kan dog ikke ganske afvises, specielt ikke, hvis beskrivelsen gives *umiddelbart* før konfrontationen.

Det forekommer derfor mest hensigtsmæssigt at holde disse faktorer adskilt i efterforskningsprocessen.*)

3.1.3. Stedet for konfrontationen

Som nævnt finder de fleste konfrontationer sted på politigården. I København har man et særligt lokale (jfr. kap. XV.2.4.2.) Af og til er det imidlertid blevet foreslået, at konfrontationer burde finde sted på det sted, hvor vidnet i sin tid iagttog forbryderen.

Allerede i 1914 påviste Feingold,³²⁾ at det er vanskeligere at genkende ting eller personer i nye omgivelser, og han foreslog derfor, at mistænkte bringes til gerningsstedet helst under de samme betingelser, som han i sin tid blev iagttaget under, for at lette genkendelsesprocessen for vidnet. Dette forslag er gentaget af senere teoretikere³³⁾ også i Danmark³⁴⁾ og nævnes i politiets lærebøger.³⁵⁾ Selv om Feingold's resultater er bekræftet af senere undersøgelser,³⁶⁾ kan der være grund til at advare mod metoden. Man risikerer, at det vidnet genkender, netop er stedet, tidspunktet, belysningen og *ikke* den individuelle person. Og meget tyder på, at det er vigtigt at skabe en atmosfære, der favoriserer ikke-udpegninger, hvis man vil undgå forkerte udpegninger.

*Thomson*³⁷⁾ finder, at antallet af forkerte udpegninger stiger næsten lige så meget som antallet af rigtige udpegninger, når personen anbringes i de omgivelser, hvor han oprindeligt blev iagttaget. Ved et tidligere forsøg³⁸⁾ har han imidlertid fundet, at antallet af rigtige udpegninger forøges ved kendte omgivelser, mens det kun har ringe effekt på de forkerte. Der kan dog næppe drages endelige konklusioner fra disse forsøg (fotografier med forskellig baggrund) til et vidnes udpegning på gerningsstedet.

3.1.4. Deltagerne

3.1.4.1. Antallet af personer i identifikationsparaden

I det norske cirkulære nævnes 5–8 personer, svenskerne taler om mindst 6

*) Det er klart, at et signalement afgivet *efter* forevisningen er uden selvstændig betydning, men det må anbefales, at signalementet ikke afgives *umiddelbart* før forevisningen.

Kap.XVIII. 3.1.4.1.

enheder, og i England forlanges mindst 8. Her i landet bruger man (efter Smiths oplysninger) normalt 6 til 10 personer.

I denne forbindelse må man være opmærksom på, at ikke alle deltagere nødvendigvis er reelle valgmuligheder. Ovenfor (kap. XV.4.3.) nævnes, at der er en betydelig tendens til, at vidner ved virkelige parader peger på den samme figurant. Også i U 80 samler udpegningerne sig om bestemte figuranter.

3.1.4.2. Udseende

Efter de norske regler skal figuranterne så vidt muligt være af samme alder, højde, almindeligt udseende og tilhørende samme samfundslag som den mistænkte. Disse forhold fremhæves også i de engelske regler, der dertil føjer, at figuranterne ikke bør tilhøre en homogen gruppe som soldater eller politifolk. Dette påpeges også af Jørgen Smith og i den svenske lærebog, men begge steder tilføjes det, at det er svært at gennemføre i praksis. Endvidere nævner den svenske lærebog som et ideal, at figuranterne ikke ved, hvem der er den mistænkte. Dette synes nærmest umuligt at gennemføre, medmindre man i stedet for paraden fremstiller den mistænkte i en »levende gruppe« (se nærmere nedenfor afsnit 3.1.8.).

Reglerne er således praktisk talt enslydende og følges efter alt at dømme ved de fleste konfrontationer, selv om der også i nyere tid gives eksempler på alvorlige overtrædelser, se således *Buhl*⁹⁹). Det ville nok være rigtigt at præcisere disse principper i hvert fald som retningslinier, således at politiet skulle begrunde afvigelser fra retningslinierne.

I en provinsby blev for et par år siden gennemført en konfrontation, hvor den mistænkte var en meget høj mand, hvilket var bemærket af vidnerne. Da det havde været umuligt at fremskaffe et tilstrækkeligt antal høje mænd, var paraden anbragt siddende med et tæppe over sig. En sådan konfrontation forekommer mindre heldig. Dels kunne man – uanset at deltagerne sad ned – meget vel skelne den høje mand fra de øvrige, dels får vidnet ikke lejlighed til at se personernes skikkelser, som var skjult af tæppet. Selv om det kan være overordentligt vanskeligt at finde et passende antal figuranter, der ikke er kendt af vidnerne, bør man formentlig snarere vente en dag end gennemføre en sådan konfrontation.

At opstille en fair parade er ingen let opgave. I sommeren 1983 havde politiet en mistænkt af sydlandsk afstamning og derfor nogen vanskelighed ved at finde egnede figuranter. Politiet gik seriøst til opgaven, henvendte sig, hvor der var mulighed for

Kap.XVIII. 3.1.4.2.

at træffe unge mennesker og havde da også held med sig. Én blev antruffet på en tennisbane, nogle andre ved stranden. Dagen efter blev disse solbrændte og sunde unge mennesker stillet op sammen med den mistænkte, der havde været varetægtsfængslet i 14 dage...

Man kunne imidlertid vende problemet om og spørge, om konfrontationsparader ikke kan blive *for* fair. Vidnet har ofte kun fået et glimt af gerningsmanden. Risikerer man ikke – i forsøget på at være fair over for mistænkte – at gøre opgaven så vanskelig for vidnet, at et stort antal skyldige går fri?

*Laughery et al.*⁴⁰⁾ finder færre korrekte udpegninger ved lighed mellem målperson og figuranter, mens hans resultater for så vidt angår de forkerte udpegninger er mindre klare.

*Davies*⁴¹⁾ mener, at det er et reelt problem, at mennesker ikke kan kende en person fra andre, der ligner ham. Han har inddelt en række ansigter efter »lighed«. Det viser sig herefter, at de fleste mennesker kan placere det enkelte ansigt i den korrekte gruppe, men de har svært ved at skelne inden for gruppen.

Davies bemærker, at når en person har foretaget et valg, skifter han normalt ikke mening, når han senere ser et billede af den rigtige person. Dette tyder han som et tegn på, at man faktisk ikke kan skelne den korrekte person fra de øvrige. Se hertil også de under afsnit 2.2. nævnte undersøgelser.

Såfremt Davies' opfattelse er korrekt, betyder det, at man kan opgive identifikationsparaderne. Thi enten opstiller man en fair identifikationsparade, og i så fald foretages der ingen udpegninger, fordi de alle ligner hinanden i vidnets øjne – eller også er paraden unfair, og så udpeges den mistænkte, hvad enten han er skyldig eller ej.

Davies resultat synes imidlertid snarere at være et resultat af den fiksering af erindringen, der sker ved den første udpegning, jfr. ovenfor kap. XVI, hvor det påvises, at en forudgående udpegning af en figurant, der ikke »ligner« målpersonen, resulterer i færre korrekte udpegninger end en figurant, der »ligner« (kap. XVI.6.5.).

*Lindsay og Wells*⁴²⁾ har undersøgt problemet eksperimentelt ved at iscenesætte en fingeret forbrydelse.

Herefter blev vidnerne delt i 4 grupper. To grupper fik et sæt fotos indeholdende gerningsmanden, men i det ene tilfælde er han anbragt i en »fair« lineup, i det andet i en unfair. To andre grupper fik lineups uden gerningsmandens billede, men med én, der lignede ham. Også han blev for den ene gruppe præsenteret i en »fair« lineup, for den anden i en unfair.

Kap.XVIII. 3.1.4.3.

Resultatet viste tydeligt, at såvel den virkelige som den uskyldige blev udpeget oftere i en unfair lineup. Interessant er det imidlertid, at denne forskel var langt større for den uskyldige end for gerningsmanden. For gerningsmanden faldt udpegningen fra 71% til 58%, for den uskyldige imidlertid fra 70% til 31%.

Efter dette eksperiment synes fair lineups således at være en betydelig retssikkerhedsgaranti, *uden at* efterforskningen lider væsentlig skade. Dertil kommer, at forsøget klart demonstrerer, at en udpegning fra en unfair lineup er af ringe bevismæssig (og efterforskningsmæssig) værdi, idet ikke alene den skyldige, men også den uskyldige udpeges af 70% af vidnerne.

Det må imidlertid understreges, at resultaterne er modstridende, og at undersøgelser vanskeliggøres af, at det er tvivlsomt, hvad der nærmere ligger i, at en uskyldig »ligner« gerningsmanden.

Det hænder, at to personer uden at være i familie har en forbløffende lighed med hinanden. Det har ført til folkelige talemåder som »Alle mennesker har en dobbeltgænger«. *Dent og Gray*⁴³⁾ har samlet en række fotografier, der viser, hvor slående en sådan lighed kan være. I Århus har man engang oplevet, at en advokat insisterede på, at hans fuldmægtig deltog i konfrontationsparaden, hvilket politiet naturligvis accepterede. Fuldmægtigen viste sig at ligne den sigtede i påfaldende grad, og samtlige vidner udtalte: »Det er helt sikker en af de to, men hvem af dem...«. Det er klart, at indsættelse af sådanne personer i en konfrontationsparade gør opgaven umulig for vidnerne.

3.1.4.3. Beklædning

Det er vistnok en selvfølge, at figuranterne må være klædt nogenlunde ens. I København optræder de normalt i kitler, hvilket næppe er det mest heldige fra et efterforskningsmæssigt synspunkt, fordi det skjuler skikkelsen, men hermed imødegås naturligvis enhver kritik i retning af, at den mistænkte skulle være udpeget på grund af sin påklædning. I nordiske fremstillinger⁴⁴⁾ nævnes ofte, at man så vidt muligt bør iføre samtlige figuranter det tøj, som gerningsmanden skulle have været iført. Filosofien bag dette er naturligvis, at man håber, at det vil lette vidnets genkendelse at se personen klædt på samme måde. Et menneske i kittel gør nu engang et andet indtryk end et menneske i sportstøj. Imidlertid kan en sådan konfrontation betyde uventede komplikationer.

I en sag fra Nakskov var røveren ifølge vidneudsagnet iført kedeldragt. Den mistænkte havde en kedeldragt, og det blev overvejet at skaffe kedeldragter til samtlige deltagere i identifikationsparaden. Imidlertid blev man opmærksom på, at

Kap.XVIII. 3.1.4.3.

vidnet, der var indehaver af en større konfektionsforretning i byen, havde bemærket, at denne kedeldragt var usædvanligt velsiddende. Derefter blev tanken opgivet.

Selv om sagens omstændigheder er sat på spidsen ved vidnets erhverv, peger dette eksempel på en risiko, der altid må være ved at iføre en af deltagerne hans eget tøj, mens de øvrige er iført fremmed tøj, som de måske føler sig dårligt hjemme i. Der opstår nemt en skævhed, hvis omfang det kan være vanskeligt at overskue. Man bør nok anskaffe tøj til samtlige deltagere, altså også den mistænkte, således at denne ikke – som den eneste – optræder i sit eget tøj.

Spørgsmålet har imidlertid også en mere principiel side. Denne kan illustreres med et citat fra en amerikansk domstol⁴⁵⁾:

»It is easy to see that they (vidnerne) might be able to identify him (mistænkte) much more easily and certainly if allowed to see him dressed and disguised as he had been during the ... (act) than by seeing him without disguise and as they had never before seen him.«

Domstolen synes at forudsætte det, som konfrontationen skulle bevise: at den mistænkte er identisk med gerningsmanden. – Og en sådan forudsætning er vel dybest set baggrunden for ethvert ønske om at »lette« identifikationen for vidnet. Eller udtrykt på en anden måde: Det er klart, at hvis mistænkte er gerningsmanden, vil denne procedure lette genkendelsen – men hvis mistænkte *ikke* er gerningsmanden, vil proceduren formentlig *også* lette »genkendelsen«, d.v.s. forhøje risikoen for en forkert udpegning.

Det principielt betænkelige ændres kun lidt af, at figuranterne også klædes sådan ud. Sandsynligheden for, at vidnet foretager en identifikation, ikke fordi det genkender den individuelle person, men fordi der er noget bekendt ved klædedragten, stiger – og dermed risikoen for at den mistænkte udpeges ved en fejltagelse.

*Burt*⁴⁶⁾ har udtrykt det således:

»The method might be all right if the suspect wore the clothes in which he was picked up but deliberately dressing him up to resemble the description is certainly introducing complications that are indefensible from a scientific standpoint.

Hertil bemærker *Wall*⁴⁷⁾, at det kritisable ved denne procedure næppe ændres meget ved, at den mistænkte var klædt sådan, da han blev arresteret.

Af hensyn til den mistænkte krav på en fair behandling, og da formålet med en konfrontationsparade er genkendelse af den individuelle person, må det

Kap.XVIII. 3.1.5.

anbefales *ikke* at anvende det tøj, gerningsmanden skulle have været iført. Såfremt skikkelsen antages at have betydning, kan alle deltagere eventuelt iføres anden beklædning end kitleerne.

3.1.5. Maskerede gerningsmænd

Ikke sjældent har gerningsmanden været maskeret (tørklæde, nylonstrømpe eller elefanthue for ansigtet o.s.v.). Når man véd, hvor vanskeligt det er for vidnet at genkende en person, det har set umaskeret, kan sådanne konfrontationer forekomme absurde, men de gennemføres ikke desto mindre.

I en dansk provinsby skete et røveri, hvor gerningsmanden havde haft en nylonstrømpe over hovedet. Vidnerne så en umaskeret konfrontationsparade. Typiske udtalelser bagefter var f.eks.: »Ja, jeg kan jo kun gå efter højden og skikkelsen, men nr. 4 synes jeg passer bedst ... ham kunne det godt være«.

Udtalelsen viser klart, at en parade i sådanne tilfælde er en logisk absurditet: Såfremt paraden er fair, og alle deltagere har samme højde og legemsbygning, kan vidnet umuligt foretage en udpegning. Såfremt paraden ikke er fair, således at kun én af deltagerne har den rette højde og legemsbygning, vil han naturligvis blive udpeget – men ikke fordi vidnet kan genkende ham som individ. Hvis man fortsat vil foretage den slags »konfrontationer«, må det gøres helt klart for domstolene, at en udpegning fra vidnet *kun* betyder, at den mistænkte højde og kropsbygning ikke *afviger* fra det af vidnet afgivne.

På grund af den virkning, »konfrontationsparaden« kan befrygtes at have på retten, forekommer det imidlertid mere korrekt at undlade konfrontationen og lade sig nøje med at oplyse retten om, hvorvidt vidnets signalement kunne anses at *udelukke* den tiltalte. Eventuelt kunne dette kombineres med en enkeltmandskonfrontation, men kun i udelukkelsesøjemed.

Oplysningerne i sagen ville herefter være: Anklagemyndigheden kan oplyse, at sigtedes højde og kropsbygning strider/ikke strider mod vidneres oplysninger. Vidnerne er blevet konfronteret med sigtede og har fundet, at hans højde og kropsbygning er forenelig/uforenelig med deres erindring om gerningsmanden.

Parader med maskerede gerningsmænd nævnes ikke i litteraturen. Det må nok antages at være udelukket i England, eftersom der ved reglernes udformning lægges vægt på en genkendelse af den individuelle person, d.v.s. hans ansigts-træk. I Norge og Sverige bruges det efter det oplyste ikke, omend man ikke helt vil udelukke muligheden.

3.1.6. Andre kendetegn

Stemmeprøver. I nogle tilfælde (navnlig ved maskerede gerningsmænd) kan der være tale om, at vidnet skal søge at genkende den mistænkte stemme.

Nye undersøgelser i Storbritannien⁴⁸⁾ konkluderer, at vidners evne til at genkende stemmer skulle være omtrent lige så gode som til at genkende personer. (Ved alle forsøg vidste deltagerne på forhånd, at de ville blive bedt om at genkende stemmen).

Dog synes det, som om stemmer i højere grad end ansigter kan opdeles i »almindelige«, der meget ofte forveksles, og »særprægede«, der næsten altid genkendes.

En enkelt undersøgelse⁴⁹⁾ finder korrelation mellem sikkerhed og korrekthed og mener på dette grundlag at kunne konkludere, at det skulle forholde sig anderledes med identifikation af stemmer end af ansigter. Det er nok tvivlsomt, om der kan drages så vidtgående konklusioner på grundlag af en enkelt undersøgelse. I særdeleshed, da der opnås meget forskellige resultater i de enkelte undersøgelser for så vidt angår genkendelse af ansigter (jfr. ovenfor kap. XV, 4.2.).

Efter de norske regler⁵⁰⁾ må de spørgsmål, deltagerne skal besvare, ikke angå sagen. I Danmark findes ikke sådanne regler. I de tilfælde, jeg har kendskab til, har man tværtimod bedt deltagerne om at udtale netop de sætninger, som efter vidnernes forklaring havde været benyttet under forbrydelsen. Ligesom med hensyn til gerningssted og påklædning kan der være en vis risiko for, at vidnet genkender ikke den individuelle stemme, men ordvalget, og det synes derfor rigtigst at benytte neutrale sætninger.

Dette forekommer i øvrigt også af efterforskningsmæssige grunde rigtigst, idet gerningsmanden synes at have særlige muligheder for – uden direkte at forvrænge sin stemme – så dog ændre betoning, hvorved vidnets genkendelse vanskeliggøres.

I de engelske regler⁵¹⁾ hedder det udtrykkeligt, at såfremt vidnet beder om at høre stemmen, se personen bevæge sig, tage en hat på eller lignende, skal vidnet gøres opmærksom på, at dette er en identifikationsparade, hvor det i princippet drejer sig om, hvorvidt han kan genkende nogen på *udseendet*, og han skal spørges, om han kan det. Derefter kan man tillade de ønskede bevægelser.

Det fremgår endvidere af de engelske regler, at det er væsentligt at rapportere, på hvilket stadium ved sådanne yderligere identifikationstegn, vidnet udpegede, og hans ordvalg. En sådan regel forekommer rimelig.

Kap.XVIII. 3.1.7.

3.1.7. Alle deltagerne i konfrontationsparaden er mistænkte

Hermed tænkes på en form for konfrontation, som af og til benyttes på Københavns Politigård. *Et konkret eksempel:*

Hvert år hjemses Københav af internationale bander af lommetyve. De er dygtige og derfor svære at få fat i. Som regel opdager folk først, at de er blevet bestjålet, når de vil tage deres pung frem. Alligevel hænder det, at politiet får fat i nogle af deltagerne i disse bander. Somme tider er de grebet på forsk gerning, andre gange er det kun én af dem, der har begået forbrydelsen, mens der tydeligt er en forbindelse til de andre. Det er naturligvis vigtigt at få dem dømt for mere end ét forhold. Lommetyveri regnes ikke for en alvorlig forbrydelse i Danmark, så hvis man fra politiets side kan føre bevis for, at det er et erhverv, og manden har flere forhold bag sig, er det af stor betydning.

Dette bevis føres på den enkle måde, at man opstiller en konfrontationsparade bestående udelukkende af mistænkte, og så lader man ofrene prøve at udpege deres lommetyve. Fidusen er, at der er gevinst hver gang. Lige meget hvem der udpeges, har man en positiv identifikation.

Selv om man kan forstå politiets vanskeligheder i disse sager og deres ønske om at komme de internationale bander til livs, der lukrerer på den mere liberale indstilling her i landet, så taler dog retssikkerhedsmæssige hensyn for, at der øjeblikkeligt sættes en stopper for denne form for »konfrontation«.

For øvrigt illustrerer en sådan praksis meget tydeligt den ovenfor (kap. XIII.2 og XV.2.4.2.) nævnte påvisning af, hvorledes politiets arbejde nødvendigvis må foregå. Den her nævnte indvending er yderst teoretisk for dem. Politiet ved jo, at disse personer er skyldige – derfor er det kun et spørgsmål om at skaffe beviser.

En lignende situation opstår, når politiet véd, at den skyldige er en person i en afgrænset gruppe – men ikke, *hvem* det er. F.eks. hvis en af deltagerne i en demonstration har begået hærværk, eller hvis en finsktalende gerningsmand ses løbe ombord i et finsk skib. I sådanne tilfælde kan det forekomme naturligt at stille samtlige demonstrationsdeltagere eller skibets besætning op for vidnet.

De engelske regler⁵²⁾ siger, at såfremt alle medlemmer af en bestemt gruppe er »possible suspects«, skal der holdes parade for hvert af disse mennesker, undtagen hvis der er 2 af lignende ydre. I så fald kan de vises i én parade med *mindst* 12 figuranter. Lignende regler synes påkrævet i Danmark.

Det principielt kritisable ændres naturligvis ikke af, at den pågældende gruppe undtagelsesvis er meget stor, jfr. en sag⁵³⁾, hvor et voldtægtsoffer søgte at udpege

Kap.XVIII. 3.1.8.

gerningsmanden blandt 1500 engelske soldater. Se i øvrigt nærmere nedenfor under afsnit 7.4.3.2.

3.1.8. Den levende gruppe

Til sidst skal kort omtales en særlig form for konfrontationsparade: Den levende gruppe.

Ifølge den svenske lærebog⁵⁴⁾ er det en fordel, hvis den mistænkte ikke véd, at han bliver iagttaget (om denne forudsætning se nedenfor under afsnit 4). Her beskrives en praksis, hvor man anbringer den mistænkte i en social gruppe, hvor figuranterne får besked på at underholde hinanden og den mistænkte med almindelig samtale, således at vidnet f.eks. gennem et konfrontationsspejl kan iagttage mimik m.m.

Hvorvidt en sådan »levende gruppe« benyttes eller har været benyttet i Sverige, er vanskeligt at få oplyst. Politifolk i Stockholm havde aldrig benyttet en sådan fremgangsmåde. Den her beskrevne form for levende gruppe forekommer noget kunstig og svært forenelig med tanken om, at den mistænkte ikke bør vide, at han bliver iagttaget. Disse konfrontationer kan dog også foretages på helt naturlig måde. I Danmark⁵⁵⁾ har man engang foretaget en identifikation af en ansat på et skib på den måde, at man lod vidnerne udpege ham blandt de mennesker, der gik fra borde. En sådan konfrontation kan synes at nærme sig den ideelle. Se dog nedenfor under 6.1.

I Storbritannien har man i den senere tid eksperimenteret med de såkaldte »rulletrappekonsfrontationer«.⁵⁶⁾

Den mistænkte og vidnet bliver bragt til et stormagasin. Derefter stiller vidnet sig på 1. sal og på et eller andet tidspunkt anbringes den mistænkte på rulletrappen. Denne form for konfrontation er dog blevet kritiseret, fordi politiet har mulighed for at anbringe den mistænkte i en gruppe, hvis udseende afviger meget fra hans.

3.2. Gennemførelse

3.2.1. Vidnernes kendskab til enkelte figuranter

Som tidligere nævnt bør det være en selvfølge, at vidnerne ikke har set nogen af deltagerne før konfrontationen. Dette gælder såvel mistænkte som figuranter. Eventuelle fotoforevisninger, der har indeholdt mistænktens foto, må således normalt umuliggøre senere konfrontationer.

I de norske regler⁵⁷⁾ nævnes det, at vidnerne skal spørges, om de har set

Kap.XVIII. 3.2.2.

nogen af deltagerne i paraden før. Såfremt vidnet bekræfter det, foreslås det (lidt naivt), at vedkommende bør udgå og om muligt erstattes med en anden. Spørgsmålet synes dog rimeligt.

3.2.2. Flere vidner

I alle regelsamlinger og lærebøger understreges det som en selvfølge, at vidnerne ikke må forhandle indbyrdes eller på anden måde påvirke hinanden. Dette princip er blevet overholdt strengt ved de konfrontationsparader, jeg har overværet, og synes i øvrigt også at følge af retsplejelovens § 753 jfr. § 182. Derimod synes der på fototeket (ved fotoforevisninger) at følges en tilfældig kurs ved dette vigtige spørgsmål. Se nedenfor under 7.2.6.

3.2.3. Fremstillingen

De norske regler⁵⁸⁾ siger, at den sigtede selv kan vælge sin plads, og at han kan skifte plads for hvert nyt vidne. I hvert fald den første betingelse bliver, så vidt vides, overholdt i Danmark og understreges også i de engelske regler.⁵⁹⁾ Endvidere skriver *Smith*,⁶⁰⁾ at »det er endvidere almindeligt, at der for hvert vidne bliver foretaget to opstillinger ved at den sigtede og »figuranterne« bytter plads ved 2. opstilling«. Dette har jeg ikke set praktiseret i Danmark, men derfor kan det meget vel være almindeligt. Det lyder som en rimelig måde til at udelukke utroværdige vidner, men det må understreges, at en sådan metode kun kan benyttes negativt, d.v.s. til udskillelse af helt uegnede vidner. Genkendelsen bliver naturligvis ikke sikrere af, at vidnet to gange i træk udpeger samme person.

3.2.4. Fotografi af paraden

I Danmark er det almindeligt, at der er en fotograf til stede, således at et foto af konfrontationen kan fremlægges i retten.

3.2.5. Forhørslederen

Det er efter min mening af afgørende betydning og enkelt at gennemføre, at det er en politimand, der ikke i øvrigt kender til sagen, og navnlig ikke véd, hvilket nummer i rækken den mistænkte har valgt, der foretager afhøringen efter konfrontationen. Dette skyldes, at den politimand, der har med sagen at gøre, ubevidst kan komme til at henlede opmærksomheden på den mistænkte.

Kap.XVIII. 3.2.5.

Rosenthal (refereret ovenfor kap. III, 2.2.) har udført et forsøg, der antyder, hvor stor betydning en sådan indirekte suggestion kan have.

I 1982 har *Smith et al.*⁶¹⁾ beskrevet et forsøg, der har direkte sigte på den juridiske identifikationsproces. Smith et al. viser deres forsøgspersoner en film (taskerøveri). Forsøgspersonerne bliver bedt om at forestille sig, at de er vidner, bliver »forhørt« af politiet om, hvad der er foregået og forbryderens udseende. Bagefter får de seks billeder. 20% udpeger korrekt. I halvdelen af tilfældene forsøger »politimanden« ved små ikke-verbale tegn at henlede opmærksomheden på et bestemt billede (holder en lille pause før forevisning af dette billede, læner sig ind over vidnet, ser omhyggeligt på billedet). Denne indirekte manipulation bevirker, at 21 af 36 forsøgspersoner udpeger den pågældende figurant (manipulationen foretages med forskellige billeder).

Smith et al. følger forsøget op med en undersøgelse af forsøgspersonernes opfattelse af forsøget: Da de blev spurgt om formålet med forsøget, foreslog ingen, at det var en undersøgelse af afhørers indflydelse på de afgivne svar. Da de blev gjort bekendt med, at der havde været tale om forsøg på manipulation fra forsøgslederens side, mente de alle, at de selv havde befundet sig i kontrolgruppen (ingen manipulation). Der er således næppe tvivl om, at forsøgspersonerne ikke har været sig manipulationen bevidst.

Når sådanne forsøg over genkendelse af ansigter sammenholdes med de ovenfor (kap. III.2.2.) nævnte, synes der at være betydelig dokumentation for den indflydelse, forsøgslederens håb om korrekte svar kan have på vidnet. Der må derfor lægges vægt på, at en anden politimand gennemfører konfrontationen. De praktiske vanskeligheder må kunne overvindes og synes små sammenlignet med den ikke helt ubetydelige og helt uefterprøvelige risiko for en sådan ubevidst påvirkning. (Den er uefterprøvelig, fordi processen ofte vil være ubevidst for såvel politimand som vidne).

I øvrigt findes ikke så få eksempler på mere håndfast manipulation.

Et vidne⁶²⁾ berettede således, at politimanden under konfrontationen bl.a. rettede på mistænktens hår. Se også Nielsens beskrivelse, refereret ovenfor under 1.1., samt eksemplet under 5.3. Også fra udlandet⁶³⁾ gives adskillige eksempler.

Visse steder i landet, f.eks. Nakskov, lader man allerede nu en »blind« politimand stå for forhøret efter paraden. Forhørene optages på bånd, således at den politimand, der i øvrigt står for efterforskningen, har adgang til alle oplysninger.

Kap.XVIII. 3.2.5.

Et af disse bånd indeholdt et vidneudsagn, hvor vidnet startede med at sige, at det kunne være »enten nr. 2 eller nr. 5«. Politimanden gennemgik omhyggeligt vidnets nærmere begrundelse for at pege på netop disse to, og det endte med, at vidnet nåede frem til, at det var nr. 5. Den mistænkte var imidlertid nr. 2, og det forekommer tvivlsomt, om den efterforskende politimand kunne have nået samme resultat, idet han ganske naturligt ville have koncentreret sig om nr. 2. Set fra hans synspunkt er det jo underordnet, om vidnet udpeger nr. 5 eller ikke foretager nogen udpegning.

I Sverige er det ligesom i Danmark den politimand, der i øvrigt arbejder med sagen, der gennemfører konfrontation og forhør.

Nedenfor gengives en båndoptagelse af en svensk fotokonfrontation, som tydeligt demonstrerer, hvor vanskeligt det er at forholde sig helt objektiv. Forhørslederen véd, at den mistænkte har valgt nr. 7.

Konfrontation 1.

Vidnet peger på foto nr. 7.

F: Får jeg fråga, vad menar du med, att du sätter fingret på det fotografiet? Menar du, att det är personen, som har gjort det, som du –?

V: Ja, jeg är inte hundra procent på det, men det är – jag kommer ihåg något så där, hur han såg ut. Den personen är mest likt.

F: Nummer 7 är mest likt.

V: Men, jag är inte hundra procent säker, som sagt var.

F: Kan det vara någon av dom andra?

V: Nej, inte vad jag –.

F: Det finns ingen bland dom andra, som kan vara.

Konfrontation 2.

F: Känner du igen någon?

V: Nej, jeg kan inte svara helt säkert.

F: Nej, säkert kanske är svårt och säja. Kan du säja nånting om någon av dom, som finns på fotografierna där, om du tycker, att den här personen finns med bland dom fotografierna eller inte? Kan finnas med, rättare sagt och i så fall vem du tycker, det skulle kunna vara, den som kan vara identisk.

V: Mm.

F: Du såg den här mannen ordentligt?

V: Jo, det gjorde jag, men jag kommer inte riktigt ihåg, hur han ser ut, för jag la inte det på minnet direkt.

F: Vem av er två, tror du, såg honom mera noggrant?

Kap.XVIII. 3.2.5.

- V: Ja, jag tror, vi såg honom lika noggrant båda två.
F: Tycker du, att någon påminner om –?
V: Nummer 2.
F: Du tycker, att nummer 2 påminner.
V: Ja.
F: Om vederbörande.
V: Ja, men jeg är inte helt säker.
F: Nej, finns det någon mer, som du kan –. Vi kanske kan säga så här: Någon annan, som kan vara intressant och ha det – liknande utseende, påminner? Kan du genom kanske att utesluta –?
V: Ja.
F: Personerna.
V: Den, nummer 4, kan jag utesluta.
F: Ja.
V: Och nummer 1 och nummer 6. Jag tror, jag även kan utesluta nummer 5 också.
F: Mm.
V: Och säkert nummer 3. Men jag sitter och tittar på nummer 8 här också. Nej, jag kan tyvärr inte säga nån utav dom helt säkert, hvilken jag tror, att det är.
F: Nej. Det kanske är svårt så lång tid efter.
V: Ja, det är det. Hade det vart en vecka efter, så hade jag säkert känt igen honom.
F: Du säger, att nummer 2 skulle vara den du – mest påminner enligt vad du nu kan minnas. Är det riktigt?
V: Ja, jag skulle nog säga det.
F: Sen nämnde du nånting om 8'an också.
V: Ja. Jag tycker, att jag känner igen den också. men det kan jag inte svara på faktiskt.
F: Finns det nån mer, som du inte har uteslutit, som du känner igen?
V: Ja, nummer 7 har jeg väl inte uteslutit, men jag känner – jag tror inte, jag känner igen honom.
F: Nehej. Ja, men vi kommer kanske inte längre då utav den här – med den här fotovisningen.

Problemet er ikke omhandlet i de norske regler, men som nævnt gennemføres konfrontationen ikke af den politimand, der ellers arbejder med sagen. Efter oplysninger fra det norske politi, har afhøreren en selvstændig stilling. Han har ikke haft med paradens opbygning at gøre, og han ved normalt ikke, hvem den mistænkte er.

I England er den afhørende politimand helt klar over, hvem den mistænkte er, men alt foregår i overværelse af vidnet. Og der er ikke tale om detaljeret afhøring som i de nordiske lande. Det hedder herom:⁶⁴⁾

Kap.XVIII. 3.2.6.

»Rule 10.

Once the identification parade has been formed everything afterwards in respect of it should take place in the presence and hearing of the suspect and of any person who is present in accordance with Rule 2 or 3 including any instruction to the witnesses attending it as to the procedure that they are to adopt.

Rule 18.

The officer in charge of the parade should tell the witness expressly that the person he saw may or may not be in the parade. This should be done just before the witness inspects the parade. The witness should then be asked whether the person he has come to identify is on the parade. He should be told that if he cannot make a positive identification he should say so.«

3.2.6. Stedet for afhøringen

Som nævnt foretages afhøringen i England for øjnene af den mistænkte. I Danmark instrueres vidnet om, at han ikke må sige noget under paraden, men blot skal gøre sine iagttagelser. Derefter bringes han til et andet rum, hvor forhøret finder sted. I Norge og Sverige afhøres der samtidig med konfrontationen, idet forhørslederen beder vidnet »tænke højt«.

Ulempen ved denne metode, som også benyttes her i landet ved fotoparader, er, at der kan være en tendens til, at vidnet bliver mere og mere sikker, mens han gennemgår den udpegedes udseende. Det er naturligvis muligt, at denne sikkerhed hænger sammen med, at vidnet bedre og bedre husker, men langt mere sandsynligt er det, at billedet af den udpegede blander sig med vidnets erindring, og jo længere han kigger, jo mere synes disse to at smelte sammen til ét. Som nævnt ovenfor kap. II, 2.2., består enhver erindring i et vist omfang af »udfyldning« – og når vidnet sidder med billedet foran sig, kan det vanskeligt undgås, at træk fra dette indgår i de tomme huller. (Jfr. *Buckhou*⁶⁵).

Et eksempel fra U 80 (forkert udpegning):

V: Jo, det kunne måske – altså kun måske, jeg er slet ikke sikker – jeg lægger ham lige til side, ikke? (Blader de øvrige billeder igennem) Nej, jeg tror, hvis det skal være nogen...

F: Han behøver ikke at være der.

V: Nej ... det er klart ... men jeg synes såmænd ham her passer meget godt. Han har skægget, som jeg husker, og der er også noget der...

F: Men jeg synes De sagde, han skulle være omkring 50 år. – Det ser ham dér da ikke ud til at være.

V: Nej, det er rigtigt ... men, det var måske også lidt i overkanten, og jeg synes

Kap.XVIII. 3.2.7.

faktisk ham her ligner rigtig godt. Jeg er faktisk ret sikker ... Jeg ved godt, jeg sagde, at ... han havde ganske vist ikke briller på i filmen, men ...

F: Hvis han har briller på her, så havde han også briller på i filmen.

V: Nå ... hm ... det var nu mærkeligt, for jeg synes så bestemt ... men det er altså ham her, så der må jeg altså have taget fejl ... med brillerne altså. For jeg er faktisk ... ja, jeg vil sige, jeg er faktisk 95% sikker på, at det er ham der.

Et eksempel på en virkelig afhøring gengives afsnit 5.3. Egan et al. (ref. kap. XV, 2.3.2.) og Leippe et al. (ref. kap. XV, 2.2.3.1.1.) finder, at vidnerne er sikrere, efter at de har foretaget deres udpegning.

Den danske praksis bør derfor foretrækkes og burde udstrækkes til fotokonfrontationer.

3.2.7. Rapporten

Endvidere fremhæver *Jørgen Smith*,⁶⁶⁾ at såfremt der er tale om genkendelse af den sigtede, bør det ordret gengives, hvad vidnet har sagt herom. Det sidste krav forekommer meget væsentligt.

Dette foreslås også i den svenske lærebog⁶⁷⁾ og anbefales i den danske.⁶⁸⁾ Ovenfor (kap. XV, 4.2.3.) er problemerne ved at benytte procentangivelser berørt.

En båndoptagelse af sådanne forhør synes at være en ideel fremgangsmåde, fordi man derved også kan få vidnets betoning med. Her gengives et udsnit af et sådant forhør:

Vidnet var blevet konfronteret med den sigtede ved en identifikationsparade bestående af 6 personer. Sigtede bar briller, og de andre var også i dagens anledning iført briller. Dog var ingen af brillerne fuldstændig magen til sigtedes. Det skal bemærkes, at den afhørende betjent ikke vidste, hvilket nummer den sigtede havde valgt.

Politimand: »Hvorfor tror De, at det var nr. 4?«

Vidnet: »Jeg synes, jeg kan genkende ham.«

Politimand: »Vil det sige, at De kan genkende hans ansigtstræk?«

Vidnet: »Nej, det vil jeg ikke sige. Jeg så ham jo så kort. Men jeg kan genkende brillerne.«

Politimand: »Brillerne?«

Vidnet: »Ja.«

Herefter fortsætter afhøringen med et forsøg på at få fastlagt procentangivelsen. Nogle vil måske undre sig over, at betjenten overhovedet går videre. Hvis genkendelsesgrundlaget kun er brillerne, er konfrontationen i dette tilfælde mislyk-

Kap.XVIII. 3.2.8.

ket – ikke mindst eftersom sigtede er den eneste med netop den type briller. Imidlertid kan man ikke udelukke, at vidnet i virkeligheden genkender noget andet, som han ikke nærmere kan definere, og derfor tror, at han genkender brillerne. Se hertil Dornbusch et al. (kap. XVII.2.2.2.).

I U 80 hændte det adskillige gange, at vidner genkendte den rigtige person, og når de blev foreholdt, at denne person næppe passede på den (ukorrekte) beskrivelse, de havde givet af gerningsmanden, svarede de: »Nå, nej, men det var nu ham. Jeg kan også kende ham på tøjjet.« (Billedet viste noget andet tøj end det, forbryderen havde båret på filmen). Med andre ord: Der kan meget vel foreligge en genkendelse, men vidnet var ganske åbenbart ikke i stand til at udtrykke sin korrekte genkendelse verbalt. På samme måde forekom det flere gange, at vidner, der ikke var i stand til at give noget ordentligt signalement af gerningsmanden, alligevel kunne udpege ham (jfr. tabel XVI. 15.A).

Naturligvis kan man ikke udelukke, at sådanne vidner ikke genkender, men blot tilfældigt peger på den rigtige. Det forekommer væsentligt at få ordlyden med, så retten selv har mulighed for at dømme. Et andet vidne udtalte ved en virkelig konfrontation som begrundelse for udpegningen: ...På grund af udtrykket i ansigtet. Han ser angst ud ligesom ham...«

I fototeket synes rapporttagningen af foregå noget mere formløst (se kap. XV, 4.2.3.).

3.2.8. Forhørslederens udpegning af den mistænkte

Ovenfor er nævnt en situation, hvor en forevisning af mistænkte alene forekommer rimelig og naturlig (i.e. den situation, hvor vidnet mener at have genkendt mistænkte fra et fotografi, afsnit 2.1.).

Anderledes ligger det imidlertid med den vist nok ikke ualmindelige metode, hvor man efter en resultatløs konfrontation spørger: »Kan det være ham?« Betæneligheden ved metoden antages normalt at knytte sig til dens suggestive karakter, men resultaterne fra U 80 (kap. XVI, 7.) tyder på, at et meget stort antal vidner svarer benægtende – selv når den person, de får forevist, er den rigtige. Tværtimod at føre til ukorrekte udpegninger, synes svagheden ved metoden navnlig at være, at den fører til en kraftig benægtelse af korrekt identifikation. Eller sagt populært: Der synes snarere at være tale om et godt forsvarerkneb end det modsatte.

Årsagen til denne fejlregning af vidnernes svar må nok søges i teorierne om commitment (kap. II, 6.1.2.3.). De fleste mennesker – og måske ikke mindst i

Kap.XVIII. 4.

vidnesituationen – tilstræber konsekvens i deres holdning og er særdeles utilbøjelige til at ændre et én gang afgivet svar.

Det er følgelig ikke muligt at slutte fra dette resultat til den »klassiske« enkeltmandskonfrontation, hvor den mistænkte fremvises uden først at have været afvist af vidnet. I sådanne situationer må spørgsmålets suggestive kraft antages at være langt større.

Metoden frarådes fra et efterforskningsmæssigt synspunkt.

Efter det oplyste benyttes denne metode ikke i Sverige og Norge p.g.a. den suggestive karakter. I Sverige hænder det imidlertid, at man spørger vidnet, hvilke af de fremviste personer han kan udelukke (jfr. ovenfor afsnit 3.2.5., Konfrontation 2.). Metoden er naturligvis ikke nær så suggestiv, men det er sandsynligt, at en sådan udelukkelsesmetode kan bekræfte vidnet i en opfattelse af, at han skal foretage et valg mellem de foreliggende muligheder. Se herom nærmere kap. XV, 2.4.1. og afsnit 6.2.1. og 6.2.2. Retten bør naturligvis informeres om, at identifikationen er foregået via udelukkelsesmetoden.

Det er vanskeligt at få oplyst, hvor ofte mistænkte forevises alene, uden at tiltalte først har afvist ham i en parade. At det forekommer, fremgår f.eks. af *Rothenborgs*⁶⁹⁾ kritik af praksis. Politifolk forklarer, at »hvis man har meget lidt på en mand, kan man kalde ham ind til afhøring og lade vidnet se ham gennem en døråbning.« Det må antages, at en sådan procedure vil resultere i langt flere positive udpegninger end den ovenfor beskrevne. Metoden kan muligvis benyttes i udelukkelsesøjemed, men herudover er det vanskeligt at se, at den kan have synderlig efterforskningsmæssig eller bevismæssig betydning.

4. Skjult identifikation

En konfrontationsparade i England former sig på den måde, at vidnet bliver bragt ind i det rum, hvor paraden er opstillet. Såfremt han kan genkende gemingsmanden, skal han gå hen til ham og berøre ham (for at undgå fejltagelser). Hele processen foregår således i fuldkommen åbenhed.

I Skandinavien⁷⁰⁾ anbefales brug af konfrontationsspejl, hvorfra vidnerne kan betragte identifikationsparaden, uden at deltagerne kan se vidnerne. Baggrunden for denne indretning er antagelig hensynet til vidnerne, som uden forstyrrelse kan gøre deres iagttagelser.

I de norske regler hedder det: »... slik at vitnene ikke blir sett og kan bli påvirket av de framstilte.« For den sigtede må metoden antages at være mindre

Kap.XVIII. 4.1.

behagelig end den direkte konfrontation, allerede fordi det altid er ubehageligt at blive iagttaget fra en skjult position.

4.1. Wall's kritikpunkter

Den amerikanske jurist *Wall*⁷¹⁾ har kritiseret brugen af dette »Two way mirror« i Danmark. Det fremgår imidlertid af hans kritik, at han ikke helt er klar over, hvorledes det benyttes her i landet, idet han antager, at den omstændighed, at vidnet er skjult for den sigtede, også betyder, at iagttagelsesprocessen er hemmelig for ham, således at han ikke ved, hvornår han bliver iagttaget. Dette er som nævnt ikke den sædvanlige procedure i Danmark, hvor den mistænkte normalt stilles op på en række med figuranterne. Han vælger selv plads og nummer som ovenfor beskrevet. Imidlertid nævnes det i den svenske lærebog, at den ideelle konfrontation må være den hemmelige, og som nævnt afsnit 3.1.8. benyttes den også lejlighedsvis i Danmark. Det er derfor naturligt at tage stilling til Wall's kritikpunkter. Det drejer sig navnlig om følgende tre punkter:

- I. Såfremt den sigtede ikke selv véd, at han bliver iagttaget, kan han ikke se, om der eventuelt foretages antydninger (»suggestions«) fra politiets side, ligesom han ikke véd, om vidnets genkendelse var præget af usikkerhed.

Disse »antydninger« fra politiets side kan principielt tænkes at tilhøre to forskellige kategorier. Enten kan der være tale om bevidste, utilladelige antydninger eller om ubevidste, men lige så ukorrekte antydninger. Det sidste kunne være tilfældet, hvor politiet som i det nedenfor under 5.3. nævnte eksempel er lidt for hurtig til at gribe en forsigtig ytring fra vidnet.

For så vidt angår de bevidste antydninger, kunne sådanne også fremkomme, før vidnet blev bragt ind til konfrontationen. Den sigtede har ingen sikkerhed for fuldstændig fairness, blot fordi der ikke forekommer noget ukorrekt, når han er til stede. Imidlertid er det vanskeligt at forestille sig, at denne fare skulle være stor. Dels fordi politiet begribeligvis er mere interesseret i en spontan genkendelse frem for en fremprovokeret, dels fordi ukorrekte hentydninger kunne undre vidnet.*)

Hvad angår den anden form for usagligt pres – det ubevidste – er det klart, at

*) *Rothenborg*⁷²⁾ nævner et eksempel, hvor vidnet hævdede, at han havde følt sig presset af politiet til at udpege den mistænkte.

Kap.XVIII. 4.1.

det kan have betydning, at den sigtede selv er til stede, så han véd, hvad der er foregået. Imidlertid må man antage, at denne funktion udføres lige så godt af hans forsvarer.

Hvad vidnets genkendelse angår, forudsætter Wall, at forhøret efter konfrontationen foregår for øjnene af den mistænkte, hvilket så vidt vides aldrig er tilfældet her i landet.

Vidnet gør sine iagttagelser i tavshed og bliver derefter bragt ind i et andet lokale, hvor hans forklaring skrives ned. Den mistænkte synes at opnå den bedste sikkerhed mod eventuel ukorrekt optræden fra politiets side ved, at hans forsvarer er til stede såvel under konfrontationen som ved det efterfølgende forhør.

2. Selve den omstændighed, at processen er skjult for den sigtede, kan virke mistænkelig på juryen, der måske vil slutte, at der er foregået noget ukorrekt.

Dette argument har næppe megen vægt i Danmark.

3. Når den mistænkte ikke véd, at han bliver iagttaget, vil han måske virke nervøs, ophidset eller bange.

Det svenske synspunkt var som nævnt, at den hemmelige konfrontation skulle være den bedste identifikationsmåde ud fra det synspunkt, at den mistænkte vil optræde mest naturligt, når han ikke ved, at han bliver iagttaget.

Man kan vel næppe frakende Wall's argument enhver bæredygtighed, idet dette dog afhænger af, under hvilke omstændigheder vidnet får lejlighed til at se den sigtede. Men generelt må man vel antage, at den sigtede snarere vil være nervøs, ophidset og bange, når han véd, at en konfrontation finder sted, end når han ikke ved det. Men det er klart, at han snarere vil søge at beherske sine følelser i den første end i den anden situation. Derimod synes et andet forhold at tale afgørende mod en konfrontation uden sigtedes viden:

Den skjulte identifikation kan give den sigtede en ubehagelig fornemmelse af, at der foregår noget, der ikke tåler dagens lys, og som han er helt uden indflydelse på. Han får blot at vide, at et vidne har genkendt ham ved en skjult iagttagelse. Selv om han oplyses om de nærmere omstændigheder ved denne genkendelse, er det en yderligere alienation af et menneske, der i forvejen

Kap.XVIII. 4.2.

befinder sig i en situation, hvor han i sjælden grad er overgivet til andres nåde og unåde.

Det forekommer at være af helt afgørende betydning, at de sigtede, hvad enten de er skyldige eller uskyldige, og hvad enten de bliver dømt eller ej, føler, at de har fået en fair behandling, og at de i videst muligt omfang har fået lejlighed til at tage stilling til bevismaterialet imod dem.

Dette må også være det afgørende argument mod den tidligere omtalte identifikation, hvor man lod vidnerne betragte de mennesker, der gik fra borde fra et skib, hvor den mistænkte var ansat. (Afsnit 3.1.8.). Ved sådanne konfrontationer må det i hvert fald være et ufravigeligt krav, at forsvareren er til stede.

En særlig situation opstår, hvis den sigtede nægter at medvirke ved konfrontationen. I sådanne tilfælde kan det anbefales at benytte den engelske metode (Se herom nærmere nedenfor afsnit 8.1.) hvorefter den sigtede orienteres om, at hans nægten kan betyde, at man bliver nødt til at fremvise ham for vidnet på anden måde. Herefter kan en skjult konfrontation arrangeres. Denne bør overværes af forsvareren, medmindre denne ikke ønsker at have kendskab til forhold, der ikke må drøftes med klienten.

4.2. Yderligere kritikpunkter

Wall nævner ikke et andet aspekt ved den skjulte konfrontation, som efter mit skøn må tillægges en ikke ringe betydning.

Når man sammenligner konfrontationen, som den foregår i England, med konfrontationen på politigården i København, er der to åbenbare forskelle: I England stilles vidnet ansigt til ansigt med den mistænkte, og udpegningen foregår for øjnene af ham. Ingen af delene er tilfældet på Politigården.

Det er dog ikke overalt i Danmark, man råder over konfrontationsspejle, og i så fald former konfrontationen sig vist normalt ligesom i England, idet vidnet stilles direkte over for paraden. Derimod foregår forhøret (udpegningen) ikke, mens den mistænkte er til stede.

Den åbne iagttagelsesproces.

*Hammelman og Williams*⁷³⁾ anbefaler konfrontationsspejlet med den begrundelse, at mange vidner, ikke mindst ofre i volds- og sædelighedssager, vil finde det overmåde ubehageligt at blive stillet ansigt til ansigt med gerningsmanden. Denne følelsesmæssige belastning er ikke befordrende for objektive

Kap.XVIII. 4.2.

iagttagelser. Dertil kommer, at vidnet kan være bange for repressalier. Det sidste kan forekomme lidt ulogisk, idet den mistænkte under alle omstændigheder underrettes om vidnets udpegning, men det er ikke umuligt, at denne risiko virker særlig truende for vidnet ved en åben konfrontation. Dertil kommer, at selv hvis vidnet ikke er følelsesmæssigt påvirket af forbrydelsen, er der næppe tvivl om, at en åben konfrontation i sig selv er en ubehagelig oplevelse for mange vidner.

Selv om man udfører det, som man gør her i landet, hvor vidnet blot går lokalet igennem, hvor deltagerne står med et nummer på, og først senere udtaler sig til politiet, kan der næppe være tvivl om, at selve denne iagttagelsesproces er pinagtig for vidnet, fordi den strider så kraftigt mod almindeligt accepterede principper for omgangsformer mellem mennesker. Det er ganske simpelt overordentligt uopdragent at gå hen og stirre fremmede mennesker ind i ansigtet. Dette påvirker vidnerne i en sådan grad, at selv deltagere i forsøg, som ikke skal udpege nogen til en ubehagelig skæbne, ofte står og trykker sig op ad døren, mens de sender et forsigtigt blik over mod paraden. Når de bliver opfordret til en mere indgående besigtigelse, at gå rundt om personerne osv., er det tydeligt, at dette kun foregår med den største ulyst. Særligt ubehageligt bliver det i Storbritannien, hvor vidnet skal berøre den udpegede person. Af samme grund har man i Skotland ønsket at få et konfrontationsspejl for at hjælpe vidnerne over ubehaget.

*Dent og Gray*⁷⁴⁾ lader 11-årige børn forsøge udpegning enten fra en levende parade eller fra fotografier af de personer, der deltager i den levende parade. De finder færre korrekte udpegninger fra den levende parade og forklarer dette med vidnernes tydelig ubehag og mangel på omhyggelig iagttagelse af paraden. To vidner nægtede at deltage.

Den åbne udpegning

Til ubehaget ved at stå ansigt til ansigt med den, man mener at genkende, og nidstirre ham, kommer endnu et ubehageligt krav: Man skal over for ham vedgå sin udpegning. Også dette vil være vanskeligere for de fleste, end hvis de kan meddele det, når han ikke er til stede. Uanset at de er klar over, at han senere vil få besked, vil mange vige tilbage fra at foretage udpegningen op i hans åbne ansigt. Dette vil formentlig navnlig gælde, hvis man føler sig usikker på genkendelsen.

Kap. XVIII. 4.3.

Den skjulte iagttagelse og udpegning

Situationen bliver en helt anden, når vidnet står bag et spejl og betragter nogle mennesker, som ikke kan se ham. Det kan næppe betvivles, at en udpegning i en sådan situation føles langt mindre forpligtende.

4.3. Konklusion

Der kan næppe være tvivl om, at skotterne vil få flere udpegninger med et konfrontationsspejl, end de har haft hidtil – men man kan nære alvorlig bekymring for, at der navnlig vil blive tale om flere fejlagtige udpegninger.

Denne opfattelse bygger navnlig på en statistik over udpegninger i England og Wales, som blev udarbejdet i forbindelse med Devlin-rapporten (kap. XV, 1.1.). Den beskriver alle konfrontationsparader foretaget i England og Wales i 1973. I dette år blev der afholdt i alt 2.116 parader. Ved 944 blev den mistænkte udpeget, ved 984 blev ingen udpeget, og ved 188 blev en figurant udpeget. Med andre ord blev den mistænkte udpeget ved 45% af paraderne, en figurant ved 9% og ingen ved næsten halvdelen af paraderne.

I denne forbindelse hæfter jeg mig ikke så meget ved, at antallet af figurantudpegninger er forholdsvis lille*) – det *kan* have sammenhæng med paradens fairness – men først og fremmest ved, at antallet af negative udpegninger er så stort. I halvdelen af tilfældene udpeges *ingen*. Som nævnt ved vi ikke, hvorledes det er i Danmark, og det er derfor ikke muligt at foretage en sammenligning, men meget tyder på, at der foretages langt flere figurantudpegninger i Danmark, og at langt færre parader ender uden udpegning. Det sidste er vel også de skotske politimyndigheders indtryk og baggrund for deres ønske om et konfrontationsspejl.

4.4. Forholdene i Danmark

Som nævnt bliver der med konfrontationsspejlets indførelse i Skotland tale om to ændringer: såvel vidnets iagttagelse som hans udpegning foregår herefter uden den mistænktes tilstedeværelse.

Spørgsmålet om, hvilken betydning den skjulte iagttagelsesproces har, ville kunne undersøges i Danmark her og nu. Som bekendt findes der langt fra konfrontationsspejle i alle politikredse, og det må derfor være en enkel sag at sammenligne resultaterne af konfrontationer i politikredse, hvor man benytter

*) For en sammenligning med resultatet af den empiriske undersøgelse se kap. XVI, 1.

Kap.XVIII. 5.

konfrontationsspejl, og i politikredse, hvor man ikke gør det. Min hypotese ville være, at forskellen næppe bliver så stor, som den må formodes at blive i Skotland, men det må dog antages, at der bliver en målelig forskel.

En sammenlignende nordisk undersøgelse ville i øvrigt være af interesse. Politiet i Stockholm har oplyst, at man foretager omkring 10 egentlige konfrontationsparader *om året*. Det har som nævnt ikke været muligt at få oplyst det københavnske tal, men alt tyder på, at det er 5–10 gange så højt. Disse tal kan ikke blot forklares med størrelsen af byerne eller den registrerede kriminalitet, men må nødvendigvis også have sammenhæng med praksis for anvendelsen af konfrontationsparader i de to byer. I Stockholm hævdede man, at konfrontationsparader ikke blev anvendt, hvis vidnet ikke selv mente at kunne genkende gerningsmanden, »medmindre det drejede sig om en meget alvorlig forbrydelse, og det var vanskeligt at skaffe beviser.«

Det kunne være interessant at undersøge, hvorvidt sådanne forskelle findes, og om de har nogen betydning for udpegningerne.

I Danmark bruger man vistnok ingen steder at lade vidnet udpege for øjnene af den mistænkte, hvorfor betydningen af den åbne udpegning for antallet af udpegninger ikke kan afgøres på grundlag af et dansk materiale. Det forekommer sandsynligt, at den mere uforpligtende udpegning via et konfrontationsspejl fører til flere figurantudpegninger, hvorfor den åbne udpegning retssikkerhedsmæssigt er at foretrække. På den anden side tyder de engelske erfaringer på, at den åbne udpegning samtidig betyder et fald i antallet af korrekte udpegninger, hvorfor den efterforskningsmæssigt må antages at være en ulempe.

På det foreliggende grundlag er det ikke muligt at foretage en afvejning af disse faktorerers indflydelse, og det kan herefter ikke anbefales at ændre den danske procedure.

5. Særligt om fotoparader. (Politiet har en bestemt mistænkt)

5.1. Indledning

Det antages almindeligvis, at en udpegning fra en levende konfrontation er

Kap.XVIII. 5.2.

mere sikker end en udpegning fra et foto. Dette lyder umiddelbart overbevisende. Alle ved, at et billede kan »ligne« mere eller mindre (jfr. kap. XV, 2.2.3.2.1.).

Undersøgelser finder dog ikke større forskel på levende konfrontation og konfrontation fra fotoparader (jfr. kap. XV, 3.1.), men forsøgspersonerne har haft gode iagttagelsesbetingelser (genkendelsesprocenten høj), og der har utvivlsomt været tale om vellignende billeder.

Efter de engelske regler⁷⁵⁾ må der kun foretages udpegning fra fotoparader, når det ikke kan lade sig gøre at foretage en levende konfrontation. Også i de nordiske fremstillinger er udgangspunktet den egentlige konfrontation, og fotokonfrontationer bør kun finde sted, når levende konfrontation »af en eller anden grund ikke lader sig foretage«.⁷⁶⁾

Imidlertid er egentlige konfrontationsparader tidskrævende og besværlige på andre måder, og det forekommer derfor efter alt at dømmes ofte, at der arrangeres en »konfrontationsparade« med fotografier, dvs. vidnet får forevist et begrænset antal billeder, hvoriblandt befinder sig den mistænkte.

Sådanne parader vil navnlig blive foretaget i mindre alvorlige sager, eller hvor materialet mod den mistænkte (endnu) er for tyndt til at »bære« besværet ved en levende parade. Som nævnt kan det ikke oplyses, hvor ofte fotokonfrontationer forekommer, men alt tyder på, at det er en ganske almindelig fremgangsmåde. I løbet af to dage på fototeket i København oplevede jeg adskillige eksempler.

Der er almindelig enighed om, at reglerne for konfrontationsparader, i det omfang det er muligt, også bør gælde for fotoparader.

Antallet af billeder. De engelske regler⁷⁷⁾ siger, at vidnet skal se mindst 12 billeder, de norske⁷⁸⁾ 10. I den svenske lærebog⁷⁹⁾ foreslås 6–10 og i den danske⁸⁰⁾ 8–15.

5.2. Fototekets praksis

På fototeket i København plejer man at sætte den mistænkte fotografi ind i et album over eftersøgte personer. Dette er ikke betænkeligt, såfremt det drejer sig om en mand af relativt almindeligt ydre og i de yngre aldersgrupper. Da jeg så dette fotoalbum, var der kun få udlændinge og kvinder, heraf ingen over tredive. På spørgsmålet om, hvorledes man forholdt sig med en mistænkt, der faldt uden for albummets almindelige indhold, var svaret, at i så fald satte man naturligvis nogle ekstra billeder ind. Det er med andre ord overladt til den

Kap.XVIII. 5.3.

enkelte politimands skøn, om og i hvilket omfang yderligere billeder skal indsættes.

Eksempelvis udpegede et vidne en mistænkt (omkring 50-års alderen, halvskaldet efter vidnets forklaring) fra dette album, hvor der nok var et par andre mænd i samme alder – men ingen halvskaldede.

I stedet for at bruge eftersøgningsmappen burde man nok sætte billedet ind i det album, der svarer til den mistænkte alder og højde – i de fleste tilfælde betyder det, at man overgiver vidnet det album, hvor billedet af den mistænkte i forvejen befinder sig. Det er vanskeligt at se meningen med at bruge eftersøgningsmappen. Hvis det er effektivitetshensyn – altså fordelene ved, at vidnet finder gerningsmanden hurtigst muligt frem for først at kigge mange hundrede mennesker igennem – måtte man kunne anbringe ham på en af de første sider, eller nøjes med at give vidnet f.eks. 10 sider i stedet for 50.

5.3. Den psykologiske faktor

En anden risiko ved disse konfrontationer er, at politiet, ligesom ved de levende konfrontationer, har en bestemt, de gerne ser udpeget. Og i modsætning til de levende konfrontationer foregår forhøret *samtidig med* konfrontationen.

Oftest ledsages vidnet af den politimand, der undersøger sagen. Der er en spændt atmosfære i lokalet, mens vidnet blader gennem eftersøgningsalbummet. Et eksempel:

Vidnet: »Hør, der er noget kendt ved ham...«

Politimanden: »I forbindelse med denne sag?«

Vidnet: »Ja, han ligner ... Der er noget ved trækkene ... jeg ved ikke ... Jeg vil lige se, om der skulle være en, der ligner mere.«

Han blader lidt videre, (der er ikke så mange i den alder), men da han kommer til kvinderne, afbryder lederen og siger: »Det er sådan set ikke nødvendigt mere.

Vidnet har jo allerede udpeget den rigtige.«

Og til mig: »Det er sjovt, som han straks stoppede ved ham, ikke?«

Det var det ganske vist, og måske var det også en korrekt udpegning. Men flere af de andre vidner stoppede også ved en eller anden ved de første gennembladninger og sagde f.eks.: »Det er den type« ... Eller: »Ham dér ligner altså...«

Politiet fortolker næppe bevidst vidnets noget usikre genkendelse som en egentlig udpegning. De får, hvad de håber og venter. (Bemærk politimandens terminologi: »Vidnet har udpeget den *rigtige*.«) Man kan imidlertid næppe udelukke, at vidnet

Kap.XVIII. 5.4.

havde bladet tilbage og sagt: »Nej, jeg ved alligevel ikke ... det er nu langt fra sikkert« eller lignende, hvis han havde fået lejlighed til det. Som det nu var, blev han hurtigt enig med betjentene om, at ganske vist så gerningsmanden lidt *ældre* ud på billedet (som var nogle år gammel), men »Det er nok, fordi han havde fint tøj på og sådan«.

Også dette problem kunne klares, hvis man lod fotografierne blive i de mapper, hvor de hørte til, og overlod den praktiske gennemførelse til fotote-kets medarbejdere. Den politimand, der har sagen og kender den mistænkte data, kan blot bede om, at det pågældende album bliver forevist (eventuelt beskåret).

I en provinsby, hvor man lader afhøringen efter konfrontationsparader foretage af en politimand, der ikke kender den mistænkte nummer i rækken, forekom flere eksempler på lydhørhed over for vidnets usikre angivelser, f.eks.:

Politimanden: »Var der noget specielt ved stemmen, som De kunne genkende den på?«

Vidnet: »Nej, den var ren og klar, men der var ingen af de andre, der lignede.«

Politimanden: »Hvis der havde været flere stemmer, kunne der så være en stemme, der lignede mere?«

Vidnet: »Det er muligt.«

Det fremgår tydeligt, at politimanden er opmærksom på, at vidnet synes at foretage et valg mellem de fremstillede muligheder.

5.4. Konklusion

På grund af den betydning, udpegningen kan få ved en eventuel senere retssag, må det anbefales, at reglerne for levende konfrontation så vidt muligt overføres på fotokonfrontationer. Dvs. at forsvareren underrettes, at de benyttede billeder registreres, så konfrontationen kan rekonstrueres*) i retten, at vidnets bemærkninger skrives ned, etc.

Det enkleste vil være at fremstille formularer, hvor disse punkter er opregnet, jfr. de engelske retningslinier.⁸²⁾

*) En sådan fremgangsmåde anbefales i politiets lærebøger.⁸¹⁾

6. Udskillelse af de korrekte udpegninger

6.1. Problemstilling

Den omstændighed, at en række faktorer som pres på vidnet, tiden, tidligere udpegnings af figurant o.s.v. påvirker de korrekte og de forkerte udpegninger forskelligt, viser klart, at der er en kvalitativ forskel mellem korrekte og forkerte udpegninger. Derimod er det ikke givet, at denne forskel er kendelig for vidnet.

*Gorphe*⁸³⁾ skrev i 1927 ud fra sit kendskab til virkelighedens vidneudsagn:

Der er ingen forskel fra den subjektive side mellem korrekt og forkert identifikation, hvad angår vidnets fornemmelse af kvalitet, og der er ingen objektive tegn, der adskiller dem fra hinanden.

Nyere undersøgelser, herunder *U 80* jfr. kap. XVI,4, tyder imidlertid på, at der er en subjektiv forskel.

Egan et al. konkluderer på baggrund af det ovenfor (kap. XV, 2.3.2.) nævnte forsøg, at forsøgspersoner har en vag, men alligevel målelig fornemmelse af, at de er mere usikre, når de udpeger forkert, end når de udpeger rigtigt. *U 80* synes at vise, at Egan's konklusion er korrekt. Spørgsmålet er, om det er muligt for retsvæsenet at udmønte denne svage forskel, så den kan erkendes objektivt. Dette synes at kunne gøres på to måder:

Enten at finde et middel til at afgøre, om *den enkelte udpegnings* er korrekt eller at *formindske antallet af figurantudpegninger*.

6.2. Begrænsning af antallet af figurantudpegninger

Ovenfor er stillet en række forslag til regulering og forbedring af identifikationsproceduren med det formål at undgå fejludpegninger. Her skal nævnes mulighederne for at formindske presset på vidnerne.

6.2.1. Ydre pres

Kort udtrykt må formålet med enhver form for konfrontation være at få udpeget gerningsmanden og *kun* gerningsmanden.

Der er således to komponenter i en vellykket konfrontation: Dels at gerningsmanden udpeges, og dels at der ikke foretages forkerte udpegninger.

U 80 viser, at disse to hensyn i et vist omfang er uforenelige: Såfremt der

Kap.XVIII. 6.2.1.

lægges vægt på i videst muligt omfang at forebygge forkerte udpegninger, bør enhver form for pres på vidnet undgås. Her tænkes ikke blot på ledende spørgsmål, men også på det såkaldte »neutrale pres«. U 80 viser klart, at antallet af forkerte udpegninger er mange gange større blandt de vidner, der på forhånd har sagt, at de ikke mener at kunne genkende gerningsmanden, end blandt de vidner, der tror, de ville kunne genkende ham.

Af 23 vidner, der på forhånd havde sagt, at de ikke mente at kunne genkende, lykkedes det kun for én (10 foretog forkerte udpegninger). Jfr. tabel XVI, 2. (A+B).

Man kan følgelig vælge at udelukke visse vidnegrupper – hvilket vil betyde en øget retssikkerhed – men beklageligvis medføre den efterforskningsmæssige ulempe, at (nogle få) korrekte udpegninger aldrig vil blive foretaget. Der må derfor foretages et metodevalg, idet man enten må vælge at følge den hidtidige kurs og arbejde med vidtspændende vidnegrupper og dermed sikre sig samtlige korrekte identifikationer, eller at arbejde med mere snævre grupper med det formål at få relativt flere korrekte udpegninger blandt de faktiske udpegninger.

Eftersom forsøget viser, at der vil forekomme et stort antal forkerte udpegninger, hvadenten man vælger den ene eller anden metode, er dette valg for mig at se ikke et valg mellem retssikkerhedsmæssige eller efterforskningsmæssige hensyn. – Men vælger man at benytte vidtspændende vidnegrupper, må man naturligvis gøre sig klart, at bevisværdien af en udpegnings forringes tilsvarende.

Det er muligt, at nogle af de forkerte udpegninger er en følge af »ubevidst overførsel« (jfr. kapitel XVII, 3.). Ubevidst overførsel kan forekomme, selv om vidnet ikke har set den udpegede før, hvis denne i type minder om en person, vidnet har set. Det må derfor antages, at risikoen for sådanne ubevidste overførsler er langt større, hvor vidnet selv tilkendegiver, at det ikke har noget klart billede af forbryderen, evt. at det slet ikke husker ham. Hvis en konfrontation alligevel foretages, lægges der direkte op til, at den slags vage fornemmelser af at »have set en person før« er af betydning. Også af denne grund synes den nuværende praksis med at presse vidnet til at forsøge en genkendelse betænkelig.

Såfremt man ved en gennemgang af politiets materiale når til resultater, der minder om resultaterne i U 80, burde man måske undlade konfrontationer i de tilfælde, hvor vidnet ikke selv mener, at det ville kunne udpege, idet en eventuel udpegnings af den mistænkte alligevel kun vil have meget ringe bevismæssig værdi.

Kap.XVIII. 6.2.2.

Retssikkerheden kan måles på to måder. Når det her siges, at disse vidner er »dårlige«, menes der, at andelen af de forkerte udpegninger (blandt de ialt foretagne) er relativt høj. Ser man imidlertid på andelen af forkerte udpegninger blandt samtlige valg (udpegninger og ikke-udpegninger), er pessimisterne ikke farligere for retssikkerheden end andre på grund af det store antal negative udpegninger.

6.2.2. Indre pres

6.2.2.1. Vidnebeskrivelser af »indre pres«

Hvad får normalt begavede, ansvarsbevidste mennesker til at udpege en person, der overhovedet ikke ligner den, de har set? Hvad får dem til at udpege til trods for, at de – omend vagt – *er* klar over, at denne genkendelse måske ikke er helt god? Af og til har man forsøgt at spørge:

Ved det ovenfor (kap. XV, 2.3.2.) nævnte forsøg så 25 studenter en 12-årig dreng afbryde en forelæsning. En uge senere fik de forevist en parade bestående af 5 børn (heraf 2 piger). 24 studenter foretog en udpegningsreaktion forargelse over, at de var blevet præsenteret for en ren figurantparade. De fleste hævdede, at forsøgslederen havde givet dem det indtryk, at barnet *skulle* være der (hvilket var ukorrekt).

Et par stykker gav imidlertid udtryk for andre tanker. En af dem sagde: »Jeg er virkelig rystet over mig selv. Jeg *vidste*, at jeg havde set en dreng. Og jeg var helt sikker på, at nr. 4 var en pige. Jeg kan simpelthen ikke forklare, hvorfor jeg udpegede hende alligevel.

En anden skrev i spørgeskemaet: »Jeg mener, det er nr. 1. Jeg er nogenlunde sikker. Men hvis det ikke er nr. 1, så er det helt sikkert nr. 3.« Den pågældende synes at udtrykke, at han opfatter opgaven som et valg mellem de foreliggende muligheder. Det, han er »helt sikker på«, er, at det ikke er nr. 2, 4 eller 5, og af nr. 1 og 3 synes han nærmest nr. 1.

Det, studenterne beskriver, synes at være det, der i kap. IX, 4.1. er kaldt det »indre« pres. Vidnet stilles over for et begrænset antal personer og er tilbøjelig til at opfatte opgaven som et valg mellem disse personer. Derved indbydes til den udelukkelsesmetode, som beskrives af student nr. 2. – Som *Lindgaard og Trolle*⁸⁴⁾ har bemærket, er udpegningen måske blot udtryk for, at den udpegede ligner gerningsmanden mere end nogen af de andre personer.

Måske illustreres pressets styrke tydeligst ved Egan et al.'s forsøg (ref. kap. XV, 2.3.2.). Egan viser sine forsøgspersoner to mænd og beder dem derefter forsøge

Kap.XVIII. 6.2.2.2.

udpegning fra en parade, der kun indeholder den ene af de to målpersoner. Egan understreger, at de skal forestille sig, at de er virkelige vidner, og at eneste bevis mod den pågældende er deres vidnesbyrd, hvilket betyder, at et korrekt udpegning kan dømme den skyldige, men en forkert dømme en uskyldig og betyde, at den skyldige går fri.

Der er ikke tale om nogen vanskelig opgave, idet 91% er i stand til at foretage en korrekt udpegning af den målperson, der befinder sig i paraden. Det betyder, at langt de fleste »kender fornemmelsen« af at foretage en korrekt udpegning – og Egan er endog i stand til at registrere en forskel mellem de korrekte og de forkerte udpegninger.

Det drejer sig således om optimale betingelser, der burde give få forkerte udpegninger – ikke desto mindre foretog 67% af Egans forsøgspersoner mindst én forkert udpegning.

Resultatet synes at vise, at det er selve situationen: valget mellem det bundne antal muligheder, der skaber et pres, som de færreste vidner formår at modstå. Se endvidere de kap. XV, 2.3.2. refererede undersøgelser, samt kontrolforsøg II, kapitel XVII, 2.4.

6.2.2.2. Instruktion

Om det er muligt at lette det pres, diskuteres indgående i Devlin-rapporten.⁸⁵⁾ Man er bl.a. inde på den tanke, som også har været nævnt⁸⁶⁾ i Danmark, at der burde være to parader: én, som indeholder den skyldige, og én, der kun består af figuranter. Tanken blev dog opgivet af såvel praktiske som ideelle grunde, og man nøjedes med at foreslå, at vidnet udtrykkelig skulle gøres opmærksom på, at gerningsmanden ikke nødvendigvis befinder sig i paraden. Dette har fundet udtryk i de nye regler, hvor det hedder:⁸⁷⁾

The officer in charge of the parade should tell the witness *expressly* that the person he saw may or may not be in the parade. This should be done *just before* the witness inspects the parade. The witness should then be asked whether the person he has come to identify, is on the parade. He should be told that if he cannot make a *positive identification, he should say so.* (Mine udhævninger).

Lignende forholdsregler er foreslået af Yarmey.⁸⁸⁾

I Skandinavien findes ikke sådanne regler, men meget taler for at indføre noget lignende. Udenlandske forsøg tyder på, at en sådan udtrykkelig påmindelse, umiddelbart før vidnet ser paraden, reducerer presset for en udpegning.

*Malpass and Devine*⁸⁹⁾ finder, at når målpersonen er i paraden, og dette på

Kap.XVIII. 6.2.2.2.

forhånd meddeles forsøgspersonerne, foretog 100% af dem en udpegning mod 83%, hvor de havde fået at vide, at »målpersonen kan være der eller ikke«.

Oplysningen medførte *ikke* færre korrekte udpegninger, men havde kun positiv virkning: Det samme antal korrekte udpegninger, men færre forkerte.

I en ren figurantparade var der 78% udpegninger ved oplysning om, at målpersonen var i paraden, mod 33% ved oplysning om, at han »kunne være der eller ikke«. Se i samme retning Yarmey's⁹⁰) referat af Hall og Ostroms upublicerede undersøgelse.

*Thomson*⁹¹⁾ indskærper alle sine forsøgspersoner, at nøjagtighed er vigtigt, men til en gruppe tilføjes, at forsøgspersonerne skal gøre alt, hvad de kan for at udpege samtlige målpersoner. Til en anden gruppe tilføjes, at det er vigtigt at undgå forkerte udpegninger.

I den første gruppe forekom 63% korrekte udpegninger mod 52% i den sidste, og 36% forkerte udpegninger mod 23% i den sidste.

*Davies et al.*⁹²⁾ finder en svag nedgang i antallet af forkerte udpegninger efter påmindelse.

Mens Malpass og Devine således finder, at en påmindelse betyder en betydelig styrkelse af retssikkerheden uden at hæmme efterforskningen, finder Thomson, at styrkelsen af retssikkerheden (næsten) modsvares af en hæmning af efterforskningen.

Selvom der således i psykologiske forsøg kan påvises en vis effekt, kan der ikke uden videre sluttes herfra til virkeligheden. Hvad man end siger til vidnerne, *ved* de jo godt, at politiets mistænkte er i paraden*) – og de ved også, at der er en mulighed for, at politiet tager fejl.

I U 80 synes forhørslederens bemærkning om, at gerningsmanden ikke behøver at være i samplet, ikke at have nogen virkning, men dels er talmaterialet meget lille, dels kom oplysningen først, efter at vidnet havde defineret opgaven for sig selv. Egan et al. (ovenfor under 6.2.2.1.) understreger de alvorlige konsekvenser af udpegningen. Han finder – specielt efter et stykke tid – et meget stort antal forkerte udpegninger.

Det må således antages, at instruktioner af den nævnte karakter kun vil have begrænset effekt.

Vidnet vil være indstillet på at hjælpe politiet (jfr. kap. XV, 2.4.1.) og rette

*) Situationen er således forskellig fra den ovenfor kap. VII.3.4. nævnte, hvor det blev antaget, at en lignende instruktion måske kunne højne sandhedsværdien.

Kap.XVIII. 6.2.2.3.

sig efter dettes ønsker (jfr. kap. XII, 1.4.). Det er ikke umuligt, at det bedste ville være at understrege, at en korrekt udpegning ville være til stor nytte, men at en forkert til gengæld ville hæmme politiets arbejde. Det er dog ikke muligt på det foreliggende grundlag at sige noget sikkert om, hvorledes en sådan påmindelse ville påvirke de korrekte og forkerte udpegninger.

6.2.2.3. Indførelse af en ren figurantparade

Som nævnt ovenfor (kap. XVI. 6.1.1.) har man i engelsk ret igennem flere år⁹³) drøftet muligheden af at indføre en ekstra parade, udelukkende bestående af figuranter, for derved at mindske presset på vidnerne.

Forslaget indebærer imidlertid nogle praktiske vanskeligheder, idet det af og til kan være uhyre vanskeligt at skaffe tilstrækkeligt med velegnede figuranter til bare én parade.

Dertil kommer, at en sådan reform ikke nødvendigvis vil nedsætte presset. Engelske psykologer har således hævdet, at det tværtimod må antages at forøge presset, jfr. Devlinrapporten, kap. XVI, 6.1.1.

Den mest afgørende indvending er imidlertid en stor risiko for, at ordningen vil forvirre ikke alene vidnerne, men også dem, der skal vurdere resultaterne af vidnets udpegninger. Hukommelsen er, som det er blevet påvist, et skrøbeligt og flygtigt fænomen. *U 80* (tabel XVI. 17) viser risikoen for, at vidnets erindring påvirkes af udpegning i en forudgående figurantparade, så det derefter har sværere ved at foretage en korrekt udpegning. Samtidig har Slomovits (ref. kap. XV, 2.2.3.) fundet, at et stort antal vidner foretager udpegning i en ren figurantparade, *uanset* at de allerede har foretaget en korrekt udpegning af gerningsmanden.

Med vor nuværende viden kan det således ikke anbefales at indføre en ren figurantparade til supplement af den egentlige parade.

6.2.2.4. »Fairness« – prøve

I forbindelse med forsøget vedrørende efterkontrollanterne (kap. XVII, 2.2.) er det påvist, at den eksisterende viden om »lighed« og »genkendelse« endnu er begrænset. Man bør derfor næppe på nuværende tidspunkt indføre »fairness«-prøver efter amerikansk mønster (kap. XVII, 2.1.), men man bør naturligvis stadig drage omsorg for, at parader er fair efter almindelig opfattelse – således at man kan udelukke eventuelle udpegninger på signalementet.

6.2.2.5. Afskaffelse af den afgrænsede gruppe

Oprindeligt⁹⁴⁾ blev konfrontationsparaden indført, fordi man ville bort fra den meget suggestive form, som enkeltmandskonfrontationen er. Man ville sikre sig, at vidnet virkelig genkendte *personen*, men resultatet synes at være blevet, at det for vidnet former sig som en sammenligning mellem de opstillede. Spørgsmålet er, om det er muligt at undgå, at vidnet får mistænkte og figuranter præsenteret som en afgrænset gruppe.

Ovenfor er omtalt forskellige alternative muligheder. F.eks. at lade vidnet se mistænkte køre op ad en rulletrappe sammen med tilfældige kunder i et stormagasin. Problemet med sådanne konfrontationer er, at deres fairness ikke siden kan efterprøves.

Måske kunne man – i stedet for at præsentere paraden samtidig – lade figuranter og mistænkte komme ind i rummet én efter én, således at vidnet ikke præcist véd, hvor mange personer, der vil komme i alt. Denne metode er foreslået af *Clifford og Bull*,⁹⁵⁾ men såvidt vides aldrig prøvet eksperimentelt. Den må imidlertid formodes ikke alene at reducere presset, men også at gøre det vanskeligere for vidnet at vælge den person, der ligner »mest«.

Mistænkte skulle naturligvis ligesom nu selv vælge sin plads. Man kunne eventuelt lade paraden gå igennem flere gange og måske slutte med at lade dem stille op – men retten må vide, på hvilket tidspunkt genkendelsen er sket.

En »parade« efter dette mønster ville have den yderligere fordel, at det ikke bliver muligt for figuranterne ubevidst at henlede opmærksomheden på den sigtede. *Exline*⁹⁶⁾ har beskrevet, hvorledes et enkelt blik kan være tilstrækkeligt. I øvrigt diskuteres problemet vedrørende figuranter og sigtedes (ubevidste) antydninger af *Hammelmann og Williams*.⁹⁷⁾

6.2.2.6. Vidnets forhåndstilkendegivelse om udpegning

I *U 80* spørges vidnerne – ligesom det efter det oplyste er sædvanligt at gøre i praksis – om de selv tror, de vil være i stand til at genkende gerningsmanden. Ovenfor er de, der svarer bekræftende, betegnet som »optimister«, mens de, der svarer benægtende (11% af vidnerne) betegnes som »pessimister«. Se nærmere kap. XVI, afsnit 2.2.

a) Betydningen for »optimisterne«.

I overensstemmelse med teorien om »commitment« (jfr. kap. II, 6.1.2.3.)

Kap.XVIII. 6.2.2.6.

kunne man forestille sig, at presset for en udpegning øgedes, hvis vidnerne på forhånd havde tilkendegivet, at de mente, at de ville kunne genkende gerningsmanden.

Resultaterne fra *U 80* tyder imidlertid ikke på, at dette er tilfældet. Optimisterne foretager stort set lige så mange forkerte udpegninger både alt i alt og i en ren figurantparade som grupper, der har sagt »måske«; grupper, der består af pessimister eller grupper, der slet ikke er spurgt. Årsagen til, at forhåndstilkendegivelsen ikke har betydning, er efter denne undersøgelse at dømme, at de fleste antager, at udpegningen er en relativ let opgave. Om de på forhånd har givet udtryk for denne opfattelse ud ad til synes derimod ikke at gøre større forskel.

b) Betydningen for pessimisterne.

U 80 viser, at pessimisterne (små tal) foretager flere negative udpegninger end optimisterne. Dette forekommer umiddelbart forståeligt: pessimisterne er jo netop karakteriseret ved, at de *ikke* mente, at de ville kunne genkende målpersonerne. Interessant er det imidlertid, at dette *også* gælder, når vidnet stilles overfor et rent figurantsample uden deltagelse af personer med synderlig lighed med målpersonerne. Også her udpeger optimisterne oftere, *uanset* at en del har så klart et billede af gerningsmanden, at de kan udpege korrekt i et efterfølgende sample (kap. XVI, afsnit 6). Den pessimistiske tilkendegivelse synes således – med forbehold af de små tal – at have lettet presset.

c) Konklusion.

Det kan således ikke anbefales at ændre praksis med hensyn til at bede vidnet om en forhåndstilkendegivelse. En sådan tilkendegivelse synes – hvis den overhovedet har nogen betydning – snarere at lette presset for pessimisterne end at øge det for optimisterne.

Dertil kommer, at korrekte udpegninger fra pessimister synes at være så sjældent forekommende, at det er af interesse for domstolen at kende vidnets forhåndsindstilling.

Ovenfor kap. II, 4.2.2.3.2. antages, at statistiske undersøgelser kun har ringe betydning for retten, fordi rettens opgave er at vurdere det enkelte vidneudsagn (i det her nævnte tilfælde om den konkrete udpegning – uanset at den er foretaget af en pessimist – aligevel er korrekt).

Kap.XVIII. 6.2.2.7.

Imidlertid tyder meget på, at det ikke er muligt for retten at skelne den enkelte korrekte udpegning fra den enkelte forkerte, jfr. straks nedenfor afsnit 6.3.1. – og hvis det er tilfældet, vil en oplysning om, at korrekte udpegninger kun sjældent forekommer blandt pessimister, kunne være af bevismæssig betydning. (jfr. f.eks. faderskabsundersøgelser, hvor retten normalt ikke har mulighed for at skønne over, hvorvidt man skulle stå over for en undtagelse fra normen).

Denne konklusion, der som nævnt bygger på et spinkelt materiale, synes atter at understrege behovet for en undersøgelse af politiets rapporter vedrørende konfrontationer.

6.2.2.7. Konklusion

Meget tyder på, at det store antal figurantudpegninger har sammenhæng med præsentationen af den afgrænsede gruppe, der synes at lægge et betydeligt pres på vidnet. Det kan derfor anbefales at indføre den af Clifford og Bull foreslåede fremgangsmåde, hvor figuranter og mistænkte forevises én ad gangen for vidnet.

Det er vanskeligt at se, at en sådan fremgangsmåde kan vække betænkelighed af efterforskningsmæssige årsager, da den formentlig ikke vil nedsætte antallet af korrekte udpegninger. – I øvrigt kan man, dersom vidnet ikke har foretaget en udpegning efter den her beskrevne »parade«, afslutte med at lade deltagerne stille op på række, som man gør i dag.

Efter sit årelange arbejde med problemerne omkring identifikationsparader nåede *Lord Devlin*⁹⁸⁾ frem til, at der – selv ved en forbedret procedure – altid vil være en betydelig risiko for en fejlagtig udpegning af den mistænkte. En sådan udpegning bør derfor aldrig *i sig selv* være tilstrækkelig til at løfte bevisbyrden mod en tiltalt. Eftersom risikoen for en fejlagtig identifikation aldrig helt kan elimineres, mente han, at der kunne være en risiko ved at skabe et nyt raffineret system med et stort antal retssikkerhedsgarantier. Disses opfyldelse/ikke-opfyldelse ville derefter blive diskuteret under retssagen og *kunne* medvirke til at give jury'en et falsk indtryk af, at hvis de blot er opfyldt, kan man stole på resultatet.

Synspunktet hviler på en mangel på tillid til retten (nævningerne), som måske er berettiget efter engelsk ret, men som efter min opfattelse principielt må afvises for så vidt angår dansk ret. Det er såvel af hensyn til retssikkerheden som efterforskningen af afgørende betydning at sikre de bedst mulige beviser – og det må herefter være statsadvokatens (og forsvarerens) opgave at gøre det klart for retten, hvilke usikkerhedsmomenter, der trods alle anstrengelser, må knytte sig til disse bevismidler.

Kap.XVIII. 6.3.

6.3. Vurdering af den enkelte udpegnings korrekthed

Selvom det skulle lykkes at nedbringe antallet af forkerte udpegninger noget ved de ovennævnte metoder, vil det næppe lykkes helt at eliminere dem, hvorfor spørgsmålet om at skelne de korrekte udpegninger fra de forkerte stadig vil være aktuelt.

Som nævnt ovenfor tyder meget på, at vidnet føler sig knap så sikker på den forkerte som den rigtige udpegnings. Spørgsmålet er, om dette giver sig objektive udtryk, som retten kan opfatte.

6.3.1. Vidnets subjektive sikkerhed

6.3.1.1. Det enkelte vidnes udtryk for sikkerhed

I *U 80* (kapitel XVI.4.1.5) og i Egan's forsøg (6.2.2.1.) viste det sig, at det enkelte vidne udtalte sig med lidt større sikkerhed, når dets udpegnings var korrekt. Dette resultat kan imidlertid ikke overføres til andre vidner, fordi man ikke ved, hvorledes det pågældende vidne vil udtrykke denne forskel:

Nogle foretager således forkerte udpegninger med 99% sikkerhed og rigtige med 100% sikkerhed. Andre foretager de forkerte med 30% sikkerhed og de rigtige med 50% sikkerhed. (Jfr. tabel XVI. 9).

Dertil kommer, at vidnet ikke altid er opmærksom på denne forskel, *før det prøver den*.

I *U 80* og ved kontrolforsøg II skete det flere gange, at et vidne udpegede i sample A med ordene: »Jeg er faktisk sikker« – og når det så den rigtige person i sample B, udbrød det: »Nej, *nu* er jeg sikker. Det er ham dér.«

Under et forsøg ved Københavns Universitet afbrød en assistent (S) et seminar. Få dage efter meddelte en af seminarets studenter, at han havde genkendt assistenten ved en forelæsning den følgende dag. Han var aldeles sikker på genkendelsens rigtighed. Ugen efter fik seminaret præsenteret en identifikationsparade indeholdende assistenten, og studenten måtte til sin bestyrtelse erkende, at hans første identifikation var fejlagtig. »Nu kan jeg tydeligt se, at det var S – og faktisk lignede den anden slet ikke, kan jeg se nu. Muligvis kan det skyldes, at S ved afbrydelsen var iført noget blåligt tøj, og det var den pågældende tilhører ved forelæsningen også.« – Se også den ovenfor (kap. XV, 1.2.) refererede sag.

Den omstændighed, at vidnet giver udtryk for en sådan fornemmelse er imidlertid ikke noget sikkert tegn på, at hans udpegnings er korrekt.

Kap.XVIII. 6.3.1.2.

I Slomovits' forsøg (refereret kap. XV, 2.2.3.) havde 14 vidner foretaget en korrekt udpegning af målpersonen i en identifikationsparade. Halvdelen af disse skiftede imidlertid opfattelse, da de så en ny parade indeholdende en person, der lignede målpersonen.

Det synes heller ikke at være muligt for vidner i almindelighed at overføre følelsen af at have foretaget en korrekt udpegning fra én målperson til en anden. Brigham et al. (refereret kap. XV, 4.2.1.) finder således, at der hos personer, der har foretaget én korrekt udpegning, ikke er større tilbøjelighed til, at den anden udpegning også er korrekt. Samme resultat findes i *U 80* (tabel XIX, 2.).

Malpass and Devine (kap. XII, 2.) har foreslået, at udpegning med sikkerhed er noget, der karakteriserer visse vidner, uanset om udpegningen er korrekt eller ej. Brigham et al. finder imidlertid kun svag korrelation mellem sikkerheden ved den ene udpegning sammenholdt med sikkerheden ved den anden. Heller ikke *U 80* kan bekræfte denne antagelse.

6.3.1.2. Optimale indprentningsforhold

Som nævnt ovenfor viser psykologiske undersøgelser, at korrelation mellem sikkerhed og korrekthed er størst, hvor der er et stort antal korrekte udpegninger. Dette passer med et stærkt hukommelsesspor, der ikke er influeret senere (jfr. kap. XV, 4.2.2.).

Som bemærket af Deffenbacher (kap. XV, 4.2.1.), har domstolene kun i begrænset omfang mulighed for at vide, om en sådan optimal genkendelsessituation foreligger.

6.3.1.3. Senere påvirkning

Ovenfor (under 3.2.6.) er det nævnt, at når vidnet først har bestemt sig, synes det at blive mere og mere sikker, jo længere det betragter personen. Det samme gælder, hvis vidnet får lejlighed til at foretage mere end én udpegning af personen (afsnit 2.1.). I kap. XV, 4.2.2. forklares det fysiologisk, hvorledes et svagt hukommelsesspor kan synes stærkere efter ihærdige afhøringer eller ledende spørgsmål.

6.3.1.4. Angivelse af absolut sikkerhed (100%)

Nogle ældre undersøgelser (refereret kap. VII, 3.4.) har fundet, at oplysninger, vidnet er villig til at aflægge ed på, er sikrere end de oplysninger, det ikke vil aflægge ed på. Det er muligt, at det, der i undersøgelsen kaldes 100% sikkerhed, svarer nogenlunde til sikkerheden ved eds aflæggelse – i hvert fald er korrektheden større end ved de øvrige udpegninger.

Kap.XVIII. 6.3.1.5.

60% af de udpegninger af tyven, der foretages med 100% sikkerhed, er korrekte mod 31% af de øvrige udpegninger af tyven. 30% af offerudpegninger med 100% sikkerhed er korrekte mod 21% af de øvrige offerudpegninger. Og ved 2. afhøring afgives der 5 udpegninger med 100% sikkerhed (4 af offer og 1 af røver), og de er alle korrekte.

Med i billedet hører imidlertid, at 40% af de forkerte udpegninger med 100% sikkerhed falder på én bestemt figurant imod 25% af de udpegninger, der ikke er afgivet med 100% sikkerhed. Dette synes at være en alvorlig indvendig, som ikke er rejst ved tidligere forsøg, fordi man ikke har interesseret sig for de enkelte figurantudpegninger.

Heller ikke angivelse af absolut sikkerhed kan således bruges som mål for den enkelte udpegnings sandhedsværdi.

Jfr. *Houts*,⁹⁹⁾ der hævder: »It has been my experience that the person most positive in his identification is the person most subject to error.«

6.3.1.5. Konklusion

*Buckhout*¹⁰⁰⁾ skrev i 1974:

»Once again we noted that witnesses tend not to say: »I don't know«. Eighty percent of our witnesses tried to pick the suspect even though most of them were mistaken. The social influence of the lineup itself seems to encourage a »yes« response. This effect presented a disturbing problem that actually drove us back from these rather realistically enacted crimes to the more controlled, emotionally neutral environment of the laboratory. We hoped to design a test for eyewitnesses...«

Det lykkedes ikke for *Buckhout* og hans kolleger at finde en metode til at skelne ukorrekte udpegninger fra korrekte, ligesom det ikke lykkedes i *U 80* eller for nogen anden af de forskere, der har arbejdet med problemet siden begyndelsen af århundredet.

Der må derfor advares mod at bygge på vidnets subjektive angivelse af sikkerhed. *Gorphes*¹⁰¹⁾ bemærkning fra 1927 er lige så aktuel i dag, som da den blev fremsat:

»En fejlagtig identifikation kan medføre en urokkelig sikkerhed hos vidnet, som i høj grad kan narre dem, der ikke er blevet advaret mod denne mulighed.«

6.3.2. Matematisk sandsynlighed

Almindeligvis antages (kap. XVII, 2.1.), at i en fair parade er sandsynligheden

Kap.XVIII. 6.3.2.

for en given udpegning én divideret med antallet af personer i paraden. Såfremt paraden består af 6 personer, skulle risikoen for, at den mistænkte bliver udpeget ved en fejltagelse således være én til seks.

*Loftus*¹⁰²⁾ har nævnt, at risikoen måske snarere burde udregnes som én til 7, idet hun peger på, at der også er den mulighed, at vidnet ikke udpeger nogen. Dette er naturligvis korrekt – men hvorfor skulle man antage, at netop hver 7. udpegning var negativ? Åbenbart fordi der findes 6 personer i paraden. Havde der været 5, ville den indgå som 6. mulighed osv. Det er et helt arbitrært tal, også fordi antallet af negative udpegninger formentlig snarere har sammenhæng med den kvalitative end den kvantitative sammensætning af paraden. Såfremt metoden skal have mening, må der derfor ses helt bort fra de negative udpegninger.

Risikoen for, at to vidner peger på den mistænkte, skulle herefter være én til 36. Den empiriske undersøgelse viser tydeligt, at sådanne beregninger ikke er realistiske.

Beregningen hviler på, at sandsynligheden for, at den enkelte person udpeges, er den samme for samtlige deltagere i paraden, hvilket på ingen måde er tilfældet. Som det klart fremgår af alle empiriske undersøgelser og i øvrigt også af den undersøgelse, der er foretaget af virkelighedens konfrontationer, er der en klar tendens til, at nogle personer udpeges særligt ofte, mens andre aldrig udpeges (kap. XV, 4.3.) og således i virkeligheden ikke synes at repræsentere egentlige valgmuligheder. (Valget står kun *tilsyneladende* mellem 6 personer. De reelle valgmuligheder er måske 4 eller færre, og risikoen for, at den mistænkte udpeges ved en fejltagelse dermed væsentligt større.)

Problematikken illustreres måske klarest med et eksempel fra *U 80*.

Det fremgår af tabel XVI.3.B., at mere end hver anden udpegning falder på A 1. Chancen for, at dette er en tilfældighed, er én til 1.200 milliarder. A 1 må siges at være i en vanskelig situation, hvis han af en fejltagelse var blevet mistænkt. Hvert andet vidne ville pege på ham – til trods for, at hans udseende slet ikke svarer til signalementet, således at man ikke kunne påvise, at paraden ikke var fair ved hjælp af efterkontrollanter (kap. XVII, 2.2.4.2.).

Af lignende grunde kan man afvise *Bytheway and Clarke's*¹⁰³⁾ forslag, som går ud på, at en identifikationsparade bør bestå af 20 personer. Deres begrundelse er, at en 5% tærskel er en almindeligt accepteret standard inden for statistikken. Hvis nulhypotesen er, at mistænkte er uskyldig (*in dubio pro reo*), bør der kun være 5% risiko for, at han udpeges ved en fejltagelse. Også denne argumentation hviler på, at risikoen for, at den enkelte udpeges ved en fejltagelse er den samme for de 20 personer – hvilket vi véd, at den ikke er.

Kap.XVIII. 6.3.3.

6.3.3. Flere enige vidner

Den ovennævnte påvisning gælder også argumentationen om, at flere uafhængige vidner skulle være en garanti for udpegningens korrekthed. Fra virkelige sager kan der gives mange eksempler på det modsatte. Se f.eks. *Borchard*¹⁰⁴⁾ og *Hilton*¹⁰⁵⁾ samt de refererede eksempler fra udenlandsk og dansk ret ovenfor kap. XV, 1.1., 1.2. samt 4.3.

6.3.4. Tidsfaktoren

Det er klart, at politiet vil gøre, hvad der er muligt for at anordne konfrontation snarest muligt efter hændelsen, men dette vil ikke altid være muligt.

Det er vanskeligt at få et klart billede af tidens indflydelse.

Shepherd et al. (ref. kap. XV, afsnit 2.2.3.) har anstillet fire forsøg og finder generelt, at hverken de korrekte eller de forkerte udpegninger påvirkes nævneværdigt i en periode på fire måneder efter iagttagelsen. Shepherd et al. konkluderer, at retten og politiet kan lægge samme vægt på en vidnesbyrd afgivet 4 måneder efter hændelsen som på et vidnesbyrd umiddelbart efter (p. 121). Dette synes at være en vidtgående konklusion. (Efter et år finder de derimod forskel).

Egan et al. (ref. kap. XV, 2.3.2.) fandt efter to måneders forløb det samme antal korrekte, men næsten en fordobling af de forkerte udpegninger.

U 80 finder for så vidt angår tyven: Samme antal korrekte, men færre forkerte efter to måneders forløb. For så vidt angår offeret: Samme antal forkerte, langt færre korrekte efter 2 måneders forløb (kap. XVI, tabel XVI.1.B.).

Meget tyder på, at en tidsforskel på op til 4 måneder ikke er nogen stærk faktor blandt de mange, der påvirker korrekt udpegning, og at forskellen i resultaterne hænger sammen med de forskellige forsøgsbetingelser i øvrigt.

7. Konfrontationsmåde 3. Fotoforevisninger

(Politiet har ikke en bestemt mistænkt).

Som tidligere nævnt, benyttes denne form for konfrontation, når politiet ikke har en bestemt mistænkt, men (ofte en ganske vag) beskrivelse af gerningsmanden. I sådanne tilfælde kan man lade vidnet gennemse fotografier af personer, der tidligere er straffet.

Kap.XVIII. 7.1.

I det følgende vil disse konfrontationer blive beskrevet ud fra praksis på fototeket på Københavns Politigård.

7.1. Hjemmel

Det antages i teori¹⁰⁶⁾ og praksis,¹⁰⁷⁾ at personfotografering til brug for efterforskningen må anses for omfattet af en analogi fra reglerne om personlig ransagning (Rpl. § 794), men der findes ingen direkte lovhjemmel for optagelse og anvendelse af personfotografier. Ombudsmanden har i sin beretning for 1974¹⁰⁸⁾ henstillet til justitsministeriet, at disse forhold reguleres nærmere i retsplejeloven, hvilket imidlertid endnu ikke er sket. De for tiden gældende retningslinier findes i en kundgørelse for rigspolitchefen.¹⁰⁹⁾ Der skelnes her mellem: 1. Optagelse af fotografier, 2. Registrering af disse fotografier, og endelig 3. Forevisning af fotografier.

7.1.1. Optagelse af fotografier

Ifølge den nævnte kundgørelse kan fotografier af mistænkte optages under følgende betingelser:

- a) Tidligere straffede personer.
- b) Ustraffede personer, der er sigtet for nærmere opregnet grovere kriminalitet eller serieforbrydelser.
- c) Når særlige omstændigheder taler derfor.

7.1.2. Registrering

(Internt brug).

Efter kundgørelsens formulering synes betingelserne for optagelse og registrering at falde sammen.

Det fremgår imidlertid af ombudsmandens beretning for 1957,¹¹⁰⁾ at det er praksis at destruere billeder af den mistænkte, såfremt denne frikendes. I forbindelse med en konkret sag udtalte ombudsmanden, at også billeder af to tiltalte, der havde fået tiltalefrafald uden vilkår (ung alder), burde have været fjernet på de pågældendes begæring, hvilket herefter skete. Politiet har ikke ønsket at udtale sig om praksis på dette område, men henviser til »interne regler, der ikke er offentligt tilgængelige«. *Gammeltoft-Hansen*¹¹¹⁾ oplyser imidlertid, at efter praksis fjernes fotografier ikke alene ved frifindelser, men også når sagen henlægges (påtaleopgivelse), dog kun efter begæring fra den pågældende.

Kap.XVIII. 7.1.3.

7.1.3. Forevisning

(Eksternt brug).

Ifølge kundgørelsen kan »forevisningssamlingerne« forevises anmeldere, vidner og sigtede. Forevisningssamlingerne indeholder kun fotos af straffede samt af unge, der har fået tiltalefrafald for alvorlige forbrydelser mod undergivelse under børne- og ungdomsforsorg. Forevisningssamlingerne indeholder således ikke billeder, hvis sagen er henlagt eller endt med et tiltalefrafald for mindre alvorlige forbrydelser. Desuden oplyser *Gammeltoft-Hansen*,¹¹²⁾ at det er sædvanligt at fjerne fotos af betinget dømte efter 3 års forløb, samt at alle fotos destrueres 10 år efter modtagelsen, medmindre der er tale om meget alvorlige forbrydelser.

7.1.4. Forskellen mellem internt og eksternt brug

Det har som nævnt ikke været muligt at formå politiet til at udtale sig nærmere om retsvirkningerne af, at en persons foto er registreret, men ikke anbragt i forevisningssamlingen. Det synes at fremgå, at fotoet ikke må forevises ved egentlige fotoforevisninger, dvs. hvor der ikke er en bestemt mistænkt. Derimod benyttes det efter alt at dømme, når der er ny, konkret mistanke mod den pågældende, idet det f.eks. kan indsættes i en fotoparade. Se hertil ØLD af 15/12-1983 (9. afd., utrykt).

7.2. Præsentation af forevisningssamlingen

7.2.1. Fremgangsmåde

På Københavns Politigård har man delt fotografierne op efter køn og for mændenes vedkommende i alderskategorier (5-års intervaller) og højdekategorier (5-centimeter intervaller). Vidnet gennemser først et album med fotografier (face og halvprofil). Såfremt de ikke finder gerningsmanden, ser de derefter en række lysbilleder. I Århus benyttes man sig udelukkende af lysbilleder. I Nakskov f.eks. har man fotografier, hvorpå der står navn og en række oplysninger om personen. Disse oplysninger bliver dækket til, når fotografierne bliver vist til vidner.

Selv om man i København søger at indkredse personen ved hjælp af alder og højde, kan der blive tale om et ganske betragteligt antal billeder. Eksempelvis kan gerningsmanden bedømmes til at være omkring 25 (det giver både mulighed for kategorien 20–25 og kategorien 25–30) og ca. 175 cm høj (170–175 og 175–180). Vidnet kan kigge, så længe han vil. Han kan slå frem og tilbage i albummet og bestemmer selv farten på lysbilledfremvisningen.

7.2.2. Antal foreviste billeder

Afhængigt af den af vidnet anslåede alder og højde kan der som nævnt blive tale om forevisning af et ganske betydeligt antal billeder. I de senere år har der været udført en del undersøgelser, der tyder på, at forevisning af et stort antal billeder før det rigtige svækker muligheden for korrekt identifikation.

*Laughery et al.*¹¹³⁾ finder således, at målpersonen snarere udpeges, hvis han vises som nr. 40 i en billedrække end som nr. 140. I en senere undersøgelse finder de,¹¹⁴⁾ at effekten er størst, hvis der er stor lighed mellem målpersonen og figuranterne. Deres undersøgelse følges op af *Davies et al.*,¹¹⁵⁾ der finder, at forsøgspersoner, der først må arbejde sig igennem 100 billeder, har færre korrekte udpegninger end forsøgspersoner, der tilbringer den samme tid ved at lytte til en båndoptaget revy (gr. 2). Forsøgspersoner, der har set de 100 billeder og vurderet dem efter skønhed, klarer sig derimod lige så godt som gr. 2.

Man kunne forestille sig, at de mange ansigter påvirker erindringen, således at vidnet ikke længere kan huske ansigtstrækkene på målpersonen. Imidlertid synes der snarere at være tale om en almindelig træthed og manglende koncentration over for en tilsyneladende endeløs opgave. Det viser sig nemlig, at hvis forsøgspersonerne (*efter* at de har set de 100 billeder) får at vide, at målpersonen ikke var der, men at han helt sikkert vil være i det følgende sæt – så foretager de lige så mange korrekte udpegninger i det følgende sæt som gr. 2. En sådan mulighed for at ophæve den negative virkning findes imidlertid ikke i virkeligheden, og *Yarmey*¹¹⁶⁾ anbefaler derfor, at politiet af hensyn til efterforskningen i videst muligt omfang sorterer billedmaterialet på forhånd, således at vidnet ser færrest mulig fotografier. Om de retssikkerhedsmæssige aspekter ved et sådant forslag se nedenfor under 7.4.3.3.

En norsk kriminalmand har hævdet, at fototeksudpegninger giver bedre spor end udpegninger i fotoparader, »fordi i fototeket bliver han jo udpeget blandt så mange«. Man kan imidlertid vende argumentet om og mene, at når vidnet får et valg mellem 400 mennesker, skulle det være et besynderligt træf, om der ikke var én, der lignede – således at risikoen for en forkert udpegnings var større i fototeket. Dette har imidlertid ikke vist sig at være tilfældet: Når billedmaterialet forøges, forekommer også færre forkerte udpegninger,¹¹⁷⁾ hvilket støtter hypotesen om en vis træthed hos vidnet. Meget tyder således på, at mens fotokonfrontationer (og konfrontationsparader) skaber en situation, hvor det er svært for vidnet at undlade et valg, synes fotoforevisninger snarere at skabe

Kap.XVIII. 7.2.3.

det indtryk, at det er umuligt at vælge. (Måske fordi gruppen er uafgrænset, så det er umuligt at udpege den, der ligner »mest«, jfr. afsnit 6.2.2.5.). Der er således ikke retssikkerhedsmæssige indvendinger mod fremvisningen af mange billeder.

For at undgå, at vidnets genkendelsesevne forstyrres ved et stort antal billeder, foreslår Laughery et al., at fototeker etablerer en »zeroing in« procedure. D.v.s., at vidnet forklarer, hvordan forbryderen så ud. Derefter finder politiet et billede, der ligner beskrivelsen. Når vidnet ser det, forklarer han, hvilke ændringer der skulle til, hvis det skulle være gerningsmanden. Herefter finder politimanden et billede, der også opfylder disse krav o.s.v.

Forslaget viser tydeligt Laughery et al.'s mangel på forståelse for de krav, der må stilles til et bevis i juridisk forstand. En sådan procedure må afvises allerede af den grund, at den er alt for suggestiv. I øvrigt forekommer den heller ikke velvalgt ud fra et »rent« psykologsynspunkt: Som tidligere påvist, har mange mennesker svært ved at beskrive andres udseende verbalt, og ved en sådan procedure gøres genkendelsen afhængig ikke alene af vidnets verbale beskrivelse – men også af politimandens »oversættelse« af denne verbale beskrivelse (eks.: markeret ansigt, kontormandstype ... o.s.v.).

7.2.3. Forevisning af personer af en anden race

Såfremt sagen vedrører en gerningsmand med et dansk udseende, virker den beskrevne fremgangsmåde umiddelbart sober og fair. Hvad angår personer med et sydlandsk udseende, bl.a. jugoslaver, tyrkere og andre indvandrere, er disse samlet i et særligt album, og antallet er allerede så stort, at det ikke umiddelbart virker, som om der er særlige retssikkerhedsproblemer forbundet med denne forevisning.

Derimod ligger billeder af grønlændere og (danske) mulatter sammen med andre danske borgere. Navnlig mulatter er der kun ganske få af, således at der i en given højdekategori kan tænkes kun at være én eller to. Dette forhold er særdeles uheldigt, og det er formentlig særlig farligt, når det drejer sig om minoritetsgrupper, idet talrige undersøgelser¹¹⁸⁾ viser, at det kan være vanskeligt at skelne mennesker af en fremmed race fra hinanden.

De fleste af disse undersøgelser er lavet i USA, og forsøgspersonerne er enten hvide eller negre. Ved nogle få forsøg¹¹⁹⁾ vises også billeder af asiater, der synes at være vanskeligere at genkende end de to andre racer. For så vidt angår hvide og negre, er resultaterne ikke helt konsistente. Nogle¹²⁰⁾ viser, at negre er lige så gode til at genkende hvide ansigter som hvide er; andre,¹²¹⁾ at de bedre kan genkende deres egen race. Men næsten alle undersøgelser når til det

Kap. XVIII. 7.2.3.

resultat, at hvide mennesker har sværere ved at genkende personer af en anden race.

*Clifford og Bull*¹²²⁾ foreslår forskellige forklaringer:

- a) Det er muligt, at det er lettere at genkende hvide ansigter. Rent faktisk genkendes hvide ansigter på andre træk end sorte: Hvide har forskellig øjenfarve, forskellig hårfarve og hårtype m.v. Sorte har forskellig hudfarve (complexion), mens hårfarve og øjenfarve er ens.
- b) Det er et spørgsmål om erfaring med den anden race. De fleste forsøg er lavet i USA, hvor de fleste negre har erfaringer med hvide, mens en del hvide kun har overfladiske erfaringer med negre.

Dette passer med *Shepherd et al.*'s¹²³⁾ forsøg, der sammenlignede negre i Rhodesia og hvide i Skotland. De fandt, at skotterne var bedst til at genkende hvide, rhodeserne bedst til at genkende sorte. I det hele taget viser europæiske forsøg (Storbritannien) større forskel mellem hvides genkendelse af hvide og sorte end amerikanske forsøg.¹²⁴⁾ Og mange undersøgelser¹²⁵⁾ viser, at det er muligt at optræne evnen til at genkende en fremmed race. Derimod passer denne teori ikke med *Luce's*¹²⁶⁾ forsøg. Luce fandt, at hvide, der havde gået i integreret skole eller boede i et integreret kvarter, ikke var bedre til at genkende sorte end andre hvide.

Imidlertid har *Lavrakas et al.*¹²⁷⁾ fundet, at hvide, der ikke bare ofte så negre, men havde venner iblandt dem, var bedre til at genkende negre end andre hvide.

*Clifford og Bull*¹²⁸⁾ mener, at dette resultat kan forklares med racediskrimination: Mennesker med racefordomme er tilbøjelige til at opfatte negre meget stereotyp. De finder visse holdepunkter for teorien i *Secord et al.*¹²⁹⁾ og *Galper's*¹³⁰⁾ undersøgelser. *Brigham og Barkowitz*¹³¹⁾ finder derimod ikke, at racefordomme har betydning for genkendelser.

Måske er resultaterne af disse undersøgelser udtryk for en holdning til den anden race i mere bred forstand. Som et spørgsmål om, i hvor høj grad man har behov for at skelne de enkelte medlemmer af den fremmede gruppe fra hinanden. En person med racefordomme eller en person, der uden at have racefordomme blot anser det for utænkeligt at få mere individuel tilknytning til den anden race – f.eks. fordi der er en sprogbarriere – vil ikke hæfte sig ved det enkelte individs ansigtstræk. Omvendt kunne man tænke sig en racist i en situation, hvor han, uanset at han ikke ønskede samkvem med den fremmede gruppe, var afhængig af den, og det derfor var vitalt, at han kunne skelne medlemmerne fra hinanden.

Kap.XVIII. 7.2.4.

Under alle omstændigheder synes resultaterne at vise, at erfaring er en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse. Derudover kræves individuel interesse i den anden race. Så længe man betragter den som en gruppe, er det overflødig at kunne skelne den ene fra den anden. Da de færreste danskere har haft lejlighed til at omgås fremmede racer i større udstrækning, må det normalt antages, at det er en vanskelig opgave at skelne disse personer fra hinanden. Omvendt vil personer af fremmed race normalt have haft så megen kontakt med hvide, at de må anses for lige så egnede til genkendelse af hvide ansigter som danskere i almindelighed.

Det forekommer mere rimeligt at samle personer af åbenbar anden race i et album for sig – uanset deres højde. Reelle hensyn må her veje tungere end ideelle. (En sådan frasortering af »ikke danske« personer kan virke stødende, ikke mindst i forhold til grønlandere).

7.2.4. Vidererækkende betydning af forsøgene over genkendelse af personer af fremmed race

Såfremt man er enig i at se Lavrakas et al.'s forsøg som et tegn på, at det afgørende er den individuelle interesse i at kunne skelne gruppens medlemmer fra hinanden, synes forsøget at kunne få betydning også inden for den enkelte race.

Man kunne således forestille sig, at et ungt menneske ved synet af en ældre person blot ville registrere dette faktum uden at interessere sig synderligt for de individuelle træk, mens han ville reagere helt anderledes over for en person fra hans egen aldersklasse (specielt måske en person af modsat køn, se hertil *Kutchinsky*.¹³²⁾ På samme måde kunne man forestille sig, at denne aldersgruppe ville have vanskeligere ved at skelne børneansigter fra hinanden end en forældre- eller pædagoggruppe.

Dette har såvidt vides aldrig være undersøgt eksperimentelt, men har i tidens løb været nævnt, således i 1957 af *Williams*,¹³³⁾ og allerede i 1927 skrev *Gorphe*.¹³⁴⁾ »Uniformer fører til en farlig lighed – navnlig farlig for dem, der ikke bærer uniformen.«

*Goldstein og Chance*¹³⁵⁾ finder ikke, at små børn er bedre til at genkende jævnaldrende end til at genkende voksne, men dette modsiger ikke teorien, idet genkendelse af individuelle voksne må anses for at være mindst lige så vigtig for små børn som diskriminering mellem jævnaldrende.

7.2.5. Vidnets udpegning af gerningsmand

Såfremt politiet ikke har en bestemt mistænkt, har man ingen interesse i at få udpeget én person frem for en anden. Det eneste problem synes derfor at være formaliseringen af vidnets udpegning. (Vidnet kommer i disse situationer normalt alene til fototeket, og vagthavende skal derfor videregive vidnets genkendelse til afdelingen.)

Ovenfor (under 3.2.7.) er denne problemstilling mere indgående diskuteret, og det er foreslået, at man gengiver vidnets nøjagtige formulering, hvilket er foreskrevet i de engelske regler¹³⁶⁾ og foreslås af *Jørgen Smith*.¹³⁷⁾ Under den nuværende praksis udvises der ikke altid den største omhu (kap. XV, 4.2.3. og ovenfor afsnit 5.3.).

7.2.6. Flere vidner

I forbindelse med sagen om den kvindelige bankrøver (ref. kap. XVII, 3.3.) forklarede tre vidner, at de i fællesskab havde set på billeder i fototeket. Dette er næppe en helt usædvanlig fremgangsmåde.

I hvert fald har jeg oplevet det samme. Sagen drejede sig om to unge mennesker (A og B), der havde været udsat for et røveri. Der var travlhed på fototeket, og de fik udleveret et album som de selv kunne kigge i.

A: »Ham dér kunne godt ligne...«

B: »Nej, er du gal, han var da meget mørkere.«

A: »Nå ja, måske, men jeg tænkte på næsen og sådan...«

B: »Nej da, hans næse buede meget mere nedad. Mere som ham der...«

A: »Synes du?... Ja, det kan godt være...«

Dagen før var et ægtepar kommet op med en anmeldelse, og de var blevet sat til at se billeder hver for sig. Fremgangsmåden synes således overladt til den enkelte vagthavendes skøn.

Da fremgangsmåden med at lade vidnerne se billeder sammen, som tidligere nævnt, må anses for at være i strid med retsplejelovens § 753, jfr. § 182, forekommer det besynderligt, at der ikke er faste retningslinier på dette punkt. Det burde være en ufravigelig regel, at vidnerne ser billederne hver for sig.

I øvrigt er det også af hensyn til bevismaterialet mærkværdigt, at en sådan fremgangsmåde har kunnet praktiseres. Det bør naturligvis fremgå af rapporten, om den ene eller den anden fremgangsmåde har været benyttet. Det er klart, at hvis ægteparret peger på samme mand, så er sandsynligheden for hans skyld langt

Kap.XVIII. 7.3.

større, end hvis de to unge mennesker enes om én. Politiet synes således at afskære sig selv fra det bedst mulige bevismateriale ved denne fremgangsmåde.

7.3. Gammeltoft-Hansens forslag til ændring af praksis

Det fremgår af den ovenfor beskrevne praksis, at der stilles større krav, efterhånden som indgrebene bliver stadig alvorligere for individet. *Gammeltoft-Hansen*¹³⁸⁾ mener, at denne differentiering burde være større i betragtning af den store forskel på indgrebenes intensitet. Han skriver:

Det er ikke særlig ubehageligt at blive fotograferet; det er straks mere ubehageligt at vide sit billede registreret for længere eller ubegrænset tid; og det er til det yderste ubehageligt, at ens billede i fototeker forevises udenforstående i forbindelse med en senere strafforfølgning.

Han ser derfor ingen grund til, at *selve fotograferingen* er behæftet med restriktioner, men har foreslået,¹³⁹⁾ at denne kan finde sted i det omfang, politiet mener, den har betydning for efterforskningen. For så vidt angår ikke sigtede personer, skal der dog være bestyrket mistanke om en forbrydelse, der efter loven kan medføre fængsel i mindst 1½ år.

Med hensyn til *forevisning* har han foreslået,¹⁴⁰⁾ at en sådan kun må foretages over for personer, der er sigtet for en lovovertrædelse, der efter loven kan medføre fængsel i mindst 1½ år, eller såfremt den pågældende er tidligere straffet, d.v.s. stort set de retningslinier, der gælder i dag. Endvidere vil han lovfæste den nugældende praksis vedrørende fjernelse af billeder.¹⁴¹⁾

For så vidt angår *forevisningen* af de registrerede billeder, har Gammeltoft-Hansen ud fra hensynet til at begrænse forevisningen mest muligt (og samtidig gøre efterforskningen mere effektiv) stillet et forslag,¹⁴²⁾ der på den ene side udvider den kreds, der kan forevises, men samtidig foretager en kraftig indsnævring af den sammenhæng, i hvilken disse billeder må forevises.

Han foreslår, at forevisning kan foretages af alle registrerede. Der er således tale om en ret betydelig udvidelse, idet dette indgreb ikke alene (som hidtil) vil kunne ramme tidligere straffede, men også personer, som har fået et tiltalefråfald, eller hvis sag er henlagt. Samtidig foreslås¹⁴³⁾ imidlertid en bestemmelse, hvorefter disse fotos kun må fremvises, såfremt de pågældende tidligere er dømt (sigtet) for kriminalitet »af samme art«. Et lignende forslag er stillet af *Wall* (U.S.A.).¹⁴⁴⁾

Kap.XVIII. 7.4.

Det er klart, at en sådan bestemmelses rækkevidde er helt afhængig af fortolkningen af begrebet »af samme art«. (Er tyveri og røveri f.eks. forbrydelser »af samme art«? Er tyveri og hæleri?) Hvis de er, synes kredsen stadig at være temmelig stor – hvis de ikke er, kan politiet ikke benytte dette efter sigende effektive efterforskningsmiddel over for kriminelle, der ændrer deres stil en smule.

Hvis bestemmelsen skal have betydning, må det nok antages, at den skal fortolkes relativt restriktivt.

7.4. De lege ferenda

7.4.1. Fotograferingen

Det er rigtigt, at fotografering til brug for efterforskningen i den konkrete sag ikke er umiddelbar ubehagelig og ydmygende, som f.eks. kropsvisitation eller lignende ville være.

Alligevel er der nok nogle, der vil opleve fotograferingen som mere ubehagelig. Ved en kropsvisitation kan man i det mindste følge med og kender resultatet. Men hvori består fotografiets »brug« for efterforskningen? Hvem bliver det vist til? Ens naboer, de handlende, ens arbejdsgiver? Bliver der arrangeret en fotokonfrontation, uden at man selv eller ens forsvarer er adviseret? Det synes derfor ikke rimeligt helt at overlade optagelsen af fotografier til politiets skøn – det vil nemt føre til en rutinemæssig optagelse af fotografier ud fra det synspunkt, at der kan blive brug for dem på et senere tidspunkt, f.eks. hvis den mistænkte forsvinder.

Man kunne eventuelt indskyde nogle faser. F.eks. a) brug af fotografiet internt (politi og arresthuspersonale). b) sikring af fotografiet med henblik på en mulig eftersøgning. c) afhøring af offer og vidner. d) afhøring af personer, som har kendskab til den pågældende. e) offentliggørelse i dagspressen og TV.

Hvorledes sådanne faser kunne udformes, og hvilke krav, der bør stilles, før et fotografi kan benyttes på de beskrevne måder, synes imidlertid umuligt at afgøre, så længe det ikke lader sig gøre at få oplyst, hvilken »brug« der for øjeblikket gøres af sådanne fotografier, og hvorledes behovet er.

7.4.2. Registreringen

7.4.2.1. Påtaleopgivelse

Det er ikke helt klart, om »fjernelse efter begæring« betyder, at fotografiet *skal*

Kap.XVIII. 7.4.2.1.1.

fjernes, såfremt der fremsættes en begæring, eller om politiet (efter begæring) foretager et skøn over, hvorvidt det er efterforskningsmæssigt forsvarligt at fjerne billedet eller ej.

7.4.2.1.1. Bestemmelsen om begæring

Hvad enten den ene eller den anden fortolkning er rigtig, synes bestemmelsen om begæring under alle omstændigheder ilde anbragt. Politiets opbevaring af fotografier af borgerne må opfattes som et indgreb i den personlige frihed, og det er næppe rimeligt, at en sådan beskyttelse er forbeholdt borgere, der stiller krav om den, mens ressourcetsvage borgere ikke får en tilsvarende beskyttelse. Det er så meget mere betænkeligt på dette område, hvor retstilstanden reguleres af interne (ikke offentligt tilgængelige) regler, og hvor sigtede ofte vil være uden forsvarerbistand og derfor næppe vil blive oplyst om sin ret til at kræve fotoet fjernet.

Endvidere kan man frygte, at netop de personer, som senere kan tænkes at blive indblandet i nye forbrydelser, vil vide at sørge for, at deres fotografi fjernes, således at reglen bliver efterforskningsmæssigt betydningsløs.

En regel om, at fotografier fjernes på begæring, bør derfor ikke optages i retsplejeloven.

7.4.2.1.2. Destruering efter politiets skøn

En sag henlægges, dvs. påtalen opgives, når ingen er sigtet, eller sigtelsen er klart uholdbar, når sagen er forældet, eller når det ikke kan antages, at beviserne mod sigtede er tilstrækkelige til at føre til en domfældelse. I det sidste tilfælde kan det således meget vel være en skyldformodning (jfr. kap. XIV, 2.1.4.1.), og dette kunne begrunde et ønske fra anklagemyndigheden om at udøve et skøn, dvs. nægte at destruere billedet i tilfælde, hvor der er en vis skyldformodning.

En sådan beføjelse forekommer imidlertid ikke rimelig, når den sammenholdes med bestemmelsen om, at fotoet fjernes automatisk efter en frifindelse.

Hvis anklagemyndighedens skøn i øvrigt er korrekt, må grundlaget for de opgivne sager antages at være svagere end de sager, der ender med frifindelse. Eller sagt med andre ord: anklagemyndigheden vurderer, at de beviser, man har mod sigtede, ville føre til en frifindelse – hvilket vil sige, at hvis sagen kom for domstolen, ville sigtede have *krav* på at få sit billede fjernet. Det kan næppe

Kap.XVIII. 7.4.2.1.2.

være rimeligt, at anklagemyndigheden kan undlade at bringe sagen for domstolene og dermed tiltage sig en ret til at skønne over, om man finder skyldformodningen tilstrækkelig stærk til at undlade at destruere fotografiet.

Dertil kommer, at sigtelse også kan være rejst på betydeligt spinklere grundlag. Politiet afgør, hvornår der foreligger tilstrækkeligt mod en mistænkt til, at der kan fremsættes en konkret sigtelse, og dette skøn kan ikke prøves af retten.*¹⁾ Man kan udtrykke det på den måde, at reglerne overlader det til politiets skøn, om de ønsker en mistænks billede registreret, og i så fald bør de formulere en sigtelse. Reglen om, at billedet kan fjernes efter begæring er som nævnt ikke tilstrækkelig beskyttelse.

Til støtte for den nugældende praksis kunne nævnes, at selv om påtalen for øjeblikket er opgivet, vil sagen ofte ikke være endeligt afsluttet. Der kan på et senere tidspunkt komme nye beviser frem. Ganske vist kan man i sådanne tilfælde optage et nyt fotografi af den pågældende, men er der f.eks. forløbet 5 år, kan vedkommendes ydre have ændret sig ikke så lidt.

Noget lignende gælder i øvrigt i visse frifindelsessager. Også her kan der meget vel være en skyldformodning (jfr. den tidligere gældende skyldformodningsregel kap. XIV, 2.1.4.1.), og man kan også her forestille sig, at sagen atter vil blive taget op, såfremt nyt materiale kommer frem. F.eks. en ny forbrydelse med en fremgangsmåde der er af samme karakter som i den uopklarede forbrydelse. Sagens akter destrueres ikke, fordi et menneske frikendes, og derfor vil det ikke være ganske ulogisk at opbevare et eventuelt foto sammen med de øvrige sagsakter – men det ville naturligvis være udelukket at lade det indgå i fototekssamlinger eller lignende.

Dersom man ud fra den grundsætning, at en frifunden i et og alt må behandles som en uskyldig, finder det rigtigt at følge den nuværende praksis og destruere billedet, ses ikke rettere, end at dette i endnu højere grad må gælde for personer, hvor man ikke har tilstrækkeligt med beviser til at rejse tiltale. – I øvrigt siger en anden grundsætning, at enhver skal betragtes som uskyldig, til han er dømt – og det må vel så meget mere gælde den, der end ikke er tiltalt.

Til sammenligning kan nævnes, at efter den norske anklagemyndigheds oplysninger fjernes en sigtet/tiltalts billede kun, når sagen efter politiets skøn er »afgjort på en måde, så mistanken mod den pågældende er afkræftet«.

Det kan være en frifindelse eller en henlæggelse, men en frifindelse er ikke i sig selv

*¹⁾ Det forudsættes, at der er tale om en sigtelse af ikke-culpøs karakter¹⁴⁵⁾

Kap.XVIII. 7.4.2.2.

tilstrækkelig begrundelse. Man har således valgt at tage konsekvensen af skyldformodningen og lade den gælde for såvel frifundne som mistænkte, mod hvem der er opgivet påtale. I øvrigt fjernes fotografierne kun efter anmodning fra den pågældende.

For dansk rets vedkommende forekommer det rigtigt at tage konsekvensen af bestemmelsen om destruktion ved frifindelse og som en selvfølge destruere billeder også ved påtaleopgivelser.

7.4.2.2. Tiltalefrafald

Det kan forekomme, at billedet ikke destrueres ved tiltalefrafald. Tiltalefrafaldet er principielt en sanktion og forudsætter derfor skyld. Imidlertid er det ikke helt i overensstemmelse med ombudsmandens bemærkninger i beretningen for 1957 (7.1.2.), som forudsætter, at billederne bør fjernes efter begæring i hvert fald i mindre alvorlige sager.

En sådan praksis kunne overvejes ikke mindst i betragtning af, at en person, der har fået tiltalefrafald, ikke har fået sin sag prøvet ved en domstol. Heller ikke ved tiltalefrafaldene bør en eventuel fjernelse dog betinges af begæring, jfr. bemærkningerne overfor under 7.4.2.1.1.

7.4.2.3. Betingelserne i øvrigt

Det gælder for registreringen som for optagelsen, at det er umuligt at vurdere de i kundgørelsen nævnte betingelser (ref. under 7.1.1.), så længe man ikke præcist kender virkningerne af at være registreret, men ikke i forevisningssamlingen.

7.4.3. Fotoforevisningen

7.4.3.1. Begreb

Fotoforevisninger er et led i politiets opklaring af forbrydelser. *Wall*¹⁴⁶⁾ omtaler fototeket som et af de mest effektive kriminalitetsbekæmpende våben overhovedet og beskriver den typiske situation, hvor politiet står på bar bund i en sag, indtil vidnets udpegning gør det muligt at rette efterforskningen mod en bestemt person, hvorefter denne bliver forhørt, hans forhold undersøges, og han sluttelig dømmes.

Men hvor stor er risikoen for, at den person, der bliver udpeget, forhørt og måske senere dømt, er uskyldig?

7.4.3.2. Retssikkerheden efter de nugældende regler

Ovenfor under 3.1.7. er en levende konfrontation beskrevet, hvor samtlige deltagere i paraden var mistænkte. Spørgsmålet er, hvorledes en sådan »konfrontation« egentlig adskiller sig fra fotoforevisningerne. Også fotoforevisningerne består som beskrevet af potentielt mistænkte.

Man kunne hævde, at fotoforevisningerne adskiller sig ved deres antal. Der er ofte flere hundrede billeder mod de 7–8 personer ved paraden. Man må imidlertid gøre sig klart, at dette ikke gør den enkelte udpegning principielt forskellig i de to situationer. *Det er rigtigt, at risikoen ved fotoforevisningen er mindre for den enkelte – men for den person, der bliver udpeget, er det aldeles ligegyldigt, om han bliver udpeget blandt otte eller fire hundrede. Hver eneste udpegning er – såvel ved den før omtalte parade som i fototeket – en udpegning af en potentielt mistænkt. Og den omstændighed, at fire hundrede og ikke otte mennesker udsættes for en sådan behandling, gør den næppe mere acceptabel. Set fra den enkeltes synspunkt er risikoen ikke så stor, men set fra politiets side konstituerer enhver udpegning, ved paraden som ved fotoforevisningen, grundlag for en undersøgelse af den pågældendes forhold.*

Man kunne måske mene, at en anden forskel mellem fotoforevisningerne og den ovenfor omtalte parade er, at der i en vis forstand er figuranter ved fotoforevisningerne, idet et vist antal af de foreviste har et sikkert alibi eller af andre grunde kan udelukkes. Det er imidlertid næppe noget holdbart argument, at den udpegede i visse tilfælde vil kunne rense sig for mistanken. (Dette er vel i øvrigt også muligt ved den før omtalte parade.) Men dertil kommer, at dette antal »figuranter« er aldeles vilkårligt. Ingen véd, hvor mange af de foreviste personer, der måtte have et alibi.

Endelig må der erindres om, at man ikke har nogen som helst anden grund til at mistænke – og forevise – disse personer end den omstændighed, at de tidligere har været straffet.

Kriminalstatistikken viser, at mange tidligere straffede registreres for ny kriminalitet. Som *Greve*¹⁴⁷⁾ har bemærket, skyldes dette muligvis ikke mindst, at opdagelsesrisikoen er mange gange forøget for den tidligere straffede.

Man kan – efter min opfattelse med rette – spørge, om det er retssikkerhedsmæssigt forsvarligt, at en person, som har udstået sin straf, i årevis skal have sit billede siddende i et album, som dagligt bliver set igennem af 10–20 mennesker med den risiko, at et vidne en dag stopper ved hans billede, hvorefter der bliver

Kap.XVIII. 7.4.3.3.

indledt undersøgelse mød ham. Uanset at han – måske – vil kunne rense sig ved en sådan undersøgelse, forekommer det, at der burde være grænser for, hvor spinkelt et grundlag en sådan kan hvile på. Til illustration af retsikkerheden for en person, hvis billede befinder sig i forevisningssamlingen, kan følgende to sager nævnes:

Eks. 1. FOB 1974, p. 237.

I ombudsmandens beretning for 1974 nævnes en sag, hvoraf det fremgår, at en person er dømt for berigelsesforbrydelser og overtrædelse af våbenloven. To år efter løsladelsen udpeges han via fototeket af et vidne, der har været udsat for et checkbedrageri. Han tiltales for dette forhold m.v., men frifindes ved byretten. Kort tid efter tilstår en anden at havde begået de pågældende bedragerier. Når ombudsmanden blev inddraget i sagen, skyldtes det, at den pågældende krævede at få sit billede fjernet fra fototeket for at undgå påny at blive tiltalt for en forbrydelse, han ikke havde begået. Dette fik han *ikke* medhold i – billedet befandt sig i fototeket i henhold til gældende regler – men ombudsmanden henstillede til justitsministeriet, at regler vedrørende optagelse og forevisning af fotografier blev optaget i loven.

Eks. 2. UfR 1971/49.

I denne sag var tiltalte (T) som 19-årig idømt ungdomsfængsel for tyveri. 9 år senere begås en sædelighedsforbrydelse mod en kvinde (A), og denne kvinde udpeger T i fototeket, og bekræfter udpegningen ved en konfrontation med T alene. Der er ikke andre beviser mod T, der efter det oplyste levede i et godt ægteskab, men han har ikke noget alibi, og hans værksted er beliggende 1½ km fra gerningsstedet. T dømmes ved byretten: »Det er ved A's sikre genkendelse bevist...« (dissens). Ved landsretten frifindes han med 3 stemmer mod 3, idet det findes »overvejende betænkeligt at bortse fra den mulighed, at A har forvekslet tiltalte med en anden«. Der gives afslag på erstatning for 2 måneders uforskyldt varetægtsfængsling (skyldformodningsreglen, jfr. kap. XIV, 2.1.4.1.).

T var næppe blevet dømt ved byretten, hvis han havde haft en uplettet fortid, jfr. kap. XIV, 2.1. Det ironiske er, at hvis han havde haft en uplettet fortid, var han end ikke blevet tiltalt. Det eneste, der forbinder T med forbrydelsen, er fototeksudpegningen, og denne grunder sig igen i hans tidligere dom. T's sag synes således klart af illustrere Greve's ovennævnte bemærkning. Se endvidere *Zahle*.¹⁴⁸⁾

7.4.3.3. Retssikkerheden efter de af Gammeltoft-Hansen foreslåede regler

Såfremt en person (D) er dømt for en sædelighedsforbrydelse, vil han efter de

Kap. XVIII. 7.4.3.3.

af Gammeltoft-Hansen foreslåede regler ikke indgå i forevisningen for et vidne, der har overværet et bankrøveri eller et røverisk overfald. Det ovennævnte eksempel (UfR 1971/49) ville således ikke være forekommet. Risikoen for, at D vil blive udpeget ved en fejltagelse, er – formentlig – også forringet i og med, at han bliver forevist sjældnere (men på den anden side blandt færre personer, hvilket forøger risikoen for, at en given udpegning netop rammer ham).

Samtidig er D's retssikkerhed ved en eventuel udpegning imidlertid blevet væsentligt forringet. Som det er i dag, kan det tænkes, at D udpeges i forbindelse med et røveri, mens han tidligere er dømt for usædeligt forhold til mindreårige, og den tidligere dom bliver således ikke noget selvstændigt indicium imod ham. Hvis udpegningen derimod foretages blandt personer, der har begået kriminalitet »af samme art«, vil dette i sig selv komme til at virke som et stærkt indicium for hans skyld i forhold til den uopklarede forbrydelse. Der skabes således den retssikkerhedsmæssigt mest farlige af alle situationer: *Vidnet foretager ganske vist et valg, men ved ethvert valg udpeges en mistænkt.*

Når vedkommende fremstilles i retten med krav om fængsling, kan sagen se således ud:

1. Han er udpeget blandt en række fotografier.
2. Han er tidligere dømt for lignende forbrydelser.
3. Han har ikke noget alibi.

Det var lige præcis på dette grundlag, den før omtalte kvindelige bankrøver (kap. XVII, 3.3.) blev varetægtsfængslet.

Sandheden er imidlertid, at vidnet har været anbragt i en situation, hvor det ikke var muligt at udskille utroværdige vidner ved hjælp af figurantudpegninger. Hvis vidnet overhovedet vælger at udpege, kan det kun pege på en person, der opfylder såvel 1. som 2., således at *enhver* udpegning – også den forkerte – trækker halen af beviser efter sig. Det eneste af udpegningen uafhængige er således hans manglende alibi. Og et manglende alibi er nu engang ikke – som tidligere understreget – noget bevis på, at den pågældende har begået forbrydelsen.

I denne forbindelse må man erindre, at netop tidligere dømte ofte vil være mennesker med en mindre fastlagt tilværelse end andre. De er ofte uden arbejde,

Kap.XVIII. 7.4.3.4.

bor oftere alene og lever i det hele taget et mindre regelmæssigt liv end flertallet og vil følgelig oftere være uden mulighed for at skaffe sig et alibi.

Selv om forslaget betyder, at sager som UfR 1971/49 undgås, betyder det til gengæld, at enhver, der bliver udpeget, er i alvorlige vanskeligheder, medmindre han har et overordentligt godt alibi. Det fremgår, at T's frikendelse hang i en meget tynd tråd. Det kan næppe afvises, at T's domfældelse var blevet stadfæstet, hvis hans tidligere straffedom havde været af lignende karakter, som det forhold han nu var tiltalt for.

7.4.3.4. Forevisningen indebærer i sig selv en krænkelse

Uanset om en person bliver udpeget eller ej, kan selve den omstændighed, at hans foto forevises til vidner, der derved bliver opmærksomme på, at han er kendt af politiet, indebære en krænkelse. Denne krænkelse er fremhævet af Gammeltoft-Hansen (refereret afsnit 7.3.) og af mindretallet i Østre Landsrets dom af 15/12 1983 (afsn. 7.1.4.). Det er klart, at denne krænkelse vil forekomme sjældnere efter det af Gammeltoft-Hansen stillede forslag.

7.4.3.5. De lege ferenda

7.4.3.5.1. Fototeksudpegninger som bevismiddel

En retssikkerhedsmæssigt forsvarlig ordning ville være at anskaffe et antal figuranter, d.v.s. et antal billeder af personer, der ikke er mistænkte. Disse billeder kunne, når det var aktuelt, blandes med billeder af personer, der tidligere havde begået kriminalitet »af samme art«.

Dermed ville man opnå følgende:

Fordele:

1. Forevisningen ville være fair, idet potentielt mistænkte ville blive forevist blandt ikke-mistænkte. Efterprøvelse ville i et vist omfang være mulig, idet det kunne angives, hvilke fotografier der havde været forevist.
2. Tidligere straffede ville kun blive forevist i tilfælde, hvor de var »potentielt mistænkte«.
3. Disse figurantfotos ville endvidere kunne benyttes ved fotokonfrontationer.

Kap.XVIII. 7.4.3.5.1.

I dag bruges fotos fra forevisningssamlingen af personer, der er udenfor mistanke i den konkrete sag. Disse personer bliver derved udsat for den krænkelse, der ligger i forevisningen.

Ulemper:

1. Det foreslåede system er noget mere besværligt, men det forekommer at indebære så væsentlige retssikkerhedsgarantier, at det dog bør foretrækkes. Endvidere kunne det også efterforskningsmæssigt vise sig hensigtsmæssigt, idet et sådant system mere effektivt ville afsløre de upålidelige vidner og dermed i højere grad sikre, at efterforskningen ikke retter sig mod en uskyldig.

2. Medmindre man opstiller en forholdsvis snæver definition af begrebet kriminalitet »af samme art«, vil en sådan ordning betyde forevisning af et meget stort antal billeder med deraf følgende risiko for, at færre vidner udpeger (jfr. under 7.2.2.). Også dette hensyn synes dog at måtte vige for det retssikkerhedsmæssige aspekt.

Det forekommer ubetænkeligt at overlade skønnet over, hvad der i det enkelte tilfælde skal forstås ved kriminalitet »af samme art« til politiet. Hvis det kræves, at fotoforevisninger skal være iblandet et passende antal figuranter, vil politiet selv være interesseret i at begrænse antallet af viste billeder mest muligt. Dertil kommer, at selv om retssystemet naturligvis i videst muligt omfang bør søge at undgå unødige krænkelse af borgerne – så synes hensynet til kriminalitetsbekæmpelsen dog at måtte have forrang for den krænkelse, der måtte ligge i, at ens billede forevises vidner med henblik på opklaring af en forbrydelse.

Tilbage bliver problemet med at skaffe tilstrækkeligt med billeder af figuranter, som naturligvis må melde sig frivilligt. Er det ikke muligt at fremskaffe billederne her i landet, kunne man forestille sig, at man samarbejdede med politiet i de øvrige nordiske lande, eller i andre lande, hvis indbyggere har stor lighed med danskerne.

Eftersom tilstedeværelsen af et (kendt) antal figuranter må anses for at være en helt afgørende retssikkerhedsgaranti, kunne man subsidiært overveje at benytte fototekets fotografier som figuranter, forstået på den måde, at man sikrer sig et vist antal billeder, hvor den pågældende er uden for mistanke, f.eks. fordi han afsoner, og benytter disse som figuranter. Den krænkelse, der overgår de pågældende, må vige for det overordnede hensyn til retssikkerheden.

Kap.XVIII. 7.4.3.5.2.

7.4.3.5.2. Fototeksudpegninger som efterforskningsmiddel uden bevisværdi

En anden mulighed ville være at bevare den nuværende ordning, men lade udpegningen som sådan være uden bevismæssig værdi og således udelukkende benytte den som et middel for politiet til at få startet efterforskningen. Hvis efterforskningen ikke bragte beviser mod den pågældende, måtte sagen afsluttes, og under en sådan ordning ville ingen af de ovenfor nævnte sager (FOB 1974, p. 237, og UfR 1971/49) være bragt for retten. En sådan fremgangsmåde ville være langt mindre besværlig for politiet end fremskaffelse af en egentlig figurantparade, og samtidig kunne dette efter sigende uundværlige middel i efterforskningen bibeholdes. Ulempen ved fremgangsmåden ville efterforskningsmæssigt være, at man, såfremt vidnet foretog en korrekt identifikation, ville have afskåret sig fra et bevismiddel ved den valgte fremgangsmåde. Retssikkerhedsmæssigt kunne indvendes, at efterforskning – ligesom tilfældet er i dag – kunne iværksættes på et umådeligt spinkelt grundlag. Endelig ville et stort antal mennesker blive udsat for den krænkelse, at deres foto fremvises for andre.

Indførelse af en sådan ordning ville give politiet mulighed for at foretage et valg i den enkelte situation: Enten kan man lade udpegningen foregå med en eller flere mistænkte iblandet et (kendt) antal figuranter, eller man kan lade vidnet foretage udpegningen udelukkende blandt potentielle mistænkte, og dermed sikre sig et spor, der dog vil være uden beviskraft.

7.5. Konklusion

Den levende konfrontation uden figuranter kan alle vel blive enige om at betegne som utilstedelig. Der kan – for mig at se – vanskeligt argumenteres overbevisende for, at fotoforevisninger er acceptable.

Det er imidlertid muligt, at jeg overvurderer problemet. Hvis det således kunne påvises, at der i praksis forekommer meget få ukorrekte fototeksudpegninger, bliver det rejste retssikkerhedsproblem mere teoretisk end praktisk.

Det forekommer derfor at være overordentligt værdifuldt med en nærmere undersøgelse af de udpegninger, der faktisk foretages på fototeket, således at fotoforevisningernes værdi for politiets efterforskning – herunder antallet af bevisligt forkerte udpegninger – kunne blive belyst. Kun derved kan der skabes mulighed for en realistisk afvejning af den efterforskningsmæssige værdi i forhold til det retssikkerhedsmæssige aspekt.

8. Samtykke til konfrontationen.

I de engelske regler¹⁴⁹⁾ fremhæves det, at medvirken i en konfrontationsparade må være frivillig for den sigtede, og i de norske regler¹⁵⁰⁾ hedder det, at han »bør spørres«. *Jan Schultz Lorentzen*¹⁵¹⁾ antager ligeledes, at konfrontationsparader kræver sigtedes samtykke. Dette kan forekomme selvfølgelig, idet en konfrontationsparade forudsætter loyal medvirken fra sigtedes side for at have mening. En modvillig deltager vil kunne ødelægge konfrontationen ved at henlede opmærksomheden på sig selv eller andre.¹⁵²⁾

Københavns Byret¹⁵³⁾ har imidlertid afsagt en kendelse, hvorefter dels de sigtede dels en figurant tilpligtedes at medvirke i en konfrontationsparade – om fornødent med magtanvendelse.

Den konkrete sag var en drabssag, og de sigtede en række medlemmer af en »rocker-bande«. De pågældendes udseende adskiller sig mærkbart fra den almindelige befolkning, og figuranten, der havde været benyttet ved tidligere konfrontationer i samme sag, var medlem af samme bande, men uden for mistanke. Kendelsen blev stadfæstet ved Østre Landsret for så vidt angik de sigtede og en mistænkt. Spørgsmålet om figurantens samtykke forelå ikke for landsretten.

8.1. Sigtedes samtykke.

Det er et almindeligt anerkendt princip i dansk strafferetspleje, at ingen er forpligtet til at medvirke *aktivt* til sin egen domfældelse,¹⁵⁴⁾ og der må derfor skelnes mellem politiets anvendelse af sigtedes eller domfældtes fotografi (passiv medvirken) og sigtedes medvirken ved en levende konfrontationsparade (aktiv medvirken).

En sådan skelnen kendes også fra spørgsmålet om pligten til at afgive forklaring. Tiltalte har ingen pligt til at afgive forklaring (aktiv medvirken); derimod er der intet til hinder for, at vidner afhøres om, hvad tiltalte måtte have sagt til dem (passiv medvirken).

At tvinge sigtede til at medvirke ved en levende konfrontationsparade er således klart i strid med et grundlæggende princip. Dertil kommer, at det som nævnt også af praktiske grunde er umuligt, idet det ikke ses at være muligt at tvinge ham til *loyal* medvirken.

Derimod er det klart, at såfremt han nægter at medvirke ved en konfrontation, kan dette komme ham bevismæssigt til skade på samme måde, som hvis han nægter at udtale sig.¹⁵⁵⁾ Efter de engelske regler¹⁵⁶⁾ bør sigtede orienteres om denne mulige konsekvens af hans nægten.

Kap.XVIII. 8.2.

Det må endvidere antages, at politiet, såfremt sigtede nægter at medvirke i en parade, kan drage omsorg for, at vidner får lejlighed til at iagttage ham på anden måde (passiv medvirken). Efter de engelske regler¹⁵⁷⁾ bør det meddeles sigtede, at dette kan blive resultatet af hans vægring. En lignende regel bør indføres i Danmark, og forsvareren bør have underretning om en sådan konfrontation.

For så vidt angår optagelse og anvendelse af sigtedes (eller domfældtes) fotografi, er dette spørgsmål behandlet ovenfor i afsnit 7 (se navnlig afsn. 7.1.3, 7.4.2 og 7.4.3.). Såfremt sigtede nægter at medvirke loyalt ved optagelsen af fotografiet, må politiet være berettiget til at meddele sigtede, at fotografiet vil blive søgt optaget på et tidspunkt, hvor sigtede ikke er opmærksom på optagelsen.

8.2. Figuranter samtykke.

For så vidt angår figuranter medvirken, må det forudsættes, at den pågældende er uden for mistanke i den konkrete sag. Han må være en »ægte figurant« i den forstand, at en eventuel udpegning af ham betragtes som en fejlslagen identifikation og ikke fører til, at mistanken rettes mod ham. I modsat fald gælder det ovenfor under afsn. 8.1. anførte også for ham.

Der består ikke nogen almindelig borgerpligt til at bistå politiet ved opklaringen af forbrydelser. Borgerne må ikke lægge hindringer i vejen for politiets arbejde, men kun i sjældne tilfælde er der tale om en egentlig pligt til bistand (se f.eks. straffelovens § 141–143).

Derimod består en egentlig vidnepligt, d.v.s. en pligt til at afgive forklaring i retten såvel i civile sager som i straffesager.

Det ligger imidlertid implicit¹⁵⁸⁾ i vidnereglerne – og da i særdeleshed i de regler, der beskriver tvangsmidlerne mod modvillige vidner – at det pågældende udsagn skal være af betydning for sagens opklaring.

En analog anvendelse af vidnereglerne må derfor forudsætte, at konfrontationen er et væsentligt led i sagens opklaring og at det er umuligt eller i hvert fald forbundet med meget store vanskeligheder at finde personer, der er villige til at medvirke.

Er disse betingelser opfyldt, opstår spørgsmålet om, hvorvidt det er muligt at foretage en analogi fra vidnereglerne.

Det må først afklares, om figuranter bistand ved konfrontationer kan karakteriseres som en hjælp til politiets efterforskning eller som en bistand til

Kap. XVIII. 8.2.

rettens afgørelse af skyldspørgsmålet. Som tidligere (kap. XV, afsn. 1.2) nævnt udføres konfrontationer som et led i politiets efterforskning, og kun hvis konfrontationen fører til en udpegning af den mistænkte, bliver den en del af det materiale, der fremlægges i retten. I modsætning til f.eks. vidneforklaringer kan den imidlertid ikke gentages i retten. Politiets efterforskning er det umiddelbare grundlag for retten. En konfrontation kan henlægges til retssalen, selv om dette normalt ikke finder sted.

Man kunne derfor spørge, om vidnereglerne kan anvendes på figuranterne, såfremt konfrontationen henlægges til retssalen eller i hvert fald sker i overværelse af retten.

Det er næppe udelukket, at en person med hjemmel i eller ud fra en analogi fra vidnereglerne kan have pligt til at lade sig besigtige. Hvis f.eks. en gerningsmand i forbindelse med forbrydelsen eller ved andre lejligheder er set sammen med bestemte personer, kan det være nødvendigt at lade vidner besigtige personer, der tilhører den sigtedes omgangskreds.

Gammeltoft-Hansen¹⁵⁹⁾ antager for så vidt angår fotografering, at ikke-sigtede kan fotograferes i det omfang, de har vidnepligt.

For så vidt angår figuranter medvirken går man imidlertid et skridt videre, fordi figuranten overhovedet ikke har anden tilknytning til sagen end en vis lighed med sigtede. Det forekommer derfor tvivlsomt, om der kan sluttes analogt fra vidnereglerne.

En fremstilling af den pågældende i en figurantparade kan hævdes at indebære en krænkelse af ham, men en sådan krænkelse kan man tvinge ham til at tåle ud fra en analogi fra vidnereglerne.

Hvis de ovennævnte betingelser er opfyldt, og det antages, at der kan sluttes analogt fra vidnereglerne, således at retten kan pålægge figuranterne at medvirke, ses der imidlertid ikke at være hjemmel til, at retten bemyndiger politiet til at foretage konfrontationen på rettens vegne.¹⁶⁰⁾ Dette har byretten – formentlig af praktiske grunde – sat sig ud over, og det er ikke ganske ukendt i straffeprocessen, at man ud fra »forholdets natur« tager stilling til forhold, der ikke er reguleret i retsplejeloven.¹⁶¹⁾ Såfremt vidnereglerne anvendes analogt, vil man kunne benytte de i retsplejeloven anviste tvangsmidler, både såfremt figuranten ikke ønsker at medvirke, og såfremt han ødelægger konfrontationen ved illoyal optræden.

Eftersom byrettens kendelse hviler på en anstrengt analogi, og der ikke i

Kap.XVIII. 8.2.

retsplejeloven er hjemmel til, at politiet kan anvende tvang over for modvillige vidner, må det anbefales, at der snarest lovreguleres om dette punkt. Ovenfor (afsnit 3) er det beskrevet, hvorledes ganske små tilsyneladende ubetydelige forskelle kan betyde, at vidnerne foretager en ukorrekt udpegning. Såfremt der åbnes mulighed for at tvinge figuranter til medvirken, må dette forudsætte helt ekstraordinære omstændigheder samt at retten orienteres om risikoen ved sådanne konfrontationer.

For så vidt angår figuranter medvirken ved fotoparader, må gælde de samme regler som ved levende parader.

Med hensyn til en eventuel oprettelse af et »kartotek« af figuranter, antages ovenfor (afsn. 7.4.3.5.2), at dette ville kræve de pågældendes samtykke, idet der her ikke kan antages at være et særligt behov for, at bestemte personer stiller sig til rådighed, hvilket som nævnt må være en forudsætning for en analog anvendelse af vidnereglerne.

Kapitel XIX

Gode og dårlige vidner

1. Problemformulering

I det foregående er der givet mange eksempler på dårlige og usandfærdige vidneudsagn – men også på præcise og korrekte. Det ville være af interesse at undersøge, om der kan udskilles en gruppe vidner, der er særligt pålidelige eller/og en gruppe særligt upålidelige, eller om de korrekte og ukorrekte udsagn fordeler sig jævnt på de enkelte vidner. Det antages ofte,¹⁾ at der findes sådanne kvalitetsforskelle mellem vidner, og man taler om »gode og dårlige« vidner.

Denne opfattelse, der støttes på almindelig menneskelig erfaring, er uhyre udbredt ikke blot blandt jurister. Den ovenfor, kap. X.2.1., nævnte antagelse om, at man kan måle vidnets suggestibilitet, støtter sig for så vidt på den samme antagelse. Det antages, at suggestibilitet er en egenskab, som et vidne besidder eller ikke besidder, og at man således kan »måle« sig frem til de suggestive vidner.

Oprindeligt benyttedes maximen »Falsus in uno, falsus in omnibus« ved logiske kædebevis, hvor svigt et enkelt sted førte til gennemgående fejl. I engelsk ret²⁾ antages det, at hvis det kan bevises, at vidnet har afgivet ukorrekte oplysninger på ét område, kan juryen se bort fra alt, hvad vidnet ellers har forklaret. Også i danske retssale oplever man, hvorledes et ukorrekt udsagn kan svække hele vidnets forklaring. Det er klart, at afsløringen af en bevidst løgnagtig detalje kan være tegn på en bestemt indstilling hos vidnet, f.eks. for eller imod en af sagens parter, og det kan gøre det rimeligt at se bort fra hans øvrige forklaring. Noget kunne imidlertid tyde på, at der ikke sjældent drages langt videre konsekvenser af en sådan usandhed:

T. var tiltalt dels for brandstiftelse, dels for at have tilkaldt brandvæsenet uden grund (før branden). Han benægtede begge dele.

Som indledning til sagen blev T indgående afhørt om det sidste spørgsmål, men benægtede. Til sidst nævnte anklageren, at man havde en båndoptagelse af den person, der havde foretaget opkaldet – og et øjeblik efter rungede den tiltaltes meget karakteristiske stemme ud over retssalen. Det var hermed enkelt og

Kap.XIX. 1.

slagkraftigt illustreret, at tiltalte var fuld af løgn. (Han blev senere fundet skyldig i brandstiftelse af nævningerne, men frifundet af de juridiske dommere).

I anledning af, at anklagemyndigheden overvejede tiltalerejsning over for en person, der var sigtet for et barnedrab, udtalte lederen af efterforskningen (ifølge avisreferater): »Han (sigtede) står svagt, for han har *også* (min udhævning) benægtet forhold til andre mindreårige, og dem har vi beviser for.«

Selv om det er vanskeligt at tro, at politiet har udtalt sig helt som refereret, afspejler journalistens referat utvivlsomt en almindelig opfattelse: Den, der lyver på ét område, lyver sikkert også på et andet.

Rent logisk er det vanskeligt at forklare, hvorfor sådanne demonstrationer synes at have så kraftig en indvirkning på mange mennesker. Den omstændighed, at en mand én gang har benægtet en forbrydelse, som han bevisligt har begået, er naturligvis ikke et bevis for, at han også har begået alle andre forbrydelser, som han benægter. I det højeste kan man sige, at det viser, at han er i stand til at benægte en begået forbrydelse. Hans benægten kan med andre ord ikke opfattes som et indicium for hans uskyld, men man kan selvsagt ikke vende argumentet på hovedet, som de ovenfor nævnte eksempler antyder, og se hans benægten som et tegn på skyld.

Men at sådanne »beviser« bærer en betydelig vægt er der næppe tvivl om. Det ser endog ud, som om dette ikke alene gælder ved bevidst løgnagtige angivelser. Såvel psykologer³⁾ som jurister⁴⁾ har hævdet, at er et vidne først grebet i at have begået en fejltagelse på ét punkt, kan dette sandsynliggøre, at vidnets øvrige angivelser også er ukorrekte. *Buhl*⁵⁾ nævner et eksempel, hvor han mistænkeliggør en – af andre grunde meget tvivlsom – identifikation af gerningsmanden ved hjælp af et kvindeligt vidnes klart fejlagtige beskrivelse af en bil.

Powers et al. finder, at netop beskrivelsen af biler hører til de områder, hvor mandlige vidner er mere troværdige end kvindelige, kap. II, afsnit 4.2.1.1.2.

Også det omvendte synes at gøre sig gældende. Bevisligt sande udsagn på ét område styrker hele vidnets forklaring. Fra svensk ret kan nævnes en sag, hvor retten tillagde det betydning, hvad et andet vidne kunne berette om hovedvidnets »gode hukommelse« og »utilbøjelighed til at løbe med sladder«. Også i dansk ret findes eksempler på, at vidner udtaler sig om andre vidners troværdighed, f.eks. en moder, der udtaler sig om sin søn.⁶⁾ Se endvidere nedenfor under afsnit 5.2.2.

Kap.XIX. 2.

I politiets lærebog⁷⁾ defineres et godt vidne som den, »der er helt neutral, d.v.s. uden personlig interesse i sagens udfald eller den sigtede, har god iagttagelsesevne, og som holder sig strengt til sandheden.«

I U 80 er det ikke muligt at skelne mellem vidner, der lyver bevidst, og vidner, der har en dårlig iagttagelsesevne, men det er antaget, at de ukorrekte angivelser, der ikke er en følge af pres på vidnet, skyldes en dårlig iagttagelsesevne. Denne evne samt vidnets påvirkelighed har vist sig at være afgørende for et korrekt vidneudsagn. I dette kapitel vil disse egenskaber blive nærmere undersøgt, herunder om der skulle være korrelation mellem dem.*)

Undersøgelsen kan i princippet foretages på flere måder: Én mulighed er at se på de »traditionelle« kriterier, såsom køn, alder og erhverv. En anden mulighed, som umiddelbart virker mere løfterig, er at finde frem til en gruppe, der har vist iagttagelsesevne eller suggestionsmodstand på ét område, og se, om gruppen viser de samme egenskaber på andre områder. Dette vil blive undersøgt først.

2. Udgangspunkt i det enkelte vidne

2.1. Påvirkelighed

2.1.1. »Gode« vidner

Spørgsmålet om påvirkeligheden som en egenskab hos det enkelte vidne er behandlet indgående ovenfor (kap. X.2.1.). Resultaterne fra U 80 (gengivet i kap. IX og X) tyder på, at nogle vidner har sværere ved at stå imod, men at så godt som alle dog giver efter, når der stilles tilstrækkeligt mange ledende spørgsmål. Det fremgår således af tabel X.5., at kun 5 vidner, d.v.s. under 5%, formåede at modstå påvirkningen med hensyn til i alt tre personers mulige kriminelle adfærd.

*Clifford og Scott*⁸⁾ stillede 4 ledende spørgsmål og fandt, at kun 4% af forsøgspersonerne formåede at modstå alle 4.

*) De foreløbige resultater tyder ikke på korrelation (se f.eks. tabel VI. 5, tabel VII, 5. kap. IX og kap. XVI in fine).

Kap.XIX. 2.1.2.

2.1.2. »Dårlige« vidner

Som det fremgår af tabel X.2. ovenfor, siger 9% af vidnerne, i alt 12 personer, »kvalificeret ja« til offerets skyld. Seks af disse har også »set« den imaginære pige (gruppe P). Det synes således at dreje sig om en gruppe, der er særlig nem at lede.

Også med hensyn til vejspørgers ledtog viser gruppen sig – som ventet – nem at lede. (Halvdelen registreres under »kvalificeret ja«, og ikke en eneste hævder hans uskyld.) Med hensyn til den tredje person, er gruppen derimod ikke lettere at lede end resten af populationen. Historien forstås lidt dårligere, og tyvens og specielt offerets signalement er dårligere end hele populationens.

Ved udpegningen er der mindre antal negative udpegninger end normalt (også et tegn på, at gruppen er let at lede) – men udpegningen er alligevel lige så god for så vidt angår udpegningen af tyven og *bedre* for så vidt angår udpegningen af offer. 50% i denne meget påvirkelige gruppe udpeger korrekt og 50% forkert mod hele populationens 54% forkerte, 31% ikke-udpeget og 15% korrekte. Udpegningen af tyven ligger præcis som for hele populationen. Der er både for så vidt angår tyv som offer færre udpegninger i sample A end for hele populationen, hvilket er uventet (eftersom gruppen er defineret som »meget påvirkelig«). Det er vanskeligt at få sammenhæng i disse resultater. *) Gruppen påvirkes meget nemt. Den synes ikke at have nogen særlig god iagttagelsesevne. Navnlig er signalementet af offeret dårligere end for resten af populationen. Samtidig lykkes det imidlertid denne gruppe at foretage langt flere korrekte udpegninger af offeret end resten af populationen.

Set fra et retssikkerhedsmæssigt synspunkt er disse vidner utvivlsomt »farlige«, fordi de er særdeles nemme at lede til det resultat, forhørslederen gerne vil have. Set fra et efterforskningsmæssigt synspunkt har de gjort relativt misvisende iagttagelser – og alligevel formår de altså det vigtigste overhovedet: de er særdeles gode til at udpege korrekt. Det er så meget mere bemærkelsesværdigt, som dette er én af de få faktorer i undersøgelsen, som er uafhængig af forsøgslederens skøn.

Disse resultater illustrerer tydeligt, hvor vanskeligt det er at isolere en dårlig vidnegruppe.

*) Resultaterne er naturligvis ikke signifikante. Gruppen er så lille, at der meget vel kan være tale om tilfældigheder. I dette kapitel drejer det sig imidlertid ikke om at uddrage statistiske lovmæssigheder, men udelukkende om at beskrive, hvad nogle vidner rent faktisk har gjort.

2.2. Iagttagelseevne

Der er næppe tvivl om, at nogle mennesker har bedre iagttagelseevne end andre. Forsøg⁹⁾ fra USA viser således, at mennesker med ringe visuel evne har 36% flere fejl end mennesker med gode visuelle evner. Undersøges enkeltpersoner, findes meget store forskelle.

*Rabbit*¹⁰⁾ finder således, at 4% af hans »vidner« besvarer mindst 132 af 150 spørgsmål vedrørende detaljer korrekt – mens enkelte andre *ingen* rigtige besvarelser har. I U 80 varierer vidnernes beskrivelser af personernes udseende og klædedragt mellem 95% korrekte oplysninger og 25% korrekte oplysninger.

Inden for psykologien skelnes også mellem »levelers«, d.v.s. mennesker, der tenderer til at forene (sammenblende) nye oplevelse med tidligere oplevelser, og »sharpeners« der er i stand til at holde tidligere stimuli og nye oplevelser adskilt. Ikke overraskende afgiver den sidste gruppe de mest korrekte vidneudsagn.¹¹⁾ Også fantasi synes at spille en rolle for nøjagtig gengivelse, men der er nogen tvivl om, hvorvidt den er positiv¹²⁾ eller negativ.¹³⁾

Det må understreges, at der overalt er tale om *tendenser*, ikke absolutte forskelle. Af resultaterne i U 80 fremgår det klart, at god iagttagelse på ét område ikke nødvendigvis fører til god iagttagelse på et andet. Sammenhold f.eks. kap. VI.3.3. med tabel VII.3. Se også kap. XVI.2.1.

Det har af og til været hævdet, at selv om der ikke findes vidner, der på alle punkter er troværdige, så er der dog vidner, der inden for visse områder, f.eks. farvegengivelser eller lydengivelser, afgiver særligt korrekte udsagn.

Heller ikke denne opfattelse er bekræftet af U 80. Der kan nok peges på vidner, der generelt har hæftet sig mere ved påklædningen end andre og har mange korrekte detaljer, men også disse vidner begår fejl, jfr. følgende eksempel fra U 80.

Vidnet: »Jeg tror ham dér i bilen var i ledtog med røveren. Jeg lagde mærke til, at den person, der kørte bilen – altså den bil, som røveren sprang ind i til sidst – ham føreren, han havde en trøje på i præcis samme knaldrøde farve som hans (vejspørgerens) sweater.« Det er korrekt, at vejspørgeren havde en rød sweater på under ruskindsjakken, men den person, der førte bilen, var en kvinde i blå... (Se også eks. kap. V, afsnit 2.2.2.).

Søger man at følge de enkelte vidner op, når man hurtigt til samme resultat. Ganske vist kan der udskilles enkeltpersoner, der begår meget få fejl, men nogle af disse er til gengæld af stor betydning (f.eks. forkert udpegning af såvel

Kap. XIX. 2.3.

røver som offer), og der findes ikke et eneste eksempel på et helt fejlfrit vidneudsagn. Det synes således ikke muligt at udskille en gruppe særligt »gode« vidner med udgangspunkt i besvarelsen af spørgsmålene.

*Wells og Leippe*¹⁴⁾ finder, at de forsøgspersoner, der huskede flest detaljer, var dårligst til at genkende målpersonen. Se i samme retning nogle psykologudtalelser¹⁵⁾ om børns vidneudsagn.

At det forholder sig på den måde kan ikke undre. Som beskrevet i kap. II.2.2. og 3., er det ikke muligt for mennesket at opfatte »hele virkeligheden«. Det må i et vist omfang »fylde ud«. Det er derfor forståeligt, at omhyggelige iagttagelser på ét punkt modsvarer af dårligere iagttagelser på et andet, men det er i modstrid med almindelige forestillinger. I samme undersøgelse finder Wells og Leippe således, at »jury«-medlemmer var mere tilbøjelige til at tro de »vidner«, der kunne gøre rede for mange detaljer.

2.3. Specielt om vidnets identifikation

I praksis er det ikke let at skelne »påvirkelighed« og »iagttagelsesevne« fra hinanden, idet det må antages at være lettere at påvirke et vidne med en dårlig iagttagelsesevne.

For så vidt angår de forkerte identifikationer, er det vanskeligt at afgøre, om vidnet udpeger, fordi det falder for suggestionen, eller fordi det har en dårlig iagttagelsesevne, men resultatet kan naturligvis gøres op:

2.3.1. Udpegninger i U 80 med udgangspunkt i det enkelte vidne

Tidligere er gengivet tabel XVI.1., der viser fordelingen ved de prioriterede valg:

	Sample A %	Sample B %	I alt forkert %	Korrekt %	Ved ikke %
Tyv	27	15	42	23	35
Offer	23	31	54	15	31

I denne tabel blev udpegningen af tyven og udpegningen af offeret opgjort hver for sig for at sammenligne forskelle og ligheder. I det følgende vil udpegningerne blive betragtet som et samlet hele, og det vil blive undersøgt, hvorledes de lykkedes for det enkelte vidne.

TABEL XIX. 1

Det enkelte vidnes udpegninger (prioriterede valg, både med og uden procent-angivelser).

	Søjle I 2 korrekte %	Søjle II 1 korrekt 1 negativ %	Søjle III 2 negative %	Søjle IV 1 korrekt 1 forkert %	Søjle V 1 forkert 1 negativ %	Søjle VI 2 forkerte %
Gruppe 1 Psykologisk afhørt	0	14	11	29	21	25
Gruppe 2A Politiafhørt	6	3	16	28	25	22
(Gruppe 2B Gr. 2A, nu retsafhørt	10	0	31	31	4	24)
Gruppe 3 Forsinket retsafhørt	0	3	28	21	31	17
Gruppe 4 Umiddel- bart rets- afhørt	7	7	21	21	10	34
Gennemsnit (÷ gruppe 2B)	3	7	18	25	22	25
Abs. tal 118	4	8	22	29	26	29

Som man ser, formår kun 4 af de 118 vidner (3%) at foretage to korrekte udpegninger. Dette er et uventet ringe resultat i betragtning af, at vidnerne i forvejen havde opmærksomheden henledt på filmen, og at identifikationen (bortset fra gruppe 3) skete umiddelbart efter filmen. Hvis man tager den gruppe med, der identificerer én af personerne uden at foretage forkerte udpegninger, når man op på 10%, altså stadig ikke noget imponerende tal.

Retssikkerheden. De tre første søjler viser de vidner, der ikke inkriminerer nogen ved forkerte udpegninger. Som man ser, er det 28%. Dette betyder, at de resterende 72% må betegnes som farlige for retssikkerheden, idet alle udpeger mindst én forkert person.

Kap. XIX. 2.3.1.

Efterforskningen. 35% af vidnerne (søjle I, II og IV) giver brugelige oplysninger, mens de øvrige udelukkende giver forkerte eller ingen oplysninger.

Næsten halvdelen giver udelukkende forkerte oplysninger. Endelig fremgår det klart af denne tabel, at en korrekt udpegning ikke giver nogen garanti for, at den næste også bliver korrekt. 3% foretog ganske vist to korrekte udpegninger, men mere end 8 gange så mange (25%) foretog én korrekt og én forkert.

For hvert ikke-vildledende vidne (søjle I og II) er der således 2½ delvist vildledende (søjle IV), knap 2 ikke-udpegende og 5 helt vildledende (søjle V og VI).

Grupperforskelle. Der er ikke de store gruppeforskelle. De to første søjler viser, at gruppe 3 som ventet ligger i bunden, men gruppe 2A med de mange gode iagttagere klarer sig ikke bedre end de øvrige grupper. Vidnerne i gruppe 2B vælger i høj grad enten at søge at udpege begge personer eller slet ingen. Kun én person i denne gruppe foretager kun én udpegning (søjle V) mod otte sidste gang (søjle II og V). Det lange tidsrum synes at trække fløjene skarpere op. Enten opgiver vidnerne at stole på deres hukommelse og udpeger ingen, eller de stoler på den og udpeger begge personer. En lignende tendens ses ikke for gruppe 3, som tværtimod sammen med gruppe 1 har særlig mange enkeltudpegninger. I søjle VI er der ikke de store forskelle.

For så vidt angår værdien for efterforskningen (søjle I, II og IV), ligger grupperne jævnt, dog med gruppe 3 i bunden. Med hensyn til retssikkerheden (søjle I, II og III) er der ikke de store forskelle.

Endelig viser det sig, at næsten halvdelen af vidnerne i alle grupper udelukkende giver forkerte oplysninger (søjle V og VI) – med undtagelse af gruppe 2B, hvor det kun er 28%.

Konklusionen må blive, at de fleste vidner (70%) må betegnes som farlige for retssikkerheden, idet de foretager mindst én forkert udpegning.

Med hensyn til gruppeforskelle synes gruppe 2B på dette punkt at være en bedre vidnegruppe end de øvrige. Gruppe 3 ligger i underkanten, men det er kun en ganske svag tendens.

Heller ikke med udgangspunkt i udpegningerne synes der således at kunne afgrænses en særlig »god« vidnegruppe.

En anden mulighed er at tage udgangspunkt i vidnets ene udpegning. Hvis det antages, at kvaliteten af den ene udpegning er kendt, hvad er så sandsynligheden for, at den anden udpegning er af samme kvalitet?

Kap.XIX. 3.

Dette er så vidt vides kun undersøgt ved ét forsøg (Brigham et al., referet kap. XV.4.2.1.). De finder, at en korrekt udpegning hos et vidne ikke gør det mere sandsynligt, at vidnets anden udpegning også er korrekt.

TABEL XIX. 2

Sammenligninger mellem personer, der har foretaget en korrekt eller en forkert udpegning. (Prioriterede valg, både med og uden procentangivelse).

	Abs. tal	Personens anden udpegning		
		Korrekt %	Forkert %	Ingen udp. %
Personer, der har foretaget en korrekt udpegning	41	10	71	19
Personer, der har foretaget en forkert udpegning	84	35	35	30

Det fremgår klart, at én korrekt udpegning ikke er nogen garanti for vidnets andre udpegninger. Tabellen viser tværtimod, at der er *negativ korrelation* mellem udpegninger foretaget af samme person. Hvis vidnet er registreret for en korrekt udpegning, er det således dobbelt så sandsynligt, at hans anden udpegning vil være forkert, som hvis han er registreret for en forkert. Og chancen for, at en person, der er registreret for en forkert udpegning, også har foretaget en korrekt, er mere end 3 gange så stor, som hvis personen er registreret for en korrekt udpegning. Resultatet er forbløffende, ikke mindst i betragtning af, at resultaterne fra *U 80* (kap. XVI, 4.) tyder på, at nogle vidner kan fornemme en forskel mellem de korrekte og de forkerte udpegninger. Se hertil kap. XVIII.6.3.1.1.

Der må dog erindres om, at en del af de forkerte udpegninger er foretaget i sample A, d.v.s. før personen har fået lejlighed til at foretage en korrekt udpegning.

3. Udgangspunkt i vidnets egenskaber og øvrige forhold

3.1. Resultatet af U 80

Der er foretaget undersøgelser over vidnernes svar på de ledende spørgsmål, følelse af pres, udpegning, signalement m.m., og disse svar er sat i relation til køn, alder og beskæftigelse. Eftersom resultaterne kun viser meget svage forskelle, findes det unødvendigt at referere dem i detaljer.

Kap.XIX. 3.2.

3.2. Alder

Det antages normalt, at børn er særlig dårlige vidner. Dette spørgsmål og spørgsmålet om ældre menneskers vidneudsagn er behandlet ovenfor (kap. II, afsnit 4.2.1.1.3.).

Her skal blot nævnes, at der ligesom ved de ovennævnte undersøgelser findes en svag tendens til, at ældre mennesker er dårligere iagttagere og lettere at lede. Tendensen er dog ikke konstant (findes ikke i alle tabeller). Endvidere tyder resultaterne ikke på, at unge mennesker skulle være hverken dårligere iagttagere eller mere påvirkelige end andre. Dette bestyrkes af resultaterne fra forundersøgelsen, hvor 13–14-årige skolebørn ikke udviste ringere resultater end voksne. (Bilag A.)

3.3. Køn

En af de oftest undersøgte faktorer er kønnets betydning for vidneudsagnet. Som nævnt ovenfor (kap. II, 4.2.1.1.2), er der opnået modstridende resultater ved disse undersøgelser. Nogle undersøgelser synes dog at vise, at kvinders udsagn bliver dårligere end mænds i stærkt stressfyldte situationer, jfr. de i kap. XV, 2.2.3.1.3. refererede undersøgelser, samt at visse iagttagelser typisk gøres af kvinder, andre af mænd (jfr. kap. II, afsnit 4.2.1.1.2.). *U 80* finder kun små kønsforskelle.

3.4. Intelligens og uddannelse

I 1933 skrev den amerikanske jurist *Gardner*:¹⁶⁾ »Experimental data is lacking, but every trial lawyer has noted that elderly negroes, bright children and illiterate tenants often are very forceful witnesses.« Han forklarer også hvorfor: Det intelligente menneske deler sin opmærksomhed mellem at opfatte og analysere sine iagttagelser. Jo mere abstrakt der tænkes, jo mindre opfattes af virkeligheden.

Ifølge *McCarty*¹⁷⁾ deles denne opfattelse af amerikanske domstole, og da det samtidig antages, at intelligens og uddannelse går hånd i hånd, er der en tendens til at betragte de mindre uddannede som bedre vidner.

Heller ikke i dag er det lykkedes at tilvejebringe data, der kan underbygge denne opfattelse. De fleste undersøgelser¹⁸⁾ finder ingen sammenhæng mellem intelligens og korrekte oplysninger.

Kap. XIX. 3.5.

*Marshall*¹⁹⁾ finder tværtimod, at jurastuderende har flere korrekte angivelser end politiskoleelever og alm. borgere. De er også tilbøjelige til at drage flere slutninger (og angive dem som facts) og angive flere ukorrekte detaljer, men hvis de korrekte og de ukorrekte oplysninger sættes i forhold til hinanden, bliver resultatet færre ukorrekte oplysninger pr. korrekt oplysning fra de jurastuderende. Derefter kommer politiskoleeleverne og sidst de almindelige borgere. Der er ikke foretaget en kvalitativ bedømmelse af oplysningerne.

*Howells*²⁰⁾ finder en svag korrelation i retning af, at de velbegavede skulle være bedre vidner.

Dette støttes af den tyske vidnepsykolog *Arntzen*,²¹⁾ der i 1981 udtalte, at svagtbegavede ikke er så gode vidner som andre. Det er trækkerdrengene i øvrigt heller ikke, »for de har haft så mange erfaringer med mænd, at de ikke længere kan skelne dem fra hinanden.« Begrundelsen, der næppe er videnskabeligt underbygget, synes at tale for sig selv.

At trækkerdrengene, der kan have mange gode grunde til ikke at være interesseret i at udpege deres kunder, finder på en sådan undskyldning, er én ting – at *Arntzen* godtager den, kan imidlertid nok undre. Der er så vidt vides intet belæg for at antage, at folk, der møder mange mennesker, har sværere ved at skelne dem fra hinanden.

*Loftus*²²⁾ mener ikke, at området er tilstrækkeligt udforsket.

Vidnerne i U 80 er ikke intelligestestet, men for så vidt angår erhverv findes kun ubetydelige forskelle.

3.5. Politifolk som vidner

I en engelsk annonce for rekruttering af politifolk hedder det bl.a.: »You will develop on the beat the ability to observe and remember. To make the seemingly unimportant stick. You will be taught to be observant and to develop a quick eye for detail.«

Annoncen giver formentlig udtryk for en almindelig opfattelse, som også deles af retten. I en engelsk sag²³⁾ blev tiltalte genkendt af 5 politifolk og dømt, skønt ikke mindre end 38 andre vidner ikke mente, at han var forbryderen.*)

Også i Danmark lægges der sædvanligvis megen vægt på politifolks vidneud-

*) Dette kan dog også have sammenhæng med det ovenfor nævnte (kap. XV. 2.4.2.) besynderlige fænomen, at retten i almindelighed ikke synes at tillægge vidnets manglende genkendelse synderlig vægt.

Kap. XIX. 3.5.

sagn. Det antages, at de – i modsætning til mange andre vidner – ikke har nogen personlig interesse i at opfatte et hændelsesforløb på en bestemt måde, samt at de i deres job har fået opøvet en særlig god iagttagelsesevne. En sådan opfattelse er det imidlertid ikke lykkedes at finde overbevisende belæg for.

For så vidt angår iagttagelsen, er hovedårsagen til dette formentlig, at den menneskelige hjerne kun kan opfatte og huske et begrænset antal informationer. (Deraf behovet for selektion). Det viser sig således, at hvis man giver et menneske en ord- eller talrække og beder ham gentage det i samme orden, kan de fleste mennesker gøre det med 6 eller 7, men kommer man over 7, bliver det vanskeligt. Denne begrænsning gælder selvsagt også for politifolk og bekræftes af *Bull og Reid's*²⁴⁾ undersøgelse. En nyere hollandsk undersøgelse²⁵⁾ finder kun små forskelle mellem politifolk og studenter – bortset fra, at politifolkene tenderer til at udtrykke større sikkerhed med hensyn til korrektheden af deres iagttagelser (dette gælder også de forkerte). Forfatterne betvivler værdien af de hollandske processuelle regler, hvorefter politiets vidneudsagn tillægges større vægt end andres.

Man kunne imidlertid forestille sig, at politifolk – inden for det givne potentiel – i højere grad end andre formåede at identificere og fastholde juridisk relevante detaljer. Dette er der fundet et vist belæg for. Ovenfor (kap. IX.2.2.) er nævnt, at politifolk er mere tilbøjelige end civile til at betragte et hændelsesforløb som potentielt kriminelt.

*Marshall og Hanssen*²⁶⁾ viser 291 politifolk og civile en kort film (40 sek.), hvor en mand går hen til en barnevogn, krøller dens fluenet ned og går igen. Fra huset lyder et råb fra en kvinde. Politibetjentene gengiver flere juridisk relevante detaljer korrekt – f.eks. om udseende eller klædedragt – end de civile, men samtidig er de tilbøjelige til at »fylde ud« i højere grad. De havde således dobbelt så mange fejl som de civile. De civile var mere tilbøjelige til simpelthen at rapportere, hvad de så – mens politiet ventede at se noget kriminelt. Hver femte politimand hævdede således, at manden tog barnet op af barnevognen.

Man kunne indvende, at alle disse forsøg behandler fotos og film og derfor kun siger lidt om virkeligheden. Det må erkendes, at den eneste virkelighedsnære undersøgelse²⁷⁾ finder en forskel.

Ved denne undersøgelse mødte politifolk og civile en person og skulle senere beskrive ham. Når forsøgspersonerne havde stået over for ham i 15 sekunder, var der ingen forskel på politifolk og civile, men når mødet havde varet 30 sekunder, gav politifolkene bedre beskrivelser af personen.

Kap. XIX. 3.5.

At politifolk i almindelighed skulle være mere opmærksomme på folks udseende, synes at have sandsynligheden for sig og passer med de jurastuderendes personbeskrivelser i forundersøgelsen til *U 80* (ref. kap. III, afsnit 1.5.1.).

Som nævnt i afsnit 2.2. synes der er at være en grænse for, hvor mange detaljer et menneske i almindelighed kan nå at registrere (der er således en tendens til, at gode iagttagelser på ét område følges med ringere iagttagelser på andre). Når politifolk i de fleste forsøg ikke klarer sig bedre end andre, skyldes det måske, at forsøgene vedrører andet (mere) end signalementer.

I retten hentydes lejlighedsvis til det enkelte politividnes rutine og erfaring. Ved de fleste af de ovennævnte forsøg medvirkede politifolk med forskellig erfaring, men forsøgene viste kun små forskelle. *Billig og Milner*²⁸⁾ har undersøgt spørgsmålet i forbindelse med identifikation fra fotografier og finder ingen forskel.

Selv om arbejdet i sig selv således ikke synes at føre til en bedre iagttagelses-evne, kunne man forestille sig, at det var muligt at optræne en sådan. Et forsøg²⁹⁾ fra England, hvor en gruppe politifolk fik et tre dages intensivt kursus, viser ikke nogen forskel mellem deres evner og en kontrolgruppes, men nogle forskere³⁰⁾ mener, at optræning er mulig, uanset at man endnu ikke har fundet den rette metode.

Når et vidne eller en tiltaltes forklaring i retten afviger fra den til politiet afgivne, hænder det, at den pågældende hævder, at han hele tiden har afgivet den samme forklaring. Ikke sjældent mødes dette med anklagerens (eller dommerens) spørgsmål: »Ja, men hvilken interesse skulle polititjenestemanden dog have i at tillægge Dem ukorrekte udtalelser?«

Den adspurgte kan sjældent besvare spørgsmålet, og det ville næppe tjene hans sag, hvis han forsøgte på det.

Den ovenfor (kap. II.) citerede forskning viser imidlertid, at spørgsmålet er forkert stillet. Ingen beskylder politiet for *bevidst* at have refereret den afhørtes opfattelse ukorrekt. Men politiet må antages at ligge under for de samme psykologiske mekanismer som andre dødelige, herunder de forhold, der er beskrevet i kap. II, afsnit 2. og 3., ligesom de som andre må opleve verden i lyset af deres tidligere erfaringer og almindelige verdensbillede (kap. II, afsnit 6). Dertil kommer, at politiet meget ofte vil være en slags part i sagen, idet de ofte afhøres om forhold, hvor de selv har spillet en aktiv rolle. (Se således f.eks. den i kap. V, afsnit 6. refererede sag.) Drejer det sig om følelsesmæssigt

Kap.XIX. 4.

belastede situationer, må angst og ophidselse antages at have den samme indvirkning på deres iagttagelse som på andres. (Jfr. kap. XV, afsnit 2.2.3.1.3.).

I UfR 1982.842, hvor en politimand direkte var part i sagen (tiltalt), udtalte retten (p.845), at den havde tilagt hans og hans kollegers forklaringer samme bevismæssige vægt som andre vidners.

Konklusionen på spørgsmålet om politiets særlige kvalitative vidneudsagn er måske klarest udtryk af *Clifford og Bull*:³¹⁾ »... policemen are first and foremost humans.«

3.6. Vidnets personlige egenskaber

I de senere år er der foretaget en række undersøgelser over, hvorvidt forskellige menneskelige egenskaber påvirker vidneforklaringer. Generelt er resultatet negativt.³²⁾ Oftest findes ingen forskelle, og såfremt de findes, er de som regel små. Af og til opnår to forsøg modsatte resultater.³³⁾ Noget tyder dog på, at mennesker, der er stærkt afhængige af andre, tenderer til at foretage både flere korrekte og flere forkerte udpegninger.³⁴⁾ Endvidere er nervøse³⁵⁾ og neurotiske³⁶⁾ personer dårligere vidner end andre, men forskellene er ikke store.

3.7. Konklusion

Det synes ikke muligt at sige noget om en given persons troværdighed ud fra klare kriterier som køn, alder, uddannelse eller beskæftigelse. Heller ikke undersøgelser over særlige personlighedstræk (som ville kræve mere indgående undersøgelser af vidnet) synes egnede til at belyse et konkret vidnes troværdighed. Spørgsmålet er herefter, om en bredere vurdering af vidnet vil give bedre resultater.

4. Holdning hos vidnet

Ovenfor (afsnit 2) blev det søgt at isolere en særlig god og en særlig dårlig vidnegruppe ved hjælp af deres besvarelse af de forskellige spørgsmål i *U 80*. Det fremgår klart, at dette ikke lod sig gøre. Imidlertid kan sådanne grove klassificeringer, som der nødvendigvis må være tale om, ikke gengive det indtryk, de enkelte forhør efterlod.

Kap.XIX. 4.2.

Det var helt tydeligt – og dette indtryk bekræftes af virkelighedens forløb – at der faktisk *var* en betydelig forskel på vidnerne, og at navnlig to grupper skilte sig ud fra de øvrige.

4.1. Særligt følgagtige vidner

Den ene gruppe var umådelig let at lede. De faldt nærmest forhørslederen i talen, når det gik op for dem, hvor han ville hen, gentog hans ord og ændrede lynhurtigt tidligere udtalelser. Dette udelukker imidlertid ikke, at de sagde en del rigtige ting. Dels ledte nogle spørgsmål i den rigtige retning, dels besvarede de neutrale spørgsmål. De vidner, der er behandlet ovenfor under 2.1.2., hører til denne gruppe.

4.2. Særligt selvstændige vidner

Omvendt skilte en anden gruppe sig ud ved en påfaldende forsigtig holdning. De gav udtryk for den tvivl, de følte, og blev af og til synligt irriterede over forhørslederen. Det hændte, at de korrigerede ham, og deres udtalelser var – selv når de var enige med forhørslederen – forsigtige, f.eks.: »Ja, det var det indtryk, jeg fik, men man kan jo ikke *vide* det« o.s.v. Selv om disse vidner gav en del forkerte oplysninger, var de ofte udtrykt forsigtigt og med selvkritik, og de ville næppe være så farlige som andre vidner i en retssal. Imidlertid kan denne gruppe ikke skilles ud ved svarene på de ledende spørgsmål, fordi deres forsigtige svar ofte kan tolkes som en halv tilslutning.

Som et typisk eksempel kan det nævnes, at et af vidnerne ved forundersøgelsen var blevet rubriceret til at have svaret »Ja, ved andet pres« på spørgsmålet om offerets medskyld.

Senere forklarede hun, at hun ikke på noget tidspunkt havde ment, at offeret var impliceret, og at hun følgelig havde benægtet det flere gange. Hun mente ikke, at hun havde sagt ja til sidst. Båndet blev spillet for hende, og hun svarede: »Ja, det er åbenbart rigtigt – men enhver kan jo høre, at jeg ikke mener det. Men han blev ved med at plage, og for at få fred og komme videre, sagde jeg »ja«. (Om et andet vidnes begrundelse for at give efter for det abstrakte spørgsmål se kap. XI.3.1.).

Uanset at vidnet kunne have ret i, at tonefaldet i dette tilfælde sagde mere end ordene, måtte det opgives*) at få sådanne nuancer frem ved rubriceringen.

*) En slags graduering er forsøgt ved det »kvalificerede ja« og angivelse af, hvor mange gange der skal presses for at få et »ja«. Jfr. kap. IX.3.3.

Kap. XIX. 4.2.

Derfor kommer disse menneskers forsigtige udtalelser ikke altid til deres ret via de kontante spørgsmål. Enhver, der sidder og hører på dette vidne, vil være klar over, at vidnet er i tvivl, og dette vil formentlig komme endnu klarere frem ved en modafhøring.

Denne vanskelighed ved rubriceringen viste sig allerede ved forundersøgelsen. Derfor blev de vidner, som adskilte sig fra de øvrige ved at udvise en påfaldende forsigtighed og omhu ved deres udtalelser, rubriceret umiddelbart efter afhøringen. Afgrænsningen til de øvrige vidner var kun i enkelte tilfælde vanskelig. Vidnerne blev registreret som »særlig forsigtige«, hvis to medarbejdere uafhængigt af hinanden var kommet til dette resultat.

Særlig forsigtighed hos vidnet. I alt 13 personer (9%) udviste en sådan påfaldende forsigtighed ved besvarelsen af spørgsmålene.

De udtalte sig typisk med mange forbehold og nægtede at lade sig presse til bestemte udtalelser. Ofte rettede de forhørslederen.

F.eks.: »Jeg sagde ikke, at jeg troede, det var en medskyldig. Jeg sagde, at det måske kunne være en medskyldig.« (24-årig kontorassistent).

Ved et andet vidne havde vi fået det bestemte indtryk ved afhøringen, at han ikke mente, at offeret havde noget med sagen at gøre. Han protesterede flere gange mod forhørslederens forslag. Sagde, at »sådan behøvede man ikke at opfatte det«, eller at han »blev lagt ordene i munden«. Da assistenten i forbindelse med evalueringundersøgelsen spurgte ham om offerets skyld, svarede han imidlertid, at han mente, at han var medskyldig. Da vi bagefter nærhørte båndet, kunne vi høre, at det faktisk var, hvad han troede. Men vidnet anlagde den subtile sondring, at hans tro var sagen uvedkommende – og at der ikke var tilstrækkeligt *bevis* til at hænge manden op. Derfor modsagde han forhørslederens klodsede forsøg på at indlægge skyld i en ganske normal opførsel. Denne fine forståelse og vanskelige balancegang blev for øvrigt udtrykt af flere end dette ene vidne – men det mest almindelige var, at der ikke blev skelnet mellem subjektiv tro og bevis, hvilket heller ikke er vidnets, men rettens opgave. (se nærmere herom i kap. XIV, navnlig afsnit 2.1.4.1.).

Det er vigtigt at vide, om denne holdning er en egenskab (noget konstitutionelt) hos vidnet, eller der er tale om en holdning, der har sammenhæng med den ydre situation (afhøringsomstændighederne). Den tidligere gennemgang af responsen på de ledende spørgsmål synes ikke at tyde på en sammenhæng med afhøringsituationen, men udgangspunktet for undersøgelsen var, at mennesker snarere ville vise den forsigtige holdning i de juridiske situationer. De 13 »forsigtige« forsøgspersoner fordeler sig imidlertid jævnt på grupperne.

Kap.XIX. 4.2.

Spontan forsigtig tilkendegivelse. Endvidere er det optalt, hvor ofte forsøgspersonerne siger: »Jeg er ikke sikker/jeg tror.« Heller ikke dette mål synes at have sammenhæng med forhørssituationen.

Selvstændig holdning over for forhørsleder. Som et led i forhøret pådattes vidnerne på et tidspunkt forhørslederens opfattelse af, at offeret virkede irriteret ved at blive holdt tilbage. Senere siger forhørslederen (inde i en længere sætning): »De sagde jo selv, at hr. Rasmussen virkede irriteret over at blive holdt tilbage...« (jfr. bilag C.1. side 701. Se herom nærmere kap. IX.4.3.3.4.). 30% af vidnerne retter forhørslederen eller nægter at have udtalt sig således.

TABEL XIX. 3

Selvstændig holdning over for forhørsleder (rettelse eller benægtelse), fordelt på grupper.

	Gruppe 1	Gruppe 2A	Gruppe 2B	Gruppe 3	Gruppe 4
Procent	36	22	21	24	28

Som man ser, en jævn fordeling, som ikke tyder på, at forhørssituationen har haft betydning.

Dette kan hænge sammen med, at respekten for dommer og politifolk ganske åbenbart er større end respekten for den neutrale forhørsleder, således at trangen til at rette i forhørssituationen – fordi det er vigtigt at få sandheden frem – ophæves af respekten for juristen/politiet (jfr. kap. XII, 1.), men der kan også være tale om noget konstitutionelt. En selvsikkerhed hos vidnet, der er uafhængig af forhørssituationen.

Konklusion. Den særlige selvstændighed og forsigtighed, som nogle vidner lægger for dagen, synes ikke at have sammenhæng med forhørssituationen, men må antages at være en egenskab hos det enkelte menneske.

Dette synes at understøtte den almindelige antagelse af, at der er en betydelig forskel på vidner.

Selv om det ikke er muligt at adskille de gode vidner fra de dårlige ved at se på alder, køn, erhverv eller enkelte personlige egenskaber, kunne man forestille sig, at en helhedsvurdering af det enkelte vidne kunne være effektiv.

En sådan anlægges i dag af politiet og retten. Spørgsmålet er, om den burde anlægges af eksperter fra andre fagområder, f.eks. psykologer eller psykiatere.

Kap.XIX. 5.

5. Undersøgelse af vidnets troværdighed i vid forstand (konkret og generel utroværdighed)*)

5.1. Fremmed ret

Som nævnt ovenfor (kap. II, afsnit 1.2.1.), er troværdighedsundersøgelser almindeligt benyttet i tysk ret, dog kun for så vidt angår vidnets konkrete troværdighed.

I USA hænder det, at en part lader egne vidner underkaste en polygraphtest med det formål at styrke tilliden til deres konkrete troværdighed. Også den tiltalte kan underkastes en sådan test. (Kap. II.1.2.2.).

I Sverige findes en bestemmelse³⁷⁾ om, at personer med særlig sagkundskab om børn og forhørspsykologi i visse sager bør medvirke ved forhøret eller udtale sig om værdien af barnets udsagn. Denne adgang benyttes dog efter det oplyste ikke meget i praksis.³⁸⁾

For så vidt angår norsk ret, anlægger *Andenæs*³⁹⁾ det synspunkt, at vidnet har »plikt til å delta i enkle prøver, som lar seg foreta i rettssalen og som ikke har noen sjikanøs eller pinlig karakter for vitnet.« Der tænkes på prøver vedrørende vidnets afstandsbedømmelse, syn, hørelse m.v.

Samtidig siger *Andenæs*, at det er »på den annen side klart, at et vitne ikke har noen plikt til å medvirke ved en mentalundersøkelse som foretas for å få brakt dets troverdighet på det rene,« idet noget sådant må antages at fordre klar lovhjemmel.

5.2. Retstilstanden i Danmark

5.2.1. Lovgivning

I retsplejelovens § 185, stk. 1 hedder det:

»Bevisførelse om et vidnes almindelige troværdighed må kun finde sted på den måde og i den udstrækning, som retten bestemmer. Spørgsmålet om, hvorvidt vidnet er under tiltale eller har været straffet, stilles og besvares skriftligt. Kun retten og parterne gøres bekendt med svaret.«

Den historiske begrundelse for denne regel fremgår klart af 2. pkt. Formuleringen af 1. pkt. er fra lovændringen i 1965. Om denne siges det i forarbejderne:⁴⁰⁾

*) Vedr. definitionen af disse begreber se kap. X.1.2.

Kap. XIX. 5.2.2.

»Bestemmelsens 1. pkt., der formentlig på mere adækvat måde end § 873, 2. pkt. angiver bestemmelsens område, indeholder den materielle regel; denne rummer i lighed med den gældende § 873 ikke nogen begrænsning i den måde, hvorpå oplysning om et vidnes straffeforhold kan tilvejebringes, ligesom den heller ikke – som det er tilfældet med den gældende § 170, stk. 3, 1. pkt. – rummer særlige begrænsninger i adgangen til spørgsmål om et vidnes straffeforhold.

Det synes således klart, at man med hensyn til »troværdighed« først og fremmest har tænkt på, om vidnet tidligere har været straffet, men bestemmelsen har dog efter sin ordlyd et videre sigte.

5.2.2. Praksis

I UfR 1934.549 afviste retten en undersøgelse af et voksent vidnes åndelige udvikling.

I JD 1954.80 anmodede forsvareren om en undersøgelse af fire drenge til vurdering af deres almindelige troværdighed under forudsætning af tilsagn fra forældremyndighedens indehaver. Anmodningen blev afslået, idet det særligt bemærkedes, at vidnets vægring ved at lade sig undersøge kunne »kaste et uheldigt lys« over vidnet.

*Hurwitz*⁴¹⁾ henviser til disse to sager og mener her at se en tilkendegivelse af, at retten i praksis afviser sådanne prøver. Denne praksis billiges, idet der navnlig henvises til ubehaget for vidnet, herunder dokumentationen i retten. Praksis synes på dette område ikke at have ændret sig siden Hurwitz.

I en sædelighedssag afvistes det, at et barnevidne underkastedes en prøve med henblik på dets troværdighed (ikke hjemmel) UfR 1969.491. Derimod blev en lægeerklæring (mentalerklæring), der var optaget i anden anledning og allerede forelå, tilladt benyttet ved vurderingen af det pågældende vidnes troværdighed med dennes samtykke, jfr. ØLB af 31.1.1974. Se også UfR 1971.916 Ø. I denne sag forelå en lægeerklæring, hvori det om et af sagens vidner udtaltes, at han var karakteriseret bl.a. ved en »mytoman fantasirigdom«.

Også læge vidners opfattelse af andre vidners troværdighed kan tillægges vægt. Det forekommer endog, at retten anmoder politiet om at indhente oplysninger til bedømmelse af vidners troværdighed, se således UfR 1950.112.

I enkelte tilfælde er der på frivillig basis gennemført undersøgelser af mindreårige vidner.⁴²⁾ Om ældre domstolspraksis, se UfR 1926.99 og 1926.439 (448). Retstilstanden synes således at ligge fast og at være på linie med norsk ret: der antages ikke at være hjemmel til at foretage egentlige prøver med hensyn til vidnets troværdighed. Derimod hænder det – som i norsk ret – at retten

Kap.XIX. 5.3.

foretager enkle prøver til kontrol af vidnets oplysninger. Af og til antager sådanne praktiske prøver helt absurde former.

I en sag var der strid om vidnets tidsangivelse. Til sidst sagde anklageren: »Jeg vil gerne prøve Deres tidsfornemmelse. Vi starter nu, og så siger De til, når der er gået et minut.« Anklageren så på sit ur, det samme gjorde dommer og forvarer, og der var dødstille i retssalen, da vidnet og de af tilhørerne, der ikke havde ur, begyndte at tælle indvendig. Efter 55 sekunder sagde vidnet til . . .

5.3. Troværdighedsundersøgelse af vidnet ved psykologer/psykiatere

Som nævnt har forsvarere af og til anmodet om, at et vidne blev underkastet en undersøgelse med henblik på vurdering af dets troværdighed. Hvorledes en sådan undersøgelse kunne udføres, er på dansk beskrevet af *Bahnsen*⁴³⁾ og i Sverige af *Fellenius*.⁴⁴⁾ Det fremgår af beskrivelsen, at undersøgelsen dels skal bestå af prøver af samme karakter som de ovenfor (kap. X, afsnit 2.1.) nævnte. F.eks. kan man lade personen se et billede og derefter undersøge, i hvilket omfang det er muligt at påvirke ham til forkerte angivelser. Det understreges imidlertid, at der ikke må drages »alt for bestemte slutninger« fra sådanne undersøgelser, og at de altid bør suppleres med en generel psykologisk undersøgelse af vedkommende person.

De generelle psykologiske undersøgelser er imidlertid ikke udarbejdet med henblik på vidnesituationen og kan derfor formentlig kun i begrænset omfang bidrage til en belysning af det enkelte vidnes troværdighed. Det må i hvert fald antages, at en sådan samlet bedømmelse navnlig kan anvendes negativt, d.v.s. føre til tvivl om vidnets troværdighed, mens det er vanskeligt at se, at selv denne kombinerede metode kan give vidnet det blå sandhedsstempel. Se i samme retning *Buhl*.⁴⁵⁾

I denne forbindelse kan nævnes et svensk eksempel,⁴⁶⁾ hvor et barn afgav en efter alt at dømme opdigtet beretning. En psykiatrisk troværdighedsundersøgelse konkluderede imidlertid, at der »ingen tvivl var om«, at barnets oplysninger var korrekte.

Det er givet, at der skal en umådelig dygtig psykolog til at bedømme menneskers troværdighed både i almindelighed og i en konkret situation, fordi troværdighed næppe er en permanent tilstand, men veksler hos det enkelte individ med situationen.

Kap. XIX. 5.3.

Jfr. *Trankell*,⁴⁷⁾ der mener, at det psykologisk er en urimelig problemstilling, om en bestemt person er troværdig eller ikke. *Reimer Jensen*⁴⁸⁾ har givet udtryk for samme opfattelse.

*Bratholm*⁴⁹⁾ udtalte i 1963: »Det vil altid kunne være en viss fare for at det blir lagt en større vekt på de sakkyndiges uttalelser enn det saklig sett er grunnlag for, mens en ikke-sakkyndigs uttalelse vil bli mottatt med større skepsis og derfor bli mere realistisk vurdert. Dette tilsier en særlig varsomhet ved bruk av sakkyndige på områder hvor faget ikke har en innarbeidet faglig tradisjon, en selvstendig undersøkelsesteknikk eller metode og noenlunde objektive kriterier for vurdering av resultatene. Det er vel tvilsomt om vitne-psykologien i dag oppfyller disse vilkår fullt ut.«

Udtalelser⁵⁰⁾ fra psykologer synes at bekræfte mangelen på en egentlig undersøgelsesteknik på området, og overhovedet synes psykologien/psykiatrien heller ikke i 1984 fuldt ud at opfylde Bratholms krav (jfr. Devlin, Kap. II, afsnit 2.1.).

Som nævnt ovenfor (kap. II, afsnit 1.2.1.) har Trankell beskrevet en metode. Denne metode er imidlertid ikke en troværdighedsundersøgelse af det enkelte vidne. Metoden består i en minutiøs gennemgang af sagen, hvor hver eneste omstændighed undersøges, således at der til sidst fremstår et logisk og sammenhængende hele. Man kunne kalde den »den dygtige politimands«-metode. Når Trankell i forbindelse med flere svenske sager har haft mere held end politiet, skyldes det dels hans psykologiske viden, men utvivlsomt også hans personlige egenskaber (fantasi, intuition og en enestående situationsfor-nemmelse). Det må dog understreges, at metoden med held er benyttet af andre svenske psykologer.⁵¹⁾

Metoden kræver imidlertid udover en dygtig psykolog, som retten nærer en udstrakt tillid til, at undersøgelseslederen får mulighed for at undersøge ikke bare det pågældende vidne, men hele sagen, d.v.s. gerningsstedundersøgelser, samtaler med tiltalte, andre vidner m.m. Allerede af ressourcemæssige grunde kan en sådan undersøgelse kun tænkes under ganske særlige omstændigheder.

Til disse betænkeligheder kommer, som nævnt af *Hurwitz*,⁵²⁾ ubehaget for vidnet, herunder ikke mindst oplæsningen af erklæringen i retten. Erfaringer fra mentalerklæringer og personundersøgelser viser, at psykiatere og psykologer ikke har for vane at udtrykke sig synderligt forsigtigt eller hensynsfuldt i deres bedømmelse af de undersøgte.

Særligt ubehageligt kan det blive, hvis pressen interesserer sig for sagen. I den i kap. X.2.5. nævnte svenske sag, blev resultatet af prøven vedrørende vidnets

Kap.XIX. 5.4.

iagttagelser gengivet i pressen på en for vidnet lidet smigrende måde. Denne sag illustrerer i øvrigt, hvor ubehagelig en sådan undersøgelse er for vidnet, også bortset fra offentliggørelsen.

Det synes at kræve vægtige grunde at udsætte en person, der opfylder sin i loven foreskrevne vidnepligt, for en ydmygende undersøgelse med offentliggørelse af resultatet. Det fremhæves af praktikere⁵³⁾ og bekræftes af undersøgelser,⁵⁴⁾ at mange mennesker har modvilje mod at vidne. Det måtte befrygtes, at anvendelse af troværdighedsundersøgelser kunne øge denne uvilje.

Imidlertid forekommer lejlighedsvis sager, hvor hele bevisgrundlaget er et bestemt vidnes (ofte offerets) forklaring. Såfremt der opstår tvivl om korrektheden af denne forklaring, kan det være nødvendigt at lade hensynet til ubehaget for vidnet vige for hensynet til sigtedes retssikkerhed.

I sådanne tilfælde bør retten imidlertid ikke lade sig nøje med en troværdighedsundersøgelse af vidnet. Såfremt en sådan undersøgelse skal have værdi, må det anbefales at søge kontakt med en psykolog, der kan anvende den af Trankell beskrevne metode.

Med disse bemærkninger er der ikke taget stilling til spørgsmålet om en eventuel bistand af psykologer ved afhøringer af børn.⁵⁵⁾

5.4. Uformelle udtalelser om mindreåriges troværdighed

I sager, hvor børns vidneudsagn er af betydning, foreligger ikke sjældent udtalelser fra personer, der kender barnet godt, om dets almindelige sanddrthed, hang til fabuleringen m.v. (se f.eks. UfR 1969/491). Værdien af sådanne udtalelser unddrager sig normalt rettens vurdering.

Ved forundersøgelsen til *U 80* blev bl.a. brugt en skoleklasse (13–14 år). Deres klasselærerinde gennem de sidste fem år blev bedt om at give en kort bedømmelse af den enkelte elevs troværdighed svarende til den, hun ville afgive, hvis hun var blevet spurgt af en domstol. Om disse udtalelser kan sammenfattende siges, at der var nogen, men langt fra fuldstændig korrelation. Yderpunkterne var vidne A (en dreng) og vidne B (en pige). Vidne A var så langt det bedste vidne. Ikke alene i klassen, men under forundersøgelsen overhovedet (i alt 44 personer). Ikke alene havde han en utrolig præcis iagttagelsesevne og nævnte mange helt korrekte detaljer, men han var også fuldstændig urokkelig med hensyn til de ledende spørgsmål og afviste samtlige. Hans optræden var mut og lidt veg, og hans sejhed kom i høj grad bag på forhørslederen. Om denne dreng stod der i lærerindens beskrivelse: »A er et lille, forvirret hoved. Umoden af sine 14 år og noget

drømmende.« Vidne B var et af de dårligste vidner overhovedet. Hun havde tydeligvis ikke forstået filmen, hvilket berørte hende pinligt, da hun sædvanligvis var en dygtig elev. For at skjule dette var hun villig til at hoppe på næsten hvad som helst og beskrev i detaljer personer og hændelsesforløb, der overhovedet ikke forekom. Hun virkede dygtig og sikker. Lærerindens beskrivelse: »B er én af mine bedste elever. Moden, fornuftig og velbegavet. Har altid sine ting i orden og er omhyggelig på enhver måde. Det vil være mit skøn, at man kunne lægge samme vægt på hendes udsagn, som hvis det kom fra et voksent vidne.« Et lignende eksempel fra svensk ret refereres af *Wachtmeister*.⁵⁶⁾

6. To uafhængige vidners overensstemmende udsagn

6.1. Indledning

Eftersom det har vist sig vanskeligt at afgøre, om det enkelte vidneudsagn er korrekt eller ej, kunne man forestille sig en anden mulighed for bedømmelse af sandhedsværdien: overensstemmende udsagn fra to eller flere vidner.

I forbindelse med en nordisk drøftelse vedrørende protokollation af vidneudsagn var der almindelig enighed blandt dommere⁵⁷⁾ om, at de færreste vidner taler objektivt sandt, men man mente dog, at det var muligt at finde frem til et sandfærdigt billede af hændelsesforløbet.

*Lucas*⁵⁸⁾ udtrykte det således:

»Jeg er enig med indlederen i, at man ikke kan regne med, at det enkelte vidne og den enkelte part taler sandhed, men parterne og vidnerne tilsammen siger sædvanlig sandheden.«

Hvorledes det skulle gå til, at en række urigtige udsagn tilsammen giver et sandfærdigt billede, er ikke nærmere forklaret. Man kunne imidlertid forestille sig, at retten enten antager, at sandheden ligger midt imellem de modstridende forklaringer (jfr. eksemplet kap. II.2.3.), eller – hvilket forekommer mere sandsynligt – at retten hæfter sig ved de overensstemmende detaljer i beretningerne.

At tillægge to uafhængige vidners samstemmende udtalelser en særlig vægt er udtryk for en opfattelse, der er baseret på sund fornuft, og daterer sig langt tilbage (jfr. kap. II, 1.1.). Det kan imidlertid være en vanskelig opgave at afgøre, hvorvidt udsagnene virkelig er uafhængige af hinanden, idet dette beror på forhold, der ikke altid vil komme til rettens kundskab.

Kap.XIX. 6.2.

6.2. Vidnernes iagttagelse påvirkes af ensartede faktorer

Synsindtryk kan påvirke vidner på samme måde, således at de uafhængigt af hinanden gør de samme (forkerte) iagttagelser.⁵⁹⁾

Et illustrativt eksempel nævnes ovenfor vedrørende vejspørgeren. Langt de fleste vidner opfatter ham som mørk, ung – og ofte tillige »nusset« eller »skummel«. Denne person er blond, 37 år og særdeles velsoigneret.

Ved udpegningerne forekommer parallelle fejltagelser, som ikke er umiddelbart forklarlige. Bl.a. falder over halvdelen af de foretagne udpegninger af offeret i det første sample på én person. Denne persons signalement svarer ikke til offerets (kap. XVI.3.2. og ff.). 37% af vidnerne fortæller uopfordret, at tyven kørte bort i bilen. Af disse forklarer en hel del, at tyven skifter jakke efter røveriet. Dette skyldes, at vidnerne mener, at tyven er identisk med en anderledes påklædt person, der kører bort i bilen. (Se kap. IX.3.3.3. og kap. II.6.2.2.).

For den sidste af disse fejltagelser gælder det dog, at forsøgslederen havde konstrueret forsøget på en måde, så fejltagelsen var sandsynlig.

Også provokatøren i *Kutchinskys*⁶⁰⁾ forsøg opfattes af mange vidner som mørkere, end han faktisk var (mørkt hår, mørk påklædning). Kutchinsky forklarer det med, at provokatøren iagttages mod en lys baggrund. En anden mulighed ville være, at vidnernes forkerte indtryk er en følge af provokatørens opførsel.

Også i virkeligheden kan en gruppe uafhængige vidner have ensartede opfattelser, f.eks. om unges aggressivitet, hvilket indflyver på deres iagttagelser.

I foråret 1984 forekom en episode i et fyldt S-tog, hvorunder en gruppe unge tvang en anden ung mand til at tage tøjet af. De skrækslagne S-togs passagerer hævdede bagefter, at de unge havde haft en kniv, og at de havde skåret hvert enkelt stykke tøj i stykker, før de smed det ud af vinduet. Lederen af de unge benægtede at have haft en kniv. »Jeg stod med mine solbriller i hånden.« Og det tøj, der blev fundet langs banelinien, var ikke skåret i stykker. Se hertil Fellenius' eksempler.⁶¹⁾

I 1980 vistes en fjernsynsudsending om vidnepsykologi. Den indledtes med en episode på en station, hvorunder en ung mand trak en kam op af lommen, idet han passerede en midaldrende mand. Derefter angreb den ældre ham; de tumlede om, hvorefter den unge tog flugten. 42 af 43 tilfældige tilskuere på den modsatte perron »så« den unge angribe den ældre, og næsten halvdelen hævdede, at den unge havde en kniv.

6.3. Afhøringsprocedurens betydning

Ensartede fejltagelser kan endvidere forekomme i forbindelse med afhøringen, der kan påvirke vidnerne på samme måde.

Ovenfor (kap. III.2.2., kap. IX, 2.2. samt 4.2.1., kap. XII, 1.4. og kap. XVIII, 3.2.5.) er beskrevet, hvorledes forhørslederen bevidst og ubevidst ved spørgsmålenes formulering og sin opførsel i øvrigt kan påvirke vidnernes forklaringer.

*Houts*⁶²⁾ nævner et tilfælde, hvor 11 vidner udpegede en uskyldig, der overhovedet ikke lignede gerningsmanden. (Alle 11 vidner fik kun forevist den pågældende). Se også Pagano-sagen (nævnt i kap. XVIII, 2.2.).

6.4. Indbyrdes påvirkning

Vidnerne har ikke sjældent haft lejlighed til at tale sammen, inden politiet kommer til stede og foretager afhøringer, hvilket indebærer en betydelig risiko for, at den enkeltes forklaring er påvirket af de andres. Menneskers afhængighed af andres opfattelse er belyst ved talrige forsøg.

Ved et klassisk eksperiment⁶³⁾ beder man en række personer betragte to linier, hvoraf den ene er tydeligt kortere end den anden. De seks instrueres til at sige, at de finder den længste kortest. Når den syvende (uinstruerede) forsøgsperson spørges, vil han typisk sige, at den længste linie er den korteste. Når et sådant resultat kan fremkomme til trods for, at forsøgspersonen stadig har det iagttagne for øje, er det klart, at der kræves langt mindre påvirkning for at ændre erindringen om noget tidligere observeret. Dette bekræftes af forsøg. Se således *Loftus og Greene* (ref. kap. XVII, afsnit 3.2.).

En tilskuer til den ovenfor nævnte fjernsynsudsendelse sagde: »Tænk, jeg syntes så bestemt, det var den ældre, der begyndte, men da jeg hørte dem allesammen sige, at det var den unge, så syntes jeg også...»

Undersøgelser har vist, at denne tendens til at indrette sin opførsel efter andres er særlig udpræget i usædvanlige, forvirrende eller truende situationer.⁶⁴⁾ I Danmark er denne fare anerkendt og søgt imødegået ved retsplejelovens § 182. Denne regel gælder også politiforhør (§ 753). Imidlertid vil vidnerne ofte have haft lejlighed til at påvirke hinanden, før de afhøres enkeltvis. Selv om vidnerne ikke i øvrigt kender hinanden, kan de have talt sammen på tidspunktet for iagttagelserne.

Til yderligere belysning se Loftus' og Bahnsens eksempler (ref. kap. XII.2.) samt et eksempel fra fototeket (ref. kap. XVIII.7.2.6.).

Kap.XIX. 6.5.

6.5. Overensstemmende, ukorrekte udsagn uden umiddelbart påviselig årsag

Overensstemmende udsagn kan være ukorrekte, uanset at der ikke kan påpeges nogen ydre grund.

I en sag referet i »Politiet«⁶⁵) mente man at have vished for, at et drab havde fundet sted nytårsaften, idet 10 uafhængige vidner, der alle kendte den pågældende, havde set hende den 30. eller 31. Et af disse vidner havde endog vekslet nogle ord med hende, en anden havde været i en butik med hende, hvilket bekræftedes i denne butik. Kort tid senere pågreb man drabsmanden, der tilstod og gav uomstødelige beviser for, at drabet havde fundet sted d. 29....

Der er næppe tvivl om, at de pågældende personer beskriver møder, de har haft med den dræbte. Det er blot datoen, de tager fejl af. En sådan fejltagelse er almindelig allerede efter få dages forløb og kan altså også forekomme i et tilfælde som det foreliggende, hvor der er tale om en dag, der må antages at skille sig ud fra de øvrige dage.

For så vidt angår konfrontationer findes mange eksempler på, at en uskyldig mistænkt er udpeget af et stort antal vidner, uden at der har kunnet påvises fejl ved proceduren (jfr. eksemplerne i kap. XV, 1.1. og 1.2.). Endvidere viser *U 80* (kap. XVI, 3.2. og 3.3.) og alle andre undersøgelser (kap. XV, 4.3.) en klar tendens til, at viderne udpeger de samme figuranter.

6.6. Konklusion.

Det kan ikke undgås og er ej heller rimeligt, at retten ikke skulle tillægge to vidners overensstemmende udsagn en særlig vægt, men det må understreges, at udsagnene i en række tilfælde kun tilsyneladende er uafhængige, og at uafhængige udsagn *kan* være forkerte, uanset at der ikke umiddelbart kan påvises en årsag.

7. Konklusion

Det synes ikke at være muligt at finde frem til hverken det helt igennem gode eller det helt igennem dårlige vidne. Større sikkerhed opnås ved at lægge vægt på flere vidners samstemmende udsagn, men heller ikke dette er noget sikkert mål. De traditionelle opdelinger af mennesker efter ydre status (køn, alder, erhverv) giver ofte modstridende resultater eller ingen forskel. Undersøgelser

Kap.XIX. 7.

over individuelle egenskaber, som går på tværs af de traditionelle grupper, giver større forskelle, og *U 80* og andre undersøgelser finder klare individuelle forskelle: Nogle vidner er bedre iagttagere end andre, og nogle er mere påvirkelige. Disse forskelle er blot ikke absolutte.

En del retsteoretikere og praktikere er nået til samme resultat. *Ekelöf*⁶⁶⁾ understreger risikoen for, at enkelte punkter i et ellers troværdigt vidneudsagn er forkerte. *Fellenius*⁶⁷⁾ fremhæver, at mens et vidne, der kun har en svag erindring om det, der er foregået, vil opgive at stykke disse bidder sammen til et sammenhængende hele, løber man netop risikoen for, at det vidne, der stort set har et korrekt indtryk af, hvad der er foregået, gør et troværdigt indtryk. Se også *Andenæs*,⁶⁸⁾ *Bahnsen*,⁶⁹⁾ *Buckhout*,⁷⁰⁾ *Hutchins og Slesinger*⁷¹⁾ samt Bang (refereret kap. X, afsnit 3.2.1.3.).

I Tyskland⁷²⁾ har man undersøgt 240 vidneforklaringer og kun fundet 5 fejlfri beretninger. I øvrigt synes det at være en almindelig erfaring,⁷³⁾ at de fejlfri beretninger ofte er meget sparsomme. De synes afgivet af personer, der kun nævner ting, de er absolut sikre på, og korrektheden opnås på bekostning af bredden.

Maximen »Falsus in uno, falsus in omnibus« synes således at måtte forkastes.

Kapitel XX

Konklusion og de lege ferenda betragtninger

1. Formålet med den empiriske undersøgelse (U 80)

Ovenfor i kapitel XII diskuteredes, hvorvidt forsøget kan antages at være lykkedes eller ej. Resultaterne fra identifikationen af gerningsmand og offer giver ingen grund til at ændre disse konklusioner, idet der heller ikke på dette område findes forskelle mellem grupperne, der kan antages at have sammenhæng med forhørssituationen. Resultatet er således blevet et andet end det forventede, men det må – af de i kapitel XII nærmere opregnede grunde – antages, at forsøget er lykkedes.

Sagens alvor. Mange vil nok være tilbøjelige til at mene, at virkelighedens vidner vil føle sig forpligtet af vigtigheden af deres udsagn og derfor være mere forsigtige. Resultaterne af forsøget tyder som sagt på, at *en kraftig modsat rettet tendens* også gør sig gældende: Netop fordi det er vigtigt, og spørgsmålet stilles af et menneske, der opfattes som en autoritet, er presset for en udtalelse fra vidnet stort. Forsøget kan derimod ikke vise, hvorledes disse tendenser vil afvejes under virkelige forhør. Udenlandske undersøgelser (jfr. kap. XII, afsnit 2) giver ikke entydige svar på forskellen mellem vidnets opførsel, når det tror, det er vidne i en straffesag, og når det ved, at der er tale om et forsøg. Meget tyder i øvrigt på, at reaktionerne i et vist omfang vil være individuelt betinget (kap. XIX in fine).

Såfremt man ikke er enig i denne vurdering og antager, at rollespillet ikke er lykkedes, således at der »kun« er tale om et psykologisk forsøg, må det fastholdes, at dette forsøg har lagt vægt på at belyse de procedurer, som anvendes ved det juridiske forhør. Det må derfor antages, at det – i hvert fald i et vist omfang – er muligt at drage paralleller til virkelighedens forhør. Endvidere må der erindres om, at denne undersøgelse, som nævnt i kapitel II, 5., drejer sig om *virksomheden* af forskellige afhøringsformer.

Det vil – måske navnlig for så vidt angår resultaterne fra konfrontationerne – være fristende at overføre disse til virkeligheden. Dette er imidlertid kun i begrænset omfang muligt. Det fremgår klart af de forskellige resultater ved de mange ovenfor

Kap.XX. 2.

citerede forsøg (jfr. navnlig kap. XV, 2.2.3.1.), at iagttagelsesbetingelserne er helt afgørende for undersøgelsens resultater, og dette bekræftes af forsøg, der koncentrerer sig om at undersøge denne faktor. Korrekt genkendelse hos *Sanders og Warnick*¹⁾ varierer fra 14% til 86% afhængig af iagttagelsesbetingelserne.

Derimod kan man måle de forskelle, der opstår, når man sammenholder udpegninger under forskellige omstændigheder – samt sammenholder det enkelte vidnes forskellige udsagn.

2. Afhøringens form og vurderingen af vidnets forklaring

2.1. Vidnets egen vurdering af sin viden

Ved en enkelt lejlighed stilles dette spørgsmål direkte til vidnet. I forbindelse med identifikationen af gerningsmand og offer spørges vidnet, om han mener, at han vil kunne genkende disse personer. Undersøgelsen viser, at der er grund til at stole på hans vurdering. Lignende erfaringer er gjort i forbindelse med de mange situationer i løbet af forhøret, hvor vidnet svarer »jeg ved det ikke«. Også denne oplysning viser sig i langt de fleste tilfælde er være korrekt. Undersøgelsen tyder klart på, at teorier om, at vidnet »alligevel« vil genkende gerningsmanden, når han står over for ham, eller at han kan presses til at frembringe mere fra sin hukommelse, ikke er holdbare. Vidnet synes i langt de fleste tilfælde at have et korrekt indtryk af sin viden, og der er således al mulig grund til, at retten og politiet har tillid til dette skøn og ikke søger at presse ham til udtalelser eller udpegning. (Jfr. navnlig kap. VII og kap. XVI.).

2.2. Virkningen af pres på vidnet

»Ydre pres«. Tillid til vidnets skøn er så meget mere vigtigt, som et af de mest markante resultater af undersøgelsen er den betydning, enhver form for pres fra forhørslederen synes at have på sandhedsværdien af vidneforklaringerne. Dette gælder såvel beskrivelser af personer og hændelsesforløb som udpegning af gerningsmand og offer. Det må understreges, at der ikke er tale om ledende spørgsmål (pres for et bestemt svar), men om det såkaldte »neutrale pres« (pres for et svar).

Det viser sig således, at de vidner, der mente, at de ikke ville kunne genkende røveren, har relativt langt flere forkerte udpegninger end de vidner, der selv mente, at de ville kunne genkende ham. (Tabel XVI.2.A+B.).

Kap.XX. 2.2.

Det synes derfor rimeligt at henstille til politi og advokater, at man i videst muligt omfang undgår at lægge pres på vidnet. Denne advarsel forekommer så meget desto mere rimelig, som det ifølge sagens natur ofte vil være ved de særlig vigtige spørgsmål, man endnu engang prøver at presse vidnet for et svar.

»Indre pres«. Adskillige resultater synes at vise, at forsøgspersonernes subjektive fornemmelse af, at der stilles visse forventninger til dem (»indre pres«) kan være tilstrækkeligt til at udløse et positivt svar hos vidnet snarere end et negativt og således være årsagen til et større antal urigtige angivelser. Dette synes at kunne forklare, hvorfor den gruppe, der først bliver bedt om at identificere gerningsmanden efter to måneder, har lige så mange rigtige angivelser som de øvrige grupper – men væsentligt færre forkerte. Dette resultat var uventet, idet det var antaget, at gruppen ville være *lettere* at lede, fordi den måtte antages at kunne huske mindre. *U 80* viser imidlertid, at det – i et vist omfang – forholdt sig omvendt: Netop fordi gruppens erindring om begivenheden var svagere, var det mere foreneligt med dens selvrespekt at afvise de ledende spørgsmål.

Overhovedet har det vist sig, at et stort antal vidner ikke kan modstå det indirekte pres, der består i, at de stilles over for en række personer (jfr. kap. XV, 2.4.1. og kap. XVIII, 6.2.2.). Påfaldende er det imidlertid, at den gruppe, der har gjort så dårlige iagttagelser, at de på forhånd afviser at kunne foretage korrekt udpegning, foretager *færre* forkerte udpegninger i en ren figurantparade end den gruppe, der har gjort bedre iagttagelser (Tabel XVI.2.A+B), og hvoraf nogle senere viser sig i stand til at genkende gerningsmanden (kap. XVI, 6). Personer, der har givet et korrekt signalement, foretager lige så mange udpegninger i en ren figurantparade som andre (Tab. XVI.15.A.).

Også forskellige andre resultater synes at kunne forstås som et resultat af »indre pres«, f.eks. den omstændighed, at de gode iagttagere i visse relationer synes nemmere at lede, se f.eks. tabel VII.3. Resultaterne på dette område falder dog meget forskelligt ud, se således tabel IX.1 og 2.

De lege ferenda. Undersøgelsens klare resultater med hensyn til virkningen af pres på vidnet kunne måske føre til overvejelser over, hvorvidt man i forbindelse med sandhedsformaning og helst allerede ved første politiafhøring kunne anføre en bemærkning om, at der vil blive stillet en række spørgsmål vedrørende ting, som retten håber, men ikke forventer, at vidnet har bemærket. En sådan bemærkning kunne f.eks. være udformet således:

Kap.XX. 2.4.

»Som De sikkert ved, er det af den største vigtighed, at retten bliver bekendt med alle detaljer vedrørende Deres iagttagelser. Der vil derfor i et vist omfang blive stillet spørgsmål om ting, som retten håber, men ikke forventer, at De har bemærket. Det er derfor kun naturligt, hvis De ser Dem ude af stand til at besvare nogle af rettens spørgsmål, og det er vigtigt, at De giver udtryk for Deres eventuelle tvivl.«

En sådan udtalelse kan synes at udtrykke selvfølgeligheder, men meget tyder på, at mange vidner føler et betydeligt pres for et konkret svar, og at dette pres kan lede til ukorrekte angivelser. Endelig bør man nok undlade vendinger som: »Tænk Dem nu godt om« eller »De kan da umuligt undgå at have set...« og lignende. Jfr. Politiets lærebog refereret kap. VII, afsnit 4.

2.3. Ledende spørgsmål

Gennemgangen af kapitel IX om virkningen af de ledende spørgsmål synes at vise, at det ikke er afgørende for virkningen af spørgsmålet, om det vedrører noget inkriminerende eller noget ikke-inkriminerende.

Derimod synes det at gøre en forskel, om der bedes om vidnets *vurdering* eller vidnets *observation* af et faktisk forhold. I de første tilfælde er det langt lettere at lede vidnet, bl.a. fordi det er muligt at lægge et større pres ved hjælp af nye argumenter.

Det skal bemærkes, at selv om nogle vidner var væsentligt bedre til at modstå presset end andre, bukkede dog så godt som alle under, efterhånden som der blev stillet flere ledende spørgsmål. Kun ¼ af vidnerne kunne fastholde offerets eller vejspørgerens uskyld efter kraftigt pres fra forhørslederen. Kun 8% kunne fastholde *begge* personers uskyld.

2.4. Fælder

Det antages, at der kan være to formål med at lægge en fælde for vidnet: Enten at kontrollere vidnets påvirkelighed (suggestibilitet) eller at afsløre bevidst eller ubevidst usandhed.

I det første tilfælde stilles spørgsmål, forhørslederen kender svaret på, og vidnet kan »bevise« sin troværdighed ved at modstå presset. Som påvist i kapitel X, kan midlet ikke anses for at være effektivt, da afvisning af ét ledende spørgsmål ikke giver nogen garanti for, at vidnet også vil kunne afvise det næste (og omvendt).

Med hensyn til den sidste »klassiske« form for fælder er det påvist, at den

Kap.XX. 2.5.

næppe kan anses for et velegnet middel, eftersom vidnets bevæggrunde til at gå i fælden, henholdsvis undgå den, ikke kan afgøres med sikkerhed. Hovedgrunden til, at disse fælder må afvises, er dog ikke deres manglende effektivitet, men først og fremmest af etisk karakter. Se nærmere kapitel X, 3.4.

2.5. Gode og dårlige vidner

Det har – i hvert fald på dette materiale – været umuligt at finde frem til en gruppe vidner eller bare et enkelt vidne, hvis udsagn i enhver henseende er korrekt. Forholdet synes at være det samme som ved det ovenfor nævnte pres. Der kan nok findes visse korrelationer, men det fuldt troværdige vidne findes ikke, ligesom det fuldt utroværdige vidne ikke findes.

Nogle af de vidner, der har givet meget ringe og helt fejlagtige beskrivelser af handlingsforløb og personernes udseende, formåede ikke desto mindre at udpege begge personer korrekt (jfr. kapitel XIX, 2.1.2.). Og vidner, der havde vist meget stabilitet over for de første ledende spørgsmål, bukkede pludselig under og forsøgte nærmest at overbyde forhørslederen med hensyn til vejspørgerens skyld. Lignende resultater ses f.eks. med hensyn til »god iagttagelsesevne«. Specielt med hensyn til udpegninger var der ringe korrelation. Undersøgelserne vedrørende de enkelte vidners besvarelse viste med al ønskelig tydelighed, at der ikke kan sluttes fra svarene på det ene spørgsmål til svarene på det næste. En korrekt udpegning giver ingen garanti for, at den næste også er korrekt. 3% klarede to korrekte udpegninger. Omvendt giver en forkert udpegning ingen sikkerhed for, at den næste også bliver forkert (tabel XIX.2).

Selv om der således må advares mod at slutte fra vidnets korrekte oplysninger på ét område til dets oplysninger på andet, så viser *U 80* dog i lighed med alle andre undersøgelser på området og praktikeres erfaringer, at der er store individuelle forskelle på de enkelte vidners iagttagelsesevne og påvirkelighed.

2.6. Sikkerheden

En anden almindelig antagelse går ud på, at den »faste og bestemte« vidneforklaring må tillægges mere værdi end den »usikre og tøvende« (kap. XV, afsn. 4.2.1.). Dette bekræftes kun i ringe omfang ved undersøgelsen. Mange forkerte vidnesbyrd udtales med stor sikkerhed, muligvis fordi vidnet selv tror på udsagnet, muligvis for at dække over indre usikkerhed. For retten må det anses for at være en næsten umulig opgave at skelne mellem »falsk« sikkerhed og »reel« sikkerhed. Se i samme retning *Andenæs*²⁾

Kap.XX. 2.6.

Forhørslederen, der ikke havde set filmen, havde vanskeligt ved at danne sig et korrekt billede, uanset at han hørte i alt 147 forklaringer. Ganske vist blev de korrekte angivelser gengivet oftere, men de urigtige blev af og til fremført med en sådan sikkerhed, at forhørslederen kom i tvivl. Talrige undersøgelser fra udlandet (navnlig vedrørende identifikation) bekræfter, at der ikke er korrelation mellem et vidnes sikkerhed og kvaliteten af hans udsagn (kap. XV, 4.2.1.).

I retssalen spørges vidnet ofte, om han er sikker. Dette besvares som oftest bekræftende. Som det ses af tabel VII.9, er dette imidlertid ingen garanti for, at udsagnet også er korrekt. Sandhedsværdien for disse udsagn er præcis den samme som for udtalelser uden angivelse af sikkerhed (75% er korrekte). Endvidere tyder forsøg på, at jo oftere vidnet får lejlighed til at fremkomme med den samme forklaring, jo mere stiger sikkerheden (kap. XIII, afsnit 2.2.). *U 80* viser, at de vidner, der udpeger den samme person 2 måneder efter første udpegning, er en nuance sikrere ved anden udpegning, hvad enten udpegningen er korrekt eller forkert, jfr. tabel XVI,14.A. Den fastholdte forklaring er ingen garanti for, at den også er korrekt.

Deffenbacher (kap. XV,4.2.1.) finder en tendens til korrelation mellem sikkerhed og korrekthed under »gode« iagttagelsesbetingelser, men understreger selv, at dette resultat ikke kan benyttes ved vurderingen af *den enkelte* vidneforklaring. Dels har domstolen ikke mulighed for at vide, om iagttagelsesbetingelserne har været »gode« (efter Deffenbachers definition), dels er korrelationen langt fra absolut. (Kun målelig på grupper). Et af de få forsøg, der sammenligner »vidner«, der ved, at det drejer sig om et forsøg med »vidner«, der tror, det er alvor, finder i øvrigt, at korrelationen mellem sikkerhed og korrekthed er mindre for de vidner, der tror, det er alvor (Murray og Wells, refereret kap. XII, afsnit 2.).

Ved spørgsmålet om identifikation gøres i *U 80* et forsøg på at trænge dybere ned i spørgsmålet om sikkerhed. Ved analysen er opstillet 4 målemetoder for vidnets sikkerhed, og i hvert fald de tre tyder på, at genkendelse af tyven er kvalitativt forskellig fra »genkendelse« af figuranter. Det må imidlertid understreges, at dette er et gruppemål. Det kan ikke overføres på den enkelte udpegning. En lignende (men væsentligt svagere korrelation) ses for så vidt angår genkendelsen af offeret.

Vidnets egen angivelse af sikkerhed. Som *U 80* klart viser, er der meget langt fra at være absolut korrelation mellem sikkerheden (under forsøget udtrykt i %) og korrekt udpegning. Der kunne dog påvises en *tendens* til, at sikkerheden var større ved korrekt udpegning.

Kap.XX. 2.7.

Fastholden af samme udpegning efter tre måneders forløb. Også her er der helt klart korrelation. De korrekte udpegninger fastholdes mere end dobbelt så ofte som de forkerte. Heller ikke denne viden kan imidlertid bruges ved bevisvurderingen af den enkelte udpegning på grund af det store antal forkerte udpegninger. Ved undersøgelsen viste det sig, at der blev fastholdt nøjagtig 10 korrekte og 10 forkerte udpegninger.

2.7. To uafhængige vidners overensstemmende udsagn

I de fleste lande har man fra gammel tid (jfr. kap. II, afsnit 1.1.) antaget, at to uafhængige vidners samstemmende udsagn havde en ganske særlig vægt. En sådan antagelse er baseret på sund fornuft og vil i langt de fleste tilfælde være korrekt.

Det er imidlertid påvist (kap. XIX, 6.), at vidneudsagn ikke sjældent kun *tilsyneladende* er uafhængige af hinanden. Årsagen til de overensstemmende iagttagelser kan dels være fysiologiske forhold, dels at vidnerne har en ensartet forhåndsindstilling, samt naturligvis at de har konfereret deres iagttagelser indbyrdes. Endelig forekommer ensartede fejltagelser uden påviselig årsag.

2.8. Uoverensstemmelse mellem afhøring til politirapport og afhøring i retten

Det antages almindeligvis såvel af afhøreren som af vidnet, at den første afhøring giver det rigtigste resultat. I *U 80* findes ringe forskel efter en mellemliggende periode på to måneder. Der synes endog at være en svag tendens til større modstandskraft over for ledende spørgsmål (tabel IX.3.A. samt uddybende bemærkninger under 4.2.3. og 4.2.4.), men denne tendens er ikke konstant. Mere detaljerede analyser, jfr. tabel IX.7.A og tabel XVI.11, viser, at det enkelte vidne i meget høj grad forklarer forskelligt ved de to afhøringer, men at fejlene ophæver hinanden på gruppeplanet.

Der synes herefter ikke at være noget belæg for at antage, at den første forklaring *eo ipso* skulle være bedre end den anden. I øvrigt viser analyser af materialet, at den omstændighed, at en forklaring fastholdes, ikke er nogen garanti for dens sandhedsværdi. (Jfr. kap. IX,4.2.2. og kap. XVI,4.1.6. og 4.2.4.).

2.9. Forsinket afhøring

Det antages normalt, at en vidneforklaring bliver bedre, hvis den optages umiddelbart efter, at begivenheden har fundet sted. Undersøgelsen viser, at

Kap.XX. 3.

vidnerne i gr. 3 (afhørt efter 2 mdr.) som ventet havde glemt en del ting, som andre vidner huskede, men de havde stort set bevaret de mere væsentlige ting i hukommelsen. Endvidere udmærker de sig i forhold til de øvrige vidnegrupper ved ikke at være så lette at lede og presse (se f.eks. tabel IX.1. og IX.3.A).

Med hensyn til korrekt udpegning af røveren, opnår de stort set lige så mange rigtige udpegninger som de vidner, der afhøres umiddelbart efter. Dertil kommer, at disse vidner udpeger væsentligt færre forkerte end de øvrige grupper, hvilket kan hænge sammen med, at de føler sig mindre pressede. Derimod har de så at sige ingen rigtige udpegninger af offeret. (Tabel XVI,1.B.).

Retssikkerhedsmæssigt er denne gruppe i visse situationer *bedre* end de øvrige grupper på grund af de mange negative svar (og dermed færre forkerte), og fordi de er vanskeligere at presse.

En forsigtig konklusion er, at såfremt vidnet har fået lejlighed til tydeligt at se gerningsmanden (og er klar over, at det er vigtigt at beholde ham i sin erindring), kan dette lade sig gøre i et to måneders interval. (Andre forsøg, kap. XV, 2.2.3.2.2., finder ikke nævneværdigt dårligere resultater i op til fire måneder.) Er indtrykket derimod flygtigt, lader det sig ikke fastholde.

3. Ændringer i den hidtidige procedure

3.1. Kontrol af politiafhøringer

Ovenfor er risikoen for, at vidneforklaringen er påvirket i forbindelse med tidligere forhør nævnt (kap. IX,4.2.1. og kap. XIII, 2.2).

Når man erkender, at omhyggelige og detaljerede afhøringer er nødvendige og samtidig er klar over faren for at fordreje erindringen (ubevidst) ved sådanne afhøringer, synes det at være en naturlig tanke at søge at fastholde det oprindelige udsagn, og det har derfor været diskuteret, om der kunne indføres en form for kontrol med politiafhøringerne.

Dette spørgsmål er først og fremmest diskuteret med henblik på politiets afhøring af mistænkte/sigtede, hvor argumenterne både for og imod trænger sig på med større styrke (jfr. kap. XIII in fine).

3.1.1. Forsvarermedvirken og indenretlige afhøringer

En vis garanti kan opnås ved bestemmelsen i retsplejelovens § 745. Efter denne

Kap.XX. 3.1.2.

bestemmelse kan forsvareren overvære politiafhøringerne på begæring. Efter politiets oplysninger finder dette dog sjældent sted bortset fra meget alvorlige sager, og også *Hartwig*³⁾ anfører, at ordningen ikke benyttes i større omfang. Dette synes til dels at have praktiske årsager. Ordningen er besværlig for politiet og tidskrævende for forsvareren. Men dertil kommer, at nogle forsvarere⁴⁾ vægrer sig ved på denne måde at være garanter for en afhøring, der trods alt foregår på politiets præmisser. Dertil kommer, at sagen sjældent vil være klarlagt ved de indledende afhøringer. Tidsskemaer og meget andet kan forskydes eller ændre karakter, og det kan derfor være vanskeligt for forsvareren at vide, hvad der senere kan blive af betydning.

*Rothenborg*⁵⁾ har foreslået, at alle afhøringer af sigtede sker indenretligt. Forslaget er næppe gennemførligt bl.a. af ressourcemæssige grunde. I øvrigt synes der også at kunne rettes mere principielle indvendinger mod en sådan ordning. Som nærmere beskrevet i kapitel XIV taler meget for, at dommeren kommer til domsforhandlingen uden forhåndskendskab til sagen, og overhovedet synes det ikke i overensstemmelse med det akkusatoriske princip, at dommeren skulle følge den politimæssige efterforskning så tæt.

I øvrigt løser hverken dette forslag eller forsvarerens tilstedeværelse alle problemer i forbindelse med de gentagne afhøringer, eftersom de kun vedrører sigtede personer. Politiet ville stadig afhøre vidnerne, herunder personer, der måske senere (med)sigtes i sagen.

3.1.2. Båndoptagelser af politiafhøringer

Spørgsmålet om anvendelse af båndoptager er blevet diskuteret indgående i Storbritannien de senere år. I 1980 udsendtes en rapport,⁶⁾ der beskriver de tekniske og praktiske vanskeligheder, den juridiske betydning samt en del udenlandske erfaringer. For tiden afprøves båndoptagelser ved forskellige politistationer i Storbritannien og Skotland og rapporter⁷⁾ over de første resultater foreligger.

I Skandinavien bruges båndoptagelse af politiets vidneafhøringer i en vis udstrækning i Sverige;⁸⁾ i de øvrige nordiske lande kun undtagelsesvis og normalt med den tanke, at båndoptagelsen skal benyttes i retten i stedet for en retlig afhøring.⁹⁾

En videre anvendelse af båndoptagelser blev drøftet på det nordiske kriminalistmøde i 1962.¹⁰⁾ Det fremgår af drøftelserne, at deltagerne navnlig har tænkt på forhør med mistænkte/sigtede, men synspunkterne er i vidt

Kap.XX. 3.1.2.

omfang anvendelige også på forhør med vidner. Det blev foreslået, at vigtige forhør skulle optages således, at retten i tvivlstilfælde kunne høre præcis, hvad der var foregået – med tonefald.¹¹⁾ Samtidig ville det være en beskyttelse for politimanden mod urimelige beskyldninger for at have optrådt ukorrekt under forhøret.¹²⁾

Et lignende forslag er stillet af en dansk politimand¹³⁾ allerede i 1943. På kriminalistmødet blev tanken støttet af en norsk politichef,¹⁴⁾ der desuden fremhævede, at den afhørende og andre ville kunne tage ved lære af det.

Som tidligere nævnt citerer *Höijer*¹⁵⁾ følgende udbrud fra en afhørende: »Är det verkligen jag, som har frågat på det här sättet?« Samme erfaring gjorde *von Eyben*¹⁶⁾ med danske retssalsjurister.

Andre politifolk¹⁷⁾ er imidlertid negative over for anvendelse af båndoptagelser. De mener, det kan skade sagens opklaring, fordi den afhørte ikke vil udtale sig så frit, og det bliver vanskeligere at opnå god kontakt med ham.

Det nævnte forsøg med båndoptagelser af forhør med mistænkte i Skotland¹⁸⁾ viser, at 3% nægter at udtale sig, hvis forhøret optages. Hvor mange, der udtaler sig mindre frit, er vanskeligere at måle.

The Royal Commission¹⁹⁾ udtalte efter at have undersøgt forholdene i USA og Sverige, at båndoptagelse utvivlsomt fører til, at nogle mistænkte nægter at udtale sig, men dette kan ikke være en tungtvejende indvending, eftersom den mistænkte under alle omstændigheder har ret til at nægte at udtale sig.

The Royal Commission's argumentation forekommer ikke overbevisende:

Såfremt politiets afhøringer er af betydning for opklaringen af forbrydelser, og indførelse af båndoptagelser må antages at vanskeliggøre disse afhøringer, er dette naturligvis et argument mod indførelsen, uanset om de afhørte af *andre grunde* kunne have nægtet afhøringen.

Forsøgene²⁰⁾ i Storbritannien har i øvrigt ført til en ændring i de berørte politifolks holdning, således at de nu er overvejende positive over for brug af båndoptagere. Den almindelige opfattelse blandt disse politifolk er, at båndoptagelser af afhøringer er en større fordel for anklagemyndigheden end for forsvaret.

Fra advokatside²¹⁾ er det blevet nævnt, at det er et farligt bevismiddel, fordi der kan manipuleres med et bånd. Det forekommer imidlertid ikke sandsynligt, at politiet bevidst skulle fuske med bevismaterialet. Når der opstår diskrepans mellem det, afhørte mener at have sagt, og det, politiet har noteret

Kap.XX. 3.1.3.

ned, drejer det sig næppe om bevidste manipulationer – i hvert fald ikke fra politiets side – der er snarere tale om misforståelser, som måske kunne opklares ved hjælp af båndoptagelser. Derimod er det klart, at der ofte vil være faldet nogle bemærkninger forud for den egentlige afhøring, som ikke er optaget på båndet – f.eks. af den af Søltøft Madsen nævnte karakter (kap. XIV, 1.2.1.1.) – og at disse bemærkninger kan få betydning for den senere afhøring.

Båndoptagelser kunne utvivlsomt give et sandere billede af, hvad der er foregået ved den enkelte afhøring og den udvikling, udsagnet har gennemgået. Samtidig kunne det imidlertid næppe undgås, at de tidligere afhøringer fik en ganske særlig vægt.

En sådan udvikling ville være i strid med umiddelbarheds-princippet, hvortil kommer, at afhøringerne er optaget uden de retsplejemæssige garantier, som findes i retssalen.

Hvis man eksempelvis hører vidnet udtale sig med stor sikkerhed allerede ved den første afhøring, vides det ikke, om der kunne have været rokket ved denne sikkerhed, såfremt en forsvarer havde haft lejlighed til at stille uddybende spørgsmål.

Dertil kommer, at en båndoptagelse aldrig kan give hele sandheden om det klima, der har været omkring afhøringen, samt at udsagnet til politiet langt fra altid er »det første«. Et stort antal vidner – og dette gælder ikke mindst børn – vil allerede før forhøret med politiet have gennemdiskuteret sagen med familie og venner.

3.1.3. Medborgervidner

I svensk ret²²⁾ findes en regel om såkaldte medborgervidner, der tilkaldes, når der skal afholdes politimæssige forhør.

Efter oplysninger fra det svenske politi og anklagemyndighed i 1983 varierer brugen af medborgervidner i de forskellige politikredse. Om den historiske opkomst se *Lithner*,²³⁾ der også refererer udtalelser fra politiet om en forbedret afhøringskvalitet, når medborgervidner er til stede. I det omfang medborgervidner benyttes, sker det så godt som udelukkende, når det drejer sig om forhør med mistænkte i alvorligere sager.

Det er muligt, at medborgervidner kan forbedre afhøringerne, men derudover er det lidt svært at se nytten. De vil vanskeligt kunne registrere andet end deciderede overgreb fra politiets side – og det antages almindeligvis – også fra

Kap.XX. 3.1.4.

forsvarerside²⁴⁾ – at sådanne hører til sjældenhederne i de nordiske lande. *Gottfarb*²⁵⁾ har formentlig ret, når han hævder, at medborgervidner blot vil betyde indførelse af kvalificerede politividner, fordi de i almindelighed må antages blot af bekræfte, hvad der står i politirapporten.

I de senere år har dog været enkelte tilfælde fremme, hvor et sådant »medborgervidne« måske kunne have sin berettigelse.

Det ene²⁶⁾ drejede sig om en evnesvag mand, der blev dømt for et seksualdrab på en kvinde. Bevismaterialet var relativt svagt, men på et vist tidspunkt havde manden tilstået drabet. En tilståelse, han dog senere trak tilbage. Dommen anses i vide kredse i Danmark for et justitsmord. Man mener, at politiet har presset ham til tilståelsen og under afhøringen afsløret detaljer om drabet, som kun drabsmanden burde vide. Et vågent »medborgervidne« kunne rense de pågældende betjente for beskyldningen om utilbørligt pres, såfremt den er usand, og såfremt den er sand, ville tilstedeværelsen af vidnet formentlig have afværget det.

I denne sag er det imidlertid spørgsmålet, om det ikke havde været rimeligere – sigtedes mentale tilstand taget i betragtning – at alle afhøringer, ligesom når der er tale om børn og unge, var blevet overværet af en repræsentant for det sociale udvalg.

En anden sag drejede sig om to arbejdere, der hævdede, at politiet havde presset dem til at angive en fagforeningsleder som hovedmand i en brandstiftelsessag.

3.1.4. Konklusion

Såvel båndoptagelse af afhøringer som anvendelse af medborgervidner flytter retssikkerhedsgarantier ud af retssalen uden at medføre nogen reel sikkerhed for afhøringerenes korrekthed og kan derfor ikke anbefales.

For så vidt angår hensynet til at beskytte politiet mod uberettiget kritik, er det klart, at sådanne ordninger ikke yder noget reelt værn. Vidner og tiltalte vil altid kunne hævde, at det ulovlige pres blev udøvet på et tidspunkt, hvor medborgervidnet ikke var til stede, eller hvor båndoptageren var slået fra.

Dette argument benyttes ifølge den svenske dommer *Eliasson*²⁷⁾ af og til af de tiltalte i forbindelse med deres forklaringer for retten.

Den førnævnte skotske undersøgelse viser, at en stor del af afhøringerne foregår uden båndoptager (i politibilen på vej til afhøringen, før man har fået rigget til, etc.). Ifølge den skotske undersøgelse blev 12% af tilståelserne efter politiets opgørelser afgivet uden båndoptager, og de pågældende nægtede at gentage dem med båndoptager.²⁸⁾

Kap.XX. 3.2.

I omtalen af undersøgelserne konkluderer *McCouville og Morrell*²⁹⁾, at det, der blev optaget på bånd, kun var, hvad politiet fandt egnet for retten. Båndoptagelsen indeholdt interviews – afhøringerne fandt sted, når den var slukket. Efter deres opfattelse har båndoptagelser af politiafhøringer kun værdi, såfremt enhver kontakt mellem politi og borger optages på bånd.

Noget sådant synes udelukket allerede af praktiske grunde, ligesom det ville være udtryk for en uberettiget mistillid til politiets arbejde. Det må nok erkendes, at der er tale om et område, hvor ansvaret for en korrekt behandling kun kan ligge hos politiet, og borgernes retssikkerhed således kun kan beskyttes af et politikorps med en høj moral. Jfr. ovenfor, kap. XVIII, afsnit 1.1.

3.2. Retlig regulering af identifikationsproceduren

Det vides ikke med sikkerhed, hvilken betydning en positiv identifikation har for afgørelsen af skyldspørgsmålet.

*Lord Devlin*³⁰⁾ fandt i sin ovennævnte undersøgelse, at i året 1973 forekom 347 tilfælde, hvor tiltale blev rejst, skønt det eneste bevismiddel var udpegning ved en konfrontationsparade af et vidne (169 tilfælde) eller flere vidner (178 tilfælde). 74% af disse sager endte med en domfældelse.

Der er ingen grund til at tro, at dansk ret i mindre grad end udenlandsk ret skulle lade sig påvirke af et øjenvidnes »sikre genkendelse«. (Jfr. byrettens dom i UfR 1971/49, refereret kap. XVIII, 7.4.3.2.).

Såvel af retssikkerhedsmæssige som efterforskningsmæssige grunde synes det derfor at være af afgørende betydning, at antallet af fejlagtige udpegninger begrænses mest muligt, og det er derfor foreslået, at såvel de egentlige konfrontationer (forevisning af et begrænset antal personer eller fotografier) samt de såkaldte fotoforevisninger (forevisning af et antal billeder af tidligere straffede) undergives retlig regulering, enten ved bestemmelser i retsplejeloven eller ved administrative forskrifter med udtrykkelig lovhjemmel. (Jfr. FOB, 1974, s. 238).

Når der ikke er udformet et egentlig udkast til sådanne bestemmelser, skyldes det, at det som nævnt har været umuligt at få oplysninger om virkningen af den nuværende praksis. (F.eks. fototeksudpegningernes efterforskningsmæssige betydning, antallet af forkerte udpegninger ved parader og fotoforevisninger, virkningen af konfrontationsspejlet m.v.). Dertil kommer, at sådanne regler bør udformes i et

Kap.XX. 3.3.

snævert samarbejde med repræsentanter for politi, anklagemyndighed, forsvarere og domstole.

Det må imidlertid understreges, at selv om en sådan regulering må antages at nedbringe antallet af forkerte identifikationer, kan intet system helt eliminere risikoen for, at den mistænkte udpeges ved en fejltagelse.

Dette er formentlig årsagen til, at den engelske undersøgelse af identifikationsproblematikken (kap. XV, 1.) mandede ud i et forslag³¹⁾ om indførelse af en regel, hvorefter det normalt skulle være umuligt at dømme et menneske *alene* på udpegning under en konfrontationsparade. Et lignende resultat nåede en anden britisk kommission frem til allerede i 1904.³²⁾ Forslaget støttes af praktikere³³⁾ og af psykologer,³⁴⁾ der eksperimentelt har beskæftiget sig med identifikationer, men er aldrig gennemført.

En sådan fast regel er ikke forenelig med det danske processuelle system, der bygger på bevisbedømmelsens frihed, men det er mit håb, at denne afhandling kan medvirke til, at en identifikation under en konfrontationsparade ikke i sig selv vil være tilstrækkelig til at løfte bevisbyrden i en straffesag.

3.3. Orientering om fejkilderne ved vidneudsagn

I USA, hvor juryssystemet spiller en langt større rolle for skyldspørgsmålet end i Danmark, er der foretaget adskillige undersøgelser over lægdommeres viden om fejkilderne ved vidneudsagn. Generelt påvises en klar tendens til at overvurdere³⁵⁾ vidners iagttagelsesevne, og der findes ingen forskel på forskellige befolkningsgruppers viden (studerende sammenlignet med normalbefolkningen), ligesom lægdommere ikke synes at være mere oplyste end mennesker uden kontakt til det juridiske system.³⁶⁾

Visse forhold viser sig at være velkendte,³⁷⁾ mens der på andre områder hersker direkte forkerte forestillinger.³⁸⁾ Således er der udbredt viden om, at formuleringen af et spørgsmål kan have indflydelse på svaret, mens det fejlagtigt antages, at voldsomme begivenheder huskes bedre end ikke-voldsomme begivenheder (kap. XV, 2.2.3.1.3.), og at politifolk er bedre vidner end andre mennesker (kap. XIX, 3.5.). Undersøgelser³⁹⁾ tyder endvidere på, at advokaters viden kun på enkelte områder er bedre end lægfolks.

I USA har disse undersøgelser ført til et krav om, at det bør være muligt at indkalde psykologer i retten for at vejlede nævningerne (og juristerne) om fejkilderne ved vidneudsagn. En række psykologer⁴⁰⁾ har gennem de senere år medvirket ved retssager.

Kap.XX. 3.3.

Imidlertid er der rejst indvendinger mod psykologers medvirken såvel fra psykologisk som juridisk side. Nogle psykologer har hævdet,⁴¹⁾ at vidnepsykologer endnu ikke har tilstrækkelig viden til at være en reel hjælp for retten. En indkaldelse af psykologer vil blot føre til, at modparten indkalder en anden psykolog, og dermed vil man risikere lignende tilstande som for psykiaterne, hvor det i dag er ganske almindeligt, at forsvaret og anklagemyndigheden indkalder hver sin fagmand, der for åbent tæppe diskuterer den tiltaltes psyke, herunder hans tilregnelighed. Sådanne tilstande kan hverken antages at gøre sagen klarere for juryen eller at hæve eksperternes anseelse i befolkningen. Fra juridisk side hævdes det,⁴²⁾ at vidnepsykologerne bevæger sig ind på det område, der tilkommer retten: vurderingen af beviser.

I dansk ret findes et enkelt eksempel på, at en forsvarer har anmodet om indkaldelse af et sagkyndigt vidne med henblik på at vejlede nævningerne om børns troværdighed i almindelighed. Dette blev afvist. »Ikke tilstrækkelig grund til at imødekomme begæringen.« (UfR 1969.346). Det er ikke let at vide, hvad der ligger bag domstolens afvisning. Muligvis har man frygtet, at den sagkyndiges oplysninger ville få meget stor betydning, og at juryen ville være tilbøjelig til at overføre de teoretiske oplysninger direkte til den konkrete sag. Undersøgelser fra USA viser imidlertid et andet billede. Selv om nogle psykologer mener at have haft indflydelse i enkeltsager,⁴³⁾ tyder undersøgelser på, at oplysningerne har ringe eller ingen betydning for juryens endelige resultat.⁴⁴⁾

Disse undersøgelser måler en betydelig stigning i den tid, juryen bruger på at diskutere bevisværdien af vidneforklaringerne. Når juryen fremlægger sit resultat, findes imidlertid ringe eller ingen forskel. *Hosch*⁴⁵⁾ sammenholder tre undersøgelser og finder, at det sagkyndige udsagn om fejkilderne ved vidneforklaringer betyder 67% mere snak om dette emne, men kun en stigning på 3% i antallet af frifindelser.

Når de teoretiske oplysninger har så forholdsvis ringe vægt, kunne det skyldes, at juryen ikke mener, at de kan overføres på den konkrete sag, eller at de først fremkommer på et tidspunkt, hvor juryen allerede har dannet sig et indtryk af, hvad der er foregået, og hvilke vidneudsagn man kan stole på. Det kunne endvidere skyldes, at sagkyndige i USA indkaldes af parterne, og dette forlener deres udtalelser med mindre vægt, fordi juryen betragter dem som forudindtaget.

Kap.XX. 3.4.

Hvis rettens medlemmer skal drage nytte af den vidnepsykologiske viden, er der næppe tvivl om, at de allerede inden retssagens begyndelse bør have en generel orientering om disse spørgsmål. En sådan orientering bør ikke gives med henblik på den konkrete sag, idet tanken er at åbne rettens øjne for disse problemstillinger og overlade det til den selv at anvende dem på den enkelte sag.

Når de fleste mennesker har så stor tiltro til vidneudsagn, skyldes det formentlig uvidenhed om antallet af faktorer, der kan influere vidneudsagnet. Vigtigere end en udspecificering af undersøgelser vedrørende børns vidneudsagn contra voksnes, sindstilstand m.v., ville det formentlig være at søge at give lægdommere indblik i, hvorledes det enkelte menneske opfatter begivenheder, og hvorledes erindringen om disse begivenheder kan påvirkes af ydre faktorer, uden at vidnet er sig det bevidst. Orienteringen burde således omhandle betydningen af forudindtagethed i vid forstand, betydningen af de tidligere forhør, betydningen af vidnets egen angivelse af sikkerhed m.v. Endvidere burde problemerne vedrørende konfrontationsparader berøres.

Da orienteringen ikke er møntet på den konkrete sag, kunne den gives i form af et hæfte, der udleveres til den vordende domsmand/nævning.

3.4. Forbedring af det enkelte vidnes udsagn

3.4.1. Hypnose

Det er blevet hævdet, at hypnose kan være et værdifuldt hjælpemiddel, fordi vidnet derved bliver i stand til at huske forhold, som det ikke bevidst kan trække frem af erindringen, og fordi det sættes i en tilstand, hvor det ikke er i stand til at forklare bevidst urigtigt, fordi dets selvbestemmelse er sat ud af funktion.

Hypnose⁴⁶⁾ har vundet en betydelig udbredelse i USA. I 1974 oprettede politiet i Los Angeles »Law Enforcement Hypnosis Institute«, og allerede i 1978 havde mere end 4.000 politifolk modtaget et kursus. Derudover benyttes i et vist omfang professionelle hypnotisører.

I Israel har politiet i høj grad benyttet sig af hypnose og mener, at dette har betydet en forbedret efterforskning.

Også i Tyskland har hypnose været brugt.⁴⁷⁾

Mens man i Tyskland kun mener, at hypnose kan være af værdi i forbindelse med efterforskningen, har vidneforklaringer afgivet under hypnose været

Kap. XX. 3.4.2.

benyttet som bevismateriale i forbindelse med en række retsafgørelser i USA. Dette har medført betydelig kritik,⁴⁸⁾ bl.a. fordi det er umuligt af modafhøre (cross-examine) et sådant vidne.

I de senere år er der forekommet en del undersøgelser, der tyder på, at vidner under hypnose ikke afgiver bedre udsagn end andre vidner. Ganske vist vil hypnose ofte betyde yderligere erindringer, men samtidig synes antallet af unøjagtige og ukorrekte erindringer forøget.⁴⁹⁾ Visse personer lyver under hypnose,⁵⁰⁾ og hypnotiserede personer synes særligt følsomme over for ledende spørgsmål. Det er foreslået, at hypnose kun anvendes, når der er tale om blokeringer.⁵¹⁾ De fleste forfattere stiller sig derfor kritisk⁵²⁾ til anvendelse af hypnose, i hvert fald når forklaringerne skal anvendes som egentligt bevismateriale. Anvendelse af hypnose kan således ikke anbefales i forbindelse med vidneforklaringer afgivet i retten. Om det undtagelsesvis kunne være nyttigt i forbindelse med efterforskningen, synes at måtte kræve en grundig undersøgelse og analyse af praksis og resultater på området.

3.4.2. Vidnets forbedring af sit udsagn

Det er ofte blevet hævdet såvel af jurister som af psykologer, at det største problem ved vidneudsagn er vidnernes manglende selvkritik.

Således fremhæver *Ekelöf*⁵³⁾ i sin omtale af psykologen Fellenius' arbejde, at det med hensyn til vidneudsagns troværdighed er af stor betydning at »*väcka en kritisk självvrannsakande förhandsinställning hos dessa.*« (Forf. udh.). *Bahn-*⁵⁴⁾ fremhæver, at den vigtigste egenskab, et vidne kan besidde, er evnen til selvkritik.

En del af de her beskrevne resultater kunne tyde på, at disse forfattere har ret. Adskillige af Egans (kap. XV, 2.3.2.) og *U 80's* (kap. XVI, 4.1.5.) vidner foretog både en korrekt og en forkert udpegning og gav selv udtryk for, at de var knap så sikre på den forkerte. Det ligger derfor nært at antage, at såfremt disse vidner havde anlagt en mere selvkritisk holdning, kunne de have undgået den forkerte udpegning.

På den anden side må det erkendes, at vor viden på dette område endnu er begrænset. Selv om det har været muligt at få en forskel frem, er denne efter alt at dømme kun fornemmet vagt og uskarpt.

Samtidig er det påvist, at det enkelte vidne i mange konkrete situationer ikke har formået at skelne mellem korrekte og forkerte erindringer, og i kap. XV, afsnit 4.2.2. er forklaret, hvorledes senere begivenheder kan påvirke vidnet,

Kap.XX. 3.4.2.

således at en oprindelig vag erindring kommer til at fremstå for vidnet som klar og sikker – eller omvendt. Dertil kommer, at et stort antal forkerte forestillinger er opstået aldeles ubevidst for vidnet, og alt tyder på, at sådanne forestillinger opleves som lige så »virkelige« som egentlige oplevelser (se et eksempel kap. IX, 4.2.2.). I sådanne tilfælde vil en kritisk selvransagende indstilling ikke hjælpe vidnet, hvortil kommer, at en selvkritisk indstilling *kan* bevirke, at vidnet undlader at nævne ting af betydning, fordi det ikke føler sig ganske sikker.

Ovenfor kap. IX, afsn. 2 udtaler et vidne: »Der er noget ved ansigtet, som forvirrer ... måske havde han et lille overskæg ... det tror jeg næsten.« I det pågældende tilfælde havde personen ikke overskæg, men derimod mørke solbriller, og det er derfor vigtigt, at vidnet »tænker højt« og indvier retten i processen. En selvkritisk indstilling kunne – alt efter temperament – have ført til, at vidnet undlod at nævne det forvirrende eller blot nævnte moustachen.

Efter min opfattelse er det af afgørende betydning, at mennesker i almindelighed (potentielle vidner og domsmænd) oplyses om hukommelsen og dens fejlkilder. En sådan oplysning bør så vidt muligt ske, længe før vidnet eller domsmanden får brug for den ved en konkret retssag, fordi forsøg tyder på, at menneskers intuitive fornemmelser er vanskelige at ændre, selv om de forstår de teoretiske indvendinger.⁵⁵⁾

Dette illustreres af en undersøgelse foretaget af *Kassin og Wrightsman*,⁵⁶⁾ der lader jury-grupper læse en sag, hvori forekommer en tilståelse. Senere viser det sig, at tilståelsen enten er fremkommet på den pågældendes eget initiativ (ingen tilskyndelse) efter et tilbud om mildere straf (positiv tilskyndelse) eller efter en trussel (negativ tilskyndelse). Grupperne får nøje forklaret, hvor unfair også den positive tilskyndelse er. Alligevel viser det sig, at mens grupperne i høj grad ser bort fra den negative tilskyndelse og frikender, har oplysningerne om den positive tilskyndelse ingen betydning for antallet af domfældelser – og det skønt en stor del af jury'erne bedømmer denne tilståelse som ikke-frivillig.

Vidnets intuitive fornemmelse, at »man nok ikke ville tilstå, hvis man var uskyldig«, synes således stærkere end dets teoretiske forståelse.

Det forekommer derfor meget vigtigt, at befolkningen i almindelighed oplyses om disse fejlkilder, så det bliver muligt at integrere denne viden i deres forestillingsverden, og at de bliver opmærksomme på eksempler i det daglige liv.

Kap.XX. 4.

Oplysningen bør naturligvis ikke gives i en form, så den afskrækker vidner fra at meddele deres iagttagelser, men hvis det bliver almindelig kendt, at iagttagelsesevnen ikke er et præcist instrument til aflæsning af virkeligheden, vil der ikke længere være noget mærkeligt eller »flovt« ved ikke at have bemærket alle detaljer i et hændelsesforløb. Et sådan forståelse ville formentlig være det bedste middel til at lette det »indre pres«, som har vist sig at øve en afgørende og ødelæggende indflydelse på vidneudsagnet. Når vidnet ikke føler sig trængt, vil det formentlig føle større frihed til så præcist som muligt at gøre rede for dets vage fornemmelse af, hvad det måske har set.

Derimod er det ikke og bør ej heller være vidnets opgave at vurdere beviserne, herunder værdien af dets eget vidneudsagn. Retsvæsenet kan ikke være interesseret i, at vidnet censurerer sine indtryk, før de videregives til retten (politiet). Man kan bede vidnet fortælle alt, hvad det ved, idet det samtidig gør omhyggeligt rede for de omstændigheder, der førte til de pågældende iagttagelser. Derefter må retten (politiet) ud fra sin viden om hukommelsen og dens fejlkilder – og naturligvis sagens øvrige omstændigheder – vurdere den bevismæssige vægt af det enkelte vidneudsagn.

4. Afsluttende bemærkninger

Som nævnt i indledningen er formålet med denne afhandling dels at belyse virkningen af almindeligt anvendte forhørsmetoder i forbindelse med juridiske forhør, dels nøjere at undersøge almindelige opfattelser vedrørende afgivne forklaringer.

Forbedring af proceduren vedrørende optagelse af vidneudsagn.

For så vidt angår dette spørgsmål, synes undersøgelsens mest markante resultat at være en påvisning af, at enhver form for pres på vidnet bør undgås, da det resulterer i en betydelig forøgelse i de ukorrekte angivelser. For så vidt angår proceduren vedrørende identifikation af gerningsmanden, er i kapitel XVIII stillet en række konkrete forslag til retningslinier, hvortil henvises.

Domstolens bedømmelse af forklaringer i retten.

Almindeligvis antages, at det er af afgørende betydning for et materielt rigtigt resultat, at retten er i besiddelse af alle de oplysninger, der foreligger i den pågældende sag. Ovenfor (kap. XIV) synes det imidlertid godtgjort, at på samme måde som vidnets iagttagelser ikke er uafhængige af erfaring og viden,

Kap.XX. 4.

kan rettens oplevelse af vidneudsagnet ikke være det. Det er derfor af betydning, at retten er uden forhåndskendskab til sagen, d.v.s. at politirapporter ikke fremsendes til retten, og at denne kun oplyses om tidligere sager mod tiltalte i det omfang, disse må antages at have betydning for den aktuelle sag.

For så vidt angår bedømmelsen af de vidneudsagn, der afgives i retten, synes en forøget viden om disses fejkilder at kunne være en støtte for retten. Også den efterforskende myndighed synes at kunne have interesse heraf.

Såfremt denne afhandling kan bidrage til en større interesse for omstændighederne omkring afgivelsen af vidneudsagn og vurderingen af disse, vil den have opfyldt sit formål.

Summary

Testimonial Evidence

An Evaluation of Legal Questioning and Eyewitness Testimony

The purpose of this study has been to consider the influence of interrogation on legal testimony and to develop methods to evaluate the reliability of eyewitness testimony.

It is common knowledge that eyewitnesses are often wrong, and that their mistakes are generally honest. The topic of the book is the mistaken, but honest witness. It does not include the special problems concerning dishonest witnesses and expert witnesses. An exception is made in Chapter X, which is concerned with the use of „traps“ within the legal system. Traps have two functions. A trap can test how easily honest witnesses are influenced by questioning. The traditional use, however, is to expose a dishonest witness. Both functions are discussed.

The interrogation of suspects is occasionally mentioned, particularly in Chapter XIII and XIV concerning repeated questioning, hereunder the courts' use of police reports.

Memory consists roughly of three components: Observation, storage and communication. Studying and describing the two first components can enlarge our understanding of how the human mind works, and the court may take such knowledge into consideration when evaluating testimony in actual cases, but the judicial system cannot interfere in the process. Quite the opposite is true about communication. The way the witness' story is communicated to the police and to the court can to a large extent be controlled, and the purpose has been to show to what extent the police and the courts can benefit from psychological knowledge by adopting certain strategies and abolishing others. The book covers all forms of examinations. Lineups of suspects, for example, are seen as a form of examination, and about one third of the book is dedicated to this particular line of questioning.

Summary

The purpose has been to study the interrogation of witnesses by the police and in court both as regards the interest of protecting the individuals' civil liberties, hereunder the right to a fair trial, and as regards the state's interest in the detection of criminal acts.

A good deal of psychological research has attempted to investigate testimonial evidence. Some of this research, however, suffers from the researchers' lack of knowledge and understanding of the system he is trying to assist.

Furthermore, it appears that most studies belong to one of two categories: One method is to observe and describe what actually happens at police examinations or in court. Research of this kind generally shows very little about the causal relations between the questions asked and the answers from the witness. For this reason, the British scientist Farrington*) has called this line of research "hypothesis-generating". The other kind of study is the „hypothesis-testing" research. This takes place in a laboratory setting, and specific components, like the leading question, are carefully examined. The question is, of course, to what extent the results can be applied to testimonial evidence. Farrington has remarked that the first kind of research is high in external value, but low in internal value, and the opposite is true for the second kind.

By coordinating these two research methods, it should be possible to create a study with both external and internal value, and this is the background for the empirical research which is the basis of this book.

In order to measure the effect of a question or a lineup, it seemed vital to know what the witness has seen, or rather what he could have seen; this required a staged incident. Obviously, it would have been preferable to let the „witness" believe that the incident was real, and that he was interrogated by a policeman and later by a Counsel for the Prosecution. For practical, ethical and legal reasons, this was not possible, and the subjects witnessed a non-violent theft and were told to imagine that they were being interrogated by a policeman (group 2), a Counsel for the Prosecution (group 3) or a non-judicial researcher (control group).

From then, every precaution was taken to create an atmosphere as close to a real police examination/courtroom testimony as possible. Hundreds of police examinations and trials were attended, and phrases and methods were copied in every detail. The surroundings were the same, real courtrooms being used,

*) See chapter I, note 11.

Summary

and a judge was present to instruct the subject about his duty to tell the truth.

To test the time-factor, a fourth group was added, which was „court-examined” two months after the incident. Finally, the second group, which has been police-interrogated right after the incident, was court-examined two months later.

To gain insight into the causal relationship between the form of the question and the answers, circumstances were varied during the examinations, various forms of questions being used and applied to different situations. In some areas the study only manages to become hypothesis-generating, but in others it points to a re-evaluation of former assumptions and to phenomena previously unnoticed.

A study of this kind, reproducing legal interrogation in every detail, is presumably the first of its kind.

Before any conclusions were drawn from the study, the results were carefully compared with existing knowledge about real-life examinations, as well as other research done in this area (from Scandinavia, U.S., U.K., Canada and West-Germany).

The book is divided into 5 parts. *The first part (Chapter II-IV)* reviews the progress of eyewitness psychology from 1900 to the present. It describes the differences between psychology and law according to purpose as well as means, and reflects on the use of psychological knowledge in the legal system (Chapter II). The following chapters describe the planning and carrying out of the research.

The second part (Chapter V-XII) deals with examination strategies and types of questioning commonly used in legal context, i. e. by the police or in court. Chapter V deals with the notion that the witness' „free report” is supposed to be more truthful than the same testimony elicited by questioning. In accordance with recent American research, it is shown that the subject matter rather than the way in which it is revealed makes the difference in correctness of the statement, *and* that the information value of examinations is much greater than that of the „free report”. This conclusion holds only when the line of questioning is truly neutral, i.e. not leading and without any pressure for an answer.

Chapter VII deals with so-called „neutral pressure”. This occurs when the interrogator urges the witness for an answer without urging him for an answer in any particular direction („leading questions”). The research shows that

Summary

pressure on a witness who claims that he does not remember, may result in an answer, but that such answers will often be incorrect.

Chapters VIII, IX and X are devoted to the Scandinavian view on leading questions and traps within the judicial system. The effect of leading questions is well-known, but it is demonstrated that many phrases and lines of questioning, which are normally regarded as neutral, are in fact leading, and that these subtle clues go unnoticed by the witness and often also by the interrogator. Using traps in the judicial system is regarded as not only unfair from a moral point of view, but also as questionable in value, because the reaction from the witness – and especially from the suspect – is very difficult to interpret correctly.

Chapter XI deals with the effect of abstract and hypothetical questions.

The third part (Chapters XIII-XIV) is concerned with the effect of repeated questioning on the memory of the witness and with how to interpret inconsistent testimony. In Denmark and Sweden, copies of police reports are routinely handed over to the courts to give the judge an idea of the case before it is brought for him. This practice has been criticized by defence counsels. The author supports and extends this criticism. Unlike the Anglo-Saxon system, judges in Denmark and Sweden (both legal and lay) are informed about the criminal record of the defendant and even of acquittals if it is considered to have any bearing on the case. This practice is criticized.

The fourth part (Chapters XV-XVIII) deals with the identification of suspects. The witness' identification of a suspect from a police line-up constitutes a special problem from a judicial point of view. When a confrontation takes place, it is part of the police investigation, but if the confrontation is successful, i.e. if the suspect is pointed out by the witness, it turns into a piece of evidence. Once the confrontation has taken place, there is no possibility of a repetition – a fact which makes the procedure highly important. Such identification may take place in three ways:

Confrontation involving a particular suspect:

- 1) Confrontation with suspect alone.
- 2) Confrontation with the suspect in a lineup (suspect is shown together with a limited number (5-15) of non-suspects).

Summary

Confrontation involving no particular suspect:

3) Witness looks through a (large) number of pictures of registered criminals.

In Denmark there are no rules as to the proper conduct of a lineup, and the author argues for the necessity of regulation and makes suggestions. The present study combined with a good deal of foreign research and existing knowledge of selections in Scandinavian lineups conducted by the police shows a disturbingly large number of "false alarms". It seems that witnesses will point out the person in the parade who seems to match their recollection of the criminal best, "look most like him". It is obvious that this may have disastrous consequences for an innocent suspect.

Chapter XV outlines the psychological background for a lineup, both for witness and for policeman. The difference between recollection and recognition and its significance for legal practice is described. The last part of this chapter deals with the degree of certainty expressed by the witness.

Chapter XVI contains the results of the study concerning identification: the number of correct identifications, the number of false identifications, their mutual relationship, the relationship between correct description of the criminal and the ability to point him out from a lineup. Some correlation was found between correct identifications and the certainty expressed by the witness, the fact that the person is pointed out again on another occasion by the same witness and that several witnesses point to the same person. The correlation was not stable and far from being 100 percent, and consequently cannot be used by the court to distinguish between correct and false information.

The last part of the chapter deals with a widespread practice used by Danish police: If a confrontation ends without the witness picking out the criminal, the policeman points at him (or at his picture) and asks: »Could it be this man?« The procedure turns out to be somewhat suggestive and of very little practical value.

Chapter XVII is concerned with the question of how to make a fair lineup. It has been maintained (Doob and Kirschenbaum) Chapter XVII, note 7) that a lineup is fair if all the participants fit the description of the witness. The study shows, however, that witnesses have a mental picture of the person they have observed and do not simply point to the person matching their verbal description. Certain features seem to characterize people, varying from one

Summary

person to another. If the witness sees a person with these characteristics, he will often point to him, whether or not the remainder of the description fits.

The witnesses in this study had seen a tall man with fair hair and a small beard, wearing no glasses. Many of them gave a correct description. But more than one third of the witnesses pointed to a darkhaired man with glasses and a full beard. When examined, they explained that he looked tall and thin like the man they had seen, and that they were „probably mistaken about the glasses and the beard“.

The problem of „unconscious transference“ is illustrated by a recent Danish case.

Drawing conclusions from the three preceding chapters, a number of rules and regulations concerning police lineups are proposed in Chapter XVIII. The last part of this chapter deals with confrontations without a particular suspect, i. e. the witness looking through pictures of registered criminals. The method is widely used in Scandinavia and, probably, all over the world. Yet – to the knowledge of the author – it has never been analyzed. The chapter provides a description of the method used and of the only criticism up till now: accidentally, you might come across your neighbour, thereby discovering that he has a record. However, there seems to be a much more serious danger: the method has been introduced as one without a particular suspect. Looking at it from a different angle, it could be maintained that by this method there are no distractors, every single person being a possible suspect. If a person is picked out in Denmark, the police checks his alibi – he might be in jail at the moment – but if there is no such obvious hindrance, the police will commence an investigation. There are cases of people having been convicted solely on the basis of such an identification – even though their former crimes were of a very different nature. The question is whether it is fair to someone convicted (or even acquitted) of a crime that a picture of him as a possible suspect is shown to hundreds of witnesses every year, involving the risk of his being picked out some day, which means that the person becomes subject to a police investigation and maybe even convicted.

The fifth part (Chapter XIX) examines the question of evaluation of given testimony. The general finding is that although some witnesses have better powers of observation and some are less likely to respond to suggestions from the interrogator, all witnesses make some mistakes; and a correct answer to

Summary

one question does not permit any inference as to the general reliability of the witness.

Distinguishing between correct and false information from a particular witness produces the same difficulties. Most witnesses would express the same amount of assurance, regardless of the correctness of their statement.

In the last chapter (XX) the head results of the study are summed up, and its two main suggestions are repeated:

- 1) It is necessary to have formal rules regarding police lineups.
- 2) Most witnesses experience a heavy pressure because of the expectations as to their testimonies. The judicial interrogator and the witness himself expect far too many facts, and this pressure, it seems, leads to a lot of false information. If interrogator and witness were better informed about the shortcomings of human perception, expectations would be more realistic, enabling the witness to relax and keeping him from unconscious guessing.

The book faces in two directions. It faces inward to the judicial world, to its legislators, its judges and its police force, making suggestions about judicial interrogations in the future. It faces outward towards the rest of the world in an attempt to show how the human memory works and to enlighten the ordinary citizen who may some day become a witness or a lay judge. For this reason the book has been written in plain language using a minimum of technical terms. Since this is the first major work in Scandinavia linking theoretical psychology to the legal world, it has been documented with more than 1.000 references and can be used as an introduction to this special field.

Noter: Kapitel I

- 1) Definitionen hentet fra: Sundblad, G.: »Træk af retsplejen«, p. 50.
- 2) Jfr. Solem, E.: »Om protokollasjon av vitnebevis«. orhandlingerne på det 18. Nordiske Juristmøde, Kbh. 1948, p. 85ff (p. 89).
- 3) Hjort, J. B.: »Prosedyreteknikk«, Oslo 1956, p. 75.
- 4) Tyskland: Se f.eks. Küper, W. i en anmeldelse af Arntzen, F.: »Psychologie der Zeugenaussage«, München 1983, i Goltdammer's Archiv für Strafrecht, 1984, p. 380.
Norge: Solem, E., jfr. note 2, p. 87.
Andenæs, J.: »Straffeprosessen«, Oslo 1977, p. 175.
Dæhli, S., indlæg, jfr. note 2, p. 104ff (p. 104).
- 5) Se f.eks. Henriques, C. B., note 2, p. 107ff (p. 107).
Lucas, F., jfr. note 2, p. 111.
Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, Kbh. 1975, p. 74.
Jacobsen, P., indlæg, jfr. note 2, p. 102ff (p. 102).
- 6) Jfr. Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: Lærebog i Strafferetspleje«, Kbh. 1978, p. 50-51.
Jacobsen, P., jfr. note 2, p. 102.
- 7) Rand Corporation, »The Criminal investigation process«, vols. 1-3, Rand Corporation Technical Report R 1776 – DOJ. 1975. Santa Monica, Californien.
Se i samme retning Lindegaard og Trolle, jfr. note 5, p. 21.
- 8) Lindegaard, P. og Trolle, J., jfr. note 5, p. 33.
- 9) Se Reid, J.E. and Inbau, F.E.: »Truth and Deception: The Polygraph (»Lie-Detector«) Technique«. Baltimore, USA, 1977. For en kortere indføring i emnet kan anbefales: Raskin, D.: »Orienting and Defensive Reflexes in the Detection of Deception«. I Kimmel, H. D., van Olst, E. og Orlebeke, J.: »The Orienting Reflex in Humans«. New Jersey, Erlbaum, 1979.
Eller,
Podlesny, J.A. og Raskin, D.: »Physiological Measures and the Detection of Deception«. Physiological Bulletin, 1977, 84, p. 782-99.
Om udbredelsen i USA, se:
Kendrick, D.H.: »Use of polygraph by law enforcement agencies. A Survey«. Polygraph 1983, p. 18-27.
Om den praktiske brug, se:
Souza, L.J., Nicolas og Barrera: »The Police Chief«, 1984, 51/1, p. 195-257.
Om tysk rets stilling, se:
Wegner, W.: »Täterschaftsermittlung durch Polygraphie«, Köln 1981.
- 10) I Danmark udkom Henrik Zahles doktordisputats: »Om det juridiske bevis« i 1976.
Fra Norge kan henvises til Eckhoff, T.: »Tvivlsrisikoen«, Oslo 1943.
I Sverige har forskellige forfattere behandlet disse problemer, se således Ekelöf, P. O. i flere udgaver af »Rättegång«.
Senest »Rättegång«, IV häftet, 5. uppl., Lund 1982, § 23.
Bolding, P. O.: »Bevisbördan och den juridiska tekniken«, Uppsala, 1951. Stening, A.: »Bevisvärde«, 1975.

Noter kap.II

Fra *England* kan nævnes Keynes (Keynes, J.M.: »A treatise of probability«, 1921), og fra den nyere tid Jonathan Cohens fremragende, men vanskeligt tilgængelig bog. Cohen, J.: »The Probable and the Provable«. Oxford, 1977. Se også diskussionen mellem ham og Glanville Williams m.fl. i *Criminal Law Review*, 1979: p. 297-308 og 340-534, 1980: p. 73-124, 197-260, 680-88.

I *Australien* skriver Eggleston en fængslende og let tilgængelig bog med lignende problemstillinger. (Eggleston, R.: »Evidence, Proof and Probability«, London 1978).

Fra *USA* kan nævnes Finkelstein: »Quantitative Methods in Law: Studies in the Application of Mathematical Probability and Statistics to Legal Problems«, New York, 1978.

Ellman, I.M. og Kaye, D.: »Probabilities and Proof: Can »HLA and Blood Group Testing Prove Paternity?«. *New York University Law Review*, vol. 54, n. 6, 1979.

11) Farrington, D.P.: »Psychology and Police Interrogation«, *British Journal of Law and Society*, Vol. 8, 1981, p. 97.

12) Lignende synspunkter fremføres af Wells, G.L.: »Applied Eyewitness-Testimony Research: System Variables and Estimator Variables«. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1978, vol. 36, No. 12, P. 1546-57.

13) Spørgsmålet blev drøftet på en international vidnepsykologisk kongres i Stockholm i 1981. Ingen af deltagerne mente at kende til lignende undersøgelser. De fleste af foredragene fra denne konference foreligger i bogform.

Trankell, A. (ed.): »Reconstructing the Past«, Lund 1982.

14) Se f.eks. Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: »Lærebog i Strafferetspleje«, p. 337 og 106-107, Rønnow, P.: »Politirapporter«, *Juristen*, 1969, p. 146ff (149). Mikkelsen, E.: »Anmeldelse af Komm. Rpl.«, *Juristen* 1965, p. 494ff (p. 499).

Noter: Kapitel II

1) Matzen: H.: »Om bevisreglerne i den ældste danske proces«, Kjøbenhavn, 1893, p. 60ff.

2) Se nærmere Ørsted, A.S.: »Eunomia«, bind 4, Kjøbenhavn, 1822, p. 165.

3) Se nærmere Danske Lov 1. bog, 13. kap.

4) Nellemann: »Den ordinære civile Procesmåde«, Kjøbenhavn 1892, p. 516.

5) Ørsted, A.S. »Eunomia«, fjerde del, p. 165.

6) Ørsted, A.S. »Eunomia«, fjerde del, p. 390.

7) Mittermaier, C.J.A. »Lehre vom Beweise«, 1834.

8) Gross, H.: »Handbuch für Strafuntersuchungsrichter«, 1894.

9) Gross, H.: »Kriminalpsychologie«, 1898.

10) Binet, A.: »La suggestibilité«, 1900.

11) Stern, W.: »Zur Psychologie der Aussage«, 1902, og »Vittnesutsagen som psykisk prestation och som förhørsprodukt«, 1904.

Noter kap.II

12) Dette blev allerede fremhævet af Ørsted »Bemærkninger over Juridisk Visheds Natur og Væsen«, Arkiv for Retsvidenskaben 1831, bd. 6, p. 211 ff. Se herom nærmere Zahle, H.: »Om det juridiske bevis«, Kbh. 1976, p. 108 ff. For en kortere fremstilling se Gomard, B.: »Civilprocessen«, Kbh. 1984 p. 322 ff, navnlig p. 325. Specielt om straffesager se Hurwitz, S.: »Den danske strafferetspleje«, 3. udg., Kbh. 1959, p. 323, samt Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: »Lærebog i strafferetspleje«, København 1978, p. 48–49.

13) Fra dansk side kan nævnes højesteretssagfører Cohns artikel »Vidnepsykologi« i Juridisk Tidsskrift, 1915, p. 176–194 og Pontoppidan, K.: »Vidneudsagnenes Psykologi«, Bibliotek for Læger, 1911.

14) I 1915 skriver Cambridge-psykologen B. Muscio: »The influence of the form of the Question«. British Journal of Psychology, 1915, p. 351–89. I 1908 udkommer i USA Münsterberg, H.: »On the Witness Stand. Essays on Psychology and Crime«. Clark, Boardman, New York, 1908. Se også Whipple, G.M.: »The Observer as Reporter: A Survey of the Psychology of Testimony«. Psychological Bulletin, 1909, 6, p. 153–70. Whipple, G.M.: »The Obtaining of Information: Psychology of Observation and Report.« Psychological Bulletin, 1918, 5, p. 217–48.

15) Garraud, R.: »Traité Théorique et Pratique du Droit Pénal Français«, Paris 1909.

16) Jfr. kap. I, note 10.

17) Se f.eks. Wigmore, J.H.: »Professor Münsterberg and the Psychology of Testimony« Illinois Law Review, 1909, 3, p. 399–445. Tyve år senere udbygger han sin kritik i »Principles of Judicial Proof«, 1931, p. 530–31.

18) USA, Burt, H.: »Legal Psychology«, New York, 1931.
Barry, J.: »Problem of Human Testimony«, American Law Journal 1938, p. 314.
Norge: Kjerschow, P.: »Hvilken tillit kan man ha til de menneskelige utsagn?«, Oslo, 1931.
Sverige: Wachtmeister, A.: »Vad är Sanning?«, Stockholm 1933 og »För ung att tala sanning«, Stockholm 1943, samt Leche, E. og Hagelberg, V.: »Förhör i brottmål«, 3. uppl. Stockholm 1948, og Fellenius, V., kap. 9 i »Brottets beivrande«, v. Heuman. M. og Lassen, B., Stockholm 1952.

19) Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936.

20) Se f.eks.: Arntzen, F.: »Psychologie der Zeugenaussage (Glaubwürdigkeitskriteriologie). Systematische Einführung in die forensische Aussagepsychologie«. Göttingen, 1970.
Se endvidere den nyere udgave (München 1983).
Arntzen, F.: »Vernehmungspsychologie – Psychologie der Zeugenvernehmung. München 1978.
Bender, R., Röder, S. und Nach, A.: »Tatsachenfeststellung vor Gericht«. Band 1: »Glaubwürdigkeits- und Beweislehre«. München 1981.

21) Trankell, A.: »Trovärdighetsutredningarnas metodik«, Svensk Juristtid. 1956, p. 81 ff.
Trankell, A.: »Vittnesmål i mordbrandsprocessen på Öland«. Stockholm 1969.
Trankell, A.: »Magi och förnuft i människobedömning«. Stockholm 1961.
Trankell, A.: »Vittnespsykologins arbetsmetoder«, Stockholm 1963.

22) Trankell, jfr. note 21. Tilfældet beskrives i 1. og 3. reference.

23) Trankell (note 21), 4. reference, p. 127–40.

Noter kap.II

24) Se f.eks. Buzzard, J.H. og May, R. og Howard, M.N.: »Phipson on Evidence«, 1976, p. 1207 ff og 1611 m.ref.

25) Loftus, E.F.: »Eyewitness Testimony«, London 1979. Sobel, N.R.: »Eyewitness Identification: Legal and Practical Problems«, New York 1981.

26) Yarmey, D.: »The Psychology of Eyewitness Testimony«, New York 1979.

27) Jfr. kap. I, note 9.

28) Den kendteste af disse vidnepsykologer er Lionel Haward, der har været tilknyttet de engelske domstole en menneskealder. Se Haward, L.R.C.: »Forensic Psychology«, London 1981, Haward, L.R.C.: »Psychologist as Expert Witness«. I Farrington et al.: »Psychology, Law and Legal Processes«. Oxford, 1979.

29) Se fra *England*:

Clifford, B.R. and Bull, R.: »The Psychology of Person Identification«, London 1978.
Lloyd-Bostock, S.: »Psychology in Legal Contexts«, part I og II, London 1981.

Fra *Skotland*:

Davies, G.M., Shepherd, J.W. and Ellis, H.D.: »Similarity Effects in Face Recognition«. *American Journal of Psychology*, 1979, p. 507–23.
Davies, G.M., Ellis, H.D. and Shepherd, J.W.: »Perceiving and Remembering Faces«, London 1982.

30) Hurwitz, S.: »Den danske Strafferetspleje«, 1. udg., København 1940, p. 464–67.
På dette tidspunkt synes der således at være en vis interesse fra juristers side. Se også politidirektør Thune Jacobsens forord til Poul Bahnsens bog »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, København 1936.

31) Hurwitz, jfr. note 12, 3. udg. p. 322.

32) Gomard, B.: »Civilprocessen«, København 1984, p. 324.

33) Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: »Lærebog i strafferetspleje«, København 1978, p. 178–79.

34) Kutchinsky, B.: »Nogle vidnepsykologiske problemer belyst ved et eksperiment«. *TfR* 1969, p. 341–68.

35) Yuille, J.C.: »A critical examination of the psychological and practical implications of eyewitness research«. *Law and Human Behavior* 1980, p. 335.

36) Dette beklages ofte, se f.eks. fra psykologisk side Hallner (US) og Clifford + Bull (note 29), navnlig kap. 9. Og fra juridisk side: Marshall (USA) og Schäfer (Vesttyskland).
Hallner, G. og Mensch: »Psychology in other Professional Schools«, *American Psychologist* 1956.
Marshall, J.: »Law and Psychology in Conflict«, N.Y. 1969. Schäfer, H.: »Goldammers Archiv für Strafrecht 1980, p. 233–34.

37) Report to the Secretary of State for the Home Department of the Departmental Committee on Evidence of Identification in Criminal Cases. Chairman: Lord Devlin. Printed 26/4 1976 in London, p. 71.

Noter kap.II

- 38) Clifford and Bull, jfr. note 29, kap. 1 og 9, (p. 206).
- 39) Jfr. Wells, G. L.: »Applied Eyewitness Testimony Research: »System Variables and Estimator Variables«, *Journal of Personality and Social Psychology*. 1978, vol. 36, p. 1546–57.
- 40) Gengivet af Jørgensen, J.: »Psykologi på biologisk grundlag«, Kbh. 1963, p. 299ff.
- 41) Rubin, E.: *Synsoplevede Figurer. Studier i psykologisk Analyse, I*, Kbh. 1915.
- 42) Vernon, M. C. (ed.) »Experiments in Visual Perception«, London, 1966.
- 43) Neisser, U.: »Cognitive Psychology«. New York 1967.
- 44) Hollin refereret af Clifford and Bull, jfr. note 29, p. 69–70.
- 45) From, F.: »Om oplevelsen at andres adfærd«, Kbh. 1957, Se endvidere:
Bartlett, F. C.: »Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology«. London: Cambridge, University Press, 1932.
Rumelhart, D. E. & Norman, D. A.: »Active semantic networks as a model of human memory«. *Proceedings of the Third International Joint Conference on Artificial Intelligence*, Stanford University, 1973.
Tulving, E. and Thompson, D.: »Encoding specificity and retrieval processes in episodic memory«. *Psychological Review*, 1973, 80, p. 352–73.
Loftus, E.: »Unconscious Transference in Eyewitness Identification«. *Law and Psychology Review* 1976, 2, p. 93ff.
- 46) Miller, G. og Buckhout, R.: »Psychology: The Science of Mental Life«. USA 1973.
- 47) Belbins forsøg er beskrevet i Hunter I: »Memory«, England, 2. udg., 1964, p. 267–68.
- 48) Se f.eks. From, F., jfr. note 45, med referencer, samt note 45 in fine.
- 49) Haward, L. R. C. »A psychologist's contribution to legal procedure«, *Modern Law Review*, 1964, 27, p. 656ff.
- 50) Bolding, P. O.: »Sannolikhet och bevisvärdering i brottmål«, *Svensk Juristtidning* 1953, p. 322.
- 51) Haney, C.: »Psychology and Legal Change. On the Limits of Factual Jurisprudence«. *Law and Human Behavior*, Vol. 4, no. 3, USA 1980, p. 147ff. Se i samme retning Doob, A. N.: »Evidence, Procedure and Psychological Research« i Bermant, G., Nemeth, C. og Vidmar, N. (eds.): »Psychology and the Law«, Washington 1976, p. 135–36.
- 52) Lloyd-Bostock, S.: »Psychology and the Law: A critical review of research and practice«. *British Journal of Law and Society*, Vol. 8, nr. 1, 1981, p. 18.
Se også Haney, C., jfr. note 51.
Se hertil Kenny, A.: »Free Will and Responsibility«, 1978, og Harré, R. og Secord, P. F.: »The Explanation of Social Behaviour«, 1972, og Johnson, R. B.: »Psychology and Common Sense«, 1974.
- 53) Bahnsen, P.: »Afhørningsteknik og Udsagnsvurdering«, *Politiet*, 1942, p. 125ff.
- 54) Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, København 1975, 2. udg., p. 26–27.

Noter kap.II

- 55) Peters, K.: »Fehlerquellen in Strafprozessen«, Karlsruhe 1972, p. 85.
- 56) Buckhout, R.: »Eyewitness Testimony«, Scientific American, dec. 1974, p. 23.
- 57) Berelson, B. and Steiner, G.: »Human Behavior«, USA, 1967.
- 58) Clifford, B. and Scott, J.: »Individual and situational factors in eyewitness testimony«, Journal of Applied Psychology, 1978, p. 352-59.
- 59) Ellis, et al.: »The effect of age and sex upon adolescents' recognition of faces«, the Journal of Genetic Psychology, 1973, p. 173f. Lipton, J.P.: »On the psychology of eyewitness testimony«. Journal of Applied Psychology 1977, p. 90ff. Witryol S. L. and Kaess, W. A.: »Sex differences in social memory tasks«. Journal of Abnormal and Social Psychology, 1957, p. 343-46.
- 60) Bird, C.: »The influence of the press upon the accuracy of report«. Journal of Abnormal and Social Psychology, 1927, p. 123-29.
Cady, H. M.: »On the psychology of testimony«. American Journal of Psychology, 1924, 35, p. 110ff.
Mc Kelvie: »The effects of verbal labeling on recognition memory for schematic faces«. Quarterly Journal of Experimental Psychology, 1976, p. 459-74.
Christiaansen, R. E. Sweeney, J. D. and Ochalek, K. »Influencing eyewitness descriptions«, Law and Human Behavior 1983, 7/1 (59-65).
- 61) McNemar: »Opinion-attitude methodology«. Psychological bulletin, 1946, 43, p. 289-379 (p. 333).
- 62) Se f.eks. Landy, D. and Aronson, E.'s forsøg. Beskrevet i Journal of Experimental Social Psychology, 1969, 5 (2), p. 141-52 (p. 142).
- 63) Uematsu, T. i Trankell, A. (ed.): »Reconstructing the Past«, Lund 1982, p. 154.
- 64) Et stort antal undersøgelser beskrives af Rosenthal, R. og Rosnow, R.: »The Volunteer Subject«, i Rosenthal, R. og Rosnow, R.: »Artifact in Behavioral Research«, New York, 1969, kap. 3.
- 65) Specielt med hensyn til vidnepsykologiske undersøgelser se Konečni, V.J. og Ebbesen, E.B.: »External Validity of Research in Legal Psychology«, Law and Human Behavior, 1979, vol. 3, nr. 1-2, p. 39ff, med referencer. Se endvidere Rosenthal R. og Rosnow, R.: »Artifact in Behavioral Research«, New York 1969, p. 19.
Se endvidere Kearney, K. A. et al. »Sample Bias Resulting from a Requirement for Written Parental Consent«, The Public Opinion Quarterly 1983, 47, p. 96ff.
- 66) Feild, H. S. og Barnett, N.J.: »Simulated Jury Trials: Students vs. »real« people as jurors«. The Journal of Social Psychology, 1978, 104, p. 287ff. Se også Rabbitt, P.: »Applying Human Experimental Psychology to Legal Questions about Evidence«, p. 6ff, in Lloyd-Bostock S. (ed.): »Psychology in Legal Contexts«, London 1981.
- 67) Hite, S.: »The Hite Report. A nationwide study of female sexuality«. USA 1976.
- 68) Siegman, A.: »Responses to a personality questionnaire by volunteers and nonvolunteers to at Kinsey interview«, Journal of Abnormal and Social psychology, 1956, 52 p. 280-81.
- 69) Heltberg, B., i en artikel i dagbladet »Politiken«, 1/1 1978.

Noter kap.II

70) Powers, P. A., Andriks, J. L. and Loftus, E. F.: »Eyewitness Accounts of Females and Males«, *Journal of Applied Psychology*, 1979, Vol. 64, p. 339ff. Se endvidere Fellenius, V., jfr. note 18, p. 230-31.

71) Stern, W.: »Abstracts of Lectures on the Psychology of Testimony and on the Study of Individuality«. *American Journal of Psychology*, 1910, 21, p. 272.

72) Whipple, G. M.: »The Psychology of Testimony«. *Psychological Bulletin* 1911, 8, p. 308.

73) Rouke, F. L.: »Psychological Research on Problems of Testimony«. *Journal of Social Issues*, 1957, 13, p. 50ff.

74) Se f.eks. Höijer, F.: »Afhøring af børn«. Indlæg på det 23. Nordiske Juristmøde 1963, p. 131. Lindegaard, P., Trolle, J., jfr. note 54, p. 43ff. Politiskolens stencilerede lærebog, *Efterforskning I*, afsnit III. Vidner, p. 27f.

75) Se f.eks. Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, København 1936 og Wachtmeister, A.: »För ung att tala sanning«. Stockholm 1943. Trankell, A., jfr. note 21, 1. reference, samt »Psykologisk bedömning av vittnesutsagor«, SvJT 1959. 641ff.

76) Bet. 622/1971. »Efterforskning i straffesager m.v.«, p. 24.

77) *Efterforskning I*, jfr. note 74, p. 27.

78) Se f.eks. Hull, C. K.: »Hypnosis and Suggestibility«, London, 1933, p. 375. (Kurven er gengivet i Bahnsen, jfr. note 19, p. 134). Goldstein, A. G. and Chance, J.: »Recognition of children's faces«, *Child Development*, 1964, 35, p. 129ff. Se endvidere note 69-74.

79) Cohen, R. L. and Harnick, M. A.: »The Susceptibility of Child Witnesses to Suggestion«. *Law and Human Behavior* 1980, p. 201ff.

80) Goodman, G. and Michelli, J. in »Psychology Today«, 1981, p. 83.

81) Cohen, R. L.: »Childrens' testimony and mediated (hearsay) evidence«, Report to Law Reform Commission, Ottawa, Canada 1975.

82) Melton, G. B.: »Childrens' Competency to Testify«, *Law and Human Behavior* 1981, vol. 5. nr. 1. p. 76-77 med referencer. Se også Homzie, M. J. et al.: »Childrens' Memory for Pictures versus Word Responses in Paired Associates: Recall and Recognition Tests«, *American Journal of Psychology*, 1973, vol. 86. no. 3, p. 567-77.

83) Marin, B. and Holmes, L. et al.: »The Potential of Children as Eyewitnesses«. A Comparison of Children and Adults on Eyewitness Tasks. *Law and Human Behavior* 1979, p. 395.

84) Cross, J., Cross, J. and Daly, J.: »Sex, race, age and beauty as factors in recognition of faces«. *Perception and Psychophysics* 1971, p. 393.

85) Et stort antal undersøgelser, der finder en sådan forskel, refereres af Yarmey, D.: »Eyewitness Identification and Stereotypes of Criminals« i Trankell, A.: (ed.): »Reconstructing the Past«, Stockholm 1982, p. 205ff. (p. 209-10). I Yarmey's egen undersøgelse findes ældre på en række

Noter kap.II

punkter fuldt så troværdige som unge, jfr. Yarmey, A. D. and Kent, J.: »Eyewitness Identification by Elderly and Young Adults«. *Law and Human Behavior*, 1980, p. 359 ff.

86) Rabbitt, P.: »Applying Human Experimental Psychology to Questions about Evidence«, p. 6ff. In Lloyd-Bostock, S. (ed.): »Psychology in Legal Contexts«, London 1981.

87) Fellenius, V. i Heuman, M. og Lassen, B.: »Brottets Beivrande«, Stockholm 1952, p. 216ff. (p. 231).

88) Uematsu, T. (note 63), p. 155, og Williams, L.: »Application of signal detection parameters in a test of eyewitnesses to a crime«. Report nr. CR 20. Center for Responsive Psychology, N.Y. 1976.

89) Clifford, B. and Bull, R., London 1978, jfr. note 29, p. 116.

90) Bailey, W., Sninedling, M. and Paine, R.: »Obese individuals' perception of body image«. *Perceptual and Motor Skills*, 1970, 31, p. 617.

91) Marks, E.: »Skin colour judgements of negro college students«. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1943, 38, p. 370.

92) Norsk undersøgelse over effekten af medlemskab af »Barnas Trafikklub«, refereret i *Færdselorientering*, 1975, nr. 2, p. 44ff. Udgivet af Rådet for større Færdssikkerhed i København.

93) Forsøget blev første gang beskrevet i Roethlisberger, F. J. and Dickson, W. J.: »Management and the worker«, Cambridge. Massachusetts, Harvard University Press 1939. Beskrives i mange senere værker, se f.eks. Rosenthal, R. and Rosnow, R. L.: »Artifact in Behavioral Research«, New York 1969, p. 121. Freedman, J. et al.: »Social Psychology«, 4th ed. Prentice Hall 1981, eller Shaver, K.: »Principles of Social Psychology«, 2nd ed., Winthrop, 1981.

94) Orne, M. T.: »On the social psychology of the psychological experiment: With particular reference to demand characteristics and their implications«. *American Psychologist* 1962, 17, p. 776ff.

95) Rice, B.: »The Hawthorne defect: Persistence of a flawed theory«. *Psychology Today*. Feb. 1982, p. 70ff, og Bramel, D. og Friend, R. i en artikel i *American Psychologist*, August 1981.

96) Guttman, E.: »Effects of Shortterm Psychiatric Treatment on Boys in Two California Youth Authority Institutions«. Research Report no. 36 California Youth Authority 1963. Forsøget refereres af Hackler, J. C.: »Invitation to Error: The Dangers of Evaluation and Some Alternatives«. *Canadian Journal of Criminology*, 1979, p. 39–52.

97) Ebbinghaus, H.: »Über das Gedächtnis«, Leipzig, 1885.

98) se f.eks. Jenkins »Can We Have a Theory of Meaningful Memory?«, i Solso, R. (ed.): »Theories in Cognitive Psychology«, Maryland 1974.

99) Se Neisser, U.: »Cognitive Psychology«, New York 1967 samt Clifford og Bull, jfr. note 29 p. 6ff.

100) Clifford and Bull, jfr. note 29, kap. 2, se også Loftus, jfr. note 25, kap. 4.

101) Kaplan, J.: »Decision Theory and the Factfinding Process«. *Stanford Law Review*, 1968, 20, p. 1065 ff.

Noter kap.II

102) Se hertil Wells, G.L.: »Applied Eyewitness-Testimony Research: System Variables and Estimator Variables«, *J. Person. Soc. Psychol.* 1978, 36/12 (p. 1546–1557) samt Clifford, B.: »Towards a more Realistic Appraisal of the Psychology of Testimony«. In Lloyd-Bostock, S., jfr. note 66, p. 19ff.

103) Se f.eks. Münsterberg, H.: »On the Witness Stand«. New York 1908, p. 44ff. Wigmore (1931), jfr. note 17. Trankell, A. Se f.eks. forordet til »Reliability of Evidence«, Stockholm 1972.

104) Yarmey, D.: »The Psychology of Eyewitness Testimony«, New York 1979, p. 7–10.

105) Yarmey, D., jfr. note 104, p. 123ff. Clifford, B. and Bull, R., 1978, jfr. note 29, kap. 7.

106) Hull, C.K., jfr. note 78, p. 375. Refereres af Bahnsen, jfr. note 19, p. 133f.

107) Dr. Friedrich Arntzen ved et vidnepsykologisk seminar i Stockholm den 17/9 1981.

108) Budnick, J.A., Love, K.G. and Wisniewski, J.R. L.: »Predictors of liar/nonliar status: birth order, age, reason for polygraph investigation and previous arrest«, *Journal of Police Science and Administration*, 1983, p. 402ff.

109) Dom afsagt af den svenske Hovrät över Skåne och Blekinge den 28/2 1961.

110) Illum, K. I UfR 1954 p. 143–44.

111) Bolding, P.O. (note 50) p. 334–35.

112) Se i samme retning Gomard, B.: »Civilprocessen«, Kbh. 1984. 2. udg., p. 336. Se endvidere Eckhoff, T.: »Rettfærdighed og retssikkerhet«. Oslo 1966, p. 179.

113) ØLD af 23.10.75. (3. afd. 294/1975). Utrykt.

114) Se f.eks. Kraut, R.E.: »Verbal and Nonverbal Cues in the Perception of Lying«. *Journal of Personal and Social Psychology*, 1978, 36/4, p. 380ff.

115) Se f.eks. Hurwitz, S. og Christiansen, K.O.: »Kriminologi«, 3. udg. København 1971, p. 589.

116) Marshall, J., Marquis, K.H., Oskamp, J.: »Effect of kind of question and atmosphere of interrogation on accuracy and completeness of testimony«. *Harvard Law Review*, 1971, 84, p. 1620–43.

117) Yarmey, D., jfr. note 104.

118) F.eks. Loftus, E., jfr. note 25, London 1979, navnlig kap. 8.

119) F.eks. Yarmey, jfr. note 104, navnlig kap. 8 og 9.

120) F.eks. Clifford, B. og Bull, R., jfr. note 29, navnlig kap. 7.

121) Clifford and Bull, jfr. note 29, p. 103–04.

Se iøvrigt om Photo-fit og metodens anvendelse Clifford og Bull, jfr. note 29, p. 99ff med referencer. Endvidere kan henvises til nyere artikler:

Noter kap.II

Storbritannien: Davies, G., Milne, A. og Shepherd, J.: »Searching for operator skills in face composite reproduction«. *Journal of Police Science and Administration*, 1983, p. 405ff.

Vesttyskland: Bartek, M.: »Frappierende Übereinstimmung. Personenbeschreibungen durch Kinder«, *Kriminalistik (München)*, 1983, p. 535.

122) Yarmey, D.: »Eyewitness Identification and Stereotypes of Criminals« med referencer i Trankell, A.: »Reconstructing the Past«, Stockholm 1982, p. 205ff.

123) Balvig, F.: »Frygt for kriminalitet«, Kbh. 1978, kap. 3. Olausen, L. P.: »Om angst for vold og alvorlig sjikane«. *Kriminalpolitik*, 1982, nr. 3-4, p. 4-11.

124) Varendonck, J. 1911: »Les témoignages d'enfants dans un procès retentissant«. *Archives de Psychologie II*: 129-171. Sagen beskrives af Rouke, jfr. note 73.

125) Haward, L.: »The Psychologist as Expert Witness« in Farrington et al. (ed.): »Psychology, Law and Legal Processes«. England 1979.

126) Haward, L.: »Psychological Experiments and Juridical Doubt«. *Bulletin of the British Psychological Society* 1964, 17, 5.

127) Buckhout, R.: »Psychology and Eyewitness Identification«. *Law and Psychology Review*, 1975, p. 77, note 6.

128) Trankell, A.: »Vittnespsykologins Arbejdsmetoder«, Stockholm, 1963, p. 40-53.

129) Jfr. Lloyd-Bostock, S.: »Psychology and the Law: A Critical review of research and practice« in *British Journal of Law and Society*, 1981, vol. 8, nr. 1, p. 16.

130) Farrington, D. P.: »Psychology and Police Interrogation«, *British Journal of Law and Society*, 1981, vol. 8, nr. 1, p. 97ff.

131) Anderson, J. and Hayden, R.: »Questions of validity and drawing conclusions from simulation studies in procedural justice: A comment«. *Law and Society Review*, vol. 15, nr. 2 (1980-81), p. 293ff. Se også Houlden, P. sammesteds; p. 305ff. McGuire, M., McKinley, W., Salo, C.: »The Logic of Simulation in Jury Research«. *Criminal Justice and Behavior* 1974, p. 224.

Kruglanski, A.: »The Two Meanings of External Invalidity«. *Human Relations*, 1975, p. 653. Kruglanski, A.: »Context, Meaning and the Validity of Results in Psychological Research«, 66, *British Journal of Psychology* 1975, p. 373. Konečni, V. and Ebbesen, E.: »External Validity of Research in Legal Psychology«. 3, *Law and Human Behavior* 1979, p. 39. Lind, E. A. and Walker, L.: »Theory Testing, Theory Development and Laboratory Research on Legal Issues«. 3, *Law and Human Behavior*, 1979, p. 5.

132) Lloyd-Bostock, S. Jfr. note 129, p. 16.

133) Jfr. Clifford, B. og Bull, R. Jfr. note 29, p. 59.

134) Som eksempler på denne form for undersøgelser se Softley, P.: »Police interrogation: an observational study in four police stations. Home off. Res. Study. Report no. 61 (67 pages) 1980. (Home Off. Res. Unit. London HMSO).

Eyben, W.E. von og Kutchinsky, B.: »Parts- og Vidneafhøring«. Kbh. 1981.

Noter kap.II

135) Se f.eks. Geldard, F.A.: »Fundamentals of Psychology«. USA 1963. Held, R. and Richards, W.: »Recent Progress in Perception« i Scientific American, USA 1976. Særligt om hukommelse: Bartlett, F.C.: »Remembering«, 1932. Cambridge University Press, og Hunter, I.M.L.: »Memory«, 1964, Hammondsworth, Penguin, London.
Rumelhart, D.E., Lindsay, P.H. & Norman, D.A.: »A process model of long-term memory«. In E. Tulving & W. Donaldsen (eds.), »Organization of memory«. New York: Academic Press 1972. (Se også Neisser, jfr. note 43).

136) From, F.: »Om oplevelsen af andres adfærd« med referencer. København 1957.

137) Trankell, A.: »Murder in the Corridor« i »Reliability of Evidence«, Stockholm 1972, p. 33 ff. Se også Fellenius, V.: »Vittnesutsagens Psykologi«, i Heuman, M. och Lassen, B.: »Brottets Beivrande«, Stockholm 1952, p. 216 ff (221 ff).

138) Kutchinsky, B., jfr. note 34.

139) Buckhout, R., jfr. note 56 p. 24.

140) Sommer, R.: »The new look on the witness stand«, Canadian Psychologist. 1959. 8, p. 94 ff.

141) New York Times, 12. november, 1976.

142) Whipple (1918), jfr. note 14, p. 228.

143) Haward, L.R.C.: »The reliability of corroborated police evidence in a case flagrante delicto«, Journal of Forensic Science Soc., 1963, 3, p. 71 ff.

144) Stewart, J. and Cannon, D.: »Effects of Perpetrator Status and Bystander Commitment on Responses to a Simulated Crime«. Journal of police science and administration, vol. 5, nr. 3, sept. 1977, p. 318 ff.

145) Shotland, R.L. and Straw, M.K.: »Bystander response to an assault; when a man attacks a woman«. Journal of Personality and Social Psychology. Washington D.C., 1976, 34 (5), p. 990-999.

146) Snyder, M. and Uranowitz, S.W.: »Reconstructing the past: some cognitive consequences of person perception«. J. Person. soc. Psychol. 1978, 36/9, p. 941 ff.

147) F.eks. Dowdle, M.D. et al. »Integration and attribution theories as predictors of sentencing by a simulated jury«. Personality and Social Psychology Bulletin, 1974, vol. 1, p. 270. Se også Landy, D. og Aronson, E.: »The Influence of the Character of the Criminal and his Victim on the Decisions of Simulated Jurors«, Journal of Experimental Social Psychology, 1969, 5. (2), p. 141-152.

148) Schneider, H.J.: »Viktimologie, Wissenschaft vom Verbrechensopfer«, Tübingen 1975.

149) Smith, M.: »Percy Foreman: Top Trial Lawyer«. Life, 1966, 60, p. 92-101.

150) Clifford, M. and Walster, E.: »The effect of physical attractiveness on teacher expectation.« Sociology of Education, 1973, 46, p. 248 ff. Lignende resultater er fundet af Rich, J.: »Effects of children's physical attractiveness on teachers' evaluations«, Journal of Educational Psychology, 1975, 67, p. 599 ff og Dion, K.: »Physical attractiveness of children's transgressions«, Journal of Personality and Social Psychology, 1972, 24, p. 207 ff.

Noter kap.II

Clifford og Walster's samt Rich's undersøgelse er kortere refereret hos Clifford og Bull, jfr. note 29, p. 66-67.

151) Wilson, D.W.: »Helping behaviour and physical attractiveness«, the Journal of Social Psychology, 1978, 104, p. 313-14.

152) Jacobsen, M.B. i »Sex Roles«, Vol. 7. no. 3, 1981.

153) Kolding Ret, SS 87/1987-29/9 1982.
Sagen er refereret i »Meddelelser fra landsforeningen af advokater antaget til udførelse af offentlige og beneficerede sager«. Meddelelser 44/1982. Dec. 1982.

154) Shoemaker, D., South, D. and Lowe, J.: Facial Stereotypes of Deviants and Judgement of Guilt and Innocence. Social Forces 1973, 151, p. 427ff. Se endvidere Clifford and Bull, jfr. note 29, kap. 3 og 4, navnlig p. 57ff og p. 103-04.

155) Kulka, R. A. and Kessler, J. B.: »Is Justice Really Blind? – The Influence of Litigant Physical Attractiveness on Juridical Judgment«. J. of Applied Social Psychology 1978, 8, 4, p. 366ff.

156) Dahl, D.: »Synspunkter i og udenfor erstatningsretten«, Oslo 1939, p. 161 f.

157) Ekelöf, P. O. i en anmeldelse af »Brottets Beivrande«, SvJT. 1953, p. 19 ff (p. 23-24).

158) Hansen, V.: »Forhandlingerne om Motorloven«, på Dansk Kriminalistforenings 23. årsmøde, Dansk Kriminalistforenings Årbog, 1928-36, 1930, p. 17.

159) Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, København, 1975, 2. udg. p. 25-26.

160) Christrup, G.L.: »Afhøringer« i Eyben, W.E. v.: »Proceduren«. Kbh. 1969, p. 105 ff (p. 112-13).

161) Hornstein, A.: »Cruelty and Kindness: A new look at aggression and altruism«, New York, Prentice Hall, 1976.

162) Se om dette begreb også Wilder, D.A.: »Reduction of Intergroup Discrimination Through Individuation of the Out-Group«, Personality and Social Psychology, 1978, 36, p. 1361ff.

163) Tajfel, H., Flament, C., Billig, M.G. and Bundy, R.P.: »Social Categorization and Intergroup Behaviour.« European Journal of Social Psychology I, nr. 2, 1971, p. 149-78. Se også Billig, M.G.: Social Categorization and Intergroup Relations« (Upubliceret PhD.-afhandling, University of Bristol, England 1972).

164) Se i denne retning Konečni, V. og Ebbesen, E.: »External Validity of Research in Legal Psychology«, Law and Human Behavior, 1979, Vol. 3, Nb. 1/2 p. 41.

165) Hornstein, jfr. note 161, p. 107-08.

166) Hornstein, jfr. note 161, p. 26ff.

167) Fontaine, G. and Kiger, R.: »The Effects of Defendant Dress and Supervision on Judgments of Simulated Jurors: An Exploratory Study«, Law and Human Behavior, 1978, Vol. 2, nr. 1, p. 63ff.

Noter kap.II

168) Kaplan, M.F. and Miller, E.L.: »Effects of jurors' identification with the victim depend on likelihood of victimization«, Law and Human Behavior 1978, vol. 2, no. 4, p. 253 ff.

169) Feild, H.S.: »Juror Background Characteristics and Attitudes Toward Rape«, Law and Human Behavior, 1978, vol. 2, no. 2, p. 73-91.

170) Lakind, E.: »Expanding and contracting We-group Boundaries: The Effects of News Broadcast on Philosophy of Human Nature and Juridic Decisions«, Upubliceret, Teachers' College, Columbia University, Cit. af Hornstein, jfr. note 161, p. 122.

171) Singer, A.: »Personal Communication«, refereret af Hornstein, jfr. note 161, p. 122.

172) Hornstein, jfr. note 161, p. 117.

173) Hornstein, jfr. note 161, p. 127-28.

174) Allport, G.W., and Postman, L.J.: »The Psychology of Rumor«. New York 1947, Henry Holt and Company, Eksperimentet refereres også i Allport og Postman: »The Basic Psychology of Rumor« i »Readings in Social Psychology«, ed. E. E. Maccoby, T. M. Newcomb, and E. L. Hartley. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1958.

175) Levine, F.J. og Tapp, J.L.: »The Psychology of Criminal Identification: The Gap from Wade to Kirby«, University of Pennsylvania Law Review, 1972-73, 121, p. 1079-1131 (p. 1107).

176) Buckhout, jfr. note 56, p. 26.

177) Loftus, jfr. note 25, p. 37 ff.

178) Se f.eks. Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 123 ff. Trankell, A.: »Magi och förnuft i människobedömning, Stockholm 1961, kap. III.

179) Se f.eks. Festinger, L.: »A Theory of Cognitive Dissonance«. Evanstone, Row, Petersen and Co. 1957. Brehm, J. and Cohen, A.: »Explorations in Cognitive Dissonance«, New York 1962. Kiesler, C.: »The Psychology of Commitment«, New York - London 1971. Kiesler, C., Collings, B. and Miller, N.: »Attitude change: A critical analysis of theoretical approaches«, New York. John Wiley 1969. Piaget, J. og Barbel, I. »Memory and Intelligence«, New York, Basic books, 1973.

180) Se f.eks. Rommetveit, R. »Social Norms and Roles«. Oslo 1975. Allard, E. og Littunen, Y.: »Sociology«, Stockholm 1968. Sherif, M. og Sherif C.W.: »An Outline of Social Psychology«, New York 1956.

181) Allgeier, A., Byrne, D., Brooks, B., Revnes, D.: »Being Right is OK, Being Consistent is Better«. Referet i Psychology Today 1982, February Issue, p. 23.

182) Se f.eks. Jochimsen, J. i en anmeldelse af Koktvedgaard og Gammeltoft-Hansen: »Lærebog i Strafferetspleje«. Fuldmægtigen 1978, p. 119-123 (p. 121).
Se også Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i Straffesager«, Kbh. 2. udg. 1975, p. 26, Rønnow, P.: »Suggestive spørgsmål«, UFR 1964 B, p. 21-24 (p. 22).

183) Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H. jfr. note 12, p. 178.

184) Retsplejelovens kap. 5.

Noter kap.II

- 185) Betænkning om lægdommerordningen i straffesager m.v. nr. 994/1983, p. 94 ff.
- 186) Carstensen et al.: »Voldtægt – på vej mod en helhedsforståelse«. København (Delta) 1981, p. 226.
- 187) Atkins, C.: »Jury voir dire by counsel – Let's preserve it«. Insurance Counsel Journal, 1964, 31, 689–690.
- 188) Nordhus, A.: »Om dommeren og attitydeforskningen«. TFR. 1947, p. 555 ff. (p. 570).
- 189) Vollmond, H. S., p. 120. I »Proceduren«, Red. af Eyben, W. E. v. Juristforbundets Forlag 1980.
- 190) Se også Holm, H. H. i Politiet 1956, p. 58 ff.
- 191) Se f.eks. Wigmore: »Evidence«, (2. ed. 1923) § 1749. Kritisk til reglen, se Hutchins and Slesinger: »Some Observations on the Law of Evidence«. Columbia Law Review 1928, 28, p. 432 ff.
- 192) Hartwig, E.: »Afhøringer«, i »Proceduren«, red. af Eyben, W. E. v., Kbh. 1980, 127 ff (p. 139).
- 193) Plaut, P.: »Der Zeuge und seine Aussage im Strafprozess«, 1931.
- 194) Bahnsen, Poul: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 101.
- 195) Sir George Paget i Hankin, E. H.: »The Mental Limitations of the Expert«, London, 1920, p. 35.
- 196) Hartwig, E.: »Afhøringer« i »Proceduren«, Kbh. 1980 under redaktion af Eyben, W. E. von, kap. 7, p. 140.
- 197) Ekelöf, P. O.: »Rättegång« 5. häftet, Stockholm 1979, 5. udg. p. 72–73.
- 198) Hjort, J. B.: »Prosedyreteknikk«, Oslo 1956, Den norske sakførerforening, s. 128 f.
- 199) Ekelöf, jfr. note 197, p. 73.
- 200) Zahle, H.: »Om det juridiske bevis«, Kbh. 1976, p. 695 ff, navnlig p. 713 og p. 735.
- 201) Sagen refereres af Haggart, H.: »The Bizarre Story of Two Brothers and a Holdup«. The Toronto Telegram, 3. juli 1971, p. 1 samt kort af Doob, A. N. and Kirshenbaum, H. M.: »Bias in police lineups – partial remembering«, Journal of Police Science and Administration, 1973, 1, p. 287–293 (290–91).
- 202) Doob and Kirshenbaum, jfr. note 201.
- 203) Weinstein, J. B. i en anmeldelse af Loftus' bog: »Eyewitness Testimony«, Columbia Law Review, 1981, p. 441 ff.

Noter: Kapitel III

- 1) Se f.eks. Wigmore (kap. II, note 17), samt Farrington, Lloyd-Bostock m.fl. (Kap. II, note 129-131).
- 2) Marshall, J.: »Law and Psychology in Conflict«. New York, 1966, p. 41 ff.
- 3) Richardson, Dohrenvend and Klein: »Interviewing«, New York, 1965.
- 4) Eyben, W.E. von og Kutchinsky, B.: »Parts- og vidneafhøring«, Kbh. 1981, p. 130.
- 5) Se hertil Hemming – Sjöberg: »Några synspunkter på vittnes-förhöret och vittnesmålet såsom bevismedel« (I Festskrift til Karl Schlyter, Stockholm, 1949).
- 6) Se om dette begreb nærmere Rosenthal, R.: »Experimenter Effects in Behavioral Research«, New York, 1966, kap. 23.
- 7) Borden, R.: »Witnessed aggression: Influence of an observer's sex and values on aggressive responding«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1975, 31 (3), p. 567 ff.
- 8) Rice, S. A.: »Contagious Bias in the Interview: A Methodological Note«. *American Journal of Sociology*, 1929, p. 420 ff.
- 9) Pfungst, O.: »Clever Hans« (the horse of Mr. van Osten): »A contribution to experimental, animal, and human psychology«, New York 1911. Et referat findes hos Rosenthal (note 6), p. 137-38.
- 10) Rosenthal, R., jfr. note 6, kap. 9-16.
Se også Riecken: »A Program for Research on Experiments in Social Psychology«, Washburne, N. (ed.) »Decisions, Values, and Groups«, 1962.
Rosenthal, R.: »Experimenter Outcome-orientation and the Results of the Psychological Experiment«, 61 *Psych. Bull.* 405 (1964); Rosenthal, R.: »On the Social Psychology of the Psychological Experiment: The Experimenter's Hypothesis as Unintended Determinant of Experimental Results«, *Am. Scientist* (1963), p. 268.
- 11) Milmo, et. al.: »The doctor's voice: postdictor of successful referral of alcoholic patients«, *Journal of Abnormal Psychology* 1972, p. 78 ff.
- 12) Rosenthal (jfr. note 6) p. 220 ff med referencer. Marshall, J.: »Law and psychology in conflict«, New York, 1966. Hollin, C. R.: »Nature of the witnessed incident and status of interviewer as variables influencing eyewitness recall«. *The British Journal of Social Psychology* 1981. 20/4, p. 295. Se også Cohn, N.: »Den frie Bevisbedømmelse efter Retsplejeloven«. *Juridisk Tidsskrift*, 1916, p. 397.
- 13) Rosenthal, jfr. note 6, p. 62 ff. Se også Cohn, N.: »Vidnepsykologi«. *Juridisk Tidsskrift* 1915, p. 187.
- 14) Rosenthal, R. and Rosnow, R.: »Artifact in Behavioral Research«, N. Y. 1969, p. 186.
- 15) Orne, M. T.: »On the social psychology of the psychological experiment: With particular reference to demand characteristics and their implications«, *American Psychologist*, 1962, 17, p. 776 ff. McGuire, W. J.: »Suspiciousness of experimenter's intent«, Rosenberg, M. J.: »The Conditions and Consequences of Evaluation Apprehension« i Rosenthal, R. and Rosnow, R. L., jfr. note 14, kap.

Noter kap.IV

2 og 7. Se i samme retning: Fürst, P.E.: »Afhøring af børn«, Forhandlingerne på det 23. nordiske juristmøde, 1963, p. 135.

16) Lewy, L. H.: »Awareness, Learning and the Beneficent Subject as Expert Witness«, *Journal of Personality and Social Psychology* 1967, 6 (3), p. 365–70. Se til uddybning: Dulany, D. E.: »The place of hypothesis and intentions: An analysis of verbal control in verbal conditioning« in Eriksen, C. (ed.): »Behaviour and Awareness – a symposium of research and the interpretation«. Durham 1962, p. 102–29.

17) Buckhout, R.: »Psychology and Eyewitness Identification«, *Law and Psychology Review* 1975, p. 75ff.

18) Frank, J. and Frank, B.: »Not Guilty«, Gollancz, London, 1957.
Se også Gardner, E.: »The Court of Last Resort, N. Y. 1952 p. 80ff. Et kort referat af Gardners eksperiment findes hos Levine, F. and Tapp, J.: »The Psychology of Criminal Identification: the Gap from Wade to Kirby«, *University of Pennsylvania Law Review*, 1971, p. 1079–1132 (p. 1088).

19) Rosenthal, jfr. note 6, kap. 22.

20) Campbell, D. T.: »Prospective: Artifact and Control«;
Rosenthal, R. and Rosnow, R.: *Artifact in Behavioral Research*«, New York 1969, kap. 8.

21) Verinis, J. and Walker, V.: »Policemen and the recall of criminal details«, *Journal of Social Psychology*, 1970, 81, p. 217–21.

22) J. Cohen and P. Cohen: »Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for the Behavioural Sciences« (Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1975).
J. Cohen: »Statistical Power Analysis for the Behavioural Sciences« (Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1977).

23) Ainsworth, P. B.: »Incident Perception by British Police Officers«, *Law and Human Behavior*, Vol. 5, no. 2/3, 1981, p. 231ff.

Noter: Kapitel IV

1) Kinsey, C., Pomeroy, W.B. and Martin, C.E.: »Sexual Behaviour in the Human Male«, Philadelphia: Saunders, USA, 1948.

Noter: Kapitel V

1) Politiets lærebog. »Efterforskning I«, afsnit III om vidner, p. 30.

2) Se f.eks. Vollmond, H.: »Afhøringer«, i Eyben, W.E. v. (ed.): »Proceduren«, 2. udg. København 1980, p. 115.
Hemming-Sjöberg, A.: »Om ledande frågor vid vittnesförhör«, *Svensk Juristtidning* 1950, p. 573ff (581).

3) Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, Kbh. 1975, p. 74.

Noter kap.V

- 4) Vollmond, H. jfr. note 2, p. 110.
- 5) Gorphe, F.: »La critique du témoignage«, Paris 1927, p. 406.
- 6) Marston, W.: »Studies in testimony«. Journal of the American Institute of Criminal Law, 1924, 15, p. 5–31.
- 7) Gardner, D.: »The perception and memory of witnesses«, Cornell Law Quarterly, 1933, 18. p. 391–409.
- 8) Cady, H. M.: »On the psychology of testimony«, American Journal of Psychology 1924, 35, p. 110.
- 9) Dent, H. R. og Stephenson, G. M.: »An experimental study of the effectiveness of different techniques of questioning child witnesses«, British Journal of Social and Clinical Psychology, 1979, 18. p. 41 ff.
- 10) Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, N. Y., London, 1979, p. 63.
Se i samme retning Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, Kbh. 1975, p. 23.
- 11) Snee, T. and Lush, D.: »Interaction of the narrative and interrogatory methods of obtaining testimony«, Journal of Psychology 1941. 11, p. 229–30.
- 12) Borst, M.: »Experimentelle Untersuchungen über die Erziehbarkeit und Treue der Aussage«, Beiträge zur Psychologie der Aussage 2, 1905–06.
- 13) Marshall, J.: »Law and Psychology in Conflict«, Anchor Books, New York, 1966, p. 55 ff.
- 14) Marquis, K., Marshall, J. and Oskamp, S.: »Testimony validity as a function of question form, atmosphere and item difficulty«. Journal of Applied Social Psychology, 1972, 2, p. 167–86.
- 15) Clifford, B. and Scott, J.: »Individual and Situational Factors in Eyewitness Testimony«, Journal of Applied Psychology, 1978, 63, p. 352 ff.
- 16) Fahlander, N.: »Förhör vid förundersökning« i Heuman, M. og Lassen, B. (eds.): »Brottets Beivrande«, Stockholm 1952, p. 288.
- 17) Hjort, J. B.: »Prosedyreteknikk«, Oslo 1956, p. 113.
- 18) Hunter, I.: »Memory«, 2. udg. London 1964, kap. III, se endvidere note 1 til kap. VI, samt note 45 og note 135 til kap. II.
- 19) Tichner, A. and Poulton, E.: »Watching for people and actions«, Ergonomics, 1975, 18, p. 35–51. Se i samme retning Snee and Lush (note 11).
- 20) Kutchinsky's konklusion af Krogerup-eksperimentet i Eyben, W.E. von og Kutchinsky, B.: »Parts- og Vidneafhøring«, Kbh. 1981, p. 208.
- 21) Se f.eks. Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 123 ff. Trankell, A.: »Magi och förnuft i människobedömning«, Stockholm 1961, kap. III.
- 22) Cady, jfr. note 8.

Noter kap. VI-VII

23) Se f.eks. Eyben, W.E. von (ed.): »Proceduren«, Kbh. 2. udg. 1980, Eyben: »Afhøringer«, p. 92. Leche, E. og Hagelberg, V.: »Förhör i Brottmål«, Stockholm 1945, p. 118.

24) Leche og Hagelberg, jfr. note 23, p. 117–118, Eyben, jfr. note 23, p. 92.

25) Palmgren, B.: »Förhör i Brottmål«, indlæg ved »Det femte Nordiske Kriminalistmøtet«. Trykt i »Nordisk Kriminalistisk Årsbok«, 1962, p. 179.

26) Cohn, N.: »Vidnepsykologi«, Juridisk Tidsskrift 1915, p. 176 ff (p. 188).

27) Eyben, W.E. von, jfr. note 23, p. 89 ff.

28) Hartwig: »Afhøringer«. Proceduren (note 23), § 7, p. 130.

29) Vollmond: »Afhøringer«, jfr. note 2, p. 116.

30) Rothenborg, A.: »Vægten og Sværdet. Erindringer mod et system«. Kbh. 1979, p. 159.

31) Eyben og Kutchinsky, note 20 p. 66–67.

Noter: kapitel VI

1) Se f.eks. Hilgard, E.R. & Bower, G.H.: »Theories of learning«, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1975. Kible, G.A., Hilgard and Marquis' »Conditioning and Learning«, New York: Appleton-Century-Crofts, 1961. Hergenhahn »An Introduction to theories of learning«, 2. udg. Prentice Hall. USA 1982 samt Hall, J.F.: The psychology of learning, USA 1966. Specielt om vidner, se Burtt, H.: »Legal Psychology«, New York 1931, p. 57 ff.

2) Jenkins and Dallenbach, citeret af Hunter, I.M.L.: »Memory«, 2. udg. 1964, p. 261 f.

3) Jenkins and Dallenbach, jfr. note 2 »Memory«, p. 262.

Noter: Kapitel VII

1) Eyben, W.E. v. og Kutchinsky, B.: »Parts og vidneafhøring«, Kbh. 1981. Også Arntzen, F., lederen af Det retspsykologiske Institut i Bochum har skrevet detaljeret om disse problemer. »Psychologie der Zeugenaussage«, 2. udg. 1982, C.H. Beck, München.

2) Se f.eks. Buhl, J.P.: »Forsvarerens opgaver og procedure«, I Eyben, W.E. von (ed.) »Proceduren«, 2. udg. Kbh. 1980, p. 521.

3) Dallenbach, K., citeres af Hunter, I.M.L. »Memory«, London 1964, p. 174–75.

4) Stern, L.W.: »Abstracts of lectures on the psychology of testimony and the study of individuality«, American Journal of Psychology 1910, 21, 270–81.
Stern, L.W.: »The psychology of testimony«, Journal of Abnormal and Social Psychology, 1939, p. 3–20.

Noter kap.VIII

5) Whipple, G.: »The Observer as reporter: a survey of the psychology of testimony«. *Psychological Bulletin* 1909, 6, 153–70.

6) Weld, H.: »Legal psychology: the psychology of testimony« in F. Macuse (ed.): »Areas of psychology«, New York 1954.

7) Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, 2. udg. 1975, p. 76. Se endvidere Krog, H.: »Straffeproceduren set fra dommersædet«, i Eyben, W.E. von (ed.): »Proceduren«, 2. udg. Kbh. 1980, p. 546.

Ekelöf, P.O.: »Rättegång«, Femte Häftet, 5. uppl. 1979, p. 74.

8) Politiets lærebog, Efterforskning I, kap. III, »Vidner«, p. 18.

Noter: Kapitel VIII

1) Bemærkninger til lovforslag fremsat d. 18.11.64 af justitsministeren, p. 9.

2) Ørsted, A.S.: »Eunomia«, p. 688–89. Kjøbenhavn 1822.

3) Motiverne til Udkastet til Rpl., marts 1875, p. 72.

4) Munch-Petersen, H.: »Den danske Retspleje«, Kbh. Gad 1923, p. 235.

5) Hurwitz, S.: »Den danske Strafferetspleje«, 3. udg. Kbh. 1959, p. 331–332.

6) Gomard, B.: Hansen, V. og Hurwitz, S.: »Kommenteret Retsplejelov, Juristforbundets forlag 1964, p. 182, note 2.

7) Betænkning om vidner, Nr. 316/1962, p. 99 (§ 182).

8) Trolle, J.: »Betænkningen om Vidner«, UfR 1963 B, p. 63–64.

9) Blicher, K.: »Mere om vidnebetænkningen«, UfR 1963 B, p. 118–19.

10) Rønnow, P.: »Suggestive Spørgsmål«, UfR 1964 B, p. 21–24.

11) Bemærkninger til lovforslag, jfr. note 1.

12) Se f.eks. Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, 2. udg. Kbh. 1975, p. 65 ff og p. 74 ff. Eyben, W.E. von (ed.): »Proceduren«, 2. udg. Kbh. 1980, p. 95 (von Eyben), p. 122 (Vollmond), p. 137 (Hartwig).

13) Betænkning om efterforskning i straffesager m.v., nr. 622/1971, p. 10.

14) Rønnow, jfr. note 10.

15) Trolle, J., jfr. note 8.

16) En god oversigt over teorier og empiriske undersøgelser fås hos Petty R.E., Ostrom, T.M., Brock, T.C.: »Cognitive Responses in Persuasion«, New York 1981.

Noter kap.VIII

17) Se f.eks. Lindegaard og Trolle, jfr. note 12, p. 25 og p. 74–75; Vollmond, H.: »Afhøringer« i Eyben, W.E. von: »Proceduren«, jfr. note 12, p. 110. Leche, E. og Hagelberg, V.: »Förhör i brottmål«, Stockholm 1945, p. 58ff.

18) Henriques, citeret af Pedersen, A. H.: »C. B. Henriques, en rettens tjener«, Kbh. Gad 1956, p. 188.

19) Jfr. Lindegaard og Trolle, jfr. note 12, p. 77. Se også Rønnow, jfr. note 10, p. 24.

20) Pedersen, Axel, H.: »Indledning til advokatgerningen«, 2. omarbejdede udgave, Kbh. 1962, p. 76f.

21) Lindegaard og Trolle, jfr. note 12, p. 25–26.

22) Christrup, G. L.: »Afhøringer« i Eyben, W. E. von: »Proceduren«, 1. udg., Kbh. 1969, p. 112.

23) Blicher, jfr. note 9.

24) Rønnow, jfr. note 10, p. 22.

25) Lindegaard og Trolle, jfr. note 12, p. 76ff.

26) Heuman, M. og Lassen, B.: »Brottets beivrande«, Stockholm 1952. Hemming-Sjöberg, A.: »Förhör inför rätta«, p. 310.

27) Bødtker, H.: »Om god sakførerskik og kollegiale forhold«, Oslo 1949, p. 23.

28) Ekelöf, P. O. anmeldelse af Heuman, M. och Lassen, B.: »Brottets beivrande« i Sv.J.T. 1953, p. 19ff (p. 24f).

29) Lindegaard, P. og Trolle, J., jfr. note 12, p. 73. Se også p. 80.

30) Ekelöf, jfr. note 28.

31) Trolle, jfr. note 8, p. 64.

32) Henriques, citeret af Pedersen, A. H., jfr. note 18, p. 189.

33) Rønnow, jfr. note 10, p. 21.

34) Se f.eks. Marjoribanks, Edward: »The Life of Lord Carson«, London, Victor Gollancz Ltd., 1932.

Munkman, John, H.: »The Technique of Advocacy«, London. Stevens & Sons Ltd., 1951.

Walker-Smith, Derek and Clarke, Edward: »The Life of Sir Edward Clarke«. London, Thornton Butterworth Ltd., 1939.

Fordham, Edward Wilfrid: »Notable Cross-Examinations«, London, Constable & Co., 1951.

Hjort, J. B.: »Prosedyreteknikk«, Oslo 1956, refererer en del eksempler fra engelsk ret. Se også

Lindegaard og Trolle (note 12), Appleman, J. A.: »Crossexamination«, London 1963.

Ehrlich, J. W.: »Crossexamination«, London 1970.

35) Trankell, A.: »Det sete afhænger...«, Schultz Forlag, Kbh. 1959, p. 34–35. Se også Trankell, A.: »Vittnespsykologiens arbejdsmetoder, Stockholm, 1963, kap. 2, afsnit 3.

Noter kap.VIII

- 36) Se f.eks. Trankell, A.: »Magi och förnuft i Människobedömning«, Stockholm 1961, p. 169ff.
- 37) Lindegaard og Trolle, jfr. note 12, p. 65f.
- 38) Trolle, jfr. note 8, p. 64.
Se også betænkningen fra den norske »Komité til revisjon av straffeprosessloven«. Innstilling om Rettergangsmåten i straffesaker«, afgivet i juni 1969, p. 212.
- 39) Trolle, jfr. note 8, p. 64. Se endvidere den norske betænkning (note 38). Hemming Sjöberg, A.: »Om ledande frågor vid vittnesförhör«, Sv.J.T. 1950, p. 573ff (581).
- 40) Trolle, jfr. note 8, p. 64.
- 41) Udkast til Lov om Stafferetsplejen, udarbejdet af Proceskommissionen Marts 1875, § 143.
- 42) Vollmond og Eyben, W.E. von, »Proceduren«, jfr. note 12, hhv. p. 110 og p. 95. Lindegaard og Trolle, jfr. note 12, p. 75.
Hemming-Sjöberg, jfr. note 39, p. 581.
Se endvidere den norske betænkning (note 38).
- 43) Christensen, K.: »Afhøring af vidner og sigtede«, Politiet, Kbh. 1943, p. 261.
- 44) Richardson, S.A.: »The Use of Leading Questions in Non-Schedule Interviews«, Human Organisation 1960–62, p. 86ff.
- 45) Marquis, K.H.: »Effects of social reinforcement on health reporting in the household interview«, Sociometry 1971, 33, 2, p. 303–15.
- 46) Hemming-Sjöberg, A., jfr. note 26, p. 311.
- 47) Trolle, jfr. note 8, p. 64.
- 48) Eyben, W.E. v. og Kutchinsky, B.: »Parts- og vidneafhøring«, Kbh. 1981, p. 133.
- 49) Kommenteret Retsplejelov, jfr. note 6, p. 182.
- 50) Trolle, jfr. note 8, p. 63.
- 51) Rønnow, P., jfr. note 10, p. 21.
- 52) Hurwitz, jfr. note 5, p. 331–332, jfr. p. 328.
- 53) Eyben, W.E. v. og Skovgaard, H.: Karnovs Lovsamling, 10. udg. 1982, p. 3105, note 125.
- 54) Gomard, B.: »Civilprocessen«, Gads Forlag 1977, Kbh., p. 349.
- 55) Gomard, B.: »Civilprocessen«, 2. udg., Kbh. 1984, p. 366.
- 56) Eyben, W.E. von: »Proceduren«, jfr. note 12, p. 98. Se også Eyben og Kutchinsky (note 48), p. 50–51.
- 57) Vollmond, jfr. note 12, p. 122.

Noter kap.IX

58) Gomard, B. og Møller, J.: »Kommenteret Retsplejelov«, 3. udg., Juristf. forlag, Kbh. 1982, note 1 til § 184.

59) Vidnebetænkningen, jfr. note 7, p. 110.
Se i samme retning Fahlander, N.: »Förhör vid förundersökning«, note 26, p. 287ff (p. 299).

60) Lindegaard og Trolle, jfr. note 12, p. 79.

Noter: Kapitel IX

1) Bahnsen, P.: »Afhørings teknik og Udsagnsvurdering«, Politiet 1942–43, p. 101 ff (p. 106).

2) Ordbog over det Danske Sprog. Gyldendal, 1969.

3) Stern, W.: »Die Aussage als geistige Leistung und als Verhörprodukt«, Tyskland, 1903. Stern, W.: »Jugendliche Zeugen in Sittlichkeitsprozessen«, Tyskland, 1926. Se også Schrenck, J.: »Einführung in die Psychologie der Aussage«, Tyskland, 1921, samt Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 73 ff og 135 ff.

4) Eyben, W. E. v. »Afhøringer« i »Proceduren«, 2. udg., Kbh. 1980, p. 89 ff. Hemming-Sjøberg, A.: »Förhör inför rätta«, i Heuman, M. och Lassen, B.: »Brottets beivrande«, Stockholm, 1952, p. 301 ff (p. 309). Se også Eyben, W. E. v. og Kutchinsky, B.: »Parts- og vidneafhøring«, Kbh. 1981, p. 135 ff.

5) Eyben, W. E. v. og Kutchinsky, B., jfr. note 4, p. 133. Trolle, J.: »Betænkningen om Vidner«, UfR 1963 B, p. 64.

6) Bahnsen, P.: »Afhørings teknik og Udsagnsvurdering«. Politiet, Tidsskrift for Politivæsen, 1942–43, p. 101 ff (p. 107).

7) People Versus Edelin, refereret af Andrews, L. B.: »Exhibit A: Language«, Psychology Today, Feb. 1984, p. 28 ff (p. 30).

8) Loftus et al., refereret af Andrews, jfr. note 7.

9) Harris, R. J.: »Answering Questions containing marked and unmarked adjectives and adverbs«, Journal of Experimental Psychology, 1973, 97, p. 399 ff. Se i samme retning Christiaansen, R. E. et al.: »Influencing Eyewitness Descriptions«, Law and Human Behavior 1983, 7/1, p. 59 ff.

10) Loftus, E.: »Leading Questions and the Eyewitness Report«, Cognitive Psychology 1975, 7, p. 560 ff, (561).

11) Loftus, E. and Palmer, J. C.: »Reconstruction of Automobile Destruction: An Example of the Interaction Between Language and Memory«, Journal of verbal learning and verbal behavior, 1974, 13, p. 585 ff. Refereres i Loftus, E.: »Reconstruction Memory: The incredible eyewitness«, Psychology Today, 1974, dec. vol. 8 (7) p. 116 ff.

12) Loftus, E.; Altman, D., Geballe, R.: »Effects of Questioning upon a Witness' later Recollections«, Journal of Police Science and Administration, 1975, 3 (2), p. 162–65. Christiaansen et al., jfr. note 10.

Noter kap.IX

Se også Loftus, E.: »The Malleability of Human Memory«, *American Scientist* 1979, vol. 67, nr. 3, p. 312ff.

13) Cohn, N.: »Vidnepsykologi«, *Juridisk Tidsskrift* 1915, p. 176ff (p. 178).

14) Verinis, J. and Walker, V.: »Policemen and the Recall of Criminal Details«, *Journal of Social Psychology*, 1970, 81, p. 217ff.

15) Toch and Schulte; »Readiness to Perceive Violence as a Result of Police Training«, *British Journal of Psychology*, 1961, p. 389ff.

16) Lov om rettergangsmåten i straffesager (med endringer, sist ved lov av 18. juni 1971), § 183, 3. pkt. Se også: regler om ordning af påtalemyndigheten (påtaleinstruksen) med endringer, sist ved Kgl. res. av 16. sept. 1977, § 7, 2,4, pkt.

17) Cross, R.: »Evidence«, 4. ed., London 1974, p. 200.

18) Cohn, N. jfr. note 13, p. 178.

19) Eyben, W.E. v. og Kutchinsky, jfr. note 4. p. 128.

20) Se f.eks. Fellenius, V.: »Vittnesutsagens Psykologi«, i »Brottets beivrande«, jfr. note 4, p. 216ff (p. 230).

21) Uematsu, T.: »Reliability of Eyewitness Testimony. Results of Experimental Studies and Their Practical Applications«, i Trankell, A.: »Reconstructing the Past«, Stockholm 1982, p. 152ff.

22) Whipple, G.: »The Obtaining of Information«, *Psyc. Bulletin* 1918, 15, p. 245.

23) Muschio, B.: »The Influence of the Form of Question«, *British Journal of Psychology* 1915, 8, p. 551ff.

24) Burt, M.: »Legal Psychology«, 1931, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, p. 122ff.

25) Loftus, E. og Zanni, G.: »Eyewitness Testimony: the Influence of the Wording of a Question«, *Bulletin of the Psychonomic Society*, 1975, vol. 5 (1), p. 86ff.

26) Marston, W.: »Studies in Testimony«, *Journal of the American Institute of Criminal Law*, 1924, 15, p. 5ff.

27) Udtrykket er hentet hos Hemming-Sjöberg, A.: »Förhör inför rätta«, i »Brottets beivrande«, jfr. note 4, p. 301ff (p. 305), se også Fahlander, N.: »Förhör vid förundersökning«, *ibid.* jfr. note 4, p. 287ff.

28) Barron, F.: »Some Personality Correlates of Independence of Judgement«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1953, 21, p. 287ff.

Ekelöf, P.O. i en anmeldelse af »Brottets beivrande«, *Sv.J.T.* 1953, p. 23.

Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: »Lærebog i strafferetspleje«, *Kbh. 2. udg.* 1978, p. 178.

Se også Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i Straffesager«, *Kbh. 2. udg.*, 1975, p. 26.

Rønnow, P.: »»Suggestive spørgsmål«, *UfR* 1964 B, p. 21-24, samt *Fuldmægtigen* 1978, p. 121.

Noter kap.IX-X

- 29) Loftus, E., jfr. note 10, p. 560ff.
- 30) Lesgold, A. M. and Petrush, A. R.: »Do leading questions alter memories«? Utrykt afhandling, University of Pittsburg, 1977. Nævnt af Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, N. Y., London, 1979, p. 61.
- 31) Rosenthal, R. and Rosnow, R. L.: »Artifact in Behavioral Research, New York, 1969, p. 255f.
- 32) Loftus, E., jfr. note 30, p. 124ff.
- 33) Hartwig, E.: »Afhøringer«, i Proceduren jfr. note 4, p. 127ff (p. 130).
- 34) Eyben, W. E. von og Kutchinsky, B., jfr. note 4, p. 63ff.
- 35) Hjort, J. B.: »Prosedyreteknikk«, Oslo 1956, p. 110.
- 36) Hemming-Sjöberg, A.: »Förhör inför rätta«, i »Brottets beivrande«, jfr. note 4, p. 301 ff (p. 313f).
- 37) Efterforskning 1. Afsnit III »Vidner«, p. 15–16.
- 38) Politiet. Tidsskrift for politivæsen indeholder i årgang 1942–43 en række artikler om afhøringssteknik og vidneforklaringer. Nogle af disse er forfattet af politifolk, p. 779 og 809 samt 261 (1943–44), andre af psykologen Poul Bahnsen (i alt 15 artikler). Se endvidere årgang 1949, p. 179 og 1946, p. 185.

Noter: kapitel X

- 1) Bahnsen, P.: »Afhøringssteknik og Udsagnsvurdering«, Politiet. Tidsskrift for Politivæsen 1942–43, p. 101 ff (p. 108).
- 2) Skadhauge, P.: »Vidnebevis og Vidnepsykologi«, Dagbladet Socialdemokraten 5/2 1935.
- 3) Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 32–33. Se f.eks. Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, 2. udg., Kbh., 1975, p. 22–23.
- 4) Om et næsten identisk tilfælde se: Eyben, W. E. v. og Kutchinsky, B.: »Parts- og vidneafhøring«, Kbh. 1981, p. 142.
- 5) Lindegaard og Trolle, jfr. note 3, p. 78.
- 6) Et af de oftest citerede eksempler i engelske bøger om Cross-examination. Se også Hjort, J. B.: »Prosedyreteknikk«, Oslo, 1956, p. 152–53.
- 7) Bahnsen, P. jfr. note 1, p. 107.
- 8) Ekelöf, P. O.: Anmeldelse af »Brottets beivrande«, SvJT 1953, p. 19 ff (p. 23).
- 9) Fahlander, N.: »Förhör vid förundersökning« i Heuman, M. och Lassen, B. (ed.), »Brottets beivrande«, Stockholm, 1952, p. 287 ff (p. 291).

Noter kap.X

- 10) Dette spørgsmål har været genstand for megen diskussion de senere år. Se således:
Kallehaug, H.: »Agent Provocateur. En efterforskningsmetode«, UfR B 1976. H. Kallehaug p. 1 ff.
Nissen, V.: »Om utraditionelle efterforskningsmetoder i narkotikasager«, UfR 1977 B, p. 401 ff.
Rothenborg, A.: »Om utradition i narkosager«, UfR 1978 B, p. 83 ff. Samme, Advokaten 1981, p. 210 f.
Kallehaug, H.: »Utraditionel efterforskning – agents provocateurs«, UfR 1978 B, p. 85 ff.
Nissen, V.: »Mere om utraditionelle efterforskningsmetoder i narkotikasager«, UfR 1978 B, p. 336 ff.
Kallehaug, H.: »Replik vedrørende utraditionel efterforskning – agents provocateurs«, UfR 1979 B, p. 28 ff.
Gomard, B.: »Studier i den danske straffeprocess«, Kbh. 1976, p. 204 ff.
Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: »Lærebog i strafferetspleje«, Kbh. 1978, p. 189–90.
En større samlet fremstilling findes hos Gammeltoft-Hansen, H.: »Agents Controlleur«, TfR 1984, p. 89 ff.
- 11) Lithner, K.: »Snærjande frågor i brottmåll«, Tidsskrift for Sveriges Advokatsamfund, 1959, p. 120–29.
- 12) Hurwitz, S.: »Den danske Strafferetspleje«, 3. udg. Kbh. 1959, p. 331–332 (note 34).
- 13) Trolle, J.: »Betænkningen om vidner«, i UfR 1963 B, p. 63–64.
- 14) Hurwitz, jfr. note 12, in fine.
- 15) Rønnow, P.: »Suggestive spørgsmål«, UfR 1964 B, p. 21 ff (p. 21).
- 16) Denne definition benyttes i 2. udg. af »Kommenteret Retsplejelov«, v. Gomard, B., Hansen, V. og Hurwitz, S., Kbh. 1964, p. 182, note 2. Også v. Eyben nævner denne noget videre definition. Se Eyben, W.E. v. »Proceduren«, 2. udg. Kbh. 1980, p. 98.
- 17) Eyben og Kutchinsky, jfr. note 4, p. 141.
- 18) Rønnow, P., jfr. note 15, p. 21.
- 19) Lærebog ved politiskolen. Efterforskning I. Afsnit III.
Vidner, p. 20. (Henvisninger til de tyske undersøgelser findes p. 27).
- 20) Gardner, D.S.: »The Perception and Memory of Witnesses«, Cornell Law Quarterly, New York 1933, p. 403. Se endvidere Fellenius, V.: »Vittnesutsagans psykologi«, jfr. note 9, p. 216 ff (p. 225 ff) i Heuman, M. och Lassen, B.
- 21) Hemming-Sjöberg, A.: »Förhör inför rätta«, jfr. note 9, p. 301 ff, p. 310. Se også Hellwig, A.: »Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlung«, Tyskland 1927, p. 264–77 og Hemming-Sjöberg, A.: »Om ledande frågor vid vittnesförhör«, Svensk Juristtidning 1950, p. 573 ff.
- 22) Trankell, A.: »Vittnespsykologins arbetsmetoder«, Örebro 1963, p. 40 ff (p. 48–49).
- 23) Trankell, A.: »Magi och förnuft i Människobedömning«, Stockholm 1961, »Fallet Lars«, p. 133–178 (p. 169–171).
- 24) Se f.eks. Eyben, W.E. v. og Hertz, J.M. på det 25 nordiske juristmøde i Oslo 1969, Forhandlingerne p. 446–49 og p. 458.

Noter kap.X

- 25) Fahlander, N., jfr. note 9, p. 291.
- 26) Andenæs i sit trykte indlæg til forhandlingerne på det femte nordiske kriminalistmøde. Citeret af Palmgren, B.: »Förhör i brottmåll«. Nordisk Kriminalistisk Årsbok 1962, p. 178.
- 27) Palmgren, B., jfr. note 26.
- 28) Lithner, K.: »Afhøring af børn«, Forhandlingerne på det 23. nordiske juristmøde, Kbh. 1963, p. 138.
- 29) Andenæs, J.: »Straffeprocessen«, 3. udg., Oslo 1977, p. 176.
- 30) Ekelöf, P.O.: Jfr. note 8 in toto.
- 31) Vollmond, H.: »Afhøringer« i »Proceduren«, jfr. note 16, p. 122.
- 32) Williams, G.: »The Mathematics of Proof«, Criminal Law Review 1979, p. 297ff og 340ff.
- 33) Bang, C.: »Om anvendelse af politirapporter i straffesager og Rpl. § 925«. Juristen 1949, p. 201ff (p. 211).
- 34) Ekelöf, P.O.: »Rättegång«, 5. häftet, 5. udg., Stockholm 1979, p. 71–72.
- 35) Hjort, J.B.: »Prosedyreteknikk«, Oslo 1956, p. 173–74.
- 36) Löfgren: »Klockorna i Östervåla«, 2. udg. Stockholm 1934, p. 73.
- 37) Lyttken: »Yngsjömörderskan«, Stockholm 1951, p. 63.
- 38) Bruun-Rasmussen, K.: »Vort Forhold til Løgnen«, Politiet 1946, p. 185ff (p. 198). Refererer note i Gross. H.: »Forbrydelsers Efterforskning og Opdagelse«.
- 39) Laursen, N.: »Afhøringsteknik«, Politiet, Tidsskrift for Politivæsen 1942–43, p. 809ff (810–11).
- 40) L'Abée-Lund, L., indlæg, jfr. note 26, p. 186.
- 41) Trankell, A.: »Vittnespsykologins arbetsmetoder«, Stockholm 1963, p. 70ff.
- 42) Kutchinsky, B.: »Vidnepsykologi«, Mentalhygiejne 1963, nr. 6, p. 3–4.
- 43) Müller-Luckmann, E.: »Über die Wahrhaftigkeit kindlicher und jugendlicher Zeugen in der Hauptverhandlung« i »Das sexuell gefährdete Kind. Beiträge zur Sexualforschung«. 1965.
- 44) Jfr. Rønnow, P., jfr. note 15 (p. 24).
- 45) Undersøgelse vedrørende *vidners* holdning: Norton, L.: »Witness involvement in the criminal justice system and intention to cooperate in future prosecutions«, Journal of Criminal Justice 1983, p. 143ff.
Undersøgelser vedrørende *tiltales* holdning: Tyler, T.R.: »The role of perceived injustice in defendants' evaluations of their courtroom experience«, Law and Society Review, 1984, Vol. 18, nb. 1.

Noter kap.XI

46) Majorbanks, E.: »The life of Lord Carson«, London, 1932. Eller Walker-Smith, D. and Clarke, E.: »The Life of Sir Edward Clarke«, London 1939. Sagen er kortere refereret hos Hjort, J.B., jfr. note 35, p. 137ff.

47) Jfr. note 10 in toto.

48) Hellwig, A.: »Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen«, 4. Ausg. 1951, p. 210ff.

49) Se f.eks. Kiralfy: »The English Legal System«, 2. udg., 1956, p. 213. Der kan også henvises til Lithner, jfr. note 11, p. 126–27.

50) Christensen, E., indlæg jfr. note 28, p. 136.

51) Bratholm, A.: »En snarvei til sannheten? Bruk av Løgn-detektor i strafferettspleien« i Bratholm, A.: »Rett og Rettspolitikk«, Oslo 1980, p. 119ff (p. 130).

52) Trankell, A.: »Det sete afhænger...«, Schultz forlag, København 1959, p. 34–35.

Noter: Kapitel XI

1) Se for dansk ret Hurwitz, S.: »Den danske Strafferetspleje«, Kbh. 1959, 3. udg., p. 332–33 samt Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i Straffesager«, 2. udg., Kbh. 1975, p. 76.

Norsk ret: Andenæs, J.: »Straffeprosessen«, Oslo 1977, p. 188, 2. udg.

Svensk ret: Ekelöf, P.O.: »Rättegång IV«, 5. uppl., Lund 1982, p. 149–50.

2) Ørsted, A.S.: »Eunomia«, Kbh. 1822, p. 174.

3) Dufwa, G.: »Om tilltrosparaferna«, Stockholm 1972, p. 67 og 73.

4) Marshall, J.: »Law and Psychology in Conflict«, New York, 1966, kap. II.

5) Harris, R.J., Teske, R.R. and Ginns, M.J.: »Memory for Pragmatic Implications from Courtroom Testimony«, Bulletin of the Psychonomic Society, 1975, Vol. 6, p. 494ff.

6) Svensk Juristtidning 1951, p. 262.

7) Fellenius, V.: »Vittnesutsagens psykologi«, i Heuman, M. og Lassen, B.: »Brottets beivrande«, Stockholm 1952, p. 216ff (p. 251ff).

8) Jfr. Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 33-94.

9) Hatton, D. Snortum, J.R., Oskamp, S.: »The Effects of Biasing Information and Dogmatism upon Witness Testimony«, Psychonomic Science, 1971, Vol. 23, p. 425ff.

10) Hellwig, A.: »Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen«, Berlin 1927, p. 145.

11) Bahnsen, P.: »Afhøringssteknik og Udsagnsvurdering, 2. afsnit«. Politiet. Tidsskrift for Politivæsen 1942–43, p. 125ff (p. 133–34).

Noter kap.XII-XIII

12) Lindegaard, P. og Trolle, J., jfr. note 1, p. 22–23.

13) Kjerschow, P.: »Hvilken tillit kan man ha til de menneskelige utsagn«. Oslo 1931, p. 105.

Noter: Kapitel XII

1) Se f.eks. Gibb: »Leadership« i Lindzey, G. og Aronson, E. (eds.): »The Handbook of Social Psychology, 2. udg., USA 1969, kap. 31.

2) Buckhout, R.: »Psychology and Eyewitness Identification«, Law and Psychology Review 1975, p. 87.

3) Collins and Raven: »Group Structure: Attraction Coalitions, Communication and Power«, i Lindzey og Aronson, jfr. note 1.

4) Milgram, S.: »Behavioral Study of Obedience«, J. Abnorm. & Soc. Psych. 1967, p. 371; Milgram, S.: »Some Conditions of Obedience and Disobedience to Authority«, Human Relations, 1965, p. 57–76.

5) Forston, R. F.: »The Decision-Making Process in the American Civil Jury: A Comparative Methodological Investigation«. (Doctoral dissertation, University of Minnesota 1968), Dissertations Abstracts International, 1969, 30, 2182 A–2183A. (University microfilms No. 60–16, 395).

6) Murray, D. M. and Wells, G. L.: »Does Knowledge that a Crime Was Staged Affect Eyewitness Performance?«, Journal of Applied Social Psychology 1982, 12/1, p. 42ff.

7) Malpass, R. S. og Devine, P. G.: »Realism and Eyewitness Identification Research«, Law. Hum. Behav. 1980, 4/4, p. 347ff.

8) Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, USA 1979, p. 61–62.

9) Refereret af Bahnsen, P.: »Afhørings teknik og Udsagnsvurdering«, Politiet, 1942–43, p. 268 ff (p. 279).

Noter: Kapitel XIII

1) Se f.eks. Kockvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H: »Lærebog til strafferetspleje«, Kbh. 1978, p. 144 og 173.

2) Se således Palmgren, B: »Förhör i brottmål«, Nordisk kriminalistisk Årsbok 1962, p. 168 ff (p. 182).

3) Jfr. Bahnsen, P: »Afhørings teknik og Udsagnsvurdering«, Politiet 1942, p. 41.

4) Se i samme retning, Frank, J: »Courts on Trial«, New York 1949, p. 86.
Se også Tulving, E. & Thompson, D. M.: »Encoding specificity and retrieval processes in episodic memory«. Psychological Review, 1973, 80, p. 352–373.
– og Barron, F.: »Some personality correlates of independence of judgement,« Journal of Personality and Social Psychology, 1953, 21, p. 287–297.

Noter kap.XIII

- 5) Bang, C.: »Om anvendelse af politirapporter i straffesager og Rpl. § 925«, Juristen 1949, p. 203 ff.
- 6) Andenæs, J.: »Avhør av mistenkte, tiltalte og vitner i straffesaker«, NTFK 1962, p. 127.
- 7) Palmgren, B., jfr. note 2 p. 182.
- 8) Bang, C., jfr. note 5, p. 212.
- 9) Höijer, F.: »Afhøring af børn«, Indlæg på det 23. nordiske juristmøde, Kbh. 1963, p. 131.
- 10) Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H., jfr. note 1 p. 23.
- 11) Jfr. Andenæs, J., jfr. note 6, p. 120.
- 12) Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, London 1979, p. 82 ff.
Buckhout, R.: »Psychology and Eyewitness Identification«, Law and Psychology Review, 1975, p. 83.
- 13) Clifford, B. R. and Bull, R.: »The Psychology of Person Identification« London 1978, p. 156.
- 14) Fahlander, N.: »Förhör vid förundersökning«, Heumann M. og Lassen B.: »Brottets Beivrande«, Stockholm 1952, kap. 11, p. 287.
- 15) Se i samme retning Buckhout, R., jfr. note 12.
- 16) Bartlett, F. C.: »Remembering: a study in experimental and social psychology«, London 1932.
- 17) Stern, L. W.: »The psychology of testimony«, Journal of Abnormal and Social Psychology, 1939, p. 8.
- 18) Whipple, G. M.: »The observer as reporter: a survey of the »psychology of testimony«« Psychological Bulletin 1909b, p. 166–67.
- 19) Se f.eks. Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, Kbh. 1975, p. 26, Andenæs, J., jfr. note 6, p. 120, Palmgren, B., jfr. note 2, p. 180.
- 20) Ekelöf, P. O.: Anmeldelse af Heumann, M. og Lassen, B.: »Brottets beivrande«. Sv.J.T. 1953, p. 23.
- 21) Fellenius, V.: »Vittnesutsagans Psykologi« i Heumann, M. og Lassen, B., jfr. note 14, p. 262–63.
- 22) Buckhout, R., jfr. note 12, p. 82–83.
- 23) Fahlander, N., jfr. note 14, p. 287.
- 24) Palmgren, B., jfr. note 2, p. 179.
- 25) Jfr. Koktvedgaard og Gammeltoft-Hansen (note 1), p. 47, og Bang (note 5), p. 207. Konf. Caspersen, E.: »Nogle bemærkninger til forsvarerudvalgets beretning«, Advokatbladet 1968, p. 181 ff. (p. 183).

Noter kap.XIII

- 26) Holm H. H.: »Om beviset i straffesager (opstilling af bevis)«, Politiet, 1956, p. 59.
- 27) Fahlander, N., jfr. note 14, p. 287.
- 28) Nordhus, G. og Vogt, E.: »Volden og dens ofre«, Oslo 1981, p. 24 og 267f.
- 29) Koch, H.: »Politiforskning i Norden«. Krim. Inst. Stenc. serie 1982, p. 55 og 60.
- 30) Jfr. Bang, jfr. note 5, p. 207.
- 31) Andenæs, J.: »Straffeprocessen«, Oslo/Bergen 3. oppl. 1977, p. 322–23.
- 32) Lindegaard og Trolle, jfr. note 19, p. 77.
Vollmond: »Afhøringer« i v. Eyben, W. E.: »Proceduren«, 2. udg. 1980, p. 122.
- 33) Eyben, W. E. von: »Afhøringer« i Eyben, W. E. von: »Proceduren«, jfr. note 32, p. 90.
- 34) Se således Hagens, Chr. V.:
»Rapporter som bevismidler i straffesager«, Advokatbladet 1968, p. 184.
- 35) Lærebog for politifolk, Efterforskning I, afsnit III, »Vidner«, p. 15.
- 36) Gomard, B.: Studier i den danske straffeprocess, Kbh. 1976, p. 185.
- 37) Ernest Hartwig.
- 38) Cohn, N.: »Vidnepsykologi«, Juridisk Tidsskrift, 1915, p. 189.
- 39) Dæhli, S.: »Om protokollasjon av vitnebevis«, Det 18. Nordiske Juristmøde, Kbh. 1948, p. 104.
- 40) Rønnow, P.: »Politirapporter«, Juristen 1969, p. 148–49.
- 41) Bang, C., jfr. note 5, p. 207. Se i samme retning Andenæs, J., jfr. note 6, p. 120.
- 42) Rothenborg, A.: »Den materielle sandhed i strafferetsplejen«, Advokatbladet, 1978, p. 361–363.
Se også Rothenborg, A.: »Vægten og sværdet. Erindringer mod et system«. Kbh. 1979, navnlig p. 153–54.
- 43) Eksemplet er autentisk og refereres af Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, N.Y./London 1979, p. 78 ff.
- 44) Rothenborg: »Vægten og sværdet«, jfr. note 42, p. 153–54.
- 45) Søltøft Madsen, S.: »Om benyttelse af politirapporter i straffesager«, Juristen og Økonomen 1975, p. 487 ff (489).
- 46) Eyben, W. E. von: »Bevis«, Kbh. 1986, p. 178 ff (180).
- 47) Lindegaard og Trolle, jfr. note 19, p. 90.

Noter: Kapitel XIV

1) Den mest alsidige diskussion findes nok i »Forhandlingerne på det 25. nordiske juristmøde 1969«, »Politirapportens betydning i straffeprocessen (p. 420–64). Se endvidere Kockvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: »Lærebog i strafferetspleje«, 2. udg., Kbh. 1978, p. 47. Samt noter til dette kapitel.

2) Illum, K.: »Bemærkninger i Anledning af foranstående«, UfR 1946 B, p. 161–164 (162).

3) Trolle, J.: Procedure i Straffesager, Kbh. 1951, p. 55–56.

4) Petersen, T.: Boganmeldelse, UfR 1951 B., p. 171–176 (p. 175).

5) Lindegaard, P. og Trolle, J.: Procedure i straffesager, 2. udg. 1975, p. 90.

6) Rørdam, P.: »Om benyttelse af ulovligt tilvejebragte bevismidler i straffesager«, Juristen og Økonomen 1975, p. 37ff (p. 45).

7) Søltøft Madsen, S.: »Om benyttelse af politirapporter i straffesager«, Juristen og Økonomen 1975, p. 487–91.

8) Rothenborg, (»N«) i Advokaten 1983, 4., p. 64 (i en anmeldelse af teaterstykket »Døm ham«).

9) Gamborg i et foredrag i maj 1947 på et advokatkursus i Viborg. (Utrykt). Citeres af Bang, C., Juristen 1949, p. 203ff.

10) Lindegaard og Trolle, jfr. note 5, p. 90.

11) Andenæs, J.: »Förhör i Brottmål«. Indledning til forhandlingerne på det 5. nordiske kriminalistmötet, Helsingfors, juni 1962. Trykt i Nordisk Kriminalistisk Årsbok 1962, Stockholm 1964, p. 177.

12) Rønnow, P.: »Politirapporter«, Juristen 1969, p. 148–49.

13) Hagens, Chr. V.: »Rapporter som bevis i straffesager«, Advokatbladet 1968, p. 184.

14) Beretning fra forsvarerudvalget 1966, Advokatbladet 1968, p. 117ff, (p. 123–24).

15) Jfr. Hagens, jfr. note 13, p. 184.

Rothenborg, A.: »Vægten og sværdet. Erindringer mod et system«, Kbh. 1979, navnlig p. 148ff.
Eyben, W.E. v.: »Forhandlingerne på det 25. nordiske juristmøde i Oslo 1969«, p. 446–449.

16) Rothenborg, A. (»N«): Den materielle sandhed i strafferetsplejen«, Advokatbladet 1978, p. 361ff (p. 362).

17) Søltøft Madsen, jfr. note 7.

18) Søltøft Madsen, jfr. note 7.

19) Eyben, W.E. v.: »Politi og Domstole«, Juristen 1950, p. 293–94. »N« i Advokaten, 1983, 4, p. 64. Se endvidere forhandlingerne på det 25. nordiske juristmøde 1969, »Politirapportens betydning i straffeprocessen«, p. 420–64.

Noter kap.XIV

- 20) Leche, E.: »Indlæg på det 25. nordiske juristmøde, jfr. note 1, p. 436–37.
Helminen, A.: Indlæg, jfr. note 1, p. 435.
- 21) Hertzberg, L. Indlæg på det 25. nordiske juristmøde, jfr. note 1, p. 452. Se også Palmgren, B.: »Förhör i Brottmål«, Nor. Krim. Årsbok 1962, p. 181.
- 22) Jfr. Caspersens referat af udtalelse af repræsentant for forsvarerudvalget. Caspersen, E.: »Nogle bemærkninger til forsvarerudvalgets beretning«, Advokatbladet 1968, p. 181 ff. (p. 183).
Se Rothenborg, indlæg, jfr. note 1, p. 449–52.
- 23) Dommerforeningens årsberetning 1968/69. Trykt i Advokatbladet 1969, p. 265–70 (p. 267).
- 24) Caspersen, jfr. note 22.
- 25) Gomard, B.: »Studier i den danske straffeprocess«, Kbh. 1976, p. 244.
- 26) Ryding, P.O. indlæg, jfr. note 1, p. 460.
- 27) Rosén, K. E. indlæg, jfr. note 1, p. 454.
- 28) Fischhoff, B.: »Hindsight = foresight: the effect of outcome knowledge on judgement under uncertainty«. Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance 1: 1975, p. 288 ff og Fischhoff, B.: »Perceived informativeness of facts«. Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance 3, 1977, 3, p. 349 ff. Refereret af Loftus, E.: »Eyewitness testimony«, New York 1979, p. 101 ff.
- 29) Loftus, jfr. note 28, f.eks. »The fictitious dictator«, p. 67 ff.
- 30) Doob, A.: »Evidence, Procedure and Psychological Research«. Kap. 7 i Bermant, G., Nemeth, C. og Vidmar, N.: »Psychology and the Law«, USA 1976. Brooks, W.N. and Doob, A.: »Justice and the jury«. Journal of Social Issues, 1975, 31. p. 171–82. Eller: Doob, A.: »Psychology and Evidence«. I Friedland, M.L.: »Courts and Trials: a Multidisciplinary Approach«, Univ. of Toronto Press, Toronto 1975, p. 40 ff.
- 31) Harvey, S.M.: »A preliminary investigation of the interview«. Brit. J. psychol. 1938, 28, p. 263–87.
- 32) Hertz, indlæg, jfr. note 1, p. 457–58.
- 33) Bakke, E.: Indlæg vedr. »Förhör i brottmål«, Nordisk Kriminalistisk Årsbok 1962, p. 204–205.
- 34) Jfr. Gjesingfelt, E.: »Sagkyndige erklæringer«, i Eyben, W.E. v.: »Proceduren«, Kbh. 1980, p. 180 ff.
- 35) VLT 1950, p. 148.
- 36) Eyben, W.E. v., indlæg, jfr. note 1, p. 446–47.
- 37) Hertz, indlæg, jfr. note 1, p. 458.

Noter kap.XIV

38) Zetterberg, B.: »Problem rörande brottmåls beredande till huvudförhandling«. Uppsats i tillämpade studier i processrätt. Uppsala 1967, p. 48, (Stencil). Undersøgelsens resultater citeres kort i Klette, H.: »Brottmålsprocessen ur den tilltalades perspektiv« Studentlitteratur. Lund 1977, p. 207.

39) Bolding, indlæg, jfr. note 1, p. 429.

40) Backer, indlæg, jfr. note 1, p. 461.

41) Rigsadvokatens cirkulære af 27. dec. 1932, afsnit I. 6.

42) Hurwitz, refereret af Schlegel: »Den nye Straffeprocessreform«, UfR 1937 B, p. 201 ff (p. 206).

43) Hansen, V.: »Ændringerne i den danske strafferetspleje«, NTfS. 1937, p. 19.

44) Schlegel, jfr. note 42.

45) Volquartz: »Skal Politiets Rapporter fremlægges i Retten?« UfR 1937 B, 245 ff (p. 248).

46) Bang, C.: »Om anvendelse af politirapporter i straffesager og Rpl. § 925«. Juristen 1949, p. 201–218 (p. 203).

47) Leche, E., indlæg, jfr. note 1, p. 436.

48) Bakke, indlæg, jfr. note 33 in fine.

49) Thomasson, E., indlæg, jfr. note 1, p. 442–43.

50) Rosén, K. E., indlæg, jfr. note 1, p. 454.

51) Hertz, J. M., indlæg, jfr. note 1, p. 458, von Eyben indlæg, jfr. note 1, p. 446–47.

52) Leche, E., indlæg, jfr. note 1, p. 438.

53) Bolding, P. O., indlæg, jfr. note 1, p. 463–64.

54) Ekelöf, P. O., indlæg, jfr. note 1, p. 440–41.

55) Bolding, P. O., indlæg, jfr. note 1, p. 422 (punkt 8).
Ekelöf, P. O.: »Rättegång«, femte häftet, 5. uppl., 1979, p. 142.

56) Helminen, A., indlæg jfr. note 1, p. 435.

57) Ekelöf, jfr. note 55, p. 137.

58) Hurwitz, S.: »Den danske strafferetspleje«, Kbh. 1959, p. 312.

59) Gomard, B. og Møller, J.: »Kommenteret Retsplejelov«, 3. udg., Kbh. 1982, bind III, p. 242, § 932, note 5.

60) Caspersen, jfr. note 22, 182–183.

Noter kap.XIV

61) Thorup, L.: »Nogle bemærkninger til det af advokatrådet nedsatte forsvarerudvalgs beretning«, Juristen 1968, p. 385ff (p. 388).

62) Se således Leche, indlæg, jfr. note 1, von Eyben, W. E.: »Politi og domstole«, Juristen 1950, p. 283ff (p. 293).
Theodor Petersen, anmeldelsen af Trolles bog, jfr. note 4 og oplysning af Rothenborg, jfr. note 15, p. 153.

63) Thorup, jfr. note 61, p. 389.

64) Andenæs, J.: »Straffeprocessen«, 3. oplag. Oslo 1977, p. 307-08 og 388-89.

65) »Innstilling om Rettergangsmåten i straffesaker fra Straffeprocesslovkomitéen«. Juni 1969. Justits- og politidepartementet, Oslo 1969, p. 293.

66) Lov nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprocessloven), dateret 22. maj 1981. § 262.

67) Thorup, jfr. note 61, p. 389.

68) Leche, indlæg, jfr. note 1, p. 437.

69) Källoff, indlæg, jfr. note 1, p. 445.

70) Thomasson, indlæg, jfr. note 1, p. 464.

71) Rothenborg, jfr. note 8.

72) Jfr. Forsvarerudvalgets forslag, jfr. note 14, p. 123.

73) Andenæs, jfr. note 64, p. 307-08.

74) Klette, jfr. note 38, p. 209-210.

75) Gomard, B.: »Studier i den danske straffeproces, Kbh. 1976, p. 452ff. (p. 454).

76) Backer, indlæg, jfr. note 1, p. 462.

77) Se om et lignende spørgsmål, Thomasson, indlæg, jfr. note 1, p. 442.

78) Abrahams, S.: »According to the Evidence«, England 1958, p. 151.

79) Se i samme retning Koktvedgaard og Gammeltoft-Hansen, jfr. note 1, p. 60.

80) Forsvarerudvalget (jfr. note 14). Allerede Nordhus kritiserede denne praksis. Nordhus, A.: »Om dommeren og attitydeforskningen«, TfR 1947, p. 555ff (p. 567). Se også Hurwitz, S.: »Om bevisbedømmelse i straffesager«, Nordisk Kriminalistisk Årsbok«, 1952-53, p. 235-36 og Gomard, jfr. note 75, p. 234ff.

81) Dommerforeningens Årsberetning, jfr. note 23, p. 267.

82) JMC. nr. 177 af 8.10.1952.

Noter kap.XIV

- 83) Jfr. Lindegaard og Trolle, jfr. note 5, kap. VII.
- 84) Gomard, B., jfr. note 75, kapitel 7, afsnit 7.1.1.
- 85) Lindegaard og Trolle, jfr. note 5 samt Gomard, jfr. note 75. Kommenteret Retsplejelov, jfr. note 59, jfr. JMC, jfr. note 82.
Se endvidere Zahle, H.: »Om det juridiske bevis«, Kbh. 1976, p. 718ff.
- 86) Hurwitz, S.: »Den danske Strafferetspleje«, Kbh. 1949, p. 459–460, note 6, sammenholdt med Hurwitz's bemærkninger i indledningen til en diskussion »Om Bevisbedømmelse i straffesager«, Nordisk Kriminalistisk Årsbok 1952–53, p. 235–36.
- 87) Hertz, J.M.: »Anklagerens behandling af straffesager«, i Eyben, W.E. von: »Proceduren«, Kbh. 1980, p. 505.
- 88) Zahle, jfr. note 84, p. 695ff, navnlig p. 719ff.
- 89) Trolle, jfr. note 3, p. 103–04.
- 90) Lindegaard og Trolle, jfr. note 5, kap. VII, Gomard, jfr. note 75, Kommenteret retsplejelov, jfr. note 59, p. 196.
- 91) Lindegaard og Trolle, jfr. note 5, p. 97.
- 92) UfR 1966.596. Se hertil Lindegaard og Trolles bemærkninger, jfr. note 5, p. 95–96. Se endvidere Zahle, jfr. note 84, p. 732–33.
- 93) Gomard, jfr. note 75, p. 234ff. Se i samme retning Hurwitz, jfr. note 86.
- 94) Lindegaard og Trolle, jfr. note 5, p. 97.
- 95) Krog, H.: »Straffeproceduren set fra dommersædet«, i »Proceduren«, jfr. note 87, p. 540.
- 96) Betænkning om Erstatning i anledning af strafferetlig forfølgning, afgivet 16.01.68. Betænkning 801/1977, p. 17 samt 30ff.
- 97) Se f.eks. Bruner et al., citeret af Clifford, B. og Bull, R.: »The Psychology of Person Identification«, London 1978, p. 63.
- 98) ØLD af 10.02.84, 3. afd. 370/83. (Utrykt). Dommen er omtalt af Eyben, W. E. von: »Bevis«, Kbh. 1986, p. 152–53. Se også klagerettens afgørelser 106/1943, 188/1950, 70/1950 og 44/1949, omtalt af Von Eyben p. 150–53.
- 99) Bolding, P.O.: »Sannolikhet och bevisvärdering i brottmål«, Sv.J.T. 1953, p. 327–28.
- 100) Greve, V.: »Kriminalitet som normalitet«, Kbh. 1971, p. 22. Se også Zahle, jfr. note 85, p. 706ff, navnlig p. 712–13.
- 101) Henriques, C.B.: Indlæg »Om protokollasjon av vitnebevis«, Det 18. Nordiske Juristmøde, Kbh. 1948, p. 108. Se endvidere Lindegaard og Trolle jfr. note 5, p. 81.

Noter kap.XIV-XV

102) Bang, C.: »Om anvendelse af politirapporter i straffesager og Rpl. § 925«, Juristen 1949, p. 210.

103) Eyben, jfr. note 98, se f.eks. p. 151, 152, 156, 159 og 174–75.

104) Lucas, F.: Diskussionsindlæg (p. 244). Gundersen, G.D.: Diskussionsindlæg (p. 256). Harbou, N.: Diskussionsindlæg (p. 257). Alle vedrørende »Om bevisbedømmelse i straffesager«. Forhandlingerne på Dansk kriminalistforenings Årsmøde i Kbh. d. 4/12 1953. Nordisk Kriminalistisk Årsbok 1952–53.

105) Hurwitz, jfr. note 104, p. 259.

106) Zahle, jfr. note 84, p. 721.

107) Andenæs, jfr. note 64, p. 334, og Lucas, jfr. note 104, p. 243–44.

108) Om dette begreb, se Hurwitz, S.: »Den danske kriminalret. Almindelige del«, 4. rev. udg. v. Knud Waaben, Kbh. 1976, p. 10f og 217ff.

Greve, V. et al.: »Kommenteret Straffelov«, alm. del., 3. udg., Kbh. 1984, p. 167ff.

Se endvidere Waaben, K.: »Det kriminelle forsæt«, 2. opl. Kbh. 1973.

En let tilgængelig fremstilling findes endvidere hos Greve et al.: »Strafansvar«, Kbh. 1982, p. 130ff.

109) Ekelöf, P.O.: »Mellandom i brottmål, Sv.J.T. 1954, p. 67.

110) Buhl, J.P.: »Afhøring af børn«. Forhandlingerne ved det 23. nordiske juristmøde, 1963, p. 140–141.

111) Höijer, F., indlæg, jfr. note 110, p. 132.

112) Rosén, K.E., indlæg jfr. note 1, p. 455.

113) Thomasson, E., indlæg jfr. note 1, p. 442.

114) Rothenborg: Indlæg, jfr. note 1, p. 452.

Noter: Kapitel XV

1) Se f.eks. Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, USA 1979, p. 8ff.

2) Gross, H.: »Kriminalpsychologie«, Tyskland 1898.

3) Smith v. Ohio, 2 Ohio St. 511, 515 (1853).

4) Spires v. State, 50, Fla. 121, 39, 50–181 (1905).

5) Waller: »Kidnap«, USA 1961, p. 317–19, 323, 345, 359–64, 441.

6) Vidneudsagn fra en politimand i forbindelse med en retssag i 1919. Nævnes af Wall, P.: »Eyewitness Identification in Criminal Cases«, Illinois, USA, 3. udg. 1975, p. 15.

Noter kap.XV

- 7) Rolph, C.: »Personal Identity«, New York 1957, p. 80–81. Sagen refereres mere indgående af Watson, E. R.: »Trial of Adolf Beck. Notable British Trials«. London 1924.
- 8) Frank, J. and Frank, S.: »Not Guilty«, U.S.A., 1957, p. 61.
- 9) Borchard, E. M.: »Convicting the Innocent: Errors of Criminal Justice«, New Haven, Yale University Press, 1932.
- 10) Houts, M.: »From Evidence to Proof«, U.S.A., 1956, p. 10–11.
- 11) Sobel, N. R.: »Eyewitness Identification: Legal and Practical Problems«, New York 1972. Clark Boardman.
- 12) Hellwig, A.: »Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen«, Berlin 1927, p. 170ff.
- 13) Hirschberg, M.: »Das Fehlurteil«, Tyskland 1962.
- 14) Devlin Report. Report to the Secretary of State for the Home Department of the Departmental Committee on Evidence of Identification in Criminal Cases, HMSO, London 1976, p. 149–50.
- 15) Schäffer, E.: »Fra fremmede Tidsskrifter«, NTFS 1932, p. 87ff.
- 16) Gorphe, F.: »Comment procéder aux confrontations d'identité«, Revue Internationale de Criminologie 1929, p. 165.
- 17) Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 93 ff (p. 96).
- 18) Riksadvokatens Rundskriv. nr. 4/1933. (26. juni).
- 19) Allmän Polislära, Utredning – Spaning 3, Förhörlära, p. 164ff.
- 20) Efterforskning 1, Politiskolens stencilerede lærebog, afsnit III, »Vidner«, p. 21–24.
- 21) Buhl, J. P.: »Forsvarerens opgaver og procedure«, i Eyben, W. E. v.: »Proceduren«, 2. udg., 1980, p. 513 ff. (p. 518).
- 22) Rothenborg, A.: »Om tvang og trusler, løfter og lokkemad i straffeprocessen«, Advokaten, 1981, p. 209 ff (p. 211–12).
- 23) Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, 2. udg., 1975, p. 39–43.
- 24) Zahle, H.: »Om det juridiske Bevis«, Kbh. 1976, p. 705–06.
- 25) Borchard, jfr. note 9.
- 26) Hernøe, A.: »Naar vidner »genkender« gerningsmanden«. Politiet 1948, p. 101–04.
- 27) Om forundersøgelsesinstituttet se Kockvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: »Lærebog i strafferetspleje«, Kbh. 1978, p. 25–26 og Hurwitz, S.: »Den danske strafferetspleje«, Kbh. 1959, 3. udg., 5. afsn., kap. 1.

Noter kap.XV

- 28) Lindegaard, P. og Trolle, J., jfr. note 23, p. 41.
- 29) Efterforskning 1, jfr. note 20 in toto.
- 30) Smith, J.: »Kriminalteknisk håndbog«, Ringsted, 1972, p. 189ff.
- 31) Rothenborg, A., jfr. note 22.
- 32) Brown, R. and McNeill, D.: »The »Tip-of-the-Tongue« Phenomenon«, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*. 1964, 5., p. 325–37.
Yarmey, D.: »I Recognize Your Face, but I Can't Remember Your Name: Further Evidence on the Tip-of-the-Tongue Phenomenon«, *Memory and Cognition*, 1973, 1, 287–290.
- 33) Loftus, G. og Loftus, E.: »Human Memory. The Processing of Information«, Hillsdale, New York, 1976, p. 90ff.
- 34) Penfield, W.: »Consciousness, Memory and Man's Conditioned Reflexes«, i Pribram, K. (ed.): »On the Biology of Learning«, N.Y. 1969.
Blakemore, C.: »The Unsolved Marvel of Memory«, *The New York Times Magazine*, 1977, 6. feb. (el.: »Readings in Psychology 78/79«, Guildford, Conn., U.S.A.).
For en kort indføring i tankegangen, se: Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, New York 1979, p. 115ff.
- 35) Jacoby, L. L. and Witherspoon, D.: »Remembering without Awareness«, *Canadian Journal of Psychology*, 1982, 36/2 p. 300–324.
- 36) Se f.eks. Kintsch, W.: »Models for Free Recall and Recognition« i Norman, D. (ed.): »Models of Human Memory«, Academic Press, New York and London 1970.
Bower, G.: »Mental Imagery and Associative Learning« i Gregg, L. (ed.): »Cognition and Learning«, Wiley, New York 1972.
Mandler, G.: »Organization and Recognition« i Tulving, E. and Donaldson, W. (eds.): »Organization of Memory«, Academic Press, New York and London, 1972.
- 37) Eksemplet taget fra Loftus og Loftus, jfr. note 33, p. 91 m. referencer.
Se også Tulving, E. and Thompson, D.: »Encoding Specificity and Retrieval Processes in Episodic Memory«, *Psychological Review*, 1973, 80, p. 352–73.
- 38) Loftus, G. and Loftus, E., jfr. note 33.
Se også Clifford, B. and Bull, R.: »The Psychology of Person Identification«, London, 1978, p. 22ff med mange referencer.
- 39) Se f.eks. Salthouse, T.: »Using Selective Interference to Investigate Spatial Memory Representations«, *Memory and Cognition*, 1974, 2. p. 749ff.
Se også Clifford and Bull, jfr. note 38, p. 36ff med referencer.
Rabbitt, P.: »Applying Human Experimental Psychology to Legal Questions about Evidence« i Lloyd-Bostock, S.: »Psychology in Legal Contexts«, London 1981, p. 6f.
- 40) Standing, L., Conezio, J. and Haber, R.: »Perception and Memory for Pictures: Single Trial Learning of 2560 Visual Stimuli«, *Psychonomic Science* 1970, 19, p. 73ff.
- 41) Standing, L.: »Learning 10.000 Pictures«, *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 1973, 25, p. 207.

Noter kap.XV

Se også Shepard, R.: »Recognition Memory for Words, Sentences, Pictures«, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 1967, 6. p. 156ff. Hochberg, J. and Galper, R.: »Recognition of Faces I. An Exploratory Study«, *Psychonomic Science*, 1967, 12, p. 619–20.

42) Liggett, J.: »The Human Face«, Constable, London 1974 og Bourne, L.: »Human Conceptual Behaviour«, Allyn and Bacon, New York 1966.

43) Harmon, L. and Murray-Hill, N.: »Some Aspects of Recognition of Human Faces« i Gruesser, O. (ed.): »Pattern Recognition in Biological and Technical Systems«, New York 1971. (Forsøget citeres kort i Clifford og Bull, jfr. note 38, p. 106–07).

44) Clifford, B. og Bull, R. jfr. note 38, p. 38.

45) Yin, R.: »Looking at Upside-Down Faces«, *Journal of Experimental Psychology*, 1969, 81. p. 141ff.

46) Parkin, A.J. and Goodwin, E.: »The Influence of Different Processing Strategies on the Recognition of Transformed and Untransformed Faces«, *Canadian Journal of Psychology* 1983, 37/2, p. 272–277.

47) Howells, T.: »A Study of Ability to Recognize Faces«, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1938, 33, p. 124ff.
Se i samme retning Walker-Smith, G.J.: »Memorizing facial identity, expression and orientation«, *Brit. J. Psychol.* 1980, p. 415ff.

48) Malpass, R., Lavigne, H. and Weldon, O.: »Verbal and Visual Training in Face Recognition«, *Perception and Psychophysics*, 1973, 14. p. 285ff. Se også Baddeley, A. and Woodhead, M.: »Depth of Processing, Context and Face Recognition«, *Canadian Journal of Psychology*, 1982, 36/3 p. 148–64.

49) McKelvie, S.: »The Role of Eyes and Mouth in Recognition Memory for Faces«, *American Journal of Psychology* 89, 311–23, 1976, med referencer.

50) Jfr. Friedman, M., Reed, S. and Carterette, E.: »Feature Saliency and Recognition Memory for Schematic Faces«, *Perception and Psychophysics*, 1971, 10, p. 47ff.

51) Knapp, M.: »Non-verbal Communication in Human Interaction«, Holt Rinehart and Winston, New York 1972.

51) Yin, R., jfr. note 45. Yin, R.: »Face Recognition by Brain-Injured Patients: A Dissociable Ability?«, *Neuropsychologia*, 1970, 8, p. 395ff.

53) Harmon, L.: »The Recognition of Faces«, *Scientific American* 1973, 229, p. 71ff.

54) Yin, R., note 45.

55) Hochberg, J. and Galper, R.: »Recognition of Faces I. An Exploratory Study«, *Psychonomic Science*, 1967, 12, p. 619–20.

56) Clifford and Bull, jfr. note 38 p. 93 m. referencer.

Noter kap.XV

57) Chance, J., Goldstein, A. and Schicht, W.: »Effects of Acquaintance and Friendship on Children's Recognition of Classmates' Faces«, *Psychonomic Science*, 1967, 7, p. 223.

58) Shepherd, J.W. and Ellis, H.D.: »The Effect of Attractiveness on Recognition Memory for Faces«, *American Journal of Psychology*, 1973, 86, p. 627-33.

59) Buckhout, R., Figuero and Hoff: »Eyewitness Identification: Effects of Suggestion and Bias in Identification from Photographs«, *Bulletin of the Psychonomic Society*, 1975, 6, p. 71 ff. Forsøget refereres kortere i Buckhout, R.: »Eyewitness Testimony«, *Scientific American*, 1974, (6), p. 29-30.

60) Slomovits's forsøg refereres af Buckhout, R.: »Determinants of Eyewitness performance in a Line-Up«, Report No. CR-9, Center for Responsive Psychology, New York 1974 eller Buckhout, R.: »Eyewitness Testimony«, *Scientific American*, 231, 1974, p. 30-31, og endvidere i *Bulletin of the Psychonomic Society* 1974, 4 (3) p. 191-92.

61) Shepherd, J.W., Davies, G.M. and Ellis, H.G.: »Identification after delay«. Final Report for Grant RES 522/4/1 awarded by the Home Office Research Unit to the Department of Psychology, University of Aberdeen, 1978-80.

62) Martinsens forsøg refereres af Iversen, G.: »Liden rapport over vidneudsagn om overfald. Et vidnepsykologisk eksperiment.« 31.10.79 (Danmarks Radio) Upubliceret.

63) Goldstein, A.G.: »The Fallibility of the Eyewitness: Psychological Evidence« i Sales, B.D. (ed.): »Psychology in the Legal Process«, New York 1977, p. 231.

64) Ellis, H.D., Davies, G.M. and Shepherd, J.W.: »Experimental studies of face identification«, *The Nat. J. of Crim. Defense*, 1977, 3, p. 219-34.

65) Laughery, K., Alexander, J., Lane, A.: »Recognition of Human Faces. Effects of Target Exposure, Target Position, Pose Position and Type of Photograph«, *Journal of Applied Psychology*, 1971, 55, p. 477-83.

66) Guidance by Lord Widgery. Se Grayson, E.: »Identifying Turnbull«. *Criminal Law Review*, Sep. 1977 p. 509-16.

67) Rolph, Watson, jfr. note 7. Se også Virag-sagen, refereret i Devlin-rapporten, jfr. note 14, kap. 3.

68) Houts, M.: »From Evidence to Proof«, USA 1956, p. 19-20.

69) Leippe, M.R., Wells, G.L. and Ostrom, T.M.: »Crime Seriousness as a Determinant of Accuracy in Eyewitness Identification«, *Journal of Applied Psychology*, 1978, 63, p. 345-351.

70) Burt, H.: »Legal Psychology«, N. Y. 1931, p. 62.

71) Loftus, G. og Loftus, E., jfr. note 33, p. 91-92.

72) Chance, C. and Goldstein, A.: »Recognition of Faces and Verbal Labels«, *Bulletin of Psychonomic Society* 1976, 7, p. 384 ff.

73) Bower, G. and Karlin, M.: »Depth of Processing Pictures of Faces and Recognition Memory«, *Journal of Experimental Psychology*, 1974, 103, p. 751.

Noter kap.XV

- 74) Tversky, citeret af Loftus, G. og Loftus, E., jfr. note 33, p. 94–95.
- 75) Shepherd et al. jfr. note 61 p. 52–53.
- 76) Gardner, D.S.: »The Perception and Memory of Witnesses«, *Cornell Law Quarterly*, 1933, 18, p. 394.
- 77) Pennsylvanien-sagen: *Commonwealth v. Roddy*, 184 Pa. 274, 290, 39 Atl. 211, 213 (1898).
New York-sagen: *People v. Davino*, 284 N. Y. 486, 490, 31 N. E. 2d 913, 915 (1940).
Begge sager refereres kort af Wall, P., jfr. note 6, p. 16–17, der endvidere refererer lignende eksempler.
- 78) Jfr. Loftus, E., jfr. note 1, p. 33.
- 79) Hilgard, E.R., Atkinson, R.C. and Atkinson, R.L.: »Introduction to Psychology«, 1975, 6. udg., New York, p. 357.
- 80) Deffenbacher, K.A.: »The Influence of Arousal on Reliability of Evidence. Upubliceret manuskript. Præsenteret på »Conference on Sociolegal Studies«, New College, Oxford, 1981.
- 81) Easterbrook, J.A.: »The Effects of Emotion on the Utilization and Organization of Behaviour«, *Psychological Review*, 1959, 66, p. 183–201.
- 82) Gorphe, F.: »La Science du Témoignage«, 2. ed., Paris 1927.
- 83) Jaffa, S.: »Ein psychologisches Experiment im Kriminalseminar der Universität Berlin«, Cit. Burt, H.: »Legal Psychology«, New York, 1931, p. 72.
- 84) Clifford, B.R. and Scott, J.: »Individual and Situational Factors in Eyewitness Testimony«, *Journal of Applied Psychology*, 1978, p. 352ff.
- 85) Johnson, C. and Scott, B.: »Eyewitness Testimony and Suspect Identification as a Function of Arousal, Sex of Witness, and Scheduling of Interrogation«. Paper presented at the American Psychological Association, Washington, C.C. Citeret of Loftus, jfr. note 1 p. 35.
- 86) Sanders, G.S. and Warnick, D.: »Some Conditions Maximizing Eyewitness Accuracy: A Learning/Memory Analogy«, *Journal of Criminal Justice*, 1980, 8, p. 395ff.
- 87) Holling, C.R.: »Nature of the Witnessed Incident and Status of Interviewer as Variables Influencing Eyewitness Recall«, *The British Journal of Social Psychology*, 1981, p. 295–96.
Se også Brigham, J.C., Maass, A., Martinez, D. and Whittenberger, G. (1981); »The Effect of Arousal on Facial Recognition«. Upubliceret manuskript. Florida State University.
- 88) Selye, H.: »The Stress of Life«, USA 1956.
- 89) Tyhurst, J.S.: »Individual Reactions to Community Disaster«. *American Journal of Psychiatry*. 1951. p. 746–69.
- 90) Buckhout, R.: »Eyewitness Testimony«, *Jurimetrics Journal*, 1975, 15, p. 171, (Ref. No. CR-1A. The Center for Responsive Psychology (R. Buckhout)).

Noter kap.XV

91) Loftus, E., jfr. note 1, p. 35. Yarmey, D.: »The Psychology of Eyewitness Testimony, New York, 1979.

92) Houts, M., jfr. note 10, p. 19–20.

93) Kuehn, L.: »Looking Down a Gun Barrel: Person Perception and Violent Crime«, *Perceptual and Motor Skills*, 1974, 39, p. 1159ff.

94) Jfr. Levine, F.J. and Tapp, J.L.: »The Psychology of Criminal Identification«, *University of Pennsylvania Law Review*, 1973, 121, p. 1109, note 158.

95) Argyle, M. and Cook, M.: »Gaze and Mutual Gaze«, Cambridge 1976.

96) Lindegaard, P. og Trolle, J., jfr. note 23 p. 24.
Se i samme retning Andenæs, J.: »Straffeprosessen«, Oslo 1977, p. 175.

97) Gardner, D.S., jfr. note 76, p. 395.
Effekten fundet af Stratton: »Retroactive Hyperamnesia«, *Psychological Review*, 1919, p. 474. Det lykkes ikke for Whitley at finde effekten. Whitley: »The Dependence of Learning and Recall upon Prior Mental and Physical Condition«, *Journal of Experimental Psychology*, 1924, p. 420.

98) Allmän polislära, jfr. note 19 p. 169.

99) Parkin, A.J. and Goodwin, E.: »The Influence of Different Processing Strategies on the Recognition of Transformed and Untransformed Faces«, *Canadian Journal of Psychology*, 1983, p. 272–277.

100) Laughery, K.R., Fessler, P.K., Lenorovitz, D.R. and Yoblick, D.A.: »Time Delay and Similarity Effects in Facial Recognition«, *Journal of Applied Psychology*, 1974, 59, p. 490ff.

101) Se i samme retning Ellis, H.D.: »Theoretical Aspects of Face Recognition« i Davies, G., Ellis, H. og Shepherd, J. (Ed.): »Perceiving and Remembering Faces«, London 1981.

102) Loftus og Loftus, jfr. note 33. Laughery et al. »Time delay and similarity effects in facial recognition«. *Journal of Applied Psychology* 1974, 59, p. 490–96, Goldstein, jfr. note 63. Se endvidere Shepherd et al., jfr. note 61, p. 47 m. referencer, samt note 103 og 104.

103) Shepherd et al., jfr. note 61.

104) Shepard, R., jfr. note 41, p. 156.

105) Davies, G.M., Shepherd, J.W. and Ellis, H.D.: »Similarity Effects in Face Recognition«, *American Journal of Psychology*, 1979, 3, p. 507–23.

106) Fischer, G. and Cox, R.: »Recognizing Human Faces«. *Applied Ergonomics*, 1975, 6, p. 104–09.

107) McKelvie, S., jfr. note 49.

108) Chance and Goldstein, jfr. note 72.

109) Goldstein, jfr. note 63.

Noter kap.XV

- 110) Shepherd and Ellis, jfr. note 58.
- 111) Gorphe, F., jfr. note 82, p. 309.
- 112) Howe, R.M.: *The Work of the Criminal Investigation Department*«, Law Society, London 1952. Citeres af Williams, G.: »The Proof of Guilt«, London 3. udg. 1963, p. 120.
- 113) Goldstein, jfr. note 63.
- 114) Egan, D., Pittner, M. and Goldstein, A. G.: »Eyewitness Identification. Photographs vs. Live Models«, *Law and Human Behavior* 1977, (2), p. 199 ff.
- 115) Goldstein, jfr. note 63, p. 245, note 4.
- 116) Gorenstein, G. and Ellsworth, P., Study at Yale University, refereret i *Psychology Today*, March 1981, p. 78 under titlen: »False Witnesses Stick to Their Mistakes«.
- 117) Lewy, A. and Heshka, A.: »Similarity and the False Recognition of Prototypes«, 1973 *Bulletin of the Psychonomic Society* 1, p. 181-82.
- 118) Davies et al., jfr. note 105. En mere indgående behandling findes i Davies, G., Ellis, H. and Shepherd, J.: »Perceiving and Remembering Faces«, London N. Y., 1981.
- 119) Vidneudtalelse fra »Malene-sagen«, refereret i Ekstrabladet d. 9/11-1983, Utrykt ØLD af 02.02.84. (239/83. 7. afd.).
- 120) Levine, F. and Tapp, J.: »The Psychology of Criminal Identification: the Gap from Wade to Kirby« *Univ. of Pennsylv. Law Review*, 1973, 121, p. 1079 ff.
- 121) Buckhout, R.: »Psychology and Eyewitness Identification« *Law and Psychology Review*, 1975, p. 75 ff (p. 86).
- 122) Jfr. Shepherd et al., jfr. note 61. p. 31.
- 123) Brandon, R. and Davies, C.: »Wrongful Imprisonment«, London, 1973, Citeres af Clifford and Bull, jfr. note 38, p. 201.
- 124) Efterforskning I, jfr. note 20 p. 21.
- 125) Shepherd et al., jfr. note 61, p. 67 ff.
- 126) Dent, H. and Gray, F.: »Identification on Parade«, 1975, *New Behaviour* 1, p. 366 ff.
- 127) *Neil vs. Biggers* (409 U.S. 188, 93 S. CT. 375; 34 L. Ed. 2d. 401, 1972).
- 128) *Manson v. Brathwaite* (432 U.S. 98, 97 S. CT. 2243; 53 L. Ed. 2d. 140, 1977).
- 129) Se f.eks. dommer Bazelon, D. L. i en anmeldelse af Loftus's og Yarmey's bøger: »Eyewitness News«, *Psychology Today*, 1980, p. 102 ff.
- 130) Sanders, G.S. and Warnick, D.: »Some Conditions Maximizing Eyewitness Accuracy: A Learning/Memory Analogy«, *Journal of Criminal Justice* 1980, 8, p. 395 ff.

Noter kap.XV

131) Brigham, J.C.: »Psychological Factors in Eyewitness Identifications«, *Journal of Criminal Justice*, 1983, 11, p. 47ff. (p. 48).

132) Wells, G.L., Lindsay, R.C.L. and Tausignant, J.P.: »Effects of Expert Psychological Advice on Human Performance in Judging the Validity of Eyewitness Testimony«, *Law and Human Behavior*, 1980, 4, p. 275–85. Wells, C.L., Lindsay, R.C.L. and Ferguson, T.J.: »Accuracy, Confidence and Juror Perceptions in Eyewitness Identification«. *J. of Applied Psychol.* 1979, 64, p. 440–48.

133) Se f.eks. Skadhauge, P.: »Vidnebevis og Vidnepsykologi«, *Socialdemokraten*, 5/2 1935, Lehmann, A.: »Über das Wiedererkennen«, *Philos. Stud.* 5., p. 71–96 og 7. p. 169, og Bahnsen, P., jfr. note 17, p. 93ff.

134) Efterforskning 1, jfr. note 20, p. 24.

135) Se f.eks. Burt, H.E.: »Legal Psychology«, New York, Prentice Hall, 1931, p. 153–55, samt Hutchins, R.M. and Slesinger, D.: »Some Observations on the Law of Evidence-Competency of Witnesses«, *Yale Law Journal* 1928, p. 1017–1028.

136) Ellis, H.D.: »The Performance of Witnesses on Identity Parades« i Trankell, A.: »Reconstructing the Past«, Stockholm 1982, p. 235. Se også Clifford, B.R.: »The Relevance of Psychological Investigation to Legal Issues in Testimony and Identification«, *Criminal Law Review*, 1979, p. 153ff. (p. 155). De øvrige af Clifford nævnte forsøg finder *ingen* korrelation (jfr. Clifford og Scott, note 84).

137) Lipton, J.: »On the Psychology of Eyewitness Testimony«, *Journal of Applied Psychology*, 1977, 62, p. 90–95.

138) Clifford, B.R. and Scott, J., jfr. note 84.

139) Hollin, C.R.: »Nature of Witnessed Incident and Status of Interviewer as Variables Influencing Eyewitness Recall«, *The British Journal of Social Psychology*, 1981, 20/4, p. 295–296.

140) Brigham, jfr. note 131 p. 50 med referencer.

141) Brigham, J.C., Maass, H., Snyder, L.S. and Spaulding, K.: »The Accuracy of Eyewitness Identifications in a Field Setting«, *Journal of Personality and Soc. Psych.*, 1982, 42, p. 673–81.

142) Deffenbacher, K.A.: »Eyewitness Accuracy and Confidence. Can We Infer Anything about Their Relationship?«, *Law and Human Behavior* 1980, 4/4 p. 243–260.

143) Leippe, M.R.: »Effects of Integrative Memorial and Cognitive Processes on the Correspondence of Eyewitness Accuracy and Confidence«, paper presented at the Alberta Conference held in June 1980 on »Eyewitness Behavior«. *Law hum. Behav.* 1980, 4/4, p. 161–274.

144) Wickelgren, W.A.: »Multitrace Strength Theory« in Norman, D.A. (Ed.): »Models of Human Memory«, New York, 1970.

145) Neisser, U.: »Cognitive Psychology«, New York, 1967, p. 301.

146) Se hertil Nisbeth, R.E. and Wilson, T.D.: »Telling More than We Can Know: Verbal Reports on Mental Processes«, *Psychological Review* 1977, 84, p. 231–259 (p. 232).

Noter kap.XVI-XVII

147) Loftus, E., Miller, D. G., Burns, H. J.: »Semantic Integration of Verbal Information into a Visual Memory«, *Journal of Experimental Psychology: Human Theory and Memory*, 1978, 4, p. 19–31.

148) Se her til også Franks, J. J. and Bransford, J. D.: »Abstraction of Visual Patterns«, *Journal of Experimental Psychology*, 1971, 90, p. 65–74.

149) Zelig, M. and Beidleman, W. B.: »The Investigative Use of Hypnosis. A Word of Caution.« *Int. Jour. Clinical and Exp. Hypnosis*, 1981, p. 401–412.

150) Dette nævnes også af Brigham, J. C.: »Perspectives on the Impact of Lineup Composition, Race, and Witness Confidence on Identification Accuracy«, *Law hum. Behav.* 1980, 4/4, p. 315–321.

151) Borst, M.: »Experimentelle Untersuchungen über die Erziehbarkeit und Treue der Aussage.« *Beiträge zur Psychologie der Aussage* 2, 1905–06, p. 73.

152) *Efterforskning* 1, jfr. note 20 p. 24.

153) Elisabeth Loftus, University of Washington, Seattle. Daniel Yarmey, University of Western Ontario, Ray Bull, North Eastern London Polytechnic and Graham Davies, University of Aberdeen.

154) Goldstein, A. G., Stephenson, B. and Chance, J.: »Face Recognition Memory: Distribution of False Alarms«. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 1977, Vol. 9 (6), p. 416–18.

155) Jfr. note 153 in toto.

156) *Allmän Polislära*, jfr. note 19, p. 171.

157) Shoemaker, B. J., South, D. R. and Lowe, J.: »Facial Stereotypes of Deviants and Judgments of Guilt and Innocence«. *Social Forces* 1973, p. 427ff.

158) Timm, H. W.: »The Factors Theoretically Affecting the Impact of Forensic Hypnosis Techniques on Eyewitness Recall«. *J. of Police Science and Administration*, Vol. 11, 4, p. 442ff (p. 447).

Noter: Kapitel XVI

1) Devlin Report. Report to the Secretary of State for the Home Department of the Departmental Committee on Evidence of Identification in Criminal Cases, HMSO, London 1976. Paragraph 5.57.

2) Schäffer, E.: »Fra fremmede tidsskrifter«, *NTFS* 1932, p. 87ff.

Noter: kapitel XVII

1) Report of the Royal Commission on Criminal Procedure, London, January 1981.

2) Buckhout, R.: »Son of Sam. Eyewitness Descriptions«. *Social Action and the Law*, 1977, p. 19–23.

Noter kap.XVII

Se også Rolph, C.: »Personal Identity«, New York 1957, p. 106. *People v. Seppi*, 221 N. Y., 62, 116 N. E., 793 (1917).

3) Shepherd, J. W., Davies, G. M. and Ellis, H. D. »Identification after delay« Final Report for Grant Res. 522/4/1 from the Home Office Research Unit to the Department of Psychology, University of Aberdeen, p. 20-21.

4) Stowall v. Denno. Citeret i Yarmey, A. D. »The Psychology of Eyewitness Testimony«, N. Y., London 1979, p. 152-53.
Regina v. Armstrong, 29 West. Weekly R. (n.s.) 141 (B. C. 1959).

5) Foot, P.: »Who killed Hanratty?« London 1971. Citeres også af Shepherd et al., jfr. note 3, p. 21.

6) Buckhout, R.: »Psychology and Eyewitness Identification«, *Law and Psychology Review*, 1975, p. 86.
Se også Wall, P.M.: »Eyewitness Identification in Criminal Cases, USA 1965. Se også Rolph, jfr. note 2.

7) Doob, A.N. and Kirschenbaum, H.M.: »Bias in Police Lineups – Partial Remembering«, *Journal of Police Science and Administration*, 1973, p. 287-93.

8) Se f.eks. Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, USA 1979, p. 146-50.

9) Wells, G.L., Leippe, M.R. and Ostrom, T.M.: »Guidelines for Empirically Assessing the Fairness of a Lineup«, *Law and Human Behavior*, 1979, p. 285-94.

10) Clifford, B. and Bull, R.: »The Psychology of Person Identification«, London 1978, p. 143-44.

11) Dornbusch et al.: »The Perceiver and the Perceived: their relative influence on the categories of interpersonal cognition«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1965, p. 434 ff.

12) Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i Straffesager«, Kbh. 1975, 2. udg., p. 40.

13) Houts, M.: »From Evidence to Proof«, USA 1956, p. 18.

14) Williams, G.: »The Proof of Guilt«, 3rd ed. 1963, p. 114 ff (p. 115).

15) Wall, P.M.: »Eye-witness Identification in Criminal Cases«, 3. udg., N. Y. 1975, p. 121.

16) 631 *Pittman v. State*, 236 Miss. 592 III so. 2nd. 415. (1959).

17) Hernøe, A.: »Naar vidner »genkender« gerningsmanden«, *Politiet. Tidsskrift for politivæsen*, 1948, p. 101-02.

18) Lindegaard og Trolle, jfr. note 12, p. 42.

19) Loftus, E. F.: »Unconscious Transference in Eyewitness Identification« (*Law and Psychology Review*) 1976, 2, p. 93 ff.

20) Buckhout, R.: »Eyewitness Testimony«, 231 *Scientific Am.* Dec. 1974, p. 23.
Samme, *Law and Psychology Review* 1975, p. 90.

Noter kap.XVIII

21) Sanders, G.S. and Warnick, D.: »Some conditions maximizing eyewitness accuracy: A learning/memory analogy«, *Journal of Criminal Justice*. 1980, 8, p. 395 ff.

22) Loftus, E. and Greene, E.: »Warning: even memory for faces can be contagious«, *Law and Human Behavior*, 1980, p. 323–34.

23) Københavns byrets dom af 8. oktober 1981 (16. afdeling).

Noter:— Kapitel XVIII

1) Andenæs, J.: »Förhör i brottmål«, *Nordisk Kriminalistisk Årsbok*, 1962 p. 169 ff (p. 174) eller NTK 1962, p. 119 ff.

2) Bratholm, A.: »Politiet og legalitetsprinsippet« i »Festskrift til Stephan Hurwitz« 1971, p. 87.

3) Nielsen, J.: »Sædelighedsforbrydelser mod Børn«, *Politiet* 1939–40, p. 475.

4) Fahlander, N.: »Förhör vid förundersökning«, i Heuman, M. og Lassen, B.: »Brottets beivrande«, p. 287 ff (p. 294).

5) Hernøe, A.: »Naar vidner »genkender« gerningsmanden«. *Politiet* 1948, p. 101 ff.

6) Rundskrivelse fra Riksadvokaten nr. 4/1933 (26. juni) R 3234/33 p. 1.

7) Smith, J.: »Kriminalteknisk håndbog«, Kbh. 1972, p. 190.

8) Gomard, B. og Møller, J.: »Kommenteret Retsplejelov«, 3. udg. 1982, p. 63 note 17.

9) Rothenborg, A.: »Om tvang og trusler, løfter og lokkemad i straffeprocessen«. *Advokaten* 1981, p. 209 ff (p. 211–12).

Se også Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, Kbh. 1975, 2. udg., p. 41.

10) »Identification Parades and the Use of Photographs for Identification«, *Home Office Circular* No. 109, 1978.

11) Citeret i *Criminal Law Review*, October 1978, p. 587.

12) Rundskrivelse fra Riksadvokaten, jfr. note 6.

13) Smith, jfr. note 7.

14) Smith, jfr. note 7, p. 191.

15) Levine, F. og Tapp, J.: »The Psychology of Criminal Identification: The Gap from Wade to Kirby«, *University of Pennsylvania Law Review*, 1973, p. 1079 ff (p. 1117).

16) *England*: Libling, D. F.: »The Use of Photographs for the Purpose of Identification«. *Criminal Law Review* 1978, p. 343 ff.

USA: Wall, P. M.: »Eye-Witness Identification in Criminal Cases«, N. Y., 1975, 3. udg. p. 140–179.

17) Lord Hewart, citeret af Libling, D. F., jfr. note 16, p. 346.

Noter kap.XVIII

- 18) Identification Parades..., jfr. note 10, p. 20, Rule 6.
- 19) Wattam (1941) 28 Cr. App. R. 80, citeret af Libling, jfr. note 16, p. 349, og af Wall, jfr. note 16, p. 143.
- 20) Loftus, E. and Greene: »Warning: even memory for faces can be contagious«, *Law and Human Behavior*, 1980, p. 323–34.
- 21) Buckhout, R.: »Psychology and Eyewitness Identification«, *Law and Psychology Review* 1975, p. 83.
- 22) Rothenborg, A., jfr. note 9.
- 23) Rundskrivelse fra Riskadvokaten, jfr. note 6, p. 2.
- 24) »Allmän Polislära«, *Kriminalpolistjänst, Utredning-Spaning* 3, p. 168.
- 25) Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager«, Kbh. 1975, 2. udg., p. 42–43.
- 26) Brown, E., Deffenbacher, K. A. and Sturgill, W. »Memory for Faces and the Circumstances of Encounter«, *J. Applied Psychology* 1977, 62, p. 311 ff.
- 27) Buckhout, R.: »The Mistaken Seven«, *Social Action and the Law*, oct. 79 vol. 5 nr. 3, p. 35.
- 28) Rundskrivelse fra Riksadvokaten, jfr. note 6, p. 2, punkt 2 og punkt 3.
- 29) »Identification Parades...« (note 10), Rule 9. Levine, F. og Tapp, J. jfr. note 15, p. 1079 ff. Se p. 119, hvor de oplyser, at en lignende fremgangsmåde benyttes i Paris og District of Columbia.
- 30) Smith, J., jfr. note 7, p. 190.
- 31) Doob, A. og Kirshenbaum, H.: »Bias in Police Line-Ups. Partial Remembering«, *Journ. of Police Science and Administration* 1973, I, p. 289–90. Clifford, B. R.: »The Relevance of Psychological Investigation to legal Issues in Testimony and Identification«, *Crim. Law Rev.* 1979, p. 153 ff. Se endvidere Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, London, USA, 1979, p. 145 ff.
- 32) Feingold, G. A.: »The Influence of Environment on Identification of Persons and Things«, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1914, 5, p. 39 ff.
- 33) Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, London 1979, p. 89–90.
Wagstaff, G. F.: »Helping Witness Remember -a project in Forensic Psychology«, *Police Research Bulletin*, 1982, 38, p. 56–58.
- 34) Lindegaard, P. og Trolle, J. jfr. note 25, p. 40. Se også Leche, E. og Hagelberg, V.: »Förhör i Brottmål«, 2. uppl. 1945, p. 89.
- 35) Se f.eks. lærebøgerne for politifolk i Danmark (Efterforskning I, III Vidner, p. 19) og i Sverige (Förhörslära, p. 165).
- 36) Watkins, M. Ho. E. & Tulving, E.: »Context Effects in Recognition Memory for Faces«, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 1976, 15, p. 505–17.

Noter kap. XVIII

Winograd, E. & Rivers-Bulkeley, N. T.: »Effects of Changing Context on Remembering Faces«, *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory* 3, 1977, p. 397-405.

37) Thomson, D. M. & Robertson, S. L.: »Person Recognition: Effects of Context«, *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory* (in press), 1984.

38) Thomson, D. M.: »Person Identification. Influencing the Outcome«, *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 1981, 14, p. 49 ff.

39) Buhl, J. P.: »Forsvarerens opgaver og proceduren«, i Eyben, W. E. von: »Proceduren«, 2. udg. Kbh. 1980, p. 513 ff (p. 518-19).

40) Laughery, K., Fessler, P., Lenowitz, D. and Yoblick, D.: »Time Delay and Similarity Effects in Facial Recognition«, *Journal of Applied Psychology*, 1974, 49, p. 490 ff.

41) Davies, G. M. et al.: »Similarity effects in face recognition«, *American Journal of Psychology*, 1979, p. 507 ff.

42) Lindsay, R. C. L. and Wells, G. L.: »What Price Justice«, *Law and Human Behavior*, Vol. 4, no. 4, 1980, p. 303-315.

43) Dent, H. and Gray, F.: »Identification on Parade«, *New Behaviour*, 1975, I, p. 366 ff. For et kort referat, se Clifford, B. and Bull, R.: »The Psychology of Person Identification«, London, 1978, p. 201.

44) Smith, J., jfr. note 7, p. 193-94.

45) *Commonwealth v. Roddy*, 184 Pa. 274, 291, 39 Atl. 211, 214 (1898).

46) Burt, M.: »Applied Psychology«, 2. udg., London 1957, p. 250.

47) Wall, P. jfr. note 16, p. 33.

48) Clifford, B. R. and Bull, R. jfr. note 43, p. 118 ff m. referencer.

Clifford, B. R.: »Voice Identification by Human Listeners, on Earwitness Reliability«, *Law and Human Behavior* 4/4 1980, p. 373 ff.

Vedrørende spørgsmålet om »almindelige« eller »særprægede« stemmer, se f.eks. Bartholomeus, B.: »Voice Identification by Nursery School Children«. *Canadian Journal of Psychology*, 1973, 27, p. 464 ff. Clifford, B. R., Rathborn, H. and Bull, R.: »The Effects of Delay on Voice Recognition Accuracy«, *Law and Human Behavior*, 1981, p. 201 ff. Vedrørende et forslag til, hvorledes en »stemmeparade« kunne udføres se: Hammersley, R. H. and Read, J. D.: »Testing witnesses' voice recognition: some practical recommendations«, *Journal of the Forensic Science Society*, 1983, p. 203-08.

49) Rathborn, H. A., Bull, R. H. and Clifford, B. R.: »Voice Recognition over the Telephone«, *Journal of Police Science and Administration*, 1981, p. 281 ff.

50) Rundskrivelse fra Riksadvokaten, jfr. note 6, p. 3, punkt 14.

51) »Identification Parades...«, jfr. note 10, Rule 19.

52) »Identification Parades...«, jfr. note 10, Rule 15.

Noter kap.XVIII

- 53) Artikel i dagbladet »Ekstrabladet«, d. 26.09.84.
- 54) Allmän Polislära, jfr. note 24, p. 167.
- 55) Lindegaard, P. og Trolle, J., jfr. note 25, p. 40.
- 56) Oplysning fra Ray Bull på Det internationale Vidnepsykologiske Seminar i Stockholm. 15.–19. september 1981.
- 57) Rundskrivelse fra Riksadvokaten, jfr. note 6, p. 3, punkt 12.
- 58) Rundskrivelse fra Riksadvokaten, jfr. note 6, p. 3, punkt 7 og punkt 12.
- 59) »Identification Parades...«, jfr. note 10, Rule 16.
- 60) Smith, J., jfr. note 7, p. 196.
- 61) Smith et al.: »Effects of Interrogator Bias and a Police Trait Questionnaire on the Accuracy of Eyewitness Identification«, *The Journal of Social Psychology*, 1982, 116/1, (19–26).
- 62) Rothenborg, A., jfr. note 9 p. 211–12.
- 63) Fanselow: »How to Bias an Eyewitness«, *Social Action and the Law*, 1975, nr. 3, p. 3. Se også Zavala, A. og Paley, J.J.: (eds.): »Personal Appearance Identification«, USA 1972.
- 64) »Identification Parades...«, jfr. note 10.
- 65) Buckhout, R.: »Psychology and Eyewitness Identification«, *Law and Psychology Review*, 1975, p. 84.
- 66) Smith, J., jfr. note 7, p. 196.
- 67) »Allmän Polislära«, jfr. note 24, p. 168.
- 68) Politiets stencilerede lærebog »Efterforskning I«, afsnit III, Vidner, p. 24.
- 69) Rothenborg, jfr. note 9.
- 70) *Danmark*: »Efterforskning I«, jfr. note 68, p. 23. Smith, J., jfr. note 7, p. 192–93.
Norge: »Rundskrivelse fra Riksadvokaten«, jfr. note 6, p. 3, punkt 8.
Sverige: »Allmän Polislära, jfr. note 24, p. 167.
- 71) Wall, P.M. jfr. note 16.
- 72) Rothenborg, A., jfr. note 9, p. 211–12.
- 73) Hammelmann, H. A. and Williams, G.: »Identification Parades I and II«, *Criminal Law Review*, 1963, p. 479–90 og 545–555 (p. 545–46).
- 74) Dent, H. and Gray, F., jfr. note 43.
- 75) »Identification Parades...«, jfr. note 10, p. 20, rule 1.

Noter kap.XVIII

- 76) Jfr. Efterforskning I, jfr. note 68, p. 24.
- 77) »Identification Parades...«, jfr. note 10, p. 20, rule 4.
- 78) Rundskrivelse fra Riksadvokaten, jfr. note 6, p. 4.
- 79) Allmän Plislära, jfr. note 24, p. 168.
- 80) Efterforskning I, jfr. note 68, p. 24.
- 81) Efterforskning I, jfr. note 68, p. 24.
- 82) »Identification Parades...«, jfr. note 10, p. 22-23.
- 83) Gorphe citeret af Williams, Glanville: »The Proof of Guilt«, 3. udg. London 1963, p. 109.
- 84) Lindegaard, P. og Trolle, J., jfr. note 25, p. 41. Denne risiko nævntes allerede i 1929 i rapporten fra The Royal Commission on Police Powers and Procedures. Se også Brandon and Davies: »Wrongful Imprisonment«, London 1973. Brandon and Davies citeres af Clifford, B. og Bull, R. jfr. note 43, p. 201.
- 85) »Devlin Report«. Report to the Secretary of State for the Home Department of the Departmental Committee on Evidence of Identification in Criminal Cases, HMSO, London 1976. paragraph 5.57.
- 86) Lindegaard og Trolle, jfr. note 25, p. 41.
- 87) »Identification Parades...«, jfr. note 10, p. 6, rule 18.
- 88) Yarmey, D.: »The Psychology of Eyewitness Testimony«, USA, 1979, p. 156-57.
- 89) Malpass, R. S. and Devine, P. G.: »Realism and Eyewitness Identification Research«, Law and Human Behavior, 1980, 4/4, p. 347-358.
- 90) Yarmey, D., jfr. note 88, p. 156-57.
- 91) Thomson, D.M., jfr. note 38, p. 49ff.
- 92) Davies, G.M., jfr. note 41.
- 93) Williams, G.: »The Proof of Guilt«, The Hamlyn Lectures, London, 1963, 3. udg., p. 121. Devlin, jfr. note 85.
- 94) Jfr. Schäffer, E.: »Fra fremmede Tidsskrifter«, NTfS 1932, p. 87 ff.
- 95) Clifford, B and Bull, R., jfr. note 43, p. 203.
- 96) Exline (se Levine and Tapp, note 15, p. 1121).
- 97) Hammelmann and Williams, jfr. note 73, p. 487.
- 98) Devlin, jfr. note 85, p. 113, Paragraph 5.31.

Noter kap.XVIII

- 99) Houts, M.: »From Evidence to Proof«, USA 1956, p. 20.
- 100) Buckhout, R.: »Eyewitness Testimony«, Scientific American, Dec. 1974, p. 23 ff (p. 30).
- 101) Gorphe, F.: »La Critique du Témoignage«, 2. udg. 1927. Gorphe citeres af Williams, jfr. note 83, p. 108-09.
- 102) Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, New York 1979, p. 135.
- 103) Bytheway, W.M. and Clarke, M.: »The Conduct and Uses of Identification Parades«, J. Crim. Law, 1976, 40, p. 198 ff (p. 204).
- 104) Borchard, E.M.: »Convicting the Innocent, Errors of Criminal Justice«, New Haven, U.S.A., 1932. Se også Houts, jfr. note 99, p. 11 ff.
- 105) Hilton.: »Handwriting Identification versus Eyewitness Identification«, Journal of Criminal Law, 1954, p. 207 og 212. Se også Wilder ander Wentworth: »Personal Identification«, England, 1918, p. 39.
- 106) Gomard, B. og Møller, J. jfr. note 8, bind III, p. 794 f. Se i samme retning Gomard, B.: »Studier i den danske straffeprocess«, Kbh., 1976, p. 249 og Gammeltoft-Hansen, H.: »Straffeprocessuelle tvangsindgreb«, Kbh. 1981, p. 324.
- 107) ØLK trykt i Fuldmægtigen 1981, p. 157. FOB 1974, p. 238.
- 108) FOB, 1974, jfr. note 107.
- 109) Rigspolitechefens kundgørelse IV, nr. 24. Den 10. januar 1968.
- 110) FOB, 1957, p. 157-59.
- 111) Gammeltoft-Hansen, H. jfr. note 106, p. 326 med domshenviisning.
- 112) Gammeltoft-Hansen, H., jfr. note 106, p. 327.
- 113) Laughery, K., Alexander, J. and Lane, A.: »Recognition of Human Faces, Effects of Exposure, Target Position, Pose Position and Type of Photograph«, Journal of Applied Psychology 1971, 55, p. 477 ff. Se også Alexander, J.F.: »Search Factors Influencing Personal Appearance Identification«. Lane, A.B.: »Effects of Pose Position on Identification«. Laughery, K.R.: »Photograph Type and Cross-Racial Factors in Facial Identification«. Alle i Zavala, A. and Paley, J.J. (eds.) jfr. note 63.
- 114) Laughery, K., et al., jfr. note 40.
- 115) Davies, G., Shepherd, J. and Ellis, H.: »Effects of Interpolated Mugshot Exposure on Accuracy of Eyewitness Identification«, Journal of Applied Psychology, 1979, Vol. 64, nr. 2, p. 232 ff.
- 116) Yarmey, D.: »Proactive Interference in Short-Term Detention of Human Faces«. Canadian Journal of Psychology, 1974, 28., p. 333 ff.
- 117) Findes såvel af Laughery, K., jfr. note 40 som af Yarmey, D., jfr. note 116.

Noter kap.XVIII

- 118) Clifford, B. and Bull, R., jfr. note 43. p. 82ff m. referencer.
- 119) Elliot, E., Wills, E. and Goldstein, A.: »The Effects of Discrimination Training on the Recognition of White and Oriental Faces«, Bulletin of Psychonomic Society, 1973, 2., p. 71ff. Chance, J., Goldstein, A., McBride, L.: »Differential Experience and Recognition Memory for Faces«, Journal of Social Psychology, 1975, 97, p. 243ff.
- 120) Malpass, R.S.: »Racial Bias in Eyewitness Identification«, Personality and Social Psychology Bulletin, 1974, p. 42ff.
- 121) Luce, T.: »Blacks Whites and Yellows, They All Look Alike to Me«, Psychology Today 1974, p. 107-08. Chance, J., Goldstein, A., McBride, jfr. note 119.
- 122) Clifford and Bull, jfr. note 43, p. 82-89.
- 123) Shepherd, J., Deregowski, J. and Ellis, H.D.: »A Crosscultural Study of Recognition Memory for Faces«. International Journal of Psychology, 1974, 9, p. 205-11.
- 124) Billig, M. and Milner, D.: »A Spade is a Spade in the Eyes of the Law«. Psychology Today, 1976, p. 13ff.
- 125) Clifford and Bull, jfr. note 43, p. 86ff m. referencer.
- 126) Luce, jfr. note 121. Se i samme retning Clifford and Bull, jfr. note 43, p. 84 m. referencer.
- 127) Lavrakas, P., Buri, J., Mayzner, M.: »A Perspective on the Recognition of Other-Race Faces«, Perception and Psychophysics, 1976, 20, p. 475ff.
- 128) Clifford and Bull, jfr. note 43, p. 84ff.
- 129) Secord, P., Bevan, W., Katz, B.: »The Negro Stereotype and Perceptual Accentuation«, Journal of Abnormal and Social Psychology, 1956, p. 78ff.
- 130) Galper, R.: »Functional Race membership and Recognition of Faces«. Perceptual Motor Skills 1973, 37, p. 455ff.
- 131) Brigham, J.C. and Barkowitz, P.: »Do »They all look alike?« The Effects of Race, Sex, Experience and Attitudes on the Ability to Recognize Faces«. Journal of Applied Social Psychology, 1978, p. 306-18.
- 132) Kutchinsky, B.: Krogerup-ekseperimentet. Gengivet i Von Eyben, W.E. og Kutchinsky, B.: »Parts- og Vidneafhøring«, Kbh. 1981, p. 201ff (p. 201).
- 133) Williams, G.: »The Proof of Guilt«, 3. udg., London, 1963, p. 109.
- 134) Gorphe, F.: »La Critique du Témoignage«, 2. udg., Paris, 1927, p. 312.
- 135) Goldstein, A. and Chance, J.: »Recognition of childrens faces«, Child Development, 1964, 35, p. 129ff.
- 136) Jfr. »Identification parades...«, jfr. note 10, p. 21.

Noter kap.XVIII

- 137) Smith, J., jfr. note 7, p. 192.
- 138) Gammeltoft-Hansen, jfr. note 106, p. 89–90.
- 139) Gammeltoft-Hansen, jfr. note 106, p. 353–54. (§ 827 og § 829) samt p. 329–31.
- 140) Gammeltoft-Hansen, jfr. note 106, p. 353–54. (§ 828 og § 829, stk. 2), og p. 330.
- 141) Gammeltoft-Hansen, jfr. note 106, p. 354 (§ 828, Stk. 3) og p. 330.
- 142) Gammeltoft-Hansen, jfr. note 106, p. 331 (§ 830, stk. 2, p. 354).
- 143) Gammeltoft-Hansen, jfr. note 106, p. 331. (§ 831, p. 354).
- 144) Wall, P.M., jfr. note 16, p. 82.
- 145) Jfr. Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.: »Lærebog i strafferetspleje«, Kbh. 1978, p. 352. Se også Betænkning nr. 801/1977 om »Erstatning i anledning af strafferetslig forfølgning«, p. 25ff (p. 26). Se endvidere »Kommenteret Retsplejelov«, jfr. note 8, kommentaren til Rpl. § 1018 b (p. 369) og kommentaren til Rpl. § 1018 h.
- 146) Wall, P.M., jfr. note 16, p. 67.
- 147) Greve, V.: »Kriminalitet som normalitet«, Kbh. 1971, p. 22.
- 148) Zahle, H.: »Om det juridiske bevis«, p. 695ff, navnlig p. 699–700 og p. 713.
- 149) »Identification Parades . . .« jfr. note 10, p. 4, Rule 2 og p. 10–11 (Form A).
- 150) Rundskrivelse fra Riksadvokaten. Jfr. note 6, p. 2, punkt 4.
- 151) *Schultz-Lorentzen, J.*: »Hvad må politiet? – en forbrugervejledning«, Kbh. 1980, p. 43.
- 152) *Schultz-Lorentzen*, jfr. note 151. *Gammeltoft-Hansen*, jfr. note 106, p. 327–28, jfr. p. 93.
- 153) Kendelse af 18. februar 1986 afsagt af Københavns Byrets 5. afd. (Utrykt).
- 154) Jfr. *Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.*, jfr. note 145, p. 149.
- 155) Jfr. *Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.*, jfr. note 145, p. 51 og p. 150. Se også *Eyben, W. E. von*: »Bevis«, Kbh. 1986, p. 130–31.
- 156) »Identification Parades . . .«, jfr. note 10, Form A, p. 10, punkt 3.
- 157) Jfr. note 156 in toto.
- 158) Jfr. *Koktvedgaard, M. og Gammeltoft-Hansen, H.*, jfr. note 145, p. 206–08.
- 159) *Gammeltoft-Hansen*, jfr. note 106, p. 325–26.
- 160) Dette antages også af *Schultz-Lorentzen*, jfr. note 151 in toto.
- 161) Se f.eks. bemærkningerne til lovforslag nr. L 234, fremsat d. 9. april 1986 af justitsministeren (spørgsmålet om anonyme vidner, forslag om ændring af rpl. § 835 og § 848).

Noter: Kapitel XIX

1) Lindegaard, P. og Trolle, J.: »Procedure i straffesager, 2. udg., Kbh. 1975, p. 73. Jfr. også politiets lærebog, Efterforskning I. Afsnit III. »Vidner«, p. 9.

2) Om engelsk ret se f.eks. Buzzard, J.H., May, R., Howard, M.N.: »Phipson on Evidence«, 1976, p. 1207ff.

3) Se f.eks. Rabbitt, P.: »Applying Human Experimental Psychology to Legal Questions about Evidence«. In Lloyd-Bostock, S.M.A., (ed.): »Psychology in Legal Contexts«, London 1981, p. 3ff (p. 15-16).

4) Greer, D.S.: »Anything but the Truth? The Reliability of Testimony in Criminal Cases«, *British Journal of Criminology* 1971, p. 131ff. (p. 141).

5) Buhl, J.P.: »Forsvarerens opgaver og procedure«. Eyben, W.E. von: »Proceduren«, 2. udg. Kbh. 1980, p. 513ff (518-19).

6) Den svenske sag er refereret i *Nytt Juridisk Arkiv*, 1961, C 881. Häradsrättens præmisser gengives af Trankell, A.: »Magi och Förnuft i människobedömning«, Stockholm 1961, p. 125-26. For dansk ret se Eyben, W. E. von: »Bevis«, Kbh. 1986, p. 129 (Sag 27/1944).

7) Politiets Lærebog, jfr. note 1 in fine.

8) Clifford, B.R. and Scott, J.: »Individual and Situational Factors in Eyewitness Testimony«, *Journal of Applied Psychology*, 1978, Vol. 63, No. 3, p. 352ff.

9) Marks, D.: »Individual Differences in the Vividness of Visual Imagery and their Effects on Function« in Sheehan, P.W. (ed.): »The Function and Nature of Imagery, London and N.Y. 1972.

10) Rabbitt, jfr. note 3, p. 15. Se også Bahnsen: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, f.eks. p. 99.

11) Clifford, B.R. and Bull, R.: »The Psychology of Person Identification«, London, 1978, p. 179-80 med referencer.

12) Sheehan, P.: »Accuracy and Vividness of Visual Images«, *Perceptual and Motor Skills* 23, 1966, p. 391-99. Sheehan, P.: »Visual Imagery and the Organizational Properties of Perceived Stimuli«, *British Journal of Psychology*, 58, 1967, p. 247-52. Sheehan, P. and Neisser, U.: »Some Variables Affecting the Vividness and Imagery in Recall«. *British Journal of Psychology*, 60, 1969, p. 71-80.

13) Bartlett, F.: »Remembering. A Study in Experimental and Social Psychology«. London 1932.

14) Wells, G.L. and Leippe, M.R.: »How do Triers of Fact Infer the Accuracy of Eyewitness Identifications? Using Memory for Peripheral Detail Can be Misleading«. *J. Applied Psychol.*, 1981, 66, p. 682ff.

15) Udtalelserne er refereret i »Betænkning om efterforskning i straffesager m.v.« 622/1971, p. 65.

16) Gardner: »The Memory of Witnesses«, *Cornell Law Quarterly*, p. 400.

Noter kap.XIX

17) McCarty, D.G.: »Psychology for the Lawyer«. USA 1929, p. 225. McCarty gentager »synspunktet 30 år senere: McCarty, D.G.: »Psychology and the Law«, USA, 1960.

18) Kaess, W.A. and Witryol, S.L.: »Memory for Names and Faces. A Characteristic of Social Intelligence«. *Journal of Applied Psychology* 1955, 39, p. 457–62. Feinman, S. and Entwisle, D.R.: »Childrens' Ability to Recognize Other Childrens' Faces«, *Child Development*, 1976, 47, p. 506–510. Se også bemærkninger hos Fellenius, V.: »Vittnesutsagens psykologi«, Heuman, M. og Lassen, B.: »Brottets Beivrande«, Stockholm 1952, p. 216ff (p. 230–31).

19) Marshall, J.: »Law and Psychology in Conflict«, New York 1966, p. 51.

20) Howells, T.H.: »A Study of Ability to Recognize Faces«, *J. of Abnormal and Soc. Psychol.*, 1938, p. 124ff.

21) Arntzen, F.: »Die Situation der forensischen Aussagepsychologie in der Bundesrepublik Deutschland«, I Trankell, A. (ed.): »Reconstructing the Past«, Lund 1982, p. 115–16.

22) Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, USA 1979, p. 170.

23) Jfr. Clifford og Bull (note 11), p. 186.

24) Bull, R. and Reid, R.: »Recall After Briefing: Television Versus Face-to-face Presentation«, *J. of Occupational Psychology*, 1975, 48, p. 73ff.

25) Kok, G.J. and Nijenhuis, J.: Reliability of Eyewitness reports: police officers and non-police officers; De betrouwbaarheid von ooggetuigeverlagen: politieambtenaren en niet-politieambtenaren. *Tijdschrift voor Criminologie Groningen* 1983, 25/3, p. 124ff.

26) Marshall, J. and Hanssen, E. citeret in Sunday Times »The Selective Memory« (Spectrum) 19 May 1974.

27) Clifford, B. and Richard, G.: »Comparison of Recall by Police and Civilians under Conditions of Long and Short Durations of Exposure«. *Perceptual and Motor Skills* 1977, 45, p. 503ff.

28) Billig, M. og Milner, D.: »A Spade is a Spade in the Eyes of the Law«, *Psychology Today*, 1976, 2, p. 13ff.

29) Woodhead, M.M. and Baddeley, A.D., Simmonds D.C.V.: »On Training People to Recognize Faces« (upubliceret manuskript). Citeret af Loftus, E., jfr. note 22, p. 166–70.

30) Se således Clifford and Bull, jfr. note 11, p. 191.

31) Clifford og Bull, jfr. note 11, p. 191.

32) Se f.eks. Hatton et al.: »The Effects of Biasing Information and Dogmatism upon Witness Testimony«. *Psychonomic Science*, 1971, Vol. 23, p. 425 ff. Se endvidere de refererede undersøgelser og konklusioner hos Clifford og Bull, jfr. note 11, p. 176ff samt Ellis, H.D.: »The Performance of Witnesses on Identity Parades«, jfr. note 21 in toto, p. 227ff (p. 233ff). Clifford, B. og Scott, J. jfr. note 8.

33) Sammenhold Messick, S. and Damarin, F.: »Cognitive Styles and Memory for Faces«, *Journal of Abnormal and Social psychology*, 1964, 69, p. 313ff. Lavrakas et al.: »A Perspective on the Recognition of Other-race Faces«. *Perception and Psychophysics*, 1976, 20, p. 475ff.

Noter kap.XIX

- 34) Schill, T.: »Effects of Approval Motivation and Varying Conditions of Verbal Reinforcement on Incidental Memory for Faces«, Psychological Report. 1966, 19, p. 55 ff.
- 35) Loftus, E. jfr. note 22, p. 153 ff. Mueller et al.: »Depth of Processing and Anxiety in Facial Recognition«, British J. of Psychol. 1979, p. 511 ff.
- 36) Zanni, G. R. and Offermann: »Eyewitness Testimony: an Exploration of Question Wording upon Recall as a Function of Neurotism«. Perceptual and Motor Skills 1978, 46, p. 163 ff.
- 37) Förundersökningskungörelse af 19. dec. 1947, § 19.
- 38) Bet. 622/1971. Jfr. note 15, p. 24–25 og 57.
Tilsvarende oplysninger fik forfatteren fra Stockholm Politi og Anklagemyndighed i efteråret 1982.
- 39) Andenæs, J.: »Straffeprosessen«, 3. udg. Oslo 1977, p. 190, afsnit III.
- 40) Betænkning om Vidner, nr. 316/1962, p. 64.
- 41) Hurwitz, S.: »Den danske strafferetspleje«, 3. udg., Kbh. 1959, p. 498–99.
- 42) Bet. 622/1971, jfr. note 15, p. 25.
- 43) Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 233 ff.
- 44) Fellenius, V.: »Vittnesutsagans Psykologi«, jfr. note 18, p. 216 ff (p. 224 ff, navnlig p. 229).
- 45) Buhl, J. P.: »Forhandlingerne på det 23. nordiske juristmøde 1963«, p. 122.
- 46) Trankell, A.: »Magi och förnuft i människobedömning«, Stockholm, 1961, p. 82.
- 47) Trankell, A.: »Trovärdighetsutredningarnas metodik«, Sv.JT. 1956, p. 81 ff (p. 82–83).
- 48) Reimer Jensen på et udvalgmøde, refereret i Bet. 622/1971, p. 65.
- 49) Bratholm, A., indlæg, jfr. note 45, p. 126.
- 50) Udtalelser på udvalgmøde, refereret i Betænkning 622/1971, p. 65, jfr. navnlig svaret på Lindegaards forespørgsel.
- 51) En analyse foretaget af Astrid Holgerson er beskrevet i Trankell, A. (ed.): »Reconstructing the Past«, Stockholm, 1982, p. 17 ff.
- 52) Hurwitz, S., jfr. note 41 in toto.
- 53) Lindegaard og Trolle, jfr. note 1, p. 74.
- 54) Klette, H.: »Brottmålsprocessen ur den tilltalades perspektiv«, Lund 1977, p. 108–109.
Se endvidere Füllgrabe, U.: »Die Bedeutung der Passivität von Zuschauern eines Verbrechens. Eine psychologische und soziologische Analyse«. Kriminalistik, 1982, p. 353–59.
- 55) Se herom forhandlingerne, jfr. note 45, navnlig Buhl, J. P., p. 141.

Noter kap.XIX

- 56) Wachtmeister, A.: »For ung til at tale Sandhed«, Kbh. 1948, p. 149.
- 57) Forhandlingerne på Det 18. Nordiske Juristmøde, Kbh. 1948.
Solem, N., indledning, p. 85 ff (p. 87).
Dæhli, S., indlæg, p. 104 ff (p. 104).
Petersen, T., indlæg, p. 109 f (p. 109).
- 58) Lucas, F., indlæg, jfr. note 57, p. 111.
- 59) Sanders, G.S. and Warnick, D.H.: »Evaluating Identification Evidence from Multiple Eyewitnesses«, Applied Social Psychology 1982, 12/3, p. 182–192.
- 60) Eyben, W.E. von og Kutchinsky, B.: »Parts- og Vidneafhøring«, Kbh. 1981, p. 202 ff.
- 61) Fellenius, V., jfr. note 18, p. 216 ff, (p. 242–43 og 245–47).
- 62) Houts, M.: »From Evidence to Proof«, USA, 1956, p. 11 ff.
- 63) Se f.eks. Kelley og Thibaut: »Group Problem Solving«, i Lindzey, G. og Aronson, E. (eds.), »The Handbook of Social Psychology«, 2. udg. U.S.A. 1969.
- 64) Se f.eks. Collins and Raven: »Group Structure: Attraction, Coalitions. Communication and Power«, i Lindzey and Aronson, jfr. note 63.
- 65) Bahnsen, P.: »Afhørings teknik og Udsagnsvurdering«, Politiet 1942–43, p. 268 ff (p. 278).
- 66) Ekelöf, P.O. i en anmeldelse af »Brottets Beivrande«, Svensk Juristtidning 1953, p. 19 ff (21).
- 67) Fellenius, V., jfr. note 18, p. 255.
- 68) Andenæs, jfr. note 39, p. 177.
- 69) Bahnsen, P., jfr. note 43, p. 98 ff.
- 70) Buckhout, R.: »Eyewitness Testimony«, Scientific American, dec. 1974, vol. 231, p. 31.
- 71) Hutchins, R.W. and Slesinger, D.: »Some Observations on the Law of Evidence«, Columbia L. Rev., 1928, p. 432 ff.
- 72) Oplysning fra Hunter, I.M.L.: »Memory«, Penguin Books 2. udg., England, 1964, p. 172.
- 73) Jfr. Hunter (note 61), Slomowits' forsøg refereres af Buckhout, R.: »Determinants of Eyewitness Performance in a Line-Up«, Report No. CR-9, Center for Responsive Psychology, New York 1974 eller Buckhout, R.: »Eyewitness Testimony«, Scientific American, 1974, dec., p. 30–31, og endvidere i Bulletin of the Psychonomic Society, 1974, 4 (3), p. 191–92.

Noter: Kapitel XX

1) Sanders, G.S. and Warnick, D.: »Some Conditions Maximizing Eyewitness Accuracy: a Learning Memory Analogy«, *Journal of Criminal Justice*, U.S.A. 1980, p. 395 ff. Se endvidere Hollin, C.: »Eyewitness Testimony: (1) Nothing But the Truth? (2). See Saw Witnesses«, *Police Review Law* 1980, p. 2446-48.

2) Andenæs, J.: »Straffeprosessen«, Oslo, 3. oppl. 1977, p. 176.

3) Hartwig, E.: »Afhøringer«: i Eyben, W.E. von: »Proceduren«, 2. udg. København 1980, p. 127 ff (p. 132 ff).

4) Buhl, J.P.: »Forsvarerens opgave og procedure«, i »Proceduren«, jfr. note 3, p. 513 ff (p. 516).

5) Rothenborg, A.: »Den materielle sandhed i strafferetsplejen«, *Advokatbladet* 1978, p. 361-63 (p. 363).

6) Barnes, J.A. and Webster, N.: »Police Interrogation: Tape Recording«, Her Majesty's Stationary Office (London), 1980, Royal Commission on Criminal Procedure Research Study No 8 (106 pages).

7) *Skotland*: Scottish Home and Health Department: »Tape Recording of Police Interviews: Interim Report – The first 24 Months«. 1982. Nogle hovedresultater af denne undersøgelse refereres af McConville and Morrell, P.: »Recording the Interrogation: Have the Police got it Taped«, *The Criminal Law Review* 1983, p. 158 ff. *England*: Baldwin, J.: »The Police and Tape Recorders«, *Crim. L. Rev.* 1985, p. 695-704.

8) Oplysning fra svenske retssalsjurister. Se f.eks. Lundgren, V., indlæg, jfr. note 10, p. 193. I maj 1983 oplyste den svenske anklagemyndighed, at politiforhør normalt optages på bånd. På Stockholm Politigård oplyste man imidlertid, at dette kun »sjældent« fandt sted.

9) For et eksempel se Rothenborg, A.: »Vægten og sværdet«, Kbh. 1979, p. 157 ff.

10) *Nordisk Kriminalistisk Årsbok* 1962, Stockholm 1964. »Förhör i brottmål«, p. 168-214.

11) Se hertil Buhl, J.P., indlæg, jfr. note 10, p. 200.

12) Se nærmere Andenæs, J., indledning til »Förhör i brottmål«, jfr. note 10, p. 174.

13) Laursen, N.: »Afhørings teknik«. *Politiet* 1943, p. 809 ff.

14) L'Abée-Lund, indlæg, jfr. note 10, p. 187.

15) Höijer, F.: »Afhøring af børn«. *Forhandlingerne på det 23. nordiske juristmøde* (1963), Kbh. 1964, p. 131.

16) Oplysning fra W.E. von Eyben. En del af disse afhøringer gengives i Eyben, W.E. v. og Kutchinsky, B.: »Parts- og Vidneafhøring«, 1981.

17) Jfr. note 6 og 7, se i samme retning Olsen, K.: »Politirapportlære«, p. 89-90. Citeret af Andenæs, J.: »Avhør av mistenkte, tiltalte og vitner i straffesaker«, *NTfK*, 1962, p. 129.

Noter kap.XX

- 18) Jfr. note 7.
- 19) Royal Commission on Criminal Procedure, Report, Cmnd. 8092, 1981, paragraph 4.23.
- 20) Forsøgene beskrives af McConville og Morrell, jfr. note 7. Ændringen i politiets attityde af Baldwin, jfr. note 7.
- 21) Buhl, J. P., jfr. note 10, p. 200.
- 22) Jfr. »Rättegångsbalken«, kap. 23 § 10 og förundersökningskungörelse av 19. dec. 1947, § 7.
- 23) Lithner, indlæg, jfr. note 10, p. 188 ff.
- 24) Jfr. Lundgren, V., jfr. note 10, p. 191. Buhl, J. P., indlæg, jfr. note 11, p. 200.
- 25) Gottfarb, indlæg, jfr. note 10, p. 202. Se i samme retning Buhl, J. P., indlæg, jfr. note 10, p. 200.
- 26) ØLD af 20. maj 1976, 15. afdeling 134/76 (utrykt).
- 27) Eliasson, indlæg, jfr. note 15, p. 139.
- 28) Scottish Home and Health Department Report, jfr. note 7.
- 29) McConville and Morrell jfr. note 7, p. 162.
- 30) Devlin, Honorable Lord Patrick: Report to the Secretary of State for the Home Department of the Departmental Committee on Evidence of Identification in Criminal Cases. London: her Majesty's Stationary Office. 1976. Appendix B, table 1, p. 163.
- 31) Devlin-rapporten, jfr. note 30, p. 149–50.
- 32) Royal Commission on Criminal Procedure 1904. Citeret af Shepherd et al.: »Identification after Delay«, p. 2.
- 33) Houts, M.: »From Evidence to Proof«, Illinois, 1956, p. 26.
- 34) Se f.eks. Davies, G.: »Identification Evidence: a Passport to Injustice«, New Society 1983, p. 288 ff.
- 35) Brigham, J.C. and Bothwell, R.K.: »The Ability of Prospective Jurors to Estimate the Accuracy of Eyewitness Identification«. Law and Human Behavior 1983, p. 19–30.
- 36) Deffenbacher, K. A. and Loftus, E.: »Do Jurors Share a Common Understanding Concerning Eyewitness Behavior?«, Law and Human Behavior, Vol. 6, no. 1, 1982.
Yarmey, A. D. and Jones, H. T.: »Police Awareness of the Fallibility of Eyewitness Identification«, Canadian Police Journal 1982, 6/2, (p. 113–124).
- 37) Loftus, E.: »Eyewitness Testimony«, New York 1979, p. 172 ff. Brigham and Bothwell, jfr. note 35.

Noter kap.XX

- 38) Loftus, E., jfr. note 37, og Brigham and Bothwell, jfr. note 35.
- 39) Se f.eks. Rahaim, G. L. og Brodsky, S. L.: »Empirical Evidence Versus Common Sense: Juror and Lawyer Knowledge of Eyewitness Accuracy«, *Law and Psychology Review* 1982, p. 1-15.
- 40) Et eksempel herpå er beskrevet i detaljer af Loftus, jfr. note 37, p. 204-235.
- 41) Se f.eks. McCloskey, M. and Egeth, H. of the Johns Hopkins University citeret af Loftus, E.F.: »Eyewitnesses: Essential but Unreliable«. *Psychology Today*, February 1984, p. 26.
- 42) Se f.eks. en dommerudtalelse, citeret af Yarmey, D.: »Eyewitness Identification and Stereotypes of Criminals« i Trankell, A. (ed.): »Reconstructing the Past«, Stockholm 1982, p. 218.
- 43) Se f.eks. Loftus, E., jfr. note 37, p. 204 ff.
- 44) Hosch, H.M., Link, Beck, E. and McIntyre, P.: »Influence of Expert Testimony Regarding Eyewitness Accuracy on Jury Decisions«, *Law and Human Behavior* 1980, p. 287-296.
Wells, G.L., Lindsay, R.C.L. and Tounsignant, J.P.: »Effects of Expert Psychological Advice on Human Performance in Judging the Validity of Eyewitness Testimony«, *Law and Human Behavior* 1981, p. 275-285.
- 45) Hosch, H.M.: »A Comparison of Three Studies of the Influence of Expert Testimony on Jurors«, *Law and Human Behavior* 1980, 4/4 (p. 297-302).
- 46) Stratton, J.G.: »The Use of Hypnosis in Law Enforcement Criminal Investigations: a Pilot Program«. *Journal of Police Science and Administration* 1977, p. 399 ff. Reiser, M.: »Hypnosis and Its Use in Law Enforcement«. Los Angeles Police Dept., Los Angeles, CA. *Police Journal* 1978, p. 24 ff.
- 47) Fuchs, B.: »Die Hypnose von Zeugen im polizeilichen Ermittlungsverfahren«, *Kriminalistik* 1983, p. 2 ff.
- 48) Mickenberg, I.: »Mesmerizing Justice: the Use of Hypnotically-Induced Testimony in Criminal Trials«. *Syracuse Law Review* 1983, p. 927-75. Se også Scholder, M. H. »The Argument against the Use of Hypnosis to Improve or Enhance the Memory of Courtroom Witnesses«, *Law and Psychology Review* 1982, p. 71-86. Kline, M.: »Forensic Hypnosis: Clinical Tactics in the Courtroom«, U.S.A. 1983.
- 49) Jfr. Mickenberg, jfr. note 48.
- 50) Jfr. f.eks. Scholder, jfr. note 48.
- 51) Timm, H.W.: »The Factors Theoretically Affecting the Impact of forensic Hypnosis Techniques on Eyewitness Recall«, *Journal of Police Science and Administration* 1983, p. 442 ff. Sanders, Glenn S., Simons, William L.: »Use of hypnosis to enhance eyewitness accuracy: does it work?« *Journal of Applied Psychology* (Washington, D.C.), 1983, p. 70-77. Wagstaff, G.F. and Maguire, C.: »An experimental study of hypnosis, guided memory and witness memory«, *Journal of the Forensic Science Society* 1983, p. 73-78. Ruffra, P.S.: »Hypnotically induced testimony: should it be admitted?« *Criminal Law Bulletin* 1983, p. 293-324.
- 52) Timm, H.W.: »The Effects of Forensic Hypnosis Techniques on Eyewitness Recall and Recognition«. *Journal of Police Science and Administration*, 1981, p. 188 ff. Wagstaff, G.F.:

Noter kap.XX

»Hypnosis and the Law: a critical review of some recent proposals«, *The Criminal Law Review*, 1983, p. 152–57. Se også Kline, Scholder, Mickenberg, jfr. note 48. En mere positiv holdning udtrykkes af Parry, R. C.: »The Trend toward Exclusion of Hypnotically Refreshed Testimony – Has the Right Question Been Asked?« *The University of Kansas Law Review* 1983, p. 579–604.

53) Ekelöf, P. O. i en anmeldelse af »Brottets Beivrande«, *Svensk Juristtidning*, 1953, p. 19ff (p. 21).

54) Bahnsen, P.: »Vidneudsagnets Upaalidelighed«, Kbh. 1936, p. 261–62.

55) Se f.eks. McCloskey, M.: »Intuitive Beliefs Die Hard«, *Psychology Today* 1984, vol. 18, No. 4, p. 58.

56) Kassin, S. M. and Wrightsman, L. S.: »Coerced Confession, Judicial Instruction, and Mock Juror Verdicts«, *Journal of Applied Social Psychology* 1981, p. 489ff.

Bilag A

Rapport over forundersøgelsen

Med hensyn til formålet og baggrunden for undersøgelsen henvises til min ansøgning af 19. februar 1979.

Som forsøgspersoner har jeg benyttet 8 jurastuderende, 8 psykologistuderende samt 26 store skolebørn (13-15 år). I alt 42 personer. Af tidsmæssige grunde er kun forhørene med de studerende gennemført med en professionel interviewer som udspørger og undertegnede som tilhører, mens forhørene med skolebørnene er foretaget af undertegnede (som neutral forhørsleder) og to studenter (som dommer og anklager), og i et vist omfang optaget på bånd.

Ændringer i forsøgsbetingelserne foranlediget af forundersøgelsen

Som det fremgår af min forsøgsbeskrivelse af 19. februar, har mit formål dels været at søge af skabe en situation, der minder så meget som muligt om en retlig afhøring, dels at sammenholde denne situation med det typiske psykologiske forsøg.

Disse to hensyn vil nødvendigvis af og til krydse hinanden. Dette gælder f.eks. spørgsmålet om, hvorvidt intervieweren bør vide, om han spiller dommer/anklager eller neutral forsøgsleder.

Ved at fortælle ham hvilken rolle han spiller, løber man den risiko, at han bevidst eller ubevidst hjælper mig med at verificere min teori f.eks. ved at virke mindre overtalende og overbevisende, når han spiller den juridiske rolle, end når han er den neutrale forsker. Overfor dette står imidlertid, at det er overordentlig svært at gennemføre illusionen om, at man befinder sig i en retssal, og da dette er helt afgørende for forsøget, tør jeg ikke yderligere vanskeliggøre situationen ved, at den ene part er uvidende om sin rolle.

Jeg mener endvidere, at det bliver nødvendigt at ændre på de fysiske omgivelser og benytte et større rum med betydelig større afstand mellem vidne og udspørger til den retlige situation. I den forbindelse har jeg tænkt mig at skrive til byrettens præsident og bede om tilladelse til at benytte et retslokale. Også af denne grund bliver det nødvendigt, at intervieweren ved besked.

Dertil kommer, at jeg i de senere måneder har beskæftiget mig en del med politiets vidneafhøringer og har bemærket, at man ved disse såvel som i retten ganske ofte minder vidnet om vidneansvaret og vigtigheden af at få sandheden frem. Det ville derfor i høj grad være urealistisk, hvis jeg fratog min dommer/anklager muligheden for at gøre det samme.

Endelig mener jeg ikke, at faren for, at intervieweren skal verificere min hypotese er så stor, at den stund han ikke ved, hvad den går ud på.

Bilag A

I forbindelse med mit studium af politiets vidneafhøringer har jeg fået den tanke, at forsøget ville blive nok så realistisk, hvis jeg skiftede dommeren ud med en politimand. Forskellen mellem dommer og anklager har kun teoretisk interesse, da det i danske retssale så godt som altid er anklager/forsvarer, der stiller spørgsmålene. Det forekommer derfor langt vigtigere at få noget, der minder mest muligt om virkeligheden, og det vil også gøre mit sekundære forsøg mere realistisk.

Derimod agter jeg at fastholde, at forsøgslederen ikke har set filmen, idet jeg anser det for vigtigt, at vidnet har denne fordel i den retlige situation og for ligegyldigt i den neutrale situation, hvor vidnet vil forudsætte, at udsøgeren har set filmen. Om vidnerne tror på denne oplysning, vil jeg søge at teste ved et indirekte spørgsmål i det andet spørgeskema.

Forskelle mellem forsøgspersonerne

Min forundersøgelse bestyrker mig i min formodning om, at det er af afgørende betydning at benytte almindelige mennesker. F.eks. var de jurastuderende langt bedre til at give et rimeligt signalement end nogen anden gruppe, og de psykologistuderende havde typisk bemærket en række ting, der var handlingen uvedkommende, f.eks. at der lå en fotoforretning på hjørnet, at to mænd snakkede sammen lige foran et dybfrost-skilt, at det var spædt forår osv.

Skolebørnene var derimod stort set meget dårlige til at beskrive personernes udseende og påklædning. Som en af dem lidt undskyldende sagde: »Man lægger jo mere mærke til, hvad personerne gør, end hvordan de ser ud«.

Tidligere undersøgelser synes at pege på, at børn er væsentlig mere suggestive end voksne. Det var imidlertid ikke min erfaring. Med hensyn til de faktiske forhold, f.eks. farven på tøjet, bilmærke osv. adskilte de sig ikke fra de øvrige grupper og var ikke nemmere at lede. Blandt de 6 personer, der nævner farven på en ikke-eksisterende persons frakke, er der også kun 2 skolebørn.

Derimod var de i høj grad tilbøjelige til at digte med på historien og se ledtog og konspiration i tilfældige sammentræf. Det blev udtrykt meget præcist af en 14-årig dreng, der sagde: »Jeg er i hvert fald sikker på, at nogen af dem er i ledtog med hinanden, men jeg ved ikke hvem!« Dette hænger formentlig sammen med den omstændighed, at jeg viser dem en film, der ovenikøbet handler om et røveri. De er vant til at se krimi'er, hvor det netop gælder om at se en sammenhæng i tilsyneladende uskyldige detaljer.

Dette påvirker nok også de voksne vidner. Langt flere vil formentlig se et ledtog, fordi det drejer sig om en film, end hvis de havde iagttaget det samme hændelsesforløb i virkeligheden.

Centrale problemstillinger

Forskellen mellem neutral forsker-situation og retssals-situation

Min forundersøgelse har ikke vist så stor forskel på de tre grupper, som jeg på forhånd havde forventet.

Dette skyldes nok til en vis grad mit sample.

Det lykkedes ikke at skabe den »neutrale forskersituation« hverken med de jurastuderende eller de psykologistuderende. Man kan ikke bede dem komme til Kriminalistisk Institut, vise dem en film om røveri – og så hævde, at det er et rent perceptionsforsøg. De var allesammen klar over, at det havde med vidnesituationen at gøre. Til gengæld illuderede min interviewer udmærket. Alle troede, at han var politimand eller jurist. Forskellen kom noget bedre frem med skolebørnene, men det voldte nogen vanskelighed at få »retssalsstemningen« frem. Dette hang formentlig i nogen grad sammen med, at jeg af praktiske grunde måtte betjene mig af studenter og de ydre forhold.

Men det er klart, at rollespillet er et vanskeligt punkt. Ved den endelige undersøgelse må jeg ændre på de fysiske lokaliteter og under alle omstændigheder have et større lokale med større afstand mellem dommer-vidne.

Dertil kommer, at sammensætningen af grupperne af praktiske grunde er blevet noget uensartet. Den neutrale gruppe består af ialt 15 personer: 4 jurastuderende, 4 psykologistuderende og 7 skolebørn, dommergruppen af 15 personer: 3 jurastuderende, 3 psykologistuderende og 9 skolebørn og anklagergruppen af: 1 jurastuderende, 1 psykologistuderende og 10 skolebørn.

Overvægten af skolebørn i navnlig anklagergruppen betyder nok, at forskellene bliver mindre, end de ellers ville have været.

I det følgende vil jeg nævne en række forskelle mellem grupperne, som jeg formentlig vil komme til at fokusere på i den endelige undersøgelse. Jeg har taget tallene fra forundersøgelsen med, men på baggrund af ovennævnte og samplets manglende repræsentativitet, kan der naturligvis ikke drages konklusioner, højst gives visse fingerpeg.

Sikkerhed

Jeg havde ventet, at vidnerne i den retlige situation ville udvise større forsigtighed end de forsøgspersoner, der bliver udspurgt af den neutrale forsker, og at dette ville give sig udtryk i, at de udtalte sig med mindre sikkerhed. Der har også vist sig en tendens i den retning, men ikke så tydeligt, som jeg havde ventet, hvilket som nævnt kan hænge sammen med mit sample.

I en række tilfælde har forsøgslederen spurg: »Er du sikker?«

Imidlertid er der ikke megen forskel på forsøgspersonernes svar. Alle tre grupper giver stort set udtryk for den samme sikkerhed.

Når man derimod ser på kvaliteten af det, de føler sig sikre på, viser det sig oftere at være rigtigt i den retlige situation.

Bilag A

Selvom der ikke er noget ydre udtryk for det, synes sandhedsværdien af vidneudsagnene altså at stige i den retlige situation.

Som et andet mål for usikkerheden har jeg optalt, hvor mange gange forsøgspersonen spontant siger »jeg tror«, »jeg er ikke sikker på« o. lign. I den neutrale situation er der et gennemsnit på 3 gange pr. forhør, i anklagersituationen på 4,5 gange og i dommersituationen på 5,1 gange. Der er en tendens til, at de ting, man er usikker på, oftere er forkerte i dommer/anklager situationen.

Endvidere har jeg hos fem personer i materialet bemærket en udtalt forsigtighed med hensyn til deres udtalelser. De vil f.eks. typisk sige, at røveriet foregik så hurtigt, at de ikke rigtig nåede at se det, så de ved ikke, om der overhovedet er stjålet noget. Selv når de virker meget sikre, vil de sige: »Ja, det tror jeg godt, jeg kan sige ja til« eller »det mener jeg«. Dette subjektive skøn har jeg ikke udøvet helt på egen hånd. I alle 5 tilfælde har den medhjælpende student/interviewer spontant bemærket det samme. Alle 5 tilfælde var anklager/forsvarer situationen – og det var i øvrigt 3 jurastuderende, en psyk.-studerende og en stor dreng.

I alt 11 personer forklarer under den fri forklaring, at de ikke nåede at se røveriet, fordi det gik så hurtigt.

Af disse er 2 afhørt neutralt, 9 retsligt afhørt. Kun 3 af disse personer opponerer mod, at forhørslederen taler om »røveren«, som om det var et faktum, alle tre er i den retlige situation.

Da mere end 1/4 af de afhørte personer således erklærede, at de ikke havde nået at se røveriet, overvejede jeg at ændre filmen og gøre denne sekvens længere og mere tydelig.

Efter at have set gruppefordelingen er jeg imidlertid kommet på andre tanker. Alt andet (beskrivelse af hændelsesforløb, personer osv.) tyder på, at iagttagelsesniveauet er den samme hos alle tre grupper forsøgspersoner, og man må derfor antage, at deres mulighed for at nå at se røveriet er den samme.

Det fremgår tydeligt af offerets opførsel, at der er sket et røveri, og noget kunne altså tyde på, at forsøgspersoner, der ikke befinder sig i en retlig situation, er mere tilbøjelig til at foretage den »udfyldning«, der skal til for at få offerets opførsel til at passe.

Om dette holder stik, kan først den egentlige undersøgelse give svar på.¹⁾

Ledende spørgsmål

Under forundersøgelsen har jeg søgt at teste forskellige former for ledende spørgsmål.

For det første stilles der i to situationer spørgsmål om fiktive ting. Dels en pige med adidastaske, der ikke forekommer i filmen, dels en nervøs håndbevægelse som skulle afsløre en ring på røverens finger.

Der spørges: »Du husker nok, at lige før røveren kommer til banken, passerer han en

¹⁾ Også hensynet til at gøre forsøget så realistisk som muligt taler i høj grad for at lade sekvensen stå, idet vidner til røverier meget ofte forklarer, at de ikke rigtig nåede at se, hvad der skete.

Bilag A

lyshåret pige med en adidas taske. Husker du, om hendes frakke var blå eller beige?»

Hvis vidnet siger nej, spørges der: »Men du så da pigen, ikke?»

Senere foretages det samme med en ring, røveren skulle have på fingeren, da han stryger sig nervøst over håret, mens han venter.

6 personer (heraf 4 jurastuderende!) nævner farven på frakken. Det er 3 neutrale, to dommerafhørte og en anklagerafhørt. Yderligere en dommerafhørt og en neutral kan huske pigen.

Én person har set ringen og beskriver den som en guldring med en sort sten i. I alt 17 personer har set bevægelsen (6 neutrale, 9 dommerafhørte og 2 anklagerafhørte).

I dette lille materiale er der således ikke noget, der tyder på, at den retlige situation skulle gøre vidnerne mere på vagt overfor ledende spørgsmål, omend der synes at være en tendens til, at de anklagerafhørte er mere forsigtige.

Endvidere foreslår forhørslederen, at der kan være ledtog mellem offer og røver. I alt 13 personer vil høre tale om det, heraf 8 kun muligvis, således at der kun bliver 5 personer tilbage, der positivt mener, at der er ledtog.

Til gengæld mener kun 8 personer, at den forbipasserende, der spørger offeret om vej lige før røveriet, er helt uskyldig.

Endelig er der forsøgt at stille ledende spørgsmål, der tilsyneladende er neutrale. F.eks. »Var bilen gul eller grøn?» (i virkeligheden var den rød) eller »Var bilen en Renault eller en Polo?» (i virkeligheden var det en Fiat).

Kun ganske enkelte lader sig fange af disse spørgsmål. Enten er vidnerne godt inde i bilmærker og ikke i tvivl om, at det er en Fiat, eller også kender de ikke mærket og kan bare sige, at det er en lille bil.

Og lige sådan med farven. I nogle tilfælde siger de ganske vist en forkert farve f.eks. blå (formentlig fordi der findes en blå bil i filmen også), men kun to lader sig påvirke af forhørslederens forslag.

Hypotetiske spørgsmål

De hypotetiske spørgsmål vil ofte være formet som ledende spørgsmål, men behøver ikke at være det. De er efter min mening mindst ligeså farlige som de ledende spørgsmål, fordi det kan være vanskeligt at afgøre, om vidnet har konkrete årsager til at besvare spørgsmålet, som han gør (og i så fald hvilke), eller om der er tale om ren spekulation, som får en særlig vægt, fordi den kommer fra et vidne. Jeg har valgt et eksempel, som jeg har hørt flere gange såvel under retlige afhøringer som under politiafhøringer.

Såfremt vidnet siger, at han ikke rigtig lagde mærke til forbryderens højde, eller om han bar briller eller skæg, siger forhørslederen: »Men hvis han nu havde været godt over gennemsnitshøjde (havde båret briller eller haft skæg), så ville du vel have lagt mærke til det?» (hvortil vidnet meget ofte svarer: »ja«).²⁾

²⁾ Det er klart, at der af og til vil komme et kvalificeret svar såsom: »Ja, det ville jeg givet. Det er noget, jeg altid hæfter mig ved« eller »Det tror jeg egentlig ikke. Man ser jo så mange med briller«.

Bilag A

Ved min undersøgelse vil forhørslederen stille spørgsmålet, når han positivt ved, at pågældende person var 192 cm, havde skæg eller briller.

Resultaterne fra forundersøgelsen tyder på, at sandhedsværdien af vidners svar på den slags hypotetiske spørgsmål er umådelig lav.

Abstrakte spørgsmål

Abstrakte spørgsmål til et vidne kan forekomme meningsløse, fordi vidnets opfattelse af et abstrakt spørgsmål ikke kan have større interesse end enhver andens.

Derfor fremgår det af og til af vidnets svar, at spørgsmålet opfattes som konkret, men ofte vil svaret være så kortfattet, at det er umuligt at vide, hvad vidnet egentlig svarer på.

Meget ofte vil der være tale om en sammenblanding, som vidnet næppe gør sig helt klar. Måske står det heller ikke udspørgeren helt klart, hvad han spørger om, men jeg har ikke desto mindre ofte hørt spørgsmål formuleret abstrakt både i retssale og ved politiforhør.

Blandt mine spørgsmål har jeg et, der illustrerer dette problem. Det drejer sig om spørgsmålet om ledtog mellem offer og røver, som foreslås af forhørslederen. Såfremt vidnet svarer nej, nævner forhørslederen den måde, offeret anbragte kassetten på, offerets forvirring etc. og siger til sidst: »Det kan ligeså godt være sådan, som jeg siger, ikke? Altså at de er i ledtog med hinanden?«

Blandt mine forsøgspersoner var en psykologistuderende, som jeg kender udmærket, og som er opmærksom på problematikken omkring de ledende spørgsmål.

Vi snakkede om forhøret bagefter, og hun sagde, at hun bestemt ikke mente, at offeret var impliceret i røveriet, og når hun svarede ja i anden omgang var det, fordi hun opfattede det som et fuldstændig abstrakt spørgsmål. »Kan det ligeså godt være sådan?« Svar: »Ja, det kan det naturligvis godt. Det kan man ikke vide noget om.«

Flere af de øvrige forsøgspersoner har opfattet det på samme måde, hvilket fremgår af deres svar. F.eks. »Ja, alt kan tænkes«. Eller »Ja, det kan også tænkes, at De eller jeg er i ledtog. Det er jo ikke til at vide«.

Andre har derimod helt klart opfattet det som et konkret spørgsmål til dem som vidne og svarer derefter f.eks. »det tror jeg ikke« eller »sådan virkede det ikke«.

Nogle af disse giver senere udtryk for, at de har følt, at der blev lagt pres på dem for at få dem til at sige noget usandt netop ved disse spørgsmål, hvilket også klart viser, at de ikke har opfattet det som et abstrakt spørgsmål.

Fri forklaring contra neutrale spørgsmål

Jeg har også forsøgt nærmere at undersøge spørgsmålet om sandhedsværdien af fri forklaring contra neutrale spørgsmål. I mange år har der hersket den klare opfattelse blandt jurister og psykologer, at fri forklaring var langt at foretrække for spørgsmål, selv neutrale. Nyere undersøgelser³⁾ synes imidlertid at røkke ved dette synspunkt, og en nærmere forskning er så vidt jeg kan se af stor interesse for jurister, eftersom de færreste vidner er i stand til at forklare sig uden at blive hjulpet på gлед af spørgsmål.

Alle mine vidner bliver bedt om at beskrive 5 personer. Jeg interesserer mig for alder, påklædning, højde, ansigtstræk (skæg, briller), hårfarve. Nogle af disse oplysninger afgives spontant, de øvrige spørger forsøgslederen direkte om. Jeg har undersøgt svarene med hensyn til 7 af mine forsøgspersoner (alle udspurgte af dommer eller anklager) og udvalgt tilfældigt.

På spørgsmål gav det 39 rigtige svar og 13 forkerte, spontane beskrivelser gav 49 rigtige svar og 21 forkerte. Altså 25% af spørgsmålene blev besvaret galt sammenholdt med 30% af de spontane beskrivelser. Dette tyder unægtelig ikke på, at neutrale⁴⁾ spørgsmål skulle være så meget farligere end fri forklaring.

Forsøgspersonens udpegning af gerningsmanden og offer

13 personer mener, at der kan være ledtog mellem gerningsmand og offer (heraf siger 8 dog muligvis), således at kun 5 personer positivt mener, at der er ledtog.

Til sammenligning mener kun 8 personer, at den mistænkte er helt uskyldig.

Vidnerne får først fremvist et sæt billeder af 10 personer, der ikke optræder i filmen. 11 af de 42 vidner udpeger røveren i dette sæt.

Kun en af disse personer virker så sikker, at det synes omsonst at vise det andet hold billeder, hvoriblandt filmens aktører befinder sig.

I øvrigt spænder genkendelsen fra 95% sikker til »Jeg tror, det er ham. Han var i hvert fald med i filmen«.

Måske er der en svag tendens til, at de retligt afhørte er knap så sikre i deres sag som de neutrale, men der er ikke gjort nok ud af dette punkt ved forundersøgelsen til, at jeg kan sige det med sikkerhed.

Der er heller ikke tendens til at udpege en bestemt person. De 11 forsøgspersoner peger faktisk på 5 forskellige.

9 personer udpeger offeret forkert. Her er tendens til endnu større usikkerhed end med hensyn til røveren.

³⁾ Marquis, Marshall og Oskamp: Testimony Validity... i *Journal of Applied Social Psychology* 1972, 2.

⁴⁾ En række spørgsmål kan virke neutrale uden at være det. »Hvilken farve havde mandens hat« er f.eks. kun et neutralt spørgsmål, såfremt manden havde hat på.

Bilag A

I alt 10 personer udpeger røveren korrekt. Fire personer udpeger offeret korrekt, og 11 personer udpeger en af de andre personer, der har optrådt i filmen, til enten røver eller offer. Det skal bemærkes, at 12 forsøgspersoner i forvejen kendte røveren af udseende. De er derfor ikke medtaget i opgørelsen, hvilket vil sige, at 10 af 30 genkendte ham.

Tilsyneladende sker udpegningen med større sikkerhed, når det er den rigtige person, men dette skøn er behæftet med stor usikkerhed.

Ændringer i spørgsmål vedr. genkendelse af gerningsmand

Jeg har de sidste måneder interesseret mig for politiets afhørings teknik og fået tilladelse til at overvære enkelte afhøringer.

De teknikker, jeg er blevet opmærksom på, agter jeg at anvende i mit forsøg. F.eks. er det ganske almindeligt at spørge vidnet, hvilken procentsats han vil hæfte på en genkendelse. Denne efter min mening meget betænkelige fremgangsmåde, agter jeg at benytte i mit eksperiment.

Jeg blev opmærksom på det midt under min forundersøgelse og benyttede det ved mine sidste interviews, hvor jeg fik det klare indtryk, at vidnerne ikke evner at anbringe deres mere eller mindre usikre genkendelse på en procentsats.

Når politiet har foretaget en fotokonfrontation, uden at vidnet har kunnet udpege nogen, plejer man at tage billedet af den mistænkte, lægge det foran vidnet og spørge: »Kan det være ham?« Begrundelsen er, at så har man fra politiets side lidt at gå efter.

Jeg har tænkt mig at prøve at teste værdien af den slags udpegninger ved at stille nogle vidner spørgsmålet, idet jeg viser dem en uskyldig, og andre spørgsmålet i forbindelse med forevisningen af den skyldige.

Forsøgspersonens fornemmelse af pres

Kun 6 personer mener ikke, at der bliver lagt pres på dem til at sige noget andet end det, de egentlig mente. Det er 4 retsligt afhørte og 2 neutralt afhørte – og i øvrigt 3 jurastuderende, 2 psykologistuderende og 1 skolebarn.

12 personer mener, at forhørslederen forsøgte at få dem til at sige noget, der ikke var sandt. Det er to neutrale, tre anklagerafhørte og 6 dommerafhørte. (8 skolebørn og en psykologistuderende).

Resultatet er ganske tankevækkende, men det skal tilføjes, at der var tre forskellige interviewere i skolebørn-situationen.

I alt 6 personer rettede interviewerens ved at sige: »Det gjorde han ikke«, »Jeg mener ikke, jeg brugte det udtryk« o.lign. 5 af dem blev retsligt afhørt. 1 neutralt.

Bearbejdning

Som det vil fremgå af ovenstående bliver der i meget høj grad tale om en kvalitativ analyse. Jeg har optaget en del af forundersøgelsen på bånd, og det har vist sig at være en meget stor hjælp, da det er umuligt at nå at skrive alt ned, og en omhyggelig aflytning af båndet i flere tilfælde har afsløret et lidt andet hændelsesforløb, end det man erindrede.

Jeg agter derfor at optage samtlige forhør. Derefter vil jeg og en studine uafhængigt af hinanden høre båndet og udfylde hver sit randhulkort, som vi så senere vil sammenligne af hensyn til fejl og for at undgå alt for subjektive fortolkninger.

Jeg har ført de foreløbige forhør på randhulkort og mener, at denne metode (suppleret med optegnelser på randhulkortet) også vil være anvendelig på det endelige materiale.

Jeg kommer til at sidde inde med en række kvalitative oplysninger og et meget stort antal for den enkelte person, så det vil næppe være praktisk at benytte EDB-behandling.

Drøftelse af projektet med professor Trankell, Stockholms Universitet

Jeg har skrevet til professor Trankell og modtaget et meget venligt tilsagn, hvor han foreslår mig at komme til Stockholm ved semesterets begyndelse og drøfte mit projekt med ham og en gruppe studenter med særlig interesse for vidnepsykologi. Jeg håber, dette besøg vil kunne finde sted i begyndelsen af september.

Gennemførelse af den egentlige undersøgelse

Folkeregisteret har udtaget en række personer mellem 18 og 60 år bosiddende i Københavns kommune, som jeg kan bruge som forsøgspersoner.

Såfremt min ansøgning imødekommes, agter jeg at skrive til dem i begyndelsen af september og aftale tid for de første 90 interviews i perioden medio september til medio oktober. De sidste 60 interviews skal derefter finde sted i sidste halvdel af november.

Jeg regner med at bearbejde materialet og sætte det på hulkort, efterhånden som det kommer ind, således at jeg i løbet af foråret kan skrive rapport over undersøgelsen.

Bilag B

Bilag B

KØBENHAVNS UNIVERSITET

Sankt Peders Stræde 19
1453 København K
(01) 15 21 66

21. september 1979

Mit navn er Eva Smith. Jeg er jurist og ansat ved Københavns Universitet. Jeg skriver til Dem for at bede Dem deltage i en undersøgelse, og jeg kan tilbyde Dem 200 kr. for Deres ulejlighed.

De har måske i fjernsynet set »Retten er sat« og lignende udsendelser, der beskæftiger sig med det, der foregår i retssale. Jeg arbejder med en undersøgelse over, hvor meget vægt man kan lægge på vidners udtalelser.

Deres opgave er at være vidne til en forbrydelse (ikke voldelig). De skal se en ganske kort film, en rekonstruktion. Det hele varer ikke mere end 5 minutter.

Men som De måske ved, går der ofte meget lang tid, før en sag kommer for retten. Derfor vil De blive indkaldt igen om ca. 2 måneder og bedt om at fortælle, hvad De så på filmen.

Da det er meget vigtigt at få talt med et bredt udsnit af befolkningen, har jeg henvendt mig på folkeregisteret, og de har fuldstændig tilfældigt udvalgt en række personer i forskellige aldre og køn, heriblandt Dem. Det er af afgørende betydning for forsøget, at ingen afslår at deltage, og jeg ville derfor være Dem meget taknemlig, hvis De kan afse tid til at medvirke.

Af hensyn til fremvisningen af filmen kan jeg desværre ikke komme til Dem, men må bede Dem have ulejlighed med at komme til mig. For at alle skal have mulighed for at deltage, vil forsøget finde sted om aftenen eller i weekends.

Af hensyn til planlægningen har jeg allerede sat en tid af til Dem. Jeg vil bede Dem komme ind på Kriminalistisk Institut, Skt. Pedersstræde 19, 3. sal.

Jeg håber meget, at De vil være villig til at medvirke, og jeg tror, at De vil finde det ganske interessant. De vil en af de nærmeste dage blive ringet op af en medarbejder, der vil høre om tidspunktet passer Dem.

Jeg takker Dem på forhånd for Deres hjælp.

Med venlig hilsen

Eva Smith
cand. jur.

Bilag C.1

Spørgeskema I

F: Fortæl nu med Deres egne ord, hvad De så på filmen (stikord).

(Såfremt forsøgspersonen *ikke* har nævnt en bil i starten).

F: Var ... det allerførste man så? Jeg ville gerne have det helt fra begyndelsen.

(Hvis forsøgspersonen stadig ikke nævner bilen).

F: Var der ikke noget med en bil?

(Hvis forsøgspersonen har sagt, at bilen var rød).

F: Er De helt sikker på, at bilen var rød? Kan den ikke have været gul?

(Hvis der ikke er sagt noget om farven):

F: Var bilen gul?

(Hvis bilmærket er nævnt):

F: Er De helt sikker på det?

(Hvis ikke nævnt):

F: Var bilen en Renault eller en Polo?

F: Kom der nogen ud af bilen?

F: Er De helt sikker på, at det var en mand?

F: Hvordan så han ud? Højde, alder, påklædning, ansigtstræk, hårfarve.

F: Hvordan så offeret (Hr. Rasmussen) ud? Påklædning, højde, alder, hårfarve, ansigtstræk.

Bilag C.1

Skæg

F: Havde han skæg?

(Hvis vidnet siger: Ved ikke, tror ikke el.lign.).

F: Hvis han nu havde haft skæg, så ville De sikkert have bemærket det, ikke?

(Hvis ja eller nej).

F: Er De helt sikker på det?

Briller

F: Havde han briller?

F: Er De helt sikker på det?

(Såfremt vidnet ikke selv husker, at han ser på uret):

F: Var der noget med, at han så på sit ur?

F: Kan det passe, at han sætter farten lidt ned, efter at han har set på uret?

F: Hvad sker der så?

(Hvis vidnet ikke selv forklarer, at han bliver standset, ledes han ind på det).

F: Var der ikke noget med, at han mødte nogen?

F: Virkede det, som om de to kendte hinanden i forvejen?

F: Hvorledes så manden ud? Påklædning, højde, alder, hårfarve, ansigtstræk.

F: Var der særlige kendetegn? Bar han briller eller havde skæg el.lign.?

Er De sikker på det?

Vidnet opfordres til at fortælle videre om mødet.

(Hvis vidnet ikke nævner papiret).

F: Var der noget med et papir, han tog op af lommen?

F: Hvilken lomme var det? (jakkelomme/bukselomme, højre el. venstre)

Bilag C.1

F: Er De helt sikker på det? Det er nemlig ret vigtigt det her?

F: Var hr. Rasmussen ikke påfaldende ivrig efter at rive sig løs? Som om han havde dårlig tid, ikke?

(Hvis vidnet ikke vil svare ja, presses der på . . .

F: Det var da underligt ikke? Lige før så han på sit ur og sagtnede farten, nu har han pludselig travlt. Det kunne godt virke, som om han skulle møde nogen på et helt bestemt tidspunkt, ikke?

(Hvis vidnet mener, at der også kan være andre forklaringer, holder forhørslederen ham fast).

F: Men det kan ligeså godt være sådan, som jeg siger, ikke?

F: Lige før Rasmussen når frem til banken, passerer han en ung pige med langt lyst hår og en adidas taske over skulderen. Kan De huske, om hendes frakke var blå eller beige?

F: (skuffet), Nå, det er De helt sikker på, ikke? Men De kan da godt huske pigen, ikke?

F: Var der noget med en kvinde, der kommer en kassette i bankboksen? Hvordan ser hun ud? Påklædning, alder, højde, hårfarve, ansigtstræk.

F: Har De set hende før eller siden? Jeg tænker altså ikke på filmen, men et andet sted?

Så kommer vi til tyven. Var tyven den samme som ham, der tidligere bad om ild?

F: Er De helt sikker på det?

F: Hvordan så han ud? Påklædning, alder, højde, hårfarve, ansigtstræk.

Briller

Havde han briller?

(Hvis vidnet siger måske, ved ikke, tror ikke el.lign.).

F: Men hvis han havde haft briller, ville De sikkert have lagt mærke til det, ikke?

(Hvis ja eller nej).

F: Er De helt sikker på det?

Bilag C.1

F: Hvad med skæg. Havde han skæg?

F: Er De helt sikker på det?

F: De husker nok, da tyven står der foran banken og venter på hr. Rasmussen, da stryger han sig over håret med en nervøs bevægelse – og derved skulle man kunne se en særlig stor ring, han havde på den ene finger?

Men De så da bevægelsen, ikke?

F: Står han og venter længe på hr. Rasmussen?

F: Det vil sige, at han var der, da kvinden kom med sin taske – for hun kommer jo umiddelbart før hr. Rasmussen. Så er det da egentlig underligt, at han ikke tager hendes taske i stedet for, ikke? Det må da være nemmere at stjæle fra en kvinde?

F: Slår han hættten op, idet han begår tyveriet?

F: Gør han ikke? Begår han virkelig et tyveri i fuldt dagslys uden så meget som at slå hættten op?

F: Virkede hr. Rasmussen, som om angrebet kom uventet?

F: Men det var nemt nok at rive boksen fra ham, ikke?

F: Løb hr. Rasmussen straks efter manden?

Hvor længe forfulgte han ham?

F: Forekom det Dem ikke mærkeligt?

F: Synes De ikke, at der er noget, der tyder på, at de er i ledtog med hinanden? Der er jo flere ting her. Ikke alene løber han ikke efter ham, men hans tidligere bevægelser tyder på, at han venter på et eller andet møde? Også den måde han anbringer tasken på. Det gør det jo meget nemt at hugge den.

(Hvis nej).

Men det kan ligeså godt være sådan, som jeg siger, ikke?

F: Kan ham, der spørger om vej, have været i ledtog med tyven?

V: (måske) Det tror jeg ikke.

Bilag C.1

Men det kan lige så godt være sådan, som jeg siger, ikke: De sagde jo selv (hvad enten vidnet har sagt det eller ej), at hr. Rasmussen virkede irriteret ved at blive holdt tilbage. Alligevel stopper han ham én gang til – det er da en nærliggende forklaring, at det er for, at hans ven skal vinde tid, ikke?

F: Og efter tyveriet? Hvad sker der så?

(Hvis vidnet siger, at bilen er set før).

F: Er De helt sikker på det? Kan det ikke have været en anden bil end den, man så i begyndelsen?

Hvis vidnet forklarer, at det ikke var tyven, der stod ind i bilen.

F: Var det ikke tyven: Ja, men hvem i alverden var det så?

F: Er De virkelig helt sikker på, at det ikke var tyven?

F: Var det én, der var i ledtog med tyven?

Forsøgslederen viser et billede af en bil.

F: Kan det have været denne bil, der kørte bort?

F: Tror De, De ville kunne genkende tyven?

Hvad med de andre personer. Rasmussen f.eks.?

F: Prøv lige (alligevel) at se, om forbryderen eller offeret skulle være blandt disse fotografier.

(Hvis vidnet ikke kan udpege nogen).

F: Og det er De helt sikker på? (*kun* politimand/anklager. Det er jo vigtigt, det her).

(Såfremt vidnet udpeger én eller flere).

F: Han der, det er altså. . . Hvor sikker er De på ham? Hvis De nu skulle sige det i %. Og 0% betyder, at det slet ikke er ham og 100%, at De er fuldstændig sikker. Hvad ville De så sige i %?

Vidnet (måske): Det er noget svært. . .

F: Ja, men prøv alligevel.

(Såfremt vidnet ikke kan udpege nogen).

F: (viser A 11): Kan det være ham her?

Bilag C.1

F: (Viser vidnet sæt B.)

F: Prøv at se om tyven eller offeret skulle være her så?

(Såfremt vidnet udpeger én eller flere).

F: Hvor sikker er De? I %?

(Såfremt vidnet ikke udpeger nogen).

F: (viser B 7): Kan det være ham her?

Bilag C.2

Evalueringsundersøgelsen

Til dem, der afhøres af dommer eller anklager

De fik jo inden forhøret besked på at forestille Dem, at De sad i en retssal og skulle forhøres af en dommer/anklager. tænkte De på det, mens forhøret stod på:

1. Ja, hele tiden
2. Ja, stort set hele tiden
3. Jeg glemte det ind imellem
4. Jeg blev så optaget af spørgsmålene, at jeg glemte det
5. Ved ikke.

Herudover stilles følgende 5 spørgsmål, men ordet »forsøgsleder« erstattes af dommer/anklager.

Til alle vidner

Sp. 1: Foregik interviewet i en behagelig atmosfære:

1. Ja, meget behagelig
2. Ja relativt behagelig
3. Hverken behagelig eller ubehagelig
4. Relativt ubehageligt
5. Meget ubehageligt
6. Ved ikke

Sp. 2: Synes De selv, De klarede Deres opgave godt?

1. Ja, meget godt
2. Ja, nogenlunde godt
3. Hverken godt eller dårligt
4. Relativt dårligt
5. Meget dårligt
6. Ved ikke

Bilag C.2

Sp. 3: Tror De, forsøgslederen (dommer/anklager) var tilfreds med Deres indsats?

1. Ja, meget godt
2. Ja, nogenlunde godt
3. Hverken godt eller dårligt
4. Relativt dårligt
5. Meget dårligt
6. Ved ikke

Sp. 4: Følte De, at forsøgslederen (dommer/anklager) af og til forsøgte at få Dem til at sige noget andet end det, De egentlig mente?

1. Ja, mange gange
2. Ja, flere gange
3. Nogle enkelte gange
4. Nej
5. Ved ikke

Hvis nej til Sp. 4 sluttet her

Sp. 5: Hvorfor tror du, at forsøgslederen forsøgte at presse dig?

Sp. 6: Hvornår bemærkede du første gang, at han forsøgte at presse dig?

Sp. 7: Følte du, at han forsøgte at få dig til at sige noget, der ikke var sandt?

Sp. 8: Hvorfor det?

Sp. 9: Hvornår fik du første gang mistanke om, at forsøgslederen forsøgte at presse dig til at sige noget, der ikke var sandt?

Stikordsregister

- Abstrakte spørgsmål**, kap. XI, 3.
Alder, se børn, ældre.
- Børn som vidner**, kap. II, 4.2.1.1.3, 4.2.2.3, 4.2.2.4.1, XIX, 3.2.
Båndoptagelse, af politiafhøringer, kap. XX, 3.1.2.
- Canada**, kap. II, 1.2.2.
Commitment, kap. II, 6.1.2.3, se endvidere kap. VII, 2.3, kap. VIII, 2.5.2.
- Devlin-rapport**, kap. II, 2.1, kap. XV, 1.1.
Dårlige vidner, se vidnets kvalitet.
- Edsaflæggelse**, kap. VII, 3.4, kap. XV, 4.2.2, kap. XVIII.
- Efterkontrol**, af konfrontationsparader, kap. XVII, 2.1.
- England**, se Storbritannien.
- Enighed** (flere vidners), se navnlig kap. XV, 1.1, kap. XVIII, 6.3.3, kap. XIX, 6, kap. XX, 2.7.
–, Afhøringens betydning, kap. XIX, 6.3.
–, Ensartet påvirkning, kap. XIX, 6.2.
–, Indbyrdes påvirkning, kap. XIX, 6.4.
–, Uden påviselig årsag, kap. XIX, 6.5.
- Enslydende forklaring**, (fra samme vidne), kap. XIII, 3.2.
Se endvidere: Flere afhøringer, første forklaring, enighed (flere vidners).
- Fastlåst (forklaring)**, kap. VII, 2.3.
Se endvidere: »Commitment«.
- Fejlagtig identifikation**, eksempler fra virkeligheden, kap. XV, 1.1, 1.2 og 2.3.1.
Se endvidere: Udpegning.
- Fikseret (forklaring)**, se fastlåst forklaring.
- Flere afhøringer**, kap. III, 1.4 og 1.5, kap. IX, 4.2, kap. XIII, 3, kap. XX, 2.8.
Se endvidere: Første forklaring.
- Flere vidner**, se enighed.
- Forakter**, kap. XIV, 2.1.
- Forehold**, kap. II, 6.1.2.3.
- Førhørsleders indflydelse** på svaret, kap. III, 2.1 og 2.2, kap. XII, 1.4, kap. XIII, 3.2.5.
- Forpligtet**, se »commitment«.
- Forsøgspersonens påvirkning af forsøget**, kap. III, 2.3.
- Forudindtagethed**, kap. II, 6.1, kap. IX, 4.3.2 og 4.3.3, kap. XIV, 1.2.1.2 og 2.
- Forventning**, vidnets til egen udpegning, kap. XVI, 2.2, kap. XVIII, 6.2.2.6.
Se endvidere: Forudindtagethed.
- Fotoforevisninger**, kap. XVIII, 7.
–, Antal fotos, kap. XVIII, 7.2.2.
–, De lege ferenda, kap. XVIII, 7.4.3.5.
–, Fremgangsmåde, kap. XVIII, 7.2.1.
–, Fremmed race, kap. XVIII, 7.2.3.
–, Hjemmel, kap. XVIII, 7.1.
–, Forevisning, kap. XVIII, 7.2, 7.3, 7.4.3.
–, Fotografering, kap. XVIII, 7.1.1, 7.3, 7.4.1.
–, Registrering, kap. XVIII, 7.1.2, 7.3, 7.4.2.
–, Retssikkerhed, kap. XVIII, 7.4.3.
- Fotokonfrontationer**, se konfrontationer, konfrontation m. sigtede alene, fotoforevisninger.
- Fælder**, kap. X, kap. XX, 2.4.
Se endvidere: Kaptiøse spørgsmål.
- Første forklaring**: Påvirkning af senere

Stikordsregister

- forklaringer, kap. IX, 2.2 og 4.2, kap. XIII, 2.2 og 3.3.
- , Troværdighed af, kap. IX, 3.3.2 og 3.4.1.
- Se endvidere:* Flere afhøringer.
- GAS-syndrom**, kap. XV, 2.2.3.1.3.
- General Adaptional Syndrome**, se GAS-syndrom.
- Genkaldelse**, begreb, kap. XV, 2.2.1, –, børn, kap. II, 4.2.1.1.3, –, tidsfaktor, kap. XV, 2.2.3.2.2.
- Genkendelse**, begreb, kap. XV, 2.2, –, børn, kap. II, 4.2.1.1.3, –, situationens sværhedsgrad, kap. XV, 2.2.3.2.1.
- Se endvidere:* Målpersonens udseende, signalement, sindstilstand, tidsfaktoren.
- Genagelse** af forklaring, kap. XIII, 3.2, –, af udpegning, se udpegninger.
- Se endvidere:* Flere afhøringer, første forklaring.
- Gode vidner**, se vidnets kvalitet.
- Hukommelse**, se børn, forudindtaget, kvinder, ledende spørgsmål, mænd, selektion, suggestion, udfyldning, vidnets kvalitet, virkelighedsopfattelse, ældre.
- Hukommelsesspor**, kap. XV, 4.2.2.
- Hypnose**, kap. XV, 4.2.2, kap. XX, 3.4.1.
- Hypotetiske spørgsmål**, kap. XI, 3.2.
- Iagttagelsesbetingelser**, kap. XV, 2.2.3.1.
- Iagttagelse af forbryder, kap. II, 3, kap. V, 4.1.1, kap. XV, 2.2.3.1.1, kap. XVI, 3, kap. XVII, 2.4.
- Viden om senere genkendelse ved iagttagelse, kap. VI, 1, kap. IX, 4.1, kap. XV, 2.2.3.1.2.
- Se endvidere:* Sindstilstand, vidnets.
- Iagttagelsesevne**, se navnlig kap. VI, navnlig 3.3, kap. VII, 2.2.5, kap. IX, 3.7, kap. XVI, 2.1.2.2, 2.1.3, 7.3.
- Se endvidere:* Vidnets kvalitet.
- Implikationer**, se ledende spørgsmål og vurderinger, vidnets.
- Individuelle faktorer hos vidnet**, se børn, forudindtaget, kvinder, mænd, vidnets kvalitet, ældre.
- Kaptiøse spørgsmål**, kap. VIII, 1 og 3, kap. X.
- Se endvidere:* Fælder.
- Konfrontation m. sigtede alene**, kap. XV, 2.1, kap. XV, 3.3.3, kap. XVI, 7, kap. XVIII, 2.1 og 3.2.8.
- Konfrontationsparade**, –, antallet af figuranter, kap. XVIII, 3.1.4.1, –, beklædning, kap. XVIII, 3.1.4.3, –, deltagerne, kap. XVIII, 3.1.4, –, flere konfrontationer med mistænkte, kap. XVIII, 2, –, forberedelse, kap. XVIII, 3.1, –, forskel mellem levende konfrontation og fotokonfrontation, kap. XV, 3.1, –, forskning (udlandet) kap. XV, 2, kap. XVII, 2, (U 80's resultater) kap. XVI, –, fotoparader, kap. XV, 2.2.3.2.1, kap. XVIII, 5, –, fremgangsmåde i U 80, kap. XV, 3, –, gennemførelse, kap. XVIII, 3.2, –, lederen af, kap. XVIII, 3.1.1, –, maskerede gerningsmænd, kap. XVIII, 3.1.5, –, politiets synsvinkel, kap. XV, 2.4.2, –, psykologisk begreb, (den afgrænsede gruppe), kap. XV, 2.4.1, 3.4, kap. XVIII, 5.3, 6.2.2.1, –, retlig regulering af, kap. XV, 1.3, kap. XVIII, kap. XX, 3.2, –, sammensætning af, kap. XVII, –, samtykke (figuranter), kap. XVIII, 8.2, –, samtykke (sigtedes), kap. XVIII, 8.1.

Stikordsregister

- , stedet for, kap. XVIII, 3.1.3,
- , stemmeprøver, kap. XVIII, 3.1.6,
- , uden figuranter, kap. XVIII, 3.1.7,
- , vidnets beskrivelse af gerningsmand, kap. XVIII, 3.1.2,
- , vidnets psykologiske situation, kap. XV, 2.4.
- Se endvidere:* Fotoforevisninger, konfrontation med sigtede alene, udpegning.
- Kvinder**, kap. II, 4.2.1.1.2, XV, 2.2.3.1.3, XIX, 1.3.3.
- Kønnet**, se mænd, kvinder.

- Ledende spørgsmål**, kap. VIII, kap. IX, kap. XX, 2.3.
- Definition, kap. IX, 2.
- I U 80, kap. IX, 3.
- Løgnagtige vidner**, kap. II, 4.2.2.3.2, kap. X, 1 og 3, kap. XIII.
- Se endvidere:* Troværdighedsundersøgelser.
- Løgnedetektor**, se polygraph.

- Medborgervidner**, kap. XX, 3.1.3.
- Mentalundersøgelser**, kap. XIV, 2.2.1.
- Modafhøring**, kap. VIII, 1 og 2.5.2.
- Modstridende forklaring** fra samme vidne, kap. XIII, 3.3.
- Se endvidere:* Enighed (flere vidners), enslydende forklaring, flere afhøringer, første forklaring.
- Mænd**, kap. II, 4.2.1.1.2, kap. XIX, 1, 3.3.
- Målpersonens udseende**, kap. XV, 2.2.3.2.4.

- Objektivitetsprincippet**, kap. XII, 2.1, kap. XIV, 2.1.1., kap. XV, 1.2.
- Oplysning om fejkilder**, kap. XX, 3.3, 3.4.2.
- Optimistisk vidne**, se forventning, vidnets til egen udpegning.

- Overensstemmende udsagn**, kap. XIX, 6, kap. XX, 2.7.
- Overtagelse**, se fælder, ledende spørgsmål, pres, suggestion.

- Partisk forklaring**, se modafhøring, commitment.
- Personundersøgelser**, kap. XIV, 2.2.2.
- Pessimistisk vidne**, se forventning, vidnets til egen udpegning.
- Politiafhøring**, kap. XIII, 2.
- Kontrol af, kap. XX, 3.1.
- Se endvidere:* Flere afhøringer, første forklaring.
- Politifolk som vidner**, kap. III, 3.4, kap. IX, 2.2, kap. XIX, 3.5.
- Politirapporter**, kap. XIII, 2.3 og 3, kap. XIV, 1.
- Polygraph**, kap. I, 1, kap. X, 3.4.
- Pres på vidnet**, (indre) se navnlig kap. IX, 4.1, kap. XII, 1.2 og 3, kap. XV, 2.4.1, kap. XVI, 2.1.2.2, kap. XVII, 2.4, kap. XVIII, 6.2.2, kap. XX, 2.2.
- Om afgrænsningen til indre pres, se kap. XVI, 2.2.1.
- , Om afgrænsningen til ydre pres, se kap. XVI, 2.2.1.
- , (neutralt) kap. VII, kap. XVIII, 6.1.2, kap. XX, 2.2.
- , (ydre) kap. VIII, IX, X, kap. XVI, 7, kap. XV111, 6.2.1.
- , kap. XX, 2.2.
- Se endvidere:* Commitment, ledende spørgsmål, påvirkelighed, påvirkning, suggestion.
- Procentangivelser** (vidnets sikkerhed), se udpegning.
- Protokollering**, kap. XIII, 2.3.
- Psykologiske forsøg**, betydningen for jurister, kap. II, kap. III, navnlig kap. III, 1.1, kap. IX, 3.7.

Stikordsregister

- Påvirkelighed** (vidnets), kap. X, 2.
Korrelation med følelse af pres, kap. IX, 4.3.
Korrelation med iagttagelsesevnen, kap. VII, 2.2.5, kap. IX, 3.7.
Se endvidere: Lendende spørgsmål, pres, påvirkelighedsprøve, påvirkning (af vidnet), resistente vidner, suggestion.
- Påvirkelighedsprøve**, kap. X, 2.
Påvirkning (af retten), kontrollable faktorer, kap. XIV,
–, ukontrollable faktorer, kap. II, 2.3 og 6,
–, (af vidnet), ikke verbal, kap. II, 6.1, kap. III, 2, kap. XII, 1.4 og kap. XV, 2.3, 3.4 og 4.3, kap. XVI, 6.3, kap. XVIII, 3.2.5 og 6.1.
- Representativitet**, kap. II, 4.2.1.
Resistente vidner, kap. IX, 2.3.
Rubricering, af forsøgspersonernes svar, kap. III, 3.1.
Rækkefølge (argumentations), se commitment.
- Samtykke**, se konfrontationsparade, samtykke.
Sandsynlighedsberegninger, kap. II, 4.2.2.3.2.
Selektion, kap. II, 2.2. og 3, kap. V, navnlig 2.3.1, kap. VI, kap. XVI, 3 og 5, kap. XVII, navnlig 2.
Signalement, se udpegning og signalement.
Sikkerhed, »Er De helt sikker på det?«, kap. VII, 2.3.
Se endvidere: Udpegning, sikkerhed.
Sindstilstand, ved iagttagelsen, kap. XV, 2.2.3.1.3,
–, ved konfrontation, kap. XV, 2.2.3.2.3, kap. XII 1.4.
Se endvidere: Pres på vidnet, påvirkelighed, påvirkning, suggestion.
- Slutning**, vidnets, se vurderinger.
Spontane bemærkninger, kap. II, 6.2.
Stemmer, se konfrontationsparade, stemmeprøver.
Storbritannien, kap. II, 1.2.2.
Stress, vidnets, se sindstilstand, vidnets.
Subjektiv virkelighedsopfattelse, se virkelighedsopfattelse, subjektiv.
Suggestion, def. kap. IX, 1, se ledende spørgsmål og påvirkning, ikke verbal.
Sverige, kap. II, 1.2.1, 4.2.2.4.2.
- Tabellerne**, sammenligning af tabellerne, kap. III, 3.3,
–, sammenligning med andre vurderingskriterier, kap. III, 3.4,
–, vurdering af den enkelte tabel, kap. III, 3.2.
Se endvidere: Rubricering.
Tidsfaktoren, langt interval mellem oplevelse og afhøring, kap. III, 1.3 og 4, kap. IX, 4.1, kap. XV, 2.2.3.2.2, kap. XVI, 2.1.2.2, 2.1.3, kap. XVIII, 6.3.4, kap. XX, 2.9,
–, ved iagttagelser, kap. XV, 2.2.3.1.1, XIX, 3.5.
TOT, »tip-of-the-tongue« phenomenon, kap. XV, 2.2.1.
Trankells metode, kap. II, 1.2.1, kap. X, 2.5, kap. XIX, 5.3.
Se endvidere: Troværdighedsundersøgelser.
Trevne vidner, kap. VIII, 2.7.
Troværdighed, betydning af emne, kap. V, 2.3.1, 4.3 og 5.4.3, kap. VI, 2.
Se endvidere: Ledende spørgsmål.
–, holdning hos vidnet, kap. XIX, 4.
–, slutning til andre oplysninger, hos det enkelte vidne, kap. XIX, 2,
–, slutning til andre oplysninger, hos grupper af vidner, kap. X, 2.2.
Se endvidere: Abstrakte spørgsmål, børn,

Stikordsregister

- fælder, kvinder, hypotetiske spørgsmål, ledende spørgsmål, mænd, politifolk som vidner, pres, suggestion, troværdighedsundersøgelser, vidnets kvalitet, ældre som vidner.
- Troværdighedsundersøgelser**, kap. X, 2 og 3, kap. XIX, 5,
- , fremmed ret, kap. II, 1.2.1 og 1.2.2, kap. X, 2.1 og 2.5,
 - , kap. XIX, 5.1,
 - , lovgivning, kap. XIX, 5.2.1,
 - , praksis, kap. XIX, 5.2.2,
 - , uformelle udtalelser om mindreårige, kap. XIX, 5.4,
 - , ved psykologer, kap. X, 2, kap. XIX, 5.3.
- Ubevidst overførsel**, kap. XVII, 3.
- Se endvidere:* Udfyldning.
- Udfyldning**, kap. II, 2.2, 3 og 6.2.2, kap. V, 5.4.3, kap. XVI, 6.4.
- Se endvidere:* Ubevidst overførsel.
- Udseende**, figuranters, kap. XV, 2.2.3.2.4 og 4.3.
- Se endvidere:* Forudindtagethed.
- Udpegning**, fordelingen på enkelte figuranter, kap. XV, 4.3, kap. XVIII, 3,
- , forhåndsformodning om, kap. XVI, 2.2,
 - , forkerte positive udpegninger (FU), kap. XV, 2.3,
 - , formidling af vidnets sikkerhed, kap. XV, 4.2.3,
 - , figurantparade, kap. XV, 3.2.2, kap. XVI, 6,
 - , gentagelse af, kap. XVIII, 2.1,
 - , korrekte, se særligt kap. XVI, kap. XVIII, 6,
 - , kvalitativ udpegning i U 80, kap. XVI, 4,
 - , kvaliteten, kap. XV, 4,
 - , matematisk sandsynlighed, kap. XVIII, 6.3.2, og signalement, kap. XVI, 5,
 - , skjult, kap. XVIII, 4.
- Vidnets angivelse af sikkerhed, kap. XV, 4.2, kap. XVIII, 6.3.1, kap. XX, 2.6.
- Se endvidere:* Fejlagtig identifikation, eks. fra virkeligheden, konfrontationsparader, pres.
- Udskydningsretten**, kap. II, 6.1.2.4.
- Ung alder**, se børn.
- Uomtvisede spørgsmål**, kap. V, 1, kap. VIII, 2.6, kap. IX, 6.2.
- USA**, kap. II, 1.2.2.
- Usandfærdige vidner**, se løgnagtige vidner.
- Vesttyskland**, kap. II, 1.2.1.
- Viden om fejlkilderne**, se oplysning om fejlkilderne.
- Vidnets kvalitet**, kap. XIX, kap. XX, 2.5,
- , egenskaber, kap. XIX, 3.6,
 - , iagttagelsesevne, kap. XIX, 2.2,
 - , identifikation, kap. XIX, 2.3,
 - , intelligens og uddannelse, kap. XIX, 3.4,
 - , påvirkelighed, kap. XIX, 2.1, 4.
- Se endvidere:* Børn, kvinder, mænd, politifolk som vidner, troværdighed, troværdighedsundersøgelser, ældre.
- Virkelighedsopfattelse**, subjektiv, kap. II, 2.3, 3 og 4.2.1.2.
- Se endvidere:* Forudindtagethed.
- Vurderinger**, vidnets, kap. XI,
- , af egen viden, kap. VII, kap. XVI, navnlig XVI, 2.2, kap. XX, 2.1.
- Se endvidere:* Udpegning, kvaliteten.
- Yerkes-Dodson law**, kap. XV, 2.2.3.1.3.
- Ældre som vidner**, kap. II, 4.2.1.1.3, 4.2.2.4.1, kap. XIX, 3.2.

Forkortelser

Nordiske tidsskrifter:

Bet:	Betænkning
FOB:	Folketingets ombudsmands beretning
JD:	Juristens Domssamling
JMC:	Justitsministeriets cirkulære
Krim. Inst. Stenc.:	Kriminalistisk Instituts Stencilserie
NTfS:	Nordisk Tidsskrift for Strafferet
SvJT:	Svensk Juristtidning
TfR:	Tidsskrift for Rettsvitenskap
UfR:	Ugeskrift for Retsvæsen
VLT:	Vestre Landsrets Tidende
ØLB:	Østre landsrets beslutning
ØLD:	Østre landsrets dom
ØLK:	Østre landsrets kendelse

Fremmede tidsskrifter:

Am:	American
Bev.:	Behavior
Brit.:	British
Bull.:	Bulletin
Crim:	Criminal
Exp.:	Experimental
Hum.:	Human
Int.:	International
J.:	Journal
L.:	Law
Nat.:	National
Psych.:	Psychology
Res.:	Research
Rev.:	Review
Soc.:	Social
Univ.:	University